KAZINCZY FERENC MŰVEI

KAZINCZY FERENC MŰVEI

ELSŐ OSZTÁLY
EREDETI MŰVEK

KRITIKAI KIADÁS

SOROZATSZERKESZTŐ
Borbély Szilárd
Debreczeni Attila

Kazinczy Ferenc

Magyarországi utak

Sajtó alá rendezte
ORBÁN LÁSZLÓ

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2015

A kötet az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport
programja keretében jött létre.
A könyv megjelenését a K81585 sz. OTKA kutatási program támogatta

OTKA

A kötet az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által
elismert kritikai szövegkiadás

Lektor
VADERNA GÁBOR

© Orbán László, 2015
© Debreceni Egyetemi Kiadó,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2015

ISBN 978 963 318 554 4

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Tördelés, tipográfia: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2015-ben

Tartalom

SZÖVEGEK

AZ 1789-ES UTAK

1. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok] 9
Útazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.] 9
Második Levél. Kassa. [1789. június 20.] 12
Útazások. Kassa. [1789. június 21.] 14
Utazások. Eger. [1789. október 22.] 17
Utazások. Füred. [1789. november 3.] 21
2. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása] 24
Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789. 24
Kazinczy NN-hez. Eger, Octob. 22dikén, 1789. [I., II., III.] 29
Kazinczy NN-hez. Veszprém, Nov. 3d. 1789. 32

AZ 1824-ES ÚT

3. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz] 37
4. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása] 40

AZ 1828–1831-ES UTAK

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] 43
6. Pestre. 1828. 101
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.] 121
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.] 123
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.] 128
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.] 131
11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra. 138
12. Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831. 155
13. Nógrád, Gömör, 1831. 172

FÜGGELÉK

14. Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása 181

JEGYZETEK

Bevezetés ... 219
A szövegforrás adatai, keletkezése és megjelenése ... 227
Az 1789-es utak ... 227
Az 1824-es út ... 229
Az 1828–1831-es utak ... 231
Függelék ... 251
Tárgyi és nyelvi magyarázatok ... 254
Az 1789-es utak ... 254
1. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 19. ... 256
2. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 20. ... 257
3. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 21. ... 258
4. jegyzetmező: Eger, 1789. október 22. ... 261
5. jegyzetmező: Balatonfüred, Veszprém, 1789. november 3. ... 264
Az 1824-es út ... 266
6. jegyzetmező: Debrecen, Nagyvárad, 1824. ... 268
Az 1828–1831-es utak ... 273
7. jegyzetmező: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] ... 287
8. jegyzetmező: Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [I–IV.] ... 338
9. jegyzetmező: Pannonhalma, Esztergom, Vác, 1831. ... 361
10. jegyzetmező: Nógrád, Gömör, 1831. ... 375
Kapcsolódó szövegforrás: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)* ... 383
Szótár és rövidítésjegyzék ... 391
Bibliográfia ... 395
Személynévmutató ... 401
Helynévmutató ... 423

Szövegek

Az 1789-es utak

1.
[Az Orpheusban megjelent útirajzok] 254

[1. kötet, 1. szám, XVIII.]

ÚTAZÁSOK. 256

ELSŐ LEVÉL.
KASSA.

Az út Miskóltztól Kassáig tart. Szikszó, Garadna, Szurdok, Regétz, Enitzke, Bártza, Kassa. A' Vendég-fogadó. Az Útsza.

Kassa, Jun. 19d. 1789.

El nem képzelheted millyen nehezen jöttem-ki Miskóltzról! De az nem is lehete másképpen, minekutánna benne öt napot a' leg-érdemesebb emberek' tarsaságában tőltöttem-el. – Három órakor reggel már fogva vóltak lovaim; 's nem tőlt belé két óra, míg Szikszóra értem, noha azt ide eggy Statiónak tartják. Ennyit teve a' reggeli égettbor, és a jó áldomás' ígérete!

Miskóltztól Zsóltzáig eggy három-fertályig tartó[1] tőltés van, a' Sajó miatt, melly magában ugyan nem nagy víz, de mikor a' hegyeken a' hó olvad, vagy zápor esik, szélesen ki-önt. Erről most tisztán láttam-ki a' Carpathust, mellyre az Avasról* olly haszontalanúl kandikáltam, mert közötte és Miskóltz közt semmi magas hegy nintsen. Bár tsak közelebbről láthatnám hamarább! De ha majd Kassán, Eperjesen és Lőtsén-is ollyan Barátokra akadok, mint Miskóltzon akadtam, közel belé telik eggy hólnap míg oda érek, 's vége lessz a' botanizalásnak.

A' tőltésen túl (engedd el-beszélleni ezt, ha talám sietsz-ís Kassát esmérni) útam nagy darabon fel-felé ment. Hijába szollítgattam Kotsisomat, kinek rővid ümegje alatt barnás háta-gerintzét hízelkedve ölelgették a' kedves Etéziák a' nyeregben. *A' mi nem lehet, Uram, tsak nem lehet: de érjünk fel tsak ama' partra, majd úgy megyünk le-felé egész Szikszóig, hogy a' Tatár sem ér utól,* felele magyar szíves egyenességgel. Rá bíztam a' hajtást; bé-feküdtem kotsim' szegletébe, 's a' leg-édesebb reggeli álom szálla-meg, mellyből tsak a' nagy rázódás vert-fel, midőn kotsisom a' meredek

*) Avasnak hívják Miskóltznak azt az Észak felé néző hegy-oldalát, mellyben gazdag pintzéi vagynak.

[1] tártó [Emendálva.]

256 partról nyargalva szaladt *a' Tatárok előtt* le-felé! – – Már előttem feküdt rétes vőlgyében a' Kálvinista *Szikszó,* (mert hogy az, Gothiai munkájú tornya 's szalma fedeles házai velem ki-találtatták még minekelőtte szemeim a' vitorlán *keresztet* vagy *kakast* láthattak) bóldog szőllő-hegyeivel, mellyek dél és nyúgot felől nem magas hegyeit egészen el-borították. Jobb-kéz felől mint-eggy két mértt főldnyire a' Zemplényi Hegy-alljai hegyek' széleit, balkéz felől a' Kézsmárki[2] 's Forrai termékeny szántó főldeket; középen pedig azt a' zőldellő rétet láttam, mellyből néha a' Tiszába lesiető Hernád tsillámlott. Bővséget mutatott mind a' már sárgúlni kezdő vetés, mind a' főld' fekete agyagja, 's ehhez hozzá járúlván a' Környék' szépsége, leg-inkább pedig a' Miskóltz szomszédsága, azt óhajtottam, hogy bár tsak ennek *à la Rousseau* lakosa lehetnék.

De bezzeg ellenkező az, a' mit Néked a' Forró és Szina közt fekvő környékről mondhatok. Apró domb, lapos keskeny vőlgy, ki-ritkított erdőség, félig ki-égetett el-tsonkított tőlgy-fák azok, a' mellyeket itt az Útazó lát. Bízvást ezt a' Környéket adhatta vólna birtokúl Judásnak Klopstock. – Hát útjai! Ójd ettől a' vad-rátzot is, Isten! – szőrnyű rázását, 's lökéseit, egyedűl a Regétzi Vár el-pusztúlt falainak meglátása tűrette-el velem mellyet régenten Fejedelem Rákótzy bírt. Most az, valamint hajdan-is, eggyüvé van kaptsolva a' Sáros Pataki Dominiummal, és – Cameralisch.*

Ez a' görbe-Ország Forró mellett kezdödik, és egész Hidas-Némethiig tart, és így jó három mért földnyire. Kotsisom azt beszéllte, hogy Abaújnak eggy egész Szolgabírósága, mellyet *Csereháti Járásnak* neveznek, szint ollyan mint a' Garadnai Környék. – Kár, hogy azt Garadnai Járásnak nem nevezik. Ez a' fertelmes szó egészen hozzá illene görbeségéhez.

Enitzke, Kassa és Szina között, szalmás alatsony tóth házakat, 's eggy tornyas 's négy óldal bástyás kastélyt mutat, en gout d'antique moderne, mellyet én még rendetlen 's alkalmatlan vólta mellett-is, annyira szeretek.[3] Ezt a' B. Meskó Familia bírja. Parton fekszik, 's keletre szép tér-réteket, erdős magas hegyeket 's ezeknek nyilása között a' Szalántzi Vár' omladékjait látja sok apró falukkal.

Láttam innen *Ujvárt* is, melly a' Vármegyének nevet adott. Most az eggy közönséges díszetlen falu, eggy Kálvinista Templommal és Gróff Csákiaknak Udvarbirói lakásokkal. Főld-vára alatt megyen-el a' Hernád.

Zsebesnél, Kassához három fertálynyira már kezdődik a' Chaussée, 's egyenes lineában megyen szinté a' Városig. Bal kéz felöl e' mellett nyugodalmasan, de minden ékesség nélkűl fekszik főldozott zsindelyezetű epűleteivel az agg diófák' árnyékában Bártza, melly a' még most is élő törzsökös Bárczay Familiának nevet ada. Kivánnám hogy Bártzát Kassához illy közel bírhatnám, 's Bárczaynak hívnának. Kő úgyan kö-

*) Azon idő ólta, a' midőn ezen Levél írattatott, Mélt. Udvari Tanátsos 's Referendárius SEMSEY ANDRÁS Urnak vagyon általadva. Kit régi törzsökös 's fényes Nemből lett születése, tudományja, szíve, a' Fejedelemnek 's Hazának kedvellése eggy közönségesen tiszteltt Hazafi-társsá tettek.

[2] K*á*zsmárki [Emendálva.]
[3] szeret*t*ek. [Emendálva.]

ven nem maradna épűleteiben: de kedves vén diófáim úgy maradnának a' mint most *256*
állanak, akármiként aber-ozna Kertészem, útat merő sinorjával.

De előttünk a' Város! – – Eggy hegyszögben fekszik az, körül-véve mindenfelől az apróbb vagy magassabb hegyektől, mellyek közzűl az, a' melly túl rajta minteggy fél órányira emelkedik, leg-magassabb, és a' Bétsi néma Barátokéhoz hasonlít, tsak hogy tetején semmi Klastrom nints, és hogy óldalait darabonként szántogatják. Az enyészetre fekvő dombok gabonát, a' keletre fekvők pedig bort termenek. Ezek közt a' Város alatt le-folyó Hernád szép réteket mosott, 's nintsen-is más felé Kassának semmi nyílása azon kívűl, a' mellyen én jöttem. A' Város hossza a' Chausséval eggy lineában fekszik, s ez tsinálja hogy az idegen Útazó, míg a' Városba bé-nem ér, a' kevély nagy Templomon 's egynehány tornyon kívül nem lát egyebet hanem tsak setét zsindelyezetet. – A' külső-város széles helyen, de nyomorúltt viskókból épűl; 's a' min szemem nagyon fel-akadt az, hogy az Útazó, midőn Kassa felé közelít, leg-elől is *akasztó-fát* és *temetőt* lát. – – Nem lehetett vólna é a' temetőnek eggyik vagy másik óldalon helyet találni? – 's be szép spectaculuma vólna a' Chausséen kotsikázó Kassai Szépségeknek, ha közel hozzájok hóltt testek lebegnének a' kőtelen, 's a' Nap-enyészeti szellő dög-párát lehellne feléjek.

Nyóltz óra után vala az idő, midőn Kassára bé-értem. Kotsisom a' *fekete sashoz* vitt, azt állítván hogy a' Városban bent több Fogadó nintsen; 's én meg-is nyugodtam rajta, mert az épűlet kűlső formája sokkal bíztatott: de ójjon az Isten minden útast tőlle. Közel kelle eggy fertályig várokoznom, míg a' sok béna Vendég-fogadói Nymphák, a' konyhát üressen hagyván, fülön fogva hozták-elő a' Kellnert. Nem kaptam szobát az útszára, mert azok el-vóltak foglalva egyről eggyig, 's eggy tömlötz forma setét szurdékba vontam-meg magamat. – Parantsol valamit vatsorára Nagyságod? kérdé a' Kellner, mihelyt a' lábomat a' küszöbön bé-tevém. – Esznek itt Idegenek? – Ó számosan! – Mikor? – Fél óra múlva. – 'S kik? – Gavallérok, 's más ifjú emberek ő Excellentziájától, a' Vármegyétől, 's az Unter-Commissiótól. – Jó! én köztök eszem. – Elő-vettem páltzámat, 's ki-mentem körűl tekinteni a' Várost.

Kassának alsó kapujától a' felsőig, és igy 1070. lépésnyire, eggy annyira széles útsza nyúlik-el, hogy azon a' nagy Templom-is[4] el-fért, még pedig nem hosszában, hanem keresztűl rajta. Szerentséjére a' Városnak és minden jó izlésű Lakosinak nem Friedrich épitette azt,* és így útszája nem schnurgrad épűlt, hanem irregularis tsavargású ellipsisre. – Centum capita appono (ezt a' fogadás formuláját a' Vatsora mellett tanúltam) hogy a' Berlin egyenes útszáji akár-melly punctum visust válasszon a' Néző rajta nem fogják szemeit úgy gyönyörködtetni, mint midőn Kassának felső kapujában meg-áll, 's a' házak' falain égő lámpásokat szinte az alsó kapu körűl lévő házakig ki-láthatja. – A' mi nékem első körűl-nézéssel leg-inkább tetszett, az a' Város nagy útszáját két ágban keresztűl folyó[5] *tsermely* patakotska. Úgy nevezem én is ezt a' Kassaiak után, mert a' mint a' vatsora alatt tapasztaltam, ezek nem tudják hogy a'

*) Friedrich egyenes lineában épí[te]tte az új-Város útszáit Berlinben.

[4] Temlom-is [Emendálva.]
[5] folyú [Emendálva.]

257 Pataknak, melly a' Bachtól jő, szintén úgy mint a' Part a' Bordtól, igaz magyar neve a' tsermely. Mitsoda nagy szolgálatra van ez ha tűz támad! millyen nagyra a' szemet' ki-hordásában.

De jaj annak, a' ki itt gyalog jár! Az apró hegyes köveken, mert illyennel van kirakva a' Város, úgy el-fáradtam már is, mintha egész nap homokban jártam vólna.

A' vatsora fellett, melly mind szegény, mind igen tsínatlan vólt, eggy ifjú Urral jutottam baráttságos esmérettségbe. Ez az ifjú B – – – Én úti Surtoutomban, a' többiek frisirozott fejjel, 's a' leg-ujjabb szabású frakkokban, űltünk az asztalnál, midőn B – – – eggy kis kurta arannyal ki-hánytt, de tsak fekete bárány prémes ég-szín mentétskében, veres nadrággal, széles ezüst kardját tsörtetvén, jött közinkbe. Helyet foglalt, 's olly különös, magának-tulajdon tréfát indított, hogy még én is, a' ki az egész asztalnál a' sang froidot akartam gardírozni* édes nevetésre fakadtam. – Eggy pohár bor mellett lettünk Barátokká, 's a' Kávé házba vitt; hol mostan a' Nemesség közzűl senki sem vólt jelen. Három-négy asztalka körűl egynehány Cancellista 's Kalmár-legény kergette a' Pagátot; én pedig B – – – t eggy szál dákóra hívtam-ki. Tizenkét óra szakaszta-el egymástól. – Aludj tsendesen.

257

MÁSODIK LEVÉL.
KASSA.

Héti-vásár. Metzenzőfök. Élés' drágasága. Physiognomiája 's őltözete a' Kassa körül lakozóknak. Hohér legény és kutya öldösés. Architecturai ízlés. Baróti Szabó Dávid, 's más Kassai Magyar Irók.

Kassa, Jun. 20d. 1789.

Ma későn mentem-ki az útszára, mert a' tegnapi éjtszakázás után méljen el-aludtam; 's azt annyival inkább sajnálom, mivel a' héti-vásár, mikor a' ki-sétálás nékem eszembe jutott, már oszlani kezde, és így sokat nem láttam azok közzűl, a' miket láthattam vólna. Tsak-nem fél-óráig tolongván a' pályinkát, vajat, tejet, tojást, zőldséget és gyümőltsöt árúló külföldi Asszonyok közt, kik közzűl sokaknak zsidós őltözete Nemzeteknek külömbözését nyilván mutatta, eggy vasat árúló Metzenzőffel kezdettem beszélleni. Ez már bé-rakodott vólt, 's tsak azt várta hogy Kotsissa egynehány zsák meg-vett gabonát hordasson-elő, 's örült hogy míg emberei elő-kerűltek, valakivel beszéllgethete. – Im' ez az, a' mit tőlle tudok. Abaújnak Szomólnok és Jászó közt fekvő hegyeiben fekszik mind Felső, mind Alsó Mettzenzőff. Ebben a' két Helységben van az egész Colonia, 's három esztendővel ez-előtt még a' Jászai Praemonstratensis Praelatus bírta, most a' fundus Religionariushoz van vetve, 's Cameralis Tisztek által administráltatik. Sovány határok elégtelen arra, hogy őket el-tartsa, 's e' szerint a' szegényebbek az esztendő nagy részét másutt tőltik-el, 's árkok' hányásával, ortással 's zsindely-hasogatással keresik élelmeket. Bányájok vasat és ezüstöt 's rezet-is terem. Az Asszonyok Német Országból ki-hozott őltözetek' nemeit

*) Hidegen űlni, nevetni 's mások közzé egyeledni nem akarni.

ekkorág-is meg-tartották: a' Férfiak pedig setét kék posztóból készűltt Magyar ru- *257*
hákban járnak, de közönséges Nyelvek érthetetlen Némettség. – Tiszta levegőjök, egésséges forrás-vizek, főképpen pedig a' sanyarú élet és a' munkásság őket ízmos tagúakká, erőss egésséges emberekké tette. Hitelesen beszélltetett előttem, hogy eggy alsó-Mettzenzéfi születésű – – – a' telí hordó bort, melly 180. itzéből áll, felemelte, 's belőlle jó kortyot ivott.

Kassa mindennémü eleséggel bővölködik, valamit kívánhatni. A' Szikszó termékeny környékei, ide számlálván Borsodnak-is eggy részét, néki gabonát; a' Zemplényi Hegy-allja; Göntz, Héjtze és Szikszó bort, Kassának környékei zöldséget, a' Szalántzi erdőség pedig bőv makkolást ád; e' szerint Kassán vagy óltsó lakásnak kell lenni, vagy ha az nintsen, azt nem a' Természet és a' Népesség, hanem a' rendetlen politia tsinálja.

A' fejér köz-nép, melly mind eggyig tóth Leányokból áll, ábrázatjára 's termetére nézve szép. Mindég lehet két rútra nyóltz nem rútat fel-tenni: de motskos őltözetek természeti kedvességekből sokat el-veszen. A' Metzenzöfi és Miszlókai Leányokat és Menyetskéket ellenben kedvesség nélkűl való Nationalis Physiognomiájok szint olly könnyen ki-esmértetheti, mint a' tóthokat a' közönséges szőkeség. Ötven közt-is nehezen lelhetni eggy barna hajú tóth leányt.

Még talám tovább fetrengettem vólna a' Vásárlók között, ha eggy Hundslóger (úgy nevezik azt a' hohér legényt itt, a' ki a' kutyákat öldösi) tőllem nem meszire embertelen tsapásival el-nem iszonyított vólna. Le-ütötte a' kutyát 's farkán fogva vitte eggy veres színnel békentt ernyős lecticára. – Nem jobb vólna é a' kutyák' pusztítására más napot rendelni? Miért kell a' falusi gazdák' kutyáit a' Kassai Tanátsnak pusztítani?

Tíz óra tájban fel-mentem a' felső kapu felé, hogy a' nagy-útsza' épűleteit, 's a' Város kűlső fekvését láthassam. – Ezt az útszát Urak' útszájának (Herrn Gasse) hívják, mellyet meg-is érdemel, mert a' házak rajta gustussal kezdenek újjúlni. Tsak az kár, hogy gyakorta a' leg-szebb szomszédságban füstös falú házak állanak, 's zsindelyezetekről hosszan nyúlnak, ki az útszára, a' fa tsatornak. – Külömben igaz architecturai ízt még a' leg-kőltségesebb épűleteken sem találhatni. A' Város-házának facadja olly aranyos mint eggy rátz templom: 's a' Toskánai vagy Dóriai Rend simplicitása helyjett, borostyán fonadékok ékesítik az Altánát tartó Oszlopok' Capitáljait. Igy, az igaz tzifrábbak: amúgy mezítelenek lettek vólna.

(A' többi következik)

258 [1. kötet, 4. szám, VI.]

ÚTAZÁSOK.
KASSA.
(Lásd az Orpheus 1. Dar. 80dik óld.)
Jun. 21dik. 1789.

Tizenegy óra tájban Prof. SZABÓ DÁVID Urat kerestem-fel. Eggy három sorú nagy épűlethez vezettek, mellynek bádoggal bé vontt kettős tornya 's a' leg-szebb hellyen fekvése ki-találtatták vélem, hogy az eggykor Jézsuitai birtok vólt. Ők a' helly-választásban is Mesterek valának. – Szerentsém vala oda haza találni. Breviariumával járt fel 's alá szobájában, 's egész emberséggel fogadott ugyan, de úgy még is, hogy vehettem észre, hogy háta-gerentze Complimentekre hajlani nem tanúlt.* Litterátori atyafisággal szorította-meg kezemet, 's kért hogy üljek-le. Tsak hamar Versei felől kezdettünk szóllani. Halld azt, a' mit önnön magától tudok. – 1773ban Besztertzén Zólyom Vármegyében eggy RAUCH IGNÁTZ nevű Jézsuita Társa kérte, hogy a' Klopstock és Sined példája szerint probáljon írni Magyar Verseket, hogy láthassák, ha a' Magyar hexameterek és Lyrikumok a' Görög 's Római hangzathoz hasonlítanak é inkább vagy a' Némethez? SZABÓ tőle kért thémát, és mértéket; 's képzeld melly kevés poétai ízléssel bírt a' Német! azt adá, a' mellyből az: *Eggy izmos tsatlós* és *Imperiomban eggy Prédikator Tiszteletes Úr nálunk* kezdetű nem tudom mi leve. – SZABÓ látta a' dolog' szerentsés sikerét, 's sietett koszorút fonni azon virágokból, a' honnan még senki homlokát nem kerítették-körűl a' Muzsák. Sőt kevéssel azután meg-értvén hogy RÁJNIS már rég-ólta ír illyeneket, némelly darabjait közlötte véle; 's ohajtani látszott, hogy kettejeknek Munkáik a' Hoschius és Wallius példája szerint eggyütt lépjenek nap-fényre. Nem tudom min és kin múlt hogy ez a' szándék nem tellyesedett; elég az, hogy SZABÓ meg-előzte a' Nonum prematur in annumot váró RAJNIST, 's tsak ugyan *elébb tálalt* a' mint Verseinek utólsó ki-adásában el-keseredve említi, *mint az, a' kinek már akkor ebédje, vatsorája is kész vólt, mikor ő a' főzéshez fogott.* Mi leve a' dologból? Négy esztendő múlva az az 1781ben meg-jelene RÁJNIS a' Helikoni Kalaúzzal, 's nyilvánságossá tette időbeli elsőségét, úgy míndazáltal hogy sem SZABÓT, sem RÉVAIT kik nálánál hamarább kőltek ki, (ámbár egyéb aránt Prosodiai törvényeiben SZABÓval ellenkező allításai nintsenek tzélozás nélkűl) vilagosan és tsípősen nem bántotta. – Érzette SZABÓ mit vesztett ezen munka meg-jelenésével, a' bírtt elsőség ditsőségéből, 's ezen viszás 's kedvetlen érzések közt írá *ki nyertesét* mellyben hajdani szerzetes Társa

*) La Physionomie ne se montre pas dans les grands traits, ni le caractére dans les grands actions: c'est dans les bagatelles que le Naturel se de couvre. – A' Physiognomiát nem lehet nagy vonásokban, sem a' Characteri tulajdonságokat nagy esetekben ki-esmerni: ezek magokat kitsínységek által nyilatkoztatják-ki. – *Emile de Rousseau Tom. II. Livre IV.* – Az illyes festegetésekből esmerjűk Archenholznak utazásaiban Angliának 's Itálianak nevezetes Fiait tsak-nem annyira mintha őket magunk láthattuk vólna; 's ha Olvasóim közt tsak tíz lessz is a' ki meg-ért, keveset gondolok véle, ha a' nagy sereg mosolygani fog-is *gyermekségemen!*

ellen *ki-vezetvén a' derék dandárt,* RAJNISON *tsatázó martalékot szedett,* 's RÉVA- *259*
IT is kedvetlen nevezetekkel illette.* – Tanátsosabb lett vólna oda engedni RAJNISnak az időbeli elsőséget, mellyet verseiben úgy is meg-adott nekie,** 's el-hallgatni.

'Αξομενος, Διος ὑιον, εκηβολον Απολλωνα.

Tudod hogy a' RAJNIS RÉVAI 's SZABÓ közt támadtt pör felől sokan sok-féleképpen ítélnek; tudod hogy mind RAJNISra, mind RÉVAIra is hogy SZABÓT *tehén úton tsammangónak* 's egyébnek nevezte, sokan nehezteltek; 's én kész vagyok meg-vallani még a' Versengő Felek előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem nem gyönyörködtem soha, sem (ha szabad úgy szóllani) azt jóvá nem hagytam; kész vagyok meg-vallani azt is, hogy mind RAJNIS, mind RÉVAI élesebbek vóltak, mint óhajtottam vólna: de más részről, ha a' *dándárt,* ha a' *martalékot,* ha a' RÉVAI által visszamondott *tehén úton tzammogót* látom a' *ki-nyertesben,* öszve teszem a' kezemet, mellyel talám már követ emeltem a' kettő ellen, 's azt tudakozom a' mit RAJNIS tudakozott, hogy midőn *valaki bosszangatja, gyáva gyermek modjára fog é tsak fityogni?*

Talám majd vége lessz már ennek a' tsatázatnak is. SZABÓ fel-tette magában, hogy többé nem válaszol Ellenkezőinek *motskolódásaira*; illyetén fogadással fejezibé a' Magyar Museumhoz ragasztott levelét BATSÁNYI is; RÉVAI pedig midőn utólszor véle vóltam sajnálkodva beszélt a' dologról, 's azt állította hogy erre a' nemtelen viadalra, ha el-szenvedhette vólna a' nyilvánságos meg-bántást, soha sem szállott vólna. Egyedűl RAJNIS, a' ἐκηβολος RAJNIS az, a' kiről nem hiszem hogy még egyszer ne szólljon, mert őt olly Oroszlánnak esmerem, a' ki a' mellette szelíden elmenőket nem bántja ugyan, de a' ki belé-kap, öszve-teperi, 's nyúgodalmasan mégyen tovább.

Bútsúzásomkor eggy kedves ajándékot ada nékem SZABÓ; e' napokban ki-jött Verseit. A' nyomtatásbeli Correcturát BATSÁNYI barátja vitte, mellyel néki valóságos szolgálatot tett, mert tudjuk, előbbi ki adásaiban, mellyeket talám az olaj-lámpás pislogása mellett maga corrigált, mint hemzsegtek a' hibák. Ezt a' ki-adást nagy gonddal készítette SZABÓ és a' RÉVAI intését (ámbár a' szók' el-tépését el-hányását most sem esmeri hibának*** úgy tetszik hasznára fordította. Én leg-inkább azt

*) Lásd a' 73. és 74dik óld. a' *ki Nyertesnek;* öszve-vetvén azzal a' mit *Révai* Posonyban 1781ben ki-jött Elegyes Verseinek 108dik. óld. mond.

**) Kőltem. Munk. IIdik Kötet 55. óld. *Nálam most vettetik a' kert, Nálad már ki-virúlt. – – – tegnapi gazda vagyok.*

***) Költeményes Munkáinak első kötetében a' 224. óldalon ezzel rekeszti-bé a' Komáromi Főldindulásról írtt kőlteményt: *A' Várost Isten győzhette, nem emberi kéz, meg.* Nékem ez szenvedhetetlennek tetszik; valamint a' Vanier Mezei Gazdaságában ez az újra meg-hagyott sora is; *a' kisded vidrát oktasd mint fogjon halat meg.* Igaz az, a' mit a' *ki Nyertes* 73dik oldalán mond az illy el-hányásokról SZABÓ Úr; igaz az hogy Erdélyben, 's Magyar Országon is sok hellyt beszéllenek így; B. RÁDAYNAK Evirallájában (lásd az Orpheus II. darabját) egynehány illyes el-tépés fordúl-elő, kiről tsak nem mondhatjuk, hogy Magyarúl tökélletesen nem tud, 's hogy magamat is

259 sajnálom, hogy az előbbi Orthographiájától el-állott, és még inkabb azt, hogy ezen ki adásban az első hellyet nem a' Milton[6] *el-vesztett paraditsom-a***** foglalja-el. – Véletlenűl a' Pyber halálára írtt Asclepiadæusokra akadtam, 's gondolatlanúl ezen új eset felől kezdék tudakozódni. Egyszerre[7] könnyek gyűltek-meg szemében 's el-akadott szóval 's tébolyogva felelt kérdésemre. Ez világos jele jó szívének, 's akár miként kissebbítsék őt azok a' kik a' Cadentia nélkűl irtt Verseket Versnek sem tartják, én őt mint jó embert igen tisztelném, ha Poétai érdemeit nem esmerném is.

SZABÓ nemes Szüléktől vette eredetét, 's a' Háromszegi Székelyek közt Baróton 1739. April. 10dikén született. 1757ben Trentsinben a' Jezsuiták Novitiátusába lépett.[8] Onnan Besztertzére, (hol múlattában a' Szerzet el-töröltetett) Komáromba 's Kassára ment. Most itt Rhetorikát tanit. Termete magas egyenes, száraz; hajai igen lágyak, ritkák, és félig őszek; orra hosszas, és vékony, szája élességet mutat,*****

---

elő-hozzam, Gesznerem Idylliumi (Kassán 1787.) teli vagynak az illyekkel; de probáld bár RÉVAInak kívánsága szerint ragaszd-eggyűvé az el-tépett részeket, nem lessz é sokkal kedvesebb a' mondás: *A' Várost Isten gyözhette meg, nem emberi kéz. – A' kisded vidrát oktasd, mint fogjon-meg halat.* Ellenben azt tartom vagynak némelly esetek, a' hol az ílly tépés nem tsak meg-engedhető, hanem valóságos SZÉPSÉG is. Illyen a' VANIER elején: *sem járni szidalmas Verssel más neviben kedvem nem tartja keresztűl. – A' járni* a' *keresztűl*-től igen messze el van hányva. De *garbontzáskodás* hozódik-elő, 's ez a' széllyel-hányás titkosan érezteti az Olvasóval, hogy az illy nyughatatlan elméjű ember mint hány, dúl-el mindent a' maga helyjéről. – Ezt a' szép sort meg-változtatta SZABÓ Úr. (Lásd a' M. Museum IIdik Kötetjét a' 118dik óld (*sem más' neviben, zabolátlan haragra gyúladván, szegező verssel sérelmet okozni.* – Ki tarthatja ezt jobbnak az elsőnél? KAZINCZY.

****) Melly szerentsétlen gondolat vólt légyen az, hogy SZABÓ Úr a' Milton *Elvesztett Paraditsomát* fordítsa, azt minden meg-itélheti, ha az Anglust nem látta is, a' ki meg-gondolja, hogy az Epopæakat nem lehet úgy epitomisalni mint valamelly Theologiai Systemákat, és a' ki tudja hogy SZABÓ Úr az eggy Deák nyelven kívűl mást nem értvén ezt nem Anglusból, hanem eggy Deák forditásból fordította. – Kevésbe múlt, hogy SZABÓ Úr ismét az Ilias forditásához nem nyúlt. – DENIS, vagy a' Poétai Nevét említvén SINED a' Deák Epitomatort előttem bosszankodva nevezte *Suprema papavera carpens*-nek, midőn nékie beszéltem, hogy SZABÓ Úr belőle fordítja Miltont.

*****) Szájának szabásán kívűl tőkélletessen hasonlít hozzá a' KLIMESCH TAMÁS Bétsi Festő által készített, 's 1790ben Kohl által rézre vésett kép. Szerentsétlen gondolat vala hogy a' Festő, nem tudom magától é vagy másnak kivánságára? – eggy Poétai Oestrumra ragadtatott *Attitüdöt* adott Nékie: nyilván azért, hogy az öszve-eggyezzen azzal a' más gondolattal, hogy bal-kezébe eggy papiros festettessék ezen szókkal: *Az el-vesztett Paraditsom.* De ez a' kéz szerentsére a' rézre-metszett darabra reá nem fért!

[6] a' nem Milton [Emendálva a szórend.]
[7] Egyszere [Emendálva.]
[8] lépett*t*. [Emendálva.]

fogai ritkák, 's tsinatlanok, 's ábrázatja tsak nem szederjes verességű. Őltözete nem 260
sokkal jobb mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi az Evangyélom. Szobája tsinatlan, rendetlen, 's olaj lámpása miatt melly éjjel nappal asztalán áll, 's rigója hús eledeletől büdös; könyve, ruhája, papirossai el-vagynak szórva, 's verseit coperta darabotskákra olly apró betűkkel irogatja, hogy azokon mesterség el-menni. Ő ugyan nem dadog; de beszédjét folyónak tsak-ugyan nem nevezhetném. Igen halkal mond mindent, a' mit száján ki-ereszt. Erkőltsei tiszták, fedhetetlenek, azt első tekinteti is mutatja; 's szíve azt a' buzgó Hazafiúságot, a' mellyet az Olvasó verseiben fel-talál, valósággal érzi. Én ezt a' sort vetettem vólna Terentiusból képe alá: *Tristis severitas in voltu est, in verbis fides.*

Prof. SIMAY KRISTÓF Úr BATSÁNYI JÁNOS Urral eggyütt lépének bé SZABÓhoz, kevéssel az előtt hogy tőle el-jöttem. Az elsőbb a' mint tudod múlattságos darabokat ír; a' második Osziánt fordítja, 's inkábbára Cadentiás Verseket ír. Én azt tartom, hogy Osszián jobb kézbe nem akadhatott. Szava, járása, 's mozdúlása, 's mindene eggy régi *Rittert* mutat; nints rajta semmi Frantzia sikló könnyűség, semmi meg-előző, el-fogadni kész ajánlóság; tiszta 's velős Magyarsággal szóll és ír, noha Accentusa el-árúlja, hogy közelébb született a' Styriai, mint a' Móldvai hegyekhez,[9] és tsudálást érdemlő munkássággal 's fáradhatatlansággal bír, azt a' mit ki ád, annak rendi szerint ki-kőlteni. Mutatja azt a' Rajnishoz írtt Expostulatiónak minden sora, kivel ugyan-tsak *turniermæssig* tördösé a' Lántsákat.

Hólnap még azokat látogatom-meg, kik Atyámfiai Apollóban. Engedd meg hogy azt a' mit dél után láttam másszor beszélljem-el, 's most néked jó ejtszakát kívánjak.

SZÉPHALMY.

[1. kötet, 2. szám, XIV–XV.]

UTAZÁSOK. 261

EGER.

Eger, Octob. 22dikén[10]
1789.

Ma az agyagos sár miatt hat triumphális ökrökön jöttem-bé a' Városba, keresztűl a' piatzon. Parípáim, medve bőrrel bé-vontt nagy bakom, 's a' kotsi hátuljára fel-kötött három szövétnekem figyelmetességre ragadták az Egrieket, minden akarta tudni ki vagyok, 's míg a' fogadóba másztam, egynehány tseléd szaladt meg-tudni, mitsoda Uraság érkezett? – – Meg-változtattam őltözetemet 's ő Excellentiájánál[11] a' Püspöknél akartam tenni udvarlásomat; de a' helyjett hogy bé eresztettem vólna, ebédre hívattattam. A' Püspök délig el-vala foglalva. Igy tehát az Udvarból *Gróff Sztáraynéhez*

[9] hegyek*k*ez, [Emendálva.]
[10] 22dik*á*n [Emendálva.]
[11] *É*xcellentiájánál [Emendálva.]

261 mentem, a' ki a' mint tudhatod, a' meg-hóltt Cancelláriusnak a' Püspök Testvérének, Leánya. – Egynehány esztendeje már, hogy én őt esmérem; 's a' betegség, melly nála most gyakor Vendég, előbbi Szépségéből sokat el-fonnyasztott: de azért még-is lehet látni mi vólt ez-előtt még kevéssel. Az ellen nem mondhat senki egyebet, hanem hogy kitsíny; igen kitsíny; De – nem az é a' Florentziai Vénus-is? nem az é ez minden gemmáiban a' Régiségnek? – – Azonban igen nagyon meg-tsalatkozol, ha azt hallván hogy igen szép, és azt azon felűl, hogy igen kitsiny, azt gondolnád hogy a' Gróffné tellyes lessz naivetével-is. Éppen nem. Őt el-mosolyodni talám még senki sem látta. Férjfiúi komolyság űl parantsolásra teremtett fekete nagy szemeiben, 's ha setétben hallanád szóllani, azt gondolhatnád, hogy valamelly igen olvasott ifjú Úr raisoniroz. De az ő beszéde távol van minden Pedantereytól, minden keresve-keresett eruditiótól. A' Frantzia Irók, kikkel igen esméretes, meg-vetették gondolkozásának fundamentumát; ő azt, a' mit egykor olvasott, tsak-nem szóról-szóra tudja, 's azt igen szerentsésen szokta a' maga tulajdonával úgy öszve-fűzni, hogy azon többé az idegen íz meg nem tetszik.

A' szépségen, elmésségen, olvasáson kivűl még más tulajdonságokat-is tsudálhatnál benne, ha valaha olly szerentsés lehetnél őt látni, 's közelebbről esmérni. Meg-tántorodni nem tudó állhatatossággal tűr-el minden kedvetlen esetet, akár moralis légyen az, akár physicai; nem tud meg-rettenni semmitől, 's el-készűlve 's tsendesen mégyen a' veszedelemnek, ha azt többé ki-nem kerűlheti. Vidámsága 's magában meg-elégedést találó nem-esmértt szíve most sem hagyta-el, 's enyhűlést és vígasztalást nyújt néki minden történeteiben. – Valóban, ha a' Természet azt, a' mit ő reá vesztegetve hintett, eggy Asszony és eggy Férjfi között osztotta vólna is fel, nem vádolhatta vólna irígy fösvénységgel sem eggyike, sem másika.

Ő Excellentziája a' Püspök kegyes le-ereszkedéssel fogadott. Vídám vólt az egész ebéd felett, 's fel-élesztette azokat, a' kik az eránta való tisztelet miatt némán űltek. – Jelentettem hogy Bétsbe szándékozom, és hogy ezen úttal Pápát is reménylem meg-látni; melly alkalmatossággal ott épített Temploma felől győnyörködve szólla. Arról majd akkor írok, ha meg-látom; most tsak Önnön-személyjéről. – Ha Te-is azt[12] hiszed, a' mit némelly Protestánsok mondanak, hogy intoleráns, hogy űldöz, nagyon tsalatkozol. Sőt inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas eggyességet; hanem hogy minden tselekedeteiben a' Hierarchia tekintete 's hatalma vagyon szemei előtt. Azért nints semmi, a' mit el-követni kész ne légyen. – „Az úgy vagyon! látja Kemed, édes …y Uram! mondá egykor nékem, én a' fekete Uniformist viselem, az nékem kötelességem; én pedig kötelességemet tellyesíteni akarom." – Különben a' Protestánsokat mind udvarában, mind azon kívűl olly kegyességgel fogadja, mintha Catholicusok volnának. Sőt én tudok példát hogy a' jószágaiban lévö Prædicatorok eránt különös kegyességgel vala. Hogy nem mindeniket szereti 's szenvedi, azon én fel-nem akadok; mert eggy Gróf Eszterházynak, Egri Püspöknek, Fő-Ispánynak, eggy Fő-Cancellarius Testvérjének, némelly mozdulásokat nehezebb szenvedni, mintha az Apostolságra a' gyalom mellől, vagy vám keréktől hívattatott vólna.

[12] az [Emendálva.]

Az az épűlet, a' mellyet most Lyceumnak hívnak, olly jó ízléssel 's olly kőltséggel *262*
tett épűlet, mellyhez hasonlót nem láttál. Egész négy szeg az, három sorra, 's szegleten áll, közel az udvarhoz. Elől, a' Cathedrale Templommal által-ellenben az exameni Palota, jobb kéz felől a' Bibliotheca, balra az Oskolai Templom, hátúl pedig a' Specula áll. Temérdek kőltséggel szereztetett mindene. A' Mathezisi eszközök inkábbára Londonból hozattattak, 's mutatják mit lehetett vala ezen minden hazai példákat felyűl-múló igyekezetből reményleni, ha a' Püspök szándéka nem hátráltatott vólna. Most a' Normális Oskola 's egynehány Pap kong benne, 's szobái rész szerint készületlenek, rész szerint üressek. A' Bibliotheca Mennyezetét Krakker Egri Képíró festette. Az a' Tridenti Zsinatot adja-elő, magának a' Püspöknek parantsolatjára; 's abban mind az architectura, mind a' grouppok, mind a' Drapperie jobbíthatatlanúl vannak festve. Maulpertsch, ki az Oskolai Templom festésére hívattatott vala le Bétsből, öszve-tsapta kezeit midőn a' Bibliotheca ajtaján bé-lépett; 's meg-vallotta, hogy ő ennyit nem tud. – Olly nagy gonddal és olly helyesen tett rajzolást és festést ugyan maga Krakker sem igen tett másutt; 's ez néki kéttség kívűl sokkal nagyobb munkája az egymás megett álló sorok egyenlősége mellett-is, melly a' szem előtt nem olly kedves, mint az itt meg amott hízakosan öszve-tsoportozott[13] grouppok, a' Jászai Templom' Plaffondján. Már meg-hólt, 's eggy púpos hátú Leányt hagyott maga után, kinél eggy Rubensének állított festést, 's Norbert Grundnak némelly Mezőségeit láttam.

Az meg-sirathatatlan kár, hogy a' Lyceum magassabb helyen nem épűlt. A' Püspök még akkor olly szándékkal vólt, hogy ezt el-végezvén eggy Püspöki Templomot épít a' Római Péter Templomának hasonlatosságára, azon helyen, hol ennek igazság szerint állani kellett vólna. Az illyen Profánus ember, mint én vagyok a' Religiót tekintvén, nem állhatja-meg hogy fel-ne kiáltson: *Tantum Religio poterat causare!* –

Melly kedvességben légyen a' Püspök a' Pápánál, azt ez az anecdotumotska eléggé mutatja: A' mint a' Püspökök Magyar Országból-is bé gyülekezének Bétsbe 1782ben VIdik Piusnak tiszteletére, a' szokás és Ecclésiai Etiquette[14] szerint mindnyájan kezet tsókoltak, tsak Gróff Eszterházy nem. A' kéz-tsók helyjett leborúltt Előtte, 's lábát tsókolá-meg. Nem nézte ezt meg-indúlás nélkűl a' Pápa, 's még nem egyenesedett vala fel a' Püspök, midőn ez áldó tsókját tonsurájára nyomta a' Püspöknek. Ez a' történet Bétsben mind a' Papi, mind a' Világi Rend előtt szemet szúrt. –

Azt sem hallgathatom-el, hogy a' Püspök, a' Pápának Bétsből lett ki-indúlása[15] után tsak-hamar,[16] a' Szent István Rend nagy keresztét 's tsillagát kapta ajándékban a' Fejedelemtől: de azzal mentvén Magát, hogy Papi alázatossága minden világi fényességeket el-hárít, a' Királyi kegyelmet el-nem fogadta; 's így ez helyjett eggy Püspöki gazdag keresztet kapott.

Estve felé P. Leo Mária Szaiczot, az *Igaz Magyar* Iróját látogatám-meg. Nem szégyenlem meg-vallani hogy róla való gondolkozásomban nagyon meg-tsalattattam. Irásait olvasván én őt eggy mérges, homályosan gondolkozó, 's sok dolgokban járat-

[13] öszve-tzoportozott [Emendálva.]
[14] Etiqvette [Emendálva.]
[15] ki-indúsa [Emendálva.]
[16] tsak tsak-hamar, [Emendálva; a Szemere-tár szövege alapján.]

263 lan embernek gondoltam vala: most pedig láttam hogy az ember igen sokat olvasott, sokat írt, fáradhatlan szorgalmatossággal bír, és kívált a' hazai történetekkel igen esméretes. Első meg-látása meg-érdekli a' nézőt; kantsalúl néz félre, bajuszát beretválja, 's azonban röth szakálla hosszan nyúlik-le meljén. Óldalán a' szíj-övről az *Olvasó* tsörög, mellynek akkor apologiáján, szent tüznek hevűlve, dolgozott. Módja monasticus alázatosságú: de ha a' szent Szék hatalma 's tekinteti fordúl-elő, már akkor kész az Athletai viadalra. A' Protestánsokra sem nem haragszik, sem őket akár mit tanítsanak, írjanak, mondjanak, nem bántja: de a' Catholicusban a' leg-ártatlanabb heterodoxiát sem nézheti. Semmit sem betsűl annyira mint a' Martyri koronát, és azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast és Merz neve mellé tétettessen. El-szenvedi ő azt békességesen, ha tsak személyjét bántják; ha munkáiban tsak a' ki-dolgozást érdeklik: tsak a' hitet ne illesse senki; tsak az ő hyperorthodoxiájától ne térjen-el. Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy *ő nem olly kutya, hogy ne ugasson:* noha az is igaz, hogy nem vetemedne arra, a' mit munkájának tsak nem minden sora mutat, ha arra mások által nem vólna kérlelve. Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K – – Ur tüzelte, 's kérte hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K – – Úr nem *Kovachich,* tudod, mert az ő vele folytatott Levelezés nem a' leg-nagyobb barátságot 's egyenlő gondolkozást mutatja. – Ő rá P. Leo azért is bosszankodik, hogy véle viadalra szállani nem akar.

Szabó Dávid Urat a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai miatt, 's Batsányi Urat a' Magyarok' vitézségéért indúlatosan szereti: de Révait az Eroticumokért, azt mondja, már egynehányszor meg-akarta tsapkodni. Ha azokat Kazinczy írta vólna (ezt veté hozzá) a' ki Kálvinista, rossz neven nem venné; de Révaitól… Néki bíztattam hogy Kazinczy az illyen crizisen fel-nem akad, 's tsak azt kéri hogy meg ne dítsérje, mert nagyon szeret azok közzé számláltatni, a' kiket P. Leo veszedelmes embereknek tart.

Hidd-el Barátom, én P. Leótól gondolkozásunknak ennyire külömbözése mellettis, titkos satisfactióval jöttem-el, és Egerbe nehezen jövök ezután, hogy őt meg-ne látogassam. Gondolkozása' módjától irtózom, mert haszontalan! én eretnekségben neveltettem: de az Emberben van valami, a' miért még az illyen széllel-bélleltt Tudós* is, mint én vagyok, reá nem haraghatik. Hadd mondja a' mi felől őt lelki-ismérete meg-győzte; minekutánna ez a' veszni indúltt Világ látni mer, 's nem állítja véteknek, hogy az értelem belső sugallását kövesse; nem lehet attól tartani, hogy tanítása veszedelmes légyen. 'S én ebben-is tisztelem Ő Excellentziájának a' Püspöknek bőltsességét, hogy ezen munkát nem gátolja ugyan; de Egerben nem nyomtattatja; holott másoknak írásait, a' millyen példáúl az Indusok Bőltsessége (profanus mind maga a' Könyv, mind a' Fordító) tulajdon műhelyéből 's tulajdon kőltségeivel botsátatta ki.

Innen a' Várat és a' Metsetet nézni mentem. Az utóbbik a' maga épségében áll, 's keresztyén isteni-tiszteletre fordítatott; az elsőbb el-omladozott.

SZÉPHALMY.

*) *Széllel bélleltt Tudós, Aufklærungs Phantaft* a' neve annak P. Leonak Irásaiban, a' ki a' lelki-isméret és meg-győződés szavát követi, melly ha meg-tévedtt-is, minden jó szívű ember előtt szent szó, isteni hagyás!

UTAZÁSOK. 264

FÜRED.

Veszprém, Nov. 3dikán
1789.

Láttam Horváthot, 's ollyannak találtam őt, a' millyennek képzeltem. Nem betsűlöm most kevesebbé, mint az előtt betsűltem, míg tsak az enthusiasmus ragadozott ölelésére. Ennél többet nem mondhatok.

Octobernek utolsó napja vala az, a' midőn én, Budáról 29dikben indúlván meg, Füredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös vólt az Ég; sokszor alíg lehetett három száz lépésnyire is el-látni, 's az ősz hideg szele a' parázs essőt kotsimba verte bé. – Már látszott a' Balaton; látsza a' Tihani fél-sziget, 's annak kő-sziklás hegyeinek bértzein az Apátúrság kettős tornya; de olly homályosan, hogy azt ki-láthatni szerentsének tartottam. Szőlők közt kellett egynehány egymás mellett épűltt kis helységeken keresztűl-menni. A' környék olly bokros, követses, dombos, valamint a' Torna Vármegyeiek; 's engemet a' Balaton és a' szélén lévő szőlő-hegyek, (hol Gróff Szécsényinek benn a' szőlő közt egy két sorú nagy épűletje van) a' Klopstock: *Schön ist Mutter Naturja* után a' Zürichi szőlőkre 's tóra, 's valamelly kedves el-tévesztés é vagy öszve-hasonlítás által Bodmerre, Breitingerre, Gesznerre, Hirzelre 's Horváthra álmodoztattak. Be sokszor mondtam azon Óda' végét, mellyet Klopstock a' Bódmer látása után írt, eggy kevés változtatással az én gondolkozásom szerint:

Oft erfüllt das Geschick was das erzitternde
Volle Herz kaum zu wünschen wagt,
Wie von Träumen erwacht, sehn wir dann unser Glück,
Sehns mit Augen, und glaubens kaum.
Dieses Glücke wird mir, als ich das erstemal
HORVÁTH's Armen entgegeneil'.

Végre ki-buktunk a' szőlők közzűl, 's Füredet, a' disztelen Füredet, magunk előtt láttuk.

Horváth Szántódon vólt, túl a' Balatonon, hová Tihannak kelle menni. Emberei oda útasítottak, mert ezek engem annak a' Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkátsról írtt levelem után, ezekben a' napokban várt vala. Lovaim nem mehettek tovább annyira ki-vóltak fáradva; a' helységben pedig hirtelen ujjakat nem kaphattam, mert azok a' legelőn vóltak. – A' Nap hanyatlani kezde, a' köd Szántódot és Tihant közelébb mutatta, a' mint van valójában; én repűltem vólna Horváthhoz; – – ezek reá bírtak, hogy Aszalayval 's tselédemmel, eggy szövétneket vévén kezünkbe gyalog útnak indúltam. – Te ezeket a' kitsínységeket el-úntad hallgatni, úgy é? – De tudjad, azon napon, a' mellyen én Horváthot leg-először szorítottam meljemre, nékem semmi érzés nem vólt kitsinység, 's nem is lessz az, soha. – Az út alkalmatlan vólt; majd vizenyős réteken, majd meredek 's nedves kő-sziklákon kelle mennem, 's Tihan nints közel: de a' nyughatatlanság szárnyakat fűze lábamra, 's míg a' révházhoz értem a'

265 Tihani fél-sziget tulsó óldalán, egészen el-estveledett. Kevéssel az előtt menének által a' Hajósok, 's tsak reggelre vártak-vissza. E' szerint én a' rév-házban vontam-meg magamat, melly annyira teli vólt, hogy több ember belé nem férhetett vólna; 's búsan képzeltem-el, melly hosszú fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen által-ázott őltőzetemen kívűl egyéb ruhám nem vólt. Végre meg-szántak az Istenek, 's valamelly lármázás azt jelentette, hogy a' hajósok vissza-jöttek. – Tsak másnap reggel akartak vissza-térni; de le-itattam lábokról, 's meg-igértem, hogy ha majd hólnap vissza-jövök, ismét meg-itatom; 's égő fáklya mellett léptünk a' hajóba. A' Legények danóltak, hátra dűltek, de sérelem nélkűl, 's igen későre vették-észre hogy a' tsólnakot farral hajtják-előre. A' közepe táján a' víznek el-óltatták a' fáklyát, mert kűlönben az útat el-tévesztették vólna; 's az inasom félelme (a' kinek nem lévén Horváthja a' kihez siessen, szíve haldoklói kínokkal küszködött) végtére tsak ugyan el-oszla, mert szerentsésen el-jutánk a' parthoz, honnan Szántód felé a' feneketlen 's vermes ingoványon égő szövétnek mellett vezetett ismét a' három ittas legény.

El-űtötte vala a' tizeneggyet, midőn Szántódra bé-értem, de Horváth még fen vólt 's dolgozott. Haszontalan vólt fel-tenni hogy nevemet eggy ideig el-titkoljam; nem emlékezem egyébre, hanem hogy ezt mondám: Én vagyok –y, 's meljére szorúltam, 's ajakaink eggyé váltak. Öszve-fontt karral jártunk fel 's alá szobájában, dolgainkat emlegettük, 's szívünk érzette, hogy bóldogok vagyunk, hogy szerettetünk. – Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget. Nem vala oda haza Felesége, 's e' szerint minden tartózkodás nélkül tettűnk mindent annyira mintha régi esmérősök, testvérek vólnánk. Mutatta azon helyet, hol Kazinczynak halálán kesergett, mutatta könyvei felett fityegő képét, verseit olvasgatta 's danolt, a' mi néki elementuma. Közel vala 1. óra[17] éjjel midön tsak számára készűltt vatsoráját fel-hozták, ettünk, danolt, 's le-feküdtünk.

Horváth harmintz esztendős, feleséges de gyermektelen, középszerű magasságú, igen nemes képezetű, de a' mellyet szokatlan különösségeivel defigüriroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kívált fekvő homloka, 's nyerges orra IV. Henriknek Rúbens által festett 's Janinet által rézbe vésett 's színekkel nyomtatni szokott képéhez, tsak hogy ő iffjabb mint a' Király akkor vala mikor festettetett. Igen fekete szálas bajussza el-fedi száját; hajai pedig, mellyek természettől göndörök, mind oldalról, mind zopf gyanánt hátúl tsombók módra vannak meg-kötve; veres paszomántos nadrághoz eggy tenger színű rövíd mentét veszen, 's eggy kalpag formára metszett nyusztos 's veres bársonyú süveget. Víg, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmatos mindenre: de minden tselekedeteiből érettség, philosophiai tsendesség és a' mértéken túl ható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is valahol elő-hozhatja, religiosumokat egyvelít; 's meg-vallja, hogy ha valamelly napon imádkozni el-felejtkezett, retteg, és magát nem tudja eggy hamar meg-nyugtatni; innen van, hogy gondolkozásának módja azzal, a' mit az Oskolában bé-szívott és tanúlt, olly szorossan eggyezik; 's innen hogy a' halál után várt állapotról mind verseiben olly gyakorta emlékezik, mind azt elmélkedéseinek tárgyaivá olly gyakorta tészi. De tsak ugyan távol vagyon ő minden Lavateri phantastaságtól; elméje valósá-

[17] 10. óra [Emendálva; a szövegösszefüggés és a Szemere-tár szövege alapján.]

gos elmélkedésekhez szokott, 's több férfiúi erővel bír, mintsem hogy Phantasmák *266*
által el-szédítessen. – Szíve jobbíthatatlan, jól-tévő, szelíd, erkőltsei tiszták, fedhetetlenek, 's társasága igen kedves. A' leg-kényesebb Parisi ízlésű Asszonyság is el-felejti hogy néki bajusz borítja-bé száját, hogy hajai tornyokra nintsenek fürtözve, hogy dohány parfümírozta ruháit 's gyönyőrködve múlat társaságában. Cancellarius Gróf Teleky, ő Exc. Gróf Szécsényi, Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádaynknak fia, a' vóltt Tihani Apátúr, őt kegyességekre 's társalkodásokra méltóztatták.

Mennyit tudnék még írni, a' mellyek az én Horváthomat közelebbről esmértetik. Férjfiúi érettség, elevenség, pajkosság, tréfa, tűz, a' leg-kedvesebb szelídséggel öszveszőve, az, a' mi őt a' Néző előtt kedvessé tészi. – Novembernek 2dikán már tísztább vala az idő; által eveztünk Tihanra, egynehány Magyar Verseket mondtunk a' Balatonnak, 's éjtszakára Füredre menénk, honnan ma dél-után jöttem ide.

Nem képzelheted-el, Barátom, melly kiesen-rút Tihan. Ollyan ő mint a' Toilette mellett űlő borzas Lyányka, mikor bosszankodik hogy álmából fel-kőltötték. Cybele Anyánk a' maga bizarrságát akarta mutatni mikor ezt a' kis Cyprust tsinálta. Szebb Ánglus kertet nem lehetne készíteni sehol. Füredről jővén Tihannak darabos éktelen dombok, széles kő-repedések, két nádas tó, szántó főldek, szőlők tolják magokat a' Néző elibe, 's mindene van, a' mivel a' Természet pusztáságát fel-piperézni lehetne. A' Helység kitsiny, és annak nagyobbodását reményleni nem is lehet, mert vidéki leányokat a' Lakosok a' víz fáradttságos fel-hordása miatt nem kapnak, 's tsak egymás házához házasodnak.

Füreden még fél napot múlattam. Az essős idő zárva tartott, annyira hogy tsak a' fürdőhöz sem mehettem-ki, 's Horváthnak a' Balaton szélén most épűlő nagy házát tsak messziről láthattam. Szíves el-gyengűléssel váltam-el karjai közzül, 's áldottam azt a' bóldog órát, a' melly őtet nékem, 's engem néki szűlt.

SZÉPHALMY.

———

2.
[Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789.[18]

IV.
BARÓTI-SZABÓ DÁVID.

Tizeneggy[19] óra tájban Prof. Szabó Dávid Urat kerestem fel. Eggy három ablaksoru nagy épűlethez vezetének, mellynek[20] bádoggal bevont kettős tornya 's a' legszebb helyen fekvése kitaláltaták[21] velem, hogy az egykor Jezsuitai birtok volt. Ők a' helyválasztásban is mesterek valának.

Szerencsém vala oda haza találni. Breviáriumával járt fel és[22] alá szobájában, 's nyájassággal fogadott[23] ugyan, de látnom lehete, hogy[24] hátgerincze hajlongani meg nem tanúlt.[25]

Csak hamar Versei felöl kezdénk[26] szóllani. Hald, a' mit[27] önnön magától tudok.

1773.[28] Beszterczén, Zólyom Vármegyében, eggy[29] Rauch Ignátz nevü Jezsuitatársa, szó lévén Dénis[30] felől, ki, a' Klopstock' példája szerint, hexametereket írt, kérdést teve, ha magyarban lehetne e ugyan ezt tenni, 's buzdítá Szabót, a' székelyszületésűt, ki, mint illyen, magyarúl jobban tudhat másoknál, hogy tenne próbát, 's láttassa, mi telhetnék e' részben[31] a' mi Nyelvünkből.[32] Szabó[33] tőle kért thémát és

---

[18] [Ez a sor sötétebb tintával van írva. A szöveg egészében a törlések és pótlások mindegyike, továbbá a javítások túlnyomó többsége sötétebb tintával és Kazinczy kézírásával készült, a világosabb tintájú szöveg azonosítatlan leírója csak másolási hibákat javított.]

[19] DÁVID. / <Kassa, Jún. 21. 1789. / – – –> Tizeneggy [A három gondolatjel a „Tizeneggy" elé utólag van beszúrva, majd törölve.]

[20] három <sorú> nagy épűlethez <vezettek,> mellynek [Javítás a törlés felett.]

[21] kitalálta<t>ták

[22] *'s* [Átírás; a javítás a lap szélén megismételve.]

[23] 's <egész emberséggel> fogadott [Javítás a törlés felett.]

[24] de <úgy még is, hogy vehessem észre,> hogy [Javítás a törlés felett.]

[25] hátgerincze <complimentekre hajolni> nem tanúlt. <Literátori atyafisággal szorította meg kezemet, 's kért, hogy űljek le.>

[26] kezd*ette*<m> [Átírás és törlés.]

[27] Hald <azt>, a' mit

[28] 1773<ban> [A rag helyett pont beírva.]

[29] [Innentől e bekezdés végéig Kazinczy sötétebb tintájú kézírása.]

[30] lévén <Klopstock> Dénis

[31] részben<,>

[32] Nyelvünkből. Szabó und so weiter S. 27. [A német utasítás („és így tovább 27. oldal") a kézirat eredeti számozás szerinti 26. oldalának utolsó sorában található és a kézirat következő lapjára vonatkozik, amelyen a 27-es oldalszám található. Ezen oldalszámozások pirossal vannak írva.]

[33] <egy Rauch Ignácz nevű Jezsuita *t*ársa kérte, hogy a' Klopstock' és Sined' példája szer*int* próbáljon írni magyar verseket, hogy láthassák, ha a' magyar hexameterek és lyricumok a' Görög 's Római hangzathoz hasonlítanak e inkább, vagy a' némethez?> Szabó [Átírások a törlésen belül ebből: „Ignátz", „*T*ársa", „szer*ént*". Ez a szövegrész is a sötétebb tintával javítva, majd lehúzva négy ferde vonallal.]

mértéket; 's képzeld, melly kevés poetai ízléssel bírt a' Német! azt adá, mellyből[34] az: *Eggy izmos csatlós* és *Imperiomban eggy Prédikátor Tiszteletes Úr nálunk* kezdetű nem tudom mi leve. – Szabó látta a' dolog' szerencsés sikerét, 's siete[35] koszorút fonni azon virágokból, honnan nálunk még[36] senki' homlokát nem kerítették-körűl a' Múzák. Sőt kevéssel azután, értvén,[37] hogy Rájnis már rég olta ír illyeneket, némelly darabjait közlötte véle; 's óhajtani látszott, hogy kettejeknek[38] Munkájik, a' Hoschius' és Wallius' példája szerint, eggyütt lépjenek napfényre. Nem tudom, min és kin mult, hogy a'[39] szándék nem tellyesedett; elég az, hogy Szabó megelőzte a' kilencz esztendőt váró[40] Rájnist, 's elébb tálalt, a' mint[41] Verseinek utolso Kiadásában elkeseredve említi, mint a' kinek már akkor ebédje, vacsorája is kész volt, mikor ő a' főzéshez fogott.[42] Mi leve a' dologból? Négy esztendő múlva, 1781. megjelene[43] Rájnis[44] a' Helikoni Kalaúzzal, 's nyilvánná tette[45] időbeli elsőségét; úgy mindazáltal, hogy sem Szabót, sem Révait, kik nálánál hamarabb költek-ki (ámbár egyéberánt prosódiai[46] törvényeiken Szabóval ellenkező állításai nincsenek czélozás nélkül) világosan és csípősen nem bántotta.[47] Érzette Szabó, mit vesztett így a' bírt[48] elsőség' dicsőségéből, 's e' visszás[49] 's kedvetlen érzések köztt írá *Ki nyertes*ét,[50] mellyben hajdani Szerzeti társa[51] ellen *kivezetvén a' derék dandárt*, Rájnison *csatázó martalékot* szedett, 's Révait is kedvetlen nevezetekkel illette. Tanácsosabb volt volna[52] oda engedni Rájnisnak az időbeli elsőséget, mellyet neki verseiben úgy[53] is megadott, 's[54] elhallgatnia. Αξομενος, Διος ὑιον, εκηβολον Απολλωνα. 258

<Tudod, hogy a' Rájnis, Révai, és Szabó köztt támadott pör felöl sokan sokféleképen ítélnek; tudod, hogy mind Rájnisra, mind Révaira, hogy Szabót *tehén úton csammangó*nak 's egyébnek nevezé, sokan nehezteltek; 's kész vagyok megvallani, 's még a' versenygők előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem soha nem gyönyörködtem,

---

[34] adá, <a'> mellyből

[35] siete<tt>

[36] virágokból, <a'> honnan még [Beszúrás a sor felett.]

[37] <meg>értvén,

[38] kettej*[.]*knek [Átírás.]

[39] hogy <az> a'

[40] megelőzte a <nonum prematur in annum-ot> váró [Javítás a törlés felett.]

[41] 's <csakugyan> elébb tálalt, a' mint [A kiemelést jelző aláhúzás is törölve.]

[42] mint <az> a' kinek már akkor ebédje, vacsorája is kész volt, mikor ő a' főzéshez fogott. [A kiemelést jelző aláhúzás is törölve.]

[43] múlva, <…> 1781<ben> megjelene [A rag helyére pont beírva.]

[44] R*a*jnis [Az ékezet vélhetően utólag pótolva; e név esetében ugyanígy a következőkben is.]

[45] nyilván<ságossá> tette [A sor végén kettéválasztott szó javítása a sor végén.]

[46] pros*o*diai [Az ékezet pótolva.]

[47] csípősen <meg>bántotta. [Javítás a törlés felett.]

[48] vesztett <ezen *M*unka' megjelenésével> a' bírt [Átírások a törlésen belül ebből: „*m*unka'".]

[49] 's <ezen> visszás [Javítás a törlés felett.]

[50] k*i nyertes?*-ét, [Átírás; összevonás korrektúrajellel, de a kérdőjel nincs törölve, ez tehát emendálva.]

[51] Szerzete<s> *T*ársa [Átírás és törlés.]

[52] Tanácsosabb <lett> volna [Javítás a törlés felett.]

[53] mellyet verseiben *u*gy [Beszúrás a sor felett, az ékezet pótolva.]

[54] megadott <nékie,> 's [A vessző beírva.]

259 sem azt (ha szabad úgy szóllani) jóvá nem hagytam; kész vallani, hogy mind Rájnis mind>[55] Révai élesebbek voltak, mint ohajtani lehetett: de[56] más részről, ha a' *dandárt*, ha a' *martalékot*, ha a' Révai által visszamondott, *csammogót*[57] *látom a' Ki-nyertesben*;[58] összeteszem kezemet, mellyel talán már követ emeltem a' kettő ellen, 's elhallgatok. Mint a' közönséges életben, úgy az Írói-pályán is, azoktól, a' kiket tüzök vagy a' bántás' érzése elkapott, legtanácsosabb elfordulni, míg magokhoz térnek, 's elébb csendesednek-el. A' kinek van szíve, nem akad-fel az emberiség' gyarlóságán, 's azt másnak úgy kész megbocsátani, mint magának; 's az ügy miatt akadni-össze mással, nem rút.

Búcsúzásomkor[59] Szabó nekem eggy[60] kedves ajándékot[61] ada: e' napokban[62] kijött Verseit. A' Betűszedő' botlásait Batsányi[63] barátja jegyezgeté-ki, a' mivel neki 's Olvasójinak kedves szolgálatot[64] tett, mert tudjuk, előbbi Kiadásaiban, mellyeket talán az olaj-lámpás' pislogása mellett maga tisztongata, mint[65] hemzsegének[66] a' hi-

---

[55] elhallgatni. <Αξομενος, Διος διον, εκηβολον Απολλωνα. Tudod, hogy a' Rájnis, Révai, *és* Szabó köztt támad*ott* pör felöl sokan sokféleképen ítélnek; tudod, hogy mind Rájnisra, mind Révaira, <is> hogy Szabót *tehén úton csammangó*nak 's egyébnek nevezé, sokan nehezteltek; 's <én> kész vagyok megvallani, '*s* még a' versenygő*k* <Felek> előtt is, hogy ezen ízetlenségben sem *soha* nem gyönyörködtem, <soha,> sem *azt* (ha szabad úgy szóllani) <azt> jóvá nem hagytam; kész *vallani*, <vagyok megvallani azt is,> hogy mind Rájnis mind> [Az „elhallgatni."-ba az „a" beszúrva. Az oldal alján megismételve: „elhallgatnia. Αξομενος, Διος ὑιον, εκηβολον Απολλωνα.", azaz a görög idézet utólag visszaigazítva az előző bekezdés végére, ezt egy korrektúrajel és egy sor előtti javítás is mutatja. A „Tudod, hogy" kezdetű mondat előtt a lapszélére írt megjegyzés mutatja, hogy itt kezdődik az új bekezdés: „neuer §". A törölt bekezdésen belül több javítás, ebből a törlés a szokásos jellel, az átírás és beszúrás dőlttel jelölve. A törlés után következő félmondat a törölt rész folytatása, amely ezért maradt benne a főszövegben.]

[56] mint <ohajtottam volna:> de [Javítás a törlés fölött.]

[57] visszamondott, <*tehén úton*> *csammogót*

[58] k*i-nyertesben*; [Átírás.]

[59] a' kettő ellen, <'s azt tudakozom, a' mit Rájnis, <tudakozott,> hogy midőn *valaki bosszontgatja, gyáva gyermek módjára fog e csak fityogni?* – – Talán majd vége lesz már ennek a' csatázatnak is. Szabó feltette magában, hogy többé nem válaszol Ellenkezőjinek *mocskolódásaira*; illyetén fogadással fejezi-be a' Magyar Museumhoz ragasztott levelét Batsányi is; Révai pedig, midőn utolszor vele voltam, sajnálkodva beszéllt a' dologról, 's azt állította, hogy erre a' nemtelen viadalra, ha elszenvedhette volna a' nyilvánságos megbántást, soha sem szállott volna. Egyedül Rajnis<,> (a' εκηβολος Rajnis), az, a' kiről nem hiszem hogy még egyszer ne szólljon, mert őt olly oroszlánnak esmerem, a' ki a' mellette szelíden elmenőket nem bántja ugyan, de a' ki belé-kap, összeteperi 's nyugodalmasan mégyen tovább.> Búcsúzásomkor [A sötétebb tintával, Kazinczy kezével írt javítás korrektúra jellel beszúrva a lap alján. A javításon belül utólagos beszúrás: „vagy a' bántás' érzése". A törölt szövegrész két egymást követő oldalon található, habár több üres lap – más papírfajta – van bekötve közéjük; az oldalhatár: „oroszlánnak // esmerem".]

[60] Búcsúzásomkor eggy [Beszúrás a sor felett.]

[61] ajándék*[…]* [Átírás.]

[62] ada <nékem Szabó,> e' napokban [A kettőspont utólag pótolva.]

[63] Verseit. <A' nyomtatásbeli correctúrát> Batsányi [Javítás a törlés felett.]

[64] barátja <vitte, mellyel> né*k*i <valóságos> szolgálatot [Az ékezet törölve; javítások a törlések felett.]

[65] maga <corrigált,> mint [Javítás a törlés felett.]

[66] hemzseg*tek* [Átírás.]

bák. A' Rájnis' és Révai' dorgálásaik, ámbár Szabó a' szók' eltépését,[67] elhányását, *259*
hibának most sem ismeri[68] *)[69] nem voltak haszon nélkül.

---

*) Költeményes Munkájinak Első Kötetében a' 224 oldalon ezzel rekeszti-be a' Komáromi Földindulásról írt költeményt: *A' Várost Isten győzhette, nem emberi kéz, meg.* Nékem ez szenvedhetetlennek tetszik; valamint a' Vanier' Mezei Gazdaságában ez az újra meghagyott sora is: *a' kisded vidrát, oktasd, mi[n]t fogjon halat meg.* Igaz az, a' mit a' *ki Nyertes*' 73dik oldalán mond az illy elhányásokrol Szabó Úr; igaz az, hogy Erdélyben, 's Magyar Országon is, sok helytt beszéllenek így; B. Rádaynak Evirallájában egynehány illyen eltépés fordúl elő, kiről csak nem mondhatjuk, hogy magyarul tökéletesen nem tud, 's hogy magamat is előhozzam, Gesznerem' Idylliumi (Kassán, 1787) teli vagynak az illyekkel; de próbáld bár Révainak kívánsága szerint ragaszd-eggyüvé az eltépett részeket, nem lesz e sokkal kedvesebb a' mondás: *A' Várost Isten győzhette-meg, nem emberi kéz. – A' kisded vidrát oktasd, mint fogjon meg halat.* Ellenben azt tartom, vagynak némelly esetek, a' hol az illy tépés nem csak megengedhető, hanem valóságos szépség is. Illyen a' Vanier' elején: *sem járni szidalmas Verssel más' neviben kedvem nem tartja keresztül.* – A' j á r n i a' k e r e s z t ü l-től igen messze el van hányva. De Garabonczáskodás hozódik-elő, 's ez a' széllyel hányás titkosan érezteti az Olvasóval, hogy az illy nyughatatlan elméjű ember mint hány, dúl-el mindent a' maga helyéről. – A' szép sort megváltoztatá Szabó. (Lássd a' M. Museum' II Kötetét a' 118. old. (*sem más' neviben, zabolátlan haragra Gyúladván, szegező verssel sérelmet okozni…*) – Ki tarthatja ezt jobbnak az elsőnél?

[67] hibák. <Ezt a' Kiadást nagy gonddal készítette Szabó és a' Révai' intését (ámbár> a' szók' eltépését, [Javítás a törlés alatt.]

[68] elhányását most sem *es*meri [Beszúrás a sor felett; átírás.]

[69] ismeri *) <hibának, úgy tetszik hasznára fordította. Én leginkább azt sajnálom, hogy az előbbi Orthographiájától elállott, és még inkább azt, hogy ezen Kiadásban az első helyet nem a' Milton hogy ezen Kiadásban Elveszett Paradicsoma *) foglalja-el.> nem voltak haszon nélkül. [Javítás a törlés felett. A törölt szövegrész több oldalon keresztül húzódik, mivel oldalanként csak egy-két sornyi szöveg van a lábjegyzet felett; a törölt szövegrész több ütemben keletkezhetett, ez az oldalhatáron lévő „Milton" után újrakezdődő megfogalmazásából látható. A törölt főszövegben a második lábjegyzetet jelölő csillaghoz az alábbi, előbb Kazinczy kezével átjavított, majd szintén törölt lábjegyzet tartozik:]

<*) Melly szerencsétlen gondolat volt légyen az, hogy Szabó <Úr> a' Milton' *Elvesztett Paradicsomát* fordítsa, azt minden megítélheti, ha az Ánglust nem látta is, a' ki meggondolja, hogy az Epopoeákat nem lehet ugy epitomisálni mint valamelly <Theologiai> Systemákat, és a' ki tudja, hogy Szabó <Úr> az eggy deák nyelven kivűl mást nem értvén, ezt nem Ángolyból, hanem eggy deák megkurtított fordításból fordította. – Kevésbe mult, hogy Szabó <Úr> ismét az Iliás' fordításához nem nyúla. Denis, vagy a' poetai nevét említvén, Sined, a' Deák Epitomátort előttem bosszankodva nevezte *suprema papavera carpens*-nek, midőn nékie beszéllém, hogy Szabó <Úr> belőle fordítja Miltont.>

[A törölt szerzői jegyzetben átírás: „Deák", „kívűl", „Anglusból", „nyúlt", „beszélltem"; a „megkurtított" sor elé írt beszúrás. A megmaradt szerzői jegyzetben az emendálások [ ]-ben; az utolsó mondatokban szerzői javítások: „<Ezt> a' szép" (törlés és átírás), „megváltoztatta Szabó <Úr.>" (átírás és törlés), „118<dik>".]

260 Szabó[70] nemes Szüléktől vette eredetét, 's a' Háromszegi Székelyek köztt Baróton 1739. April. 10dikén született. 1757.[71] Trencsinben lépett a' Jezsuiták' Novitiatusába.[72] Onnan Beszterczére (hol múlattában a' Szerzet eltöröltetett), Komáromba 's Kassára ment. Itt Rhetorikát[73] tanít. Termete magas egyenes, száraz; hajai igen lágyak, ritkák, és félig őszek; orra hosszas, és vékony, szája élességet mutat, *)[74] fogai ritkák 's csinatlanok, 's ábrázatja csak nem szederjes verességű. Öltözetén kevés gondja van. Szobája[75] csinatlan, rendetlen, 's olaj lámpása miatt melly éjjel nappal asztalán áll, 's rigója hús eledelétől büdös; könyve, ruhája, papirosai el vagynak szórva, 's verseit a' levelek' borítékjaikra olly[76] apró betűkkel írogatja, hogy azokon mesterség elmenni. Nem[77] dadog; de beszédjét folyónak nem nevezhetném, halkkal[78] mond mindent, a' mit száján kiereszt. Erkölcsei tiszták, feddhetetlenek, azt első tekintete is mutatja; 's szíve azt a' buzgó hazafiúságot, mellyet[79] az Olvasó verseiben feltalál, valósággal érzi. Én ezt a' sort vetettem volna Terentiusból képe alá: *Tristis severitas in voltu est, in verbis fides.*

___[80]

---

*) Szájának szabásán kívűl tökéletessen hasonlít hozzá a' Klimesch Tamás által Kassán 1788. olajban festett, és 1790. Kohl által rézre vésett kép. Igen jó, 's az itt említettnél még jobb, az is, mellyet Kininger tuschban rajzolt, de bár ügyesebben volna metszve.

[70] <Véletlenűl a' Pyber' halálára írt Asclepiadæusokra akadtam, 's gondolatlanúl ezen új eset felöl kezdék tudakozódni. Egyszerre könnyek gyűltek-meg szemében, 's elakadott szóval 's tébolyogva felelt kérdésemre. Ez világos jele jó szívének, 's akármiként kissebbítsék őt azok, a' kik a' rím nélkül írt verseket verseknek sem tartják, én őt mint jó embert igen tisztelném, ha poetai érdemeit nem ismerném is.> Szabó [A törölt bekezdést tartalmazó oldal és a „Szabó" kezdetű rész közé két üres lap – más papírfajta – van bekötve.]

[71] 1757<ben> [A pont a törlés elé beírva.]

[72] Trencsinben a' Jezsuiták' Novitiatusába <lépett>. [Beszúrás a sor felett.]

[73] ment. <Most is> Rhetorikát [Beszúrás a törlés felett.]

[74] [A szerzői lábjegyzet javításai: „Klimesch Tamás <Bécsi Festő> által <készített,> 1790<ben> Kohl" (javítás a törlés felett és a lap szélén; az évszám utáni pont beszúrás a törölt rag elé), „az említettnél" (az „itt" beszúrás), „vésett kép. <Szerencsétlen gondolat vala hogy a' Festő, nem tudom magától e vagy másnak kívánságára? – eggy poetai Oestrumra ragadtatott Attitüdöt adott Nékie nyilván azért, hogy az összeegyezzen azzal a' más gondolattal, hogy bal kezébe eggy papíros festettessék ezen szókkal: Az Elvesztett Paradicsom. De ez a' kéz, szerencsére, a' rézre metszett darabra nem fért.>" (e törlés helyett álló „Igen jó" kezdetű mondat Kazinczy kézírásával van beírva a törlés után.)]

[75] Öltözete <nem sokkal jobb, mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi<.> az Evangyeliom.> Szobája [Átírás; javítás a törlés felett.]

[76] verseit <coperta darabocskákra> olly [Javítás a törlés felett.]

[77] elmenni. <Ő ugyan> *n*em [Törlés és átírás.]

[78] folyónak <csakugyan> nem nevezhetném, <igen> halkkal

[79] <a'> mellyet

[80] <<SIMAY KRIS>
(BATSÁNYI JÁNOS.)
Prof. Simay Kristóf Ur Batsányi János Úrral eggyütt lépének be Szabóhoz kevéssel az előtt hogy tőle eljöttem. Az elsőbb<, a' mint tudod,> Mulatságos darabokat ír; a' második Osszián fordítja. Én azt tartom, hogy Osszián jobb kézbe nem akadhatott. Szava, járása, 's mozdúlása 's mindene eggy régi

Kazinczy NN-hez. *261*
Eger,[81] Octob. 22dikén, 1789. [I.]

– – – Megváltoztattam öltözetemet 's Ő Excellentiájánál a' Püspöknél akartam tenni udvarlásomat; de a' helyett, hogy béeresztettem volna, ebédre hívattattam. A' Püspök délig el vala foglalva. Igy tehát az Udvarból G r ó f S z t á r a y n é h o z [mentem],[82] a' ki (a' mint tudhatod) a' megholt Cancelláriusnak a' Püspök' testvérének[83] leánya.

Egynehány esztendeje már, hogy én őt ismerem; 's a' betegség, melly nála most gyakor vendég, előbbi szépségéből sokat elfonnyasztott: de azért még is lehet látni mi volt ezelőtt még kevéssel. Az ellen nem mondhat senki egyebet, hanem hogy kicsiny; igen kicsiny. De – nem az e a' Florenczíai Vénus is? nem az e ez minden gemmájiban a' Régiségnek? – – Azonban igen nagyon megcsalatkozol, ha azt hallván hogy igen szép, és azt azon felül hogy igen kicsiny, azt gondolnád hogy a' Grófné tellyes lesz naivetével is. Épen nem. Őt elmosolyodni talán még senki sem látta. Férfiúi komolyság űl[84] parancsolásra teremtett fekete nagy szemeiben,[85] 's ha setétben hallanád szóllani, azt gondolhatnád, hogy valamelly igen olvasott ifju Úr raisoniroz. De az ő beszéde távol van minden Pedantereytól, minden keresve-keresett eruditiótól. A' Franczia Írók, kikkel igen ismeretes, megvetették gondolkozásának fundamentumát; ő azt, a' mit egykor olvasott, csaknem szóról szóra tudja, 's azt igen szerencsésen szokta a' maga tulajdonával úgy összefűzni, hogy azon többé az idegen íz meg nem tetszik.

A' szépségen, elmésségen, olvasáson kivűl még más tulajdonságokat is csudálhatnál benne, ha valaha olly szerencsés lehetnél őt látni, 's közelebbről ismerni. Megtántorodni nem tudó állhatatossággal tűr el minden kedvetlen esetet, akár[86] moralis légyen az akár physicai; nem tud megrettenni semmitől, 's elkészűlve 's csendesen mégyen a' veszedelemnek, ha azt többé ki nem kerülheti.

Rittert mutat; nints rajta semmi Franczia sikló könnyüség, semmi megelőző, elfogadni-kész ajánlóság; tiszta 's velős Magyarsággal szóll és ír, noha accentusa elarúlja, hogy közelebb született a' Styriai, mint a' Moldvai hegyekhez, és csudálást érdemlő munkássággal 's fáradhatatlansággal bír, azt a' mit kiad, annak rendi szerint kikölteni. Mutatja azt a' Rajnishoz írt Expostulatiónak minden sora, kivel ugyancsak *turniermassig* tördösé a' Láncsákat. ——> [A törölt szövegrész alatt, a javításoknak fenntartott részén az oldalnak Kazinczy kezével: „Nach zeile 3". Az utolsó lap túloldala üres.]

[81] <TIZENEGYEDIK RÉSZ. / ÉLET-RAJZOLATOK. / GRÓF SZTÁRAY MIHÁLYNÉ, / SZÜLETETT / GRÓF ESZTERHÁZY> Eger, [A törölt „GRÓF ESZTERHÁZY" az előbbiektől eltérő, de a „Kazinczy NN-hez." sorral azonosnak tűnő tintával van írva, tehát mindkét sor utólagos beszúrás.]

[82] S z t á r a y n é h o z , [Emendálva az Orpheus szövege alapján.]

[83] *T*estvérének [Átírás.]

[84] komolyság<*> űl [Az aláhúzás és a javítást jelző csillag törölve; a lap alján szintén törölve a javítás: „<*) Komolyság.>"; eszerint az aláhúzást törölte, majd a lapalji javítással visszaállította, majd ennek törlésével ismét törölte a leíró.]

[85] szem*é*ben, [Az ékezet törölve, az „i" beszúrva.]

[86] ak*a*r [Emendálva.]

261 Valóban, ha a' Természet azt, a' mit ő reá vesztegetve[87] hintett, eggy Asszony és eggy Férfi között osztotta volna is fel, nem vádolhatta volna irígy fösvénységgel sem eggyike sem másika.

———

Kazinczy NN-hez.
Eger,[88] October 22dikén, 1789. [II.]

Ő Excellentiája a' Püspök kegyes leereszkedéssel fogadott. Vídám volt az egész ebéd felett, 's felélesztette azokat, a' kik az eránta való tisztelet miatt némán űltek.[89]

Jelentettem hogy Bécsbe szándékozom, és hogy ezen úttal Pápát is reménylem meglátni; melly alkalmatossággal ott épített Temploma felöl gyönyörködve szolla. Arról majd akkor írok, ha meglátom; most csak Önnön-személyéről.

Ha Te is[90] azt hiszed, a' mit némelly Protestánsok mondanak, hogy intolerans, hogy üldöz, nagyon csalatkozol. Sőt inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas eggyességet; hanem hogy minden cselekedeteiben a' Hierarchia' tekintete 's hatalma vagyon szemei előtt. Azért nincs semmi, a' mit elkövetni kész ne légyen. – „Az úgy vagyon! látja Kemed, édes …y Uram! mondá egykor nékem; én a' fekete Uniformist viselem, az nékem kötelességem; én pedig kötelességemet tellyesíteni akarom." – Külömben a' Protestánsokat mind udvarában, mind azon kívül olly kegyességgel fogadja, mintha Catholicusok volnának. Sőt én tudok példát, hogy a' jószágaiban lévő Predikátorok eránt különös kegyességgel vala. Hogy nem mindeniket szereti 's szenvedi, azon én fel nem akadok; mert eggy Gróf Eszterházynak, Egri Püspöknek, Fő Ispánynak, eggy Fő Cancellarius' testvérének, némelly mozdúlásokat nehezebb szenvedni, mint ha az Apostolságra a' gyalom mellől vagy vám keréktől hívattatott volna.

Az[91] az épűlet, a' mellyet most Lyceumnak hívnak, olly jó ízléssel 's olly költséggel tett épűlet, mellyhez hasonlót nem láttál. Egész négy szeg az, három sorra, 's szegleten áll, közel az udvarhoz. Elől, a' Cathedrale templommal által-ellenben az exameni palota, jobb kéz felöl a' Bibliothéka, balra az oskolai templom, hátul pedig a' Specula áll. Temérdek költséggel szereztetett mindene. A' Mathezisi eszközök inkábbára Londonból hozattattak, 's mutatják mit lehetett vala ezen minden hazai példákat felülmúló igyekezetből reményleni, ha a' Püspök' szándéka nem hátráltatott volna. Most a' Normalis Oskola 's egynehány Pap kong benne, 's szobáji rész szerént készületlenek, rész szerént üresek. A' Bibliothéca' mennyezetét Krakker Egri Képíró festette. Az a' Tridenti Zsinatot adja elő, magának a' Püspöknek parancsolatjára; 's abban mind az architectúra, mind a' grouppok, mind a' drapperie jobbíthatatlanúl vannak festve. Maulpertsch, ki az Oskolai templom' festésére hívattatott vala le Bécsből,

---

[87] vesztegetett [Átírás.]

[88] <II. / GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLY> / Eger, [A „Kazinczy NN-hez." sötétebb tintával van beszúrva.]

[89] űlte[.]. [Átírás.]

[90] [.]s [Átírás.]

[91] <(>Az

összecsapta kezeit, midőn a' bibliothéca' ajtaján belépett; 's megvallotta, hogy ő enynyit nem tud. – Olly nagy gonddal és olly helyesen tett rajzolást és festést ugyan maga Krakker sem igen tett másutt; 's ez néki kétség kívül sokkal nagyobb munkája az egymás mellett[92] álló sorok egyenlősége mellett is, melly a' szem előtt nem olly kedves, mint az itt meg' amott hézagosan összecsoportozott grouppok, a' Jászai templom' plaffondján. Már megholt, 's eggy pupos hátu leányt hagyott maga után, kinél eggy Rubensének állított festést, 's Norbert Grundnak némelly Mezőségeit láttam.[93] – – Az megsirathatlan kár, hogy a' Lyceum magasabb helyen nem épűlt. A' Püspök még akkor olly szándékkal volt, hogy ezt elvégezvén eggy Püspöki templomot épít a' Romai Péter' Templomának hasonlatosságára azon helyen, hol ennek igazság szerént állani kellett volna. Az illyen profanus ember, mint én vagyok, nem állhatja meg hogy fel ne kiáltson: Tantum Religio poterat causare! –[94] *262*

Melly kedvességben legyen a' Püspök a' Pápánál, azt ez az anecdotumocska eléggé mutatja: A' mint a' Püspökök Magyar Országból is begyülekezének Bécsbe 1782ben VIdik Piusnak tiszteletére, a' szokás és Ecclesiai etiquette szerént mindnyájan kezet csókoltak, csak Gróf Eszterházy nem. A' kézcsók helyett leborúlt Előtte, 's lábát csókolá-meg. Nem nézte ezt megindúlás nélkül a' Pápa, 's még nem egyenesedett vala fel a' Püspök, midőn ez áldó csókját tonsurájára nyomta a' Püspöknek. Ez a' történet Bécsben mind a' Papi mind a' Világi Rend előtt szemet szúrt.

Azt sem hallgathatom-el, hogy a' Püspök, a' Pápának Bécsből lett kiindúlása után csak-hamar, a' Szent István Rend' nagy keresztét 's csillagát kapta ajándékban a' Fejedelemtől: de azzal mentvén Magát, hogy Papi alázatossága minden Világi fényességeket elhárít, a' Királyi kegyelmet el nem fogadta; 's így ez helyett eggy Püspöki gazdag keresztet kapott.

———

Kazinczy NN-hez. *263*
Eger, Octob. 22dikén, 1789.[95] [III.]

– – – Estve felé P. Leo Mária Szaiczot, az *Igaz Magyar*'* Iróját látogatám-meg. Nem szégyenlem megvallani, hogy róla valo gondolkozásomban nagyon megcsalattattam. Írásait olvasván, én őt eggy mérges, homályosan gondolkozó, 's sok dolgokban járatlan embernek gondoltam vala: most pedig láttam, hogy az ember igen sokat olvasott, sokat írt, fáradhatatlan szorgalmatossággal bír és kivált a' Hazai Történetekkel ismeretes.

Első meglátása megérdekli a' Nézőt; kancsalul néz félre, bajuszát beretválja, 's azonban rőt szakála hosszan nyulik-le mellyén. Oldalán a' szíjövről az Olvasó csö-

*) [Kazinczy lábjegyzete üresen maradt.]

[92] [Az Orpheus szövegében: „megett".]
[93] láttam.<)>
[94] causare! –<)>
[95] <III. // PATER LEO MÁRIA SZAICZ.> // Kazinczy NN-hez. // Eger, Octob. 22dikén, 1789. [A „ Kazinczy NN-hez." sötétebb tintával vélhetően utólag beírva.]

263 rög, mellynek akkor apológiáján, szent tűznek hevűlve, dolgozott. Módja monasticus alázatosságu: de ha a' Szent Szék' hatalma 's tekintete fordúl elő, már akkor kész az Athletai viadalra.

A' Protestánsokra sem nem haragszik, sem őket akármit tanítsanak, írjanak, mondjanak, nem bántja: de a' Catholicusban a' legártatlanabb heterodoxiát sem nézheti. Semmit sem becsűl annyira mint a' Martyri koronát, és azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast' és Merz' neve mellé tétessék. Elszenvedi ő azt békességesen, ha csak személyét bántják; ha munkájiban csak a' kidolgozást érdeklik: csak a' hitet ne illesse senki; csak az ő hyperorthodoxiájától ne térjen el.

Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy *ő nem olly kutya, hogy ne ugasson:* noha az is igaz, hogy nem vetemednék arra a' mit munkájának csaknem minden sora mutat, ha arra mások által nem volna kérlelve. Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K – – Úr tüzelte, 's kérte hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K – – Úr nem *Kovachich,* tudod, mert az ővele folytatott Levelezés nem a' legnagyobb barátságot mutatja. Ő rá P. Leo azért is bosszankodik, hogy véle viadalra szállani nem akar.

Szabó Dávid Urat a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai miatt, 's Batsányi Urat a' Magyarok' Vitézségéért indúlatosan szereti: de Révait az Eroticumokért, azt mondja, már egynehányszor meg akarta csapkodni. Ha azokat Kazinczy írta volna (ezt veté hozzá), a' ki Kálvinista, rossz neven nem venné; de Révaitól… Néki bíztattam, hogy Kazinczy az illyen crizisen fel nem akad, 's csak azt kéri hogy meg ne dicsérje, mert nagyon szeret azok közé számláltatni, a' kiket P. Leo veszedelmes embereknek tart.

———

264 Kazinczy NN-hez.

Veszprém,[96] *Nov. 3d. 1789.*

Láttam Horváthot, 's ollyannak találtam,[97] a' millyennek képzeltem. Nem becsűlöm most kevesebbé, mint az előtt becsűltem, míg csak az enthusiasmus ragadozott ölelésére. Ennél többet nem mondhatok.

Octobernek utolsó napja vala az, midőn Budáról[98] 29dikben indúlván meg, Füredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös volt az ég; sokszor alig lehetett háromszáz lépésnyire, ellátni,[99] 's az ősz' hideg szele a' parázs esőt kocsimba[100] verte-bé. – Már látszott a' Balaton; látszék a' Tihanyi fél-sziget, 's annak kősziklás

[96] Kazinczy NN-hez. <V. // HORVÁTH ÁDÁM.> // *Veszprém,* [A sorszám felülírva a címzés sorával. A javítás itt és a továbbiakban is sötétebb tintával, Kazinczy kezétől.]

[97] találtam <őt,> [A „találtam" utáni vessző utólag beszúrva.]

[98] az, <a'> midőn <én,> Budáról

[99] három száz lépésnyire <is> ellátni, [A szóösszevonás korrektúrajellel, a vessző utólag beszúrva.]

[100] parázs <essőt> kocsimba [Javítás a törlés felett.]

hegyeinek bérczein az Apáturság' kettős tornya; de olly homályosan, hogy azt kilát- *264*
hatni szerencsének tartottam. Szőllők köztt kellett egynehány egymás mellett épűlt kis helységeken keresztül menni. A' környék bokros, kövecses, dombos, mint[101] a' Torna Vármegyeiek; 's engemet a' Balaton és a' szélén lévő szőlő-hegyek, (hol Gróf Szécsényinek benn a' szőlő köztt egy két sorú nagy épűletje van) a' Klopstock': *Schön ist Mutter Natur*-ja után a' Zürichi szőlőkre 's tóra, 's valamelly kedves eltévesztés e vagy összehasonlítás által Bodmerre, Breitingerre, Gessnerre, Hirzelre 's Horváthra álmodoztattak. Mi sokszor mondtam azon Óda' végét, mellyet Klopstock a' Bodmer' látása után írt, eggy kevés változtatással az én gondolkozásom szerént:

Oft erfüllt das Geschick was das erzitternde
Volle Herz kaum zu wünschen wagt,
Wie von Träumen erwacht, sehn wir dann unser Glück,
Sehns mit Augen, und glaubens kaum.
Dieses Glücke wird mir, als ich das erstemal
Horváth's Armen entgegeneil'.

Horváth Szántódon volt, túl a' Balatonon, hová Tihannak kelle menni. Emberei oda útasítottak, mert ezek engem annak a' Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkácsról írt levelem után, ezekben a' napokban várt vala. Lovaim nem mehettek tovább, annyira ki voltak fáradva; a' helységben pedig hirtelen újakat nem kaphattam, mert azok a' legelőn voltak. – A' nap hanyatlani kezde, a' köd Szántódot és Tihant közelébb mutatta, a' mint van valójában; én repültem volna Horváthhoz; – – ezek reá bírtak, hogy Aszalayval 's cselédemmel, eggy szövétneket vévén kezünkbe, gyalog útnak indúltam.

Te ezeket a' kicsinységeket elúntad hallgatni, úgy e? – De tudjad, azon napon, a' mellyen én Horváthot legelőszer szorítottam mellyemre, nekem semmi érzés nem volt kicsinység, 's nem is lesz az soha.

Az út alkalmatlan volt; majd vizenyős réteken, majd meredek 's nedves kő-sziklákon kelle mennem, 's Tihan nincs közel: de a' nyughatatlanság szárnyakat fűze lábamra, 's míg a' révházhoz értem a' Tihani fél-sziget tulsó oldalán egészen elestveledett. Kevéssel az előtt menének-által a' Hajósok, 's csak reggelre vártak-vissza. E' szerént én a' révházban vontam-meg magamat, melly annyira teli volt, hogy több ember belé nem férhetett volna; 's búsan képzeltem el, melly hosszu fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen általázott öltözetemen kívül egyéb ruhám nem volt. Végre megszántak az Istenek, 's valamelly lármázás azt jelentette, hogy a' hajósok visszajöttek. Csak más nap akartak visszatérni; de leitattam lábokról, 's megígértem, hogy ha majd holnap visszajövök, ismét megitatom; 's égő fáklya mellett léptünk a' hajóba. A' legények daloltak, hátra dőltek, de sérelem nélkül, 's igen későre vették észre hogy a' csolnakot farral hajtják előre. A' közepe' táján a' víznek eloltották a' fáklyát, mert külömben az útat eltévesztették volna; 's az inasom' félelme (a' kinek nem lévén Horváthja a' kihez siessen, szíve haldoklói kínokkal küszkö-

[101] környék <olly> bokros, kövecses, dombos, <vala>mint

265 dött) végtére csakugyan eloszla, mert szerencsésen eljutánk a' parthoz, honnan Szántód felé a' feneketlen 's vermes ingoványon égő szövétnek mellett vezetett ismét a' három ittas legény.

Elütötte vala a' tizeneggyet, midőn Szántódra beértem, de Horváth még fen volt 's dolgozott. Haszontalan volt feltenni hogy nevemet eggy ideig eltitkoljam; nem emlékezem egyébre, hanem hogy ezt mondám: Én vagyok –y, 's mellyére szorúltam, 's ajakaink eggyé váltak. Összefont karral jártunk fel 's alá szobájában, dolgainkat emlegettük, 's szívünk érzette, hogy boldogok vagyunk, hogy szerettetünk. – Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget. Nem vala oda haza felesége, 's e' szerént minden tartózkodás nélkül tettünk mindent annyira mintha régi ismérősek, testvérek volnánk. Mutatta azon helyet, hol Kazinczynak halálán kesergett, mutatta könyvei felett fityegő képét, verseit olvasgatta 's dalolt, a' mi néki elementuma. Közel vala 1 óra éjjel midőn csak számára készűlt vacsoráját felhozták; ettünk, dalolt, 's lefeküdtünk.

Horváth harmincz esztendős, feleséges de gyermektelen, középszerű magasságu, igen nemes képezetű, de a' mellyet szokatlan különösségeivel defigüriroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kivált fekvő homloka 's nyerges orra IV Henriknek Rubens által festett 's Janinet által rézbe vésett 's színekkel nyomtatni szokott képéhez, csak hogy ő ifjabb mint a' Király akkor vala mikor festettetett. Igen fekete szálas bajusza elfedi száját; hajai pedig, mellyek természettől göndörök, mind oldalrol mind zopf gyanánt hátúl csombók módra vannak megkötve; veres paszomántos nadrághoz eggy tengerszínű rövid mentét veszen, 's eggy kalpag módjára metszett nyusztos 's veres bársonyu süveget. Vig, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmatos mindenre: de minden cselekedeteiből érettség, philosophiai csendesség és a' mértéken túl ható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is valahol előhozhatja, religiosumokat egyvelít; 's megvallja, hogy ha valamelly napon imádkozni elfelejtkezett, retteg, és magát nem tudja eggy hamar megnyugtatni; innen van, hogy gondolkozásának módja azzal, a' mit az Oskolában beszívott és tanult, olly szorossan eggyezik; 's innen, hogy a' halál után várt állapotról mind verseiben olly gyakorta emlékezik, mind azt elmélkedéseinek tárgyaivá olly gyakorta tészi. De csak ugyan távol vagyon ő minden Lavateri phantastaságtól; elméje valóságos elmélkedésekhez szokott, 's több férfiúi erővel bír, mintsem hogy Phantasmák által elszédítessék. – Szíve jobbíthatatlan, jóltevő, szelíd, erkölcsei tiszták, feddhetetlenek; 's társasága igen kedves. A' legkényesebb Parisi ízlésű Asszonyság is elfelejti hogy néki bajusz borítja-be száját, hogy hajai tornyokra nincsenek fürtözve, hogy dohány parfümírozta ruhájit; 's gyönyörködve múlat társaságában. Cancellárius Gróf Teleky, Ő Exc. Gróf Szécsényi, Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádaynknak fija, a' volt Tihani Apát Úr, őt kegyességekre 's társalkodásokra méltóztatták.

Mennyit tudnék még írni, a' mellyek az én Horváthomat közelebbről esmértetik. Férfiúi érettség, elevenség, pajkosság, tréfa, tűz, a' legkedvesebb szelídséggel összeszőve, az, a' mi őt a' néző előtt kedvessé tészi.

Novembernek 2dikán már tisztább vala az idő; általeveztünk Tihanra, egynehány magyar verseket mondtunk a' Balatonnak, 's éjtszakára Füredre menénk, honnan ma délután jöttem ide.

Nem képzelheted el, barátom, melly kiesen-rút Tihan. Ollyan ő mint a' toilette mellett űlő borzas lyányka, mikor bosszankodik hogy álmából felköltötték. Cybele

anyánk a' maga bizarrságát akarta mutatni mikor ezt a' kis Cyprust csinálta. Szebb ánglus kertet nem lehetne készíteni sehol. Füredről jövén Tihannak darabos éktelen dombok, széles kőrepedések, két nádas tó, szántó földek, szőlők tolják magokat a' néző elébe, 's mindene van, a' mivel a' természet' pusztaságát felpiperézni lehetne. A' Helység kicsiny, és annak nagyobbodását remélleni nem is lehet, mert vidéki leányokat a' lakosok a' víz' fáradságos felhordása miatt nem kapnak, 's csak egymás' házához házasodnak.

Füreden még fél napot mulattam. Az essős idő zárva tartott, annyira hogy csak a' ferdőhez sem mehettem-ki, 's Horváthnak a' Balaton' szélén most épűlő nagy házát csak messzéről láthattam. Szíves elgyengűléssel váltam el karjai közzül, 's áldottam azt a' boldog órát, a' melly őtet nekem, 's engem néki szűlt.

———

Az 1824-es út

266

3.
[A Kedveskedőben megjelent útirajz]

268

Töredék eggy Útazó' Leveléből.

Májusnak 20dika vala az a' nap, mellyen én, nyolcz esztendők után, ismét meglátám Debreczent. Mihelytt szekeremből leszállék, bé sem lépvén szobámba, mentem Prof. Sárvári Urhoz, 's kértem, vezetne-fel a' Csokonai' mellyképe elibe, mellyet a' nemzet' dísze Ferenczy István faragott Rómában. Prof. Urat nehány perczekig tartóztaták halaszthatatlan dolgai, 's úgy űlék ott, mint a' ki tűhegyeken áll. De végre menénk, 's a' látni olly nyugtalanúl vágyott 's e' vágyat olly igazán érdemlő Mestermív előtt állék. Nem Csokonai; 's az nem is szükség, 's Ferenczy Csokonait soha nem látta. A' Plastica nem a' Hasonlóságot tette czéljává, hanem a' Szépítést; 's ez valóban szép fej. Ez vala a' szükség. Éljen, éljen Ferenczy!

A' fej természeti nagyságú, 's nem le néz, mint az olly büsztök, mellyeket magasan akarnak polczra állítani, hanem inkább fel, mint a' mellynek elrendeltetése az, hogy asztalon álljon. Az arcz gyönyörű, bájos; az orr nemes; a' száj szépmetszésű; a' szemcsillag gyengén van kijegyezve, 's nem egészen vakon hagyatott. A' hajfürtöknek szép a' játéka. A' borostyánág nem horizontális állásban keríti-meg a' főt, hanem felmegyen a' fül mellett, 's a' homlok' közepén ér eggyüvé, mint az Imperátorok' fejein látjuk. De óhajtottam volna hogy a' felöltött mente 's dolmány maradt légyen el, a' hogy a' kravát egészen elmaradt; mert a' nyak itt egészen meztelen. Meg nem foghatám, mi indítá a' mi Ferenczynket ennek a' poetai 's ennek a' modern ízlésnek eggyesítésére. Végre elhitetém magamat, hogy azt az a' bajusz! cselekedte. Szegény Csokonai! ha te ezt tudád vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben! Ferenczy tudta hogy bajuszt szakál nélkül ott csak a' Mirmillók hordának, 's a' mente 's dolmány által akará, úgy hiszem, motiválni, hogy a' büsztöt azzal a' szőrrel adá. – A' mente felett eggy kisded részét látni a' palástnak; mint a' John' rezén.

Elbájolva állék sok ideig a' szépen gondolt, 's igen szépen dolgozott fő' szemléltében, 's óhajtottam volna hazánknak ezt az ifjú lelkes Művészét szívemre szoríthatni. Mit fog ő adni ezután!

De mind ezekhez, az Iskola' Előljárójinak érdemlett védelmére, eggy két szót kell mondanom azon hely és azon szokatlan 's botránkoztató mód eránt, a' hol és a' hogy az alabástromból faragott 's Carrárai márvány talpú büszt *még most* áll.

A' Bibliothéca' palotája eggy közfal által két hasonló részre van hosszában osztva, 's a' közfalon három ív nyílik ajtó gyanánt. A' középső ívvel eggy lineában áll az ablak mind az új Templom, mind a' Collégium felé; 's így a' Csokonai' feje jobbról és balról

269 kapja a' világosságot és az árnyékot, vagy inkább minden fény és árny nélkül áll. A' ki a' dologhoz ért, tudja, hogy így a' Ferenczy' míve épen ott van, a' hol lennie nem kellene. – Még irtóztatóbb gondolat vala, hogy szegény barátomat itt k a l i t k á b a z á r t á k . Eggy lámpás forma tok alá van dugva, mint az ezen felakadott Néző gondolja, hogy meg ne lepje a' por. Ha majd a' Bibliothéca azon rendben lesz, mellyben lennie kell, most nem úgy van, marad hely az ablakkal általellenben álló fal előtt, hova eggy oszlopocska állíttassék a' büsztnek. 'S félnek az Előljárók, hogy valamelly gondolatlan ismét szennyet ejt a' faragványon, mint az, mellyet valamelly ügyetlen kéz a' felállításkor a' bajusz' jobb fele mellett ejte.

A' Csokonai' íve felett függ Dr. Szombathy József Úrnak, a' Pest' felejthetetlen Orvosának, a' mint a' festéklés után hiszem, Dónát által igen híven és szépen festett portréja. Ez huszonöt ezer forintot hagya a' Chemiai Tanítószék' alkotására.

A' Collégium és új Templom között el vagynak seperve azon viskók, mellyekben hajdan Prof. Varjas és Kocsi Urak szállásolának. Ha majd a' Város Erdőmestere, Szabó Ur felneveli a' maga Platanuszait, Bignoniájit, 's Jegenyéjit, 's Canádi Nyárjait, Debreczennek ez a' hely lesz sétálója.

Ferenczynek[102] csudálása után betértem a' Rajz Iskolába, 's Prof. Beregszászi Pál Úr, ennek Tanítója, megajándékoza az új Templomnak maga által metszett réztábláival. A' krétával és törlővel dolgozott antik fejek a' megholt Prof. Kis Sámuel Úr' dolgozásai. Debreczennek ezen Iskolára nagy szüksége van. 'S bár minden tehetős szűlék' gyermekei járnának-fel itt, hogy ha valaha építetni fognak, tudják mit nem szabad tenniek.

A' betört zsindelyezetű, kidőlt, 's gerendákkal támogatott falú Város-házának tő szomszédjában, de hogy ez és az között eggy úcza vonúl, emelkedik Mélt. Téglási Bek Pál Cs. K. Kamarás és Consil. Úrnak nagystílú palotája, melly Debreczennek kérdésen kivül első épűletje lesz. Eggyik szeglete már kész. Sok épűletje Debreczennek ízetlenséget kiált, még ha czifra is, 's nagy részint épen az által, hogy czifra. Kevés érti itt, mint másutt, hogy a' czifra rutít és nem szépít; és hogy a' ki az Architecturához nem ért, vétkezik ha a' jó Architectust mesterezi.

A' Város-háza' kapuja felett látni az S. T. monogrammját, az Enyingi Török Istvánt, 's az 1558 esztendőt.

Az úczákon végig csatornák vonatnak; most a' Német-úcza' kapujánál rakák azt; hogy a' mocsok kiszivárogjon.

Külömben engem itt a' Város Consulának, Tekint. Fáji Fáy János Urnak, nekem kedves rokonomnak, – és régi kedves barátomnak Tekint. Nagy Gábor Prókátor Úrnak, kincseik foglalának-el, és sok napokig.

Nem képzelhetni, ez a' két lelkes férjfiu mit gyüjtött-össze, és mit bír. Ennek Bibliothecája, azon vesztesége után mellyet az 1811diki tűz által szenvede, és a' mellyet az Erdélyi Muzéum' Olvasóji az én Epistolámból ismernek, álmélkodást érdemlő bővségben bírja a' Typographiai luxusz' czikkelyeivel, a' Bodoni királyi pompájú nyomtatványival, a' legdrágább rézmetszésű Munkákkal, a' mi a' régi és új Literatúrára tartozik; a' legdrágább czikkelyeket, gyönyörűségre és haszonra. De a'

[102] Ferenczy*k*nek [Emendálva.]

Magyar Dolgokra tartozó Originálok' XXXVI Köteteit, mellyek a' tűz által el- *271*
emésztettek, semmi gazdagság, semmi gond nem adja-vissza!

Fáy, a' Püspök Klimó' testvérének gyermeke, nevezetes Pénz-gyüjteményt kapott nagybátyjától ajándékba, melly eggykor negyvenezerre becsültetett; olajfestései házánál, 's a' Piaristáknál, eggy Kereskedőnél, és a' miket Egerben hagyott, mivel el nem férnek szobájiban, húszezeret érnek; 's most a' Könyvvásárlás' szép dühe szállotta-meg. Az ő birtokában van a' Sylvester' Magyar Grammaticája, mellyet én 1804 lopva másoltattam-le; itt eggy két úgy-nevezett Album (Stammbuch), mellyből az Isaacus Newton, az én iskolai kedves tanítóm, Samuel Werenfels és Joannes Alphonsus Turretinus, az ifjabb Apafi Mihály, Teleki Sándor, 's Cancellárius Bethlen Miklós névírásaikat, és sok másokét, lemásoltam. Itt Gaudentio Ferrarinak eggy igen szép Nativitása, mellyet Fáynak 1200 forinton én alkudtam-meg 1812., itt Domenichinónak eggy szép szenvedő Idvezítője 's Judithja, a' kettő négyezeren; és sok egyéb, mellyet a' hely mind megnevezni nem enged, de a' mellyről nem sokára bővebben fogok szóllani.

És minthogy itt festések és névírások felől vala szó, nem hallgathatom-el, hogy Váradon Szolgabíró Kapolcsi Domokos László Úrnál ismét, ugyan-csak eggy igen nevezetes Albumból, a' Fóris Otrokocsi Ferencz' névírását másolám-le, 's nála találtam nagyatyjának Domokos Lajos Bihari Táblabíró és Dietai Követ Úrnak magyarra halála előtt két esztendővel (1802.) fordított Telemachját. Ez a' halhatatlan érdemű férjfiu ellensége vala az úgy nevezett új Magyarságnak. De ezt: o l v a s t a t j a m a g á t (Előbeszédében) mint igazi Neologus m e r t e .

Váradon a' Püspöki szép és nagy Templomban 's a' Vármegye' házában a' Mesterség' barátja sok látni valót fog találni. Az oltártáblákat talán, a' Kuppolát és a' Vármegye' házában függő allegoriai képeket 's a' Szent Istvánét és Szent Lászlóét 's a' Báró Patatich Ádám Püspökét és Fő-Ispánét, bizonyosan, Schöpf (vagy talán Schröpf) festette; mert a' névre nem egészen emlékezem; negyven esztendeje hogy őtet Rádaynál látám al fresco dolgozni. De a' Vármegye' háza' palotájában Therésiát, gyászában, Józsefet, a' Szent-István Rendje' talárisában, talpig, Hickel József Udv. Festő dolgozta, 1772.; Cancellárius Teleki Samuelt, féltestben ugyan ő, 1790 után. Ott áll most hazánk' Fejedelme és Nádora, talpig, Krafft Pétertől 1822., a' fejek Isabey után, Feldmarschali magyar uniformisban. A' fejér mentének olly játékot ada a' színleléssel, hogy azon nem lehet nem álmélkodni, 's arcz, állás, festéklés, minden gyönyörű.

Kazinczy Ferencz.

———

4.
266 ## [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása]

268 Debreczen, 1824.
Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73.

———

Május' 20dika vala a' nap, mellyen nyolcz eszt. után ismét meglátám Debreczent. Mihelytt szekeremből kiszállék, bé sem lépvén szobámba, mentem Prof. Sárvári Úrhoz, 's kértem, vezetne a' Csokonay' képe elébe, mellyet a' nemzet' dísze Ferenczy István Rómában faragott. Prof. Urat eggy ideig tartóztaták halaszthatatlan dolgai, 's úgy űlék ott, mint a' ki tűhegyeken áll. De végre menénk, 's a' látni olly nyugtalanúl vágyott, 's e' nyugtatlanságot olly igazán érdemlő mestermív előtt állottunk. Nem Csokonay; az nem szükség;[103] 's Ferenczy Csokonayt soha nem látta. A' Plastica nem hasonlóságra törekszik, hanem szépségre, 's ez valóban szép fej. Ez vala szükség. Éljen, éljen Ferenczy!

A' fej természeti nagyságú, 's nem lenéz, mint az olly büsztek, mellyeket magasan akarnak polczra állítani, hanem fel inkább, mint a' melly asztalon állítatik-ki. Az arcz gyönyörű, bájos; az orr nemes, a' száj szépen metszett, a' szemcsillag gyengén van kijegyezve, 's nem egészen vakon hagyatott. A' hajfürt' játéka szép. A' borostyánág nem horizoni vonásban keríti-meg a' főt, hanem felmegyen a' fül mellett, 's a' homlok' közepén ér eggyüvé, mint az Imperátorok' fejein. De óhajtottam volna, maradt légyen el a' felöltött mente és dolmány, mint a' kravát marada-el; mert a' nyak egészen meztelen. Meg nem foghatám, mi indítá Ferenczyt, a' poetai és a' modern ízlést eggyesíteni. Végre elhitetém magamat, hogy ezt az a' bajusz cselekedte. Tudta a' lelkes Művész hogy bajuszt szakál nélkül ott csak Mirmillók hordának, 's a' mente és dolmány által akará, gondolom, motiválni, hogy a' szájt szőrrel[104] adá. A' mente felett a' palástnak látni kisded részét, mint a' John' rezén.

Mind ezekhez, érdemlett védelmére az Iskola' Előljárójinak, eggy két szót azon hely' és azon fonákság eránt, a' hol és a' hogy a' büszt még mostan áll. – A' Bibliothéca' palotája eggy közfal által két hasonló részre van osztva, 's a' közfalon három ív nyílik ajtó gyanánt. A' középső ívvel eggy lineában áll az ablak mind az új Templom mind a' Collégium felé, 's így a' büszt jobbról és balról eggy mértékben kap világítást[105] és árnyékot, vagy inkább minden fény és árny nélkül áll. Rosszabb helytt így a' büszt nem állhatna. Még irtóztatóbb gondolat vala, hogy a' szegény Csokonayt itt eggy kalitkába zárák; eggy lámpa formájú tok alá van dugva, hogy el ne lepje a' por. Ha majd azon rendben lesz a' Bibliothéca, mellyben lennie kell, marad hely áltellenben az ablakkal, hol annak eggy oszlopocska állítassék.

A' középív felett függ Dr. Szombathy Józsefnek, a' Pest felejthetetlen Orvosának, a' mint a' festéklés után hiszem, Dónát János által igen híven festett portréja, olajban

---

[103] <'s> az nem <is> szükség;
[104] szájt <azzal a'> szőrrel
[105] vil*a*gítást [Emendálva.]

270 ’s természeti-nagyságban. Ez, eggykor Séniora Debreczennek, huszonöt ezer forintot hagya Chémiai Tanítószék’ alkotására.

A’ Collégium’ két frontonos és corinthuszi rendű oszlopokkal kevélykedő épűletéhez Generális Péchy Mihály csinálta a’ rajzolatot. Ez is itten tanúlt.

A’ régi Templom’ helyén 18 épűlt[106] új Templom és a’ Collégium közt el vagynak seperve azon viskók, mellyekben hajdan Varjas és Kocsi Professorok szállásolának. Ha majd a’ Város’ Erdőmestere Szabó Úr felneveli a’ maga platanuszait, bignoniájit, Debreczennek ez a’ hely lesz sétálója.

A’ Templom elfedi a’ Collégium’ igen is pompás épűletjét, ’s az Útazó meg nem fogja érteni, mint ejthetének illy fonákságot, holott azt[107] minden más helytt állíthatták. Úgy akará a’ tiszteletre külömben olly igen méltó Domokos Lajos Úr. Az nagy, és – ízetlen;[108] két rézzel-fedett, igen magas vitorlájú tornyát látni irtóztató.

Beregszászi[109] Úr, Rajz-Tanító, megajándékoza az új Templomnak rézre maga által metszett[110] táblájával. Debreczennek ezen Iskolára nagy szüksége van. Bár minden tehetős szűlék feljártatnák gyermekeiket, hogy ha majd idővel építeni fognak, tudják mit nem szabad tenniek, ’s ne rutítsák-el a’ Várost a’ magok’ szépítéseikkel.

A’ betört fedelű, gerendákkal támogatott falú Városháza’ szomszédjában, de hogy ez és az közt eggy úcza vonúl, félig készen áll a’ Bek Pál Cs. K. Kamarás’ palotája, melly Debreczennek kérdésen kivül első épűlete lesz. A’ Városháza’ kapuja felett látni az S. T. monogrammot (Enyingi Török István), ’s az 1558. eszt. számát. Nem sokára rá szorítja a’ kénytelenség, hogy újat állítsanak, melly eddig is nem rajtok múlt.

A’ nagy úczán eggy[111] gerendákból rakott híd mégyen végig, a’ sár, nem a’ víz ellen. Az őszi ’s tavaszi holnapokban külömben itt lehetetlen volna járni. Most csatornák[112] vonatnak a’ nagyobb úczákon, de a’ mellynek kevés hasznot ígérnek. Nincs hová folyjon a’ mocsok.

---

[106] [Az évszám utolsó számjegyeinek hely van kihagyva.]

[107] holott <az 18 elégett Templom’ helyének üresen kellett volna hagyatni, hely Templomnak elég lévén> azt

[108] nagy, <de> ízetlen; [Javítás a törlés felett.]

[109] <Prof.> Beregszászi

[110] rézre-metszett [Beszúrás a sor felett, a kötőjel emendálva.]

[111] úczán <végig> eggy

[112] Most <úczák von> csatornák

Az 1828–1831-es utak

273

5.
[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

Pesti Útam. 1828.

Februarius.

11. Patak, Emíl fiammal, Wassermann Sámuel Arendásunkkal, Brunár János inassal. 287
12. Liszka, Zombor.
13. Csaba.
14. Szihalom.
15. Kápolna. Ott Szerdahelyi theatralista. Miskolczra mennek Pestről. – Gyöngyös.
16. Gyöngyösön egész nap, mert Samu a' szombatot űli. B. Orczy Lőrincz czifra háza.
17. VASARNAP. Áltfázom, 's tüdőgyuladásba esem. Hatvanban kilel a' hideg. Ejsz. Gödölő. – Engem Gróf Dezsőffy Józsefnek ismer a' fogadós.[113]
    Hó az egész úton, hazúlról szinte Pestig. Az igen nagy sár eggyszerre fagyott meg, 's így az út mindenütt töretlen. Csak Bag mellett lehete futva menni a' lovaknak. Külömben mindég lépve. Sűrű köd az egész úton. A' hó behártyázódott, 's a' lassú szél az utolszor esett havat sepergette.
18. Jankovics Miklóshoz kell vala szállanom, mert erre meghítt, sőt köteleze, de Szemere látván hogy betegen vagyok, elfogott; csak felgyógyúlásom után menjek Jankowichhoz. Én tehát Szemere Pálnál vevék szállást, ki ekkor a' Vármegye házánál szállásola, mint a' Vgye Vice Fiscálisa. – Ma temetik az öreg Trattner Mátyást. A' temetésen híre megyen megérkezésemnek. Legelébb Schédel jő. Utána Vörösmarty és Stettner György. – Szemere Pál és hitvese Szemere Kristina vacsorára Fáy Andráshoz voltak híva.[114] Miattam nem akarának menni. Én betegen is mentem velek. Schedel, Vörösmarty, Stettner oda kísérének, 's ott vacsorálának.
19. Szemerének születési napja, mint feleségemé. Bártfayné adá Szemerének a' vacsorát. Itt látom először Kisfaludy Károlyt, itt először Bajzát. – Helmeczi is ott.

---

[113] Dezsőffynek ismer<nek.> [Beszúrás a sor felett és a sor végén; a „Dezsőffy*nek*" toldaléka emendálva.]

[114] voltak <vacsorára> híva.

288 És Speck Lajos. – Beszédem kongó, szenvedő tüdőm miatt. Dr. Forgó György gyógyíta homoeopathiásan.

20. Kisfaludy Károlyhoz, Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múlat. Prokátoromhoz Zsiday Sándor Úrhoz. Jankovicsnak csak levélben jelentem hogy itt vagyok.
21. Jankovics fekve talál.
22. Fáy Andrásnál ebéd. Ott hagyom Ragályi Tamást, 's szaladok a' Ferenczy István ölelésére, ki az elsőbb szoba' kemenczéje mellett beszélle nem tudom kivel. Ezt a' díszét nemzetünknek itt látom először.
23. B. Prónay Sándor egész órákat tölt ágyam körül. Jankovics. Klauzál Imre.
24. VASARNAP. Jankowich jő, és Wesselényi.
27. Kraynik Imre. – Barkasy Imre, patvarista Agens Szathmáry Józsefnél. – Markos Mihály.
28. Poppol Agoston, eggykor Piarista Ujhelyben, most Concionátor az Universitásnál. Ma hagyom el egészen az ágyat. – Ebéd Consil. Pest Vármegyei Első Vice-Ispány Bárczay Pál Urnál. Ott Pázmándy Dienes, Komárom Vármegyei Követ.
29. Csak ma Mélt Szilassy József Administrator Úrhoz. – Fenyéri Gyulánál, azaz Stettner Györgynél vacsora és hálás.

Martzius.

1. Péchy Imre Septemvirnél. Ott Cleynmann eggykor Bécsi, most Pesti Predik. Ott Radvánszky Antal Zólyomi Vice-Ispány.
2. VASARNAP. Szemere Pál és én Jankowicsnál ebédlünk.
3. Gróf Teleki Józsefnél ebéden.
5. B. Prónay Sándornál ebéd. Fizsi nincs. – Szent-Györgyi János festőhöz.
6. Jankowicsnál ebéd, mert ott BESE JÁNOS[115]
Kárnerné Kazinczy Honoráta, 's Kazinczy András és Mária 's Ottília, ez ekkor még csak jegyese Lónyay Gábornak, a' Fő-Ispány Gábor fijának.
7. B. Prónay Sándornál ebéd. Ott látom ma először Fizsit, szüléjinek halálok olta.
8. Szent Györgyi festi Emílt. – Ebéd Consil. Szirmay Ádámnál, a' Kir. Tábla Assessoránál. Érkezik Super. Kis János, mint tagja a' Magyar Academia alkotása eránt tartandó Tanácskozásnak.
9. VASÁRNAP. Még rekedt hanggal, a' Palatínushoz, benyujtani a' Cons. Kriebel Manuscriptumait. – Délután ma látom elsőben Kisfaludy Sándort és Guzmicsot. – Super. Kis Urral Horváth Istvánhoz.
10. Ebéden Zempl. Vármegyei Administr. Mélt. Szilasy József Septemvir Úrnál. Ott Dr Eckstein, az ifjabb. – Bittnicz Lajos jő hozzánk. – Estve mi Guzmicsnál, ki Horváth Endrével eggy szálláson. Ez sétálva declamálja és pereczet ropogtatva 's borozva az Academiára készített hexametereit.[116]
11. Gróf Széchenyi Istvánt és Gróf Károlyi Györgyöt ma látom először. – Ezekkel és a' Tanácskozás' meghívott tagjaival egyetemben Gróf Teleki József Tabulae

[115] [A név előtt hely van kihagyva.]
[116] declamálja hexametereit. [Sor alá és sor fölé írt beszúrás.]

Bárohoz, már kinevezett Csanádi Fő-Isphoz, mint Tanácskozásunk Előlűlőjéhez egyetemben. Gróf Dezsőffy József köszönti meg. *290*

12. Szent-Györgyi engem fest. Simó igazítja. Ma látom először Báró Mednyánszki Aloyzt.
13. A' Palatínushoz egyetemben. Gróf Teleki és Dezsőffy az első szekeren, a' másodikon Prépost Fejér és Prof. Schédius. A' harmadikon, mellynek gazdájává Teleki engem teve, én és Szemere. Horváth János Bosoni titul. Püspök és Helytartoi Tanácsos nincs köztünk. Teleki megköszönti a' Palatínust, deákúl. A' Fő Herczeg felel, nem röviden és lelkesen. – A' Prímáshoz és Veszprémi Püspök Kopácsihoz, Teleki nélkül. Prépost Fejér tartja a' beszédet. A' Prímás: Dinationes, Vestrae sunt tanquam pisces in aequore (az az mindenféle vallásúak). Ego rem non consilio, sed aere etiam meo adjuvabo.[257] Midőn Prépost Fejér engem mutata be, a' Primás ezt mondá: Valde consenuit. Én magyarúl feleltem hogy 1816[117] olta, a' midőn Ő Herczegségét látni szerencsém volt, megöregedheték. Erre a' Prímás magyarúl felel, 's társaim megköszönék nekem hogy megszóllaltatám. – Vacsora Vay Abrahámmal Vitkovicsnál.
14. Bene Gergely, Londonban járt Kertész, az Orczy kertjében nekem gyümölcsfákat küld; mellyeket én Szemerének adtam, ő pedig Péczeli szőlejébe ültete el. – (1831. mondá hogy a' fák élnek.)
15. Első Ülésünk, kesö ebéd után, és gyertyavilágnál.
A' Kir. Tábla palotajában.

1. Gróf Teleki József, Előlűlő.

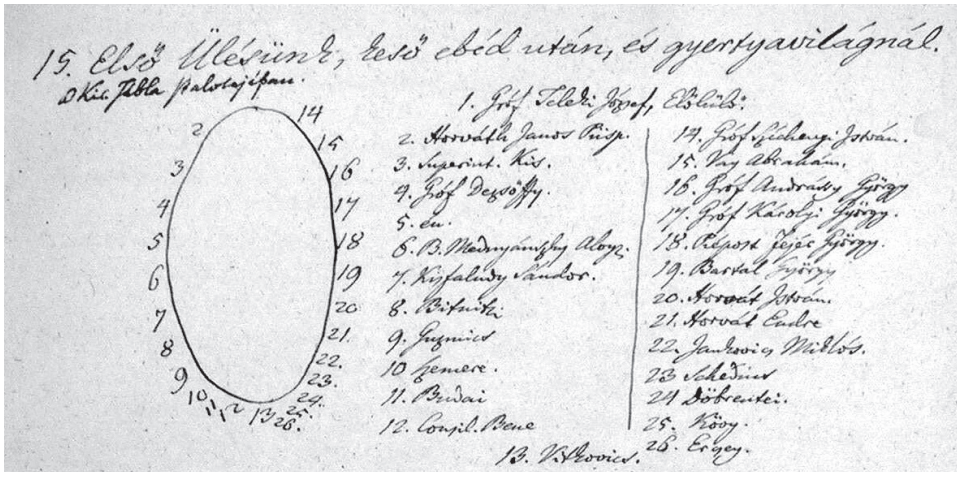
2. Horváth Janos Püsp.
3. Superint. Kis.
4. Gróf Dezsőffy.
5. én.
6. B. Mednyánszky Aloyz.
7. Kisfaludy Sándor.
8. Bitnitz.
9. Guzmics
10 Szemere.
11. Budai
12. Consil. Bene

14. Gróf Széchenyi István.
15. Vay Abrahám.
16. Gróf Andrássy György
17. Gróf Károlyi György.
18. Prépost Fejér György.
19. Bartal György
20. Horvát István.
21. Horvát Endre
22. Jankovics Miklós.
23 Schédius
24 Döbrentei.
25. Kövy.
26. Ercsey.

13. Vitkovics.

[117] 1616 [Átírás.]

291

16 VASARNAP. Ebéd Consil. Bárczay Pálnál. Második űlés.
17. semmi nevezetes. Harmadik[118] űlés.
18. Ebéd Vay Abrnál. Ott a' felesége, és Erzsi lyánya.
„Mert Debreczen, Patak és PÁPA! Hátha még nekik klastromi csendet vagy Kánonoki bővséget adhatnánk!" Vay szava.
Szilasy József Septemvir Tornai Fő Ispnak neveztetvén, a' Tornaiak tiszteletet tevének nála, 's ott ebédlének. Én be Gróf Andrásy Györggyel. Ott Lánczy Békési Fő Ispán és Septemvir. Ott Visontai Kovács Kir. Tábla Assessora.
19. B. Prónay Sándornál. – Szemere[119] Pálné és Emíl Péczelre.
20. Gróf Csaky Petronellát, Homonnáról, ma látom először. Ebéd Telekinél.
21. Ebéd Vaynál.
22. Ebéd Benyovszkinál. Ott Bartal Itélő mester. Simó festi Sátornét.
23. VASARNAP. Ebéd Fáy Andrnál. Szilassynál B. Vay Miklós.
24. Gróf Teleki a' Conventbe hív. A' Pándi Pap baja felfordúl. B. Vay jól, eggy híres szólló rosszúl perorál.
26. Szemere Pálné reggeli ötkör meghal, veres himlőben. Felbontják. Péczelre viszik.
29. Ma először Richter Filep Antal festőhöz. – Somogyi Ferencz Fő Hadnagy később veje Gróf Bethlen Imrének.
30. VASARNAP. Kulcsár meghal.
31. Fejér kínjában németűl beszéll.

Április.

1. Ebéd Széchenyinél a' Casinóban. Kulcsárt temetik.
2. Fordítom a' Statútumokat. Búcsúzom Mednyánszkytól, ki megyen.
6. HUSVÉT. Fáynál ebéd. Bártfaynál hálok.
7. Dercsényinél ebéd. UTOLSÓ ŰLÉS, azaz HÚSZADIK.
8. Szemere, Bártfai, én Péczelre. Papp József a' Rádayak nevelője.

---

118 nevezetes. <Ma> Harmadik
119 Sándornál. Szemere [A gondolatjel sor fölé írt beszúrás.]

9. Vissza Pestre. *291*
10. Sartóri Ajándéka Convers. Lexicon I–VII. Domahídi Antal. Pogány József.
11. Réz József Imre, ki 1795 fogva volt. – Czukkerlikre versek. Dercsényinél ebéd. Dercsényi Pál megveszi Bankházát 200,000 fnton. Rhédey és Pogány Józsefek. Hangyási Szbíró. Légrádi. Szemere Pál Consistoriálisnak esküszik.
12. Bártfay a' Gróf Károlyi György szobájiba vezet el.
13. VASARNAP. Szemere Péczelre. – B. Way Miklós és B. Gaimüller Katalin lakadalma Bécsben.
14. Lónyai Gábor és Kazinczy Ottília lakadalma Beretőn. Urményi József Ministernéhez.
15. Telekinél ebéd. Mostoha anyja ma tesz első Palotadámai szolgálatot a' Nádornénál. – Ráday Erzsinél, a' B. Prónay Albert hitvesénél, látom az öreg Rádaynét és Ráday Lászlót. Krekk festőt ma temetik.
16. Richtert a' Jankowich grádicsán lelem. – SzentPéteri József híres ezüstművész. Huber pozsonyi szül. szobrász. – Muséum. Zrínyi táblája. – A' Széchenyi Ferencz képén Joh. Ender 1821.
17. Ebéd Czirákinál. Ott Péchy Imre, B. Prónay Sándor, Teleki József, Horvát István. Eötves az 1795diki. – Utolsó űlés Telekinél.
18. B. Prónay Sándornál ebéd. Kollár Luth. Prédikátor Radvanszky Antal.
19. Melczer Lászlónénál. PRÓNAY ISTVÁN a' Nini gyermek fija betegen[120] fekszik. SzentGyörgyi engem lithographolt. Irtóztató!
20. VASARNAP.
21. Urményi Ministernénél ebed. Ott V. Judex Cur. Gosztonyi. Richter Fáyt festi.
23. 150 f. C. M = 375 f. W. W.
24. Horvátnál ebéd. Richter festi Imrét. Fenyériné gyermekágyban. 75 f. R.
25. Báró Lakos Jánossal ebédlek.
26. Richter Bártfait. Vászon 7 f. 20. posta 5 f. 30 x.
27. VASARNAP. Vitkovicsnál Virág, Horv. Istv. – A' NÉGY FUNDÁTOR KINEVEZI A' DIRECTOROKAT. TELEKI A' NÁDORNAK BENYUJTJA DOLGOZÁSAINKAT. Donátnál.
28. A' Szent Gellértre Fáy, Huszár, Belanszky Palatinus Fiscális Úrral.
29. Richter engem en Face, Regmeczre.
30. Richternél Kraynik Imre és Jakab

MÁJUS.

1. Toldyt festik. – Zarkához először. Ebéd Horvát Istnál.
2. Kaposztás-Megyerre. Brunek Tiszttartó.
3. Első visszafordúlója a' Gróf Károlyi Istvánné szül. Gróf Dillon Georgina halálának. † 1827. Máj. 3d. 1827. Drezdában. – Fóton Mise. A' Predikátziót. Mogyoródi Plebanus és Esperest Mericzei Antal.

[120] ISTVÁN betegen [Beszúrás a sor felett.]

293

Kaposztás Megyer Schweitzerey, Fóton.

Vues de Constantinople, par Melling.
Milton Paradise lost, par Martin.
Vue d' un moulin près d' Athènes
Vue d' un temple d' Apollon à Delphi
Claude Lorrain pinx.
J. A. Mauz sculps.

4. VASARNAP. Markos Mihaly Stanislaus Franciscánus Német Papolót hallani viszem. Ott a' Nádor leánya.
5. Meghal Szathmáry Mihály Prók. Pesten, Lónyai János Deregnyőn. Farkas Sándor és Kis Samuel Erdélyből.
6. Gróf Csáky Petronella és Bártfay László születési napja.
7. Ebéd Röthnél. Temetik Szathmáryt.
8. Dercsenyinél látom Mihanovics Fiumei[121] Követet az 1825diki Diætára.
9. Botanicus kert.
10. Orczy kert. Köncs hozza a' hírt, hogy megholt Lónyai János. Elvevé Vay Eulaliát 1827. Decemb. 26d. és így csak 4 holnap és 10 nap éltek eggyütt.
11. VASARNAP. P. Stanislaust ma hallom legelébb, mert minap eggy szavát sem hallhatám a' cathedrán. – Horvát István soká nálam. Beszélli mint dechifrírozák a' francziák a' Hieroglyph írást.
12. Rudas ferdőbe Fáy Andrással.
15. Beniczky Lajos Zólyom Vgyei 2dik V.Ispán és Mihanovics ebéden Dercsényinél. Szirmay János Milanóba megyen. – Sütik a' Nepomuk raketájit.
17. Papaver bracteatum. Szijjártó Ferencz Körmöndről.
18. VASARNAP. Ambrózy Náni. Bugát Pál nálam.
21. Mocsári András.
22. Kacskovics Nográdból.
25. VASARNAP. Pünkösd.
26. Ma communicálok eggyütt Emíllel először, Cleynmannál. – Báró Bánffy Lászlóval az Erdély Historiájából sokáig beszéllek az első székben. Cleynmann megszóllít. Ich bitte.
27. Szirmay Theréz és Ambrózy Lajos lakadalma. Czuczort megpillantom. Délutáni 3kor lefekszem 's virradtig eggy húzomban.

[121] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

28. Kubínyi Ferenczet látom. – Richter festi Kazinczy Andrist. *294*
29. Úza Pál
30. Szemere Lászlóné.

Június.

2. Kazinczy Andr. indúl haza. Cancell. Reviczky Borsodi Fő Ispán lesz, 's itt van, installatiójára menvén.
3. a' Personalisnál.
4. a' Lofuttatásra Jankowics Miklóssal.
6. Gróf Gyulai Lajos nálam.
7. B. Wesselényi nálam. – a' néma.
8. VASÁRNAP. B. Bánffy László nálam.
9. Szemere és Bártfay megszeretik profílemet, mit Richter feste.
10. Luby. – Homonnay Imre.
11. Informálgatok. Bezerédi; Bartal, Beőthy. Dir. Németh a' púpos. Pauer Szobrász. Kopper festő.
12. Assessor. Visontai Kovács. – Sétálék Kis Jánossal[122] a' Superintendens fijával.
15. Richter Vitkovicsot.
17. Szemerét és Ferenczi Istvánt. – Ferenczi az én büsztömet sárban.
18. Bedekovicsnál. – Ebéd Horvát Istvnál.
19. Stern Budai Juvelírtől eggy kocsit 150 fnt.
20. Ferenczynél a' sok vendég. Jankowicsnál vacsora Horvát Istvánnál.
21. A' tegnap referált Kázméri perben Sententiám publicáltatik.
22. VASARNAP.
23. Jegygyűrűmet és a' Sophiét eggyüvé olvasztatom. A' betűket belé Winter Graveur metszi.
25. Ferenczy elvégzi büsztömet.
27. két lovat veszek 180 fnton. Rosenthálnak, a' lókerítőnek 12 f. 30 x. hám 23 f.
28. Juhásznál Bruchstuhl Csanádi Megyebeli Pappal, ki a' bankó czédula csinálásért fogva vala a' Vgyeházánál
30. Fáynál vacsora. Ferenczi oda hozatá büsztömet.

Július.

1. El Pestről. Bártfai és Szemere Rákosig kísérnek. Gödolő.
2. Hatvan, Gyöngyös.
3. Kápolna, Kövesd.
4. Harsány, Aranyos.
5. Zsolcza. Csillag. Kisfaludi korcsma.
6. Ujhely. haza.

—

Augustus.

12. Tornán install. Zempl. Administr. és Septemvir Mélt. Szilassy József Úr.

---

[122] Kis <Lajoss> Jánossal

295 —

SEPTEMBER.

5. Mikoházán ebéd. Nem eresztenek. Gyalog haza. Vissza Mikóházára. Emíl és Antonín velem.
6. Ruszkán hálok.
7. VASARNAP. Forró, Zsolcza.
8. Kazincz. Mártonfalvi fogadó.
9. Jánosi. Szathmári Józsefnél. Leánya Biri.
10. Rimaszombaton Dr. Toth Pápaynál Sárközy Józsefet, ki keresztűl lőtte a' térdét. Ferenczy Statuáriusnak az atyja. – Ozsgyán.
11. Losoncz. Hugyák.
12. Riba eggy Juhásznál. – Rétság. Ma ostoroztam meg eggy részeget.
13. Vácz. Ott Bata Bálint. – Zrínyihez szállok.
14 VASARNAP. Szilassynál ebéd és ott Erd. Kir. Tabla Assessor Zeyk Daniel, a' Vay József veje. Ott Szűcs Ágens.
OLLY SETÉT NAP, HOGY AZ EBÉDNÉL GYERTYÁT KELLE GYUJTANI. MENNYKŐ ÜT A' VÁROS HÁZA' TORNYÁBA.
15. Manschgó János Thewrewknek fest engem, és B. Mednyánszkyt.
16. Álthurczolódom Szemere szállására. A' Zrínyinél fizettem 26 f. 26 x. harmad napért.
18. Tihanyihoz.
21. VASÁRNAP. Ebéd Menlével. – Gróf Széchenyi Istvánnál estveli 6kor Budára gyalog. A' Theatrum ajtajáig. Visszakísér a' Palat[inus] mély útjáig.
22. A' Kapitány Bombárdi képeit nézem meg.
23. Peski fest a' Vitkovics kívánságára, igen rosszúl.
24. P. Stanislaushoz. Szobája Nro 5.
25. Ebéd Telekinél. Láttatja Bthecáját. Heinrich Thugut festőhöz, Budán a' Krisztína-városban. A' Pataki Gróf Törökné.
26. Tihanyinál. Antonínnal és Roró vizslával a' ferdőbe.
27. Therezia városi Templom, a' Schöfft oltára miatt. Orczykert.
28. VASÁRNAP. Fáy és Thewrewk velem Budára.
29. Antonint Richter festi. Theatrum.
30. Kerepes.

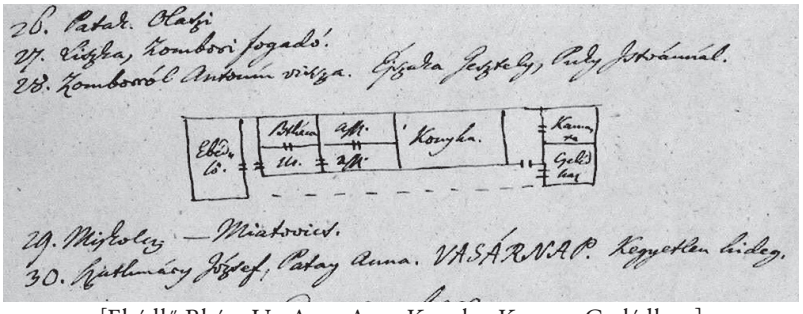
OCTÓBER.

1. Hatvan, Árokszállás.
2. Kály, Keresztes.
3. Köröm Szerencs.
4. Vámosujfalu. haza.
17. Tornán Restauratio.

NOVEMBER, 1828.

26. Patak. Olaszi
27. Liszka, Zombori fogadó.
28. Zomborról Antonín vissza. Éjszaka Gesztely, Puky Istvánnál.

296

[Ebédlő Bhéca Ur. Assz. Assz. Konyha. Kamara Cselédhaz.]

29. Miskolcz. – Miatovics.
30. Szathmáry József, Patay Anna. VASÁRNAP. Kegyetlen hideg.

December.

1. Harsány, Kövesd. Ott eggy csoport Russz Christián. Igy nevezik magokat a' Jeruzsalemből jövő Oroszok. Triestnek jöttek, a' Török háboru miatt. Undok és ostoba nép. Triesttől Petersburgig ötszáz ezüst ftot fizetnek a' szekeresnek.
2. Eger. Ivánszky Antal Prof. Urnál. Az Érseket ma látom először – Pálma Secretarius. Makáry Prókátor. Balkay.
3. Földváry és Rottenstein V Ispán Urakhoz. Durcsák János Kis Prépost. Prof. Tulsiczky Ferencz. Rada Prók. Adler Patikárius.
4. Kápolna, Gyöngyös.
5. Hatvan, Kerepes.
6. Pestre. – Nincs Szemere. – Zsiday Urtól hír hogy az Ingessionális Onodi pert elbukánk, mert a' Referens Kárász meg nem állá szavát.
   VASÁRNAP.
7. Ebéd Jakabfalvy Danielné Szül. Fáy Erzsebetnél. Szemere érkezik.
8. Tihanyi. Estve Horváth János Püspökkel sétálok.
9. Dolgozom Biographiámat.
11. Barcza Úr, Præfectusa a' Pápai Dniumnak, Kisfaludy Károlynál.
12. Gróf Mailáth Jánoshoz.
16. Fáynál Gróf Taxis, Máltai lovag, Münchenből.
    Winternek a' Zseni pecsétnyomójáért 100 xt.[123]
21. VASARNAP. Beimel Esztergomi Typogr.
23. Elvégzém az Erd. Leveleket.
26. B. Way Miklósnak fija lesz Golopon. Miklósnak keresztelik.
31. Vitkovicsnál Vulpéné. Dombyné ágyban. Elvégzem Sallustot.

—

[123] 100 <f.> xt.

297

1829.

Januárius.

1. Szilassynál.
2. Jakabfalvy András és Csoma Zsanet mátkák, noha cousínek.
3. Hír, hogy Szemere December közepe olta nagyon beteg Péczelen. Ekkor kezdődék igen hosszas nyavalyája.
10 Drescher[124] Censor nálam.
11. VASARNAP. A' Carlsbádi vers kész.
12. Csománé a' Párizsi[125] úczában.
13. Dombinál ebéd.
15. Fáy László az András testvére.
16. Bártfaynénál Özv. Fáy Józsefné, szül. Csoma Borbála. Helmeczi mutatja a' Nagy Bencze levelét, melly felőlem szóll.
18 VASARNAP. Patay Pálnéhoz. szül. Pogány Susánához, a' Referendarius Lajos leány[ához].[126]
19. Szilassynál Péli, Péliné.
20. Hír, hogy ki van függesztve Kázméri perem.
21. Referáltatik. Péchy Tihanyinál.
29. Nálam Thugut Heinrich.

Februárius.

1. VASARNAP.
2. Imre János Prof. Urnál, kit ma látok elöször, mint Hosszufalusi Ignátzot Abrányból.
3. Ismét Imrénél Tittellel.
4. A' Casinóban Dezsőffy, Steinlein.
5. Tihanyinál a' szép Wagenfallné.
6. Fáy Andrnál vacsora. Ott Csoma Biri és Vitkovics.
10. Meghal a' Pápa Rómában.
13. Dercsényinél Gyűrky, Ibrányi Antal.
15. VASARNAP.
16. Gorovénál.
17. Heinricchal Wagenfallnéhoz.
18. Hír hogy megholt a' Pápa.
19. Horvát Istnál Szemerével, Vitkoviccsal. Prof. Szalay

[124] *11.* Drescher [Átírás.]
[125] Párízsi [Az ékezet átjavítva.]
[126] Referendarius leány[ához]. [Javítás a sor felett.]

20. Canning Medaillja: *298*

Liberté	Az elsőbb felen
civile	Canning profilban meztelen
et	mellyel
religieuse	George // Canning[127]
dans l'Univers.	
–––	
1827.	

körül à la Concorde des peuples.

22 VASÁRNAP.

23. Tihanyi ebéd után elájúl a' Prímásnál.

24. Thewrewk a' maga szállására megyen által.

25. Horváth János Püspöknél estve.

MÁRTZIUS.

1. VASARNAP.

2. Cziráky Judex Cur. installaltatik az Universitas Praesesének. Röth Rector Magnificus perorál. A' Varnánál elfogott otromba Török Basa jelen van. Azt kérdi tolmácsától, hogy ha itt Cziráky az első, miért nem haragszik.

6. Horvát István éjfélkor megyen el tőlem. Beszélli a' Gróf Apponyi Magyar tánczát Párizsban. Lássd a' TudGyujt[ben].

7. Manschgónak szomszéd szobájában a' halálos betegségben fekvő 18 esztdős Militz Balettista leányhoz vezet bé.

9. Halotti Mise a' Pápáért.

10. Mise pro felici electione Papae. A' Primás NOVO EXEMPLO magyarúl imádkozik az oltárnál.

15. Vasárnap. A' púpos Caus. Regg. Dir. Németh és Kir. Tablai Assessor Báró Mikos Ferencz ma és holnap közt meghalnak, 's ez méreggel és önkényt.

21. Szlávy János Péchynél.

22. Fáy Józsefné és Jakabfalvi Danielné engem a' Fáy háznál lakó Polyák nevű Zsidóhoz vezetnek bálba. Mágnási pompa rajtok és vacsorájoknál. Ott Szepesi Senátor. Ott Erdélyiné, a' Károlyi ház Directorának hitvese. Az Uhlmann leánya, felesége az Uhlmann testvérének, ki meg nem keresztelkedett mint atyja 's férfi testvérei, legalább ötven ezer ftnyi brillántokkal.

23. Gróf Telekinél. Ott Kövy is.

28. dél után Péczelre.

29. VASÁRNAP. Szemere Pál és Fáy Józsefné szül. Csoma Borbála gyűrűt váltanak, 's Tóbi Mihály Péczeli Predik. azonnal kihirdeti.

30. Szenvey Józsefet Maglódról általhívjuk magunkhoz. Ejszakára vissza megyen.

31. Szenvey ismét jő.

—

[127] [A két hasáb egy függőleges vonallal van elválasztva.]

299 *Aprilis.*

8. Bolla Márton Piaristák Provinciálisa. Aigel Glycérius Director. Kertész Prof. a' Piaristák Gymnásiumában Exámen tartanak. Bolla száraz magos 80 esztdős ember. Úgy fogad mint eggy Spanyol Grand Inquisitóre; nyájassággal, de már harmadik szavában a' *relígio* és a' *Fejedelemnek tartozott vak engedelmesség* vala szájában. Tovább megszelídűl. – Fáy Berczi miatt oda, ki ott tanúl. Tihanyinál ebéd. Steinlein, Szilassy, Lctlis Consil. Ambrózy, Péchy, Majthényi, Luby Kalchbrenner Luth. Pap, Majthényi Laszlónak fija Diætai[128] Követ 1827. Heinrich ma fog fejemhez.
9. Ki Peczelre.
10. Akáczot ültetek a' Ráday kriptája mellé Papp Jozsef Úr jelenlétében. Megfogamzott; él.
Ráday Gedeon és Récsey Fő Hadn. Fáy Mózes és fija György, Ottlik és né, Onodi.
12. VASARNAP. Szemere Pál és Fáy Józsefné szül. Csoma Borbála összeesküsznek a' Péczeli templomban az én jelenlétemben. Tóbi Mihály Péczeli Predikátor az esketö.
13. Jő a' Szemeréné két gyermeke Fáy Joanna és Fáy Albert 's ennek praeceptora Vázsonyi Károly.
14. Én Pestre. Hőgyészi Julienak orvosságot küldök ki, a' nagyobbik Magdaléna, vulgo Lilla, a' kisebbik Julie.[129]
15. Estve Schédiussal theatrumba. Mad. Schröder declamál nagy javalással.
18. Irtóztató szél. A' cserép leesik a' házról, 's agyon üt eggy asszt. Ki Péczelre.
19. HÚSVÉT. Communicálunk. – Bese János Kapitány indúlni fog Petersburgba Humboldt után.
24. Fáy Györgynél neve napján. Stettner megajándékoz a' Grassalkovics képével.
25. Gróf Ráday Gedeonnál ebéd.
26. VASÁRNAP. Be Pestre Szemerével és névl.
27. Blaskó Mariet haza kísérem.
28. Garzó Mihály Exhadnagy Kecskeméten. 13 darabját fordítá Koczebűnek, Göthének nevét sem hallotta. Ovid Metamorphosis fordító.
30. Ki Péczelre.

Május.

1. Özvegy Gróf Nádasdi[130] Laszlónéhoz (szül. Ráday Ninához.)
2. Be Pestre Jakabfalvival.[131] Fatovics Istv. Rádayak Jurium Directora megajándékoz a' Ráday első Pál életével.
3. VASARNAP. Ferenczy István Szobrász és József Theol. Dr. ki most jő Hollandiából. Fáy Andrással, Domby Martonnal és hitvesével Meszáros Susánával a' Fáy kertjébe.

---

[128] [Hely van kihagyva a névnek.]
[129] Lilla<.> [Átírás és sor után írt beszúrás.]
[130] *Rád*ay [Átírás.]
[131] Jakabfalvi*[…]* [Átírás.]

4. Estve Melczer Lászlonéhoz (Gr. Mailáth Mariahoz) leánya Farkasné (Mária) Paziazi, Tretter.[132] *300*
6. HEINRICH MA FEST HARMADIKSZOR.
7. Heinrich és Manschgó nalam.
9. Stettner és a' búcsuzó Schédel hozzám.
10. VASARNAP. Heinrich dél előtt és után fest. – Schédelt a' Budai várban lelem az úczán. A' Rogendorff kapujánál csókolám meg utolszor.
11. Szemere és né jönnek.
13. Heinrichnál látom Gróf Brunszvik Theréz Kisasszonyt. A' Palatinus kertjében sárgállik a' cytizus, vereslik a' cercis siliquastrum fejérlik a' gesztenye, kékellik az orgona. Heinrich ismét fest.
15. Első ebéden Lctlis Consil. Ambrózy Lajosnál. Szent János Nepom. innepe a' hídon. Az ÓBudai malmok illuminálva. Mozsarak, raketli.
17. VASÁRNAP. Cleynmannt is, a' Franciscánust is hallgatom. Váradi Kanonok Exhortator Poppolnál ebéd. – Szemere és né azalatt Péczelre.
19. Horváth János Püspöknél. Ott Consil. Lovász[133] Ott Secretarius Gyurkovics.
20. Reggel érkezik Wékey Károly Ujhelyből.
21. Szemeréné el.
22. Ebéd a' Fortunánál. Ott Matolay. Heinrich elvégezi a' fejet. Estve Heinricchal a' Duna szélén.
23. Berta Antallal a' Botan. Kertbe. Ma is mint minden Szombaton Péchynél ebéd. – Dr. Bacsó, eggykor Patikárius Debrben. Németh Lajos.
24. VASARNAP. Péczelre Széchi György Fiscalis Urral. Fáy[134] Zsenivel. Gr. Nádasdinéval.
25. Vissza Pestre. B. Prónay Málinál Csabán és Saroltánál az Elisabethínáknál. Tóninak ma van lakadalma az Almásy József Septemvir és Gömöri Fő-Isp. fijával. Szegény Nini.
27. Simó Ferencz engem fest olajban miniatűrben. Jól, de hidegen.
28. ALDOZÓ CSÖTÖRTÖK. Gróf Teleki özvegy Józsefné, és leánya Borbála, a' Gróf Ráday[135] Gedeon jegyese a' Cleynmann predik. alatt. Gyönyorű leány.
29. Szerencsy István Palatin. Secretárius és Grosschmid Jankowicsnál. – Születik Lónyay Ida Olasziban.
30. Wohlfarth Pap árúlja képeit. Ott Bombárdy Kapitány. Ott Kisfaludy Károly és Dr. Forgó.
31. VASARNAP. Richter Sophiet Balkay után, engem Simó Ferencz után fest. – Szemere és né Péczelről be.

JÚNIUS.

1. El Pestről. Bártfay Lászlóné és a' gyermek Klobusiczky Matilde eggyik kocsin, a' másikon Wékey Károly és én. – Éjsz. Gyöngyösre.

---

[132] Tretter. [Átírás.]
[133] [A családnév után hely van kihagyva a keresztnévnek.]
[134] Urral. <Ká> Fáy
[135] Gróf <…> Ráday

301 2. Ebéd Kövesd. Ott Balásházi János. – Éjsz. Köröm.
3. Liszka. – haza.
7. VASÁRNAP. Pünkösd.
8. Eperjesre. Hollóháza. Exequenst kérni.
9. Fizsit ma bérmálják Antoniának. Eperjes.
10 Anniversariuma azon napnak, mellyben 1806. Széphalomra költöztem.
11. A' Praesesnél. Lemesány. Kassa.
12. Szkáros, Mikóháza.
13. Haza. Estve B. Vay Miklósnál Ujhelyben.
15. Kolozsi István. Broskó. Urbán István Prokator. Executio itt.
22. Ismét Eperjesre. Hollóházi huta.
23. Kassa. Lemesány.
24. Eperjes. Vacsora Kolosi István Assessor Urnál. Rombauer Jánosnál. Toldi ma graduáltatik szemorvosnak.
25. Ebéd Lánczy Assessor Urnál.
30. Toldy ma gradualtatik a' Medicinában. Déákúl és magyarúl disputál.

Július.

1. Földrengés Széphalmon két ízben egymás után estve 9ór. 19min. velem mozog az ágy.
4. Betegen ébredek fel. Soos Pál Vice-Ispánnak esküszik fel. Kineveztetett Jún. 26d.
22. érkezik a' Grasalkovics lithogr. képe.
27. Kázmérba Executióra. Pepi nincs. Csak felesége, 's Leo Stiller Fisc. és Kossuth László.
29. Haza Kázmérból. Az Executio differalva Sept. 10dikére. Ebéd Mikóháza.

Augustus.

2. VASÁRNAP. Sophie és én Kázmérba. A' Hegyaljai erdőkbe. Zámbánál ebéd.
6. Emíl és Antonín Nervenfieberben.
10. Elvégzem Sallustot.
12. Pesten hagyott 243 fontot nyomó nagy ferslágom érkezik
Vay Ábrahám és Fodor Pál VIspánok maradnak Borsodban a' Cancellarius Reviczky által tartott Restauration.

Spe[i]sen in Pest ––– 45x.
Fracht ––––––– 7 " 18.
Provision ––––––––– 36
Porto ––––––––––– 50
Trinkgeld ––––––––– 12
–––––––
9f 41x W. W.

18. Stentzel Márton és Asszonya Toronyáról.
Gróf Kún Lászlóné szül. Gróf Gyulai Constance levele Bártfáról Fizsi eránt.
21. Fizsit Knautné általadja Kérben.
29. Kegyetlenűl kilele a' hideg, 's ma először. – Minden beteg, 's sokan halnak.
30. VASARNAP. Be a' franczia examenre a' Piaristákhoz. Ott nagy ebéd.

—

September. 303

4. Emíl Patakra második esztdei Publicusnak, Bálint és Lajos Conjugistáknak. Ezeknek publ. Præceptorok Tordai Gábor, privatusok Vitányi Gergely. Antonín itthon repetál.
6. A' Júl. 23d. megholt Juris Prof.[136] Kövy Sandor Exequiáji.
7. Gortvay János beköszön a' Prof. Kövy Successora.
9. Vitkovics Mihály meghal Pesten. – Püspök Horváthnak küldöm a' Catilinai Oratiókat, Rumynak a' Sípos Értekezését német és deák nyelven.
   Ma éjjel lebetegedett Lehoczki Lászlóné Horn Tóni.
10. D'Ellevauxné érkezik.[137]
14. Restaurátio Kassán Subst. VIspán Comáromy István Első V.Ispán lesz második Vitéz Kraynik József FőSzbíró.
15. Én harmad napot tölték a' köszvényben kínlódó Comáromy Náninál, de ma haza mert közelget a' Kázméri Executio.
18. Executio Kázmérban D'Ellevauxné és én oda. Ott Pepi, Pepiné, Bálint és Muki. Kossuth, Kordos. A' csúnya hadban csak leánya méltó a' szeretetre. D'Ellevauxnénak nem akarnak adni szobát, nem mátráczot.
19. B. Wécsey Pál oda. – Szemere István Consil. és volt Zemplényi VIspán meghal Azarban.
21. Kázmérból eloszlunk. Lánczy Assessor Ur Ungvárra Executióba.
29. Ma kezdem végső kézzel fordítani a' Sz. Hajd. Gyöngyeit.

Octóber.

5. Sophie igen rosszúl lesz éjjel.
8. Olly rosszúl van, hogy halálát lessük. Én jobbját fogám jobbomba, 's csak azt vártam, hogy álla leesik 's szeme felfordúl. Baja bélgyúladás volt.
11. Horn Ur nála, 's olly hittel hagyja itt, hogy soha többé meg nem látja.
13. Ujhelyben fejét veszik eggy embernek, ki feleségét megölte.
14. Moskovszki Antal 20 eszt. ifju Ujhelyben meghal.
17. Sophie ma jobban kezd lenni.
21. Első dér és fagyocska.
22. Antonin szüretel a' Bányi hegyen. Lett mindössze négy hordóval. Sehol sincs bor. A' sok beteg miatt a' Hegyaljaiak nem kaptak munkást.
24. Sophie ma kél fel először. Egészen előre görbűlt.
25. VASÁRNAP. Thalie érkezik Palágyról
27. Belépek 71d. esztendőmbe. Bálint fiamat hideg leli.
29. Első havunk, itt csak szállong. A' Viókán bokáig ér.
30. Emíl haza érkezik Keserűből.

---

[136] *p*rof. [Átírás.]
[137] [Ez a sor utólagos sorok közé írt beszúrás.]

304 *November.*

1. VASÁRNAP. Knautné viszi Kassára a' Gödölői csemetét Sihulszkinak.
2. Ujra fordítom Szallusztot.
3. G Török Józsefné Kassára viszi Samut. – Zelinka viszi Szemerének a' Mailáth Regéjit.
4. Meghal Pesten a' szép Wagenfallné.
6. Biquoniat és Gladicsiát a' Clavier szoba ablaka elébe.
7. G Törökné Kassáról.
9. Bartos korhely kőmívesünk meghal. – Thalie Ungvárra Kárnerhéz.
10. Júl 4d. olta ma először fedél nélkül. D'Ellevauxné Ujhelyben Pepinél, ki ott gyógyítatja magát. Pepi fenevad módjára viseli magát. Marie bátran, de nemesen.
12. Marie Szent Mihályba.
13. Emíl, Bálint, Lajos Patakra.
16. D'Ellevaux és Marie érkeznek. Ma fagyott be egészen.
29. Antonín ma communicál először Hotykán, hova Vitányival ment ki.
30. Sophie és én Eperjesre Lánczy Assessor Úrhoz. Huta. Kassa. Theréznél vacsora.

—

December.

1. Ebéd Lemesány. Ott Kolosy József.
2. Ebéd ismét Lemesány. Kassa. – Felső Regmeczen elég a' Rátkayak csűre vetett tűz által.
3. Huta, haza. – Dobos János magához esketteti Ecsedi nét,[138] szül. Kossuth.
5. Rochfalvai Conceptpap. 7ft.
16. D'Ellevaux épen eggy holnapot töltvén itt, megyen.
19. Kazinczy Ottilia[139] és férje Lónyai Gábor itt. Estve jő Antonín Keserűből.
29. D'Ellevauxné Szilvásról.
30. Toldy levele Berlínből.

———

15. 8br Kázmér 2 köböl búza, 2 köböl gabona ¼ old. szal. 3 iccze vaj. 1. v. tatárka, 1 v. muhar ½ véka assz. szilva 2 butella Tokaji.
16. Szilvas. 2. köböl buza. 2. v. borsó. 2. v. lencse, 8. bárány bőr.

1830.

—

Januárius.

a' rettenetes hideg Nov. 16d. olta mindég tart. Még Africában is hideg és hó.

6.[140] Zseni Lonyai Gábornéval Ungvárra. – Elvégzem Missz Sára Sampsont.

10. Elvégzem Barnhelm Minnát.
Szentes József Patakon meghal.

11. Újra kezdem a' Szívképző Regéket. Két és három lábnyi magasságú hó.
14. Székely József Mihalyiból atyjával Józseffel, Antonínt tanítani.

---

138 [A „nét" előtt hely van kihagyva a keresztnévnek.]
139 *[.]*ttilia [Átírás.]
140 *7.* [Átírás.]

22. Sophie hozza Horvát Istvántól a' 200fntot. Azt neki Prof. Somosi adta által. *305*
23. Virág Benedek Budán tegnap még kisétált, frisen volt. Azután éjjel megüté a' guta, reggel ma a' szoba közepén eldölve találtatott. Estve megholt, szombaton 10½kor.
24. Mikóházára. Nánit már űlve lelem. Fél esztdeig feküdt a' szoba' deszkáján párnáji közt mert forgatni kelle.
25. Virág Benedek pompásan temettetik.
28. WASSERMANN SAMUEL Zsidónk meghal.

dolgoztam Januariusban tisztára írván:

Miss Sára.
Barnhelm Minna.
Marmontel.
Boufflers
LaRochefoucauld.
Atyák Iskolája.
Todor és Flóra.

Júl. Aug.[141] Mailáth Regéji
Bibliai Történetek.
Erdélyi Levelek Pestre Szemere által a' Censurára. Visszakaptam Septb. 1830.
Bibliai történeteket elvégeztem 27. 8br.
Sallust. Novbr.
Ligarius, Xber.

FEBRUÁRIUS.

1. D'Ellevaux Debreczen felé.
2. jő a' de Carró könyve Szemerétől.
16. Marie nem méne Debrbe, mert elől találta férjét. Érkezik férje nélkül.
18. Gróf Török Katinka és Holes Daniel lakadalma. Marie és Sophie jelen.
24. Sophie és én Egerbe. Ma látom először Szemere Bertalant.
25. Szeghi. Bekes.
26. Miskolcz. Harsány.
27. Kövesd. Eger. – Kövesden Baldovszki nevű Tiszttartója Aspermontnak. Kis Prépost Durcsák Urnál szállok. Ma látom elsőben Kánonok Lonovics József Urat, a' Seminar. Præfectusát. Én vacsorán az Érseknél. – Goczig Károly Math. Prof. és Diós-Győri volt Plebánus Makovszki József a' Speculában. – Schmitt Pesti Festő festi az Érseket.
28. VASÁRNAP. az Érseknél ebédlünk Sophie és én. Idősbb testvére Özv. Kapitány Szabóné. Kapitány Rubendunstné,[142] Dozler leány; Gróf Trautmannsdorfné szül. Majthényi. A' Secretárius Lengyel Miklós.
A' Bthecába, a' Disputatiók' Sálajába.

---

[141] [Az alábbi 7 sor más tintával, az előző 7 sor mellé van beszúrva.]
[142] Ruben*[..]*nstné [Átírás.]

306 Martini János Egri Senátor eggykor Artillarista felkeres.
Olvad a' hó, lucskos út.

Martzius.

1. Egerben. Kis Prépost Durcsák Úrral csak estve szóllhaték a' délelőtti 's délutáni templomozás és Consistoriumozás miatt.
2. el Egerből. Kövesd. éjsz. Abrányban Hosszufalusi Ignátz Úrnál. Nem meheténk tovább a' kiállhatatlan hideg miatt.
3. A' hideg irtóztató. Ábrányban a' kút béfagyott az éjjel, hogy reggel meg nem lehete itatni a' lovakat, míg a' kút jegét be nem verték rúdakkal. – Hosszúfalusi Úr nem ereszt; legalább ebédig múlassak. Ott maradánk. Délután be kelle állanom Vatán Major Szemere László Úrnál, noha a' hely csak eggy órányira van Abrányhoz.
Major Ur a' Wartensleben gyalogjai közt szolgála, eggyütt az öcsémmel, kivel szoros barátságban élt. Az asszony Karove leány; szeretetre méltó Asszonyság. Megszereték egymást Sophieval. László fijok Gárdistának készűl.
4. – Emőd és Köröm közt szánunk felfordúlt. A' hó hártyát, 's kemény hártyát kapott az esőtől, 's a' szél prémmel bélelt kesztyűmet kikapta kezemből, 's vitte a' hó' hártyáján. Az Egri, Miskolczi, Tokaji 's Hegyaljai hegyek üveghegyeknek látszottak. – Ebéd Köröm. Délután olly köd hogy tiz lépésnyire nem ismérheténk ki a' tárgyakat.
5. Zombor. – Patak. – Itt fogadtam volt szekerest szánomba, Nemes Szombathy Istvánt. Három lován 18 fntért vive Egerbe és vissza, 's én tartám ki.
6. Patakon egész nap. –
B. Vay Miklósnak és B. Gaymiller Katának ma születik második fijok neve Heinrich, Janos, László.
7. VASARNAP haza. A' nyár olta mindég hideglelős Emíllel.
9. Lónyai Gabor 's Kazinczy Ottilia és András nálam. (Bermann ma convincáltat Eperjesen.)
10. Sophie és Emíl Patakra.
13. Meleg eső, 's ma elsőben. – Prof. Márton József[143] Bécsből jelenti levélben, hogy a' Diéta Septemb. 8d. kezdődik.
14. VASÁRNAP.[144] tegnap és ma éjjel meleg eső szallong, 's így ma tavaszi nap 's az első ezidén. – Eggy rizma papiros. – Decemb. olta ez a' második
15. Levél Lánczy Ferencz Assessor Úrtól, hogy Apr. 26d. fogja folytatni a' Kázméri Executiót.
17. Sophie Patakra. A' hó nagyon olvad, de kár nélkül. A' posta elmaradott a' romlott útak miatt.
19. Igen szép tavaszi nap. Kazinczy Máli jelenti atyja 's anyja izenetét, hogy testvérbátyja József (ki jelen volt Rhédey Józseffel) Mart. elsőjén eljegyzette Bay Cecíliát Surányban. Azt az öcsém maga kérte meg a' fijának levélben. –
Gróf Ráday Erzsi, Báró Prónay Albertné Pesten meghal.

---

143 *[…]* [Átírás.]
144 *[.]*ASÁRNAP. [Átírás.]

21. VASARNAP. – 20, 21, 22. eső nélkül olvad a' hó. – D'Ellevauxné élet halál közt jő Szilvásból. – 22. Sophie reggel a' fijaihoz Patakra. *307*
23. Sophie Patakról. A' torzsás alatt a' réteken leszakad alatta a' jég.
27. Emíl, Bálint, Lajos Patakról.
31. Sophie és én Patakra hogy Kossuth Andr. Fő Fiscális Urral szóllhassak.

APRÍLIS.

1. Sophie és én Kossuth Andr. Urhoz. Eggyütt a' várba a' kertbe a' vasrostélyú[145] kertben. Onnan által az országútra.
   Székely József Tarczalra. Sophie Nyírinél velem.
2. én Prof. Somosy Urnál ebéden.
3. délelőtt haza. – De-Carro Carlsbadja, 's Pesti barátim levelei Major Barthosné Assz. kezéből.
4. VASÁRNAP.
8. a' kertben új spallért a' barkóczafa lineájában a' temetőig.
9. Schédel' levele Londonból. Martz. 15d írta.
10. Estve be Ujhelybe. Csak ma szóllanak legelébb a' békák. Fő Notar. Dókus László és Gönczi Sámuel Urak Inczédi Sam. Urhoz vezetnek. Ott[146] ér a' rettenetes mennydörgés, villámlás, églobogás. Visszajővén elesem az úczán, 's vart kap az orrom. – A' Máramarosi havak nagy vízáradást csinálnak.
11. VASARNAP. HÚSVÉT' ELSŐ NAPJA. Rút sár. – Reiner Moricz Festőt ma látom először.
13. B. Vay Miklós Első AlIspán bejő Ujhelybe.
14. Gyűlést tart. Ebéd után a' Szőlőskei hídig. Annál 2 lábnyinál feljebb a' víz.
16. pénteken haza.
18 VASÁRNAP.
19. Sophie rosszúl lesz
20. Ujhelyben. – Kedd. – egész nap hideg rút eső. Tolcsva körül felhő szakadás, a' millyet ritkán látni. A' Bodrogköz tenger. ESTVE FÖLDRENGÉSt érzenek Patakon, Lasztóczon.
23. B. Vay Ujhelybe jő. – Sophienak orrából egy meszelynyi vér.
24. Ki Horn Urral. Sophie ágyban. Köhög. Bal melyét fájtatja. Kovászt rakata fel a' bal oldalára. – Gróf Gyulai Lotti levele, hogy ő az nap (husvét másodikán) írta meg Kapitány B. Frimontnak, hogy övé lesz. – Bárczay Mihály Ur hozza a' Bermann Abaujban már publicált Sententiáját.
25. VASÁRNAP. Lánczy Assessor Urtól levél, hogy Május 24dikére tette által a' Kázméri Executiót; nem jőhet a' romlott útak miatt, 's beteges

[145] a' <…> vasrostélyú
[146] *[.]*tt [Átírás.]

308 26. Estvére Ujhelybe. Sophie másodszor vérzik orrából. Horn Úr mondja hogy az könnyít; és valóban könnyűlését is érzette. –[147]
27. Requiem a' Febr. 19d megholt Gróf Eszterházy József Fő-Ispánért.
28. ismét Gyűlés. – 29. sár és szél, József Rozgnál. [?]
30. Ki gyalog. – Sophie az éjjel aludt először csendesen. – Appetítusa kevés. Lelke vídám. – Zseni sokat virrasztván anyja körül igen rosszúl. Ez éjjel én nem vetkeztem le, hogy Sophie körül foroghassak. Félig űlve dől a' magas párnák közt a' falnak. Gyakran vérzik. Felkaptam orra vére' cseppjeit papirosra gyermekimnek. – Vígan bíz holmit rám hogy Ujhelyben mit végezzek. – Lábikrájin holyagokat vont a' Senfmehl mustár liszt.[148] – Dörzsölteti magát.

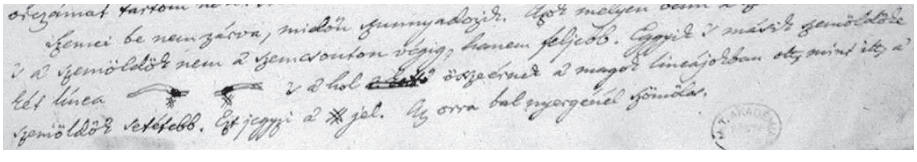
MÁJUS.

1. én vissza Ujhelybe, 's szekerem onnan Patakra Emílért, Bálintért, Lajosért. Ezek éjszakára haza. – Burián Pál Antiquárius Ujhelyben.
2. VASÁRNAP. Buriántól a' Stammbuch. Ezt írom belé.
A' jókhoz jó: a' rosszakhoz gonosz.
/ Bermann Icziket megrakom.[149]
Ebéd Barthos Majornál. A' mint onnan jövék, Emíl és Bálint vissza Patakra. Lajos hon marada, mert gugája nőtt.
3. Ebéd Fő Notár. Urnál. Horn Ur ma meglátogatá Sophiet. – Ma paroxysmusa, 's ma első, 's nagy.
4. Kedd. – RudaBányácskán Connumeratio Sessiorium. Én reggel haza. – Sophiet másodszor leli a' hideg. Ma kissebb volt a' paroxysmus.
5. Szereda. – Harmadik 's gyenge hideglelés. Ebéd után Székely Józsival Ujhelybe. Előltaláljuk a' Bányácskára menő Connumeránsokat.
7. Érkezik a' Præfatiom a' Sz. Hajd. Gyöngyeihez.
Estve Fekésházy Mihály Tarczali Kir. Fiscalisnál.
8. Emíl Bálint haza, anyjokat látni. – Sztankó László Úr exhibeálja[150] a' sógornak az Executio Insinuatoriáját.
9. VASÁRNAP. Sophie nem eszik, nem alszik; űlve 's előre hajolva, vagy félig űlve dőlve a' falnak és párnának, szunnyadozik. – Emíl, Bálint Patakra.
10. Dr Horn Ferencz Ur Kassáról a' feleségével. Azt hagyja hogy Sophie 6 vagy épen 8 nadályt is rakasson nyilaló részeire. Hogy kerűlje az izadást. Mixtúrát ad és porokat. –
Sophie estve három nadályt teve fel, 's csendesebben aludt, köhögése szelídebb, 's a' nadályszívás után fekhetik.
11. Kedd. – D'Ellevauxné Czékére megyen. Fél a' nyavalya ragadástól. Nyolcz egész holnapot tölte itt. – Sophie két nadályt ma. Mind a' bal oldalára. Ma vídám napja de reggel paroxysmus, 's fantazírozással. Hericz és Kraynik Pali jönnek.
12. Szereda. – Sophie csendesen aludt, a' hogy igen régen nem. A' nyilalás most jobb melyébe költ által. Ismét nadályt tétet, és mustárlisztet. – Reggeli 8 után

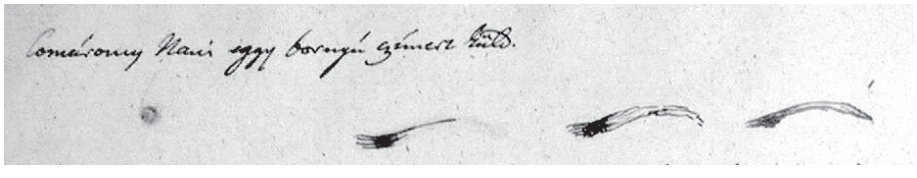
147 – <Papiroson kapom fel a' Sophie vérét.>
148 [A „mustár liszt" sor alá írt beszúrás.]
149 [Ez a mondat az előző sorok mellett balra található.]
150 /…/álja [Átírás.]

paroxysmus, de nem nagy. – A' nadályok[151] nem szívnak, mert tele vannak még vérrel; Zseni a' tókba küld. – Ebéd előtt csendesen aludt, ebédnél April. 19dik olta ma evett először eddig[152] csak három kalán leves volt ebédje. – Estve felé hat nadály jött a' patikából, 's négyet felrakatott. A' nyilalás békétlenné tette. Ma kezde zsendiczét inni. *308*

13. Csötörtök. Egész éjjel csendesen aludt. Én nehányszor mentem ágyához, 's mindég alva találtam. – Midőn napfelköltekor fel ébredék, már fenn volt. Gyomrát fájtatta, szó nélkül intvén, és hónalját jobb oldalán. Baljával megfogta jobb kezem markát. Lábai hidegek voltak. – – Megnyírette velem az egész fejét. Csak eggy kevés üstöke maradt.
A' Gazdáné sír midőn a' szennyest számolja. Az nagyon érzékennyé teszi. Sír gyakrabban, és titkon. – Kraynik Klári jő. Sophie nagyon meg van illetve. / Kristély. Bodnár liktárioma.[153]
Ebéd után vígan, hol csak csendesen. – Az üvegesek csinálják ablakainkat. Én a' Bignóniát áltültetem a' Gleditschia mellől az én ablakom elébe. – Sophie elakar aludni. Fejér párnájihoz az én párnámat kívánja hogy feje magasabban essék. Én lábánál űlök. Csendesen nyujtja 's némán jobbját. Megmarkolom azt, 's ő jobbomat szájához, 's megcsókolja. Én vissza az övét, minden szó nélkül, 's jobb orczámat tartom neki. Hármas csókot ád rá.
Szemei be nem zárva, midőn szunnyadozik. Azok mélyen benn a' szemcsontok alatt. 'S a' szemöldök nem a' szemcsonton végig, hanem feljebb. Eggyik 's másik szemöldöke két línea 's a' hol összeérnek[154] a' magok lineájokban ott, mint itt, a' szemöldök setétebb. Ezt jegyzi a' # jel. Az orra bal nyergénél szömölcs.

Comáromy Nani eggy bornyú czímert küld.

14. A' nap homályos, hidegecske, esőre hajlik. Sophie sokat és csendesen aludt, de álma beteg álom volt. Reggel gyomrát fájtatja, mingyárt[155] elkezde köhögni, 's hányta a' phlegmát. Csendes, de kedvetlen. Máli fris sütésű kenyeret küld. Abból megevett eggy kisded szeletet, és eggy kisded tányér levest, négyszegű tésztával.

---

[151] nagy. – <A' köhögés […] baljából jobbjába ment által, 's az sokat köhögtett.> – A' nadályok
[152] először <…> eddig
[153] [Utólagos sor végére és sorok közé írt beszúrás.]
[154] a' hol <a' kettő> összeérnek
[155] Reggel mingyárt [Beszúrás a sor felett.]

309 Kristélyt vesz, 's effectussal. Zseni és Antonín Ujhelybe. – Viszi a' levelet Sztáray Kristófnénak. Estve rossz kedvű; nehezen köhögi ki phlegmáját, 's az összerázza minden tagjaiban. Jobb oldalában két helyt és bal oldalában a' bimbó felett nyilallik. Hericz József öcsém meglátogatja délben. – A' kertben sok apróságot kapáltatok, igazítatok.

15. Sophia napja. – Rosszúl aludt nyilalásai, 's száraz köhögései miatt. Korán reggel négy nadályt hoztak Ujhelyből, 's kettőt feltétete. Megszűnt a' nyilalás, és valamennyire a' köhögés is, de szertelenűl gyenge. Rántott csirkét is, becsináltat is délig kétszer evett. Evett kevés kenyeret is, mellyet velem tépdeltete, velem tétete szájába. Kazinczy Máli délben itt; mondja hogy az öreg Dercsényi Regmeczen. – Felül a' karos nagy székbe. –
Dercsényi estve felé itt. Javalja a' pióczákat. E' nélkül a' betegség halált hozott volna. De csudálkozik hogy a' hideget el nem kergették, 's ezt rendeli a' Steer patikájában,[156] Kassán.[157]

16. VASÁRNAP. Sophie aludt, de ismét beteg szenvedő álmot. Könnyebben köhög, de még is nehezen hányja ki phlegmáját. Kedvetlen. Ebédig két ízben igen kevés grízt, vacsorára egy tojást. Délután Major Bartosné és Hornné[158] itt vannak. Azon elméje felderűlt, és egész elalvásig vídám leve. Paroxysmusa ma kicsiny. – Az ember reggel Kassára orvosságért.
17. hétfő. – Az éjjel valaha már eső esett. Egész nap ma gyengén, kedvetlenűl. Nem köpheti ki a' phlegmát. Nem alhatik. – Náni csokolád.
18. Igen rossz éjjelünk. Nem alhatott. Megérkezett Béres Gyurka Kassáról. Steer Ferencz Ur a' két elsőbb orvosságtól 1f 37xr. Conv. pénzben kívánt. A' 3dikért Május 20dikán küldjek. – Spárgát eszik ebédre, nem rossz appetítussal, de nem sokat. – Thalie érkezik Miczivel és Tilivel. – Ismét két pióczát tettek fel. – Estve nem fekhetett, nem alhatott. – Négyszer vett a' Kassai orvosságból.
19. Sophie jól aludt, de csorgott az izzadság róla midőn reggel felébrede. Gyomrát ma is nagyon fájtatta. Minthogy egész éjjel nem köhögött, most jöve az reá. – Kazinczy Józsefné és Mália. Én Mikóházára Lajos fiammal, gyalog. Nánit ma látom először több holnapok olta. Fenn van. Sophie midőn visszajöttem igen vídáman. Nyájas mindenhez. Ma spárgát, gerli levest és eggy híg tojást evett.
20. Sophie az éjjel keveset aludt a' phlegma ki nem köphetése miatt. Ollyankor megizzad a' köhögésben. – Estve vídám.

21. Péntek. Rossz éjjele volt. Egész nap kedvetlen. Elúnta az álmatlanságot. Evett valamit, és nem rossz kedvvel. Gyenge nagyon. Bajza szava Döbrhez érkezik. Én Szalaynak.
22 Szombat.

---

156 a' <Schöber> patikájában, [Javítás a törlés alatt; a törlés bizonytalan olvasat.]
157 [Az oldal fele üres, egy beragasztott cetli nyoma látszik.]
158 Horné [Emendálva.]

23.[159] VASÁRNAP. *309*
Estve Ujhelybe Székely Józsival. Túl a' torzsáson Antonín utánam a' Lánczy Assessor Ur levelével, hogy ma reggel Kázmérba megérkezett, és holnap vár.
24. Képes Urral Kázmérba. Ott az exequens Assessor. Delvóné hozza Csik[160] Fiscális Urat. Délután hozzá fognak a' becsülésekhez. – Kraynik József és Irínyi Johanna jegyet váltanak.
25. Kedd. Sophie levelét veszem ott, hogy jobban van.

26. Reggel el Kázmérból. Kazinczy Miczit és Tilit a' Sophie ágya körül. Ő valóban épűl.
27.
28. Sophie kétszer megyen végig karomon fogva a' szobán. – Én Ujhelybe Zsenivel.
29.
30. VASARNAP. PÜNKÖSD.
31. Bermann és Kornstein itt. Én Mikóházán ebédlek.

JUNIUS.

1. Levél az Érsektől, hogy csak 12 explt veszen el a' Sz. Hajdan Gyöngyeiből. – Sophie Apr. 12d. olta ma öltözik fel legelébb.
2. Sophie ma lép ki legelébb a' küszöbön, sőt a' kertbe is jő.
6. VASARNAP. Verbőczi Domcsó András Ur. – Keserűbe 's Debrbe indúl Parnahaj Gyurka. 7. Vártam Zmeskált, 's nem jött.
8. Szörnyen fáj. – Levél Szalaitól.
9. Elvégezem Szallusztnak most dolgozott fordítását.
Holesch Dániel és Török Katinka első vizítje.
Otto Wigandhoz levelem 1. Jun.
Bowring 15f. W. W.
Denkmähler des alten Roms 60 Kupfer 42 Vign. nach Barbault. fol. Augsb. 1816. 20f. W. W.
11. Bernáth Sám. hozza Csányi László Urat
Keserűből jó Ondorkó György hoz 25 f. – 3f. 24x Bertalan Imre megtartott.
12 Sok hetekig tartott szárazság[161] után ma éjjel eső esik.
Sophie ma először Ujhelyben miolta felgyógyúlt
13. VASÁRNAP.
15. Kedden Regmeczen volt Sophie.
16. Párisból a' Fekete Gáspár levele.
17. Prof Csillay és Majoros itt.[162]
18. a' Sz. Hajdan eránt Bártfay franco 50x. Sophie Patakra.
19 Sophie haza.

[159] 24. [Átírás.]
[160] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]
[161] tartott <...> szárazság
[162] itt. <Sophie Patakra.>

310 20 VASARNAP. reggel Fő Notár. Dókus Ur levele, hogy Szemere Pál és Pálné nála vannak; hogy menjek bé. Bémentem. 13 holnap olta nem láttam, 's Palit beretvált bajusszal ma először. Ma látom nála Bowringot. (lásd itt a' Jún. 9diki jegyzést.) – Schertl Jetti Major Barthosnál. Ott hálok.
21. Ott ebédlek. Délután Pali és Paliné, Fő Notárius és Gönczi Samuel Úr velem ki Széphalomra. Sophie ma látja Palinét. – Ők vissza; és itt maradok a' holnapi posta miatt. Delvóné és az Ura jönnek, mennek.[163]
22. Vay Abr. Beregi Administrátor beűl Fő Ispáni székébe Beregszászon.
23. Nem fáj. – Sophie Regmeczre. Anniversáriuma az ipam és a' Gróf Gyulainé halálának.
26. Ujhelybe jövök. Gratulálunk Fő Notárius Úrnak holnapi neve napjára.
27. VASARNAP.
Fáy Ferencz és Bernath Anna.

tizennyolcz esztendei magtalansága után lett
1. Gyula Béla 182 [164]
2. Gyéza Ferencz 1828. 8. Mart.
DAVIDOVICS REGEMENTJE FEJÉR GOMB, NEM SÁRGA.

JÚLIUS.

7. Szemere Pál és Pálné megérkeznek Bereg és Ungvár Vgyéből.
8. egész nap itt. – Generális Gyűlés.
9. Szemere el.
10. Patakra examenre. – a' Sógorom Kázmérban meghal.
11. VASARNAP. Exámen. Gróf Teleki József Fő Curátor Úr hideglelése miatt nem jelent meg. – Ferenczy József Predikátor Ur predikál. – Ebédkor jő a' Török Napi levele, hogy az atyja megholt, 's hogy holnap temetik.
12. Deáky Zsigmond nekem olasz nyelven írt Magy. Grammaticáját küldi Szirmay Lajos Ur által. Ez Nevelője a' Luccai Herczegnek.
13. Ragályi Zsigm. és Pál. – ERDÉLYI LEVELEIMET a' Prof. Somosy János Urnál szállásoló Szilassy[165] præceptora által censurára Bártfayhoz.
14. Reggel el Patakról. Sophie hideglelési fázáskákat érez. – Én Ujhelyben maradok: de éjszakára haza sétálok.
15. Virradtakor Ujhelybe. – Consil. Szirmay Adám Fő Notarius Urnál ebédel. Én is ott. Fáy Zsigmond Úr nálam. – Emíl értem küld, mert Sophie nagyon beteg.
16. Fáy Zsigmond Úr Széphalmon. Végzek vele 1500 fntot Ungvárból neki, ahhoz 500 forintot.
17. Sophie hánytatót veve. Estve Emíl értem jő. – Major Barthosné int a' ház előtt, hogy eggy órával ezelőtt Kovács Kisassz. Gouvernante a' Klobusiczky József Kamarás Ur gyermekei mellett, eggy pakétet hozott Pestről.
10 expl. Sz. Hajdan Gyöngyei. (Ezeket nyomtatva ma látom először.)

[163] [Ez a mondat sor alá írt beszúrás.]
[164] [Az évszám utolsó számjegye hiányzik.]
[165] [A keresztnévnek hely van kihagyva.]

Szent Miklósy 311
Szalay László Recensiója a' Muzárionnak.

18. VASÁRNAP. Ma van a' keresztelő Olasziban.
Lónyai Emma szül. Júl. 12d. reggel öt órakor. Anyja estve még Patakon theátrumban volt. Keresztatyja Kazinczy József, keresztanyja Kazinczy Honoráta.

19. szül. Gr. Sztáray Albertnek és Grof Waldstein Mariának fijok leve Pesten. Neve László.[166]

20. Érkezik a' Fenyéry levele a' Bajza ellen nyomtatott feleletével G. D. J. Urnak.
Fizsi özvegy Dr. Wächternénél Szebenben. Sokat betegeskedik, valamelly kiütésekben. Auschlägen. Így írja Gróf Gyulai Lotti.
Ezen egész holnapban nagy forróság mindég, az elolvadásig, 's eső csak eggyszer sem. Ma estve kezde esni, 's éjfélig csendesen de dörgések mellett esett.

23. Lónyai János Bereg Vármegyei V.Ispány levele a' Vgye parancsából jelenti hogy ott Assessorrá tétettem.

24. Reggel ki a' feleségemhez, éjszakára vissza Ujhelybe

25 VASÁRNAP.
Jászai születésű Kerekes Ferencz, Özvegy Ibrányi Miklósné[167] szül. Gróf Klobusiczky Maria Szerdahelyi Tiszttartója, a' vadászaton ellőtte állát, nyelvét, orrát, 's tizenhárom egész napig kinlódván meghal Ujhelyben. Az ételt nem a' száján töltötték belé, hanem az orrának azon lyukán, mellyet a' lövés ejte. Irtózatos eset!
Talán épen ezen holnapban a' Kassai Posta valamelly Tisztjének a' fija kiment puskázni, 's mivel a' kutyája nem jól ment a' fürjnek, megfordítá a' puskát, 's a' kutyát annak agyával verte. A' puska elsűlt, 's az ifju ember mellyén keresztűl méne a' lövés. Három holnap mulva elholt.

26. Fenyéri küldi ezeket:

Bowring Poetry.....15. f. W. W.
Széchenyi a' Lovakról, *nyomt[atott] pap[ír]*.....3 „ 20
Hormayr Taschenbuch 1830.....10 „ –
Galettis Atlas.....17 „ –
Mednyánszkys Erzählungen.....6 „ 40
Gedichte des Königs v. Bayern.....

———

Gróf Mailáth Antal
honor. VNotár. Zemplben 1820. Jún. 6d.
B. Malonyai János Administr[atort] honor. Fő Notáriusnak nevezte ki 1823. Apr. 14d.
Fő Ispánynak install[álta] 1830. Aug. 5d.

———

Anthologia Graeca. edidit Frid. Jacobs. Lips. 1813.

———

[166] [Ez a két mondat utólagos lapszélére írt beszúrás.]
[167] Ibrányi <…> Miklósné

312 Grünfeld Dávid 1821.
14 hordó 80 ftjával. Göncz Ruszkai Jakabnak 30fntjával adták, az pedig 24 f.
Wolf Sámuel 1822.
elebb Decemb. 18d. azután 23d. volt nálam és Bermannál. A' pecsétemet kérte vagy Moskótól csak eggy elnyomását.

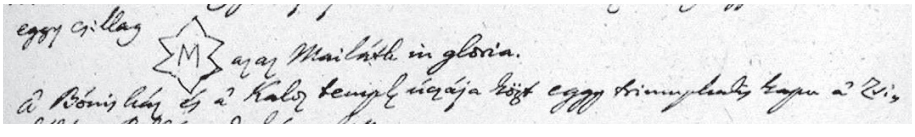
Dordrechti[168] Synodus 1618.
ugy megkötötte a' dogmákat mint a' Trident. A' nem hivőket kitették a' szolgálatból, az Orszból kiűzték.

Leib Eldinger Kupecz
in Lemberg, Krakkauer Vorstadt. Nro 187. 2tem Viertel. den 28sten. Jul. által adtam neki Ratio Studior. in Hungaria.

Leib Eldinger
Theresia Zichy vidua Josephi Gotthardi Vondernoth. Rouget de Lille írta a' Marseilli Marchot. Die Sprache pag. 305.

Augustus.

4 Szeredán. Personális Mailáth György Honth Vármegyei Fő Ispány és Gróf Mailáth Antal ebédelnek[169] Szerdahelytt, 's estve felé belépnek. – Illuminatió a' Cath. templomban *In hoc Signo Vinces.* A' Crucifixus alatt a' templom közepső ablakában.[170] A' Kálvinista torony' legfelsőbb ablakán eggy csillag

az az Mailáth in gloria.
a' Bónis ház és a' Kalvinista templom úczája közt eggy triumphalis kapu a' Zsidóké. Pallásznak képe alatt
Éltednek ez volt hív vezére,
'S ím nyujtja már a' mit ígére.

Eggy Génius ket koszorúval:
Ezt néktek Véd[171] Angyala
Honth Györgye 's Zemplény Antala.
Én ebédnél Fábri Urral űlök. Jő 's már későn Gróf Andrásy György. Ettől hallom estve Dókus Fő Notarius Urnál hogy Ő Fels. a' Magy. Academiát confirmálta. – A' Personalis és a' Fő Ispán végig járá az illuminatiókat. Betérnek a' Fő Notarius illuminált kertjébe is.

---

168 Dodrechti [Tollhiba.]
169 Antal <Szőlőskén> ebédelnek [A törlés bizonytalan olvasat.]
170 a' temp<...>lom közepső <ajtaj> ablakában.
171 [A „Véd" előtt hely van kihagyva.]

313

5. Csötörtök. Ma van az Installátio.

6. Péntek. A' Personális megyen. A' Fő-Ispány Liszkáig kiséri.

7. Szombat.

5 Csötörtök.
Installátio. –[172]

6. Péntek. A' Personálist a' Fő-Ispány és B Vay Miklós Liszkáig kísérik. Patakon meg tekintik a' Collégiumot. – Levél Gr. Bethlen Imrétől és Fenyérytől, estve ki. Sophiet phantasiák közt találom. Szörnyű paroxysmusban.
7. Szombat. Dr Horn betér Sophiehoz. Én estvére vissza Ujhelybe.
8. VASARNAP. Végre estve felé gyűlnek a' felhők, 's éjjel rövid szelid eső.
9.
10.
11. Gyűlés. Diætai Követek választatnak. B. Vay Miklós Vice-Ispány, és Szirmay Antal a' Vékei fija az Udv. Consiliáriusnak. Horváth Nani.
12. Deputatio az Instructio csinálására. – Veron.
13. Péntek. Gyűlés. Ebéd B. Vaynál Volucsics Fő Hadnagy. Isabella. – Estve hír a' Barkasi Imre levelében Páris felől, hogy ott kiütött a' Revolutio.
14. Szombat. Az ebédnél Fő Isp. Szerencsy Isthoz. Szőgyényi Ferencz én. A' Fő Ispán az én szavamra Szerencsyhez, hogy a' Fő Ispán házasodjék és legyen igen sok fija: „Nem lehet kettőnek szolgálni. – – –
15 VASÁRNAP.
16
17
18. estve haza.
19. reggel bé Ujhelybe. Ebéd Major Barthosnál. Ma van születése napja Paulinának. Be lép 12dik esztdejébe.
20 reggel értem a' szekér, hogy Grün Seelig Mikoházán. Estvére vissza Ujhbe. ESTVE Ujhelyben és Széphalmon 10 és 11 órakor FÖLDRENGÉS.
21 Szombat. Sophie Ujhelybe jő. Major Barthosnál. Kimondhatatlanúl gyenge sápadt, száraz, a' hideglelés után.
23. Kazinczy József és Bay Cecilia összeeskettetnek, – Surányban, Beregh Várm.
Hont Vármegyei Esperest Viski Plebánus – – – – Szerény
Szerencsy István. Alkalmat
Lónyai Flóri kivívtuk
Emmi.

[172] Installátio. – <Délután.>

314 22 VASARNAP.
23.
24. Berko Judkovics Kemenczei Zsidó, Abaujból, panaszolja hogy megcsalta Seelig Grün.
29 VASARNAP. Ebéd a' Piaristáknál, nagy.

SEPTEMBER.

3dikán Pénteken. Kazinczy József öcsém és hozzá Aug. 23d. esketett felesége Bay Cecilia Regmeczről Szabolcsba visszamenvén, Ujhelyben kevés pillantatokig nálam. Máli testvérét eddig kísérte Zsenivel és Thalival, kik osztán velem Lónyai Gabornál ebédlének.
Levél a' Patriarcha Érsektől. de dato Aug. 30d.
Rumytól, Esztergomtól. ddo Aug. 23d.[173]
a' Prímás Cardin. Rudnay vette levelemet 's végre könyvemet is, mellyet a' levél mellől valaki elvett, (a' Sz. Hajdan Gyt).
der bisherige Ceremoniaire […] secretaire Wiber.
Prinzessin Nida. (Hessen Darmstadt és Szendrei Török leánya.)
így az 1831diki Pesti Nemzeti Magy. Kalendariomban is, a' Csillagkeresztes Dámák közt, férje neve mellett: Hessen Landgraf[174] Hitvese, Nidda Grófné, Ns. Szendrei Török Assz.[175]
22 és 23 Septbr. közt rosszúl.
Nagyon szárad. de Ausschlag. 's azolta jobban[176]
23 Sept. Deutsch Lőbel Ujhelyi Kereskedőnek adós voltam 102 f. 30 x.
ma fizettem, 's beírtam a' könyvébe[177] – – 72 " 30.
restálok 30f. –

Ecclesia Catholica occidentalis credit Spiritum procedere a Patre et Filio. – Orientales vero non uniti asserunt procedere a solo Patre.

26. VASARNAP. Megholt az öreg Velejbei Regmeczi jobbágygazdám.
28. Zmeskál Consiliárius exequál Bermannak.
29. Sophie megyen és Pénteken[178] estve már itthon.

OCTOBER.

1. Sophie az Ausschlag által jobban van.[179]
5. Ujhelybe.

---

173 Aug. <..d.> 23d.
174 Landgraf<.>
175 [Ez a mondat utólagos pótlás.]
176 [Az utóbbi két sor a lap bal oldalán bekeretezve.]
177 köny*[...]*be [Átírás.]
178 és <Szomb> Pénteken
179 [Ez a mondat be van keretezve.]

9. A' Reform. templom tornyába itt e' napokban öntött nagy harangot ma szomba- *315*
ton dél után vona fel Vida[180] ácsmester. –
10 VASARNAP. hír hazulról, hogy a' Septemb. 13 és 14. közt való éjjel ólomból ellopott 6 darab sertés közzül négy[181] megtaláltatott, 's Zemlényből[182] vissza hajtatott. A' Grof Szapáry Peterné Sztanrovszki[183] István nevű Zemlényi Ispánya vette meg a' Grófné számadójától.
18, 19, 20. Gyűlés Ujhben. 18d. Lónyay Gábor és Balásházy János resignálnak.
24 VASARNAP. Balog Abrahám Borsod[184] Vgyei Fő Fiscalis és Kapitány Pfannschmidt Urakkal Fő Notarius Urnál ebédelek. – Dél után haza.
25. kertben űltetek eleven sövényt a' háztól a' csűrig. – Sophie jobban van.[185]
26. Vay Lila és Péter, az öreg Szentes Józsefnével és Prof Csillayval nálam.
27. Belépek életem 72d. esztendejébe. Ma végzem el a' Bibliai Történeteket.
28. a' legszebb tavaszi nap. Egész légio légy száll az ablakokra téli álmából.
29. a' legirtóztatóbb szél és hideg. – Sztanrovszki István Zemlényi Ispány[186] nálam.
30. Csendes idő. – Reggel Ujhelybe.

VIDE NOVEMBER.

Prof. Márton így kívánja, és csak így, adreszaltatni leveleit,
AN HERRN JOSEPH VON MÁRTON PROFESSOR
auf der Landstrasse neben der Augustiner Kirche, in Wien. Nro 273. 1 Nro

---

v. Haykul Anton. Obere Bäckerstrasse. Nro 755.

Barkasy Imre Ur leveléből. 1830. Aug. 27d.

1, A' Becsi lithographiai Intézetek közt alkalmasint legjobb a' GRAMICHÉ. Pilizottit az utaztatja. Radmannsdorf Laxenburgban dolgozni állítatott.
2, a' lithographus munkája a' Thewrewk képeinek[187] nagyságokban 10–12f. Conv. pénz.
a' kő' ára 2–2f 30x Conv. p.
3, a' nyomtatás árán változtat a' papiros minéműsége és a' példányok mennyisége. a' Devaux képe 50 péld[ányban] nyomtat[tatott] 18f. Conv. p. Az árát a' pap. nagys. okozá

---

[180] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]
[181] közzül <kettő> négy
[182] Zem<p>lényből
[183] Peterné <Tisztje hízlalá> Sztanrovszki
[184] Abrahám <..> Borsod
[185] [Ez a mondat be van keretezve.]
[186] Is*[..]*ny [Átírás.]
[187] *[…]*einek [Átírás.]

315 4, Radmannsdorf Vajda Hunyadot copizálna 20f. Conv. p.
a' kő – 5 ft. Conv. p.
(szebb mint a' Dob. papirosa) papiros fél ív
100 darabhoz – – – – – – 5f. 50x.[188] Conv. p.
100 darab nyomása – – – 6 f. –
négy darab mustra képet küld.

Typograph.
500 peldány in 8. papiros nélkül 24 f. váltóczédula } papiros nélkül.
1000. péld. – – – – – – – – – – – – 32 f. valtóczédula }

Márton Prof. Úrnak kevés eszt. előtt 350 Váltforintért hozták bálját Velenczéből.

1828. Martz.
a' tőke pénz volt 248,200 f. Ebből 233,200 f. a' Társaság rendeléseitől függ; mert a' Telekiek és Gr Festetics László meghatározták a' czélt.
Esztdei kamat 13992 f. – a' Pálffy Ferencz esztendőnként fizetendő pénzével pedig 14392 f.
Ennek hatodrésze a' tőkepénzhez adaték, 's így marad 11993 f. 20 x.

---

fonăl, kötĕl, mint feděl, lepĕl.

---

mala mens, malus animus. Terent. – Ezt ő Aristophanestől vette: δολια ψυχαι, δολιαι φρενες.–

NOVEMBER.

1. Hétfő. Ma fagyott meg legelébb e' télen a' Vgyeháza előtt az árok az úczán. – Prof. Somosy Urnak Archivarius Kassay Ur viszi pro Censura a' Bibliai Történetek MSát.

3 Szereda Ujhelyben vásár. Gyönyörü meleg idő. A' Színbor hordaja kél 47f. 1 putt. asszú 10 f.
Lenhossek Mihály szül. 1773. Május' 11d.
Suschter János szül. 1777. Máj. 4d.
Wékey Károly szül. 1781.[189] Febr. 4. megholt Nov. 8d. 1830. Örmezőn.
Temett[etett] Ujhelyben.
Kovács József Kőrösi, majd Halasi Predikátor Csokonaynak poetai atyja.
szül. Győrben 1761. Martz. 17d. megholt Octob. 10d. 1830.
feles. Gőböl Mária. – Gyermekei nem maradtak.
Domanóczi és Lestíni Zmeskall József Districtualis Tabla Assessora 46 eszt. szolgálatja után Consiliarius.

---

188 5f. <.> 50x.
189 178*[.]*. [Átírás.]

Szeldmayer József szül. 1762. Január. 22d. *316*
LaFayette szül. 1757. Septb. 6d.
Ampringen szül. 1619. † 1684.
Seraphinka szül. 1823. Novembr. 7d.
Péli Nagy András megholt[190] 1830. Sept. 18d.
Török József Úr, Castellanus Ujhelyben 1754. 21. Apr. szül. testvére István
Major a' Palatinus Huszaroknál Budán. 1825 körül.[191]
Boronkay Gáspár szül. 1764. Január. 13d.
felesége Szulyovszki Anna † 1830. Nov. 29. Rákóczon.
Kisfaludi Károly † 1830. Nov. 21d.[192]
Convers. Lexic. magyarúl.....
Naturgeschichte. 13. Heft. […] 20. x. C. M.....10,, 50
der feine Gesellschafter. 1. f. C. M. 2,, 50
FerdKlugens Abendunterhaltg. 20 x.....– 50
Josephi, Worte des Ernstes. 1f. 20.....3,, 20
Júl. utolsó napjai.....[193]
Novemb. 6d. Jettyvel voltam Ujhelyben.

7. VASARNAP.
8. Gyűlés – Wékey Károly Őrmezőn meghal. szül 1801. Febr. 4d. p. mihi 136
Major József Ujh. Predik. szül. 1779. Septemb. 29d. p. mihi 208.
Georg. Lippay Eppus Veszprém et Cancell. sub Ferdinand II. 1636. Fasc. 152. Nro 207.
9. Gyűlés. ebéden Soos Pálnál.
10. Ujhelyi Predik. Major József †. dél előtt 11 és 12. közt vizi betegs. szül. 1779. Septbr 29d.
Emil. Verbőczi Domcsó András és Strauss Jakab ÉrSemlyénbe.
11. Ma éjjel megholt Horváth Gáspárné Széphalmon. Sophie Spisáknál hált. Én haza. (II.) – Wékey Károlyt ma reggel temették. Árkot a' kertben szőlőnek.
12. reggel Ujhelybe. Gyönyörü tavaszi idő. De Septemb. 13d olta nincs eső, 's a' föld minden szárazság nélkül van.
13. Boronkay Gáspár ma rekeszti be 66dik esztdejét. Szül. tehát 1764. Január.[194] 13d.
Temetik Major Józsefet. Ferenczy Pataki Predik papol,[195] Nyíri Oratiót mond.

---

[190] András <...> megholt
[191] [Ez a mondat az előző mondatok mellett a lap jobb oldalán.]
[192] [A „Lenhossek Mihály..." kezdetű mondattól eddig a mondatig a sorok eleje egy vonallal össze van kötve.]
[193] [A „Convers. Lexic…" kezdetű mondattól eddig a mondatig a sorok eleje egy vonallal össze van kötve.]
[194] [A „Január." más tintával be van keretezve és a sor mellett ugyanezzel a tintával: „téves!"]
[195] Ferenczy papol, [A „Pataki Predik" sor fölé írt beszúrás.]

317 14. VASÁRNAP. Wékey Károly tiszteletére halotti pompa. Ferenczy papol, Theol. Prof.[196] Somosy János Orátiót. Gyönyörű beszédek, 's mind, de kivált Ferenczy a' sok Catholicusnak nagyon megtetszik.
Wékey atyja Ferencz, anyja Kozma Ágnes. A' Szolgabíró Miklós testvére.
18. reggel haza. Estve vissza. Kelemen Erzsinek gratulálok. Ott csak Fő Notarius és Gönczy Samuel Urak. September 13d. olta ma esik először valami esőcske. Ezen egész idő alatt csak szemzett, ha esett. Az egerek nagy kárt tettek a' vetésben.
FARKAS UJHELYI ZSIDÓ
Pesten, Váczi út. Arany Csillag. Madarasi ház. Winter Jakabnál.

---

21. VASÁRNAP. Bártfaynétól levél. / PESTEN MEGHAL KISFALUDY KÁROLY
24. meghal Fancsikán Bodó Ferencz. Szeredán[197] reggel az Ujhelyi hegyek hóval vannak ezen a' télen elsőben béhintve.
25 Katalin napja. A' Papista templom tornyába felvonják az új harangot. Donátus nevűt. Pechy Ferencz a' Septemvir fija itt a' Gyülésben. Estve pedig Dókus Fő Notárius Urnál, hol szállva volt.
A' tiszta lelket, a' szerényt csodálta.
S szerette minden: senki nem gyülölte
A' régi ház, baráti 's a' Megye
Eggyütt kesergik elhúnyt fényeket.
} – Wékey Károlynak –
26. péntek. Sophie Patakra.
Döbrenteitől levél.
28. VASARNAP[198]
29. estve 9 órakor meghal Rákóczon Boronkay Gáspárné, szül. Szulyovszky Anna.
Bartos Majornak gratulálunk Inczédynél.
30. haza. – Rheumatism. a' fejemben.[199] Meghal Pius VIII.

DECEMBER.

1. vissza Ujhelybe.
3. Huszti Ferencz és Polyák József Keserűből. 6 eszt. 4000 f. – – Estve apprecalni Kelemen Bébi Kisassznak. Ott Kozma Ferencz és hitvese Gosztonyi Borbála.
Levél Schedeltől, ut Döbrentei.[200]
4. Borbála napja.

Kácsándy Mih. Notár. és Vice Ispán Butkay István Követek 1638 a' Pozsonyi Dietán 1642 ismet volt. De az 1643diki Dieta Decretumai nincsenek in Corp. Juris Hungarici.
Kácsandy antea Perceptor és Assessor.

---

196 papol, Prof. [A „Theol." sor fölé írt beszúrás.]
197 24. Szeredán [A „meghal Fancsikán Bodó Ferencz." sor fölé írt beszúrás.]
198 [Ez a sor utólagos beszúrás.]
199 [Ez a mondat be van keretezve.]
200 [Ez a mondat utólagos beszúrás.]

Ausstellung in Wien, 1830. 317
Ermordung Caesars. Nach Füger, geschubt von Kininger.
Maria Theresia (v. Neapol) nach Maron. […] v. Joh Kovátsch.
Gegend v. Fidisch. Eisenb. Com. Aquarel v. Joh. Nep. Schödelberger.
Ginofsky Jos.
Petter (Franz Xaver) Corrector.
Kuppelwieser. portrait.
Karl Sales.
Denhauser.
B. Malonyai. u. Prof. Joh. Ender.[201]
Alexanders Ubergang uber den Granicus. – Jos. Szent Pétery.
Portrait des Palatinus in Wachs. bossir v. Elias Hütter.
Buste des Kaisers, aus Gyps. v. Jos. Klieber.

Nyelvtudomány	Philos.	Történetírás	Mathem.	Termeszet Tud.	Törvény.
K. K.	*D.*	*Horv. Istv.*	Tittel	*Gebhart.*	....
Vörösm.	Imre János	Petrovics Fr.	....	Bugát.	....
Schedel			*Bitnicz*		
	Berzs.	*K.*		*Horv. Józs.*	*Szlemenics.*
K. S.	Szilassy	Kis Ján.		Balásházy.	Köteles S.
Kölcsey					
Horv. Endre					
Guzmics.					

Elől ülő Gr. Tel. 2dik Gr. Széchényi
Pénztárnok Helmeczi. Ellenőr Gr. Széchényi

5 VASÁRNAP.
10. Ciceró Catilinariáji megerkeznek a' Devaux és a' Bäuerle lithogr. képével Albert Riemensberg Ritter von Radmannsdorff Lithograph. {gedruckt bei Mannsfeld et Comp. Seitten-stettengasse. Stadt Wien.} Ma vettem Correctúrára a' Bibliai Historiák első ívét Patakról.[202]
12 VASARNAP.
December 13. Nagy Lázár Úrnál organisáljuk a' Casínót a' Balásházy János Ur által 1827. épiteni kezdett nagy házban, a' Hartay Cúrián. – Farkas Zsido Pestre indúl.
14 egész éjjel havas eső. Fertelmes idő. Nagy sarak. A' hegyek mindenfelé be vannak hintegetve olvadó hóval.
Hír a' Diætáról: 1, a' Helytartó Tanács a' Magyar Vgyékkel magyarúl levelezzen.
2, a' Curia magyar Sententiát hozzon a' magyarúl folyó perekben.
3, a' magyar pénzre magyar epigrapha.
4, a' Só' mázsája 30 xrral alább szállítatik.

[201] Joh. <…> Ender.
[202] [A kéziratban itt beragasztva Márton József 5 levele és cédulája: l. a jegyzetek között.]

318 18 haza.
19. VASÁRNAP
20 Rozgonyi József és Görgey Fánny copuláltatnak. Ujhelyben[203] vásár. Locumtlis Consil. Ambrózy Lajost megüti a' guta az asztalnál, 's meghal.
21 Domcsó András de Verbőcz. – Kazinczy Mária megesküszik Radban Turánszki al.[204]

Tántja Kárner Lászlóné elment a' háztól, hogy jelen ne legyen mikor a' nem kedves házasság megtörtént.

22
23 Vissza Ujhelybe.
24
25. Szombat. KARÁCSON Staféta a' Cholera nyavalya eránt, melly Oroszországban pusztításokat teszen.
26 VASÁRNAP. Nyargalva megyen a' katona Ujhelyen, Patak felé, a' katonai levéllel.

CSEREY MIKLÓS BRÉD, KLITZ.

31. érkezett meg Farkas Zsidó Pestről, 's hozza Richternél heverő képeimet.
A' rettenetes sár miatt 10 nap jött Pestről. (Miss Sara és Minna Fenyéritől.)
A' Dietáról haza jövő Követeknek bezzeg vala útjok.
Ma Pesten béverik a' Judex Curiae Gr. Cziráky Antal ablakait, 's ezt kiáltozzák. *Haljon meg a' hazaárúló!* – Az ablakokat helyre állítatá reggelig Cziráky, de véghetetlenűl levolt verve a' történet által.

Hormayer Oester. Plutarch képei közzűl

1. Carol. V.	6. Ferd. II.	11. Leop. II.	16. Montecucoli
2. Ferd. I.	7. Ferd. III.	12. Franc. I.	17. Zrinyi
3. Maxim. II.	8. Leop. I.	13 Eugen v. Savoy.	18. Hell.
4 Rudolph. II.	9. Car. VI.	14. Laudon.	19 Born.
5. Matth. II.	10 M. Th.	15 Kaunitz.	

PETRUS SZIRMAY et ANNA KECZER.
proles hoc ordine nominantur: Steph. 2., Nicol. 3., Petrus et Andreas. Protoc. A. Nro 9. pag 1113.

How do you do? olv. hau du ju du?
quomodo[205]
az az Comment faites vous faire?

---

[203] 20 Ujhelyben [Beszúrás a sor felett.]
[204] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]
[205] [A „quomodo" az előző sorhoz nyilazva.]

ZEMPLÉNY. 319

1827 fizetett Coronationale honorariumot 1024 ¾ aranyat.
1830. V. Ferdinándnak 880 3/8. aranyat
Portája volt 128 portaja és fizetett Contributiót 88154 f. 16 xr. pengőben.
1830 lett portája 110. elvesztett belőle 18 portát.
Testőrzőkre fizet 2049 f. 21 1/8.

1831.

Januarius.

1. Szombat. ebéd Bodó Urnál. dél után Pika és Fő Notárius Urakhoz. irtóztató sár.
2. VASARNAP. tavaszi melegségű idő. Nem mentem ebédelni Major Barthoshoz. Dolgom volt.
3. Fő Notarius Urnál ebéden.
4. Bodó Urnál. Reggel jő a' levél Fő Notarius Urhoz első VIspán B. Vay Miklóstól, hogy ő Borsodi Administrator leve. Prof. Márton József Úr nevében Tályai[206] postamester Kardos Sámuel Úr nekem 91 fntot lefizettet az itt való postamesterrel azon 94 fntom helyett, mellyet Prof. Ur veve fel Ocskay Antal Kanonok Urtól a' 20 exemplár Hajdan Gyért.
Reggel szépen tűnt fel a' nap: estve olly sűrű büdös köd, hogy alig lehetett színi.
5. Kelemen Sámuel Urnál ebéd és vacsora Bodó Úrral. Tart a' fertelmes és büdös köd.
6. VIZKERESZT. – Barthos Major Úrnál. Fogy a' köd.
Schédel Ferencz Orvos Dr Úr lakása.
Pesten, Maria Dorothea úcza. Szám 13. – emelet 2.
Herczeg Breczenheim statuáltatott Patakon 1808. Júl. 5d.[207]
7. Ma éjjel végre valahára megfagyott.
8. tart a' fagy.
9. VASARNAP. ebédkor haza sétáltam. A' réten már áltfagyott a' patak.
10. Otthon. Első havacska.
11. reggel bé. – Az éjjel Fő-Ispányunk keresztűl ment Ujhelyen. Kir. Commissáriusnak van nevezve Cordont vonatni a' Lengyel széleken a' Varsói revolutionális mozdúlatok vagy a' Moszkvai *Cholera* miatt, melly most támadt pestises nyavalya. Hír Barkasitól, hogy B. Vay Miklós Januar. 31d. fogja tartani beűlését a' Borsodi Administrátorságban, és hogy Lónyai János Loctlis Consiliarius lesz.
13 VASARNAP.
14d. B. Vay Miklós és Szirmay Antal Követeink referálják Dietai munkálkodásokat.

15 Vay viradtakor megyen. Sophie be jő, hívat. Igy jelen nem leheték a' Gyűlésben, hol[208]

[206] nevében <Bécsi> Tályai
[207] [Ez a sor a lap jobb oldalán bekeretezve olvasható.]
[208] [A mondat befejezetlen.]

319 18. Kazinczy Máli és Laczi hozzám. Vélek ki Széphalomra. – Gróf Teleki levele.
19. estve gyalog vissza Ujhelybe.
20 VASARNAP.
Sophie pióczákat rakatott fel. Fájdalmai megszűntek, de a' sok vérszívás elgyengítette.[209]
21. Kazinczy András öcsémmel Miskolczra indúlok. Bodónál ebéd. Kemény hideg és hófuvások. Éjsz. Olaszi Budai András Fiscális Urnál.

FEBRUÁRIUS.

1. ebéd Szerencs. Ott a' sok Zemplényi Deputatus. Azok Csanálosra. Mi éjszakára Miskolczra.
2. Vay Abrnéhoz. Lilla és Erzsi. Atyjok Beregszászon. Ragályi Jánosné. Ebéd Zsolcza. Ma látom legelőször B. Vay Lajosnét. – A' Banderium majd megfagy a' lovan. B. Way Miklós Miskolczra pompásan bémegyen.
3. B. Vay Miklós beűl a' Borsod Vgye Fő-Ispányi Administratorságába. Decretuma erről 30 Xbr. Csoma Zsigmondné. Szilasy Ferencz. B. Bémer Kanonok[210] kezet szorít a' Superintdnek. Füzéresy a' Sepsi Plebánus és Prépost. iszik[211] a' Superintendens egésségéért az asztalnál.
4. Ragályi Tamás és Lónyai László Követek referálják Dietai munkálkodásokat. Lónyay Lászlóné Bónis Therézt ma látom eloszor miolta asszony.
5. K. Andr. haza. én Harsányban ebedelek. éjsz. Kövesd. – Éjsz. B. Vay Miklós Kövesdre kísérve HAT Magistrátualistól. Én Kapitány Weiss és Főhadn. Szalay Urnak (a' Palatinus huszár[212] Rgmtből) az ebédlőben. Okolicsányi FőSzbíro ott hagyja halálos betegségben fekvő fiját 's jő az Administrator tisztelgésére. Eggyütt vacsorálunk. Én Hutka István Fisc. Urral eggy szobában hálok.
6. VASARNAP. Kövesd. – Estve Bajkor József.
7. Menzel nevű híres Pesti szakáccsal[213] ki Zsolczán és Miskolczon főzött Pest felé. – Kapolnán túl Dercsényi Pál elrepűl szekerem mellett. Áltültet. Éjsz. B. Brudern Józsefnél Gyöngyösön.[214]
8. Bagi fogadó. – Gödölöről jobbra Göd praediumnak. Ott hálok. Ma látom DPálnét először.
9. Gödölő és Göd közt a' nagy hoban és lucsokban sokat járván tudőgyuladást kapok.
Pestre reggel. Szemere nincs. Bártfay. Ágyba mingyárt. Kovász. – B. beszéli Helmeczynek hogy itt vagyok. – Veresmarty jő.
10. Schédelt ma látom először miolta haza jött Londonból és Parizsból. Bajza.
11. Stettner. Tovabb Schédel. Bajza. – Nyomtatott jelentés a' Kisfaludy Károly Munkái felől.

---

209 [Ez a mondat a lap jobb oldalán az előző bejegyzések mellett, bekeretezve.]
210 [Hely van kihagyva a keresztnévnek; a családnév bizonytalan olvasat.]
211 Füzéresy iszik [Beszúrás a sor alatt.]
212 Palatinus <Rgmt> huszár
híres szakáccsal [Beszúrás a sor fölött.]
214 *[…]*ngyösön. [Átírás.]

12. Szemere Pálné és Kölcsey Ferencz jönnek. – Estve Bajza olvassa Anti Döbrt. *320*
Ködös rút nap. A' Császár születése napja. Zúgnak az ágyúk.
13. VASÁR NAP. Báró Prónay Sandor nálam. Szül. 1760. Apríl. 7d.
Pozsonyban az V. Ferdinand koronázásakor
AMOR –– PRINCIPIS
POPULI –– FELICITAS[215]
RISCHEL.
Döbrentei Fáyhoz karddal kalpaggal jelenteni hogy rendes tag lesz Kisfaludy Károly helyett. Fáy el nem fogadta.
Guzmicsot készítik Secretáriusnak.
Helmeczi Pénztárnoknak Szécsenyi Ellenőrnek felesküszik a' Directorok' mai HARMADIK űlésekben. Az[216] első űlésben Cziraky Judex Curiæ elölűlése alatt 13, a' MÁSODIKBAN 10, a' maiban 8 vala jelen; ide nem értvén Döbrenteit, az ő Jegyzőjöket. – Ma érkezék meg a' Kir. Confirmatzio is az ezidére választott Elölűlőkre. (Teleki, Széchenyi).

MESE. 13. Febr.

Atyáink' idejében, midőn még a' Nagyok nem pirultak magokat bolondok által mulattatni, Egernek Ura valamelly Szentgyörgyi nevű illyet elhalmoza kegyeivel. Nem lehetett el nelkűle, 's széket adata neki vendégei sorában. A' bolond, Urak közt forogván, végre elhiteté magával hogy ő is Ur, 's a' melly csúszó mászó vala ezek közt, olly kevélyen viselé magát azok eránt a' kik felette nem valának. Lemenvén eggy nap az istálóba, 's a' kocsist,[217] ki nem akará tenni a' mit ő akara, dölyfösen támadván meg, az kapá a' vasvillát, 's derekasan eldöngetvén nyelével, Eredj útadra, gazember, ugymond; te csak az Urak között vagy Ur; mielőttünk bolond vagy.

—

Valót jövendöle Iliumnak a'
Királyi Szűz; hiszen szemét neki
Isten nyitá meg; 's nem találá hivőkre.
Valokat hirdetsz itt[218] te is nekünk;
Mert a' koporsók' vak setéti közt
Lépésidet csak Isten hordhatá el;
És még is a' mindentudók' csoportja ––
Oh a' mindentudók! a' józanok! –
Tompán koholt meséidet kaczagja.

—

[215] [Az „AMOR" és a „POPULI" között törölve: „PRINCIPIS"; a „PRINCIPIS" előtt törölve: „POPULI". Az egymás alatt lévő szavak kapcsos zárójellel összekötve. A „FELICTAS" emendálva.]
[216] [Hely van kihagyva.]
[217] istálóba, a' kocsist, [A beszúrás a sor felett.]
[218] *[…]* [Átírás.]

320 Burchhardt's Palaestina. von Gesennius.

—

Menzel János. Leopold úcza 184. szám alatt.

Strapparola-Caravaggio. Tündér Ilona és sok egyéb Meséink a' Magyar földön.[219]

14. hétfő. Estve ötkör Gróf Telekinél első űlés.

Teleki.

jobb kéz.	bal kéz
1. Gróf Széchényi	1.[220] Kazinczy
2. Tittel.	2. Superintendens Kis.
	3. Prof. Imre.
	4. Kisfaludy Sandor
	5.
	6.
	7.

T. Megköszönti a' felgyűlteket rövid mondásban – Felolvastatnak a' nyomtatott Statútumok 's a' Pozsonyi és itt tartott[221] Gyűlések Protocollumai; 's jelentés hogy tegnap megérkezett a' Kir Parancsolat, melly javalja a' Teleki és Széchényi megválasztásokat az Előlülőségre.

Dictáltatnak azoknak neveik, kik közzül tiszteletbeli, rendes és levelező társak választathatnak nem exclusive, hanem tanácslatképen dictáltatnak, a' ki miként eggynek vagy másnak eszébe jutott.

Schédelhez ma először. Onnan Guzmicshoz. Fáy nálam.

15. Kedd. Szilasinál ebédlek. Maga a' Personalisnál. Ott Cleinmann és a' háziak.

második Űlés.

1 Széchényi	1 Kazinczy
2 Himfy	2 Kis
3 Tittel	3. Schedel
4 Gebhárd	4 Szilasy
5 Guzmics	5 Petrovics.
6 Kölcsey	6 Balásházy
7 Vörösmarty	7 Imre
8 Dr Horváth József	8 Horvath Endre
	9 Bittnicz.

Döbrentei.

---

[219] [„Menzel János..."-tól idáig a lap jobb oldalán, 90°-kal elforgatott bejegyzés.]

[220] 2. [Átírás.]

[221] [Az „és" és a „tartott" előtt hely van kihagyva.]

Tiszteletbeli Tagoknak megválasztattak: *321*
(a' rend a' voksok tobbsége szerint.)

1 B. Mednyánszky Aloyz
2 Gr. Dessőffy József
3 B. Wesselényi Miklós
4 Fáy Andras
5 Budai Esaiás
6 Kopácsi József Püspök
7 Jankovics Miklós
8 Consil. Bene Ferencz Orvos
9 Görög Demeter Udv. Cons.
10 Döme Károly Kanonok
11 Kolozsvári Sandor Kanonok
12. Consil. Schédius.

Nro 12.

Fáyhoz, Jankovicshoz a' hírrel.

---

16. Szeredán. Jelen voltak a' Tiszteletbeli[222] Tagok is, hogy az üres helyek kipótoltassanak. – Az űlés az ebédlőben, nem a' nagy vizit szobában.

Teleki.

1 Széchényi
2 Consil. Bene
3 Jankowich Miklós
4 Vörösmarti
5 Kölcsei
6 Döbr.
7 Szilasi
8 Prof. Imre
9 Bittnicz
10 H. Endre
11 H. Jósef.
12 Petrovics
13. Gr. Dezsőffy
14. Fáy Andr.
15. Superint. Kis.
16. Mednyánszky Aloyz
17. K. F.
18 Kisfaludi
19 Gebhárd
20 Tittel
21 Schédius
22 Szlemenics
23 Guzmics
24 Schédel
25 Balásházy

Vizitek.
Jankovics
Kisfaludy ott G Dessőffy

Horváth István resignál. Az felolvastatik.
Szemere megválasztatik 24 vokssal. 1 Bajzára esett.
Prof. Schuster kapott 23 voksot Haliczki kettőt.

———

A' Sessióból írom meg a' hírt Szemerének, staféta által akarván küldeni. De Kölcsei Præsidiálist is expediáltatja.
Teleki, Széchenyi, Mednyánszky a' kandallóban. Én bemegyek, Kölcseivel és Schédellel. De Mélt. Ur 11 pap; hiszen Klastrom lesz az Academia.
Tiszteletbeli Tagoknak választattak ma Pécsi Püspök B. Szepesi. Krasznovics, Ragályi Tamás, Gr. Teleki Ferencz a' Paszmosi.

———

[222] voltak <az Igazgatók is és> a' Tiszteletbeli

321 ebéd Szilassinál, Báth. Gábor, Kleinmann és az Agens.
lájbli 8. f.
[…] 5f. […] Sánd. 2f 30. [?] V. Ferd. 3 f.

---

17 Febr. Csötörtök. ebéd Jankovics

Teleki.

1. Szécsényi
2 Kisfaludy.
3 Schédius
4 Jankovics
5 Döbrentei
6 Szilasi
7 Imre
8 Bittnicz[223]
9 Horv. Endre
10. Petrovics
11. Balásházy

1 Gr. Dezsőffy
2 Kis János
3 Fáy Andr.
4. K. Ferencz
5 Guzmics.
6 Szlemenics.
7 Gebhárd.
8 Tittel
9 Schédel
10 Kölcsey
11 Vörösmarty
12 Horv. József.

Döbrentei.

Levelezők választatnak.

I.
1 Balog Pál Dr. 14 vokssal.
2 Bajza 16.
3 Gróf Kemény 16.
4. Szeder Fábián 13.
5. Stettner 14.
6 Czuczor 18
7 Deáki Sám 17.
8 Dohovics 14.
9 Thaisz 14.
10 Gévai Antal 19.
11. Nyíri István 13.

II.
1 Forgó Dr. 15.
2. Szalay Imre 16[224]
3. Prof. Márton 18
4 Szenvei József 17.

III.
1. Ercsei 14.
2 Kis Károly 14
3 Bártfay László 15.[225]
4 Beszédes. 14.
5 Perger 15
mindössze húszan.

———

én Gr. Dezsőffy Aurélra.
——
Dulházi is eggy voksot kap.

Thewrewkre eggy voks ment. – Erre Teleki mit mond.
Szemere megérkezik estve.[226]

———

[223] *[…]*nicz [Átírás.]
[224] *[.]*. Szalay I*[.]*re 16 [Átírás.]
[225] Bártfay – 15. [A keresztnév a hiányjel fölé írva.]
[226] [Ez a mondat be van keretezve.]

18. Szemeréhez korán reggel. Gr. Dezsőffinél a' Horvát háznál (Cziráky mellett) *321*
Deputátio Kölcsey. Tittel. Kisfaludy Sándor én. – későn Döbrentei. Dezsőffy szava arra hogy nem veszik a' magy. könyveket. – Mint az örömlyányait.
Fessler, Hammer. (a' külföldről.)
ebéd Szilassynál. Ott B. Bánffy[227] a' Borbély Gábor veje és Grof Kemény Domokos, ki[228] most jő Párisból.

Deputátiók.
abécze rendszerint.

———

I Folyó-Irás alaprajza' dolgozására.
Gr. Dezsőffy.
Dobr. / K. F. / Kisfaludi / Kölcsei / Tittel.
II. Szótár és Gramm.
Schédius.
Horv. Endre / Imre / Petrovics / Szemere / Veresmarty
III. Társaság Év könyvei:
Fáy Andr.
Gebhard / Super. Kis / Schédel / Szilasi. / Szlemenics.
IV. Jutalomkérdés feltétele. Recensiók.
Jankovics.
Balásh / Bittnicz / Guzmics. / Horv. József.
Sztankovics Prælátusnál vártak: de nem akadtam a' házra.

———

Szilasinál az Agens declamálja a' Dezsőffi verseit. / Krainik estve hozzám.

19. Febr. Szombat. Szombat.[229] Ebéd Bártfaynál Palival, Tittellel és társainkkal. – Estve felé a' Dunához.

20. VASARNAP. Űlés a' Kir. Tábla' palotájában. Præses Teleki. Mellette jobbra üres hely. Azután Cziráky Antal JudCuriæ, Personalis Mailáth, Septemvir Szegedi. Guzmics, Jankovics Imre. Bittnicz. K. F. Kölcsey. – A' bal oldalon Prónay Sandor / Pechy / Dezsőffy / Kis Superintendens / Döbr. / Mednyánszki / Szecsényi / Szemere.
hátúl Kisfaludi, Fáy, Schedius, Petrovics, Schedel, Vörösmarty

Döbr. megvalasztatik első Titoknoknak 20 vokssal. Schédel 8. Rám[230] 2., Imre 1.
Másodiknak Schédel 24 vokssal. Vörösmarty 4. Imre 6. Helmeczi [.].
Suster eránt az Igazgatók megeggyeznek. Helmeczi 1.

---

[227] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]
[228] Kemény <Zsigmond,> ki [Javítás a törlés felett.]
[229] Szombat. <VASARNAP.> Szombat.
[230] vokssal. Rám [Beszúrás a sor felett.]

322 ebéd Károlyi István Typogrnál. – Horvát Isthoz. Oda Jankovics, Pap, […][231] – Jankoviccsal Guzmicshoz. – (Imrénél jőnek össze a' Deputatusok ebéd után négykor Desőffy Tittel Kisfaludy Kölcsei én. –
Kölcsey estve megbetegszik.

21. hétfő. ebéd Gróf Telekinél (a' Grófné születése[232] napja tegnap volt 47d. esztdejébe lépe bé.)

Olvastatik a' mi Deputatiónk munkája.

22. Prónay Sándornál ebéd, egyedűl Gróf Dezsőffyvel.

Olvastatik a' Deputatio[233] Munk.
Helmeczynek voks és űlés adatik. Fenyéri Redactor lesz 300 f. Conv. pénz fizetéssel.

23. Szereda. ebéd Sztankovics Prælatusnál Guzmiccsal, Szlemeniccsel, Horv. Endrével. A' Prælátust ma látom legelébb. – Reggel Fenyérit vezetem Gróf Telekihez, ki Fenyérit ma látja először.
Teleki. / jobb kézre 1 Széchenyi. 2. Kisfal. Sándor. 3. Schédius 4 Jankovits 5 Döbrentei 6. Schedel. 7 Gebhard 8 Imre. 9. Bittnicz. 10. Horv. Endre. 11. Petrovics. – bal kez. 12. Dezsőffy. 13. Fay 14 Super. Kis 15. K. F. 16. Kölcsey. 17 Schuster 18 Szlemenics. 19 Tittel. 20. Szilasy. 21. Veresmarty. 22. Guzmics. 23 Szemere. – Olvastatik a' 3d és 4d. Deputatio munkája és a' Diploma[234] mellyel társaknak fogadtatnak. Semmi választás. – Szemerét haza kísérem. – Cserei levele érkezik.

24. Csötörtök. Ebéd Comáromy Györgynénél,[235] a' Tetétleninél. Utolsó Gyűlésünk estve. Választás a' Philosophiai Osztály rendes tagjára. Mind a' kétszer 13 Bajzára, 's 13. Szalay Imre Professorra. Jelen voltak ezek: Teleki. – jobbra 1. Szécsényi. 2. Kisfaludi. 3. Schédius. 4. Jankovics. 5. Döbr. 6. Schedel. 7. Helmeczi. 8. Vörösmarti. 9. Imre. 10. Bittnicz. 10. [!] Horv. Endre. 11. Dezsőffy. 12. Fáy Andr. 13. Kis János. 14. K. F. 15. Schuster. 16. Tittel. 17.[236] Gebhárd. 18.[237] Szlemenics. 19.[238] Petrovics. 20.[239] Szilasi. 21. Guzmics. 22. Balásh. 23. Szemere. 24 25. 26.[240]

---

231 [A tinta elkenődése miatt olvashatatlan szó.]
232 */…/*ése [Átírás.]
233 [A „Deputatio" előtt hely van kihagyva.]
234 */…/*putatio munk[ája] <..> és a' Diploma [Átírás és törlés.]
235 Györgyné*/.J*él, [Átírás.]
236 *20.* [Átírás.]
237 *21.* [Átírás.]
238 *22.* [Átírás.]
239 *23.* [Átírás.]
240 [A számok után hely van kihagyva a neveknek.]

13 voks esvén Bajzára is, Szalaira is, a' Præses újra voksoltata. Akkor is ugyan annyi, és így elhalasztatott a' voks. – Kisfaludi Károlynak Schédel, Széchényi Fernek és Festetics Gynek Superintendens Kis fog elégiumot mondani. 322
Helmeczi ma fogott űlést és voksolt. – Fenyéri ma láttatja velem a' Kritikai lapokat; – Kölcseynek már tegnap adta.

25. egész nap fekszem. – Ferdinándiné Asszonyság jő Bártfaynéhoz.

26. Szombat. ebéd a' Casinóban.[241]

27. VASÁRNAP. Szilasinál ebéd. Gebler Nográdi Dr. – Fáynál Domby. – Jakabfalvinénál[242] ma először. – Balog[243] a' Palatinus második fija magyar mestere.

28. Bártfainál ebéd. Szemerénél. Kalamárizs. Neue Zeit. – Az első Kis Gyűlés. Mindöszve tizenketten. Kassai József Lexicona. Kis Polycletus. – Szemerével Casinóba. haza az Invalidenhausnál.

MARTIUS.

1. Ki Péczelre délután. – Vad lúdak repűlnek. Változó szép és rút idő.
2. Periphrasisa a' Magy. Verseknek. Károlyinak Dayka eránt.[244] Kovács Zsigmond Úrnál.
3. Fáy Mózes Ur estve hozzánk. Napfény, hó, csendes idő.
4. Szenvey itt ebédel.
5. be Pestre. Casinóban ebédelek, Széchenyi' vendége. Kapitány Huszár Elek és Schédel közt Huszár Bthecáriusa a' Casinónak.
6. VASARNAP. ebéd Consil. Szirmay Ádámnál.
7. ebéd Prof. Imrénél Szemerével. –
A' Pesten és Budán megjelent könyvek Laistroma (mense Január. et Febr.) kiosztatnak vélemény adás végett. Döbrentei maga olvassa fel a' Kritikai Lapok czímjét.
8 kedd. Szemere ki Péczelre. Ebéd itthon. – Elviszem[245] Stettnerhez a' Gyöngyök Apologiáját.
9. Szerda. ebéd Comáromy Gynénél. eső esik. Sár. Szalay Lászlónál. Kalap 9f. paraplű 5f.
10. Csötörtök. Sár.[246] Vásárlások. Posztó a' fiaimnak. Ágytakaró, 55 f. reggel köd. Délután a' legszebb tavaszi ELSŐ nap.[247]

---

[241] [A kéziratban itt egy papírcsíkkal leragasztott hajszál; a cédulán ismeretlen kézzel: „Vajon ez K. F. haja?"]

[242] Jaka/../alvinénál [Átírás.]

[243] [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

[244] Dayka <uta> eránt.

[245] Péczelre. – Elviszem [Beszúrás a sor felett.]

[246] 9. Szerda. ebéd <itthon.> eső esik. Sár. Szalay Lászlónál. Kalap 9f. paraplű 5f. 10. Csötörtök. Comáromy Gynénél. <eső esik.> Sár. [A „Comáromy Gynénél." korrektúrajellel áthelyezve a törölt „<itthon>" helyére.]

[247] ELSŐ nap. <kalap 9f. paraplű 5f.>

323 11. péntek itthon. reggel által küldöm Engelnek a' Dókushoz szóló ferslágot.[248] poszto, ágytakaró. könyvek. Kis tűkrök Balintnak, Lajosnak, festékláda. 19f. 30x. Lajos Filep, Ferdinand. La Fayette. Gróf Károlyi Gynél ebéd. A' hídon Kraynik és Cleynmann.
12. Péchynél.
13. VASÁRNAP.
14 hétfő. Comáromyné. Űlés. Hajós János.
15. kedd. B. Prónay Sándor
16 Szerda. Szemere Pálnál ebéd.
17. Csötörtök Péchy. – Licitatiója Kisfaludynak. Estve özvegy Nagy Barnabásné. Miller, von Dresden. Pozsonyban Sattlergasse, Haus Kochmeister.
18 Péntek. Sándor napja.
19 Szombat József napja Bártfay.
20 VASÁRNAP. Jakabfalvi és Gr. Károlyi Györgynél ebéd. Ott Dezsőffy San[dor][249] Szécs. Andrásy. Gr. Bethlen Imre érkezik Pestre.
21. Kúnné. Ma olvastatik fel az én Recensióm a' Bimbókról.
22. Kedd. Gróf Bethlent Jankovics Miklóshoz.
23. Szemerével Péczelre. Levél Kölcseyhez.
24. Ma látom először Gróf Ráday Gedeonnét Gróf Teleki Borbálát, 's 9 holnapos fiját Palit. Szül. 21. Jan. 1830.[250]
25. Dercsényi és a' Gróf 's a' Grófné jönnek. Én ott vacsorálok. – Szalay László bimbóji recensioját tisztázom.
26. Toldytól visszakapom Verseimet. Új rendbe szedem a' darabokat.
27. VASÁRNAP. lásd a' következő lapot.

RENDES TAGOK.

Pozsony. 17. Nov. 1830.[251]

I. Philologiai Osztály.

I. Helybeliek.

1. Kisfaludy Károly
2. Vörösmarty Mih. Szemere Pál. 16. Febr.
3. Schedel Ferencz.

2. *Vidékiek.*

1. Kisfaludy Sándor
2. Kölcsey Ferencz
3. Horváth Endre.
4. Guzmics Izidor.

[248] szóló <paketot> ferslágot.
[249] [Bizonytalan feloldású ligatúra.]
[250] Palit. [A dátum pótlása a sor felett.]
[251] Pozsony. 17. Nov. [Az évszám pótlása a sor felett.]

II. Philosophiai. 324

1. *Helybeliek*

1. Döbr.
2. Imre János, Egri Megy. Pap Philos. Theol. Dr. Philos. Prof. Heves Varm. Táblabírája.

2. *Vidéki*

1. Berzsenyi Dániel. 2. Szilasy János Szombathelyi Pap Philos Prof. a' Szombathelyi Lycéumban.

III. Historiai.

I. *Helybeliek.*

1. Horvát Istvan Phil. Dr.
2. Petrovics Fridrich. Ügyvéd.

2. Vidékiek.

1. Kazinczy
2. Kis János.

IV. Mathematicai.

1. Helybeli

1. Tittel Pál Egri M. Pap. Philos. Dr. Astronomus Prof.

2. *Vidéki.*

1. Bittnicz Lajos, Szombathelyi Pap Philos Dr. Szombathelyi Lyceumban Math. és M. Nyelv. Prof. a' Boroszlói Tudós Társ. Tagja Vas Várm. Tablabiró.

V. Törvénytudomány

I. Helybeliek.

senki

2. Vidékiek.

1. Szlemenics Pál Jur. Dr. a' Pozs. Academia M. törv. Prof.
Pozsony Vármegye Assessora.
2. Köteles Sam. Philos Prof. Enyeden.

VI. Természettudomány

1. Helybeliek.

1. Gebhard Ferencz Orvos Dr. Therapia Prof. az Universitáson
2. Bugát Pál Orv. Dr. Prof.[252] az Universitáson.

2. Vidékiek.

1. Horvát József Hont Vgyei Orvos.
2. Balásházy János.

—

Pesten Febr. 2d. 6d. és 13d. az Igazgató Tanács Gyűlése a' Cziráky előlűl. alatt a' Palatinus rendeléséből; mert még el nem érkezett a' Teleki és Széchenyi Præsességét confirmáló parancs. – A' Cassa dolgai. – Helmeczy Pénztárnok. – Széchényi Ellenőr.
Febr. 13d. megérkezett a' parancs. 14, 15, 16. Tiszteletbeli Tagok választattak írott voksokkal.

[252] [A „Prof." előtt hely van kihagyva.]

324 1. Bene Ferencz Consil. Orvos Dr. az Egyetemben tanító[253] Prof. az Orvosi Kar Seniora.
2 Budai Esaias, Superintendens Bihar. Vármegye
3 Grof Dezsőffy József rendbeli[254] Orszgyűlési Kovet.
4 Döme Karoly Pozsonyi Kanonok, a' Sz. Imre Seminarium Igazgatoja
5 Fáy Andr Pest V. ass.
6. Görög Demeter Kamarás, Udv. Tanácsos. Sz. István Commendansa.
7 Jankowich Miklós Pesti Ass.
8. Kopácsy Jozsef Veszpr. Püspök, Belső Titkos Tanácsos 7vir, Királynéi Cancellárius.

27. VASÁRNAP. Verseimet írom tisztára. Estve Rádayhoz. A' Grófné Csabára B. Laffertnéhez, ki beteg. – Az istálóba. Bolivár hág. – Kovács Zsigmond Úrnál nagy társaság. – Szemere sokat tánczol. – Clementisz özvegy Keresztúri Luth. Predikátor özvegye mesterisen énekel. Gyönyörű estvét tölténk magunkban. Palinak régen nem volt jobb napja.

28. Borongós rút idő; hó szállong. Verseimmel bíbelődöm. Bohus Jánosné és testvére Szőgyényi László itt, Gróf Rádaynál.

29. Délig levelek. Délután Maglódra Liptay Sandorné szül. B. Rudnyanszki Therézia. – Ottlik Sándorné, Onodi Theresia (Ez 10 esztdős meddősége után tavaly Juniusban szűlte Ottlik Géza fiját.) Levél Rumitól, Dókustól, hazúlról.

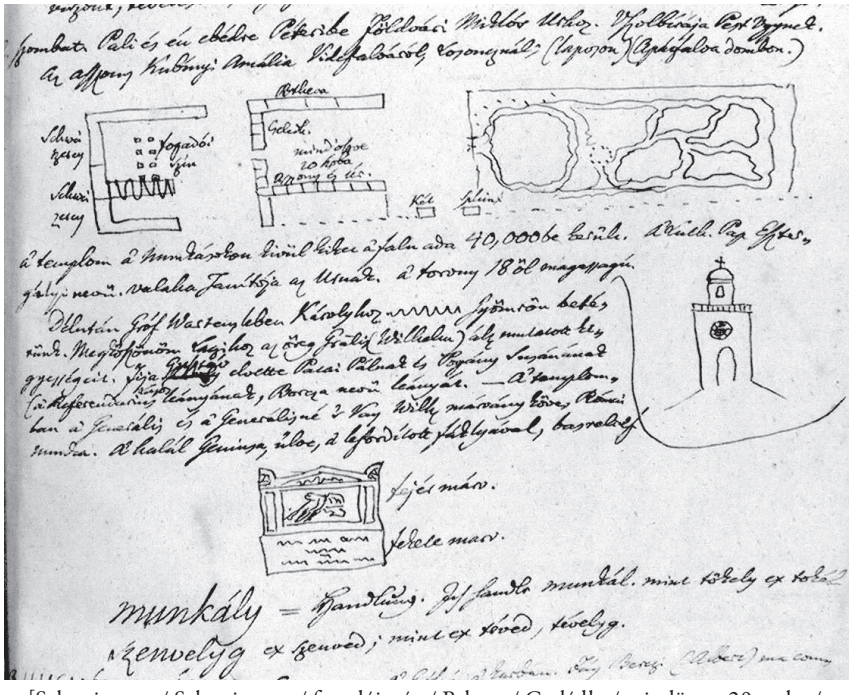
30. Délután a' szép Grófnéhoz Palival. Ott Gróf Wartensleben né,[255] szül. Patay Borbála holnapos[256] menyecske. A' kis Pali sokat sír, betegen. Beszéd Born felől. Gyönyorű tavaszi estve.

31. *Délig az* Academiai Jelentés a' Szalay Bimbóji és a' Lassú Horatziusra tett Jegyzései felől. –

1. Apr. Nagy Péntek[257] délután a' Grófné és a' Gróf hozzánk. Szemere és én elkísérjük. Ott a' vacsora. Senki idegen mint mi. Gyönyörű estve a' kanapén. – A' Grófné mutatja a' Foldvárinak szóló, de a' Grofné convertjébe tett levelemet. Innen láttam hogy a' Grófné levelét viszont, tévedésből, a' Földváriéba[258] tettem volt. – Földvári Miklós Urtól level Palinak nekem könyv.
2. Szombat. Pali és én ebédre Péteribe Földvári Miklós Urhoz. VSzolbírája Pest Vgynek. Az Asszony Kubínyi Amália Videfalváról, Losoncznál; (laposon) (Apátfalva dombon.)

253 [A „tanító" előtt hely van kihagyva.]
254 [A „rendbeli" előtt hely van kihagyva.]
255 [A keresztnévnek kihagyott helyre más tintával: „Gusztáv".]
256 [A „holnapos" előtt hely van kihagyva a számnak.]
257 [Az „1. Apr.": pirossal aláhúzva; a „Nagy Péntek" a dátum alá van írva.]
258 *Grofnééba* [Tollhiba.]

325

[Schweitzerey / Schweitzerey / fogadói szín / Btheca / Cselédh. / mindöszve 20 szoba / Asszony és Úr / Két Sphinx]

a' templom a' munkásokon kivül kiket a' falu ada 40,000be került. A' Luth. Pap Esztergályi nevű. Valaha Tanítója az Urnak. A' torony 18 öl magasságú.

Délután Gróf Wartensleben Károlyhoz ––– [259] Gyömrön betérünk. Megköszönöm Laczihoz az öreg Generális (Wilhelm) által mutatott kegyességeit. Fija Gusztáv elvette [260] Patai Pálnak és Pogány Susánának (a' Referendarius Lajos leányának, [261] Borcza nevű leányát. – A' templomban a' Generális és a' Generálisné 's Vay Wilhelm márvány köve, Római munka. A' halál Geniusa, űlve, a' lefordított fáklyával, basrelief.

fejér márv.

fekete marv.

munkály = Handlung. Ich handle munkál. mint tökely ex tokél.

szenvelyg = ex szenved; mint ex téved, tévelyg.

3 HUSVÉT VASÁRNAP. Communion. A' Grófné a' karban. Fáy Berczi (Albert) ma communicál először.

4. Ebéd a' Grófnál. A' Grófné rosszúl. Azonban asztalhoz jön. Ebéd után lefekszik. B. Prónay Albert és B. Podmaniczky Károly.

5. Pestre. A' Bimbók [262] Recensiója az Academiában.

[259] [Hullámvonal.]

[260] Fija <…> elvette [Javítás a törlés felett.]

[261] Referendarius leányának, [Sor fölé írt beszúrás.]

[262] Pestre. <Uti készűlet.> A' Bimbók

326 6. Útra készűlet. – 7. a' gőz hajón Neszmélyig. Sadler Prof. Ur, az Assz. és Swobodáné, kinek férje Secretárius a' Commandírozónál. – 8 Gönyő, Győr,
9. ebédkor Pannonhalma. 10 Vasárnap. Tisztek. 11. Zafiri Ur Ugocsából, és Baj Fiscalis[263] [..] Szbiró 12. Az Apát útnak. 13. Szereda én Tömördön, ebédnél, Tatára.[264] Fájsz József Rector, és Prof. Nequaszíl. 14 Esztergom. 15. Vácz. 16. Pest.
17 VASARNAP.
18 Szemere jő. Űlés.
19. Ki Péczelre. –
20 Prónay Alberttel hozzánk.
21
22 Útamat írom.[265]
23 Gratulálni Fáy Gynek.
24 VASÁRNAP. Ambrózy György énekel.
25 Pestre, Borcsa is. Űlés. Drescherhez a' Censura miatt.
26. Guerrock, kék frakk 55f. fek fr. és nadr. 50. D'Ellevaux.
27
28. Fejérnél. Haberle Botan. Prof.
29 Orczy kert.[266] Ma először a' Ludovicéát.
30 Elkészűl a' Typograph.[267] Jakabfalviné.

Fáy[268] György és Puky Borbála György fijoknak halálára.

—

Szerelme voltál szüleidnek,
Most mérges gyötrelmek levél.
Miolta tőlük elkelél,[269]
Nincs nyugta sebzett szíveiknek.

Oh enyhítsd őket fájdalmokban,
'S ha elhagyhatod egedet,
Mondd, megjelenvén álmaikban
Itt is szeretlek titeket.

---

263 [A keresztnévnek hely van kihagyva.]
264 ebédnél, <…> Tatára.
265 [Az „Útamat írom." ferdén van bejegyezve a 21, 22, 23-as számok után, vagyis mindhárom napra vonatkozik.]
266 28. 29 Fejérnél. Haberle Botan. Prof. Orczy kert. [A „Fejérnél. Haberle Botan. Prof." korrektúrajellel áthelyezve az előző sorba.]
267 /../pograph. [Átírás.]
268 [A vers a lap jobb oldalán az áprilisi bejegyzések mellett van.]
269 elkélél, [Az ékezet törölve.]

Május. 326

1. VASÁRNAP. Schedelnél Bajza. hozzájok. Bártfay[270] Fejérvárra. 14 exemplár velint és 25 ordinariust áltveszek a' Typogrból a' 14 velint és 15 expt a' Compactorhoz. 10 magamnak.

Guzmics.....1
Toldi, Bajza.....2
Vörösm. és Fenyéri 2.
Dezsőffy.....1.
Kisfaludy Sándor.....1.
Szemere.....1.
Rumy.....1
Szalay.....1

Fenyéri nálunk. Casinóban.
2. hétfőn az Űlésben beadom.
3. Reggel ki, de elébb az Érseknek, a' Casinóban. Gróf Gedeonné Ludányban.
4.
5
6 Ebédre Almás. Délután a' 63 köblös kertbe.
7 Vissza Péczelre. – Nálunk Gróf[271] Nádasdiné.
8. VASÁRNAP. Gróf Ráday László és testvére Nína, özv. Gróf Nádasdi Lászlóné, a' Sukoróban ebédelünk.
9. Pestre. Űlés. – Gr. László és Gedeon Ludányba. Meghal Rőth.
10.
11. Schmidt. Az éjjel dér volt. Ma estve ismét igen hideg.
12. Ki Péczelre. – Délután a' Kún Ludovicának emelt márványkövet Tóbi Mihály Ur felavatja.
13. a' Muzárion' szamára.
14. M. Academia historiája HIDEG IDŐ.[272]
15. VASARNAP. Sophie napja. M. Acad. történ.
16. Reggel bé Pestre. Meghal Kovács Tamás. Tänzer Lilla beteg. 17d. Májusban a' Grófné rosszúl lesz Ludányban. A' Jatekszíni[273] darabok fordít. Dr. Eckstein. Kraynik.
17. Reggel ki Péczelre. Schédiushoz. Nankin nadrág 7f. –

Medny. 1.
Mailáth 1.
Kraynik 2.
Szathm. 1.
Schedius 1.
Szilasi 2.
Tessedik 1.
Hőgyészi 1.

---

[270] VASÁRNAP. Bártfay [Beszúrás a sor felett.]
[271] Péczelre. – <A' Grófné n>álunk Gróf [Törlés és átírás.]
[272] [A „HIDEG IDŐ." ferdén van bejegyezve, vagyis az előző napra is vonatkozik.]
[273] beteg. A' Jatekszíni [Beszúrás más tintával a sor felett.]

328 18.
19 dolgozom az Atlasz Papucsot.
20 RÚT IDŐ ESŐ ÉS HIDEG.[274]
21 Sőt gyönyörű nap, bár esős és hideg, mert ez nap hala meg Pesten Gróf Rhédey Lajos, eggykor Bihar, tovább Bereg Várm. Administrátora, de a' ki rossz maga viseletei miatt mind a' két helyről gyalázattal elmarada.
22 VASARNAP. Pűnkösd.
23 RÚT HIDEG IDŐ.
24 Be Pestre. Űlés. Béadom az Atlasz papucsot. Leczke.
25
26 Grof Rádayval ebéd Tivoliban. Dezsőffy Bertalan. LÓVERSENY.[275] Tessediktől levél és könyv.
27 Levél Guzmicstól. Bárczay Ferencz és Kaczkovics – – – Megferdem.
28 Perbeli dolgok. Jakabfalvinál ebéd.[276]

Mart.[277] 24d. először.
25 Dercsényi
30 Wartens. Born.
Apr. 1. értünk. – kanapé. Foldvarynak levél
2 Péteribe 4 beteg 19 #
[…] 19 #
24 Ambrózi énekel = 8.
31. Május levél Rytól. [?]
4 Jun. Sukoróra
7. Jun.[278] Wurumhoz.[279] 11 nálunk
12. ebédnél búcsú.

29. VASÁRNAP. Szalay Laczi. – Bártfainál ebéd. Vele a' lóversenybe. – A' Palatínusnét ma láttam legelsőben: elébb midőn a' Luth. templomból Gróf Telekinétől kísérve 12kor kijött, délután a' lóversenyben férjével és Telekinével. – Marmont fr. Generális ma hagyja el Pestet. – B. Wess. ma hagyja el Pestet. – Kós Istvánné a' lóversenyben.
30. Széchenyi nincs az Űlésben. – Ebéd Markosnál. – A' Grófné ma érkezik Ludányból Péczelre.
31. Ki Péczelre. – A' Grofné küldi a' Phigie válaszát. (Ma két hete az az Május 17d. leve[280] rosszúl Ludányban.) A' Grófné szól velem a' Bthéca eránt.

---

274 [A „RÚT IDŐ ESŐ ÉS HIDEG." ferdén van bejegyezve, vagyis az előző két napra és 21-ére is vonatkozik.]
275 Tivoliban. LÓVERSENY. [Beszúrás a sor felett.]
276 [A kéziratban szövegtől független számok a lap alján, a jobb oldalon.]
277 [A következő jobbra igazított bejegyzések megtörik a dátumok folyamatosságát. Részben nehezen olvashatók, halványak, az előző sorok egy része is e bejegyzésekre van ráírva.]
278 [Innentől a korábbi tintával, de az előző sorok folytatásaként.]
279 [Bizonytalan olvasat.]
280 két hete leve [Az „az az Május 17d." sor alá írt javítás; de a beszúrás pontos helye nincs megadva.]

JÚNIUS. 329

1. Levél a' Btheca eránt. Eső.
2. a' Grófné beteg. URNAPJA.
3. Tessedik Ferencz Utazását kivonom. – Estve a' szőlőbe.
4. A' Grófné Csabára. Sukoróra. Ott látom VNotarius Eckstein Urat.
5. VASARNAP. Mi Pestre. – A' Grófné szekerünk mellett el, inoculáltatni Palit.
6. Felolvassák a' Tessedik Utazása kivonását. – (Döbrentei kérdi, ha a' munkában e a' Színész – A' szó és stílus enyém. felelék. – Midőn ez fordúla elő Tessedikben, hogy St. Cloud csak ollyan mint Gödölő, Telekinek és Tittelnek mondom, hogy azt nem hiszem. Döbrentei a' szót meghallja, 's ki akar pattanni. Teleki és Tittel megszólalnak, hogy én velek St Cloud felől beszélek. Döbrentei a' Tessedik Munkáján piszkálgatott; ezt mutatja a' Kegyed benne.) Elbúcsúzom az Academiai Űlésben, haza indúlván.
7. Híres Gyűlés a' Vgye[281] házában. Kubínyi Fer. a' Lengyelek[282] mellett szól. – Wess. Mikl. nagy Orátornak bizonyítja magát. Tapssal eresztetik ki. – A' Grófnéhoz a' Bibl. Historiákkal. – Első Angaria 75f ezüstben.
8. Kraynik Imrénél lelem testvérét Laczit. Irtóztató eső tegnap és ma. – Ebéd Tihanyinál. Ott Tolnai VIspán Csapó
9. Sophie.
10. a' Fáy Ferenczné Péczeli lovain Péczelre ki.
11. a' Grófné dél után hozzánk.
12. VASARNAP. Gróf Nádasdi Lászlóné érkezik. – Ebédelnek. Én búcsúzni. – A' Grófné levelet ír Ludányba általam. – Isaszegnek, Besnyőnek, Domony. Onody Zsigmondnál. Ott Otlik né[283] Maglódról. Fáy Györgyné. – Ikladra György, vadászni.
13. Adonyi volt[284] FőSzbíró Urhoz. – ebéd Acsán – éjsz. Franyó Dániel Fiscalisnál Nándoron. Hirgeist Ferencznek az atyja Leopold Nándoron hala meg.
14. Balassa Gyarmat. VIspán. Gyurcsányi Gábor Ur a' rabokhoz viszen. éjsz. Kürtös.
15. Nagy Kűrtösön, özv. Loctlis Consil. Ambrózy Lajosné szül. Gyürky Erzsébet. Erzsi és Náni. – Bouton a' franczia-Mester a' kis Maithényi Laczinál, az Antal Honti VIspán fijánál
16. Pöstyénben ebéd Pap Jozsef Urnál. Högyészi Mag[.]al. – Éjsz. Ludány.
17. Ludány délig. – Fizsi és Mocsári Borcsa Ságnál tesznek le szekerekről. Ott a' Szemeréére űlök. – Lapujtő; Gróf Bercsényi Miklós Karancs-Berényről.
18. Lapujtő. – Veszprémi Szabó István Káplány Karancs-Keszíben az Anthol. fordítója. Szül. Szent Királyon Veszprémben 1801. Júl. 6d.

---

[281] Gyűlés <...> Vgye [Javítás a törlés felett.]
[282] Kubínyi a' Lengyelek [Beszúrás a sor felett.]
[283] [A keresztnévnek hely van kihagyva.]
[284] [A névnek hely van kihagyva.]

330 19. VASARNAP. Etesre Manczi és én. Consil. Kapy Józsefné, Szent Iványi[285] Náni. Baranyai Mihály már nem kancsal.[286] Eggykor nagyon az. 1768. 3. Nov.
Éjszakára Losonczra. – Fatovics István Urhoz. Bál. – Fráter Pál igen sok kellemmel tánczol. – Gróf Forgács Augustus, VNotar.

20. Gyűlés. Gyurcsányi Gábor. – Tihanyi Ferencz. – Kubinyi Fer. a' Lengyelek[287] mellett szól, 's Metternichet megillenti. – Prónay János[288] volt Dietai tiszta Követ fog mellette, legalább simítja. Kubínyi Ferencz csak ezt és nem többet: Herczeg Metternichről nincs mit szólanom sokat; elég ha azt mondom, hogy legjobb barátja Polignacnak. – Szijjártó Assessor ellenkezik, 's csak maga.
Ozsonnára Videfalvára Kubínyi Ágoston Urhoz. hitvese Gosztonyi[289] Oologiai, Numismaticai Mineralogiai, Btheca. – Chinai disznó. Báró Brudern Jozsef hozatott legelébb Magyorszra. – Szélim Aga két levele. Ezt Kubinyi tavaly Orsován látta. Nálunk Szőlősi volt.

21. Podrecsányba Török Jánoshoz, az András és Lanzer[290] fijához, ebédre. hitvese Zolyom Vgyei VIspán Holecz[291] Ur Carolina leánya. fijai Sándor és Béla, az 10 ez 5 esztdős.
– a' Reform. Collég. Azután a' Lutheranus examenbe, melly a' templomban. Valenti Sziráki Senior.[292] 1804. Szirmay Andrnál Pazdicson Nevelő. Kub. Ág. az Inspector. Ott Sz. Iványi Bogomér. – Huszár József és Sréter János VNotárius.
Zimeskálné, Mariási Susana.

22. Gácson. A' fabrikában. A' Várban. Gróf Forgács[293] . – Ebéd Fabiánfalván. – Zsigmond fija declamal. Éjsz. Ozsgyán. B. Luzsinszky János Obester és Kapitany Kevy József. – Özv. Korponayné szül. Mázsáry[294] . Assz. – Malatinszky Júlie, elvált Kirínyiné. Csemniczky[295] nekem deakversekkel[296] improvisál, Szemerének németűl auf der gelehrten Reise.

23. Rima-Szombatban cseresznyézünk. Bátkán SzentKereszti [?][297] Commissárius. – Tornalja.

24 Tornalja. – Berzsi Mihály Predik. Szül. 1767.
Almási Balogh Sám Sajó Keszi Predik. – a' Dr. Pál testvére 1796. Jún. 6d. szül.
Sonntagh Ádám patvarista társam, Gusztáv' atyja 1759. Mart. 1.
Tornaljai Károly szül. 1761. Mart. 30. mh. 1822. 15. Apr.
Július – 1808. Mart. 15d. a' Bodrogba fúlt 1823. 1. Júl.

---

285 Józsefné, <.> Szent Iványi
286 kancsa*k*. [Átírás.]
287 Kubinyi a' Lengyelek [Beszúrás a sor felett.]
288 */…/* [Átírás.]
289 [A „Gosztonyi" után hely van kihagyva.]
290 [A „Lanzer" után hely van kihagyva.]
291 [A „Holecz" után hely van kihagyva.]
292 */…/* [Átírás.]
293 [A „Forgács" után hely van kihagyva.]
294 [A „Mázsáry" után hely van kihagyva.]
295 [A név után hely van kihagyva.]
296 deak*/…/*rsekkel [Átírás.]
297 K*/…/*i [Átírás.]

25. Újházy Samuelné Radvánszky Polyxén. 's leánya Clementíne, Draskóczy Samné, *332*
's három gyermeke Gyula, László, Lőrincz. 's férje ki 14 ifjat vive Dietára 's ipa mindketten Sámuelek. –Ránkra[298] feredni. – Szemeréné Berzétére.
Losonczy Klári, (egykor Domokosnénál.)
––– Máli.

26 VASÁRNAP. Tornaljai Márton nőtelen.
Antal, Losonczy Joanna.
Lucián, B. Szőrényi Amália. Lakadalma 1830. Nov. 18d.
Dr. Marichovszki.
Almási Balog Samuel papol.[299]
Szuhai József a' ház Fiscalisa.

27. Putnokon ebéd. – SzentPéteren hálás. Losonczi Józsefnél. – Ragályi Tamásnál.
28. Ragályi Tamás nalunk. – Éjsz. Miskolcz. Pálóczi László, Apostol Pál, Németh József.
29 Szerencs, Patak. – Prof. Somosy János Urnál. Ott Kolosy József. Beszélik hogy Cholera van Zemplben is.
30. Szemerét kérjük forduljon vissza, mert Ungvárban el találják[300] rekeszteni. – Én már 9kor Ujhben. Partic. Congreg[.]. – Emíl a' Patikában jő hozzám. – Zseni Ránkon. Thalie Deregnyőn.

———

JÚLIUS.

1. a' Pataki ifjuság szellyel oszlik a' Cholera miatt.
2. Zseni jő.
3. VASARNAP. Földrengés. Lajos vereshimlőt kap.
6. Erdélyi Leveleimet újra dolgozom. – Kraynik Pepie itt. – 1.
9. Tamási József. Piarista Rector Úr nálam, hogy az Abauji őrök be nem eresztik. Vissza kelle térnie. Hoz leveleket Bártfaitól és Schédeltől.
10. VASARNAP.
11. Nánitól levél. – Elvégzem az Erd. Leveleket Júl. 16d. Péczelt bezárták.[301]
17. VASARNAP. 1. Nógrád és Gömör. Ma eloszor.
18. Rátkay itt – (Pesten történt lármát lásd itt ad 25^{m} Jul.)
20. 1. Nográd és Gömör, újra is, le is tisztázva.
Gróf Dessewffy József szül. 1772. Febr. 13d.
Dietai Követ 1802. Sarosb. 1805 es 07 Zempl. 1811. 1825 Szabolcsban.
Gróf Széchenyi István. szül. 1791. Sept. 23d. (1825. Nov. 3d. teszi ajándékot.)
Cs. K. Kamarás, az Orosz Vladimir a' Prussziai Érdem, a' Sard[.] SzLázár és Móricz és a' Sicilai Érdem Rend[302] Vitéze.

---

[298] Ránkr*á* [Az ékezet törölve.]
[299] Balog <Pál> papol. [Javítás a törlés felett.]
[300] Ungvárban találják [Az „el" sor fölé írt beszúrás.]
[301] [Ez a mondat az oldal jobb szélére utólag lett beírva és be van keretezve.]
[302] Sicilai <Rend> Érdem Rend

333 Bohuczki[303] Sajó-Királyii Plebanus, ott maga copulálta magát és[304] eggyszerre a' gazdasszonyával. Ezért elfogattatott, és a' Füleki Franciscánusoknál szenved.

9.[305] Kresznerics Ferencz Szombathelyi MegyPap Philos. Dr. Kemenes aljai AlEsperes, Sági plebanus;[306]
10. Kolozsvári Sandor Veszpr. Kanonok.
11. B. Mednyanszky Alajos Kamarás, Helytartói Tanácsos
12. Ragályi Tamás Borsodi Országgyűlési Kovet.
13 Schedius Lajos Tanácsos, Æsthetica Prof. Charkówi Göttingi, Jénai Társ. Philos. Kar Seniora.
14 B. Szepesi Ignácz Pecsi Püspök Exc.
15 Gr. Teleki Ferencz Kamarás Paszmoson.
16. B. Wessel. Miklos.
Horv. István resignal.
Szemere Pal.
Schuster János Prof. és Orvos Dr. rendes Tagok.[307]

Febr. 17. Levelező Tagok választatnak
1. Almási Balog Pal. Orv. Dr.
2. Bajza József Ugyvéd.
3. Bártfay Laszló Gr. K. Gy. Titoknok Szathm. Várm. Ass.
4. Beszédes József Sarvízi Igazgató Vízmerő.
5 Czuczor Gergely Bened. EkesenSzolas Prof. Komaromban
6. Deáki Samuel SzamvevőTiszt. az Erdélyi Kormány Szeknel
7 Dohovics Vaszily Alesperest Ungvármegyében
8. Ercsei Daniel Phil. Prof. Szabolcs.
9. Forgó Gyorgy Orv. Dr Pesti Phys. és Ass.
10. Gévay Antal Scriptor a' Bécsi Udv. Biblioth.
11 Gr. Kemény Józs. Secretarius az Erd. Kincstartoi Tanácsnal.
12. Kiss Karoly FőHadnagy Mariasinál
13 Marton Jozsef M. Ny. és Lit. Prof. Bécsben, Beregi Ass.
14 Nyíri István Phil. Prof.
15 Perger János Ugyvéd és Tablabíro. Kbi? [?]
16 Stettner György Ugyved és Tornai Ass.
17 Szalay Imre Szombathelyi Pap Theol és Phil. Dr. Theol. és Egyhazi Ekesszolás tanító Prof. az Univers.
18 Szeder Fabian Ph. Prof. Pannonhalma
19. Szenvey József Házi Tanító

---

303 [A név után hely van kihagyva.]
304 [A névnek hely van kihagyva.]
305 [A kézirat 32b oldala után a 34a oldalnak kellene következni; a 33ab (autográf) lapnak az írásképe is eltér, és februárra vonatkozik.]
306 p*[…]*anus; [Átírás.]
307 [Ez és az előző sor kapcsos zárójellel összekötve.]

20. Thaisz Andr. Ugyved és Várm.[308] Ass. 333
Cs. K. Udv. és Status Cons. Hammer József
és Fessler Ignátz Superintendens Saratowban.

—

Febr. 20d. űlés a' Kir. Tabla palotájában Teleki præses. Jelen Cziráky és a' Personalis Septemvir Péchy és Szegedi Ferencz 's B. Prónay Sándor Kamarás 's az Igazgató és Tiszteletbeli Tagok kozzül Szechenyi Medny Dezsőfy és Fáy Andr. – Secretarius lesz Döbrentei Segedjegyző Dr Schédel Ferencz voks[olás] al[tal]

Febr. 24d. utolsó Ules. Helmnek voks és űlés. A' Nyár végével Nagy Gyűlés. Schedel Kisfaludy Karoly, Kis Széchenyi és Gr. Festetits Gynek. Ezzel a' Nagy Gyűlés bérekeszt[.]

Az olta az Academia mind hetfőn az Előlulonel. Azutan Dervm. [?] Az Alaprajz és a' Rendtartás nyomtatásban megjelentek.

———

frakk varrása ––––––––––8 –––
selyem, bélés, selyemgomb 3 30[309] 11 f 30x.
nadrág varrás ––––––––– 2 15
vászon, gomb etc. ––––––– 45[310] 3 „ –
14 f. 30x.

———

Barátim mellett felkelni, 's magamat az újrakezdett gázlásoknak ellenökbe vetni tisztemnek ismertem. Úgy hiszem, bátor de szükséges tettemet minden jók javalni fogják; igen eggykor még azok is, a' kiknek az most kedvetlen volt. Magamért szólani nem fogok.

———

Die wichtigsten Schicksale der evangelischen Kirche, Augsb. Bekenntnisses in Ungarn, von der ersten Einführung desselben in diesem Lande bis zu ihrer Begründung u. Sicherstellung durch ein feierliches Reichsgesetz, das ist, vom Jahre 1520 bis 1608, ein nach glaubwürdigen Thatsachen, besonders bewährten Handschriften, entworfener historischer Versuch.
Leipzig bey C. H. F. Hartmann 1828. p. 294.

———

6 tábla egyenlő. Szélessége 14 ½ zoll hosszas. 16 zoll.

———

Libertas, inquit, populis quem regna coercent,
Libertate perit; cujus servaverit umbram,

---

[308] [A „Várm." előtt hely van kihagyva.]
[309] [A két sor kapcsos zárójellel összekötve.]
[310] [A két sor kapcsos zárójellel összekötve.]

334 Si quidquid jubeare, velis.
Lucanus.

———

Historischer Etni, oder chronolog. Übersicht der merkwürdigsten Weltbegebenheiten bis 1830.
1830. 18. Gr.
Tacitus. Edidit Georg. Henr. Walther. IV. T. maj. 5 Rthlr.
Wolfs Encyclopaedie der Philologie. Leipzig 1831. 1. Thl. gr 8. 12 Gr.
Morgenstern erhabene Stellen und Lebensregeln aus den Werken v. Franklin, Lampe, Knigge, Ehrenberg 12 Gr.
[…]on.[311]
[…] [R]áday Erdélybe indult, Rofra ért, ott két ember hirtelen megholt, 's így R. vissza
[…] hogy Bugyiba vonhassa magát a' Cholera elől. – Ezt Pesten megtudták, 's így Péczel
[…] [J]akabfalviné az nap ment Pestre Péczelről, a' melly nap Ráday Rofról vissza. Igy egész
[…] [kí]sértetett a' Contumacionalis házba, melly a' tábori ispotály. Ott orrvérfolyás-[312]
[…] Szemere az nap ért Péczelre, midőn Péczel elzáratott.
[…] Somosyt extrahálom Encyclopediámhoz. Bárczay[313] Mih. Szbíró itt.
[…] a' Somosy Exractusát.
[…] […]ks Józseftól, hogy Pesten Júl. 18d. az ifju B. Palocsay zendűlést csinált. –
[…] 40 megsebesítetett. A' Vármegye zászlóját erővel kivették a' Praetóriumból. –
[…] […]ák Pestről, Radványba.
[…] ma pénteken szép eső mennydörgésekkel.
[…] [Szirmay J]oanna, Szirmay Tamásné, meghal
[…] [Pócsi] Elek Ungvári Püspök † 11. Júl.
[…]zné és Máli 's Laczi itt. Meghal Kézy Prof. estvéli 7 órakor Patakon.

jószág
eszmélet
ádáz.
hasztalan.
Fejedelem
szerep[314]

Augustus.

[…] Pesten Júl. 17 és 18 történt zavargásról.
[…] a' Dogmaticát, hálát adva hogy valaha vége van, 's az emberi ész megbolon-

311 [A kézirat 34a oldalának bal felső és a 34b oldalának jobb felső sarka hiányzik.]
312 Ott <vérma> orrvérfolyás-
313 [A „Bárczay" előtt hely van kihagyva.]
314 [Ez a hat szó a kéziratban a lap jobb oldalán, az előző sorok mellett.]

[dul]ása' végig tekintésétől megszabadúltam. – Levágattam a' nagy galagonyát [me]lly az első pinczém ajtajánál nőtt. 335

[M]ikoházára reggel. Irtóztató felhöszakadás. – Prof. Rozgonyiné meghal. Velejtén[315] a' nép kivonja a' VIspán Dókus László kocsiját 's kényszeríti hogy menjen. Azzal vádolták hogy ő Emissáriusa a' Császárnak 's Nemességnek, 's méreggel akarja elölni a' pórnépet. – Dókust Mihalyiban, Legenyén, Toronyán kaszával, sarlóval bottal tiltják a' bémenéstől. Csörgön hál a' Cordont vonó gyalogság Kapitányánál. 16 paraszt körülveszi a' házat, hogy ki ne lépjen. Más nap katonáktól kísérve megy Ujhely felé.

4. Hericz[316]
és K. László, Kozma Fer. Urral össze akadnak. Ez is osztogatta a' Magisterium Bismuthit. Virradtakor házára a' sok Kisztei és Ujlaki vasvillás.[317] Ő ötöt lelő, és a' hegyeken keresztűl megy Ujhbe, magát feladja, 's két Huszár (a' Wilhelmi Rgtjéből) kíséri vissza. – Deszcsicska Commissariust Terebesen addig verték, míg az vallást teve, hogy igen is, ez méreg. Az uraság tisztjeit elfogdossák.

5.[318]

6. Levél Szemerénétől de dato 28 Jul. Guzmicstól 27. – Rumitól 22. – Szalay Laczitól Júl. 26.[319] és két Ujság. – Hír, hogy megholt Kézy, Rozgonyiné.

VASÁRNAP. Hír Ujhelyben hogy 14 krajnai falu jő Ujhely ellen. Ujhely egész éjjel ébren van.

8. Hétfő. National Garda organisálja magát. 400 ember. A' Comandírozó Major Barthos. – Négy Kapitány.
Lajos Mikóházáról hasfájással jő haza Aug. 4d. – Ma 8dikban délután hasát fájlalja. Hány és laxál. Eczetes posztóval dörgöljük kezét lábát. Először megnem emésztett étket hány; azután keveset, de epést.[320]
Gróf Forgácsné, B. Meskó Antalné, Kossuth József, a' Varannai Doktor és Patikarius agyon verve. – Assessor Klobusiczky alig szabadúl meg. Fiscalisa Hunyor nehezen épűl fel. – Reviczky János és Szulyovszki József agyon lőve. –
Abara és Terebes eszéhez tér, 's írva adja be, hogy bánja tettét.

9. Kedd apró, sűrű, hideg eső, mint ősszel. – Mátyás Kassára. – Lajos jobban van, 's felkél.

10. Egész nap igen nagy szél. – Regmeczen kezdődik a' Cholera.
1. Barthos alatt Kapitányok. 1, Hidegkövy. 2, Bernáth Sám 3, Balásházi János. 4, Körtvélyesi István
2. Ma Ulánusok mentek Terebesre.
3. Tegnap 3 Compania gyalogság Varannó tájára. Oda

---

315 felhöszakadás. – Velejtén [Beszúrás a sor felett.]

316 Hericz <hírt,>

317 sok vasvillás. [A sor fölé írt beszúrás bizonytalan olvasat.]

318 5. <Hericz hírt hoz, hogy Magda megholt.> [A törlés bizonytalan olvasat; az „5"-ös számjegy két sorral feljebb van, de a külön sorba írt törléshez át van nyilazva.]

319 22. [Átírás.]

320 [Ez a bekezdés félig be van keretezve.]

337 11. Má[n]yái Molnárné jő Kassáról, 's hírt hoz, hogy Kassán látták azt a' csoport katonaságot, a' kik 36 embert és assz 's leányt kísértek ki Kassára Szalánczról és Ujszálásról, kik valamelly Esküdtnek ki akarak metszeni a' Nyelvét. – Kassa armirozza magát, mert Nagy Sárosban rebellio van.

Mikoházára – 4.

16. Aug. –––14

Mikoháza *4x.*
Máli ––– 30[321]
Horn. Kálló ––– 18[322]
–––– *6*[323]
54,[324]
Mali adott 1f C. M.
Horn[325] fizetett 30 x
20 mar adtam
10 még itt van.

14 VASARNAP.

16. Levél Telekitől, hogy differálva van a' Nagy Gyűlés a' Cholera miatt

Horn ma nekem – – 30 f. C. M. restál 45 f. […][326]

[321] 30<x>

[322] Horn. <…> ––– 18 [Sorok közé írt javítás.]

[323] <…> –––– *6*

[324] <46> 54,

[325] 1f C. M. / <én neki vissza kűldtem 80 x. / maradt itt 40 […] ő 14> / Horn

[326] [A sor vége hiányzik; a lap többi része üresen maradt; ismeretlen kéz írásával: „21-én betegedik meg! / 23-án meghal!"]

6.
PESTRE.
1828.[327]

273

Melly szép, melly sok örömet ígértem magamnak útamra, és melly kevéssé érém-el a' 338
mit vártam! rosszabb órában indúlnom nem lehete. E' szomorú hat nap új csorbája életemnek. A' tél keményen érezteté uraságát a' már már közelítő[328] tavasszal; kerekem csikorga a' hóban, és minthogy a' mély sár hirtelen fagyott-bé 's[329] a' nyilások bé nem verődhettek, minden nyomon el-el-akadt. Az eget borongó fellegek fogták-el, hó a' földet egész útamban, és köd azonfelül, 's a' bús homályt nevelé a' szél, úntalan sepergetvén a' hó' fagyos hártyájáról a' mi tegnap és az éjjel szárazon hullonga 's a' régibbhez nem tuda ragadni; hogy a' Gesztelyi tetőről az óriási Tátra' szirtcsúcsait, Kövesdnél a' végig-láthatatlan lapály' helységeinek sokaságát, hegyes tornyaikkal mint az árboczos gályák, 's az Eger' tetőjit és tovább[330] a' királyi Mátrát, mellyeknek látása az útazóval[331] minden alkalmatlanságot és bajt felejtethet, most, mint másszor, nem láthatám. És mintha valamelly visszás Istenség előre akart volna lakoltatnom rám váró örömimért, egész hosszú útam alatt nem találék ismerőst, nem idegent, ki figyelmem' kívánhatá.

De baj nem tarthat mindég, mondám, 's szenvedésim Bag mellett valóban véget értek; a' homok itt inkább engedé magát ellapítatni[332] mint amott a' fekete agyag, 's lovaim, a' mit egész útamban nem tehetének, elkezdettek ügetni.

El vala sötétedve az est midőn a' Gödölői Vadas' palánkjai mellett elmenék, 's már fájlalám, hogy a'[333] gyönyörü völgyet, melly itt bús szépségben fut szinte Besnyőig, bár téli ékeiben, meg nem fogom láthatni; de íme teljes fényében kele-fel a' hold, 's a' tündértáj ennek poetai világánál még tündéribbé leve mint midőn azt egyébkor a' nappal' prózai fényében történt vala látnom. Kedves borzongások alatt repűltem-el a' boglyas tölgyek' és az ifju kor' erejében vénhedő topolyák' csoportjai közt,[334] 's a' szokatlan bájvilág, ezek a' feketéllő árnyak, kedves játékban a' hóval, ködd el, még új díszt adának a' szép helynek.

Az első Grasalkovicsnak mind két szemére elvakult hitvesét eggy Angyal, erdőn völgyen keresztűl, egyenesen vezeté a' Gödölői Kastély' kapujából Besnyő pusztahelyig, 's megállván vele eggy domb' szélén, parancsolá hogy[335] ott Templom keljen. A' Grófné elmondá férjének a' mi vele álmában történt, 's más nap keresztűl vala vágva az erdő, 's a' homokhegy' oldalában, szorosan az országút mellett, pompásan emel-

---

[327] PESTRE. / <PEST ÉS BUDA.> / 1828. [Az autográf javított cím alatt azonosítatlan kéztől: „64?" [?]. Ez a szám két nyíl között található, amely egy segédvonallal talán az áthúzott „PEST ÉS BUDA." sorhoz kapcsolódik.]

[328] a' közelítő [Beszúrás korrektúrajellel a lap szélén.]

[329] fagyott-bé<,> 's

[330] *[.]*ovább [Átírás.]

[331] útazó*nak* [Átírás.]

[332] ell*á*pítatni [Az ékezet törölve.]

[333] hogy <ezt> a'

[334] topolyák' <gruppjai> közt, [Javítás a törlés fölött.]

[335] szélén, <meghagyá> hogy [Javítás a törlés fölött.]

338 kedék a' Templom, hol most az első és a' II. József által Herczeggé nevezett második Grasalkovics nyugszanak. A' sírbolt' őrzésére Capucínusok hozatának-elő, 's eggy falucska álla-fel hét házból, a' Bold. Szűz' sebeinek száma szerint. A' báldog fedelével ragyogó torony körül[336] agg vinczek árnyéklanak, elszórt rendben, mintha őket vak történet ülteté vala, 's a' Klastrom mellett eggy szőlőkert terűle-el, körűlkerítve téglával, múlatságúl inkább a' világ' örömeiről lemondottaknak mint hasznokra; nagy Eremitázsa a' természet-alkotta nagy ángolykertnek. – Így lakosíták-meg Istenekkel hazájokat a' Hellász' Mythographuszai, hogy az nemesedjék, hogy az[337] nagyság' érzését végye, 's ki ne örvendjen, itt elmenvén, hogy a' szép példa nálunk is lele követőt?

Az érdem' és szerencse' nagy fijának emlékén felül – alsóbb iskolájiban énekelgetve koldúlá ablakok alatt mindennapi élelmét, 's eléggé nagy vala, csuprát, mellybe koldulgatott, örömmel mutogatni vendéginek, még midőn Personális, és végre a' Kamara'-Előlűlője, 's a' Szent-István' Nagykeresztese volt is már – kit nem fog, midőn a'[338] gyönyörü völgyen elmegyen, körüllebegni eggy szegény Capucínusé is, ki e' magány' falai közt lakozék – a' F e s s l e r é ! A' szerencsétlen elhagyá Szerzetét, elhagyá Eggyházát, elhagyá Honját, 's annyi hánykódásai után, a' Volga mellett, hol Ásia 's Európa egymást[339] érintik, találа nem megnyugvást, – az őt mind végig kerűlte – hanem csak menedéket. De Nemzete'[340] szeretetét nem hagyá-el, 's annak történetit Saratowban dolgozá, visszasohajtozván az anyaföld felé, ha itt Klastromba kellene is magát ismét záratnia. Melly igen igaz, a' mit Voltaire mondat Tancrédjével: „Meg nem romlott szívnek oh melly szent a' haza."[341]

Némelly Útas itt menvén-el Hatvan felé, visszapillant majd a' dombjának déli oldalán elterűlt Aszódra, melly a' Podmaniczky ház' két pavilonával kevélykedik, 's emlegetni fogja, hogy ott, a' Predikátor' házánál, született, hogy ott neveltetett eggy férfi, kit én lelke, tudományai, szeplőtlen szíve miatt szerencsétlenségemre szerettem, kinek barátsága életem' legfőbb öröme,[342] legfőbb kevélysége volt. Bár az ifjabbak azt is érezzék, hogy veszélyes időkben a' gondolatlanság annyi mint a' vétek, és mind azt, a' mit ez tovább gondoltat.

———

*) A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère! [Kazinczy lábjegyzete a kéziratlap alján.]

[336] ragyogó <Templom> körül [Javítás a törlés fölött.]
[337] a' [Átírás.]
[338] midőn <ezen> a'
[339] *el-* [A sorhatáron lévő szó első szótagja átírva.]
[340] De <szeretett> Nemzete'
[341] <„Minden jól termett szív mint> lángol a' hazáért!" <(À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!) –> [A javítás a törölt magyar félmondat felett van, az eredeti mondat második fele új sorba lett írva, ezt – vélhetően figyelmetlenségből – nem törölte ki Kazinczy.]
[342] öröme<.>,

Gödölő nem az többé, a' minek eggykor ismerém, mert a' miolta az a' SZÉP ÉS JÓ *339*
Györgyén lakott, arra vevém inkább útamat. A' nagy Királyné által, ittléte emlékére (176)[343] Várnak nevezett Kastély' tornyas fedeleit balra, jobbra a' földmívesek' nyomoru lakjaikat ákáczerdő fedi-el, 's azok a' Liliputi kerítések, azok az árkok, mellyeket nem vala nehéz áltlépni, azok a' gyűszűnyi vártaházak, nem látszanak többé. A'[344] harmadik Grasalkovics most a' legszebb ízlésű kertben lakik, 's a' kevély lak a' szegény viskókat, a' szegény viskók a' herczegi[345] lakot, kölcsönösen nem pirítják.

Egyenesen vont út viszi az útast egész Kerepesig, 's a' szekérút mellett, balra, két sor olasznyár közt megyen a' gyalogló. Itt már sejti az idegen hogy Metropoliszhoz közelít. De túl Kerepesen ismét pusztaság veszi-elő; az egész táj' birtokosai, távoly[346] lakván innen, nem ismerik kötelességnek, díszt adni annak, a' mi nekik hasznot ád.

Sűrű köd borította-el az eget, midőn itt elmenék, hogy nem láthatám Péczelt, balra, a' maga dombjai között; sőt a' Gróf Festetics János' angolyízlésű mezei-lakját sem Rákoson, noha útam kertje' kerítése alatt méne-el. De alig hagyám-el a' szép lakot, midőn a' ködöt eggy jóltevő szél felkapá, 's előttem fekvék a' királyi[347] Buda, a' maga tornyaival, és a' királyi Buda lábai[348] előtt elterűlt, saját nagysága' érzésében boldog Pest.[349] Látám az Observatóriumot a' Szent-Gellér'[350] hegye' ormán, látám az Orczy-kert' sűrű ernyőjit, látám azt a' vadon bérczet, hova Gróf Mailáth János Collínt kivivé, és a' mellyet osztán Collín eggy Ódájával teve nevezetessé, látám a' Margit' árnyékos[351] szigetét, 's ezer képzeletek, ezer édes és keserű emlékezetek váltogaták egymást lelkemben. De fátyolt a' képre, mellyet látni nem minden szem méltó.

———

Sieték elrendelni dolgaimat a' fogadóban, hogy eggy fiakeren körüljárhassam a' Város' új építésit, 's úgy tölthessem osztán ágyamban az estvét, körülfogva régi és még nem látott új barátimtól; mert Hatvanban kiráza a' hideg, 's tüdőm gyuladást kapott, szavam el vala rekedve. A' vak történet olly kocsist szóllítata-meg[352] velem, ki eggy rokon-ízlésű idegentől megtanúlá, mit kell láttatni. Csak[353] bízza rám magát az Uram, mondá fület-hasgató dialektjén, 's végig-sujtván lovai hátokon[354] ostorával, 's őket szóval is nógatván, repűlt, 's a' Magyar Theátrum' számára megvett telek előtt megálla.

---

[343] [Hely van kihagyva az évszám utolsó számjegyének.]
[344] vártaházak, <el vannak seperve.> A' [Javítás a törlés fölött.]
[345] <H>erczegi [Javítás a szó előtt a lap szélén.]
[346] birtokosai, <túl lakván> távoly
[347] fekvén <Buda> a' királyi
[348] Buda <el> lábai
[349] Pest*et*. [Emendálva.]
[350] [Sic!]
[351] Margit<-szigete'> árnyékos
[352] szóll*alta*ta-meg [Átírás.]
[353] láttatni. <Rajta megvolt ugyan eredeti bűne, de már szelídűlni kezdett, jobb ég alá transplantáltatván.> Csak
[354] végig-sujtván <...> hátokon [Javítás a törlés után a lap szélén.]

340 Itt kimutatá a' Szentgyörgyi-Horvát József Úr' házát,[355] és a' telek 's ezen ház közt nyitott úczát, melly Szép-úcza nevet visel, 's érdemből. A' Horvát-ház gyönyörű eggyszerűséget mutat; két udvarra, négy ablaksorral három[356] emeletre. Frontonai, oszlopai nincsenek. Balkonját pompás karkövek tartják.

Balra hagyván most a' Franciscánusokat, és azokkal általellenben a' Cúriát, jobbra a' Jankowics Miklós'[357] házát, hol majd szállva leszek, ismét megálla, 's mutatá a' Báró Brúdern József Úr' házát, a' Kígyó- és az Urak-úczája' szegletében, négyszögre faragott 's bé nem vakolt kövekből; 's behajtván az Urak-úczájába, kényszeríte, szálljakki, 's járjam-végig a' Párizsi-úczát, melly a' Brúdern-házon keresztűl, az Urak' úczájából a' Kígyó-úczába viszen. A' gondolat játékos inkább mint nagy; gazdagokhoz illik ollykor szilajkodni is. A' telken két fal egyenes lineában, 's egyenlő távolyságban fut-végig, eggy emeletre. Alól egymást érik a' kézmíves boltok, tele gyönyörű növésű, arczú, öltözetű lyánykákkal, kik ott asszonyi ékességeket dolgoznak; felűl az ottlakók' ablakai. 'S a' két sort, az ablakok felett, kőmívesi ívek csatolják-össze, 's ív és ív közt[358] üvegtáblák töltik-be a' hézagot, hogy a' két kapu közt a' legnagyobb záporban is szárazon lehessen sétálni. Az üvegtáblákat a' jégeső[359] ellen drótból font röstély védi. Hossza a' szép sétálónak öl,[360] szélessége három.[361] Estve korán meggyujtatnak a' lámpások, 's a' mint képzelhetni, nagy számban.

Az Urak-úczájában több nagy stílú házak költek, 's a' régiek meg vannak újítva. Illyen a' három emeletű Horváth Nepomuké[362]

A' Servíták' klastroma és kertje még mindég bosszantja a' VI. Károly alatt Fischer von Erlach rajzolatja szerint épűlt Invalidus-házat, melly most nem az többé. A' Felírás még hirdeti[363] hogy azoknak készűlt. Közepében a' Templom, kisded tornyával, de colossális két oszlopával. Atlász görbed a' csillagos-ég' terhe alatt. Az épűlet ki van fejérítve, mintha[364] most készűlt volna el. Eljőn az idő előbb utóbb, hogy a' Servíták ezen királyi mív elől elsepretnek.[365]

Kocsisom itt általcsapott a' Váczi-úczába, mellynek vége 1782. vége vala a' Városnak is; a' Nagy-Hídúcza annak kerítése' falain épűlt; 's a' Theátrum' pompás tornácza alatt akara megállani, de én azt rég olta ismerem. Tovább hajtván tehát a' Magyar-Király előtt álla-meg, hogy a' Maria-Dorothea úczáján nézzek-végig, mellynek szeg-

[355] Szentgyörgyi-Horvát ház*a*t, [Beszúrás a sor felett; a toldalék emendálva.]
[356] mutat; <…> három [Beszúrás a törlés felett; a beszúráson belül törlés: „két udvarra, négy <sor> ablaksorral".]
[357] Jankowics <.> Miklós'
[358] közt<t>
[359] jégeső<'>
[360] [Az „öl" előtt hely van kihagyva a számnak.]
[361] [A „három" az íráskép alapján utólag beírva.]
[362] [A „Nepumoké" után nincs mondatvégi írásjel, alatta kb. 10 sor üres hely van kihagyva.]
[363] még <azt> hirdeti
[364] mint ha
[365] elsepretnek<, 's azt minden óhajtja, a' ki itt elmegyen>.

letében balra a' Vurum-udvar,[366] jobbra a' Vógel-háza áll. Pestnek ez a' legszebb *341*
úczája, ugymond, 's a' francziák is úgy vallják, hogy Párizsba[367] is beillene. Az úcza tágas, 's a' házak eggymagasságúak, igen szép stílusban. Nevét a' Nádornak[368] Würtembergi Herczegasszony hitvesétől vette, kétségen kivül azért, mivel a'[369] József-név, mellyet a' Nádor is, nagybátyja is viselt, nem jegyezhetett volna világosan. Az úcza' végében, balra, a' Duna felé, áll, fedél alatt már, de még ablakok nélkül és vakolatlan, a' Börse. Nagy mint a' czél, mellyért alkottatott.

A' Börsével áltellenben eggy új négyszeg' déli végén,[370] homlokkal Budának, áll a' Dunaferdőnek nevezett ház. Kocsisom szinte kényszeríte hogy itt szálljak-ki, 's nézzem-körül magamat az udvarban; csudámat fogom ott látni, ugymond. A' ház' fenekében, áltellenben a' kapuval, a' Dunával és Budával, két temérdek oszlop tart eggy háromszegű frontont, melly alatt eggy nyári-szoba nyílik, előfal nélkül, azok' szolgálatjára, kik itt ferednek 's eggyütt akarnak múlatozni. A' szűk udvar' közepében eggy teknő szökteti-fel vizét, 's a' teknőt virágtáblák veszik körül. – A' ház[371] Gyönyör lakja! kiáltám; mert még akkor nem tudtam hogy a' Dicsőségé. – Széchenyi itt szállásol. – Emlegesse azt a' legkésőbb maradék.

Betegen nem múlathaték tovább, 's kértem a' Németet, fordúljon-le a' Duna' szélén a' Lövőhelyig. – Láttam azt, 's alig merem mondani mit láttam. Három kapuív, dóriai-rendű hornyolt oszloppal, rekeszti-el a' kertet az úczától. Lövőhelyhez ez a' rend illett. A' belső épűlet kicsiny a' nagy kapuhoz, de az nem hiba: az hiba, hogy a' királyi portál el van dugva.

Mivé leve Pest három fejdelmeink, József, Leopold, Ferencz alatt, 's mit köszönhet a' Nádor' gondjainak, védelmének, és mi lesz eggy század alatt! mondám magamban, midőn szállásomra térék; 's ezt vetém mellé keserű fájdalomban: Mi volna most, ha Mátyás, a' rakonczátlan, el nem idegeníté vala magától 's derék fijától az őtet szerető Nemzetet!

———

Jankowich Miklóshoz kell vala szállanom; megígérém vala azt a' halhatatlan férfiúnak, 's kevélykedném barátságával ha vendége leheték vala; de Szemere, kit minden mások előtt[372] kerestem-fel, elijede színetlen arczomtól, nehéz[373] pihegésemtől, kongó hangomtól; kért, kényszerített, erővel élt, maradjak nála; állapotom gondot kíván, melly ott is lesz ugyan, de a' fényes háznál nem lehetek eléggé csendesen, 's az elsőbbséget e' bajomban rokonságunk is kívánhatja. Engedék a' kedves erőszaknak, 's Jankowichnál eggy levelkém mente-ki, 's ígéretem, hogy jóságaival felgyógyúlásom után élni fogok.

---

366 [Sic!]
367 hogy <az> Párizsba
368 Nevét <a' Nemzet' [szerelmének]> a' Nádornak<,> [A törlésen belül bizonytalan olvasat.]
369 azért, <mert> a'
370 négyszeg' végén, [Beszúrás a sor felett.]
371 ház<'>
372 <f>*elett* [Átírás.]
373 nehéz<en>

342 A' nyolczvanhárom esztendős Trattnert azalatt temeték míg engem a' Fiaker hurczolgata, 's ott híre ment megérkezésemnek. Toldy első jöve, 's utána Vörösmarty és Fenyéri, 's az estvét ezen először most látott barátim' társaságában töltém, és a' Fáyéban, eggy Kazinczy' leány' unokájáéban. Csak Kisfaludy Károlyt még, mondám, és Bajzát, az édes Dalköltőt,[374] 's első napom adta volna meg, a' mi után olly rég olta vágyakodtam.

Az a' szerencse, hogy őket is láthassam, a' következő nap' (Február. 19d.) ajándéka volt; Bártfay és az ő mennyei szíve 's mívelt lelke által tiszteletes Josephínája Szemerét születése' napján vacsorájához várá. Szemere le akara mondani örömeiről hogy mellettem maradhasson, vagy magánál[375] látni inkább mindnyájokat; de én eggyütt mentem vele Bártfayhoz, 's ott éltem-el életemnek eggyik felejthetetlen estvéjét, éjszakáját. A' többiek virradta felé oszlának-el; az a' tisztelt asszony engem megtartott.

A' Zalán' Éneklője és a' szerény lelkü Fenyéri, valamint viszont Toldy és Bajza, a' szép körben két külön kört csinálnak; a' legszebb két pár, 's mind a' négye, de a' két utolsóbb még inkább, a' ferfi kor' és az[376] ifjúság' zsengéjében, 's mindnyájan megkoronázva nagy tetteikkel. A' mire mi csak készíténk még az útat, ezek adák-meg, 's Vörösmarty a' ferfiúi év' első szakában, a' többi még csaknem gyermekek. Toldynak most nyomtatják Poetai Kézi-könyve' második Kötetét, 's az olly hézagját tölti-be Literaturánknak, mellyet annak régibb barátjai nem érzének kevésbbé mint a' kik[377] a' pályára most lépnek-fel. Kisfaludy Károly a' maga nemében szint úgy váratlan, csuda jelenés, mint testvére, Himfy, a' magáéban. Előkészűletek nélkül jelene-meg a' pályán, 's már első fellépésében is nagy, páratlan. A' scandált sorok' nehéz nyügében könyedén tánczolja a' rhythmusz' tánczait, 's teremtései nem üres klingklangok. Mint Granadíros Fő-Hadnagy lelépe a' katonai pályáról,[378] hogy két szerelmének, a' Festésnek és Költésnek, élhessen. 'S az elsőbbet nem mint Naturalista űzi, hanem tanúlás után. Szobája tele van Vészeivel, a' Lutherbourg' ízlésében; de neki vannak nyugalmas teremtései is, és nem mind tájfestések. Rézgyüjteménye több ezerekből áll.

———

Ágyam körül látom Jankowichot; ott látom ifjuságom' tisztelt barátját Báró Prónay Sándor Urat, a' Koronaőr Teleki' vejét, a' Báró Prónay László' fiját, 's a' Ráday Pálné'[379] testvérét; ott látom a' hajdani Triászt, Horvátot, a' legtudósabb Magyart, Vitkovicsot, és Szemerét, 's a' hármat eggykori barátságok' még ma is szoros[380] kötelékiben. Úgy lenni betegen, mint én vagyok itt, irígylést érdemlő létel.

344 Horvát elbeszélé nekem, a' Francziák[381] Egyiptusban mint dechiffrírozák a' Hieroglyph írást, 's előmbe tételé az ide tartozó munkákat. A' Rozettei kapu felett

---

374 Dalkoltőt, [Emendálva.]
375 vagy <őket mind látni inkább magánál; de> magánál
376 inkább, az [Beszúrás a sor felett.]
377 mint <az ..> a' kik
378 *[..]*-Hadnagy lelépe a' katonai <szolgála> pályáról, [Átírás és törlés.]
379 Pál<'>
380 is <fenn-álló> szoros
381 *f*rancziák [Átírás.]

hieroglyphi, coptusi, és görög betűkben vala[382] kitéve eggy felűlírás, 's Denon látta *344*
hogy két szó mind a' háromban boglári czifrázattal vala körülfoglalva. Innen azt következtete,[383] hogy a' két elsőbben is az a' szó van körülczifrázva, melly[384] az utolsóban; megszámlálá a' betűket, 's eggyike Ptolomaeus, másika Berenice névre mutatott. Eggy negyedik[385] kövön ismét találának eggy boglárt, a' Cleopatra névvel, 's így a' hieroglyphi alphabétum ki vala csinálva. Megverettetvén Abukírnál a' Napoléon' serge, az Anglusok kivéteték a' követ, 's elvitték honjokba, de a' felírást rézmetszésben kiadák, melly Münchenben nagy hűséggel, de kissebb mértékben lemásoltatott. Horvát meghozatá a' munkát. Bibliothecája[386] hatvanöt ezer forintba kerűlt. Temérdek pénz eggy nem gazdag férfitól, ki eggy leány és két férfi gyermek' atyja. De áldozat nélkül még soha nem leve nagy tett.[387]

Fejem' szenvedései, míg fel nem melegedik az idő, tiltanak[388] megtekinteni a' *345*
Nemzeti Muzéumban a' Ferenczy' Graphídionát, 's az Universitás' épűletében a' Zrínyi' vesztét és a' Ferencz' koronázását. De Krafftnak a' Vármegye-háza is bírja két nagy művét, 's a' palota itt nem mindég fűtetlen. Látni akarám azokat.

Szebb és nagyobb Gyűlési-palota a' hazában nincs; hossza tizeneggy öl, szélessége hét, 's galeria futja-körül a' négy falat. A' szálát nagy[389] festések ékesítik.

Itt függ a' két Első Ferencz' képe, 's a' most országlóé Krafftól, fejér mentében, *346*
veres dolmánnyal és nadrággal. A' fej felől ki van kiáltva, hogy Urunk, a' Király, jobban eltalálva sohol nem lehet; de Krafftnak kérni kellett volna az ezt talán kívánó Rendeket, hogy a' Nemzet' Fejedelmét engedjék ne katonává öltöztetni, hanem inkább a' Szent-István'[390] Rende' Nagymesterévé; 's a' figúra' jobb térdét rosszúl görbítette. Itt függ a' Nemzet' két szerelme, a' két eggytestvér Nádor Fő-Herczeg; Sándor[391] felöltött aranyfonalu, térdig-érő mentében; József fejérben ismét, mint Generális. Itt függ Wesselényi Ferencz, meggyszínű bársony dolmányban, veres posztó nadrággal, 's fekete sárga-sarkantyús csizmával; itt gyilkos szelindekével[392] Eszterházy Pál; itt Pálffy Miklós, és a' Huszár Generálisból Vasassá általváltoztatott János, a' Szatmári Békekötő, beburkolva undok parókájába, 's az Aranygyapj' talárisába. Itt függ Batthyáni Lajos, 's mind ezek egész, Albert Sax-Tescheni és Lengyel-Királyi Herczeg Helytartónk pedig fél testben. Religiósus tisztelet rázza-meg a' Nézőt, ha

---

[382] görög <írásban> vala [Javítás a törlés felett.]

[383] azt <hiszik> következtete,

[384] körülczifrázva, <a'> melly

[385] 's <a' dolog azt mutatá, hogy> eggyike Ptolomaeus, <a'> másika Berenice. Eggy *harm* [Törlés; beszúrás a sor felett; átírás.]

[386] munkát. <Az ő> Bibliothecája

[387] [E mondat az oldal alján található, a lap túloldala üres, az autográf oldalszámozás folytatólagos: 15. oldal, számozatlan üres oldal, 16. oldal: tehát nincs folytonossági hiány a szövegben; de a 16. oldal száma 13-ról lett átjavítva, vagyis itt két különböző keletkezésű szövegrész lett összeszerkesztve.]

[388] tilt [A toldalék utólag beírva.]

[389] A' <falakat> nagy

[390] Szent-István [Emendálva.]

[391] szerelme<..>, a' két eggytestvér Nádor Fő-Herczeg<..>; <'s> Sándor

[392] itt <a'> gyilkos szelindek*k*el [Átírás.]

347 ide[393] ezeknek isméretekkel lép, midőn azoknak körökbe látja magát emelve, kiknek nevek a' Nemzet előtt örökre szent marad. Bár a' gyönyörű példát egyéb Megyéink is – bár minden Megyéink – követnék!

A' két kissebb Szála' eggyikében az Eugénius Szabaudiai Herczeg' egészen elromlott és rosszúl festett képe függ, fél testben; másikában a' Gróf Barkóczy Ferenczé, ki, elébb hogy Abauji Fő-Ispánná neveztetett, Pestet mint Fő-Ispáni Helytartó kormányzotta, egész testben, setétkék, arannyal elhintett mentéjét bal válla elébe vetvén. Krafft ezen szerelemmel dolgozott, 's arcz[394] és növés igen szerencsésen el vagyon találva. A' ki a' Szennyetlent ismeré, gyönyörködve fog a' Hamlet' szavaival felkiáltani: „Ez volt a' férfi!" 's könyü képzelni, hogy a' szép kép melly tüzet lobbant fijának és eggy közel rokonának, Gróf Barkóczy Jánosnak és Gróf Dessewffy Aurélnak, lelkeikbe, kik most e' Megyének Vice-Notáriusai. – A' Relígio törvényűl tevé az Indusnak, hogy legalább eggy fát űltessen: bár itt azt parancsolná, hogy magát kiki festesse, igen még a' rossz is. Kedvesbb hagyományt a' bennünket szeretőknek nem hagyhatunk, 's az is jó, ha láthatjuk a' gonoszokat; eliszonyodunk tőlök.

———

A' Kígyó-úcza Pesten az, a' mi Bécsben a' Kohlmarkt, a' Váczi, a' mi amott a' Gráben; egymást érik benne a' czifraságokkal tömött boltok. Ezek[395] közt négy a' szemeket réznyomtatványival vonja magára. Tizenöt eszt. előtt itt ollyat csak eggy olasz árúla, 's az is egyedül az által tarthatá-fenn magát, hogy cselédit széllyelküldözgeté a' Vármegyékben geographiai mappákkal, 's olcsó, rossz, vagy módi darabokkal. Hogy most négy Képkereskedésünk van, jele haladásunknak; ha nem kelnének a' képek, nem volna négy boltja. – A' bolt elébe kirakott darabokat Urak és Asszonyságok, ifjak és öregek, tanúlók és katonák, reggel olta estig csoportosan csudálgatják; 's szép látni, a'[396] katona mint gyúlad tűzre a' csatadarabok mellett, 's mint magyarázgatja hogy volt, mint volt; mint a' Mesterség' titkaiba fel nem avatott ifju a' Népkövet Generális Foy' képénél, hol ez a' tribűnön, franczia pathósszal nyujtván-ki jobbját, e' szókat mondja: „A' ki többet akar mint a' törvény, kevesebbet mint a' törvény, egyebet mint a' törvény, megszögte eskét." A' kép nem sokáig függe az üveg alatt, 's nem váltatott-fel más nyomtatvánnyal; jele, hogy a' bolt nem bírta több példányban. A' Vevő nem a' Mesterséget tekintette a' képben; de[397] az sem rossz; a' jó szem azon is gyarapodik.

Legszámosabb csudálót, és a' számos csudálók közt vevőket is, a' Canning' szépen lithographolt képe talált, Engelmanntól, Maurin után, és a' Reichstadti Herczeg' gyönyörűen dolgozott portréja,[398] egész testben, 's huszár uniformban, ez nyolcz, amaz tíz for. Örűltem, látván hogy a' Canningok szedettek, míg a' Bolivár', Byron', 's Walter Scott' képeit senki nem kívánta; mert ez mutatá, hogy itt a' Művészi darab

[393] tisztelet<tel érzi magát megrázatva> a' Néző, <a' ki> ide [Javítás a törlés felett, ill. beszúrás.]
[394] 's <ke> arcz
[395] Ezek<.>
[396] látni, <hogy> a'
[397] tekintette <benne>; de [Javítás a törlés felett.]
[398] gyönyörű portréja, [Beszúrás a sor felett.]

kerestetett, nem a' Hisztoriai. A' nagy Szerencsétlen' tableauja, mellyen fija' fejét a' *349*
magáéhoz szorítja, míg hitvese gyönyörködve nézi férje' karján keble' magzatját, 25
fnton árúltatott, 's az Pesten sok; de Vevőt még is talála. A' fekete-héten a' Képárosok
is követék a' Rendet, 's szent darabokat raktak-ki, kivált Müller, a' Kis-Hídúczán, 's
az első rendű Művészektől, 's gondjok javalást érdemel. Az afféle nekik Vevőket sze-
rez, a' Mesterségnek új barátokat. Úgy vala az ott is elejénte, a' hol ránk mosolygással
néznek-le, 's nálunk is menni fog, mint nálok ment.

A' Mártziusi 's Júniusi Vásárban még öt idegen raká-ki portékájit, sátorban vagy
kapuk alatt. Melly sok rossz, melly sok haszontalan darab![399] De ki hinné? az eggyik-
nél meg vala a' Transfigurátio is, Morghentől, 's ötvenöt aranyon tartva eggy nyom-
tatványát; meg vala eggy Napoléon, fél karral, de életi-nagyságban; – dessiné par
Eugène Bourgeois eléve de Mons. David, gravé sous la direction de Mons. David;
melly kezességűl szolgál, hogy utolsó éveiben ez vala leghívebb képe. A' ravasz a'
darabért 36 fntot kívánt papiros pénzben, holott az Bécsben húszért árúltatik, 's így
a' kép nála marada. Bár ők is Catalogust nyomtattattnának,[400] 's a' darabok' igaz
árával. Nyernének általa.

———

Páter Albach Szaniszló szerelme Pestnek, 's híre eltölté az országot. Tömve van a' *350*
Templom, valamikor ő predikál; pórnép és főrend, eggyütt és összekeveredve; Ura-
ságok, Asszonyságok, polgári és Hadi-Tisztviselők; maga a' Fő-Herczeg Nádor és
serdűlni kezdő Herczegasszony[401] leánya; a' Clérus' elsőji, a' Herczeg-Prímás, a' Ka-
locsai Érsek, a' tudományai által is ragyogó Patriarcha-Érseke Egernek, 's az elébb
Erdélyi, most Pécsi[402] Püspök Báró Szepesy, és a' Veszprémi, 's az Universitásban
tanító Professorok, 's ezek nem kötelességből. Többször történt-meg ittlétem alatt,
hogy hallgatójit betegen vivék-ki, vagy elájúlva. Való e tehát a' panasz, hogy romlott
időnk elhidegedett a' Vallás eránt? Több Stanislausokat, 's elnémúl a' vád.

Pater Stanislaus jól nőtt, bágyadt színű, de épen nem kedvetlen arczu férfi, inkább
harmincz mint negyven eszt. felé. Hangja tiszta, kedves; állása, mozdúlásai nevelésre
mutatnak; 's midőn karját felemeli, vagy lefordított tenyerével nyomdos, kedves ha-
tást csinál hallgatójira. Tetszik az is, hogy midőn szerzete' ruhájában, templomi ing
nélkül, cathedrába lép, veres kendőjével mingyárt letörli maga előtt a' port, a' fejérrel
pedig osztán arczát száraztgatja; mind a' kettő csínosságra emlékeztet. Javít inkább
mint tanít, 's a' szív' titkos óhajtásit emlegeti, a' mi mindnyájunknak bibénk. Beszéde
foly, 's tisztán, szelíden, 's virágosan. „A' Mindenható' lehellete elfújta életének végső
szikráját" – ugymond; melly ennyit teszen: „megholt." De hogyan ne tessék az, ki-
vált eggy Szerzetesben, mikor érezzük, hogy beszédét nyelve' Classicusainak gon-
dos[403] stúdiuma által nemesítette? Stanislaus érdemli a' tiszteletet, 's igen nagy mér-
tékben; 's a' jókét még inkább mint azt az igen is olcsót. Vasárnapokon kivül nem lép
cathedrába.

---

[399] sok <irtóztató> darab! [Javítás a törlés felett.]
[400] nyomtatta*[..]*ná*[.]*ak, [Átírás.]
[401] Herczegasszony<'>
[402] most <Szepes> Pécsi
[403] Classicusainak <szorg> gondos

350 Stanislaus után hallani akarám azt is, kit Bécsben sok ízben hallottam, és a' kinél több gyönyörűséggel soha még senkit nem hallottam: Pesti Reform. Predik. Cleynmann Urat; 's megmaradtam régi szerelmem mellett.

Stanislaus élte' legszebb virágában van: Cleynmann hanyatlik; amaz szálas szép-arczu férfi: ez nem az, 's szemei mutatják az elgyengűlést; az szívhez szóll: ez szívhez, fejhez, 's szabadon, bátran, merészen; a' Franciscánus szelíden csiklándozza hallgatójinak szíveiket: ez láng, 's hatalommal ragadozza a' sokaságot, nem Szollnoki fortélyokkal, hanem gyulongásival, mellyeket neki meggyőződése sugall. Protestans Tanítóban én ennyi unctiót még nem találtam. A' szentetlennek nincs semmi szent, 's a' lelketlen a' legtüzesbb beszéd alatt is ásítozik: de körültekinteni a' hallgatók' sorain, mikor Cleynmann szóll, nagy gyönyörűség. Brockmannja az Eggyházi Tanítóknak, 's azon mellékképzelet nélkül, mellyet itt a' hely tilalmaz.

Pesten a' Zsidó felekezet kétfelé szakadva; a' haladni-akarók oda-hagyák[404] a' vesztegleni-szeretőket. A' Neologusok' Tanítója Cleynmannt kérte, hogy[405] tanításait tekintse-meg, 's Cleynmannért a' felekezet húsvét' másod napján hintót külde, hogy ennek tanításán[406] légyen jelen. – Bohóbb népet mint a' mit Prometheusz gyúra, alig képzelhetni; és még is embernek lenni kimondhatatlan öröm, 's épen nem csuda, hogy ott az Istenek kedvet kaptak ollykor, eggy lévbe keveredni velünk.

———

Fáy sok ízben előzé-meg immár kívánságimat, de ma olly örömet ada nekem, mellyet reményleni nem mertem. Ebédre híva némelly Dietai Követeket, 's ezek közt lelém – Ferenczit. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket.[407]

Fáy nem lél határt, nem mértéket, barátsága' bizonyításiban, 's ismét ebédjéhez híva-meg. Ott lelék nehány Dietai Követeket is. Eggyiknek jobbját minden szó nélkül nyomtam a' fiam' fejére. De melly öröm vára itt rám! itt lelém Ferenczyt, a' Szobrászt. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket.

Ferenczy István Rima-Szombatban szül. 1792. Február. 24d. A' gyermek már gyermekkorában nagy ügyességgel faraga holmit, 's atyja, eggy jó birtokú Lakatos, őtet választá-ki, hogy házát az ő mestersége által tartsa tekintetben. Budára küldetvén mesterségét tanúlni, vasárnapokon feljára a' Normális Iskolába, 's Professora látá hogy a' gyermek többre született mint rostélyokat rajzolni. Ennek buzdítására felméne Bécsbe, 's látván ott, hogy a' vele eggykorúak antikokat rajzolnak, aczélban, márványban dolgoznak, általméne a' Graveurök' iskolájába, 's első examenjére eggy Szólont készíte, aczélban, 's jutalmat nyere. A'[408] következő exámenben eggy más jutalmat nyere a' Császár' képéért, ismét aczélban. Eltökélé hogy meglátja Rómát, 's

---

[404] odahagyák [A kötőjel utólag beszúrva a sor felett.]

[405] kérte<-meg> hogy [A vesszű utólag pótolva.]

[406] tanítás*a*n [Emendálva.]

[407] [Ezután másfél oldal üres. E bekezdés az eredeti – de már javított – számozás szerinti 19. oldalon van, a lap túloldala számozatlan, a következő lap rektójának oldalszáma szintén 19. A találkozás újrafogalmazásának ez az oka.]

[408] 's <elnyerte a'> jutalmat. A' [Beszúrás a sor felett.]

Canovával,[409] kinek munkáját Bécsben az Augustiniánusoknál sokat másolgatta,[410] magát megkedvelteti. Atyja csak akkor tudá-meg a' szándékot, midőn az tellyesítve volt, 1818. Június' 15d. *351*

Canóva, betegen, kiizene hozzá, hogy bé nem fogadhatja, de Thornwaldsen neki helyt ada. Eggy darab márványt teve elébe, hogy onnan láthassa, mennyire ment. Az olaszkák lesék, mit fog csinálni a' tartaruga[411] tedesca. De a' Bécsi tekenős-béka őket csak hamar csudálkozásra ragadá. Szaladtak Mesterekhez. Az inte cselédjének, hogy a' követ hozza utána, 's ment Canóvához, hogy az neki engede illy tanítványt.

Ferenczy csak hamar tekintetbe hozá magát, 's a' mesterségeket mind ápoló mind értő Bonaparte Lúcián' leánya őtet kéré-meg, hogy büsztjét faragná. Midőn a' Fő-Herczeg Nádor Rómában múlata, Ferenczy magyar[412] nyelven szóllítá-meg Gróf Eszterházy Kamarását, 's ez őtet siete bémutatni a' Nádornak. A' Fő-Herczeg tudni akará Thornwaldsentől, hogy Ferenczytől[413] mit várhatni, 's 350 forintot rendele neki esztendőnként ezüstben. De Canóva azt tanácslá, hogy Ferenczy váljon-el Thornwaldsentől, 's dolgozzék kényére, nem követvén sem[414] Mesterét, sem őtet, hanem önmagát.[415]

Érzé Ferenczy, hogy a' Művésznek egyedül Róma a' helye; de győzött benne a' haza' szerelme, 's azon volt, hogy a' Mesterség' szeretete itt is terjedjen; 's előre bocsátván Graphídionát, melly most az Ország' Muzéumában Pesten áll, és a' Csokonai' büsztjét, maga is megjelent. Prímásunk őtet szóllítá-meg, hogy az Esztergomi Basilicához a' szobrokat készítse. Haza érkezett 18 [416]

Fejér márványt Csetnek körül kerese, 's talált, de csak kis darabokban;[417] Dognácskán 1821. bálványokat is, de a' márvány kékes-fejér volt. A' mit ittmulatásom alatt ismét Krassóból hoza, olly fejér, hogy a' Párószi meg nem haladja, a' Carrári utól nem éri.

Lakást neki Gróf Sándor ada saját házánál, Budán, a' várban; dolgozója alól van, a' Duna' szélén.

Szent-István, a' Protomartyr, és a' mi a' Váli templom' számára márványban[418] fog készűlni, még csak gypszben áll nála. Amaz, eggy deli ifju, térdre rogyva altestével, de derekát egyenesen tartva, 's fejét 's jobbját az égre emelve, szent resignatióval: ezen a' Relígio, két tenyere közzé fogva a' keresztet, lefolyó hajjal,[419] redőtlen öltözetben emelkedik-el a' világ' sphaerájáról. Mellette eggy gyermek Géniusz tartja a' szövétneket, és eggy táblácskát, mellyen ez olvastatik: ÜRMÉNYI JÓZSEF. MDCCCXXV.

---

[409] Canov*ának*, [Átírás.]
[410] Augustiniánusoknál másolgatta, [Beszúrás a sor felett.]
[411] a' <Bécsi> tartaruga
[412] magyar<úl>
[413] Ferenczy*ből* [Átírás.]
[414] nem követvén <sem őtet,> sem
[415] magát. [Beszúrás a sor felett.]
[416] [Az évszám utolsó két számjegyének hely van kihagyva.]
[417] darab*uakat*; [Átírás.]
[418] m*a*rványban [Emendálva.]
[419] lefolyó <f> hajjal,

353 Két Ország-Bíráinknak, Ürményinek és Gróf Brunszvik Józsefnek, Generális Gróf Beckers Józsefnek, Gróf[420] Sándornak és Marczibánnénak büsztjeiket félig-készen láthatni márványban; lepel nélkül a' Beckerszé, a' többi az nélkül.[421] A' Sándoré helyt kívánhat a' legszebb antikok közt; eggy gyönyörű athlétai fej; Szépség és Erő eggyesűlve vannak benne. Ferenczy[422] az eggyik fültől a' másikig szakált vona itt, de az orczát, az áll' szegletéig, megkoppasztotta, 's így szerencsésen elkerűlé azt a' szemet-bántó inconvenienst, hogy a' bajusz szakál nélkül jelenjen-meg.

———

Pestnek és Budának, ha való a' hír, hatvan Festője van, 's én a' nevezetesbbeket eljárám. Midőn Scheffhez vezetének, nem tudtam egyebet róla mint azt, hogy neki fija is Festőnek készűl, 's most a' Bécsi Academiában tanúl;[423] és hogy Festő vala atyja is, 's az úcza, mellyen háza áll, tőle vevé a' Képíró-úcza nevet. De mint lepetém-meg, midőn nála eggy még el nem készűlt oltártáblát láttam-meg; a' vászon' felső részét, az Angyallal, még tekercsei közzé görgetve! Therézia térden áll, testtel a'[424] Néző felé, de szemeit az égre emelvén. Soha még Festő a' vállairól lefolyó fejérposztó pallástot [szebben] nem[425] festette; látni, hogy az posztó, és nem gyolcs; nem soha szebben a' carmelítszín scapulárét. Az Angyal perpendiculáris arányzatban ereszti rá a' mennyei szerelem' nyilát. Ha az Angyal is olly jó mint Therézia, úgy oltártáblát csak Scheff és Hess polgártársaink által kellene festetni.[426] Ha a' Szépítési Bíztosságnak arra van gondja, hogy hibás épűleteink ne légyenek, miért ne arra is, hogy rút oltáraink?

Pesky arczképeket ád, híven, és szemnek csapodarkodó ecsetléssel, szelíd árnyéklásokban, hihetőleg mert az avatlanok' ítéletétől tart. Dolgozásai úgy érdemlik a' megtekintést mint ő[427] maga, mert ő eggyike a' szeretetre legméltóbb embereknek. Szobája falait elborítják stúdiumai, leginkább Vandyck után, mert itt függ a' Rembrand' tiszteletes anyja is, 's három portréval Kreutzingertől. A' Lövőhely' palotájában övé a' Császár és a' Nádor, egész testben, nyolcz kissebb formájú portrékkal. Sógora, Varsághi, hisztoriai darabokat dolgozik, 's a' Pesky' maníerjában. Övé a' Magyar Királyné' táblája eggy bolt előtt a' Párizsi úczában, és a' Kígyó-úczában[428] a' Magyar Ifjué.

A' kilenczven esztendős Dónát még mindég dolgozik, 's ifju tűzzel. Sok darabjai készen várják a' Vevőt. Ha valaki, a' tiszteletes öreg érdemel polgári koszorút, és hogy Prytanéumban tartassék, mert felékesíté a' hont, 's ifju esztendeji olta sok jónak tartá-fenn emlékezetét. Füle teljesen el van siketűlve, 's vele lennem most úgy kín, mint eggykor nagy gyönyörűségem.

---

[420] Józsefnek, <és> Gróf
[421] [Sic!]
[422] fej; Ferenczy [Beszúrás a lap alján korrektúrajellel.]
[423] Academiában <múlat> tanúl;
[424] áll, <arcczal,> testtel<,> a'
[425] pallástot nem [Emendálva.]
[426] feste*[..]*i. [Átírás.]
[427] *[.]* [Átírás.]
[428] Párizsi úczá*[.]*, és a' Kígyó<ban> [Átírás és törlés.]

Jankovicsot Kohn festette, 's igen szépen, igen jól. Nem örömest viszen mindent *354*
belsőbb szobájába, 's én e' kedvezésével nem dicsekedhetem, noha talán csak azért, mert alkalmatlan időben jövék. Azonfelül a' min két három zsidó-születésű tanítványai dolgozának, nem láték nála egyebet eggy még el nem készűlt asszonyfejnél, prémes ruhában, mellynek bársonyát az alföldi iskola' gondjaival dolgozta-ki, 's elébb mint a' fejet. A' carmoisin bársonyszelet, melly neki modelűl szolgála,[429] még el vala vetve asztalán. Bár nevezetesbb embereink általa festetnék magokat.

Kärglinget vízfestékben senki Pesten utól nem éri; e' nemben a' többiek mázolnak. Eggernél asszonyfejeket találtam, Lampi után, sok saját dolgozásaival. Övé a' Királyi-Tábla' palotájában a' Császár is, 's igen jól; a' fej Krafft után. Krechnél két négy vagy öt lábnyi táblát, már csaknem készen; eggyikén[430] kedvesét festette, eggy pár gyönyörü fekete szemmel, eggy eldölt oszlop' törzsökén, 's a' lyány lábait az oszlopon nem innen vetve, hanem túl, melly mindent elront; a' szél tépi a' leány' fekete haját 's zöld pántlikájit, míg a' kép' fenekében vad zajban hánykolódik a' tenger. A' leány vállba van öltöztetve, 's a' ruha horizontális vonásban húzodik-el a' lyány' keblén, 's látatja a' kar' csuklyójit is, melly ismét mindent elront. Hogy érheti Művészt az a' gondolat, hogy kedvesét illy ízetlenséggel fesse? A' másik táblán eggy szép Aszszonyságot ada, szállongva mint Íriszt a' szivárvány' íve alatt, nem jól vetett redővel a' zöld selyem öltözetben. A' szép Irisz virágokat hint a' lábai alatt lebegő világra. Nem új sem az eggyik gondolat, sem a' másik, de azt nem kérdi senki: ezt kérdi, jól[431] van e exequálva. A' szegény Krech Aprílisban megholt.

Müller Képárosnál eggy Nádor vala kitéve; nem jól, mert a' Fő-Herczeg nem űl mindennek; de bátor szabad kézzel, a' mit[432] én inkább szeretek a' pepecsléseknél. Azt Richter dolgozá. Felkerestem a' lelkes embert, 's azt lelém benne a' mit óhajtottam, de csaknem minden munka nélkül. Szeret eltérni a' természettől, a' mit nem minden javal, mert az okot nem érti; de a' lelket megkapja, attitűdjei jól vannak választva, az öltözetre kevesebb gondot fordít mint az arczra, 's minden[433] fejének, a' mit csinál, eggy gondolatot ád, a' lelket kapja-meg, a' mi fő dolog. Staffeleya hever; asztalának veti a' rámát,[434] mellyre vászna vagy papirossa fel van vonva, 's festékeit nem paletjén[435] keveri, hanem eggy köszörült üvegen, 's a' kép fél óra alatt, első festésében, kész. Nála töltött óráim bizonyosan azok közzé tartoznak, mellyekről ha majd Pestet elhagyom, legtöbb[436] örömmel fogok emlékezni. Én benne eggy sok tapasztalású, mívelt embert, és eggy szeretetre igen méltót találtam, a' ki fel tud melegedni mikor kell, 's sem megvallani nem szégyenli hol van hátrább másoknál, sem örömét nem titkolja, midőn dolga óhajtása szerint sűlt-el.

---

[429] szolgál*t*, [Átírás.]
[430] készen; <az> eggyikén
[431] senki: *a*zt kérdi, <ha> jól [Átírás és törlés.]
[432] kézzel, <de> a' mit
[433] arczra, <de azt a' fény' és árnyék' vetése által kedvességbe hozza,> 's minden
[434] hever; <előkapja> a' <kép>rámát, [Javítás a törlés felett.]
[435] vonva, <az asztalnak veti,> 's festékeit nem <hüvelykén> paletjén
[436] elhagyom, <legink> legtöbb

355 Én őtet legelébb arra kértem, hogy eggy képemet, a' Monarchia' eggyik legnevezetesebb portraitírozójától, másolná, elkerűlvén annak szokott[437] hibáját, hogy a' test jobbra, a' fej balra, a' szem ismét jobbra fordúljon; mert ki néze úgy valaha? 's hidegen látszék venni kérésemet. De a' kérést úgy tellyesíté, a' hogy reményleni nem mertem, 's így Fáy, mint később Bártfay, Vitkovics,[438] Szemere, Toldy festeték magokat és társaikat. Thewrewk az enyémet kíváta, 's Richter engem mind en face feste, mind profílban, 's az utolsóbb minden képeimnél jobb. Hasonlatlanabb képet mint a' fiamé alig képzelhetni; és még is a' kép annyira ő, mint a' mit eggy más valaki feste, minden hasonlatossága mellett nem[439] ő. És mit csinála a' könyü kézzel festett gyönyörűen világított ruhájával! De ezek olly beszédek, a' mit kevés fog érteni tudni, 's érteni akarni.

Fáy ismét ebédjére hívá Ferenczyt, 's én kértem ezt, hogy velünk jönne Richterhez, 's adná ítéletét képeinkről. Nem hajla kérésemre,[440] tartván, hogy az Richtert megbánthatná. Végre engede a' kérésnek. Midőn el akaránk jőni, hirtelen támadámmeg Ferenczyt, hogy űljön számomra, 's Richter azt a' szerencsét köszöné leginkább barátságomnak, hogy hazánknak ezt a' díszét ő dolgozhatja. Szinte reszketett örömében, és midőn tőle eljövénk, kénytelen vala megváltoztatni öltözetét; izzadsága csorgott róla. A' kép Ferenczyt olly jól fogja adni, mint az Ehrenreiché nem jól.

———

Ferenczyn kivül Rima-Szombat még eggy Művészt szűle a' hazának (1781. Apríl. 12d.), Szent-Péteri József Ezüstmívest, a' Kígyó-úczában. A' házas, de szerencséjére 's szerencsénkre gyermektelen ember nem gondol azzal, a' mi neki hasznot hajtana: azzal gondol, a' mi neki örömet, a' hazának fényt ád. Lelkes embernek ez több, – mint[441] a' bolondnak és rossznak; a' kettő abban külömbözik, hogy amaz szép és hasznos örömöket keres, ha koplal is mellette, míg amaz veszedelmest és rútat.

Szent-Péteri, az önmaga tanítványa, eggy csaknem két lábnyi réztáblán veré-ki a' Nagy-Sándor' és Dárius' csatázását, Le-Brünnek ismeretes darabja után; csudálást igen nagy mértékben érdemlő ügyességgel. A' lapos táblát addig ütögeti fonák oldalán, míg figuráji előlről kidomborodnak. Görögök és Rómaiak az illy mívet toreumának mondották. Esztendők olta dolgozik ezen, 's munkája még nem egészen kész. Figuráji hibátlanok, sőt tökéletesen hasonlítanak a' Le-Brűnéjihez, a' legvéknyabb vonásokig. A' maga nemében őt vallják a' Monarchia' első Művészének még a' Németek is. Ha elkészűl munkája, ki fog küldetni Londonba és Párizsba; de úgy hiszem, onnan visszajő, 's Muzéumunkba fog betétetni. A' haza nem engedi szegénységben halni-meg, a' ki neki dicsőségére élt.

Szent-Györgyi Jánost, ki Pataki Deák[442] korában ott virágfestésben ada leczkéket, a' Collégium' Fő-Curátora, Ungvári Fő-Ispán Lónyay Gábor Úr, Bécsben tanítatá

---

[437] elkerűlvén szokott [Javítás a sor felett.]
[438] később Vitkovics, [A javítás korrektúrajellel beszúrva a lap szélén.]
[439] mellett <épen> nem
[440] kérés/…/re, [Átírás.]
[441] több, mint [Beszúrás a sor felett.]
[442] Deák<…>

hat esztendeig, hogy idővel Patakon festést és architectúrát tanítson. Önként mon- *356*
da-le ezen[443] kinézéseiről, 's most itt maga[444] kezére dolgozik. A' derék ifjú valóban érdemli a' pártfogást, 's dicséretére kell mondanom, hogy munka[445] nélkül soha nem találtam. A' természet őtet Virágfestőnek teremtette, és ha ő Hollandiában született volna, a' Huysumok ismét találtak volna eggy hozzájok méltó tanítványt. Az kár, hogy tőle is minden kívántatik, 's erejét 's idejét kénytelen felosztani; hogy[446] a' kik magokat véle festetik, hasonlóságot kívánnak, 's szép ruhát inkább mint szép arczot. Szent-Györgyi nagy ügyességgel fest tájdarabokat is, és valamit az idő kíván. Szül. 1793. Pünkösd' első[447] napján.

Simó Ferencz Udvarhelytt született 1801. April. 11d. Prókátor[448] atyától. Festegetései eggy Hadi-Tisztet rá-bírák, hogy őtet Bécsbe vigye-fel Erdélyből. Kevés idő alatt nagy reményt támaszta maga eránt,[449] 's el vala halmozva munkával. Wesselényi 's Gyulai Lajos, Mailáth János, Himfy, Horvát Endre, igen[450] jól vannak eltalálva, de senki sem jobban ezek közt mint a' Csanádi Fő-Ispán Gróf Teleki József; sőt Dezsőffy is igazábban[451] mint a' Hormayr' Zsebkönyvében, 1828. Ecsetje szelíd, 's tetszik a' szemnek, kivált hogy darabjait kissebb formában dolgozza. Ő és Szent-Györgyi szoros barátok, 's eggyike kölcsönösen segélgeti a' másikát.

A' három Művész mellett említek eggy férfit, ki nem e' nemhez tartozik, de mint ők, köz figyelmet érdemel, nem közönséges ízlése[452] 's törekedései által; Farkasfalvi Farkas Károly Táblabíró és Curiális Prókátor Urat. Szül. Fejér-Gyarmaton[453] Szatmár Várm. 1785. Martz. 30d. Tizenöt ezer[454] lepét bír Gyüjteményében, nagy részben vásárlottakat, nagy részben a' mit maga fogott és hernyókból nevelt.[455]

Azon Választottság' tagjai, mellyet a' Fő-Herczeg Nádor a' Magyar Tudós Társa- *357, 281*
ság' organizálására összehítt, összegyülekezének Pesten. Mártziusnak 9dik napja volt életemnek az a' nevezetes napja, mellynek reggelén, még mindég gyengélkedő tüdővel, rekedt hanggal, sápadt arcczal, a' Fő-Herczeg Nádor[456] elébe lépheték; és a' mellynek estvéjén a' nemzet' szerelmét Himfyt, és Guzmicsot, először látám. Hogy a' Fő-Herczeg köztünk

---

[443] tanítson<,> <lemonda> ezen [Javítás a sor felett.]

[444] itt <…> maga

[445] hogy <őtet> munka

[446] felosztani; <'s a' kik> hogy

[447] első<jén>

[448] 11d. <eggy> Prókátor

[449] maga <felől> eránt,

[450] <A'> Wesselényi 's Gyulai Lajos<' képeik, a'> Mailáth János<é>, Himfy<é>, Horvát Endré<é>, igen [Törlések; az „Endre" szóban az ékezet törölve.]

[451] is <jobban> igazábban

[452] érdemel <szokatlan> ízlése [Javítás a sor végén és a sor felett.]

[453] Fejér-Gyarmat*hon* [Átírás.]

[454] 30d. <Ez a' …> Tizenöt ezer

[455] [Ezután másfél oldal üres: vagyis a kéziratlap 29. számú oldalának az alsó fele és a 30. számú túloldala is üresen maradt; a következő lap kezdő oldalszáma: 35.]

[456] Nádor<unk>

357 Azért legelső, mert legérdemesbb –

tudják, a' kik Dietáinkon lelkét 's tudományait csudálták: szíve'[457] nemességét azok ismérhetik, a' kikkel négy szem közt szóll.

Himfy erős alkotású férfi, de nem kövér; nem kicsiny, de nem szálas; szög hajai elhagyták feje' lágyát; veresbe csapó bajusza lefoly szája mellett. Szemei kékek; módja egészen magyar, mintha honunk' határain soha által nem lépett volna.

Ez nap látám ismét azt a' férfit is, kit[458] ifjabb esztendeim olta soha meg nem lankadt tűzzel szeretek, Superint. Kis Urat. Eggyütt menék véle elébb Horváthoz, a' legszélesebb tudományú Magyarhoz, azután Himfyhez, kit első látogatásunk alatt nem találtunk.

Közelítvén a' nap, mellyen tanácskozásinknak el kelle kezdődni, Gróf Dessewffy József Úr vala megkérve, hogy a' Nádor által Elől̃ől̃nkké nevezett Csanádi Fő-Ispán 's Táblai Báró Gróf Teleki József Cs. K. Kamarás Urat, Lászlónak fiját, 's a' Koronaőr Józsefnek unokáját, megköszöntse, 's a' Küldöttség'[459] tagjait mutassa-bé, 's ez megtörtént 11dikben.[460] A' Küldöttség' tagjainak neveik:

281 Fundátorok:

1) Gróf Széchényi István, Cs. Kir. Kamarás, az Orosz Vladimír, a' Prussziai Érdem, a' Sardíniai Szent Moricz és Lázár, 's a' Sicíliai Érdem Rendjeinek Vitéze; fija a' halhatatlan Ferencznek, a' Magyar Muséum' Alkotójának; szül. 1791. Septemb. 23d.

2) Vajai Vay Ábrahám, Cs. Kir. Kamarás, és Borsodnak Elsőbb Al-Ispánja; fija a' hon' nagy férfijának, a' Pataki Collégium' Újra-alkotójának, Józsefnek; szül. 1789. Júl. 13d.[461]

3) Gróf Andrásy György, Cs. Kir. Kamarás, és Torna Várm. a' legközelebbi Ország-Gyűlésen Követje; szül.[462]

4) Gróf Károlyi[463] György, Cs. Kir. Kamarás; szül.[464]

Felhívattak:

1) Bartal György, Personális: Itélő-Mester, Pozsony Várm. volt Elsőbb Al-Ispánja, és a' legközelebbi Ország-Gyűlésén Követje; szül.[465]

2) Bene Ferencz, Cs. Kir. Tanácsos, Orvos Doctor és az Universitásban Professor; szül.[466]

3) Bittnicz Lajos, Papja a' Szombathelyi Megyének, 's Mathes. és Magy. Nyelvet tanító Professor Szombathelytt, szül.[467]

---

[457] csudálták: <lel->*k*e' [A sorhatáron lévő szó első szótagja törölve, a javítás a sor után, az utolsó előtti betű átírva.]

[458] <a'> kit

[459] *[.]*üldöttség' [Átírás.]

[460] 1*3*dikb*a*n. [Átírás.]

[461] 13d. <– tizeneggy gyermeknek apja.>

[462] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

[463] Károlyi [Az ékezet törölve.]

[464] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

[465] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

[466] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

[467] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

4) Budai Esaiás, Superintendens Debreczenben, Bihar Várm. Táblabírája; szül.[468] *281*

5) Gróf Dessewffy József, Ország-Gyűléseinken Sáros, Zemplény, Szabolcs Vármegyéknek Követje; szül. 1772. Febr. 13d. Lakik Nagy-Mihálytt, Szabolcsban.

6) Döbrentei Gábor, Tartománybeli Al-Bíztos a' Budai Kerületben; szül. 1786. Decemb. 5d.

7) Ercsei Dániel, Philosophiát tanító Professor Debreczenben, Szabolcs Várm. Táblabírája; szül.[469]

8) Fejér György, Cs. Kir. Tanácsos, a' Pesti Újhegy' Prépostja, a' Magyar Universitás Könyvtárnokja; szül.[470]

9) Guzmics Iszidór, Benedictínus, Theol. Dr. és Prof. Pannonhalmán; szül.[471]

10) Horvát Endre, Téti Plebánus, Győr mellett; szül. 1778. Novemb. 25d.

11) Horváth János, Bozoni Püspök, Rudinai Apát, Veszprémi Kanonok, Consiliáriusa a' Helytartó Magyar Tanácsnak, szül.[472]

[12)][473] Horvát István, Bibliothecáriusa az Országos Könyvtárnak; a' Magyar Universitásban Diplomaticát tanító Professor, Fejér Várm. Táblabírája; szül. 1784. Máj. 3d.

13)[474] Jankovics Miklós, Pest Várm. Táblabírája; szül.[475] lakik Pesten és Wadason.

13)[476] Kazinczy Ferencz, Zemplény Várm. Tablabírája; szül. 1759. Octób. 27d.; lakik Széphalmon, Újhely[477] mellett.

14) Kis János, Superintendens, Soprony Várm. Táblabírája; szül. 1770.[478] Sept. 22d.; lakik Sopronyban.

15) Kisfaludy Sándor, Szala Várm. Táblabírája; szül. 17 lakik S[479]

16)[480] Kövy Sándor, Magyar Törvényt tanító Professor[481] Patakon; Zemplény Várm. Táblabírája; szül.[482]

17) Kulcsár István, Komárom Várm. Táblabírája, Magyar Újságíró; szül. 1761. Sept. 16d.

18) Báró Mednyánszky Aloyz, Cs. Kir. Kamarás; szül.[483] lakik V[484] Nyitra Várm.

---

[468] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[469] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[470] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[471] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[472] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[473] [A sorszám általunk pótolva; ez a bekezdés utólagos beszúrás a lap alján.]
[474] 12) [Átírás.]
[475] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[476] [Sic!]
[477] Széphalmon, <Abaujban> Újhely
[478] szül.<17> 1770.
[479] [Hely kihagyva a dátumnak és születési helynek.]
[480] <16) Kulcsár István, Komárom Várm. Táblabírája, Újságíró; szül. 17 > 16)
[481] Professor<,>
[482] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[483] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]
[484] [Hely van kihagyva a helynévnek.]

281 19) Schédius Lajos, Philos.[485] Dr., Aestheticát tanító Prof. a' Magyar Universitásban; Pest[486] Várm. Táblabírája; szül.[487]

20) Szemere Pál, Pest Várm. Ügyvédje 's Táblabírája; szül. 1785. Február. 19d.; lakik Péczelen, Pest mellett.

21) Vitkovics Mihály, Curiális Prokátor és Várm.[488] Táblabírája; szül. 1778. Aug. 26d.; lakik Pesten.[489]

Az Előlűlő Mártzius' 13d. a' Küldöttség' minden tagjait, eggyikünkön kivűl, ki rég olta betegeskedék, Ő Csász. Kir. Fő-Herczegségénél a' Nádornál bemutatta. A' nagyobb részben igen pompás hintók az Előlűlő' házától indúltanak-ki, 's elfogák az[490] hídat, a' Budai hegy' útját, és a' Királyi lak' udvarát. Nagy sokaság gyűlt a' hídra, hogy láthassák azon jelenést, melly eggyike vala a' nemzet' legforróbb óhajtásainak, és a' mellyre a' legkésőbb idők is gyönyörködve fognak emlékezni. Az Előlűlő a' maga harmadik hintajában, két fekete ménnel, engem teve gazdává; maga az elsőn Gróf Dezsőffit vitte; 's én Szemerével[491] osztozám megtiszteltetésemben. Zenge az áldó sikoltozás a' mellettek elmenőkre, 's messzére hallatszott-el a' Széchényi', Vay', Andrásy', Károlyi'[492] neve, kik közzül az a' dicső ifju-férfi az ügynek, első példával, százötven ezer forintot ajándékoza, a' tizeneggy gyermekü második húszat, a' harmadik huszonötöt, a' negyedik százat! 'S[493] melly kebel ne gyúladt volna lángokra, midőn őket itt pillantá-meg; mert ez a' nagy nap az ő munkájok volt; ki[494] nem áldja őket némán is, valamikor megpillantja!

358 Az Előlűlő' beszédére a' nemzet' Védangyala 's kevély szerelme hosszan tartá buzdító feleletét, hogy a' Király' és az Ország' nagy óhajtásinak, nagy reményeinek, megfelelni férfias erővel igyekezzünk.

Az Ország' Prímásánál Prépost Fejér vala szollnokunk, valamint az Ország' Bírájánál is, ki már gyermekkorában, a' hív Dugonics' vezérlése alatt, a' Pesten tanúló ifjúságból eggy kisded Magyar Társaságot alkota. A' Herczeg-Prímás emlékeztete bennünket, hogy ámbár itt a' szerint gyülekeztünk-össze mint a' halak a' tengerben, ne nézzünk egyebet, mint a' mit a' nemzet' java és[495] dicsősége kíván; Ő Herczegsége igyekezetünket mind tanácsa mind pénze által segéleni mindég készen lesz: Gróf Cziráky buzdíta[496] úgy vinnünk-elő a' Nyelvet, hogy hajdani férfias szépségétől el ne távozzék; melly igen is bölcs és idvezséges óhajtás. Eszes Író nem új Nyelvet és más

---

[485] Lajos, <Pest Várm. Ügyvédje 's Táblabírája, szül. 178 Febr. 19d.; lakik Péczelen, Pest mellett. Aes> Philos.

[486] Universitásban; <szül.> Pest

[487] [A „szül." után hely kihagyva a dátumnak.]

[488] [Hely van kihagyva a helynévnek.]

[489] [A kéziratoldal fele üresen maradt.]

[490] [Sic!]

[491] Szemer*ét* [Átírás.]

[492] Andrásy', <és> Károlyi'

[493] *'s* [Átírás.]

[494] volt<!> ki

[495] mint a' nemzet' jav*á*<t> és [Az ékezet törölve.]

[496] Cziráky <arra> buzdíta

Nyelvet igyekszik csinálni, hanem azon van hogy ez a' szép a' maga nagy erejét ki- 358
fejtvén, és mind azt, a' mi ennek, nem eggy nemeiben, használhat, másoktól általvévén, még szebbé, bővebbé váljon; 's a' ki tudja a' mit kellene tudni, tudja, hogy így méne-elő minden Nyelv, vagy örökre elmaradott. Erre törekedék Dugonicsunk is, 's az Ország-Bírája nem egyébre inte bennünket.

A' tudományai 's szíve által eggyaránt tiszteletes Veszprémi Püspök is Fundátoraink közzé tartozván, a' Küldöttség' tagjai tiszteknek ismerték megköszönni hazafiúi adakozását. Nekünk illy férfiat látni úgy vala kedves, mint néki azt, hogy általunk szerettetik.

———

Első Űlésünk kezdődött Mártzius' 15dikén, 's azon szálában, hol a' pereket a' Királyi-Tábla szokta ítélet alá venni. Ennek fenekében az Uralkodó' képe függ, a' Szent-István Rende' talárisában, Egger által festve, a' fej Krafft után; az oldalfalakon a' Száraz György, Grasalkovics Antal, Koller Ferencz, Szvetics Jakab, Fekete György, Végh Péter, Ürményi József, Felső-Bükki Nagy József, Semsey András, Aczél István, Mailáth György, Szőgyényi Zsigmond Personalisok' mellyképeikkel olajban; Grasalkovics, Fekete, Végh és Ürményi a' Szent István' csillagával, de a' mellyet Personális korokban még nem hordottak.

Álljon itt a' rend is, mellyben a' Küldöttség' tagjai, a' mint ezen első Űlés alatt nem elrendelés, hanem történet ejtette, 's így osztán minden Űléseiken végig, helyt fogának: – jobbra az Előlűlő mellett Horváth János Bozsoni Püspök, Superint. Kis, Gróf Dezsőffy, Kazinczy, Báró Mednyánszky, Kisfaludy, Bitnicz, Guzmics, Szemere, Superint. Buday, Bene, 's szembe az Előlűlővel Vitkovics; – balra a' négy Fundátor, Gróf Széchényi, Vay, Gróf Andrássy, Gróf Károlyi; 's ezek mellett Itélő-Mester Bartal, Prépost Fejér, Horvát István, Jankovics, Schédius, Horvát Endre, Döbrentei, Kövy és Ercsey. A' Jegyző-tollat az Előlűlő köz akarattal Horvát István társunknak adta-által.

De örömünket kettős szomorúság szakasztá-félbe; mert Szemerének hitvesét, a' sok adományokkal megáldott Szemere Christínát, poetai nevével Képlaki Vilmát, Martzius' 26d., a' rég olta ágyban fekvő Kulcsárt pedig Martz. 30d. a' halál közzűlünk kiragadta. A' Küldöttség' tagjai érezteték részvéteket a' mély bánatba süllyedt Szemerével, Kulcsárnak temetését pedig, Apríl. elsőjén, az idő sanyarúságával nem gondolván, jelenlétek által tisztelék-meg.

———[497]

Második Űlésünkben felolvastatott a' Törvényczikkely (1827. XI.), melly összehívattatásunknak alkalmat ada, 's a' Fels. Nádornak Leírása az összehívattak' neveik' lajstromával; 's meghatároztatott, hogy vizsgálat[498] alá vétetvén elébb az Ország-Gyűlése alatt készűlt Plánum, a' Társaság' újabb Alapintézetei 's Statútumai dolgoztassanak-ki, 's vétessék számba, mit bír-el a' Társaság' Pénztára, hogy annak jövedelmeihez képest a' dolog azonnal elindíthassék, mihelytt mostani dolgozásaink a' Felségnél helybenhagyást nyerendenek. Mind ezeknek elkészítésére eggy Kikül-

[497] [A kéziratoldal fele üresen maradt.]
[498] vizsgálat<ba>

döttség rendeltetett, a' magyar dolgozás Horvát Endre, a' deák Bitnicz társainkra bízatván.

Kilenczedik Űlésünkben Ő Csász. Kir. Fő-Herczegsége a' Nádor általküldé Jankowics társunknak az eránt tett ajánlását, hogy ez a' Magyar Nyelv' elterjesztésére ezer fntot, a' Magyar Literatúra'[499] gyarapítására ugyan-annyit áldoza, ezüstpénzben, a' hazának.[500]

[499] Magyar <Nye> Literatúra'

[500] [A kéziratoldal alsó harmada és a lap túloldala üres.]

7.
[Pesten, 1828–1829.] [I.]

273

Szemere[501] rám bízá, hogy a' mit csak magadnak[502] akarék elmondani, mondjam el az ő Muzáriona' Olvasójinak is, mert a' dolgok ezeknek is érdemlik figyelmeket. Engedek kívánságának. Végye azt az Olvasó mint csak neked mondottat.

I.

359 Péczelen a' mi Szemerénénk, akkor még Fáy József Úr' özvegye, engem azon szobájába szállított, honnan a' Rádayak' Kastélyára legkedvezőbb a' kilátás. Tisztelet' érzéseivel pillanték által azon falakra, mellyek közt ifjuságom' legszebb szakában olly szép napokat 's éjjeleket éltem; 's vettem tollamat, 's lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignettként metszethessem. Péczel, hol három Rádayt ismertem, és a' hol a' mi Szemerénk született és lakik, felejthetetlen lesz a' nemzet előtt, még mikor ezen Kastélyt[503] a' sok századok eltemetik is.

Meglátám az udvarról a' Kápolnát a' köz temetőben,[504] hol a' három Ráday - Gedeon, a' tudós; a' második Gedeon, a' Koronaőr; 's annak és ennek[505] hitveseik Szent-Pétery Katalin és Gróf Fáy Susána; 's ennek és a' Koronaőrnek fija Pál, a' Játékszín' nagy barátja, már alszák az örök álmot. A' Kastély'[506] mostani Ura, Gedeon, testvére Lászlónak és Annának a' Gróf Nádasdy László' özvegyének 's Erzsébetnek Báró Pronay Albertnének, megengedé, hogy a' Kápolna' déli oldala mellé eggy ákáczot ültessek. Hajtson az gyökereket, 's hirdesse hűségemet a' nagy és nemes-lelkü Megholtakhoz; és ha majd a' sok esztendők kidöntik is tövéből, neveljen új sarjadzatokat, mint[507] a' Ráday ház, melly többször vala már [közel] kidőléséhez,[508] de a' mellynek jó fijait 's két gyönyörű leányait virágzani, sok századok' lefolyta után is örömmel látjuk.

II.[509]

360 Közelít az idő, édes barátom, mellyben hat holnap múlva elhagyom[510] Pestet, 's visszatérek eggy szeretett jó asszonyt 's négy fiamat és három leányomat meglátni, kiket a' példátlan igazságtalanság tizenkilencz eszt. olta nyomorgat.[511] Mint az élet'

---

[501] [A szöveg és az előtte található fogalmazvány eredetileg folytatólagosan lett beszámozva, így az „V." fejezetszám olvasható a „Szemere rám bízá, hogy a' mit csak magadnak akarék elmondani…" kezdetű rész felett. E három mondat utólag be lett keretezve – nem állapítható meg, hogy ez Kazinczy változtatása-e. A bekarikázás vonala metszi az „V."-ös fejezetszámot, azaz törlésnek is tekinthető. E sorok alatt utólag lett beírva az „I."-es fejezetszám, és utólag lett átjavítva az eredetileg „VI."-os fejezetszám „II."-re a „Közelít az idő, édes barátom…" kezdetű rész felett.]

[502] *[.]*agadnak [Átírás.]

[503] *k*astélyt [Átírás.]

[504] *te*öz temetőben, [Átírás.]

[505] *e*nnek és *a*nnek [Átírás.]

[506] *k*astély' [Átírás.]

[507] tövéből, mint [Beszúrás a sor alatt.]

[508] már kidőléséhez, [Emendálva.]

[509] *VI.* [Átírás.]

[510] mellyben elhagyom [Beszúrás a sor felett.]

[511] olta <ront és> nyomorgat.

360 szélén nézünk vissza eltünt esztendeink' sorára, úgy én azon tizeneggy holnapra, mellyeket tavaly és ezidén itt éltem el, Szemerének[512] vendége, két egymásból nyíló szobában. Melly szép sors juta a' megbecsűlhetetlen embernek, ki Péczelen reggel béfogat, 's három óra alatt[513] Pesten van, 's ismét Péczelen estve, ha úgy akarja. Illy közel az ügy' embereihez, mindent láthat, hallhat, tudhat, a' mire szüksége van. Tanulónak,[514] dolgozónak anyavárosban kellene lakni; de nekem falu az elementumom.

340 Midőn tavaly lejöttem Februáriusban, Jankowics, a' halhatatlan[515] férfi, levelei által híva meg vendégének, 's olly jelentéssel, hogy Kézíratainak szobájában leszek
341 szállva. Lakhatik e Király kevélyebben? De tüdőgyuladást kapván az úton, Szemere elfoga, valamig felgyógyúlandok, 's így osztán megmaradék nála. Ismét láttam, 's annyi esztendők mulva régibb barátimat, Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot,
281 Sztrokayt; itt[516] az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Ká-[517]

[512] el, <mint> Szemerének

[513] óra <múlva> alatt

[514] Tanul*ni*nak, [Átírás.]

[515] Jankowics, <az> a' halhatatlan

[516] barátimat, <Vitkovicsot, Sztrokayt,> Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; <Helmeczit> itt

[517] [A szó és a szöveg vége hiányzik, a következő lapok ismeretlenek.]

8. *273*
[Pesten, 1828–1829.] [II.]

I.[518]

Tizenhárom esztendő óta nem láttam vala Pestet. 'S melly változásban láttam most; 's leginkább a' müvészet' tekintetében!

Akkor egy Olasz árula geográphiai abroszokat, 's némelly semmi vagy kevés becsű rézmetszeteket: most négy bolt előtt vannak kifüggesztve a' legszebb réz és kőmetszetek, 's nem csak portrék, hanem historiai darabok is, mint péld. a' Horace *348* Vernet által festett 's Jazet által hánytott munkában dolgozott A r c o l e; mellyben gondolat és elrakás és rajzolás gyönyörüek, csudálást érdemlők. Mit adnék érte, ha nemzetünk vitézeinek valamelly nagy tettét így festhetném! Irígylem Vernet sorsát: nem, mikor mívét c s u d á l t a t n i l á t t a; hanem, mikor azt d o l g o z á. Ő is győze Arcolenal; mert festette a' győzedelmet.

A' portrék közt leginkább becsűlöm a' Canningét, a' mint egy levelet tart jobbjá- *348* ban, és a' X. Károly királyét vonásos munkában. Lichtl, Tomala, Miller és Conzi va- *349* lóságos jóltevői a' nemzetnek, hogy darabjaikat az útczára függesztik: az által lángot lobbantanak a' gyúladható szívbe, 's a' müvészet' szeretete terjed. – A' vásárok alkalmával idegen képárosok is jelennek meg, 's igen szép, igen drága darabokkal: de a' kiket jó kikerülni. Egy nyomtatványát Raphael transfiguratiójának Morghen Raphaeltől egyik nap ötven, más nap hatvannégy aranyon tartotta. Rendes képárosnál mindennek szabva van ára. Ócska képeket az egyiktől igen jutalmasan és igen jókat vettem. De itt egy intést. A' ki nem ért a' dologhoz, ne vásároljon értő tanácsa nélkül, és soha ne vásárosoktól: vagy drágán adják, vagy rosz darabokat.

Napoleonnak egyiptusi utazását, az igen nagy táblákra nyomtatott metszésekkel, *350* Gróf Teleki József Urnak bibliothecájában, a' Voyage pittoresque en Sicile-t Vigyázó Urnak gazdag gyüjteményében vala örömem látni. Egy példánya az elsőbb munkának háromezer forint. Szép gyüjteménye van Kisfaludy Károlynak is mind olaj festékben mind metszésben; 's ő nem csak ír, hanem festeget is. Nála láttam egy nagy táblát: kinézés a' tengerre, Rebelltől, a' bécsi galéria directorától, egy vad vetésü heggyel; 's másolatban Spinoza' arczképét. Szent Benedek! mint irígylem szerencsédet, hogy illy müvészt kapál. A' fej sokat emlékeztete a' Vay Józsefére: noha a' vonások, egyenkint tekintve, nem hasonlítanak. 'S szavam közönséges javalást találа.

Mostani Uralkodónk' képe fő dísze a' Pest vármegye' gyülési palotájának Krafft- *346* tól; 's én is úgy hiszem, hogy fejedelmünk itt hívebben van eltalálva, mint minden egyéb festésben vagy rézmetszetben, mellyet ismerek. Melly kár, hogy a' vármegye fejér mentében 's veres dolmányban és nadrágban kíváná azt, és nem Szent István' Rende' talárisában, a' mi mind méltóságához inkább illett, mind alkalmat adott volna a' müvésznek, hogy a' redőlésben mutassa ki magát. Krafft festé egykori helytartónkat Albert herczeget is, 's ezt is fejér mentével, ezt is görbe térddel, melly a' szemnek *347* fáj. Mostani nádorunkat Stunder festette; 's mind arczban mind állásban igen roszúl: a' másik főherczeg nádorunk jobban; de a' színek elfeketültek egészen. Itt Wesselé-

[518] [Az *Aurora* címadása, amely utal két másik szövegre is: „*PESTEN ÉS KÖRŰLE, / HÁRMAN. / ELSŐ. / 1828 és 1829.*"]

347 nyi Ferencz, megyszín bársony dolmányban, veres nadrággal, itt herczeg Eszterházy Pál (ennek neve tévedéssel iratott atyja képe alá a' Kassai Minerva' egyik kötetében – Pál nem viselt szakálat, a' szakálas szép fej Miklósé); itt a' békekötő Pálffy János, duelluma óta nem huszár generalis többé, egy iszonyú allonge-parókában; itt a' Pálffy Miklósé (Salistól) csuda világításban, 's a' Batthyáni Lajosé, mellynek legalább arcza igen szép (ha szemem jól kapta fel a' manírt, Meynestől). Mit nyerne a' hon' historiája, mit nyernénk a' müvészet' tekintetében, ha minden gyülési palotáinkat illy képek ékesítenék! A' kisebb palotában Gróf Barkóczy Ferencz abaúji főispány képe áll, ki e' megyét mint főispányi helytartó igazgatá: Krafftól ez is; 's felette híven, felette szépen.

344 Gróf Széchenyi Ferenczet Ender festette a' Muzéum számára, híven és szépen. A' kép mutatja a' nagy, a' nemes lelkü embert; 's mutatná, ha nem tudnók is, kit mutat. Csak a' tudományos attributumokat szeretném körüle kevésb számban. Ha a' kép felelevenednék, ki nem tudna lépni ezek miatt.

345 Zrínyi Miklós és mostani Uralkodónknak budai koronáztatása az universitásnak egy nagy szobájában tartatik. Az utóbiakban Krafft el nem kerülheté a' monotoniát; de ügyességét megbizonyította: az elsőbb jobb, mint lipcsei ütközete.

351 Fáy ebédre hívatott. Elvalék ragadtatva, midőn itt látám meg egy diétai követ barátomat, kinek jobbját Emil fiam fejére nyomám; de kibontakoztam ennek karjai közűl, hogy magamat olly férjfi karjaiba vethessem, ki külföldön is fényt, 's nagy fényt vona a' magyar névre, a' ki Canovának megnyerte barátságát – F e r e n c z y karjaiba. Egyike vala legfőbb óhajtásimnak, 's még midőn egymásnak Romába és Romából iránk, hogy a' honnak ezt az örök díszét megláthassam valaha; 's íme meglön, a' mit két esztendő elött reméleni még nem mertem.

Graphídiona a' muzéumban áll. Lehet e jobb gondolat, mint az volt, hogy a' kezdő müvész a' müvészség kezdetét dolgozza? A' leány jobb térdével a' tenger' fövenyébe hajlik le, 's eltelve a' kedvelt ifiu képével lelkében, annak profílját vesszejével a' fövenybe rajzolá; 's most feleszmél, hogy őt a' szerelem melly találmányra vezeté. A' felső test ruhátlan, hogy a' termet bájai látathassanak, az alsó szép vetésekben van elfedve. Gyönyörü kis teremtés; 's érdemli, hogy ujom a' kőre nyomja csókomat.

352 Dolgozójában áll gipszmodellben István, a' protomartyr, már térdeire rogyva, feltekintve az egekbe, 's felnyújtván oda jobbját is, 's magát megadva várván kövezőjitől nem a' halált, hanem a' halál pálmáját. Gipszben áll még azon dolgozása is, melly a' Váli templomot fogja ékesíteni: egy ifju leány összetapasztott[519] tenyereivel emelkedik fel a' földről az egek felé, 's egy gyermek génius mellette táblát tart, mellyre Ürményi József neve van felírva. Szép képe a' földi' gondjain túl emelkedett gyermeki ártatlanságu 's tisztaságú léleknek.

Gróf Károlyi Istvánné született Gróf Dillon Georgina sírköve márványban készül. Ez a' minden testi és lelki szépségekkel gazdagon megáldott angyalasszony halva fekszik, bevonva fátyolával; 's hozzá méltó férje a' legmélyebb keserüség nyugalmában ül lábainál, lehajtván homlokát jobb tenyerébe, idealis öltözetben. A' basrelief Foltra fog vitetni a' Megholt sírja felibe.

[519] összetapasztot [Emendálva.]

A' büsztök közűl legnevezetesebbek a' cardinalis primás Rudnyayé, a' két ország- 352
birája Ürményi és Gróf Brunszvik Józsefeké, generalis Beckersé, a' szép athléta Gróf Sándor Moriczé, és a' Marczibáni Asszonyságé. – Ferenczy tűzzel, kedvvel, szerelemmel dolgozik; 's mívein el van öntve a' plastica bájos nyugalma. Kár, hogy a' fejér márvány' keresésével olly sok időt veszte, míg végre azt Krassó vármegyében találta fel, honnan igen nagy darabokat is vehet.

Heinrich Ur, kereszt neve Thugut, Budán vőn lakást, pártfogolva a' minden jót és 353
szépet becsülni tudó Gróf Brunszvik ház és annak tiszteletet érdemlő Theréze által, ki maga is fest. Egy nagy táblán adá lábszáriglan Gróf Brunszvik Ferenczet, a' házasági boldogság' nyugalmában grouppirozván össze a' Grófot és hitvesét; magát medvével prémzett sötétes kék fel nem öltött mentében, a' Grófnét carmoisin bársony öltözetben fátyollal. A' kép közelről nézőnek is van dolgozva, nem azon világitásban, mellyet Krafft ada a' császárén; 's ha valami, ez érdemli a' csudálást a' két városban. – Engem Heinrich olajban, Ferenczy márványban dolgozának; 's ez a' két barátom nekem halhatatlanságot ada.

Kis-Solymosi Simó Ferencz nagy szerencsével festé Döbrentei számára Gróf Te- 356
leki és Dezsőffy Józsefeket, Himfyt, Horvát Endrét, Virágot, Berzsenyit, Báró Wesselényi Miklóst, Gróf Mailáth Jánost, Gróf Gyulai Lajost, és magát Döbrenteit, 's ezt jobban mint a' Ruprecht lithographolt, affectált nézésű darabja, a' magyarul rosz inscriptióval: é r d e m e i t b e c s ü l ő j e – jól *érdemei*-n e k –. Simó valóban érdemli
a' pártfogást, valamint Szent-Györgyi János is, a' zempléni születésü, kinek fáradha- 355
tatlan szorgalma, kivált a' virág- és gyümölcs-darabokban, sok jót adhatna, ha fizettetnék.

II.

Legfőbb vágyásom az volt, hogy minél előbb láthassam azon Dicsőket, kik 357, 281
1825.[520] Novemb. 3d. elfelejthetetlenek levének a' haza' évkönyveiben.

Irigy tisztelettel pillantám meg Mart. 11d. 1828. Gróf Széchenyi Istvánt, a' Nagynak nagy fiját; 's Gróf Károlyi Györgyöt, a' minden jóltevők' legszerényebbikét, Gróf Dezsőffy József szobájában, ki velünk Gróf Teleki Józsefet, mint tanácskozásink elölülőjét megköszönté (a' két társat, Vay Ábrahámot és Gróf Andrásy Györgyöt, nem itt először).

Zúgolódnám sorsom ellen, ha régi nyugtalan ohajtásomnak el nem érhettem volna beteljesedését. –

III.

Péczelen a' mi Palinénk, akkor még Fáy József' özvegye, engem azon szobájába 359
szállított, honnan a' Rádayak' kastélyára legkedvezőbb a' kilátás. Tisztelet' érzéseivel pillanték által azon falakra, mellyek közt ifjuságom' legszebb szakában olly szép napokat 's éjjeleket éltem; 's vettem tollamat, 's lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignettként metszethessem. Péczel, hol három Rádayt ismertem, és a' hol a' mi Pa-

[520] 1826. [Az évszám toll- vagy nyomdahiba; emendálva.]

link született és lakik, felejthetetlen lesz a' nemzet előtt, még mikor ezen kastélyt sok századok eltemetik is.

359 Meglátám az udvarról a' kápolnát a' köz temetőben, hol a' három Ráday már aluszák[521] az örök álmot. A' kastély' mostani ura, Gedeon, megengedé, hogy a' kápolna déli oldala mellé egy ákáczot ültessek. Hajtson az gyökereket; 's hirdesse hűségemet a' nagy és nemes lelkű Megholtak iránt!

IV.

340 Midőn tavaly lejöttem Februáriusban, Jankovics, az érdemes férfi, levelei által híva meg vendégének, 's olly jelentéssel, hogy kéziratainak szobájában leszek szállva. 341 Lakhatik e király kevélyebben? De tüdőgyúladást kapván az úton, Palink elfoga, valamig felgyógyúlandok, 's így osztán megmaradék ennél.

Ismét láttam, 's annyi esztendők múlva, régibb barátimat, prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy 342, 360, 281 Károlyt, Vörösmartyt, Fenyérit, Toldit és Bajzát, 's régibb ismerősömet Helmeczyt, hol magoknál, hol Palinknál, hol Bártfaynál.

Itt a' közönséges szeretetet érdemekkel nyert Fáy Andrást – hadd vessem kevélyen hozzá, Kazinczy leány' dédunokáját! – Itt a' Tud. Gyüjtemény kiadása által is ismeretes Thaiszt, főhadnagy Kis Károlyt, curialis prokátor 's magyar nemes Paziázi Mihályt, Trettert, a' minden íróink legöregebbikét, Virágot, és a' legifjabbikát, a' még iskolájit járó kedves Szalay Lászlót.

Szenvey a' szomszéd Maglódról általjöve hozzánk, 's minthogy erre megkérém levelemben, hozta Schiller után dolgozott fordításait. Felolvasá Resignátióját, Don Carloszt, Mária Stuartot, a' Messzínai Hölgyet. Alig hihetni, hogy harmincz esztendős ifju ennyit tehessen; alig hihetni, hogy illy szerencsésen annyit dolgozhasson. Másatlan jelenés a' fordítók közt; hajlékony minden formába általömleni; 's nyelve tanúlt, csínos, bájos, 's hév mint keble. – *Pectus est, quod disertum facit.*

343 Úgy bánék, mint a' költő, ki a' legsullyosb gondolatot az utolsó sorra tartja; 's itt akarám említeni nevét Horvát Istvánnak, kit lelkem huszonhat évek óta a' barátság és tisztelet forró érzéseivel szeret.

Midőn én őtet, még akkor iskolájiban láttam, megjövendölém, mi leend egykor; de hogy illy nagyságra lépjen fel, miként lehetett volna azt álmodnom!

Révainak ő vala legkedveltebb tanítványa, 's midőn már haldokolt őtet kérte ki, annak jutalmául a' mit egész éltében teve, tanító székében követőjéül. A' kérés nem lele teljesedést; 's mindnyájan érezzük, ügyünknek melly nagy kárával! De a' nagy ember mindenhol a' maga helyén van. Azóta mit teve a' pályán, egész hon tudja; 's leczkéjin a' diplomatikában neki azon öröme van, hogy tanítványaival együtt hallgatják az ország elsőbb tisztviselői is, 's nem egyszer 's kétszer, hanem sokan folyvást.

Nem rég magára zudította a' sokaságot, azt hirdetvén, hogy Ádám törzsatyánk m a g y a r volt… 's egyik recensense nem tartózkodék kimondani, hogy a' megmérhetetlen tudományu férfit szertelen tudományai megkábították. De ő analyticai úton erede nemzetünk nyomait keresni fel a' legrégibb idők homályiban; semmit nem

521 [Sic!]

mond egyebet, mint a' mit nyomozásaiban másoknál talált. És, hogy a' Magyar is *344*
Ádám' maradéka, az nem szenved kétséget; sem az nem lesz lehetetlen, hogy Magyarok voltak Scotiában, a' mit Báró Podmaniczky József által Párisbol küldött kérdés is hihetőnek nézethet.

Mennyiben van Horvát tanításainak hitele? tribunálom elébe tartozónak nem néztem, és nézni soha nem fogom. De nincs olly eset, mellyben kevélkedve ne nézzem barátomnak azt a' nagy tudományu, nemes lelkű férfit, ki saját becsét nem függeszté fel a' mások' itéletétől, hanem keble' sugallatitól; 's a' mi tiszte a' jónak, híven teljesítette: míg erőlködőink csak titkon szurdalgatják, valakik reájok homályt vetnek; és mivel ezek őket nem becsűlhetik, gőgöt vetnek mosolygó gonoszsággal szemökre.

V.

Mint az élet szélén nézünk vissza eltünt éveink' sorára, úgy én azon tizenegy hol- *360*
napra, mellyeket tavaly és ez idén itt éltem el, Palinknak vendége, két egymásból nyíló szobában. Melly szép sors juta a' megbecsülhetetlen embernek, ki Péczelen reggel béfogat, 's harmadfél óra alatt Pesten van, 's ismét Péczelen délre, ha úgy akarja.

Tanulónak dolgozónak anyavárosban kellene lakni: de neki és nekem falu az elementumunk.

—

273

9.
[Pesten, 1828–1829.] [III.]

355 [a' Mester]ségnek[522] minden nemeire osztja fel; ha jól fizettetik,[523] virágot és gyümölcsöt igen ügyes kézzel fest.

Schöfftnak már atyja is Pesti lakos volt, 's ecsetje által olly tekintetbe hozá magát, hogy a' városnak eggyik úczája, hol háza állott, Képíró-úczának nevezteték, a' Kecskeméti kapu mellett. Midőn nála felvezetének, még nem tudám miben ragyog; de szobájában vala, tekercsein, a' Szent Therézia nagy oltára, melly azolta[524] a' Theréziai külváros' templomában fő helytt állítatott fel, 's elragadtatással látám a' szent szűzön azt a' mesteri kézzel festett karmelíta-színű scapulárét és a' fejér posztó köpenyeget, mellynél ugyan szebbet, igazabbat nem képzelhetni. Felette eggy Angyal lebeg, 's perpendiculáris esésben ereszti a' térden 's a' Nézővel szemben álló szűzre a' szent szerelem' nyilát. A' tekercs miatt az Angyalt látnom nem lehete, sem az egész compositiót; de a' szent szűz, az égbe tekintő arcczal, a' hogy fejeit kivált Guido szerette festeni, gyönyörű. 'S a' Művész fiatal ember még, 's víg kedvű, eleven, nyájas; érzi becsét, de hiuság nélkül.

353 Minden örömeimet, mellyekkel Pesten a' Festők' dolgozójiban élék, az hagyá igen messze maga megett, a' mit Heinrich Úrnál (keresztneve Thugut) találtam. Budán lakik, a' Kristina-városban, a' Mesterségeket becsűlő 's pártfogoló Gróf Brunszvik-ház' baráti kegyeiben, melly a' nyomorgó[525] emberiségre kiterjesztett, nem eggy nemü, gondjai által is tiszteletessé tette magát a' hon és az idegen föld előtt. Hazánk, Kupeczky olta, nem bírt értelmesebb és tanúltabb[526] Művészt a' festésben, 's óhajtani lehetne, hogy fárasszuk ki dolgozásaiban.

Nála függ a' Gróf Brunszvik Ferencz' képe, vászonra, térdi darabban, melly a' Művésznek[527] még éltében érdemlené hogy bár melly Galeriába felfüggesztessék. A' Gróf és a' Grófné a' házas élet' boldog nyugalmában vannak összegrouppolva, a' Gróf medvével prémzett hosszú kék mentéjében 's dolmányában, a' Grófné carmoisín bársonyban, körül lebegve fejér fátyolával. Igazság mindenben, 's a' carnátio gyönyörű, minden manírozás nélkül. Ha csak eggy körömnyit nézünk is a' testen, látjuk hogy a' mit[528] látunk, test, és nem egyéb; holott Guído zöldes, Furíno kékes testet
354 ada, a' mi Dónátunk pedig a' testszínbe mindég lakkot kevert, 's így carnatióját mindég elrontotta. Melegebb ecsetet mint a' Heinriché én nem ismerek, 's örök kevélységem hogy engem ő feste, Ferenczy faraga.

355 Richter, ez a' szabadkaru Festő, gond[529] nélkül adja darabjait, 's sokszor szerencsésebben mint a' kik munkájikat igen nagy gonddal. Így adá az én profílemet is, mellyet osztán hírem nélkül kőre metszett. A' lithographolt darab nem tűri a' Kriti-

---

[522] [A szó és a szöveg eleje hiányzik, az előző lapok ismeretlenek.]
[523] fizettet*[…]* [Átírás.]
[524] melly <mar> azolta
[525] melly <sok jóltevő> a' nyomorgó
[526] és <gyako> tanúltabb
[527] melly <mar> a' Művésznek
[528] hogy <az> a' mit
[529] Festő, <sok> gond

kát, de a' festett képen mindenek' ítélete szerint el van találva az arcz, 's azért eltalálva, mert a' character van eltalálva, a' mi portrétekben mindég legfőbb[530] dolog. Minden képeim[531] közt a' Kiningeré, Stunderé, Kreutzingeré után, mellyek a' magok *354* korokban igen jók voltak, ez a' Richter által festett profílem és eggy háromnegyedben festett más a' legjobb.

Pestnek[532] még eggy Művésze van, a' kit kevélykedve nevezek: Szent-Péteri József *355* Ezüstmíves. Született Rima-Szombatban, .[533] Ez a' Nagy-Sándor csatáját a' Granicusz mellett LeBrünnek sok figurákból álló festése után réz táblára pőrölyözte ki, 's olly ügyességgel, hogy a' Bécsiek is őtet vallják a' Monarchia' első Művészének e' nemben. A' pőrölyözés hátúlról esik, 's a' figúrák kidomborúlnak ezen bas-relief nemben, mellyet a' Rómaiak görög névvel toreumáknak mondottak. A' lovak' lábai, 's kard és dárda szabadon áll ki a' táblából, 's a' proportio olly tökéletesen el van találva, hogy azt a' leggyakorlottabb rajzoló sem adhatná[534] jobban. Ki fogja tenni a' sok eszt. olta készített[535] munkát, sőt elküldi vagy elviszi Londonba és Párizsba.

2.

Nem felejtém el azt a' férfit, kinek barátsága 's huszonhat esztendő olta már, éle- *343* temnek eggyik nagy örömét, sőt kevélységét teszi, 's nem felejteném, ha az eggyik Nevetlen a' maga csípős gáncsaival reá nem emlékeztetne is: de úgy bánok, mint a' Költők, kik a' legsullyosbb gondolatot az utolsó sorra[536] tartják, 's itt említem a' tisztelt férfi' nevét. Midőn én őtet 1803. még iskolájiban látám, megjövendőltem mi leend eggykor; de hogy e' nagyságra emelkedjék, miként lehetett volna azt álmodnom, kivált annyi példákat látván, mellyek azt bizonyítják, hogy a' korán érő gyümölcs igen ritka esetekben ér valamit, és a' ki pályáját futva kezdi, hamar kifárad. Révainak ő vala legkedveltebb tanítványa, 's ő ezt kérte ki, életének már utolsó órájiban, követőjéűl a' tanítói székben. A' kérés nem találá teljesedést, 's mindnyájan érezzük, az ügynek melly nagy kárára. De a' nagy ember mindenhol helyén van. Azolta mit teve a' pályán, az egész hon tudja, 's Diplomaticai leczkéjén tanítványai közt látja az Ország' első Tisztviselőjit, 's a' Cúria' legtiszteltebb Törvénytudójit, 's némellyeket folyvást. Hív tanítványa, hív tisztelője, hív[537] magasztalója vala Schwartnernek, de még inkább[538] híve a' hazának és az igazságnak, 's így ezt bátran, tűzzel, egész maga elszánásával támadta[539] meg midőn a' haza' becsűlete 's az igazság kívánta hogy ellene keljen. Az Horvát Istvánnak balúl véteték; vadnak, irígynek kiálták ki, 's hálátlan-

---

[530] mindég <a'> legfőbb

[531] Minden <régibb> képeim

[532] profílem a' legjobb. Pestnek [Az „a' legjobb." a lap utolsó sora alatti beszúrás, ezt egészítette ki az íráskép alapján később Kazinczy e szavakkal: „és eggy háromnegyedben festett más<a>".]

[533] [A születés idejének hely van kihagyva.]

[534] adhatná*k* [Emendálva.]

[535] k*e*szített [Emendálva.]

[536] sorr*á* [Emendálva.]

[537] tisztelője, <vala> hív

[538] még <hivebb> inkább

[539] t*a*gadta [Az ékezet utólag behúzva; átírás.]

343 nak, tiszteletlennek eggykori tanítója eránt; de ő a' maga becsét nem függeszté fel a' mások' ítéletétől, 's tette a' mit a' szent kötelesség parancsolt, 's az idő kívánt. Most magára zúdítá a' sokaságot, melly meg nem foghatja, mint juthat eszes ember azon gondolatra, hogy az Isten m a g y a r t teremte az első emberben, 's eggyik Recensense nem tartózkodék kimondani hogy a' megmérhetetlen tudományú férfit a' sok tudomány megkábította; 's hogy a' csak józanok itt megkábúlást gyanítanak, azon ki álmélkodhatnék? De midőn a' syntheticai út is azt mutatja, hogy a' magyar is Ádámtól jő, ő az analyticai úton nyomozgatja nemzetünk' eredetét, 's vissza megyen a' legrégibb idők' homályába, 's semmit nem mond e g y e b e t, mint azt, a' mit nyomozásai közben a' legrégibb Iróknál talált; 's így azt is, hogy Scótiában voltak ott honosult Magyarok, a' mit a' Báró Podmaniczky József által Párizsból küldött kérdés is hihetőnek nézethet. Az Etymologia' útján indúlni el ez eránt, általjában veszedelmes, de ollykor nem az; 's van e annak legkissebb ismerete a' Philologiában, a' ki el nem tudná hinni, hogy vannak dolgok, mellyeket mi mostaniak is úgy nevezünk mint még Azsiai atyáink? 's mit tud itt nevetni az, a' ki többet tud valamivel, mint a' csak józan? Én érzem hogy a' dolog nem az én tribunálom elébe tartozik; de azt is érzem, hogy a' dolog jó lehet, ha én nem értem is, 's a' mit Horvát itt monda a' *Kaján* szó felől, arra int, hogy mind ne kárhoztassam a' mit nem értek, de a' józanokkal, ha Otrokocsi 's Kalmár mondaná, én is nevetnék. A' dolgot intézzék el a' kik ahhoz értenek; 's ítéletek légyen a' millyen lenni akar, én mindazáltal kevélykedem[540] 's kevélykedni mindég fogok azon nemes-lelkű, 's szertelen tudományú férfi' szeretetével, a' ki előfizetéssel segélette az ellene dolgozott munkát, és a' ki gondolatlan 's vakmerő szidalmazóját, mivel a' szidalmazóban érdemet lele, nem mivel a' szidalmazó vagy valaki más erre megkéré, hanem ön szíve' mozdúltából, tiszttársúl ajánlá maga mellé, egyedűl azon meggyőződésénél fogva, hogy az üres helyre érdemesebbet állítani nem lehet. Igy van eggyesűlve szelídség és vadság a' Nemesben, míg azok a' simák t i t k o n szurdalják le magok körül, a' kik rájok homályt vetnek. Erre[541] vannak példáink. –

—

[540] kevélyked*[..]* [Átírás.]
[541] vetnek. <–> Erre

10.
[Pesten, 1828–1829.] [IV.]

273

Guzmicshoz Kazinczy. *360*

I.

[…]

II.

Pesten, Május 27d. 1829.

Közelít az idő, mellyben elhagyom Pestet, 's hat holnapi távolylétem után visszatérek eggy szeretett és becsűlt asszony' 's négy fiam' és három lyányom' karjaikba, kiket a' legigazságtalanabb bántás és eggy gonosz per, de a' mellyben győztem végre, nyomorgat[542] és egészen elrontott. Mint az élet' szélén nézünk vissza eltűnt éveink' sorára, úgy én e' tizeneggy holnapomra, mellyet azzal, a' kit minden barátim közt leginkább szeretek, mert gondolkozása, érzése, ízlése az enyémmel leginkább eggyez, Szemerével, két egymásból nyíló szobában töltöttem; 's azzal hat holnapot, a' kivel mind eddig három négy napnál [többet] soha[543] nem. Nevezetes szaka életemnek, 's mi gazdag isméretekben, örömekben! Tanulni szeretőnek mindég anyavárosban kellene lakni, 's Szemerének e' részben is irígylendő sors juta: reggel megindúl Péczelről, 's három óra alatt Pesten van, 's ismét Péczelen éjszakára.[544] Így eggyütt éli a' városi[545] és falusi élet' örömeit. De nekem falu az elementumom.

A' mit eggy más barátomnak eggy két vonással mondottam el, úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem' folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a' Muzárion' Olvasóji ismérhessék a' kiket és a' miket festek; különösen pedig az Artistai czikkelyt, 's ezt bővecskébben, hogy a' Művészség' szeretetét terjessze. Úgy hiszi ő, hogy a' mit a' Nyelv' dolgában (IV. Köt.) mondottam, azért tesz olly Olvasóknál, kik nem hasonlítanak Superint. Kishez, kevesbb hatást, mert repűlve megyek el tárgyaimon, 's Olvasóimat elkészűltebbeknek képzelem mint illenék. Engedek hát akaratjának. – *361*

Midőn tavaly lekészűltem ide, Wadasi Jankowich Miklós, a' hon' halhatatlan fija, úgy akará, úgy kíváná, hogy vendége légyek; 's képzeld jóságát, képzeld kevélységemet! ő engem Kézíratainak szobájába készűle szállítani. Lakott e valaha Király pompásabban mint én fogtam volna e' kincsek közt? De tüdőgyuladást kapván az úton, Szemere elfoga, míg veszedelmen kivül leendek, 's a' melly nap Pestre beérkezém, Február. 18d., 's így megmaradék nála. Ismét látám itt, 's tizenhárom eszt. után régibb társainkat, Prépost és Bibliothecárius Fejér György 's Prof. Schédius Lajos, *340* *341* *281*

---

[542] győztem<,> nyomorgat [A „végre," beszúrás a sor végén.]
[543] napnál soha [Emendálva.]
[544] éjszakára<.>.
[545] *[.]*ározi [Átírás.]

342, 360, 281 Curiális Prokátor Vitkovics Mihály és Sztrokay[546] 's Doctor Kovács Mihály Urakat, és a' kiket látni olly igen óhajtottam, a' még eddig nem látottakat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyéryt, a' Poetai Kézi-Könyv' Kiadóját Toldyt, Bajzát, és az ezek' barátját, Helmeczyt, hol magoknál, hol Szemerénél, hol Bártfaynak, 's minden tekintetekben olly igen tiszteletes hitvesének szép vacsorájiknál, 's a' legszebb, a' legszabadabb eggyességben, melly a' közös ügy' szabad híveihez illik. Pesten láttam nem először, de először a' miolta iskolájit elhagyá, a' jóktól és nem jóktól eggyeránt kedvelt Fáy Andrást, és muzsikai compositióji által kedvelt testvérét, Lászlót – 's hadd vessem kevélykedve hozzá, dédunokájit eggy Kazinczy-leánynak! – Itt először Thaiszt, Fő-Hadnagy Kiss Károly,[547] Prof. Imre és Bugát Urakat, kik tudományaikat magyarúl dolgozák; itt a' minden magyar Költők' legöregebbikét, a' szeretetre olly méltó Virág Benedeket, és a' két legifjabbját Szalay Lászlót és Gaal Józsefet. 'S elnézvén a' választottak' e' sergét, kedves reménnyel tölte el az a' gondolat, hogy a' mit a' Német Literatúra nyere az által, hogy a' Klopstock' két neveltje Stolberg Christián és Friedrich-Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, eggy időben valának Göttingában, a' miénk is meg fogja az által hogy ezek most itt.

357, 281 Péczelen múlatván, megkérém levelem által Szenvey Józsefet, hogy a' szomszéd Maglódról jönne által hozzánk, 's hozná által Schilleri fordításait. Jött, 's felolvasá a' Resignátiót, Don Carlosznak, Maria Stuartnak és a' Messzínai hölgynek némelly darabjait. Ritka adományú fiatal férfi, 's eggyetlen a' mi fordítóink közt. Hajlékony áltönteni magát minden idegen formába, 's képzelhetetlen könnyűséggel dolgozik, 's nyelve tanúlt nyelv, csínos, 's hév, mint keble.

Pesten látám beteljesedni nyugtalan óhajtásomat is, azt, hogy szemlélhessem azon négy dicső férfiaink' kettejét, kiknek neveiket 1826. Novemb. 3dika írá be a' Haza' Évkönyveibe,[548] Gróf Széchenyi Istvánt és Gróf Károlyi Györgyöt; mert Gróf Andrássy Györgyöt már ismertem, Vay Ábrahám pedig, a' nagy Vay József' fija, az atyám testvére'[549] leányának Kazinczy Sophiának férje, 's régi szeretett tisztelt barátom. Néma tisztelettel pillanték[550] fel arra, ki első tevé meg a' halhatlan tettet, 's három legelső követőjire, tavaly Mart. 11dikén, midőn a' Gróf Dezsőffy József' szobájában összegyűlénk, ki meg vala kérve általunk, hogy tanácskozásinknak kinevezett Elölülőjét Csanádi Fő-Ispán Gróf Teleki Józsefet megköszöntse. Az nap látám és ott először, 's dobogó meleg szívvel, a' feje, szíve, 's tudományai 's nyájassága által tiszteletes Püspök és Helytartói Tanácsos Horváth János, ott először Báró Mednyánszky Aloyz 's Itélő-Mester Bartal György Urakat. Pesten először Mart. 9dikén Himfyt, az nap téged is először, a' rég olta szeretettet; itt először Bitniczet. Melly örömek! melly rég olta óhajtott örömek! Zúgolódnám sorsom ellen, ha ezek tőlem megtagadtattak volna. Áldott nap, mellyben azokat láttam, kik[551] a' nemzetre fényt vontak, kik annak nemesítésén igyekeztek!

---

546 [A keresztnévnek hely van kihagyva.]
547 Kiss Károly<t,>,
548 Haza' <Év' ko> Évkönyveibe,
549 testvéré<nek> [Az ékezet aposztróffá javítva.]
550 pillant*/../* [Átírás.]
551 láttam, <örökké emlékezetes> kik

Tizennégy eszt. olta melly pompás és melly ízlésű házak emelkedtek itt! 's melly úczák! Illyen az, a' mellyben Gróf Széchenyi lakik, az úgynevezett Dunaferdő, a' Börsével általellenben, szembe a' Dunával, Hild Pesti születésű Architectus építménye. Akkor (1815.) eggy Képárosnál több nem vala Pesten, 's az Geographiai abroszokat 's némelly kevés becsü rézmetszéseket árúlgata,[552] és csak eggy figyelmet érdemlő festője, az akkor hatvanhárom esztendős Dónát olajban, vízi festékekben Kaergling. Most négy Képáros[553] van itt, Lichtl, Tomala, Miller, Conzi; 's a' boltok *349, 354*
előtt csoportosan állanak az Uraságok és Asszonyságok, az ifjak, a' Curia' Jurátusai *340*
közzűl és az iskolából, és – köz katonák, 's ezek, a' csatadaraboknál, nagy tűzzel beszéllgetik hogy volt mint volt, mint mindenütt,[554] a' hol illy boltok vannak. Hogy a' boltok fenn állanak, mutatja hogy vannak vevőjik, és ha innen minden Vármegyébe esztendőnként csak húsz jó darab mégyen is, melly nyereség ez a' hazának és a' mesterségnek! A' Pesten nem lakók látják azt, megszeretik a' mesterséget, 's a' húsz után ötven megyen, 's elébb utóbb száz.

Lichtlnél valóban gyönyörü darabokat láthatni,[555] 's kár hogy ezek közzül a' nem *349*
tanúlt szem a' kevesebb becsüeket választja. Illyen a' Horace Vernet által festett, 's *348*
Jazet által igen szépen hánytott ARCOLE, a' legszebb hisztoriai darab, mellyet valaha festve vagy metszve láttam. Ára ezüstben húsz, papiros-pénzben ötven forint. – Túl a' hídon lobognak az ágyúk' tüzei, 's füstjök miatt alig látni egyebet mint a' zászlót. El van seperve minden a' ki a' hídra lépni mer; a' tolakodók visszafordúltak, a' híd üres. A' Vezér megragadja a' zászlót, megyen, 's int hogy kövessék. Eggy fiu merészen lépdell mellette, pergeti a' dobot, 's ezt látszik kiáltani: Caesarem vehis! – Közel ehhez eggy Generálisnak kendővel van áltkötve feje, de ő a' vett sebbel nem gondol; a' kendőre nyomta fel háromszögű kalapját, 's parancsolja a' menést. A' kép hátúljában, jobbra,[556] eggy ifju Generális össze akar roskadni; jobb czombja lövést kapott; eggy éltes huszár ölelte által hátúlról, hogy el ne aléljon. Eggy bátor neki ment a' hídnak, de látván a' bizonyos veszést,[557] megfordúl 's futni akar, lába megbotlik elesett társába, 's négy kéz láb esik el arczra, 's[558] bajonettes puskája leesik a' hídról. Motiválva van itt minden, 's a' ki a' mesterséghez vagy mivel a'[559] természet lelket ada neki hozzá, vagy mivel ezt az adományt stúdium által nevelte, ért, érteni[560] fogja, mi teszi ezt a' tableaut olly igen nagy becsűvé. Három kicsinységnek nézhetett nem kicsinység megrázza az érző nézőt; eggyike az a' leeső puska, másika eggy vitéz, ki a' sereg megett kinéz az ágyúk' tüzébe, 's ernyőként tartja szemei felébe bal karját, hogy szeme el ne vakúljon, és a' híd' összetördelt karfája, melly csuda alakjával, körülfogva a' füsttől, 's perpendicularis állásban, megtéveszti szemünket, hogy első megpillantásakor alig tudjuk mit látunk. – Irígylem a' Vernet' sorsát, nem midőn

[552] rézmetszéseket <lehete> árúlgata,
[553] négy <illyen> Képáros
[554] minden*bol*, [Átírás.]
[555] darabokat <leh> láthatni,
[556] hátúljában, <ba> jobbra,
[557] veszt, [Átírás és betoldás.]
[558] arczra, <.> 's
[559] mivel <azt> a'
[560] nevelte, érteni [Beszúrás a sor felett.]

munkája csudáltaték, hanem midőn azt dolgozá. A' Művész' legszebb öröme a' teremtésben áll, nem a' csudáltatásban. Midőn mások csudálják, de maga magát nem csudálhatja, az neki pirúlást hoz, nem örömet.

349 Claude Lorrainnek eggy pár tájdarabja *Vue d'un moulin près d'Athenes* és *Vue d'un temple d'Apollon à Delphi* nagy figyelmet érdemel; a' két darab Lorrainnek legjobb munkája. De a' nyomtatvány színekkel vala eltarkítva. Melly szín adhatja papirosan a' mit ő ada!

Vásárkor idegen Képárosok is jelennek meg, 's nálok igen becses darabokat találhatni. Illyen a' Raphael' Transfiguratiója, Raphael Morghen által metszve, mellyet az olasz ember első nap ötven, másnap hatvanöt aranyon tarta. Az illyennél a tapasztolatlan megcsalhatja magát; jobb mindég boltos Képárostól venni, hol nem fizet többet mint illik, és nem veszen hibás nyomtatványt. Ezt intésként. És még eggyet: inkább eggy jót, bár igen drágán, mint négyszáz középszerűt. A' ki magához nem bízhatik, kérje meg[561] a' választásra olly barátját, a' ki ért a' dologhoz, 's ha meg nem veszi is a' mit az ajánl, ollyanra ne vesztegessen pénzt, a' mit az tilt.

346 Ha valami Pesten, a' Vármegye Gyűlési palotája érdemli a' látást, 's ez artistai 's historiai tekintetekben[562] eggyszersmind. Itt[563] függ Krafft Pétertől most uralkodó Fejedelmünk, 's Albert Sax-Tesseni Lengyel Királyi Herczeg, eggykori Helytartónk, 's Gróf Barkóczy Ferencz; itt I. Ferencz Római Császár, ennek két unokája Sándor és
347 József Nádoraink, Wesselényi Ferencz, Herczeg Eszterházy Pál, Pálffy Miklós és János 's Batthyáni Lajos Nádoraink. Mostani Fejedelmünknek minden ismert képei közt ez a' leghívebb; 's a' Krafft' három darabjain kivül a' többinek kevés artistai[564]
345 becse van, de annál több historiai. Érző szívnek nagy öröm ezen kisded Pantheonba belépni.

Zrínyi Szigethnél 's mostani Fejedelmünk' koronázása, Krafftól, az Universitás' épűletében tartatik. Becses darab az utóbbik minden tekintetben; de az ollyan a' Művészt nagyon elakasztja, mert nem kerűlheti ki a' monotóniát, 's teremtő lelke nem lél nyitott mezőt, hol magát kimutathassa. Eggy fejér mentébe 's topánkás nadrágba öltözött Úr, ki háttal áll a' Néző felé, gyönyörű redőket láttat, 's Krafftnak legalább azt a' szerencsét adá, hogy megmutathatá mint tud bánni a' színekkel. A' Zrínyi' tábláján[565] igen nagy a' zavar; 's az nagy érdem: de Zrínyi eggy vitéz ember' merészségében[566] van felkapva, a' mint ölni megyen az ellenséget, nem annak a' hősnek nyugalmában, ki el van szánva, hogy honjáért meghalja a' szép halált.

344 Gróf Széchényi Ferencznek szép képét alkotása,[567] a' Muzéum, bírja Ender Jánostól[568] 1821. festve, ki a' mi Istvánunkat, ezen Ferencznek nagy fiját, Constantinápolyi 's Athénei útjában is kísérte, 's becses[569] rajzolatokkal 's festésekkel gazdagította. A'

---

[561] kérje<n> meg
[562] *A*rtistai 's *H*istoriai tekintet*[.]*kben [Átírás.]
[563] eggyszersmind Itt [Emendálva.]
[564] többinek <semmi> artistai [A „kevés" sorvégi beszúrás.]
[565] színekkel. Zrínyi' tábláján [Beszúrás a sor felett.]
[566] Zrínyi <nem> eggy vitéz ember' <bátorságában> merészségében
[567] [Sic!]
[568] Jánostol [Emendálva.]
[569] 's <gazdag> becses

kép lelkesen van gondolva 's igen helyesen, igen szépen végezve, 's mutatja a' nagy, a' *345* nemes lelkű halandót, a' nemzet' örök büszkeségét; de el van halmozva a' tudományok' attributumaival. A' hős, felelevenedvén, ki nem tudna jönni ezen holmik rettenetes sokasága közzül.

Az öreg Dónát él, de már elsiketűlve és elvakúlva. Még tavaly dolgozott. Sok port- *354* rékkal[570] gazdagítá a' hazát, 's nehány oltártáblákkal, mellyek figyelmet érdemlenek. Pestnek és Budának most közel hatvan Festője van, 's dicséretekre válik,[571] hogy magok fizetnek eggy eleven modelt. Heinrich Úr (keresztneve Thugut) Gróf Brunszvik *353* Ferenczet hitvesével élet-nagyságban festette olajban, 's a' kép méltó hogy bár melly Galeriába felfüggesztessék. A' Gróf és a' Grófné a' házassági boldogság' nyugalmában vagynak összegrouppolva; a Gróf setetkék régi szabású magyar öltözetben medvepréммel, a' Grófné karmazsin bársonyban fátyollal, 's az aljban lakjok, Mártonvásár. Élet és igazság van a' képben, 's a' carnátiót nem rontja el a' maníer.

Simó Ferencz, Udvarhelyi Székely, igen nagy szerencsével talál, és nagy gonddal *356* dolgozza ki munkájit. Legjobb darabjai Báró Wesselényi Miklós, Gróf Teleki József, Gróf Mailáth János, Himfy, és Horvát Endre, Döbrenteinél. A' Zemplényi születésű Szent-Györgyi János minden nemekre osztja fel erejét, de őtet a' természet Virág és *355* Gyümölcs festőnek rendelte. Dicséretére[572] kell mondanom a' derék férfiunak, hogy szerelemmel dolgozik, és hogy soha munka nélkül nem találtam. Mi lehetne a' mi embereinkből, ha fizettetnének!

Schöfft Pesti születés, 's oltártáblákat fest. Festő vala már atyja is, 's olly tekintetű, hogy azon úcza, mellyben lakott, Képíró-uczának tőle neveztetett. Midőn nála valék, a' Szent Therézia' oltártáblája, melly most már a' külváros' templomában függ, felgörgetve álla szobájában. Elálmélkodám mit teve a' Szűz' scapularéjával[573] és fejérposztó pallástjával; az áltatással vala dolgozva. A' felette lebegő Angyalt a' tekercs miatt nem láthatám, 's arról 's az egész darab' alkotásáról nem szóllhatok.

Igen nagy tekintetet érdemel Clarot is, kit a' Muzárion' Olvasóji az Auróra' *354* némelly darabjaiból ismernek. Portréji szerencsésen el vannak találva, 's nagy ízléssel vannak dolgozva. Jankowichot Kohn dolgozá, 's ecsetének[574] becsűlésére. A' Királyi Tábla' palotájában mostani Uralkodónk, a' Szent István' talárisában, az ő munkája, 's értelemmel van dolgozva; az arcz Krafft után. De színei halványodnak ott.

Ferenczy István, a' nemzet örök dicsősége, már Rómában fényt vona a' magyar *351* névre. Canóva barátságára méltóztatá, 's mestere Thornwaldsen megjövendőlé nagyságát. Graphídiona, mellyet[575] Rómából külde Budára az őtet pártfogoló 's pénzzel segélő Nádornak, a' Muzéumban állítatott fel. A' kezdő Művész a' Művészség' kezdetét adá a' szerelmes leányban, a' mint az, eltelve a' kedves ifju' képével, jobb térdével a' tenger' fövenyébe dől, bal karját bal térdén nyugtatja, 's vesszejével[576] a' föveny-

---

[570] dolgozott<, élete> Sok portré<t> [Javítás beszúrással és átírással.]
[571] v*a*lik, [Emendálva.]
[572] Dicseretére [Emendálva.]
[573] scap*[..]*laréjával [Átírás.]
[574] *[..]*etének [Átírás.]
[575] Graphídiona, <a' Muzeumba> mellyet
[576] 's <jobbjával> vesszejével

352 be vonja kedvese' profíljét, rá ismer a' profílen[577] kedvese' képére, 's csudálkozva eszmélkedik. Dolgozója Budán, két házzal feljebb mint a' katonai kenyérsütő, melly hajdan a' Mátyás' istálója volt, tele van gipsz, és[578] három vagy négy márvány büsztökkel; illyen a' Cardinális Prímás Rudnayé. Ürményi József és Gróf Brunszvik József Ország-Bírajaié, Marczibán Úré 's Asszonyé, Generális Gróf[579] Bekerszé, Gróf Sándor Móriczé, Kulcsár Istváné. Készen áll gipsz modelben, de már márványban is faragtatik, a' Cardinális Prímás által most[580] épített Esztergomi Basilica' számára Szent István a' Protomartyr, és az Ürményi[581] által épített Váli templom' számára az égbe vágyó emberi lélek' emblemaja, 's a' Fóti templomban fekvő Gróf Károlyi Ist-
353 vánné, szül. Gróf Dillon Georgína' sírja felibe a' basrelief. A' Protomartyr térdeire rogyott, 's az ég felé emelvén jobbját és szemeit, várja a' halált, szent maga megadásában; az emberi lélek, eggy gyenge leány képében, fürtözetlen hajjal, játéktalan redőkkel a' föld' golyóbisán térdel, 's kezeibe szoritván a' Vallás' emblemáját, a' keresztet, a' kemény[582] kő emelkedni látszik az ég felé szemeink előtt. A' sírköven ki van terítve az angyali jóságú 's angyali szépségű asszony, bevonva fátyollal, 's vígasztalhatlan férje ideális öltözetben űl lábainál, jobbjával által szorítván homlokát, baljával jobb térdét. Kulcsárné férjének bűsztje előtt űl keseregve, kisded fijával, ki tavaly megholt férjét ezidén követé. – Ferenczy, ki az életben merő nyugalom, tűzzel, kedvvel, szerelemmel dolgozik, 's mívein el van öntve a' Plastica szent nyugalma, az a' classicai báj. Örök dicsőségére szolgál a' megbecsűlhetlen férfinak, hogy ámbár Rómában nagy tekintetben állott, 's nagy reményekkel maradhatott volna, ott hagyá a' Művészségnek is szent várost, (megérkezék Bécsbe 1824. Septberben) hogy honjában a' Mesterség' szeretetét[583] felébressze, hogy a' hon' dicsőségének éljen. – Richter által nagy szerencsével festett képét a' Pataki Collégium' Bibliothecajában függesztettem fel.

355 Richter sebes ecsettel dolgozik, 's életet, lelket tud adni fejeinek, a' mit nem minden tud, és a' mit a' pepecslések ki nem pótolnak; mert mi a' leghasonlóbb kép is, hahogy a' character nincs eltalálva? Engem profilban olly szerencsével talála el, hogy azt kénytelen vala sokak számára lemásolni, lemásolá eggy régibb képemet is híven, de a' holt előképbe belé lehellvén egész tüzemet; feste három negyed profilban is már hetvenedik esztendőmben, 's ezt is mindenek javalltára. Feste Simó is, igen is híven, de szárazon; feste Heinrich, arczközépben,[584] a' legmelegebb ecsettel, 's kemény árnyékban, melly a' fejnek gömbölyűséget ád. Én úgy tapasztaltam, hogy akkor kapunk végre jó képet, ha eggy ügyes Művész nem csak magunkat lát maga előtt, ha-

[577] profílen<,>
[578] gipsz <büsztokkel>, és
[579] Asszonyé, Gróf [Beszúrás a sor alatt.]
[580] által <epít> most
[581] *U*rményi [Emendálva.]
[582] keresztet, <szinte> a' kemény
[583] szeretet*én*<ek> [Átírás és törlés.]
[584] Heinrich <Úr, teljes [közép] arczban> arczközépben, [A törlésen belül a „közép" feltehetően utólagos beszúrás, a sor végére írva.]

nem a' mások munkájit[585] is, 's kilesheti, ki mit talált el, ki miben vétett. Akkor[586] *355*
midőn elveszténk a' kihez[587] a' természet vagy a' szív kötelékeinél fogva vagyunk csatolva,[588] nincs kedvesebb kincsünk mint a' megholtnak[589] vagy távolylevőnek[590] képe, 's félek hogy abban a' ki magát festetni nem akarja, több hiúság van mint abban, a' ki magát festeti. Nekem barátim nem adhatnak semmi kedvesebbet mint ha képeiket adják, 's magamat és barátimat azért is festetem, mert a' Mesterséget szeretem. Ferenczy, Heinrich, Richter és Simó nekem halhatatlanságot adtak.

Pestnek még eggy magyar születésű, nevű, 's nyelvű Művésze van, kiről a' Bécsiek is megvallják, hogy a' maga pályáján ő az első az egész Monarchiában – Szent-Péteri József, ezüstmíves. Ez domború munkában dolgozza sok eszt. olta a' Nagy Sándor' csatáját a' Granicusznál, Le Brünnek eggy figurákkal tele halmozott darabja után.[591] A' figúrák hibátlanok, mintha ő egész életét rajzolásban töltötte volna, 's a' lovak' lábai, 's kard és láncsa kiállanak a' képből, úgy hogy alájok sinórt lehetne vonni. A' munka így dolgoztatott. Eggy tökeletesen sima rézdarabnak hatúljára ki van rajzolva a' Le Brün' képe, 's addig pőrölyöztetett minden figúra[592] hátúlról, míg előlről a' maga igazi idomában domborodott elő. Nem sokára a' darab egészen el lesz készűlve, nagyjában már el van, de a' Művész ezidén már majd elvakúlt. Született Szent-Péteri Rimaszombatban 1781. Apríl. 12dikén.[593]

Képekről lévén itt szó, nem lehet elhallgatni a' Ponori Thewrewk József Úr' Pantheonát, melly még mindég folytattatik. Kezdette azt az 1825diki Dietán, profílban rajzoltatván és metszetvén a' képeket Báró Lütgendorff Ferdinánd által; most *en face* adja, Manschgó János Úrnak rajzolatjai után, kőre metszve. A' ki ezen Gyüjtemény' becsét megszabni csak históriai tekintetekben is akarja, mert ennek czélja nem artistai, hanem historiai, gondolja meg, melly kincsnek tartanánk, ha Nemzetünknek minden félszázadjaiból bírnánk illy Gyüjteményt.

---

[585] mások <M> munkájit

[586] vétett. <Nem Richt> Akkor

[587] a' <kit szerett> kihez

[588] vagyunk <..> csatolva,

[589] mint <ezeknek> a' megholtnak [A törölt szó utolsó betűje csak félig kiírva.]

[590] t*a*volylevőnek [Emendálva.]

[591] darabj*á*<ban> után. [Az ékezet is törölve.]

[592] figúra<,>

[593] [Ez a mondat utólagos beírás az előző sor utáni helyre, és a sor alá; az évszám megismételve a lap szélén.]

273

11.

KAZINCZY' ÚTJA PANNONHALMÁRA, ESZTERGOMBA, VÁCZRA.

———

PESTEN,
Megjelent 1831. Apríl. 30.

———

Nyomtatta Landerer.

361

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEFNEK
ISKOLAÉVEINEK UTOLSÓJÁBAN.

Nevekedjél, kedves ifju, 's légy a' kit várunk.
És ha majd felhágsz a' hová érdemeid ragadozni fognak,
emlékezzél barátodra. De emlékezzél, hogy csak a' tiszta ragyog.

I. *361*

Pesten, April 7d. 1831. reggeli 3kor.

Két óra mulva indúl a' hajó, 's én azon Győr alá, honnan Pannonhalmára mégyek, meglátni Guzmicsot és társait; 's áldásodat jövök kérni, életem' édes barátnéja – a' tiédet, és eggy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak, mint első ifjuságomnak a' félszázad után is Szentűl-tisztelt. – Melly örömek várnak itt engem! De én örömeim' közepette sem fogom azt felejteni, kihez óránként vágyok vissza, és még mindég ifju szívvel. Addig ójjanak az egek minden kedvetlenségtől, 's enyhítsék terheidet; mellyeket örömmel viselnék eggyütt veled, ha távolylétemet nagy okok nem kívánnák.

—

II.

Még csillagos vala az ég, 's a' lámpák az úczákon nem aludtak el egészen, midőn kimentem a' hajóra, nehogy e' vízi-útazás' örömeitől elessem, ha késni találnék. Lábaim alatt, midőn a' hajó' teknőjére felléptem, már pezsge a' kisded Vulkán, 's a' füst feketén tekerge ki kéményéből. Végig mentem a' hajón, 's megállék a' nyilások mellett, látni mint égnek a' kemenczék, 's a' gépely' csudás alakú rúdjai 's kerekei mint mozganak lassú nehéz lökődésben. A' féléjszaka' és félreggel' kétes fényében még ki nem lehete ismerni a' körültem ingó formák' arczaikat. De végre virrada, 's a' csillagok tünni kezdének. A' hajó' Kapitánya indúlót lövete. Az útasok eggyenként vagy barátjaiktól kísérve futának a' hajóra, 's ott sírva 's ölelgetések közt váltak el. A' hajóról a' vízszélre 's a' vízszélről a' hajóra repültek a' néma köszöngetések, kalapokkal és kezekkel, 's észre sem vevénk midőn hajónk a' kedvünkért elbontott híd' hézagján általfutott.

Hogy a' kelőknek mozgóknak akadályúl ne légyek, végig nyúlék eggy hosszú karszéken, 's lestem, az előttem isméretlen sokaság közt kivel fog itt legelőbb szőni összse a' történet. Alig kérdém ezt magamtól, midőn eggy valaki meginte, hogy olly közel a' kéményhez főfájást kaphatok, 's a' gőz megáztathat. Azon széken nyúltam el most, mellyen ő foga helyt, 's ő folytatá a' szót, 's beszélé, hogy míg nálunk ezen eggynél nincs több gőzhajó, Petersburgban számtalan vagyon már, és hogy ő illyenen jött onnan Lübeckig. Eggy más valaki, hihetőleg hallván mit beszél az én múlattatóm, és magyarúl, közel hozzánk telepedett le. Éneklősen ejtett szólása Erdélyinek gyanítatá velem, 's az volt. Kitaláltatám vele nevemet, de ő a' magáét meg nem mondotta, igen azt, hogy Kapitány, és hogy Bécsbe megyen. – De íme megálla hajónk, midőn azt épen nem vártuk, olly köd ereszkedvén, hogy sem eget sem földet nem láthatánk többé. Három óráig kelle az helyt veszteglenünk.

Azalatt én is lemenék a' szobába, 's minthogy a' gőzhajó nálunk egészen új jelenés, festeni fogom azt. – Ez abban is külömbözik a' Duna' egyéb hajójitól, hogy ezeknek teknője üreg, 's a' vendégszoba rajtok a' teknőből kiáll: de a' gőzhajó ollyan, mint ha két teknőt egymásra borítottak volna, 's két vendégszobájába 's a' kemenczéhez grádicsokon esik a' lemenés. A' régibb alakú hajókat evezők hajtják: ezt a' gőz' segédje által kerekek, mint a' vízi-malmoké. – A' jobb vendégszoba a' hajó' farában van, a'

362 közembereké a' hajó' közepében, 's a' kettő közt emelkedik a' füst' vastagabb, 's a' gőz' véknyabb kéménye, közel négy öl magasságra, fejérre mázolt vas pléhekből; 's hogy ezt a' szél' dühe össze ne törhesse, a' füst' kéménye vitorla-kötelekkel van csatolva a' hajó' széleihez és eggy magasan felnyúló árboczhoz. A' kémény' és árbocz' sorában három négyszögü nyilások vannak, körülfogva vas rúdakkal, hogy az ott elmenők belé ne essenek, 's a' fűtők és a' gépely' intézője ezen vesznek világot.

A' jobb vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszka-lépcsőji sárgaréz pléhbe vannak szegve, 's innen jobbra is balra is eggy kisded rekesz nyílik a' terítő' portékájinak. Asztalok 's karatlan székek kőrösfa-szeletekkel vannak kirakva, 's a' talpazat parkételt. A' falak világossárga színűek, zöld czifrázatokkal; igy a' négy vékony oszlop is, melly a' fedelet a' betörhetés ellen védi. Ablaka eggyik oldalon három, annyi a' másikon, 's ovális metszésű. A' két tűkör is illyen, melly az ajtó mellett a' falba van vésve, hogy a' szobát nyolcz ablak látszik világítani. Innen nyílik, szinte a' hajó' farában, eggy kisded hasonló csínosságú cabinet, a' Kapitány' lakásául, 's hálásúl az asszonyságoknak. – Az útasok, eggyenként vagy kis társaságokban, a' nagyobb szobában ebédelnek, 's a' főző' konyhaczédulája el van vetve az asztalokon, hogy az útas tudhassa mit és mennyiért kívánhat.

Két új ismerőseim, a' Petersburgot látott magyar, az Erdélyi Kapitány, és én, ismét eggyütt múlatánk, midőn most Zs… Úr is hozzánk csatlá magát, 's magasztalá Gróf Széchenyit és a' Hitelt, míg a' Kapitány a' Gróf Dessewffy' felén álla, 's a' Taglalatnak adá az elsőséget. Hallgattam, nem tartalékból, mert a' nemes-lelkű két férfi különböző gondolkozásom által megsértve magát bizonyosan nem érzené; hanem azért, mert azok közt, kiket lelkem szeret, csudál, áld, Bíró lenni, nagy szükség nélkül, nem akarok. Tudnám én szeretni, csudálni, áldani eggyikét és másikát, bár világos tévedésben, bár világos vétekben látnám.

Végre, végre tisztult az ég, 's hajónk megindúla, 's a' nap legelső súgárát a' Margitszigete' nyárfájira lőtte ki. Lestem; 's kiesmértem a' helyt, hol én és az idegen Óbester 1800. Július' 30d. a' Dunában megferdénk, míg atyját váró társam a' víz' szélén járkála; kiesmerém a' helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint eggy újabb Vénus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, 's a' szép leány édes könnyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet. 'S ez a' szent barátság, 's talán szeretet, őközötte és énközöttem, haláláig tarta a' szentnek, 's addig fog eránta 's gyermekei eránt tartani, míg a' sors engem is oda ránt.

Kapitányunk, Sir John Andrews, eggyütt viseli módjaiban az angoly nyugalmat és a' franczia hideg melegséget, 's a' helyre, hol ő áll, talán épen ez kelle, mert csak így érzik magokat kényökre a' kiket viszen. Tisztelem az illy kicalculált charactert, de én azokhoz érzem vonszatva magamat, a' kiknek lelkek lángolni tud. – Fő személy az útazók közt eggy középkoru, deli asszonyság vala, ki eránt a' Kapitány szinte jobbágyi tiszteletet mutatott, hihetőleg hogy másoknak példát adjon. A' csak olaszúl 's francziául szóló asszony únalmában elővette német Grammatikáját, 's a' zordon nyelv' hangjait ollykor csikorogtatá édesb modulátióhoz szokott ajkain. Hogy láttassa velem, mennyire ment a' német nyelv' tanulásában, gyötrelmes erőlködések után, ezt nyögte ki: *Ik bin vitve, – und ábe – ájne zón – und szváj enkel.* – Nem hallhatám mosoly nélkül; kimutatám botlását, mellyet minekelőtte a' szót kimondám, maga is feltalála, 's elbeszélém, mit felele Maria-Theresiának eggy Bécsben negyven eszten-

dőket töltött 's németűl még is meg nem tanúlt olasz Consiliárius, ki felakadott, *363*
hogy ez nem németűl tevé előadását. – Az én olasz asszonyságom külömben jó vélekedéssel hágy el bennünket, de eggy panasza van: férfiaink nincsenek elég tekintettel asszonyaink eránt. – Még viseljük orientális eredetünk' fanyarságát, mondám; mert pirúlék vallást tenni, hogy ez a' hideg mód miveletlenség. Hanyadik ifjunk tudja, mennyivel édesebb, félénk meleg tisztelettel állani eggy szép, lelkes és jó Psychárion' csudáltában, mint érzés nélkül ürítgetni az öröm' kelyhét. De eggy bájos Psychárionti látni, 's bájait ismerni, érteni, az ég nem engede mindennek. Azzal ő nékem tartozott, 's kevélykedve vetem mellé – jutalmúl.

Asztalnál űlénk, midőn a' Kapitány felkele hitvese mellől, 's az egyedűl evő olasz asszonyságnál jelentést teve, hogy Visegrádnak romjai látszani kezdenek. Az olasz asszonyság ott hagyá csemegéjit 's narancsait, 's kitekinte eggyik ablakon, a' legközelébbiken ahhoz, melly előtt én ebédeltem, hogy láthassa eggykori Királyinknak ezt a' lakát. Elmondám neki a' mit kelle, de nem a' Felícián' történetét; féltem a' fanyarság' újabb vádjától. – Eggy asszony férjétől a' Salamon Király' tornya eránt teve kérdéseket, mellyet együtt-jövő barátnéjával a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismere.

Kiérvén végre a' romántos völgy közzül, 's azon kietlen tájba jutván, melly a' Duna' jobb szélén rút alakú homokdombokat és hegyecskéket, bal szélén puszta lapályt mutat, elfogtam volna zárkozni, ha eggy jelenés nem tartóztatott volna künn, mellyet öröm nélkül látni soha nem lehet. A' nap az előttem elterűlt tengerbe királyi fényében, setét-veresre festve, 's nagyobbra nőve szállott alá. Már elsetétedék, de a' Kapitány még is hajtata, hogy helyre hozhassa a' köd' vétkét. Végre Neszmély alatt megállapodánk. – Jó éjszakát nektek, kiket természet és szív csatla hozzám! sohajtám, 's áldást kértem magamra az égtől, és attól, a' ki nékem az ég' kedves képviselője.

A' cajütben társaim már elfoglalák a' háló-helyeket a' kipárnázott két lóczán, melly a' szobát körülfogja. Az említett két asszony felfordíta eggy asztalt, 's annak üregében fekvék; az eggyiknek férje, három taboureten, hitvese mellett. Én csak annyi helyt találtam a' polczozaton, hova fejem fért, 's testemet és lábaimat két taboureten nyujtottam el, 's vagy azért, mert hozzá vagyok edzve az élet' alkalmatlanságihoz, vagy mivel a' múlt éjet levelek' írásában töltém, olly csendesen alvám, a' hogy kevés a' bíboros alkóvokban. Angyalom kedves képeket lebegtete lelkem előtt.

A' hajó már ment, 's én még aludtam. – Almás alatt tisztelettel pillanték által Virtre, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tővében a' honhoz-hü Baróti fekszik. – Nyúgodjál békével, áldott öreg! kiáltám, 's valaki itt elmegyen, valaki tudja, mit tevél te, és mikor már, kiáltsa rád: „AVE!" Hűséged még akkor is tiszteletessé teszi nevedet, mikor tisztultabb ízlésünk írásidat nem fogja többé kedvelhetni.

A' hajónak tűzi-fára, a' főzőnek konyhabelire vala szüksége; Komárom alatt tehát megállánk. A' Kapitány kérte a' kiszállókat, hogy eggy óránál tovább ne mulassanak. Én veszteg maradék a' hajón. Eggy ángoly útazó, 's eggy Berlíni Kereskedő, ki Budáról öt hordó bort vive a' honjába, és én, együtt forgatánk az újságleveleket. Minthogy a' gőzhajó ismeretlen látvány vala itt, a' városbeliek, kik azt már tegnap estve várták, hallván lövésünket mellyel az a' várost megköszönté, csoportosan tolakodtak a' partra, 's a' hajó' Író-deákja a' jobbsorsúaknak nem tiltá a' béjövetelt. Az Uraságok' 's Asszonyságok' csoportjaiban belépe hozzánk két Benedictínus is, 's hallván ezektől hogy Czuczor honn vagyon és egésséges, megkövettetém ezt, hogy hozzá el

363 nem mentem. Azok 's közel a' hajóhoz előtalálták ezt a' társamat. Jött, de már akkor, midőn a' hajó indúlni akara, és így mingyárt ment is. Az ángoly útazó engem az asztalok közzé rekesztett; azonban megszoríthatám a' Pap Czuczor' kezét, 's megölelém. Az ángoly, olly heves ellensége az emancipatiónak mint én heves barátja, álmélkodni látszék csókomon. – *L' habit est noir, mais l' ame est blanche* – mondám neki, meg sem álmodván hogy ezt és előbbi beszédünket valaki hallhatta 's hallgatta volna, 's a' szóra az asztal' üregében hált két asszony eggyszerre hangos kaczagásra pattana ki; felszöktek csendes üléseikből, 's el akarván titkolni a' mit igen nyilván jelentettek, le le hajlottak az asztalra. Bár mint igyekeztek rajta, világos volt hogy mondásomon nevettek, 's örűlve, javalva, hogy nem a' színt nézem, hanem az embert. – Mi történt tovább az Episcopális hitű 's tüzű ángollyal, nem tudom, mert én áltmenék a' két asszonyhoz, 's velek és az egyiknek férjével töltött időm a' gyönyörű útnak legszebb óráji közzé tartozik. – Eszes, legalább gondolkozó ember nem lehet más értelemben; ezt kiki érzi: és még is csudálkozunk, és még is váratlannak vesszük az illy szót! Nem gyalázatjára van e ez természetünknek és a' XIX. századnak? Hála érte az egeknek, nékem hallgatásom is kiált. Sokszor lakoltam érte; de sokszor vettem jutalmát is, 's gazdagon.

III.

Cátó keservesen emlegeté, hogy midőn tengelyen mehetett, tengeren ment. Én azt bánnám, ha tengelyen tettem volna ezt az útamat. Úgy az olasz Asszonysággal, az asztalban-hált két asszonnyal és az eggyiknek lelkes férjével, az Episcopális hitű 's tüzű emberrel, a' Helvétziai születésű, de Berlínben lakó Kereskedővel, az Erdélyi Kapitány-Auditorral, 's Zsoldos Urral, talán a' megszállások' órájiban szólottam volna eggy két szót, de nem tettem volna azt a' szép ismeretséget. Az illy örömeket nem vásárolhatjuk drágán.

A' hajó' emberei, Gönyő alá érvén, intettek a' parton bámúló csolnakosoknak hogy kiszállójok van, 's eggyszerre jött két csolnak felénk, vetélkedve egymással, mint Manó Pál a' maga társával a' lóversenyben. Asszonyaink rettegtek hogy eggyik csolnak a' másikát felforgathatja; de én tudtam hogy a' ki mer, bízik is magához, 's még gyönyörködtem a' versenyen. Végre az eggyik diadali örömben veve fel engem és eggy Zimonyba és Belgrádba e' hajón lement Győri Kereskedőt, a' másik *decisis humilis pennis*, 's néma nehezteléssel fordúlt vissza. – Melegen vevék búcsút útitársaimtól, 's itt is mindaddig repűlgetének a' búcsú' köszöngetései, míg Első-Ferencz, a' maga hosszú kéményével, szemeink elől el nem tűnt.

Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak tanítják, nem tudom; eléggé ismerem bajait: de hogy ez a' világ igen jó világ, az nekem tántoríthatatlan hitem. Szerencsétlen a' ki ezt nem hiszi.

Az ifju Kereskedő megfogadá a' Gönyői fogadós' kocsiját és lovait, 's én felezve vele mentem Győrbe. Két óra alatt ott valánk. Ez is tudja melly szomorú ez eggyűttlétel a' némák közt, 's beszélé miket látott Zimonyban, Belgrádban, Velenczében, Veronában, Milanóban, és mik történtek e' sikon 1809. Június' 14dikén. Bús visszaemlékezések! Szőnynél kezdvén, még látszanak bateriáink' maradványai.

Canaider Úr, beérvén Győrbe, a' Benedictínusok' háza előtt téve le. Megnevezém *364*
magam' a' Konyhamesternek, 's az úgy fogada mintha én is a' Szent Benedek' fija volnék, mert Guzmics elkészítette útamat. A' ház' Superiora Vekerle Úr, 's két Professorai az Academiának, az eggyik Bresztyenszky Adalbert, a' Philosophiában, a' másik Maar Bonifácz, a' Historiában, e' kettőt Eperjesen már láttam, annyi jósággal jövének előmbe, a' mennyit még Guzmicsom' barátjainál is sokaltam. A' vacsoránál a' szerint látám magamat közöttök, mintha mindég együtt éltünk volna.

El vala végezve, hogy más nap (szombaton, Apr. 9d.) Prof. Maar Úr fog kivinni Pannonhalmára; mert ez kilenczig általesik dolgain, Bresztyenszky Úr pedig kilencz után lesz elfoglalva. Így ez láttatá velem saját könyveit és némelly interesszáns képét, 's a' ház' Bibliothecáját és Muzéumát, 's elvive a' Vármegye' házához, hol Kisfaludy Mihály Fő-Notárius 's Schédius Kristóf Archivárius Uraknak juttata ismeretségébe. A' Püspöknél és Sztankovics Praelatus Úrnál visszatértemkor akarám tenni tiszteletemet.

A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' Klastroma volt, 's szerencsésen van elváltoztatva; a' rabok nem tartatnak föld alatt, 's azt örömmel láttam. A' palota nem nagy, de nagyra itt nincs is szükség. A' Levéltár 1580. kezdődik. Két Szolgabíró a' maga szállását itt Olvasó-háznak engedte, 's így Casínója már Győrnek is van. –

Kilenczkor szekérre űlénk. Prof. Maar Úr eggy majorjokban megpihenteté lovait, hogy előmutathassa életpajtájokat, mellynek falai a' francziák' golyóbisaitól ollyanná valának téve mint a' rosta. Emlékezetül némelly golyóbisaikat belé rakaták a' falakba.

Pannonhalma mint eggy thrónon lebeg az alatta ellapúlt síkon, 's hosszan elnyúlt a' szőlőkertek' végében. Szent-Márton a' Monostor' hegye alatt fekszik, kedves gyümölcsöseivel. Mindenfelé láttam nyomait az itt bölcsen és erővel munkálkodó kéznek. Új csavargó út van nyitva a' Monostorhoz kőoszlopú stakétek vagy faoszlopú szelencze-sorok közt, végig a' szőlővel elhintett hegy' oldalán; 's mind ez a' kormányt negyvenöt eszt. alatt, noha nem mindég, viselt Novák Chrysostóm' Apátsága olta, ki készebb vala rossz felmenőn járni, mint új útat vonatni és csináltatni. Azolta épűlt fel a' Monostor' éjszaki szárnya is, és a' fedelen túl nyúlt torony, 's ez négyszögre faragott kövekből. Ennek alapja a' föld' színéig 7 öl; túl ezen a' keresztig 22 lesz. Köve a' helynek 's a' Monostornak vize nincsen, 's úgy képzelhetni, mibe kerűl itt az építés. A' faragott kövek Visegrád mellől hordatnak.

A' Monostor' keleti szárnya alá jutván, Maar Úr mutatá Guzmics' ablakát – az első a' legfelsőbb emeleten, éjszak felé 's az ebédlő' kiugrása mellett – de ez nem vala az ablakban. Ellenben mások lenéztek, 's rá ismervén Maar Úrra, vagy mivel itt a' ház' fijait nem vezeték, hanem szerzeti neveiken szólítják, Bonifáczra, 's képzelvén hogy ez a' Guzmics' barátját hozza, hirt adának neki, 's a' barna hajú kis barát rohant fejér hajú kis barátját megölelni a' grádicson. A' Fő-Apát már ebédjénél űlt négy vendégével és némelly társaival. Őtet ismertem volna itt elsőnek, ha széke 's keresztje annak nem mutatták volna is. Arczán egész lelke.

—

Ebéd után Guzmicsnál gyűltek össze az ő szorosb barátjai, kik engem az ehhez írt minden leveleimből ismertek, 's arra kényszerítettek, hogy nézném őket viszont én is

365 rég olta ismért barátimnak. Látván hogy ők Guzmicshoz tartoznak, nem játszám a' lelkemnek idegen játékot, 's elteltem erántok tisztelettel, bizodalommal, mert láttam hogy itt gondolkozó, tanúló, meleg lelkek közt vagyok, 's azok közt, a' kik egymást szín nélkül szeretik. Maar Úrnak mingyárt ebéd után vissza kelle menni, a' mit szívesen sajnáltam. Ő a' legjobbak' legjobbjai közzé tartozik.

Az én Iszidórom, a' maga talán leginkább szeretett társával, levive kertjekbe, melly a' Monostor' dombja' keleti felén kezdődik 's a' völgyig megyen. A' nap igen szép volt. Tavaszi lágy leblek fogtak körűl a' violák' illatjával, mellyek kékellének a' szilvás' árnyéki közt. Szeder vette által a' kert' intézését, 's alkalmasb útakat von benne, 's nekem az vala örömem, hogy itt látám elsőben virággal ellepve a' mandola és baraczkfákat. Pesten és egész útamban eddig még minden fa kopaszon állott, 's telet mutata.

Más nap a' Fő-Apát ebédre hívatá Horvát Endrét, Pázmánd helységnek, hol született, Plébánusát, a' most megjelent Arpádiás' Íróját. Ebéd után nehanyan gyalog menénk le az ő magányába, 's az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a' Monostor' kertjéhez, 's ő itt lakik inkább mint benn a' faluban, mert Plébánusi lakja egésségtelen és szűk. Lelke' elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel. Társaimnak nehéznek tetszett gyalog menni vissza a' hegyre, 's két szekeret kértek ki, mellyen felmehessünk, 's Endre is feljött.

Az Apát tudni akará, ha Endre adá e' az én nevemet is valamelly fájának, a' mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg; 's kénytelen vala megvallani hogy az most eszébe nem juta, ámbár ott szó vala arról, hogy eggy elbérmált fája a' múlt télen kifagyott. Guzmics úgy akará hogy menjünk le a' Pázmándi magányba még eggyszer, hogy a' mit Endre elmúlaszta, helyre hozathassék; de én azt óhajtám inkább, hogy a' Monostor' kertje tartsa fenn ittlétem' emlékezetét. Szavamon fogtak. Lemenénk tehát a' sűrűség' partiájába, 's hogy a' mit csinálunk félig-téve ne légyen, eggy Ailanthus' kérgére a' Guzmics' betűjét, eggy Fekete-nyáréra a' Szemeréét, eggy Gleditschiára a' magamét, eggy Rhusra eggy S betűt, eggy Platánra eggy mást metszettem fel, alá vetve a' magaménak az esztendő' számát is. - *Crescetis amores!* mondám elkészűlvén munkámmal. – Nem játék e? 's illő e koromhoz? De akarom hogy Pannonhalma ne felejtse hogy látott; 's Klopstock nem tartá illetlennek eggy-eggy fát avatni magának és azoknak a' kiket szerete. – Melly igen nem boldog a' ki mindég bölcs!

'S piruljak e mondani, hogy épen akkor midőn eggy nekem szent nevet metszék, és nem elébb, nem utóbb, szólala meg az első fülmile, mellyet ez idén hallottam.

—

Negyedfél napot tölték a' nékem felejthetetlen helyen, 's a' sok hol vígan, hol bölcsen töltött órák után, ideje volt megtekinteni a' Monostor' nevezetességeit is. Szeder a' keze alatt álló pénzek' gyűjteményét és a' természeti dolgok' Muzéumát a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomannus pedig a' Bibliothécát láttatá velem, 's ez reggel olta délig; egész öllel hordozgatván előmbe Incunábulájit 's a' sok Bibliát, 's arab kéziratokat, nevezetesen eggy török sikárlott papirosra írottat, mellyre előbbi birtokosa ezt jegyzette: *Le Gulistan et le Bostan de Saadi – Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis.* – Eggy más kéziratban áll Hafíznak eggy Ódája is, persza nyelven.

– Nékem mind ezeknél, és a' miknek czímjeit ott kijegyzettem, kedvesb vala a' De- *366*
non' Egyiptusi útazása, mellyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem ugyan már, 's ott a' csuda nagyságú táblákkal; de az illyet mindég végig kell forgatni, mikor lehet. – Elragadtatva örömem által, ezt írám, míg a' Bibliothecárius a' maga Bibliájit előmbe hordá, a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság, mi volnál te Ész, Rény, és Honszeretet nélkül!" – A' szót megsejték benne, 's értették, és szerették. – Nem e' három emeli e az embert a' maga méltósága' fő pontjára? 's nem szédelg e, a' ki Denonnal az Egyptus' pyramisaiba léphet?

A' Bibliothéca' palotája nagy és magos. Hossza a' palotának 12 öl; szélessége 7., 's ebből éjszakra 's délre eggy-eggy cabinet nyilik. A' palotának karja van, 's az húsz oszlopon áll, a' cabinet kar nélkül. A' palota, melly a' Monostor' éjszaki szárnyát foglalja el, hármas ablaktól kap világítást nyugot felől, 's a' két cabinet felett három három kissebből, 's így épen nem setét. Közel a' hármas ablakhoz a' belépő maga előtt látja Szent-Istvánt, az Alapítót, 's Ferenczet, a' Feltámasztót, márvány polczozaton; amaz talárisban áll, oltári pallástjában, koronás fővel, jobbjában az almásbotot, baljában az Adománylevél' tekercsét tartván: Ferencz lobogó huszármentében, tarsolyos karddal; 's könyöke alól legördűl a' feltámasztás' diplomája. Mind a' két szobor a' Bécsi képelő Academia' Directorának Klieber Józsefnek igen értelmesen gondolt, igen ügyesen dolgozott munkája, 's a' Ferencz' arcza idealizált, szépített, de hű. Plasticusnak úgy kell, 's még inkább mint Festőnek. Sokan az István' arczában Papot találnak inkább mint Királyt, 's felejtik hogy az nem hiba. – A' Novák' büsztje, itt még most csak gipszben, Schrott Andrástól, erővel teljes férfit mutat, 's Novák az volt. Sokszor bizonyitá magát illyennek. Midőn a' francziák ötezer forint harácsot kivántak tőle, semmit nem ada nekik, 's tűrte hogy azok pinczéjit, majorjait kirablották. Szenvedni az erőszakot nem rút: rút megeggyezni elkövetésében.

Klieber azon nemben is mere valamit, mellyben magát nem gyakorlá; eggy Minerva a' plafondon neki dicsőséget nem szerez. Szerencsére a' stukk lefog vettetni, 's a' gerendák helyett boltozat vonatik. – A' honját-szerető Szerzet a' plafondnak eggyik és másik felére tizennyolcz boglárt festete, mellyek közzül nyolcz még nem kapa nevet. A' jobb oldal' boglárin áll Nro 3. Verbőczy István, 4. Hunyadi János (itt, bár igen nagy, helyén kivül), 5. Mátyás, a' Király, 6. Vitéz, a' Püspök, 7. Révai Miklós; a' baléin Nro 3. Szabó Dávid, 4. Zrínyi Miklós, 5. Kálmán, a' Király, 6. Pázmány Péter, 7. Gróf Gvadányi József.

A' tiszteletünkre méltó 's nagyon méltó Szerzet, itt és leányházaiban, százezer kötet könyvnél többet bír. Jele ez, melly jó, ha a' gazdagság jók' kezében áll; azok kezében, kik méltók hogy gazdagok légyenek, mert tudják melly végre kell élni vele. Hogy a' Szerzet visszaállítatott, a' Praemonstratensisekével és Cistercitákéval, azt leginkább a' Somogyi János Al-Cancellár' tiszteletes hazafiságának lehet köszönnünk.

A' Fő-Apát' kormánya alatt három Al-Apátság áll, a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és Dömölki, 's az ezidén tett összeírás szerint áll 141 Papból és 39 Nevendékből. Doctora a' Theologiában van 5, a' Philosophiában 15; iskolákat tanít a' Győri és Pozsonyi Academiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergomi, 's Nagy-Szombati Gymnásiumokban. Tagja, a' ki magyarúl nem tudna, eggy sincs, bár tót vagy német születés.

367 Eltöröltetett a' Szerzet 1786. Decemb. 4d., visszaállítatott 1802. Apríl 25d. - Novák megholt 1828. Octób. 20d.; a' mostani Fő-Apát beiktattatott méltóságába 1830. Február 14d.

—

A' nagy-templom, mellynek elébe, eggy kisded pitvarral eggyütt, most építetik a' torony, még a' Szent-István' ideje olta áll, de ennek oltára előtt eggy igen kisded nyílik, melly még régibb. A' kettőt ósága teszi tiszteletessé, nem architecturája, nem szobrai és képei. Építi a' tornyot Páckh János Baptista, ki az Esztergomi Basilicát is.

Kormányszéki-Tanácsos Kriebel János Úr, Brzánban, Lemberg mellett, rám bízta, hogy Pannonhalmáról hoznám meg neki a' Szent-István' Diplomájának úgy-nevezett fac-similéjét, a' kisded templom' rajzát profilban, és a' Monostor' képét, hogy mind hármát Magyar-országi Historiájának eggyik kötetéhez adhassa, mellynek most általam fogja ő Cs. K. Fő-Herczegségének a' Nádornak a' Magyar Muzéum' számára benyujtani VII-dik Kötetét, mint az előbbenit három esztendő előtt, regál papirosra írva, calligraphiai gonddal. A' mi kevés ügyességgel bírok, örömmel teljesítém vala a' hazáját még idegen földön is szentűl szerető férfi' kívánságát, 's a' Monostor' képét, Guzmicsnak és Szedernek jelenlétében, lerajzolám; de nem a' kisded templomét, mellyre több idő kívántatik, 's még inkább nem a' Diploma' fac-similéjét, mellyhez hozzá sem férhetni. Az tokban tartatik rámában, üveg alatt, kiterítve ugyan, de azon görbűlésekkel, mellyeket a' nyolczszáz harmincz évű irhán a' sokszori penész ejte; hogy ha az üveg alól kivétetnék is, áltlátszó papirost reá teriteni nem lehetne. 'S az Apáttól én azt a' kedvezést, hogy a' Diplomát láthassam, csak hétfőn dél után kértem, mikor más nap eggy halaszhatatlan útjára indúlt; 's így meg kell vele elégednem hogy a' szent ereklyét csak láthatám. Annak némelly sorait, fájdalom, nem egészen! Novák rézre metszeté, 's elég híven; a' Diplomát pedig szóról szóra lenyomtattatá, *Vindiciae* czimű munkájában, 1782.

—

Magunkban maradván, Guzmics jelenté hogy ezentúl a' Convent' ebédlőjében fogunk enni, úgy kívánván szerzetesei; 's kért, hogy ott mutatnám magamat olly szabadon, mint ha csak az ismértekkel volnék; társai, öregek és ifjak, mind érdemlik bizodalmomat, 's szeretnének saját színemben látni, nem abban, mellyet a' bévett rend parancsol. Teljesítém kérését. Eggy hosszú asztal el vala töltve a' Benedek' fijaival, 's ezen kivűl két mellékasztal, hol a' nevendékek űltek, de ugyan-azon és ugyan-annyi étkekhez mint mi a' nagyobbnál. A' bornemisza vendég kötelességnek ismerte hogy itt toastozzék, 's felelevenítette a' gazdákat. De nem szokva az ollyan' látásához, csak nem meg vala zavarva, midőn az étel előtt és után az egész sereg fenn szóval, sőt chórusi hangon, mondá el asztali könyörgését, ollykor eggyszerre elhallgatván, 's azután ismét rá kezdvén. De rendtartásai minden háznak, minden corporatiónak vannak, 's azon a' bölcs, hanemha váratlanúl látja, fel nem akad.

A' hol sokan laknak eggyütt, 's kivált ha nem nyüg nélkül, ott ritkán kerűlhetni el a' visszálkodásokat; úgy a' beteg, ki még barátjait is bántja, mert szenved. Pannonhalma e' vétektől ment, 's a' Szerzet' tagjai itt nyugalomban, barátságban, bízakodva

élnek együtt. Guzmics bizonyossá teve, hogy itt semmi összeütődésektől nem tart- *368*
hatok. Melly tiszteletessé teszi előttem ez a' Szerzet' mostani Igazgatóját! melly tiszteletessé ezt az itt élő, tudományt és mind azt a' mi jó és szép, híven szerető serget! Örvendettem hogy Szent-István őket így eggyesítette; de bár mindég illy főt kapjanak, 's mindég magokhoz hasonló társakat végyenek fel. Eggy két setét fő 's eggy két hiú epés szív felzavarhatná nyugalmokat.

Az estvéket mindég, de kivált az utolsót, vagy a' Guzmics' szobájában tölténk, vagy az enyémben Fabiánnal, Maurussal, ollykor Vinczével; 's itt maradt időnk nem csak a' vígadásra, hanem a' bölcselkedésre is. Guzmicsnak kedves ideája az Únió, 's ámbár ő Theologus, és hív, alig van kedvesebb könyve mint a' Herder' írásai, nevezetesen *Ideen zur Geschichte der Menschheit.* Szabad lélek, de korlátjai közt, és a' mit alig tudok érteni, ő is heves barátja a' Coelibátusnak. Én tőle olly sok új és nagy ideát kaptam, hogy felejtém a' magaméit, 's érzettem, hogy a' kinek nem stúdiuma a' felvett tárgy, legbölcsebben bánik, ha azzal, a' kinek az stúdiuma, nem ellenkezik, hanem attól a' jót eltanúlja.

—

IV.

Szeredán (April. 13d.) Farkas Vincze Úr, most Spirituális, ezelőtt Directora a' Sopronyi háznak, az Apát' parancsolatjából velem jött, 's dél után Tatára értünk, meglátni a' Piaristák' Rectorát Fájsz József Urat, és az Ujhelyből ismért Prof. Nequasilt, 's a' Gróf Eszterházy' már 1803. látott kertjét. Ámbár sieték a' kertbe, felejtém vágyamat a' tiszteletre olly igen méltó Rector' társaságában. 'S itt eggy heves szenvedelmem vala kielégítve: a' még eddig nem látott rézmetszetek' végig forgatásában.

A' kisded vár, azolta hogy itt jártam, némelly igazításokat veve, 's igen elmés rajz szerint 's a' régi kor' ízlésében. De azt megtekinteni tiltá az estvére hajlott idő. Közel ehhez, a' malom' szomszédjában, szemembe tűnt az olasz-nyárfák' hihetetlen vastagsága, mellyhez én ugyan messzeről hasonlíthatót sem láttam. Vincze társammal megjegyeztetém a' helyt, honnan a' mérést kezdém, 's a' fa' derekát kétszeri ölelésem sem tudta keresztűl fogni. Nem hinném ezt, ha magam nem láttam és nem mértem volna. 'S illy buja növésű minden a' kertben is. Platánokat sem láttam sohol vastagabbakat.

Itt lévén huszonnyolcz év előtt, neheztelék a' Kertészre, ki annyira elborította volt bokrokkal és fákkal a' kertet, hogy abban alig talált gyepet a' szem, hol megnyughassék. Azolta a' régibb csalitokat kihányák, és már most e' panasznak nincs helye. Gyönyörű magány, 's szép kinézései vannak a' Vértes' hegyeire és a' pinczeházakra, mellyek ott sűrűen egymáshoz, eggy kis gazdag falut gyanítatnak. A' kert' ékességét kivált gazdag vízi-partiáji adják. Eléggé széles és tiszta taván százanként úszkálnak a' hattyúk.

———

Esztergomba ebédkor érénk. Útunk a' Szent-Anna' Rotondája mellett menvén el, mellyet a' Cardinális Prímás a' templomokban-gazdag városnak ezen távolyfekvő végében most állít, kiszállánk szekerünkből. Oh ha annak lámpát nem adnának! oh

369 ha tornyocskákat nem! mondám, mikor itt a' gőzhajón mentem el, és most midőn azt már Nyerges-ujfaluból megpillantottam. De a' keresztyén cultus harangokat, 's az új ízlés a' kuppolára lámpát kívánt, 's így itt nem látjuk a' mit Rómában az Agrippa' Pantheona láttatott. Gyönyörű Toskáni oszlopozat áll a' tornácz előtt, 's a' nagysága által tiszteletes mívhez az illett. A' templom belől tömve vala a' kőmívesek' állásaival, 's nem engede szabad nézést.

A' várba egyedül és vezető nélkül akarék felmenni, de Prof. Félix, eggyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának, nem gondola protestatiómmal, és minthogy attól tarték, hogy magyarázásai a' tárgyak' első rám hatását meg fogják vagy zavarni vagy gyengíteni, fogadást teve, hogy néma vezetőm lesz. Most köszönöm hogy meggyőzé makacsságomat; nem láttam volna mind a' mit láttam, vagy nagy időveszteséssel.

A' várba a' rövidebb gyalogúton is felmeheténk vala, de szeretetre-méltó barátom megkerűlteté velem a' Kanonokok' házát, melly mellett a' szekérút fordúl fel a' Basilicához. Az egymással szembe álló két házsor közt eggy nagy domb álla, úgy hogy innen oda nem lehete látni; de a' dombnak három negyede már elkapartatott; az eggyik negyed még várja az elsepretést, 's ez a' hat öl magasságú, hosszan elnyúlt domb arra emlékeztete, a' mit Horátz és Szaluszt emlegetnek, hogy a' Róma' nagyjai hegyeket döntetének el. 'S mi ez az óriási munka ahhoz, a' mi ezután vára itt reám! Ma már nem látunk Isteneket; melly nagyok vagyunk, midőn isteni míveket láthatunk!

Prof. Félix Úr vezetőm elvive a' Basilica mellett, eggy nyomorú régi szurdékba, hol most az Architectus Packh János Úr lakik. Ezt nem lelénk: igen testvérét, 's ez jó vala láttatni velem a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben a' nagy munka' teljes elvégzése után fog állani. Ezen az épűletek, és a' kert melly a' domb' oldalait körülöleli, kártyaházakként állanak. Srófjain felemeltetvén az asztal, az alsóbb tábla a' hegyet, minden régibb épűleteivel, a' szerint adja, a' hogy az a' Cardinális' építései előtt állott, 's haki tudni akarja, péld. hogy a' Protomartyr' kápolnája' helyén az új építés előtt mi volt, ennek helyét az alsó táblán felkeresi, 's látja, hogy az ott állott épűlet az vala, mellyben, a' tradítio szerint, Vajk Herczeg Istvánná kereszteltetett. Ezt talán nem vala felesleges azoknak kedvekért elmondanom, a' kik ílly modeleket nem láthattak.

Azon szobában, hol ez tartatik, állanak mind azon régi fegyverek, 's eggy irtóztató buzogány, 's a' vas és egyébnemü edény' sokasága, mellyet a' föld' elsimitásakor a' napszámosok találtak, 's a' megtekintést ez is érdemli.

Schrott András Urat, ki a' Novák Apát' Pannonhalmán látott büsztjét dolgozta, termében találánk, sáros kezekkel, mert épen a' Pannonhalmi torony' ajtaja' figúrájit tapasztgatá. Nagy része ezeknek már leöntve áll, úgynevezett lágy érczben: a' Császár, a' Nádor, Somogyi János Al-Cancellár, 's Novák Apát, 's ez eggy írást vévén által a' Császár' kezéből, mellyen ez az eggy szó áll: DOCETE, és sokan mások. – Magasztalám a' Novák' fejét, mellyet már Pannonhalmán láttam; 's elbeszélé, hogy nem találván festett képét, megnyittatá a' koporsót, 's úgy fogott munkájához; 's a' mint azok mondják, kik Novákot ismerték, a' büszt jól hasonlít hozzá. Új okom, hogy ismét nehezteljek azokra a' kik magokat festetni nem engedik. Nováknak szerénysége makacsság volt, nem szerénység; melly ollykor csak annak rettegése, hogy

hiúnak fogunk ismertetni. A' ki szereti látni a' mások' képeit, igazságtalan ha más- *370*
okat foszt meg attól, a' mi magának kedves.

Most végre a' Basilicát menénk látni.

Külső fala annak faragott négyszögekből áll, míg a' Váczinak három oldala termés kő, el nem simított vakolással. A' templom' testének fala, melly a' kuppolát fogja tartani, minden ablak nélkül, görögösen, melly temérdek nagyság! a' nézőt elfogja kicsinységének érzése; de el eggyszersmind nagyságának érzése is, 's örvend ennek. Tíz esztendő alatt mennyire ment itt a' munka! De még kell tíz, míg teljesen elkészűl. Ez időt is kíván, nem csak gazdagságot.

A' sírokhoz széles, alkalmas, világos grádics vezet. Egyiptusi lélek szállja meg a' nézőt, midőn itt a' temérdek izmú oszlopokat látja, 's azt a' két colossális Angyalt, melly az alól szélesb küszöbű veresmárvány ajtó előtt őrt áll, 's a' pályáját megfutottnak nyujtja a' diadal' koszorúját. Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCESSORUMQUE SOPORI. 'S harmincznál több nyílás mégyen be a' falba, hova a' koporsók betolatnak.

A' templom' jobb végébe előbbi helyéről a' Bakács Tamás' kápolnája vitetett által, 's ezzel áltellenben áll a' Protomartyré, mellynek oltárán a' mi Ferenczynk' Istvánja fog állani, térdre bukva már kövezőjinek verdesései alatt, de felegyenesedett testtel 's égre nyújtott jobbal. Az oltár' márvány táblája már fel van állítva, az égből leszálló Angyallal, ki hozza a' pálmaágat, és a' sok fejből és szárnyakból álló apróbbakkal. Maga a' Martyr még Budán van, munkában. – Áltellenben ezzel bevonva fejér kárpittal áll a' Károly Ambrus Fő-Herczeg Prímásunk' emléke, Pisánitól Milanóban, Carrari márványból. Az ifju Herczeg félig-fekve űl ágyában, melly megett eggy Angyal hívja, felfelé-emelt karjával, eggy másik, lábainál, háttal fordúl el a' nézőktől, mély fájdalomban. A' műv' fala feketés márvány, pyramisi háromszögre.

A' templom' belsője veres-márvány táblákkal van kirakva; oszlopai fejérek lesznek. Melly kár hogy Esztergomnak más színű márványa nincs, fejéres, vagy sárgás! Ezt, azonfelűl hogy a' szemnek nem kedves, még az a' tekintet is sajnáltatja, hogy a' kik ide jőnek, a' megúnásig látván a' veres márványt Almáson és a' szomszéd helyeken, meglepve sem érezhetik magokat.

Prof. Rumy Úr, most Magyar Törvény' Tanítója a' Presbytériumban, elvezete a' Bibliothecába, melly itt most eggy templomban tartatik. Vágytam látni a' Homonnai Bálint' kezével magyarúl írt Naplót, de az alkonyodásnak indult estve ezen örömemtől eltiltott. Az helyett az Egri születésű Bécsi Prof. Hess Mihály' két oltártáblájit néztem igen nagy gyönyörüséggel: a' nagyobbik a' Basilicában a' nagy oltárra vitetik, a' másik a' Rotonda' számára készűlt. Gondolat, rajzolás hibátlan, az ecset velős. Itt Anna asszony űl, 's térdén tartja a' könyvet; Joachim mellette áll a' tábla' jobb felén; a' szeretetre méltó gyermek Anna előtt, lesüllyesztett fővel profílban, egymásra tapasztott kezekkel, 's jobb válláról igen szép vetésekben foly le a' kék lepel. Bájos kis figúra! – Amott Vajk, keresztbe vetett karjaival, lehajtja fejét a' medencze felett; Astricus, erővel eltölt öreg, oltári igen gazdag öltözetében, infulás fővel, önti fejére a' vizet; Geysa és Sarolta székjekből, mások az Oratóriumból nézik a' szent munkályt, 's a' Császár és az ifjú' nagybátyja mellette állanak, mint tanúk. A' Pap megett szolgáló társai. – A' templomi styl tökéletesen el van találva; a' képet Maurer sem adhatá szebben, 's látszik hogy Hess ennek dolgozása alatt stúdiumává tette az Olasz-iskola' hőseit.

371 ——

Az én régi barátom Prof. Rumy Úr elkísére vacsoránkhoz, hol eggy először most látott barátom is, Esztergomi Plebánus Argauer Máté Úr, megjelene, a' Vármegye' Orvosával, a' Zemplényi eredetű Kamenszky István Úrral. Örömeinket elkeseríté eggy tárgy, mellyről a' jók szeretnének hallgatni, ha felejteni lehetne: az az undok pör, melly Literatúránk' körében eggy idő olta foly, és a' mellyet, midőn azt hivénk hogy végre el fog aludni, a' Kritikai Lapok újra lángba hoztak. Rumy javalá hogy a' Tud. Gyüjtem. Februáriusi darabjában eggy nagy férfi mellett, ki a' Kritikai Lapokban szemtelen vadsággal támadtatott meg, mert másatlan szépségű munkájit nem a' készűlgető, hanem a' kész nyelven írta, 's felolvasá előttem a' mit azok mellett a' kik nem magyarúl írtak, ő teve fel. Örvendek hogy ő is felszólala; 's nem pirúlok megvallani, hogy a' párduczos Arpád' tömjénzőjitől végre borzadok, 's szégyellek tekintetni társoknak. Én nem tudom, az a' becsűletes ember mit véthete olly nagyot az Istenek ellen, hogy ezer esztendeig csendesen fekhetvén sírjában, most onnan minden által felrángattatik, a' ki elhitette magával, hogy hexametert pőrölyözni, 's valami ollyanformát mint az Épósz, összefirkálni ő is tud.

És melly igazságtalanságokat követének el ezek mind ellenségeiken, mind barátjaikon! Csendesen nézem én, midőn a' megbántott botot kap és magának nyugtot csinál, 's nem neheztelek midőn látom, hogy az energicus Doctor Martin Luther az Ó-Testamentom' eggyik helyét e' szókkal adja: *Den Narren muss man mit Kolben lausen.* 'S nem csak csendesen nézem, de javalom is, midőn azt verik, a' ki a' csípkedőt nem visszacsipkedi, – a' mi mindég szabad, ha nemtelenűl nem esik, és mindég elég; – hanem a' legnevetségesb naívsággal mellyet valaha látánk, önmagát óriásnak, ellenkezőjét törpe gnómnak akarja tekintetni, 's kevély bosszúban osztogatja gondolatlan leczkéjit; csendesen nézem midőn a' záp tojás visszarepűl az azt hajítgatóra; a' bántók így némúlnak el, 's látjuk hogy a' drasticus gyógyszernek volt foganatja. De a' mi eggy feje, szíve, polgári tekintete, polgári érdemei által tiszteletünket 's szeretetünket kívánható férfi ellen, kit a' pörbe (a' mint eggy helye nyilván mutatja) vagy világosan vagy ravaszúl tett, de bizonyosan tett kérés csavara be, és annak felejtése hogy a' ki mocskosok közzé elegyíti magát, nem maradhat tisztán; a' mi az ellen nem védelemképen, hanem túl azon, 's nem nemes bátorsággal, hanem képtelen vakmerőséggel 's hideg bosszúval követtetett el, – azt úgy hiszem, minden jó útálattal fogja nézni.

Igen is, Író és Író közt az Írói pályán nincs külömbség, 's itt a' nem nemes születésű, szegény, de szegénységét méltósággal viselni tudó Virág több mint Zrínyi, ha ez nem egyéb mint Horvát-országi Bán, 's Horátz a' maga ajándékúl kapott Sabínumában több mint a' Sabinumot ajándékozó királyi gazdagságú Meczén. De az Író, bár teljes igazzal nagyobbnak nézheti magát mint a' szent körön kivül nagy, tisztelni fogja a' bevett rendet, 's az elsőséget, a' hol illik, ennek megadja. – Őszűlő fej érdemet senkinek nem ád, sőt világos jele a' test' gyengűlésének, melly többére a' lélekét is magával hozza. És még is Rómában, úgy beszéli Juvenál, az ifjabb le nem mere űlni a' négy esztendővel idősb előtt. Itt eggy nemes lelkű, igen nagy érdemű ember, férje az Ország' Cancellárja' unokájának, eggy angyal-lelkű leány' és három nagy kimiveltetésű fiu' atyja, nem kémélve sujtatik vissza eggy ifjúsága' napjait élő által, hanem hideg dühhel tiportatik.

Körűnkben fonák pártoskodások űzik dúlongásaikat. Berzsenyit, Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt, Vörösmartyt én irígység nélkül hallhatom magasztaltatni; gyászfátyolt köték fel midőn a' Kisfaludy Károly' halála' hírét meghallám, és csak én minden barátjai közt; Berzsenyit és Vörösmartyt korunk' és körünk' nagy díszeinek vallom, 's Kölcseynkben szeretem, 's kevélykedve tisztelem az Írót, az Embert, azt a' hív és bátor Barátot, a' kit tolt lelke kimondani, hogy ő az Academiában Az nélkül, a' kinek szertelen érdemeit leginkább ő alkalmas megmérni, űlni pirúlna; 's az Író, az Ember, és a' Barát mellett a' legszerencsésebb Szólót is mind azok közt, a' kik körünkben magokat hallaták. Sem az a' hiúság nem bánt, hogy nevem e' négy között nem áll: a' magasztalótól én kikaptam a' magamét máshol. – De ez a' kevélyen elharsogtatott ítélet, ha igazságos e ez? Minden jó e e' négynek munkájiban? 'S miként felejtheté ez a' Kritikus, Kisfaludy Károlyt tömjénezvén, Kisfaludy Sándort, ki a' maga nemében kérdésen kivűl nagyobb mint Károly volt a' magáében, és a' ki ezzel a' kifogyhatatlan gazdagsággal, az érzésnek ezzel a' csudálást érdemlő hevével, eggyetlen eggy közöttünk, és talán századokig eggyetlen fog maradni. Miként felejtheté Kist, Fáyt, Szent-Miklósyt, Dessewffyt, és lelke' rokonát, a' Paszmosi lantost? miként Szemerét, a' bájos, mély tudományú, és a' mi neki eggyik ritka dísze, szerény lelkű Embert, Kritikust és Poetát? Miként felejtheté a' saját bájú Guzmicsot, 's a' philosophusi lelkű 's tudományokban gazdag Fenyéryt? Miként azt, hogy Toldy a' mi legjobb prosaicusaink' sorában fényesen ragyog? és ki énekle édesebb dalt mint Bajza, kinek prózai dolgozásai is láttatják a' szép reményű ifju férfit. 'S Cserneczky az e, a' ki felől kegyes mosollyal kelljen szólani? Én a' derék ifjúból, mingyárt első fellépésekor, igen sokat ígértem ügyünknek. – Nem hon' és mesterség' szeretete az, a' mi embereinket e' dúlásokra ragadozza, hanem szilaj tűz, neveletlenség, éretlen gőg. Ha a' vázakat döntik, azzal nem gondolok; még örvendek neki; de azt tenni méltósággal illik, nem vadsággal. Hol a' Kritikai Lapokban legkissebb nyoma a' szív' meleg érzéseinek? Pedig a' Kritika ki nem zárja a' szívet, a' mint azt a' nemes-érzésű Kis Pope után, 's Horátz az ismért Epistolában, tanítják. Én részemről inkább szeretnék annak tekintetni, a' ki barátim' botlásit meg nem sejtettem, sőt még annak is, a' ki azokra leplet tudtam vonni, mint eggy gladiátornak, a' ki ellenségeimet 's barátimat összevagdalám hogy kardomat villogtathassam; hát még annak, a' ki tiltott 's alacsony fegyverrel is éltem, csak hogy csudáljanak! *372*

V.

Útam eddig a' tavasz' legtisztább, legmelegebb napjaiban folyt; ma eső esett, melly nekem mindég kedvetlen ha nem éjjel jön, és soha nem inkább mint útban. Társamat balom mellett elnyomta az álom, 's így én újra emlékezém azokra, a' miket Esztergomban láttam, 's visszavágyék hol Pannonhalmára, hol Pestre, hol azokhoz, a' kiket Januárius' utolsóján elhagytam. – Kedves búsongás fogta el lelkemet.

A' romántos táj eggyezésben álla lelkem' busongásival. Beértem a' csavargó Duna' szűk vőlgyébe, mellynek bokros hegyei olly meredek eséssel a' víz' szélén, zöldelni kezdének. Boldog szegénységet mutata minden a' mit láték. Eggy igen meredek szirtü igen magas ormon, melly a' víz' szélén kele, messzére tűnt ki a' Vallás' szent jele,

373 vígasztalásokra azoknak, kik itt szenvedő szívvel mennek el, 's több hatással itt, közel a' fellegekhez, mint ha a' völgyben állana. Önts azt az enyémbe is, szerencsétlen jel! kiáltám, 's elmondám eggyik énekemet:

Az oktalan Bölcs títeket, Istenek,
Tagadni akarna. De ti felette meg
Dördítitek bosszús ütéssel
A' ropogó tüzeket, hogy Újhely'

És a' Hegyalják' tornyai rengenek,
'S fortyanva csap ki partjain a' Tisza;
'S ő sápadozva rogyan össze:
Érzi hatalmatokat, 's tagadja.

Ekként dühűltek eggykor az elfajult
Tellus' szülöttjei ellenetek; de Zeüsz
Felkölt; futának ők, 's az ádáz
Enceladust leteríté az Etna.

Engem szerény szív vonz tifelétek, és
Nem ingható hit, 's magzati félelem.
Áld szenvedésim közt nyögésem;
Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj' sötétét tiszta nap, a' fagyos
Telet tavasz 's nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve fürtjeit,
'S újra sötét jön elő, fagy újra.

Hadd jőjenek! tí gondotok az. Nekem
Örvendeni illik, tűrni, reményleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a' Phlegeton; ti védtek.

Most feltűne előttem Visegrád, szomorú romjaival. Királyok' lakja egykor, most baglyoké! –

—

VI.

Délre Váczon valánk. – Társam, nagy barátja a' virágoknak, a' Püspöki kertecskét akará megtekinteni, hol piroslott a' Salvia splendida. Onnan a' Migázzi által új alakba öntött lak' szobájit, és osztán a' templomot, hol hat öreg Kanonok eggy tűzes arczú fiatal Succentorral éneklék zsolozmájokat, chórusi hangjaikon. A' belőlről és előlről igen szép és nagy templomnak semmi képe nincs a' mi érdemlene figyelmet, 's elbar-

núlva állanak az elsőn kezdve az utolsóig, barnák már a' festéskor is. Az eggyik oltár' *374*
tabernaculuma előtt irtózatos mázolatban álla a' Mesterség' eggyik legbájosabb míve, a' Madonna della Seggiola – és azt senki sem ismeri blasphemiának a' Mesterség' istensége ellen, 's e' szent helyt. A' templomnak minden festéseit ki kellene hányni; egyedül a' Cardinális Migázzi' muzív-munkájú profilképe érdemli a' megtartást, és három társaié.

Vincze barátom a' Misericordiánusokhoz vive el. A' talárist viselő nem pap Patikás rá ismere benne kedves tanítójára, 's érzékeny szívvel láttam, melly melegséggel mentek egymásnak. Tiszteletes Szerzet, mert jóltévő. Eggy összesugorodott, összegörbedett, öreg de eleven németke elvive kórházába, melly templomnak vala építve, 's így is templom. Az most üresen állt. Két kisebb szobában hét beteget találtam, mind férfi-betegek. Az asszonyi-neműek Pesten gyógyítatnak, az Elizabethínáknál.

'S most a' Siketnémák' Intézetébe menénk. Schwartzer magyarúl tökéletesen tudó 's magyar születésű Director Úrnál gyönyörűséggel folyt el eggy egész órám; érett lelkű, gondolkodó férfi. Általa bennünket Professor Királyi Úrnak, 's ez iskolájába vezete, de tanítványai közzül csak két serdűlő német fiút 's eggy kisded fiú-, 's eggy nyolcz esztendős leánygyermeket tuda előnkbe állítani. Elmondván hogy ezekkel mint kezdi oktatásait, a' német nyelv' hét vocálisait felírá táblájára, német jelekkel, úgy a' consonánsokat is, 's mondatá hangjaikat a' siket és így néma leánykával. Ha az hibásan vagy nem tisztán adá a' kívánt hangot, nem igazíthatván füle által, ujját betolta a' gyermek' szájába, 's annak ajakit és nyelvét fel vagy le vagy összetolta, míg a' kívánt hang jött.

Most a' már csaknem kitanúlt ifjat vevé elő, 's eggy Catechismusnak valamelly kérdését az én kezembe adá, eggy másik[594] nyomtatványát az eggyik legénykéébe, hogy ez diktálja le a' feleletet az irónak az iskola' rángatásaival. Az író szóról szóra adá a' feleletet, 's az gyanút támaszta bennem, hogy a' feleletet nem társa jelei 's keze' rángatásai után adta, hanem könyv nélkül tudja. Megkérdvén a' Professortól, ha tanítványaihoz a' többes szám-harmadik személyében kell e szólanom, vagy az eggyes' másodikában, ezt írtam a' táblára, itt sem felejtvén, hogy az örömben szük életnek minden perczében örömet kell szedni 's adni: *Kannst du tanzen?* A' két néma fiú elnevette magát. Tudni akarám, 's még világosabban, mert a' nevetés gyanítanom engedé a' feleletet, melly ideát ragaszt a' leírt ígéhez, 's a' fiú kerengést feste ujjával a' levegőbe. – Német, mondám, ha magyar volnál, bokáidat ütéd vala eggyüvé.

Míg itt állánk eggy gyönyörű 's jól öltözött ifjacska lépe mellénk. Úgy hittem, hogy az fija az egyik vagy másik Tanítónak; de az is a' ház' tanítványa volt. Nógrádi Vice-Ispány Gyurcsányi Gábor Úrnak eggyetlen fija; a' gyermeket dajkája tette siketté. Ez magyarúl tanúla írni 's érteni, mert magyarok közt élend. „Mikor voltál szüléidnél?" kérdém, 's felele: „Husvétkor." – „Örülsz e hogy ide hoztak iskolába, 's érzed e mivel tartozol tanítóidnak." – Felele ismét, a' mint illett. – Most ő vevé kezébe a' krétát, 's ezt kérdé tőlem: „Micsoda az Úr szolga?" – Professora kitörlé a' hibásan tett kérdést, 's ezt írta helyébe; „Micsoda hívatalban van az Úr?" – „Pap vagyok,"

[594] kezembe adá, *már scaknem* eggy másik [A nyomdahiba emendálva, azaz törölve; a Kazinczy által kommentált OSZK. Oct. Hung. 725. lelőhelyen található példányban is ki van törölve, a jegyzettel azonos színű tintával.]

felelém. De a' kedves gyermek elneveté magát, 's a' tábla' végére mutata, hova ezt írtam volt jóval elébb: „Én eggy jó asszony' férje és hét gyermek' atyja vagyok," 's nevete hogy megpiríthatott. – „Hát minek gondolsz?" kérdém. – A' gyermek felelt: „Kapitánynak." – 's azon én nevettem, és az én Vinczém.

Miért nincs itt a' kivel e' szép örömet megosztani szeretném! sóhajtám magamban, 's megcsókolám a' nyolcz esztendős leányt. – Melly boldog az atya, a' ki szerencsétlen gyermekét ide hozá, 's emberré teremtve viheti el! Áldás hamvaira, a' ki a' szenvedők' könnyeit felszárasztani tanítá, és a' kik, ennek példája után, miközöttünk szárasztják!

12.
PANNONHALMA, ESZTERGOM, VÁCZ. 1831.

273

I.

Pesten, Apríl. 7d. 1831. *361*
reggeli 3kor.

Két óra múlva indúl a' hajó, 's én azon Győr alá, honnan Pannonhalmára mégyek, meglátni Guzmicsot és társait; 's áldásodat jövök kérni, éltem' édes barátnéja – a' tiédet, és eggy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak mint első ifjuságomnak a' félszázad után is Szentűl-tisztelt. – Melly örömek várnak engem! De én örömeim közt sem fogom azt felejteni, kihez óránként vágyok vissza, és még mindég ifju szívvel. Addig óvjanak az egek minden kedvetlenségtől, 's enyhítsék terheidet, mellyeket örömmel viselnék eggyütt veled, ha távolylétemet nagy okok nem kívánnák.

—

II.

Még csillagos vala az ég, 's az úczák' lámpáji nem aludtak el egészen, midőn kimenék a' hajóra, hogy el ne essem a' vízi-útazás' örömeitől, ha késni találok. – Lábaim alatt, midőn a' hajó' teknőjére felléptem, már pözsge a' kisded Vulkán, 's a' füst feketén tekerge ki kéményéből. Végig menék a' hajón, 's megállék a' nyílások mellett, látni mint égnek a' kemenczék, 's a' gépely' csudás alakú rúdjai 's kerekei mint mozganak lassú nehéz lökődésben. A' féléjszaka' és félreggel' kétes fényében még ki nem lehete ismerni a' körűltem ingók' arczaikat. De végre virrada, 's a' csillagok tűnni kezdének. Kapitányunk indúlót lövete. Az útasok, eggyenként vagy barátjaiktól kísérve, futának, 's sírva 's ölelgetések közt váltak el. A' hajóról a' vízszélre 's a' vízszélről a' hajóra repűltek a' néma köszöngetések, kalapokkal és kezekkel, 's észre sem vevénk, midőn hajónk a' kedvünkért elbontott híd' nyílásán áltfutott.

Hogy a' mozgóknak akadályúl ne légyek, végig-nyúltam eggy hosszú karszéken, 's lestem, az ismeretlen sokaság közt kivel fog[595] legelőbb szőni össze a' történet. Alig kérdém ezt magamtól, midőn meginte valaki, hogy olly közel a' kéményhez főfájást kaphatok, 's a' gőz megáztathat. Azon széken nyúltam el[596] most, mellyen ő foga helyt; 's ő beszélé, hogy míg nálunk ezen eggynél nincs több gőzhajó, Petersburgban számtalan vagyon már, 's ő illyenen jött onnan Lübeckig. – Eggy más valaki, hihetőleg, hallván mit beszél múlattatóm, és magyarúl, közel hozzánk telepödött[597] le. Éneklősen ejtett szólása Erdélyinek gyanítatá velem, 's az volt. Kitaláltatám vele nevemet, de ő a' magáét meg nem mondotta; igen, hogy ő Kapitány és hogy Bécsbe

[595] fog<ok>
[596] el<m>
[597] [Sic!]

362 megyen. – De íme megálla hajónk, mert eggyszerre olly köd ereszkedék, hogy sem eget, sem földet nem láthatánk többé. Három óráig kelle az helyt veszteglenünk.

A' gőzhajó nálunk egészen új jelenés lévén; első útját tavaly tette, Septemberben, Bécsből Pestig; festeni fogom azt. – Míg a' Duna' egyéb hajójinak teknője üreg, 's a' vendégszoba rajtok kiáll a' teknőből, a' gőzhajón a' vendégszoba eggy felfordított teknő' üregében látszik lenni, 's a' vendégszoba rejtve van. Oda, és a' kemenczéhez grádicsokon esik a' lemenés. A' régibb alakú hajókat evező-legények hajtják: ezt a' gőz' segédje által olly kerekek, mint a' vízi-malmokéi. A' vendégszoba a' hajó' farában van, a' közembereké a' közepében, 's a' kettő közt emelkedik a' füst' vastagabb, 's a' gőz' véknyabb kéménye, a' füsté öt hat öl magasságra, fejérre mázolt[598] vas plékekből; ollyan a' gőzé is, de az sokkal kurtább. Hogy ezeket a' szél' le ne törhesse, a' füst' kéménye vitorla-kötelekkel van a' hajó' széleihez és eggy magasan kinyúló árboczhoz csatolva. A' kémény'[599] és árbocz' sorában nehány négyszögü nyílások vannak, 's a' fűtők és a' gépely' intézője ezen vesznek világot.

A' vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszkalépcsőji sárgaréz pléhbe vannak szögve; 's innen jobbra és balra két kisded rekesz nyílik, a' terítő' számára, ki ide zárja tányérait, üvegeit. Asztalok 's karatlan székek kőrösfa szeletekkel vannak borítva, 's a' talpazat parkételt. A' falak' deszkája[600] világossárga színnel van[601] befestve, erekkel, hogy az asztal' és szék' fájához hasonlítson, 's a' vesszőzet és egyéb czifra rajta[602] zöld; így a' négy vékony oszlop is, melly a' padlást, a' szoba' közepén, a' betörhetés[603] ellen védi. Ablaka eggyik és másik oldalán három, 's hosszaskerek metszésű, 's üvegtáblás és zsalús. Az ajtó mellett jobbra és balra két tűkör, épen olly metszésű mint a' hat ablak, 's így a' szobát nyolcz ablak látszik világítani. A' hajó' farában még eggy szoba, hova[604] innen esik a' bémenés, hálásúl az asszonyságoknak. – Az útasok eggyenként ebédelnek, vagy[605] ha úgy tetszik, kisebb társaságokban, 's[606] a' konyhaczédula el van vetve a' terített asztalokon, hogy kiki tudhassa, mit kívánhat, és mennyiért. – A' falak mellett párnázott pad fut el, 's az éjjel ágyúl szolgál az útasoknak.

Két új ismerőseim, az Erdélyi Audítor-Kapitány, és a' Petersburgot látott magyar, és én eggyütt beszélgeténk a' hajó' eggyik végében, 's váránk hogy a' köd szálljon el valaha, midőn most eggy harmadik csatlá hozzánk magát, 's magasztalá Gróf Széchenyit és Hitel czímű munkáját, míg az Audítor-Kapitány a' Gróf Dessewffy' felén álla 's a' Taglalatnak adá az elsőséget. Hallgaték, nem tartalékból, mert a' nemes-lelkű két férfi külömböző gondolkozásom által megsértve magát bizonyosan nem érzené;[607]

---

[598] m*a*zolt [Emendálva.]
[599] k*e*mény [Emendálva.]
[600] deszkáj*[..]* [Átírás.]
[601] van<nak>
[602] rajt*u*<k> [Átírás, törlés.]
[603] oszlop is, melly a' szoba' közepén, a' <szoba> padlást, a' betörhetés [A szórend számozással javítva.]
[604] ho*nn*a<n> [Átírás, törlés.]
[605] eggyenként vagy [Beszúrás a sor felett.]
[606] társaságokban <ebédelnek>, 's
[607] érzené*[.]* [Átírás.]

hanem azért, mert azok közt, kiket lelkem szeret, csudál, áld, Bíró lenni nagy szük- *362*
ség nélkül nem akarok. Tudnám én szeretni, csudálni, áldani eggyikét is, másikát is, bár világos tévedésben, bár világos vétekben látnám.

De végre feltisztúlt az ég, 's hajónk megindúla, 's a' nap legelső súgárit a' Margitszigete' nyárjaira lőtte ki. Lestem, 's kiösmerém a' helyt, hol én és az idegen Óbester 1800. Júl. 30d. a' Dunában megferdénk, míg atyját váró társam a' víz' szélén járkála; kiösmerém a' helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint eggy újabb Venus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, 's a' szép leány édes könnyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet. 'S ez a' barátság, 's talán szeretet, haláláig[608] tarta a' Szentnek, 's addig fog eránta 's gyermekei után tartani, míg a' sors engem is oda ránt.

—

III.

Kapitányunk Sir John Andrews, eggyütt viseli módjaiban az ángoly nyugalmat és a' franczia hideg melegséget, 's a' helyre, hol ő áll, épen ez kívántatik, mert magokat csak így érzik kényökre, a' kiket[609] viszen. Tisztelem az illy kipontozgatott characztert, de én csak azokhoz érzem vonszatni magamat, a' kiknek keblek lángolni, a' kik vétkeket[610] ejteni is tudnak. – Fő személy az útazók' társaságában eggy középkoru deli Asszonyság[611] vala, ki eránt a' Kapitány szinte vazalli tisztelést mutatott, nyilván, hogy másoknak adjon példát. – A' csak olaszúl és francziáúl szóló asszony az únalom' órájiban elővevé német Grammaticáját, 's édesb zengésekhez szokott ajkain csikorogtatá a' zordon nyelv' hangjait. Láttatni akará velem mennyire ment ennek tanúlásában, ezt nyögte kínosan: *Ik bin vitve, – und ábe – eine zón, – und szváj enkel.* – Nem hallhatám mosoly nélkül, 's kimutatám megbotlását, mellyet minekelőtte a' szót kimondhatám, magától találа fel; 's elbeszélém, mit felele Maria-Theresiának eggy Bécsben negyven eszt. olta lakott 's németűl még is meg nem tanúlt olasz Consiliárius. Élő nyelvet élő Grammaticákból kell tanúlni. – Az olasz Asszonyság különben igen jó vélekedéssel hágy el bennünket, de eggy panasza van 's az egész nem' nevében: Férfiaink nincsenek elég tisztelettel asszonyaink eránt. Még viseljük orientális eredetünk' fanyarságát, mondám; mert pirúlék vallást tenni, hogy ez módivá vált pimaszság. Ifjaink az elvadúlásban találják örömeiket; hanyadik tudja, menynyivel édesb félénk meleg tisztelettel állani eggy szép, lelkes és jó Psychárion' csudáltában, mint érzés nelkül ürítgetni az öröm' kelyhét. Én, ősz fejjel, ifju vagyok elöregedett ifjaink közt.

Asztalnál űlénk, midőn a' Kapitány felkele hitvese mellől, 's jelentést teve az egyedül evő olasz Asszonyságnál,[612] hogy Visegrádnak romjai látszani kezdenek. Az ott hagyá csemegéjit 's narancsait, 's kitekinte eggyik ablakon, a' legközelebbikén ahhoz

---

[608] szeretet, <ez között és énközöttem> haláláig

[609] mert csak így érzik kényökre <magokat>, a' kiket [Beszúrás a sor felett.]

[610] lángolni, <'s> vétkeket [Javítás a törlés felett.]

[611] *a*sszonyság [Átírás.]

[612] *a*sszonyságnál, [Átírás.]

363 melly előtt én ebédeltem, hogy láthassa hajdani Királyinknak[613] ezt a' lakát. Elmondám neki a' mit kelle, de nem a' Felícián' történetét is; féltem a' fanyarság' újabb vádjától. – Eggy Asszonyság[614] férjétől a' Salamon' tornya eránt teve kérdéseket, melylyet a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismere.

Kiérvén végre a' regényes völgy közzül, 's azon kietlen tájba jutván, melly a' Duna' jobb felén rútalakú homokdombokat és hegyecskéket, bal felén puszta lapályt mutat, el fogtam vala zárkozni, ha eggy jelenés nem tartóztatott volna künn, mellyet öröm nélkül látni soha nem lehet. A' nap, sötétvörösre[615] festve 's nagyobbra nőve, királyi fényében szállott az előttem elterült tengerbe alá. Már elsötétedék, de a' Kapitány még is hajtata, hogy helyre hozhassa a' köd' vétkét. Végre Neszmély alatt megállapodánk. – Jó éjszakát nektek, kiket természet és szív csatla hozzám! sohajtám, 's áldást kértem az égtől magamra, és Attól, a' ki nekem az ég' kedves képviselője.

—

IV.

Társaim a' kipárnázott lóczákon már elfoglalák a' háló-helyet. Én csak annyit lelék[616] köztök, hova fejem fért; testemet és lábamat elnyujtottam három taboureten; 's vagy azért, mivel hozzá vagyok edzve az[617] élet' minden alkalmatlanságihoz, vagy mivel a' múlt éjszakát levelek' írásában töltöttem, olly[618] csendesen alvám, a' hogyan kevés a' bíboros alkóvokban. Angyalom kedves képekben lebege lelkem előtt.

Hajónk már ment, 's én még aludtam. – Almás alatt tisztelettel pillanték által Virtre, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tövében a' honhoz-hü Baróti fekszik. – Nyúgodjál békével, áldott Öreg! kiáltám; 's valaki itt elmegyen 's tudja mit tevél te, és mikor már, kiáltsa rád: „AVE!" Hűséged tiszteletessé teendi nevedet, mikor tisztúltabb érzésünk írásidat már kedvelhetni nem fogja is.

Komárom alatt meg kelle állanunk; a hajó'[619] kemenczéjének fára vala szüksége. A' Kapitány intette a' kiszállókat hogy eggy óránál tovább ne múlassanak; én veszteg maradék. – Eggy ángoly, eggy Berlíni Kereskedő, ki Budáról öt hordó bort vive honjába, és én, eggyütt forgatánk az Újságleveleket. A' gőzhajó isméretlen látvány lévén itt is, a' városbeliek, hallván lövésünket[620] mellyel az a' várost megköszönté, csoportosan tolakodtak a' partra, 's a' hajó' Írója nem tiltá nekik a' béjövetelt. Az Uraságok' és Asszonyságok' seregében belépe hozzánk két Benedictínus is, 's én, hallván ezektől hogy Czuczor társunk honn vagyon és egésséges, általok követém meg, hogy látogatására ki nem menék. Azok, 's közel a' hajóhoz, előtalálák[621] Czuczort. Jött ő is,

---

[613] láthassa Királyinknak [Beszúrás korrektúrajellel a lap szélén.]
[614] *a*sszonyság [Átírás.]
[615] s*e*tétver*e*sre [Átírás.]
[616] háló-helyet<;> *é*n csak annyi <helyt> lelék [Törlés, beszúrás és átírás.]
[617] hozzá vagyok <szokva> az [Javítás a törlés felett.]
[618] töltöttem <el,> olly
[619] hajó<nak>
[620] lövésünket<,>
[621] elő*l*találák [Emendálva.]

de[622] későn, midőn a' hajó már indúlni akara, 's ez miatt mingyárt is ment. Én a' két *363*
idegen közt űltem, honnan a' bontakozás nehéz volt volna, de a' Czuczor' búcsúzásakor az asztalon által[623] megszoríthatám jobbját, 's megölelhetém. – Az ángoly, olly heves ellensége az emancipatiónak mint én heves barátja, álmélkodni látszék a' Papnak adott csókon. – *L'habit est noir, mais l'ame est blanche* – mondám neki; meg sem álmodván hogy ezt és előbbi beszédünket valaki hallhatta 's halgathatta; 's a' szóra a' Salamon' tornya eránt kérdést tett Asszonyság[624] és barátnéja hangos kaczagásra pattanának ki, 's el akarván rejteni a' mit nyilván jelentgettek, le le hajlottak az asztalon. – Mi történt tovább az episcopális hitű 's tüzű ángollyal, nem tudom; mert én áltmenék a' két asszonyhoz; 's velek és az eggyiknek férjével töltött pillantásaim a' gyönyörű útnak szebb scénáji közzé tartoznak.

—

V.

Cátó keservesen emlegeté hogy midőn tengelyen mehete, tengeren ment. Én azt bánnám, ha tengelyen tevém vala ez útamat.[625] Úgy az olasz Asszonysággal, 's a' két kaczagóval, 's az eggyiknek lelkes férjével, 's az episcopális hitű 's tüzű emberrel, a' Berlíni Helvetziai-születésű Kereskedővel, az Erdélyi Kapitány-Audítorral,[626] 's Zsoldos Úrral, 's a' Petersburgot látott Szemgyógyítóval, a' megszállások' órájiban talán szólék eggy két[627] szót, de nem tevém[628] volna e' szép ismeretségeket. – Illy örömeket nem vásárolhatunk soha drágán.

Gönyő előttünk álla. A' hajó' emberei intének a' parton bámúló csolnakosoknak hogy kiszállójok van; 's azonnal jöve felénk két csolnak, vetélkedve egymással, mint Manó Pál a' maga társaival a' lóverseny' térén. Asszonyaink rettegve nézék hogy eggyik csolnak a' másikat felforgathatja; de én tudtam, hogy a' ki mer, bízik is magához, 's még gyönyörködém vetélkedésökön. Végre az eggyik diadali örömben veve fel engem és eggy Zimonyba és Belgrádba e' hajón lement Győri Kereskedőt; a' másik néma nehezteléssel fordult vissza. Melegen vevék búcsút úti-társaimtól, 's itt is mind addig röpülgetének a' búcsú' köszöngetései,[629] míg Első-Ferencz, a' maga hosszú kéményével, szemeink elől el nem tűnt.

Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak tanítják, nem tudom; nem sok embernek jutott az a' sors, hogy úgy ismerje bajait, mint én ismerhetem; de hogy ez a' világ igen jó világ, azt is kevés tudja úgy mint én. Szerencsétlen, haki ezt nem tudja hinni.

Az ifju Kereskedő megfogadá a' Gönyői fogadós' lovait, 's én, felezve, eggyütt mentem vele Győrig. Két óra alatt ott valánk. Ez is tudja, melly szomorú ez eggyüttlét némák között, 's beszélé miket látott a' mocskos Belgrádban, miket Velenczében,

---

[622] is; de [Átírás.]
[623] búcsúzásakor<,> az asztalon által<,>
[624] eránt <tudako> kérdést tett *a*sszonyság [Törlés és átírás.]
[625] vala <ezt az> útamat. [Javítás a lap szélén.]
[626] Erdélyi<->Kapitány-Aud*i*torral, [Az ékezet javítva.]
[627] szólék <vala> eggy két
[628] te*tte*m [Átírás.]
[629] köszöngetései<k>,

364 Veronában, Milanóban, és hogy e' síkon mik történtek 1809. Június' 14d. – Bús viszszaemlékezések! Szőnynél kezdve még látszanak bateriáink maradványai.

A' Benedictínusok' háza előtt szállék le szekerünkből. – Guzmics elkészíté[630] útamat. A' ház' Superiora Vekerle Úr, 's az Academiának két Professorai, Bresztyenszky Adalbert, a' Philosophiában, és Maar Bonifácz, a' Historiában, úgy fogadának, mintha régi ismerősök volnánk. Bresztyenszky és Maar Urakkal, kevés eszt. előtt, midőn a' Tátra és Máramaros vidékit 's a' Hegyalját járák be, Eperjesen hoza össze eggy szerencsés történet, 's így bennek már ismerőseimet lelém.[631]

A' vacsoránál el vala végezve, hogy más nap (szombaton, Apríl. 9d.) Prof. Maar Úr fog kivinni Pannonhalmára, mert ez reggeli kilenczig áltesik dolgain, Bresztyenszky Úr pedig addig lesz el nem foglalva. E' szerint ez velem saját könyveit és némelly látást érdemlő képeit[632] láttatá velem, 's a' ház' Bibliothecáját[633] és Muzéumát; elvive a' Vármegye-házához, 's ott Kisfaludy Mihály Fő-Notárius és Schédius Kristóf Archivárius Uraknak juttata ismeretségébe. A' Püspöknél és Sztankovics Praelátus Úrnál visszatértemkor akarám tenni tiszteletemet.

A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' klastroma volt. Szerencsésen van elváltoztatva, 's elég hely maradt benne, hogy a' rabok nem föld alatt tartathatnak. A' palota nem nagy, de a' nem nagy Megyének nagyra nincs is szüksége. Levéltára 1580. kezdődik. Két Szolgabíró a' maga szállását ezen háznál Olvasó-szobának engedte, 's így Casínója már, tavaly olta, Győrnek is van.

Kilenczkor szekérre űlénk. Prof. Maar Úr beszélé, merre jöttek a' francziák az Eugén Olasz-országi Vice-Király' vezérlése alatt; hol várták őket a' mieink; hol volt a' verekedés, 's eggy majorjokban megpihenteté lovait, hogy előmutathassa[634] életpajtájokat, mellynek falai a' francziák' golyóbisaiktól ollyanná vala[635] téve mint a' rosta. Emlékezetűl sok golyóbis belé van rakva a' falakba.

—

Pannonhalma mint eggy királyi-széken lebeg az alatta ellapúlt sík felett, hosszan elnyúlt szőlők' végében. Szent-Márton a' Monostor' hegye alatt fekszik, játékos gyümölcsöseivel. Mindenfelé látni nyomait az itt bölcsen és erővel munkáló kéznek. Csavargó út van nyitva a' Monostorhoz, kőoszlopú stakétek és szelencze (orgonafa) sorok közt, végig a' szőlővel elhintett hegyoldalon, 's mind ez a' kormányt negyvenöt eszt. alatt, noha nem mindég, viselt Novák Chrysostóm' apátsága[636] olta. Azolta épűlt a' Monostor' szárnya is, és a' fedelen már túlemelkedett torony, 's ez négyszögekre faragott kövekből. Ennek alapja a' földben hét öl, túl ezen a' kereszt' hegyéig huszonkettő[637] lesz. Köve a' tájnak, 's a' Monostornak vize nincs; 's a' kő ide Visegrád mellől hordatik.

---

[630] elkészíte<tte> [Az ékezet javítva.]
[631] történet. [A mondatvégi pont vesszőre javítva, az utolsó tagmondat utólag beírva.]
[632] némelly <interesszáns> képeit [Javítás a törlés után és alatt.]
[633] ház' <Kony> Bibliothecáját
[634] előmuta/../assa [Átírás.]
[635] [Sic!]
[636] apátsaga [Emendálva.]
[637] hegyéig <2> huszonkettő

A' Monostor' keleti szárnya alá fordúlván be, Prof. Maar Úr mutatá a' Guzmics' *365*
ablakát – az első ablak a' legfelsőbb emeleten éjszak felé, az ebédlő' kiugrása mellett – de Guzmics nem vala szobájában. Ellenben mások letekintettek, 's rá ismervén Maar Úrra, 's képzelvén hogy ezzel a' Guzmics' barátja jő, hírt adának neki; 's a' barnahajú kis barát rohant őszhajú kis barátját megölelni a' grádicson. – A' Fő-Apát már ebédjénél űlt négy[638] vendégeivel és némelly szerzeteseivel. Őt ismertem volna itt elsőnek, ha széke és keresztje annak nem mutatták volna is. Arczán egész lelke.

—

VI.

Maar Úrnak ebéd után vissza kelle menni Győrbe, a' mit szívesen sajnáltam. Ő a' legjobbak' legjobbjai közzé tartozik.

Guzmics, vagy Iszidór inkább, mert a' szerzet' fijai egymást szerzeti neveiken nevezik, levive kertjekbe, melly a' Monostor' dombjának keleti felén kezdődik 's a' völgyig megyen. A' nap igen szép volt. Tavaszi lágy leblek fogtak körül a' violák'[639] illatjával, mellyek kékellének a' szilvás' árnyéki közt. Szeder vevé által a' kert' intézését, 's alkalmasb útakat von benne, 's értelemmel. Itt láttam legelébb ellepve virágokkal a' mandola- 's baraczkfákat. Pesten, és egész utamban eddig, még minden fa kopaszon állott, 's telet mutata.

Más nap velünk ebédle Horvát Endre is, Pázmánd helységnek, hol született, Plebánusa, a' most megjelent Arpádiás' éneklője. Ebéd után gyalog menénk le magányába, 's az én kívánságomra gyalog. Ez az ő szőlőháza közel áll a' Monostor' kertjéhez, 's ő itt lakik inkább mint benn a' faluban, hol Plebaniája szűk és egésségtelen. Sokat szenved lábaira, 's baját neveli testessége. Ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.

A' Fő-Apát tudni akará, ha Endre adá e az én nevemet valamelly fájának, mit tenni szokott, midőn Író látogatja meg, 's megvallá hogy az most eszébe nem juta. Iszidór úgy akará hogy menjünk le hozzá még eggyszer, 's így hozassék helyre a' mit elmulasztottunk; de én azt óhajtám inkább, hogy a' Monostor' kertje tartsa fel ittlétem' emlékezetét. Szavamon fogtak. Lemenénk tehát a' sűrű' szakába, és hogy féligtéve ne légyen a' mit csinálunk, eggy Ailanthus' kérgére a' Guzmics' betűjét, eggy Kanádai-nyáréra az Endréét, eggy Fekete-nyáréra a' Szemeréét, eggy Gledicsiára a' magamét, eggy Rhusra eggy S betűt, eggy Platánra eggy mást metszettem fel, alá vetvén a' magaménak az esztendő' számait is. – *Crescetis amores!* mondám, elkészűlve munkámmal. – Klopstock nem tartá magához és öreg esztendejihez illetlennek eggy eggy fát avatni a' maga' és az azok' neveikre,[640] a' kiket szerete. – Melly igen nem boldog a' ki mindég bölcs!

'S pirúljak e mondani, hogy épen akkor, midőn eggy nékem szent nevet metszék, és nem elébb és nem utóbb, szólala meg az első fülmile, mellyet ezidén hallottam?

—

[638] né*m*<elly> [Átírás, törlés.]
[639] vi*[..]*ák' [Átírás.]
[640] nevei*re*, [Átírás.]

366

VII.

Negyedfél napot tölték a' nékem felejthetetlen helyen, 's a' sok hol vígan, hol bölcsen töltött órák után ideje vala megtekintenem a' Monostor' nevezetességit.[641] Szeder, Guzmicsnak talán leginkább kedvelt társa, a' keze alatt álló[642] pénz-gyüjteményt és a' természeti dolgok' Muzéumát, a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomannus pedig a' Bibliothécát láttatá velem, 's ez reggel olta délig; egész öllel hordozgatván előmbe Incunábulájit és a' sok Bibliát 's aráb kéziratokat. Eggy török sikárlott papirosra írt munkára eggykori birtokosa ezt jegyzé: *Le Gulistan et le Bostan de Saadi - Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis.* – eggy[643] másikban a' Hafíz' ódája áll, persza nyelven.

Nékem mind ezeknél, és a' miknek czímjeit ott fél nap kijegyzettem, kedvesb vala a' Denon' Egyiptusi utazása, mellyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem ugyan már, 's ott a' csuda-nagyságú táblákkal, de az illyet mindég végig kell forgatni, mikor lehet. – Elragadtatva örömem által, ezt írám, míg a' Bibliothecárius a' Bibliákat előmbe hordá, a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság,[644] mi volnál te Ész, Rény és Honszeretet nélkül!" – A' szót eljövetelem után megsejtették a' könyv' tábláján, 's értették és szerették. – Nem[645] e' három emeli e az embert méltósága' fő pontjára? 's nem szédelg e, a' ki Denonnal az Egyptus' pyramisaiba léphet?

A' Bibliothéca' palotája nagy és magos. Hossza 12 öl, szélessége 7, 's ebből éjszakra 's délre eggy-eggy cabinet nyílik. A' palotának karja van, 's az húsz oszlopon áll, a' két cabinet[646] kar nélkül. A' palota, melly a' Monostor' éjszaki szárnyát foglalja el, hármas[647] ablaktól kap világítást nyugot felől, 's a' két cabinet felett[648] három három kissebből, 's így épen nem sötét. Közel a' hármas ablakhoz az ezzel általlenben megnyilt ajtón belépő maga előtt látja Szent-Istvánt, az alapítót, és Ferenczet, a' feltámasztót, márvány polczozaton. István talárisban áll, oltári pallástjában, koronás fővel; jobbjában az almás-botot, baljában az Adománylevél' tekercsét tartván: Ferencz lobogó huszármentében, tarsolyos karddal; 's a' feltámasztás' diplomája könyöke alól gördűl alá. Mind a' két szobor a' Bécsi Képelő-Academia' Directorának Klieber Józsefnek igen értelmesen gondolt, igen ügyesen dolgozott míve, 's a' Ferencz' arcza idealizált, szépített, de hű, a' hogyan plasticusnak kell, és még inkább mint festőnek. Sokan az István' arczában papot találnak inkább mint királyt, 's felejtik hogy az nem hiba. – A' Novák' büsztje itt most még csak gipszben, Schrott Andrástól, erővel teljes férfit mutat, 's Novák az volt. Sok ízben bizonyítá magát illyennek. Midőn a' franciák ötezer forint harácsot kívántak tőle, semmit nem ada, 's tűrte hogy haragjokban majorjait, pinczéjit kirablák. – Szenvedni erőszakot nem rút: rút megeggyezni elkövetésében.

---

[641] nevezetesség*ei*<t>. [Átírás, törlés.]

[642] keze<k> alatt <.> álló

[643] [Sic!]

[644] [A „nagy nagyság" után folytatólagosan írva és bekeretezve a nyomtatónak adott utasítás: „zweymal das nagy".]

[645] szerették. Nem [A gondolatjel utólag beszúrva.]

[646] a' cabinet [Javítás a sor felett.]

[647] h*a*rmas [Emendálva.]

[648] cabinet <felől> felett

Klieber azon nemben is mere valamit, mellyben magát nem gyakorlotta, 's Miner- *367*
vája a' plafondon neki dicsőséget nem szerez. Szerencsére a' stukk le[649] fog vettetni, 's a' gerendák helyett boltozat vonatik. A' honját szerető Szerzet a' plafond' eggyik felére kilencz boglárt, a' másikra ugyan-annyit rajzoltata, 's azok közzül nyolcz még nem kapa képet és nevet. A' jobb oldal' boglárjaiban Nro 1. és 2. 's 8. és 9. üres. Nro 3. áll Verbőczy István, szürkébe szürkén, 4. Hunyadi János (itt, az Irók közt, helyén kivül) 5. Mátyás Király, 6. Vitéz, a' Pécsi Püspök, 7. Révai Miklós; – a' baloldal' boglárjaiban Nro 3. Szabó Dávid, 4. Zrínyi, a' Költő, 5. Kálmán, 6. Pázmány, 7. Gróf Gvadányi József. –

A' tiszteletünkre méltó 's nagyon méltó Szerzet, itt és leányházaiban, százezer kötet könyvnél többet bír. Melly szerencse, ha a' gazdagság jók' kezében áll![650] ollyanok' kezében, kik méltók hogy gazdagok légyenek.[651] – Hogy a' Szerzet visszaállítatott, a' Praemonstratensisekével és Cistercítákéval, azt leginkább a' Somogyi János Al-Cancellár' tiszteletes hazafiságának köszönhetjük.

A' Fő-Apát' kormánya alatt három Al-Apátság van,[652] a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és Dömölki, 's a' Szerzet ezidén áll 141 Papból és 39 Nevendékből. Doctora a' Theologiában van 5, a' Philosophiában 15; iskolákat[653] tanít a' Pozsonyi és Győri Academiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergomi 's Nagy-Szombati Gymnásiumokban. Tagja, magyarúl nem tudó, eggyetlen-eggy sincs.

Eltöröltetett a' Szerzet 1786. Decemb. 4d., visszaállítatott 1802. Apríl 25d. – Novák megholt 1828. Octób. 20d.; a' mostani Fő-Apát beiktattatott méltóságába 1830. Február 14d.

—

A' nagy-templom, mellynek elébe, eggy kisded pitvarral eggyütt most építetik a' torony, még a' Szent-István' ideje olta áll, de ennek oltára előtt eggy igen kisded nyílik, melly még régibb. A' kettőt kora teszi tiszteletessé, nem architectúrája, nem szobrai és képei. Építi a' tornyot Páckh János-Baptista, ki az Esztergomi Basilicát is.

Kormányszéki Tanácsos Kriebel János Úr, Brzánban, Lemberg mellett, rám bízta, hogy Pannonhalmáról hoznám meg számára a' Szent-István' Diplomája' fac-similéjét, a' kisded templom' rajzát profílben, és a' Monostor' képét, hogy mind hármát Magyar-országi Historiájának eggyik Kötetéhez adhassa, mellynek most általam fogja Ő Csász. Kir. Fő-Herczegségének a' Nádornak a' Magyar Muzéum' számára benyújtani VIIdik Kötetét, mint az előbbeni VIdikat három eszt. előtt; regál-papirosra calligraphiai gonddal írva. A' mi kevés ügyességgel e' részben bírok, örömmel telje-

[649] le <.>
[650] áll<;> ollyanok' [A felkiáltójel utólag beírva.]
[651] légyenek/ [Törléssel átjavítva.]
[652] Al-Apátság <áll>, [Javítás a törlés felett.]
[653] <'s> /../kolákat [Törlés és átírás.]

368 sítém vala a' hazájához[654] még idegen földön is szentűl-hív[655] férfi' kívánságát, 's a' Monostor' képeit, Guzmics' és Szeder' jelenlétekben, lerajzolám; de nem a' kisded templomét, mellyre több idő kívántatik, 's még inkább nem a' Diploma' fac-similéjét, mellyhez nem is férhetni. Az tokban tartatik, üveg alatt, és rámában, kiterítve ugyan, de azon görbűlésekkel, mellyeket a' nyolczszáz harmincz évű irhán a' sokszori nedvesűlés ejte, hogy nem lehetne áltlátszó papirost teríteni rá, ha kivennék is az üveg alól. Némelly sorait, fájdalom, nem egészen! – Novák rézre metszeté, 's elég híven; a' Diplomát pedig szóról szóra nyomtattatá le *Vindiciae* című munkájában 1782.

—

VIII.

A' Fő-Apát kedden reggel eggy halaszthatatlan útjára indúlt. Magunkban maradván, Guzmics jelenté, hogy ha nem lenne ellenemre, a' Convent' ebédlőjében fognánk enni; úgy kívánják Szerzetesei; 's hajlandónak találván erre, kért, mutassam ott magamat tartalék nélkül, 's saját színemben, nem a' mellyet a' bévett rend az először látottak előtt parancsol. – Örömmel teljesítém kérését; kedves nékem mindég azokat látni, kik eggykor majd fényt vetnek a' hazára.[656]

Eggy hosszú asztal el vala töltve a' Benedek' fijaival, 's ezen kivül két mellékasztal, hol a' nevendékek űltek. A' bornemisza vendég kötelességnek ismerte toastozni, 's felelevenité a' gazdákat. De nem szokva az ollyan' látásához, csaknem meg vala zavarva, midőn étel előtt és után az egész sereg, fenn szóval, sőt chórusi hangon, mondá asztali hosszu könyörgését, ollykor eggyszerre elhallgatván, azután ismét rá kezdvén. De rendtartásai minden háznépnek, minden társaságnak vannak.

A' hol sokan laknak eggyütt, 's kivált ha nem nyüg nélkül, ott ritkán kerűlhetni el a' visszálkodásokat; így a' beteg, ki még barátit is bántja, mert szenved. Pannonhalma ment e' vétektől, 's a' ház' tagjai itt nyugalomban, barátságban élnek eggyütt. Guzmics bizonyossá teve, hogy itt semmi kedvetlenségtől nem tarthatok. Melly tiszteletessé teszi előttem ez a' Szerzet' mostani Igazgatóját! melly tiszteletessé az itt élő, tudományt és mind azt, a' mi jó és szép, híven szerető[657] serget! Áldám István Királyunkat hogy őket eggyesítette. De bár mindég illy Apátot kapjanak, és mindég magokhoz hasonló társakkal szaporítsák szerzeteket! Eggy két sötét fő, eggy két hiu 's epés szív nyugalmokat felzavarhatná.

Az estvéket mindég, de kivált az utolsót, Guzmicsnak szobájában vagy az enyémben tölténk, 's itt már inkább komoly beszélgetésekben, mire bennünket az idő' csende is meghívott. Guzmicsnak kedves ideája, kedves tiszteletes álma az Unio. – Ki[658] ne óhajtaná azt? de ki merje reményleni, míg ollyanok vagyunk, mint vagyunk?

---

[654] hazáját [Átírás.]

[655] szentűl-<szerető> [Javítás a törlés felett.]

[656] látni, <a'> kik <a' mi elhullásaink után vetnek> majd fényt a' hazára. [Beszúrás és javítás a törlés alatt és a sor mellett.]

[657] híven<->szerető

[658] Unio. Ki [Beszúrás a sor felett.]

Ő Theologus, és hív; és még is alig van kedvesb könyve mint a' Herder' Ideáji *zur* *369*
Philosophie der Geschichte[659] *der Menschheit.* De miként is történhetnék az, hogy az illy korlátozott, de szabad, hogy az illy meleg lélek mint az övé, Herdert ne szeresse? Guzmics sok holmit fejtegete, így a' Coelibátus' czikkelyét is, 's én tőle sok új ismé-reteket fogtam fel, mellyek felől nem hittem hogy enyéimekké is lehessenek; 's érzettem, hogy a' kinek nem stúdiuma a' tárgy, nem bánhat bölcsebben, mintha hall-gatja azt, a' kinek az tárgya, 's tőle a' jót eltanúlja.

—

VIII.

Szeredán, Apríl. 13d. elhagyám Pannonhalmot. A' Fő-Apát meghagyá, hogy Far-kas Vincze Úr, most Spirituális, ezelőtt Director Sopronyban, vigyen vissza Pestre.

Tatára térénk ki útunkból, hogy ismét láthassam a' Gróf Eszterházy' kertjét, melly felől tudtam, hogy az, 1803 olta, midőn először valék itt, nevezetes változtatá-sokat kapott. Akkor nehezteléssel láttam, hogy a' rajzoló azt annyira[660] elboritotta fákkal és csalitokkal, hogy a' szem[661] alig találá helyt megnyughatni. Most a' panasz-nak nincs helye. Gyönyörű paradicsom minden tekintetben, 's szép kinézései vannak a' Vértes' hegyei és a' pinczeházak felé, mellyek sűrűen egymás mellett, eggy kis gazdag falut képzeltetnek. 'S szebb vegetátiót nem gondolhatni. Eggy[662] olasz-nyár-fa'[663] derekát kétszeri ölelésem által sem foghattam keresztül. De ékességét kivált gazdag vízi-partiáji adják. Széles és hosszúan elnyúlt taván százanként úszkáltak a' hattyúk.

A' kisded vár azon nagy habokat hányó tó' szélében, mellybe II. Lajos a' Szo-limán' békét-ajánló[664] Követeit behányatta, eledelül a' halaknak, igen elmés igazítá-sokat veve, 's a' régi kor' ízlésében. De azt megtekinteni tiltá az estvére hajlott idő.

A' nap' örömeit nevelé a' Piaristák' Collégiumának Rectora Fájsz József Úr és az ide már sok eszt. előtt Ujhelyből jött Prof. Nequaszil,[665] 's a' Rector Úr' szobájában végig forgatott Rézmetszések' Gyüjteménye, és az Eszterházyak' képei a' Refec-tórium' falain.

—

IX.

Esztergomba ebédkor érénk. Útunk a' Szent-Anna' Rotondája mellett menvén el, mellyet a' Cardinál Prímás a' templomokban-gazdag városnak e' távolyfekvő végé-ben most állít, kiszállánk szekerünkből. – Oh,[666] ha annak lámpát nem adnának! oh,

---

[659] *zur Geschichte* [Beszúrás a sor felett.]
[660] a' <kert>rajzoló annyira [Beszúrás a sor felett.]
[661] csalitokkal <a' kertet,> hogy a' szem
[662] nem <képzelhetni.> Eggy [Javítás a lap szélén, korrektúrajellel beszúrva.]
[663] olasz-nyárf*á*<t> [Az ékezet átjavítva aposztróffá.]
[664] békét ajánló [A kötőjel a sor fölött beszúrva.]
[665] Prof. <Nequasz..> Nequaszil, [A törlésen belül bizonytalan olvasat.]
[666] szekerünkből. Oh, [A gondolatjel utólag beszúrva.]

369 ha tornyocskákat nem! mondám, mikor ezt a' gőzhajóról, és most midőn Nyerges-Ujfaluból[667] megpillantottam. De a' keresztyén cultus harangokat, és az új ízlés a' kuppolára lámpát kíván; noha Nápolyban a' Franciscus de Paula' templomában sem tornyocska, sem lámpa nincs. Gyönyörű Toskáni oszlopozat áll tornácza[668] előtt. A' templom tömve vala a' kőmívesek' állásaival, 's így nem láthaték fel szabadon a' kuppolába.

A' várba egyedül és vezető nélkül akarék felmenni; de Prof. Félix Úr, eggyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának,[669] nem gondola ellenkezésemmel, és mivel attól tarték, hogy magyarázásai a' tárgyak' első rám hatását meg fogják vagy zavarni vagy gyengíteni, fogadást teve, hogy néma vezetőm lesz. Most köszönöm hogy makacsságomat meggyőzte, 's óhajtom hogy mindég olly értelmes vezetőm légyen. Nem láttam volna mind a' mit láttam, vagy nagy időveszt[t]éssel.

Ismertem az Esztergom' fekvését, ismertem rajzolatokból a' mi itt készűl, 's tudtam melly rettentő nagyságú munka ez; de[670] a' valóság felülmúlta minden nagy képzeletimet. A' már teljesen felálló Kanonoki-lakások' két sora közt eggy széles és magos domb álla, melly miatt innen amoda általlátni[671] nem lehetett. De a' domb' három negyede már el van hordva,[672] eggyik[673] még várja az elsepretést, 's a' hat öl magasságú hosszan elnyúlt domb arra emlékeztete, a' mit Horátz és Szaluszt emlegetnek, hogy a' Róma' Nagyjai hegyeket döntetének el. 'S mi ez az óriási munka ahhoz, a' mi ez után vára itt reám! – Ma már nem látunk Isteneket: melly nagyok vagyunk midőn isteni míveket láthatunk!

Sajnálják hogy a' Cardinál-Prímás ezt a' nagy munkát nem a' királyi fényű, és semmi nagy templomot nem bíró Pesten, hanem[674] az elhagyott, és sok templomokat bíró Esztergomban építeté; de én ezeknek gondolkozásokban nem osztozhatom. Esztergomi Érsektől kívánhatá Esztergom ezt az áldozatot, 's a' hely, hol[675] Szent István megkereszteltették, hogy tiszteletes légyen a' nemzet előtt. Eggy más Prímásunk teljesítse majd a' Pestiek' kívánságát.

És még eggy ok, 's talán nagy ok. – A' régiek hegyeken nyujtották be áldozatjaikat Istennek és Isteneiknek; úgy hitték, hogy úgy közelebb állának hozzájok. A' józan hideg ész mondhatja a' mit akar; míg emberek vagyunk, nem csak a' józan hideg ész hat reánk. Szóljon az, a' ki majd elő fog fordulni a' Kanonoki-lakok' jobb sora mellett, 's fel lépeget[676] a' templom felé, ha azt érzi e ekkor a' mit akkor fogna, ha a' templomba síkon lépne, vagy mélységbe tetőről. – Én részemről vallást tészek, hogy mi-

---

667 Nyerges-Ujfal*u*ból [Az ékezet törölve.]
668 áll <a'> tornácz [Beszúrás a szó után.]
669 h*a*zának, [Emendálva.]
670 munka <készűl itt;> de [Javítás a törlés előtt, a lap szélén.]
671 általl*a*tni [Emendálva.]
672 van <seperve>, [Javítás a törlés felett.]
673 [Az 1831-es kiadás szövegében: „eggyik negyede".]
674 templomot <biro> nem bíró Pesten <nem ep> hanem
675 's <az> a' hely, <a'> hol
676 lépeget<t>

dőn a' Basilicát e' magasságban látám magam előtt, a' Sion' emlékezete fogott el, 's a' *369*
Capitóliumi Jupiter' temploma, 's az[677] Athéni Pallasz' Parthenona.

Prof. Félix Úr elvive a' Basilica mellett, eggy nyomorú régi szurdékba, hol most az Architectus Páckh Úr' testvére lakik. Magát a' nagy Építőt nem lelénk, de testvére jó vala láttatni velünk a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben[678] a' nagy munka a' teljes elvégzés után állani fog. Ezen az épűletek kártyaházakként állanak, körülölelve a' kerttel. Srófjain felemeltetvén az asztal, az alsóbb tábla a' hegyet, minden régibb épűleteivel, a' szerint adja, a' hogy az a' Cardinális' építései előtt volt; 's haki[679] péld. tudni akarja, hogy a' Protomartyr' kápolnája' helyén az új építés előtt mi állott, felkeresvén ennek helyét az alsó táblán, látni fogja, hogy ez a' kápolna ott épűlt, a' hol nyolcz századok előtt Vajk Herczeg Istvánná kereszteltetett.

Schrott András Urat, ki a' Novák Fő-Apát' Pannonhalmán látott büsztjét dolgozá, termében találánk, 's sáros kezekkel, mert épen a' Pannonhalmi torony' ajtaja figurájit tapasztgatá. Nagy része ezeknek már leöntve áll, lágy-érczben: a' Császár, a' Nádor, Somogyi Al-Cancellár, 's Novák Apát, 's ez eggy írást vévén által a' Császár' kezéből, mellyen ez az eggy szó áll: DOCETE, és még mások. – Schrott Úr beszélé, hogy nem találván Nováknak festett képét, megnyittatá a' koporsót, 's úgy foga munkájához; 's úgy mondja minden a' ki Novákot ismeré, hogy a' büszt jól hasonlít hozzá.

Most végre a' Basilicát menénk látni.

Külső fala annak faragott kövekből áll, míg a' Váczinak három oldala termés kő, el nem simított vakolással. A' templom' testének fala, melly a' kuppolát fogja tartani, minden ablak nélkül, görögösen, melly temérdek nagyság! A' nézőt elfogja kicsinységének érzése; de el eggyszersmind nagyságának érzése is, 's örvend ennek. – Tíz év alatt mi leve itt! De még kell tíz, míg mind ez elkészűl. Illy munka időt is kíván, nem csak gazdagságot.

A' sírokhoz széles, alkalmas, világos grádics vezet. Egyiptusi lélek szállja meg a' nézőt, midőn itt a' temérdek izmú oszlopokat látja, 's a' két colossális Angyalt, melly az alól mint felül szélesb küszöbű ajtó előtt őrt áll, 's a' pályáját megfutottnak nyújtja a' diadal' koszorúját. Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCESSORUMQUE SOPORI. Harmincznál több üreg megyen a' falba, hová a' koporsók betolassanak.

Bakács Tamásnak kápolnája előbbi helyéről a' templom' jobb végébe vitetett által, 's ezzel áltellenben áll a' Protomartyré, mellynek oltárán a' mi Ferenczynk' Istvánja fog állani, térdre bukva már a' kövezők' verdesései alatt, de felegyenesedett testtel 's égre nyujtott jobbal. Az oltár' fejér-márvány fala már fel van állítva, az égből alá szálló Angyallal, ki hozza a' pálmaágat, és a' sok fejből és szárnyakból álló apróbbakkal.[680] Maga a' Martyr még Budán van, munkában. Áltellenben ezen oltárral, bevonva fejér kárpittal, áll a' Károly Ambrus Fő-Herczeg Prímásunk' emléke, Pisánitól, Milanóban, Carrári márványból. Az ifjú Herczeg félig-fekve űl ágyában, melly

[677] a' [Átírás.]
[678] állapotjában <fogja mutatni>, mellyben [Javítás a törlés felett.]
[679] előtt <állottak>; 's haki [Javítás a törlés mellett a lap szélén.]
[680] apró<b>akkal. [Javítás a sor felett, és megismételve a lap szélén.]

370 megett eggy Angyal hívja, felfelé emelt karjával; eggy másik, lábainál, háttal fordúl el a' nézőktől, mély fájdalomban. A' műv' fala feketés márvány, pyramisi háromszögre.

A' templom' belsője veres-márvány táblákkal van kirakva; oszlopai fejérek lesznek. Melly kár hogy Esztergomnak fejéres vagy sárgáló márványa nincs. A' márvány erőre mutat, gazdagságra, melly maga is erő; de azonfelűl hogy ez nem kedves a' szemnek, ezt még azon tekintet is sajnáltatja, hogy a' kik ide Almás felől jőnek, a' megúnásig látván mindenütt a' veres márványt, itt általa meglepve sem érezhetik magokat.

Prof. Rumy Úr, most Magyar Törvény' Tanítója a' Presbyteriumban, elvezete a' Bibliothecába, melly itten most eggy templomban tartatik. Vágytam látni a' Homonnai Bálint' kezével magyar[681] nyelven írt Naplót, de az alkonyodásnak indúlt estve ezen örömemtől eltilta. Az helyett az Egri születésű Bécsi Prof. Hess Úr' két oltártábláját néztem igen nagy gyönyörűséggel; a' nagyobbik a' Basilicában a' nagy-oltárra fog tétetni,[682] a' másik a' Rotonda' számára készűlt. Gondolat, rajzolat hibátlan, az ecset velős. Itt Anna asszony űl, 's térdén tartja a' könyvet; Joachim a' tábla' jobb felén áll; a' szeretetre-méltó gyermek pedig Anna előtt, lesüllyesztett fővel, profílben, eggymásra tapasztott kezekkel, 's jobb válláról szép vetésekben foly alá kék leplezete. Bájos kis figúra. – Amott Vajk, keresztbe-vetett karjaival, lehajtja fejét a' medencze felett; Adalbert Prágai Püspök erővel eltölt öreg, oltári gazdag öltözetében, infulás fővel, önti a' vizet; Geysa és Sarolta székjekből, mások az Oratóriumból, nézik a' szent munkályt, 's a' Császár és az ifjú Herczeg' nagybátyja, Mihály, mellette állanak, mint tanúji. Adalbert megett[683] szolgáló társai. – Hessnek[684] a' kép' dolgozása alatt szemei előtt lebegtek az Olasz-iskola' hősei és az erővel eltölt Rúbens.

—

X.

Útam eddig a' tavasz' legtisztább, legmelegebb napjaiban folyt; ma eső esett melly az útasnak mindég kedvetlen, ha nem éjjel jő és hamar el nem fut. Társamat mellettem elnyomá az álom, 's így én újra emlékezém azokra a' miket Esztergomban láttam, 's visszavágyék hol Pannonhalmára, hol Pestre, hol azokhoz, a' kiket Januárius' utolsóján elhagytam. Kedves búsongás fogta el lelkemet.

A' regényes táj eggyezésben állott lelkem' búsongásaival. Beértem a' csavargó Duna' szűk völgyébe,[685] mellynek bokros hegyei zöldelleni kezdének. Boldog szegénységet mutata minden a' mit láték. Eggy meredek hegy' orman[686] eggy igen meredek szirt emelkedett[687] a' Duna' jobb szélén, 's a' szirt' végében messzére tűnt ki a' Vallás' szent jele, vígasztalásokra azoknak, a' kik itt szenvedő szívvel mennek el, 's

---

[681] kezével <írt> magyar

[682] tétetni; [Átjavítva.]

[683] Adalbert <mellett> megett

[684] társai. Hessnek [Beszúrás a sor felett.]

[685] völgyébe, [Az ékezet javítva.]

[686] Eggy <magas és> meredek' <hegy orom> hegy' orman [A „meredek" szó utáni aposztróf emendálva.]

[687] emelkedett<,>

több hatással itt, közel a' fellegekhez, mint ha völgyben állana. – Önts[688] azt az *373* enyémbe is, szerencsétlen jel! kiáltám, 's elmondám eggy Ódámat:[689]

Az oktalan Bölcs titeket, Istenek,
Tagadni akarna. De ti felette meg
Dördítitek bosszús ütéssel
A' ropogó tüzeket, hogy Ujhely[690]

És a' Hegyalják' tornyai rengenek,
'S fortyanva kél ki partjain a' Tisza,
'S ő sápadozva roggyan össze,
Érzi hatalmatokat, 's tagadja.

Ekként dühűltek eggykor az elfajult
Tellus' szülöttjei ellenetek: de Zeüsz
Felkölt; futának ők, 's az ádáz
Enceladust leteríté az Etna.

Engem szerény szív vonz tifelétek, és
Nem ingható hit, 's magzati félelem.
Áld szenvedésim közt nyögésem,
Áld poharam, ha virág övedzi.

Az éj' sötétét tiszta nap, a' fagyos
Telet tavasz 's nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve fürtjeit,
'S ujra sötét jön elő, fagy újra.

Hadd jőjenek! ti gondotok az; nekem
Örvendeni illik, tűrni, reményleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a' Phlegeton; ti védtek.

Most feltűne előttem Visegrád, szomorú romjaival. Királyok' lakja eggykor; most baglyoké!

—

XI.

Délre Váczon valánk. – Társam, nagy barátja a' virágoknak, a' Püspöki kertecskét akará megtekinteni, hol piroslott a' Salvia splendida. Onnan a' Cardinál Migázzi által új alakba öntött lak' szobájit nézénk meg, és osztán a' templomot, hol hat öreg Ka-

[688] állana. Önts [Beszúrás a sor felett.]
[689] Ód*a*mat: [Emendálva.]
[690] [Az „Ujhely" után egy nyomtatónak adott utasítás: „kein Punkt".]

374 nonok eggy tüzes arczu fiatal Succentorral éneklék[691] zsolozmájokat, chórusi hangjaikon. A' belőlről és előlről igen szép nagy templomnak semmi képe nincs a' mi érdemlene figyelmet; 's elbarnúlva állanak, az elsőn kezdve az utolsóig, barnák már a' festéskor is. Az eggyik oltár' tabernaculuma előtt irtózatos mázolatban álla a' Művészség' eggyik legbájosabb munkája, a' Madonna della Seggiola; és azt senki nem ismeri blasphemiának a' Mesterség' istensége ellen, és e' szent helyt. A' templomnak minden festéseit ki kellene hányni; egyedül a' Cardinál Migázzi' muzív-munkájú profilképe érdemli a' megtartást, és három társaié.

Migázzi Vácznak eggy arcus triumphálist is ada, melly itt úgy áll nyomorúlt házak' szomszédságában, mint a' Rómaiak, mellyekhez[692] az által is nem rosszúl hasonlít, hogy már elkezd avúlni.[693] – A' Duna' bal felén eggy Római Villa tekint ki az erdőből az ott elmenőkre, mellyet Migazziburgnak neveze el.[694]

——

XII.

Vincze barátom a' Misericordiánusokhoz vive el. A' talárist viselő nem pap Patikás rá ismere benne kedves Tanítójára, 's érzékeny szívvel láttam, melly melegséggel mentek egymásnak. Tiszteletes Szerzet, mert jóltevő. Eggy összesugorodott, összegörbedt, öreg de eleven németke elvive kórházába, melly templomnak vala építve, 's így is templom. Most üresen állt, de benne készen állanak az ágyak. Két más szobában hét beteget találtam. Az asszonyi-nem' betegei Pesten gyógyítatnak, az Elizabethínáknál.

'S most a' Siketnémák' Intézetébe menénk. Schwartzer magyarúl tökéletesen tudó 's magyar születésű Director Úrnál gyönyörűséggel folyt el eggy egész óránk. Érett lelkű, gondolkodó férfi. Általada bennünket Prof. Királyi Úrnak, 's ez iskolájába vezete; de tanítványai közzül a' pihenés' órájában csak két serdűlő németet, 's eggy kisded fiú-, 's eggy nyolcz esztendős leány-gyermeket állíthata előnkbe. Elmondván hogy ezekkel mint kezdi oktatásit, a' német nyelv'[695] hét vocálisait felírá táblájára, 's német jelekkel, úgy a' consonánsokat is, 's mondatá hangjaikat a' siket, és így néma, leánykával. Ha az hibásan vagy nem tisztán adá a' kívánt hangot, nem igazíthatván füle által, ujját betolta a' gyermek' szájába, 's annak ajakit és nyelvét fel, le, vagy össze nyomta, míg a' kívánt hang jött.

Most a' már csak nem kitanúlt két fiút vette elő, 's eggy Catechismusnak valamelly kérdését az én kezembe adá, ugyan-annak eggy más nyomtatványát az eggyik legénykéébe, hogy ez a' feleletet diktálja le társának az iskola' rángatásaival. Az író szóról szóra adá a' feleletet, 's az gyanút támaszta bennem, hogy a' mit ír, nem társa' jelei 's ujja' rángatásai után adta, hanem könyv nélkül[696] tanulta meg. Megkérdvén

---

[691] *e*neklék [Emendálva.]
[692] mellyekhe*[.]* [Átírás.]
[693] hasonlí<tanak>, hogy már elkezd<ének> avúlni. [A hiányzó „e" az „elkezd" után emendálva.]
[694] [Sic!]
[695] német' nyelv [Az aposztrófemendálva.]
[696] n*e*lkül [Emendálva.]

tehát Professorokat, ha hozzájok a' többes szám'[697] harmadik személyében szoktak e *374*
szólani, vagy az eggyes másodikában, ezt írtam a' táblára,[698] itt sem felejtvén, hogy az örömben szűk életnek[699] minden perczében örömet kell szedni 's adni: *Kannst du tanzen?* A' két fiu elnevette magát. A' nevetés engedé gyanítanom a' feleletet, de még világosabban akarám érteni, melly képet ragaszt a' leírt ígéhez; 's a' fiu kerengést feste ujjával a' levegőbe. – Német, mondám magamban, ha magyar volnál, bokáidat ütnéd eggyüvé!

Míg itt állánk eggy gyönyörű 's jól öltözött ifjacska lépe mellénk. Úgy hittem, az eggyik vagy másik Tanító' fija; de az is a' ház' tanítványa volt. Nógrádi Vice-Ispány Gyurcsányi Gábor Úr' eggyetlen fija. Ez magyarúl tanúl érteni 's írni, mert magyarok közt élend. – „Mikor voltál szüléidnél?" kérdém. – „Husvétkor." – „Örülsz e hogy ide hoztak iskolába, 's érzed e, mivel tartozol Tanítóidnak?" – Felele ismét, 's a' mint illett. – Most ő vevé kezébe a' krétát, 's ezt kérdé tőlem: „Micsoda az Úr szolga?" – Professora kitörlé a' hibásan ejtett kérdést, 's ezt írta helyébe: „Micsoda hívatalban van az Úr?" – Pap vagyok; ezt felelém. De a' kedves gyermek nevete, 's a' tábla' másik végére mutata ujjával, hova jóval elébb ezt írtam volt: „Én eggy jó aszszony' férje és hét gyermek' atyja vagyok." Tetszék magának, hogy megpiríthata. – „Hát minek gondolsz?" kérdém. – Felelt: „Kapitánynak." – Azon én neveték, és az én Vinczém. Hihetőleg a' gyermek semmit sem ismért irígylésre méltóbbat, mint ha valaki Kapitány.

Miért nincs itt a' kivel e' szép örömet megosztani szeretném! sóhajtám magamban, 's megcsókolám a' nyolcz esztendős leányt. – Boldog[700] atya, a' ki szerencsétlen gyermekét ide hozá, 's emberré teremtve viheti el! Áldás annak hamvaira a' ki a' szenvedők' könnyeit felszárasztani tanítá, és mind azokra, a' kik ennek példája után, miközöttünk szárasztják!

—

[697] a' <második> szám' [Javítás a törlés felett.]
[698] írtam táblára, [Beszúrás a sor felett.]
[699] élet*ben* [Átírás.]
[700] esztendős <gyermeket.> - Boldog [Javítás a törlés felett.]

273

13.
NÓGRÁD, GÖMÖR, 1831.[701]

1.

375 Szemere és Szemeréné Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplény, Ung, Bereg és Szathmár Vármegyékbe akarának tenni útat, rokonaikhoz, barátjaikhoz, és mivel Szemere azt, mellyet Orvosa' tanácsából tavaly Júniusban teve, igen szerencsés következésűnek találta. Én együtt menék velek. – Pesttől hazáig, a' szokott úton, harmadnap alatt elmeheték: most Péczeltől Patakig tizenhét nap értem. – Melly idővesztés! De melly örömeket ada nékem ez az út!

Domonyból, a' szép Aszód mellett, ebédre Acsán valánk. Szemere nem jól érzé magát, 's így Acsán a' fogadóban szállánk meg, de a' két kastély' kertjeit megjártuk. Negyven esztendeje hogy nem voltam itt. Nagy idő, 's a' változás nem kissebb. Akkor a' tornyos régibb kastélyban, a' hegy' fokán, Báró Prónay Gábor lakott, a' maga nagy becsű Bibliothecajával, Fő-Igazgatója a' Pozsonyi Kerűlet' iskolájinak,[702] 's Gömörnek Fő-Ispánya: a' hegy'[703] gerinczén bátyja László, elébb Nógrádi Al-Ispány, tovább Helytartói Tanácsos, végre Királyi[704] Commissárius a' Zólyomi Kerűletben, és mint az, Zólyomi, 1790 olta pedig Csanádi Fő-Ispány; – Cátói rényű 's komolyságú férfi, szíves barátja ébredező Nyelvünknek és Literaturánknak; a' fénynek nem nagy ahítója de nem is kerűlője; úgy nézte azt, mint születése 's hívatalai által rá rakott 's gazdagságai által bírt terhet; mindenben szerencsés, csak öccsével nem az, és némellyík gyermekével. A' két kastélyt, amaz atyait, és a' mellyet itt László építe, a' templom választja el egymástól. Nehány öllel alább mint a' templom, áll famíliai kriptájok, hol az eggy helyen lakott, de egymást esztendőkig sem látott két testvér most nyugalomban feküsznek eggyütt.

2.

Kiérénk az örök dombok közzül, 's elterűle előttünk az Ipoly' szép síkja. – Balassa-Gyarmathon vágyánk látni a' Megye' országszerte tisztelt Al-Ispányát. Űlést tarta szobájában. Így az eggykori Fő-Ispány Gróf Brunszvik József Ország-Bírájának, Henriette leánya által olajban festett, képéhez vezetteténk magunkat, melly hogy itt függ, sok esztendők olta tudtuk az Újságlevelekből. – Az valóban a' hű gyermek' míve, 's idegen kéz rajta sem a' rajzolásban, sem a' festéklésben nem igazított. A' verset hozzá Verseghynek kelle csinálni; egészen rajta van ennek charactere. – Itt függenek a' régibb Fő-Ispányok is, nagy számban; Grasalkovics, a' sok Forgács, 's ezek közt Zsigmond, a' Nádor. De mind ezeket nem jó nézni.

Itten függ I. Ferencz is, 's József Fő-Herczeg Nádorunk, Krafft Pétertől; amaz az Aranygyapj' talárisában, ez Generálisi fejér mentében, veres nadrággal és dolmány-

---

[701] [A cím előtt: „KÖNYV". A könyvfejezet értelemben használt kifejezés előtt hely van kihagyva a sorszámnak, ez a szöveg ugyanis egy utazások tematikájú kéziratgyűjtemény része.]

[702] Kerűlet' <Igazgatójinak> iskolájinak,

[703] hegy'<.>

[704] *k*irályi [Átírás.]

nyal – de miért nem a' Szent-István' Rende' scapulárejával inkább, melly a' képnek *377*
több innepiséget 's gyönyörű vetéseket adhatott volna! A' Császár arcza mása annak, mellyet épen ez a' Művész a' Pest[705] Vármegye' palotájának készíte, de valamelly változtatással: a' Fő-Herczegé Isabey után van festve; húsz eszt. előtt még jól, de nem már ma. A' két testvérnek most bírjuk igazán hív képeiket 's kőmetszésben is, a' Császárt Ender, a' Nádort Lieder után; 's a' két kép mind arczaikat, mind lelkeiket igen híven adja. Az elsőbből Tituszi lélek pillant ki, a' Liederén azt látjuk, kit Dietáink a' legelső fejnek vallottak. – A' Stieler' Ferencze épen nem Ferencz.

3.

Vice-Ispány Úr láttatá velünk, a' mivel Nógrád méltán kevélykedik; azt az épűletet, hol negyven rab gyapjat ecsetel és fon,[706] 's azt pokrócczá szövi. Nem új megjegyzés hogy a' tömlöczök gonoszságok' iskoláji, és hogy a' rabok onnan nem megjavúlva, hanem teljesen megromolva jőnek ki, 's az nem lehet másképen: a' durva bánás elmérgesíti lelkeiket, 's eggyüvé zárva, a' gonoszok azokat is megrontják tanításaik által, a' kik oda csak botlás miatt jutottak. A' Nógrádi rab nappal szem alatt 's a' jobbak' társaságában lévén, feleszmél, jobbá lenni megszokik, 's nem megalacsonyító munkára fordítatván mint a' hol vele úczákat sepretnek, 's így keblében a' becsűlet' érzéseit elfojtják, végre kedvet kap a' munkás életre, holott gonosszá az által leve mert kerűlte ezt. Már vannak szép jelei az intézet' helyességének: eggy rab, kitöltvén a' reá-ítélt időt, 's a' szövés' mesterségébe belé tanúlván, veszteg marada, 's most itt szabadon keresi élelmét, 's tanítgatja az újabb rabokat. A' rosszak, kiszabadúlván innen, fenyegetőzve mennek el, hogy őket a' Nógrádi tömlöcz többet ugyan meg nem látja, 's más Vármegyékbe mennek által, mert ott, ha rajta vesztenek is, csak megverik, de nem dolgoztatják.

Szelíd bánás mindég javít, durva bánás mindég ront; 's mi szükség ott keménységre, hol czélhoz vezet a' szelídség?

4.

Nagy-Kürtösön a' tavaly megholt Helytartói-Tanácsos Ambrózy Lajos Úr' tiszteletes özvegyénél eggy szép napot tölténk. – Szent érzésű háznép! – És melly csendes rend! melly nyugalom!

A' hely keskeny völgy' oldalán[707] fekszik, 's kevés lépésnyire a' házhoz emelkedik eggy domb, mellyen az esők és a' hóvíz mély árkokat ásott. A' hasznavehetetlen földben vad bokrok és nagy tölgy és nyír fák nevekedtek meg. De épen ezek a' vad árkok az értelmes kertészt felette szerencsés gondolatokra vonák az útak' rajzolásában. Én szebb magányt nem ismerek. Szenvedő szív itt leli magát kénye szerint.

5.

Most Ludány veve által bennünket a' maga gazdag lapályában; másfél század előtt Ráday Pál' birtoka, tovább az első, a' második, a' harmadik Gedeoné, a' második

[705] Művész Pest [Beszúrás a sor felett.]
[706] *fő*n, [Az ékezet törölve.]
[707] hely <eggy szük> völgy' <domb>oldalán [Javítás az első törlés felett.]

378 Pálé, most a' Lászlóé. Itt lelém az özvegy Pálnét, ki 1790. eggyike vala a' magyar föld' első szépségű leányainak, mint mostan legszebb asszonyainknak eggyike, 's látása elevenebben emlékeztete boldog ifjuságom' napjaira. De mind azon jóság mellett, mellyel itt magunkat elfogadva látánk, engem kínos aggás foga el, nem látván a' kivel itt kiélhetni reménylém végre magamat: a' Niny' méltó leányát, Báró Prónay Iphigéniet. Rettegvén hogy azt[708] veszem feleletül a' mi elöli reményemet, nem merém tudakolni hol van. Két társával eggy igen közel fekvő helyre sétála ki. De végre megjöttek, 's az öreg Grófné a' Ráday Pál' agg kőröse mellől még messzére kiálta reá: „Fizsi, találd, ki vár itt rád?" – Fizsi még távolyról rám ismert, jött, 's némán ölelénk meg egymást.

Megcsalt vala emlékezetem, midőn a' tiszteletes fát, mellynek árnyékában most a' hatodik ízű Rádayak, a' László és a' Wartenslében Idda' Istvánja és Gedeona, 's a' Gedeon' és a' Teleki Biri Palija múlatnak, eggy helyt nyárnak mondottam. Az kőrös, és nem nyár. Még áll a' kétszázadot keresztűlélt fa, 's teljes erejében, 's fiakat nevel maga körül. Oh hogy ez, és ha majd ez[709] végre kidől, azok, emlékeztessék a' tiszteletes ház' maradékit az én itt 1803ban és most élt örömeimre, 's beszéljék ügyünk' barátjainak, hogy én ennek árnyékában eggyütt valék azzal kit pályám' minden[710] más társainál, kit minden más barátimnál inkább szeretek. Őtet és engem nem csak gondolkozásaink, érzésink, hanem még ízlésünk is eggyesít, 's bár soha semmit ki ne ereszthessek kezeimből, míg az az ő javalását megnyerheti.

Még áll a' ház, 's régi alakjában áll, hol az első Gedeon 1713. Octób. elsőjén született, 's még bírja az asztalt, bár némelly igazításokkal, mellynél Rákóczy Ferencz a' Szécsényi mezőn, 1705. Septemb. és Octób., tartott Conventből ide áltjővén űlést tartott és ebédelt; 's nékem kedves vala képzelnem, hogy ez mellett űle az atyám nagyatyja is, András, akkor Ungvári Vice-Ispány, 's a' Conventnek eggyik tagja.

6.

Fizsi és barátnéja Ságra menének, meglátogatni betegeskedő barátnéjokat. Arra méne a' mi útunk is, 's így én általültem az ő szekerekre. Beszédünk itt is szüléjiről folyt, mert Fizsi némelly történeteket senkitől nem tudhata mástól. – De most útunk elhajlék, 's én Szemeréhez űltem által.

Kevés idő múlva azután Lapujtőn valánk, vagy – mivel a' rút hangzású neveket kerűlni illik, mint a' rossz ómenűeket, Bocsáron[711] inkább; mert a' két hely eggyé forradott, 's Bocsár a' Mocsáry háznak praedicátumot ada, – Mocsáry Antal Úrnál. Ez a' lelke, szíve 's Nógrádnak leírása által tiszteletes ember kedves veje volt Helytartói-Tanácsos Darvas Ferenczenek, kedves sógora Consil. Puky Ferenczenek.

Itt lelénk Gróf Berényi Miklóst, Karancs-Berénynek is urát; de ez, estvére hajolván az idő, paripájára űlt, 's nem gondolván a' szakadó esővel, 's ajánlásinkat hogy köpenyegeinket vigye, el nem fogadván, Karancs-Berényre általvágtatott. Nem gondolatlan említem ezt; mutatja hogy a' nagy birtoku 's a' kilencz gyermek' atyja magát el

[708] Rettegvén azt [Beszúrás a sor felett.]
[709] majd <azok> ez
[710] kit minden [Beszúrás a sor felett.]
[711] ómenűeket, <–> Bocsáron

nem kényezteté. – Mi vendégei a' háznak vígasztalhatatlanok valánk, hogy magát[712] *379*
barátunk és gyermekei által megmarasztatni nem engedé, és hogy az a' reményünk sem marada fenn, hogy más nap itt vagy Berényben ismét megláthatjuk, mert a' Gróf eggy szomszéd helyre vala lekötelezve. Örömmel hallánk minden szavát, 's azok kedvesen zengének vissza kebleinkben. Barátja a' jónak, még a' hol az áldozatokat, 's tetemes áldozatokat kíván is, de nem úgy, hogy a' képzelt jó bizonyos károkat, 's nagy károkat tegyen. Hányat nem kell most hallanunk, a' ki elmelegűlve képzeletiben, és talán azért mert nekik csillog az új gondolat, ollykor csak azért, mert azt akartatják vele, ezzel nem gondol!

7.

A' hely a' Karancs' lábainál eggy szomorú völgyben fekszik. Mi kiesebb táj' lakosai ide nehezen szokhatnánk. De e' lelkek' társaságában semmi táj nem kietlen. 'S ki hitte volna, hogy itt eggy valaki görög nyelven olvassa az Anthologiát, 's a' Meleáger' virágait magyar földre ülteti által. – „Hova is tévedtetek ide, görög lélek' szép mívei!" ezt kiálthatnám fel a' Molière' ismert szavai után. – Szent-Királyi Szabó István Káplány Karancs-Keszíben, Ludány és Bocsárd közt, fordítja őket. Ismeretsége, valamint érdemes Esperestjéé is, mind kettőnknek igen kedves vala.

'S a' tájnak még két lakója, kik az én szívemnek igen kedvesek: – Consil. Kapy Józsefné, leánya Szent-Iványi Ferencz Ország-Bírájának, ifjú szerencsés éveim' eggyik barátnéja, Etesen, 's Baranyay Mihály Úr, eggyik barátja ifjú nem szerencsés éveimnek. Mind ketten testvéri csókkal fogadák a' huszonnyolcz esztendők olta nem látottat. – Melly[713] viszontlátás! melly keserűen-édes emlékezések! – Szemeinkben rezgő könnyeink áldák a' Gondviselést, melly bennünket az örvények' nyeldeső torkaikból kikapott, 's virágos és tövises partokra teve ki. Baranyinak kevesebb tövis juta, nekem több, 's épen utolsó napjaimra a' leggyilkolóbbak! – Azon elfojtó érzéssel válánk el, hogy utolszor látánk egymást.

8.

Nógrád Június'[714] 20d. Losonczon tartá Gyűlését Első Al-Ispányának Gyurcsányi Gábor Úrnak előlűlése alatt. – Megtölt a' tánczpalota, 's melly férfiakkal!

Csak eggy tárgy volt, melly közönséges figyelmet vont magára. Ahhoz legelőbb a' második Vice-Ispány szóla, Tihanyi Ferencz Úr, fija a' Tolnai Fő-Ispánynak és Septemvirnek. Utána sokan, szükség nélkül is, quo studium suum in rem publicam clarius esset. – Kubínyi Ferencznek szavára Prónay János Dietai szeretett Követ teve jegyzést, tűz nélkül, mire amaz kevés szóval felele. A' tanácskozás meleg nyugalomban folyt, csaknem minden szóba-ugratások nélkül. Eggy értelemben valának mindnyájan, csak eggy különzött, gondolom, bölcseségből. Az Előlűlő nyugalomban hallá a' vélekedéseket; semmi tekintete nem mutatá mit érez; nem sietteté a' bérekesztést, és midőn többé senki nem szóla, kimondá a' többség' akaratját.

---

[712] hogy <meg nem tudánk tartani> magát
[713] látottat. Melly [Beszúrás a sor felett.]
[714] <Losonczon> Június' [Javítás a törlés felett.]

380 Életem' éveinek hosszú sorában illy nyugalmas férfit kormányon még csak eggy másat láttam,[715] 's talán nem még szebb Gyűlést soha.

9.

Kubínyi Ágoston Úr, Videfalván, testvére Ferencznek, meghíva bennünket, 's eggy délután kimenénk hozzá. Mutatta Oologiai, Numismaticai, Mineralogiai, Ornichtologiai Gyüjteményeit, Könyveit. – Oh ha illyet minden Megyéinkben lehetne látnunk! Az illyenek' szerzésére pénz is kell, de néha elég a' gond is.

Midőn tavaly Gyürky Pál Krassó Vármegyében a' Fő-Ispányi hívatal' Helytartójává neveztetett, rokonai 's baráti közzül sokan lekísérék Lugosra, 's onnan a' Mehadiai ferdőket és Orsovát is lementek meglátni. Orsován őket eggy török Aga magyar nyelven szólítá meg, tolmácsokkal pedig francziául és olaszúl szóla. Neve most Szélim, honjában, Erdélyben, Szőlősi vala; Pesten Jurátus volt, 's nem tudom mellyík theátrumunkon Színész. Kérte Kubínyit, hogy írjon neki 's felelni fog, 's Kubínyi mutatá két levelét, mellyet a' Contumátzionális háznál szinte feketére füstöltek. – Általtettem magamat képzeletemben az ő helyére, 's elborzadtam. Barátim láták néma elváltozásomat, 's oka eránt tudakozódtak. Nem értém, mint hagyhatja el valaki hazáját, nemzetét, szüléjit, véreit, barátit, hogy reménye sem lehet őket, 's a' helyt a' hol nevekedett, a' hol annyi örömet és keserűséget élt, ismét megláthatni; hogy magát mint vetheti eggy neki egészen új, egészen isméretlen elementumaival egészen ellenkező világba; hogy a' ki itt Színész volt, mint élhet olly földön hol a' Játékszín, a' táncz tilalmaztatik; hogy a' ki ismeri az asszonyi nem' lelket élesztő társaságának örömeit, mellyekért a' soknőűség igen igen szomorú poltolék, miként mondhat le ezekről; 's lelkemből feltolódék Voltairnek ismeretes szava: *Meg nem romlott szívnek oh mi szent a' haza!* – Szeretném látni, mondám magamban, mit csinál most ez a' Szélim,[716] midőn napjában háromszor imadkozni kergetik, 's ő ott összefont ujjakkal, szakálas állát mellyének szegezvén, azt a' tompult arczot hazudja, mellytől az eszes ember borzad. – Rá vevének, írjak neki, 's írtam, alkalmasint a' mit itten mondok; azzal szelidítvén a' mi külömben keserűnek találtathatott volna, hogy a' Gondviselés őtet talán azért vetette oda, hogy az Európai cultúra' magvai, mellyen a' Szultán most már kap, általa is elhintessenek, 's így az emberi nemnek ez a' faja nemesedjék. – Melly rendes volna ha Szélim azt kérdené tőlem, ha nem látok e magam körül mindennap illy Szélimeket, nem eggy nemben? – Én honi palánt vagyok; elsorvadnék idegen ég alatt.

10.

Szendrői Török János Úr Podrecsányban ebédre köteleze bennünket magához. A' hely útjában fekszik Zólyomnak. A' ház dombon áll, 's előtte eggy ültetett fenyves erdőcske vonja magára az ott elmenők' szemeit, mert a' tájnak itt még nincsenek fenyvei. Az udvart ángoly ízlésű kert öleli körül. A' hegyeket szép erdők lepték el mindenfelé, 's a' Gács' várhegye, 's a' Karancs, melly magasan nyúl ki alantabb társainak sorából, új dísszel nevelik a' táj' szépségét.

---

[715] eggy<et> láttam, [Javítás a törlés felett.]

[716] Szélím, [Az ékezet átjavítva.]

Innen vevé el a' ház' urának testvérét, Gräfin Nidda nevezet alatt, a' Hessen- *380*
Darmstadti Herczeg[717] 1805 körül, mellyet velem csak a' dolog' szokatlansága említet.

11.

Gácsnak vára[718] királyisan lebeg az alatta elterűlt völgy felett, nyolcz pavilonával. Uj alakját délfelé Forgács Zsigmond Nádortól vevé; mostani ura elsepreté kapuja elől a' hasztalan épűleteket, 's így a' kilátást szabadabbá tette. A' hegy déli oldala[719] bort terem, keleti oldala erdős kert. A' helység nyugot és dél felé fekszik alatta.

Hazánknak ez a' legnevezetesb posztóműhelye. De Gács csak nemes posztókat készít, 's felel a' színekért. Hatszáz embernek ád dolgot szűnet nélkül, 's hetenként másfél ezer ezüstpénz forintot tart forgásban. Lerakója Pesten van. Oda küldi műveit mihelyt elkészűltek, 's azok ott azon áron adatnak, mellyen itt. – A' melly posztót én Kassán 1793. hat forinton fizettem ezüsttel, melly papiros pénzen tizenöt forintot tesz, az[720] ugyan-azon jóságút itt hat forinton lehet megvenni papiros pénzben, és így kilencz forinttal olcsóbban mint akkor. De itt készűlnek igen drágák is.

12.

Losoncznak eggy Reform. Collégiuma van, és öt eszt. olta eggy Luther. Gymnásiuma is; abban[721] háromszáz gyermek és ifjú tanúl, ebben nem szinte kétszáz gyermek. Amabban Theologiát, Mathesist, Historiát Kovács Benjamin Úr tanít, Debreczenből; Philosophiát,[722] Physicát, Római Literatúrát Steller János, Logicát és Poesist Cseh Miklós Urak, Patakról, de az alsóbb osztályokban eggyet Lutheránus Tanító vezet. A' Bibliothéca ezután fog szaporodni, 's az a' régibb Professorok' vétke. Lesz könyv tőkepénz nélkül is, csak akarják a' Tanítók. Az előmenetel, hízelkedés nélkül mondva, igen szép, melly onnan is jöhet, hogy a' Tanúlók' száma eggy eggy osztályban nem nagy, míg péld. Patakon eggy classisba kétszáz gyermek is szorítatik.

A' Luther. Predikátor igen értelmes paedagogus, 's egész erővel rajta van hogy az iskola tekintetbe jusson. A' tót és német nyelvü Vármegyékből ide küldetnek a' gyermekek, megtanúlni a' nemzet' nyelvét, 's örvendve látánk hogy a' tót és német gyermekekből fél esztendő alatt magyarúl folyvást beszélők váltak.[723] Gyönyörűen és idegen származást el nem árúló hangon declamálák a' Kis', a' Berzsenyi',[724] a' két Kisfaludy' 's Vörösmarty' énekeiket, 's eggyike a' Dayka' homályos bánatját is. Áldás a' szent igyekezetre, 's annak érdemes lelkesítőjére!

---

[717] [A „Herczeg" előtt hely van kihagyva, bizonyára a névnek.]
[718] vára<,>
[719] oldal*á*<t> [Az ékezet is törölve.]
[720] tesz, <azt> az
[721] <am>abban [A törlés bizonytalan, lehet, hogy csak véletlenül folyt meg a tinta.]
[722] Philosophiát [A vessző emendálva.]
[723] beszélők <..> váltak.
[724] Berzsenyi, [Az aposztróf emendálva.]

381

13.

Gömörnek mindenfelé egyenesen vont 's igen jó karban tartott útjai vannak. Szántóföldjei nagy gonddal míveltetnek, mert a' hegyes Murány' tája inkább ád vasat mint gabonát, 's a' lakosok' száma ott nagy. Szépek az erdők is, 's Ozsgyán körül már lehete látni gyalogfenyőt, de szálkás erdeje a' tájnak itt még nincs.

Rima-Szombatban kevés pillantatig múlatánk. Nyitva lelém a' Catholicusok' templomát, 's megtekintettem azt. Három oltártáblája van, 's nem rossz kéztől. A' János' fővételén jó musculatúra látszik, de a' színek nem jók. A' két oldaloltár a' Theresiáé és a' Nepomuké; czélzásúl a' Therésia alatt 's Karaba[725] későbbi Rozsnyai Kanonok Urral történt dologra.

14.

Tornalja mindnyájunknak, de kivált nekem, csoportosan ada felejthetetlen örömöket. Már maga a' ház' szeretetre, tiszteletre méltó asszonya, özvegye iskolai barátomnak, Tornaljai Károlynak, méltó leánya Losonczy Károly Úrnak, kit Borsod felejteni soha nem fog, 's sógorának Tornaljai Mártonnak fijai, kiket a' gyermektelen asszony a' magáéinak néz, 's ezeknek menyeik: Antalné Losonczy Joanna és Luciánné Báró Szörényi Amália – melly lelkek!

Itt látám Szontágh Ádám Urat is, atyját a' lelkes Gusztávnak, kivel Eperjesen két holnapig eggy szobában laktam, és a' kit negyvenkilencz esztendő olta nem láttam; –

itt Draskóczy Sámuelnét, született Ujházy Clementínát, nemének eggyik nagy díszét, anyjával a' hasonlíthatatlan Radvánszky Polyxénnel, ipával, férjével, a' minden jóktól szeretettel, ki a' múlt Dietára tizennégy ifjat vive magával, 's Gyula, László, Lőrincz fijaival, – 's Szemere a' könnyezésig vala ellágyúlva midőn látá, Polyxén és Clementíne mint fogadák a' nem vélt helyen barátjokat; –

itt Gróf Pletrik Lászlót, eggykor társát Kisfaludy Sándornak a' Testőrök közt; –

itt Almási Balogh Sámuelt, kit Értekezéseiért, mellyeket a' Tudom. Gyűjt. közle, látni nagyon óhajtánk, és a' kinek itt eggy igen lelkes Predikatzióját hallánk; –

itt a' helybeli Predikátort, Berzsi Mihályt. Ez nő nélkül tölté életét, de sok gyermekei vannak; azokat neki mennyei szíve adá. Árvákat, szegényeket nevel, segéli a' szűkölködőt, minden jövedelmecskéjit jótétekre vesztegeti; magának sok soha nem kelle, most, elgyengűlt öregségében, még kevesebb kell. – De öregsége nem teszi hideggé az eránt a' mi új, ha jó az új, 's haladó ifju társait nem irígy szemmel és bosszúsan nézi, hanem örömmel, gyönyörködve, 's akarja hogy tiszteltessenek, mert érzi hogy érdemlik azt. Szemere és én forró csókkal jöttünk el a' szeretetre méltó öregtől.

Tornaljának szép partiájú kertjei vannak, 's az akkor is fogja hirdetni lelkes alkotója' emlékezetét, midőn fogadott gyermekei 's ez a' szeretetre méltó két meny magát majd siratni fogják. 'S a' kertben eggy igen nagy szikla, melly lesz annyi mint a' mellyet Katalin a' tengerből vonatott elő, hogy Péternek lovagszobrát állítassa reá, 's a' melly még meredekebb a' Petersburginál, alakjára még csudásabb. Ez ide az égből szakadhatott, mert itt ezen eggy darabon kivül semmi egyéb kő nincs. – De Tornaljára égből szívek szállottak[726] alá nem kövek.

---

[725] Nepomuké. Czélzásúl a' Therésia alatt <történt> 's Karaba [Átírás és törlés.]

[726] szív szállott [Beszúrás a szavak fölött.]

15. *382*

Rima-Szombattól Miskolczig gyönyörü völgy húzódik, 's az út rajta Jánosin, Rima-Szécsen, Bánrévén, Putnokon, Dobicsányon, Kazinczon, Szent-Péteren keresztülfut, eltöltve mindég Gömör Vármegyei szekerekkel, mellyek a' Miskolczi gazdag piaczról oda életet visznek. A' völgy nem széles, de termékeny, 's hegyei sok és jó bort adnak.

De az örömekben gazdag út' színe már Miskolczon borulni kezde, Szerencsen pedig már világosabban érténk, hogy Szemere Péter Fő-Szolgabíró Tokajt bé akará záratni, mert a' Máramarosból sót szálakon hordó oroszok az Indiai epemirígyet[727] *(cholera morbus)* oda is elhozák, 's két ember közzülök és eggy harmadik, kivel dolgok volt, eggyszerre összerogyott,[728] 's meghaltak; hogy a' nyavalya Tisza-Ujlakon Ugocsában, 's Zemplényben Tárkány, Agárd, és Czigánd[729] helységekben kiütött, 's ezek zárva vannak. Nem merénk hinni a' szót, 's Patakig hajtatánk. Ott bővebben 's bizonyosabban hallánk a' hírt, 's képzelvén mi fogna történni, ha Szemere bémenne ugyan Ungvár Vármegyébe, de oda záratnék, mind én, mind Prof. Somosi 's Kézy és Nyíri Urak kérénk őtet, hogy fordulna meg mingyárt Patakról, 's magát a' veszélynek, legalább a' bajnak, ki ne tegye. Engede tanácsunknak, 's Június' 30dikán egymástól elválánk. – Már más nap Ujhely is elzáratott, és ha huszonnégy órával később jövék, el voltam volna rekesztve házam' népétől. A' Pataki Professorok, képzelvén melly elakadásba jutna az ifjúság, ha a' Július' tízedikére rendelt Exámenek' napjáig fenn tartatnék, Július' elsőjén szét ereszték azt, és hogy a' tett bölcs tett volt, mutatta a' következés.

—

[727] Indiai <choler> epemirígyet

[728] összerogy<tak,> [Javítás a törlés felett.]

[729] Tárkány<ban>, Agárd<on>, Czigánd [Beszúrás a sor felett.]

Függelék

251

14.

MAGYAR ORSZÁG GEOGRAPHICA, AZ AZ, FÖLDI ÁLLAPOTJÁNAK LE-RAJZOLÁSA,

mellyet
egynehány fő-Geographusok munkájából
ki-szedegetett,
és
azoknak, a' kik Hazájokhoz illendő
szivességgel viseltetnek, szemeik eleibe
terjesztett,
KAZINTZY FERENTZ

KASSÁN,
LANDERER MIHÁLY
betűivel.

PATRIÆ
MEMORIA DULCIS.[730]

[730] [Ez a mottó a belső borítón található.]

ELSŐ RÉSZ.

Magyar Ország a' Deákoktól, Hungariának, vagy Ungariának neveztetett, minden kétség nélkül a' mi eleinkről az Hunnusokról vagy Unusokról, a' kik az napkeleti Ásiából, a' Caspium Tengere mellől, az ötödik Százban ki-indúlván, itt telepedtekle, el-foglalván hatalommal Magyar, Erdély, Tót, 's Horvát Országokat.

A' Német-is ezen okból nevezi Magyar Országot: Das Königreich Ungarn, a' Franczia: le[731] Royaume d' Hongrie,[732] a' Tót: Uhersska Kragna.

Ez az Ország (melly az 48. Polus alatt fekszik) határoztatik

Északról, Lengyel Országtól, és Silesiától.

Napkeletről, Erdély, és Oláh Országtól.

Délről, Servia, és Tót Országtól.

Napnyugotról Austria, és Horvát Országtól.

A' főbb hegyek közzül valók.

Első a' *Tatra*, Montes Carpatici. Ennek oldalán télbe nyárba hó vagyon, mivel a' nap nem vetheti sugárait ennek völgyeibe. Teli van ez hideg forrásokkal, mellyek a' leg-nagyobb kősziklákból folynak-ki. Egy nagy hirű Tudós azt irja, hogy, midőn ezeken a' hegyeken járt vólna, talált egy zöld szinű tóra, a' mellyből valami dészkát ki-rántván és meg szemlélgetvén, hajó darabnak találta; és innét azt hozta-ki, hogy annak a' tónak a' tengerrel közösülése légyen. Legnevezetesebb az vólna, hogy az Országot el-osztja Lengyel-Országtól.

A' második a' *Fatra*, Liptó Vármegyében; ez ugyan nem olly magas mint a' Tatra; mindazáltal hires arról, hogy az Országnak tzimere közzé számláltatik.

A' harmadik a' *Matra* Heves Vármegyében, melly nem annyira magas, mint hoszszú.

Vannak még több hires hegyek-is, úgy mint a' Budai, Tokaji, Tartzali, Tóltsvai, Tályai, Ujhelyi, Liszkai és az Hegyallyaiak; de azok nem annyira magasságokról, mint borokról hiresek az egész Europában.

A' Tokaji mind azáltal elég magas, melly arról hires a' Historiákban, hogy annak tetején Turzol fel-hajtván egy kantsó bort, lovát meg-sarkantyúzta, és a' hegytetejéről meg-indulván, ott állapodott-meg, a' hol Tartzal épittetett. Ezen a' helyen még akkor falú se vólt, hanem annak a' jeles szaladásnak emlékezetire épittetett a' Turzol nevéről Tartzal.

A' nagyobb tók közzül

Első a' Fertő, Mosony Vármegyében, mellyet Deákúl Lacus Peisonis neveznek, Németül Neusieder See.

Második a' Balaton, melly, mivel igen hoszszú, Mare Hungaricum, az az, Magyar Tenger nevet kapott, 12. mértt földnyi a' hoszszasága.

---

[731] l*a* [Emendálva.]

[732] Hongrie. [Emendálva.]

A' nagyobb folyó vizek ezek.

I. A' Duna.
II. A' Tisza.
III. A' Száva.
IV. A' Dráva.

} Ezek a' négy vizek az Ország tzimere közzé számláltattanak.

Grán, Vág, Rába, Hernád, Szamos, Körös, kisebb folyó vizek.

Ez az Ország IV. kerületre van osztva, ugy-mint:
I. Duna mellyéki kerület,
II. Dunán túl-való kerület,
III. Tisza mellyéki kerület,
IV. Tiszán túl-való kerület.

Némellyeknek pedig tetszik az Országot kétfelé osztani, a' kik fel-földet felső, az ál-földet pedig álsó Magyar Országnak nevezik. A' felső Magyar Országon értik némellyek a' Duna mellyéki, és a' Dunán túl-való kerületet; az álsón pedig a' Tisza mellyéki, és a' Tiszán túl-való kerületet.

De mi kerületenként és Vármegyénként járjuk és szemlélgessük. Annak okáért lássuk

I. A' DUNA MELLYÉKI KERÜLETET,

Mellyben XIII. Vármegye találkozik, ugy-mint:

1. Posony.
2. Nitra.
3. Trentsin.
4. Árva.
5. Liptó.
6. Turótz.
7. Zolyom.
8. Bárs.
9. Hont.
10. Nográd.
11. Pest, Pilis és Zolt.
12. Báts.
13. Bodrog.

I. POSONY Vármegye. Comitatus Posoniensis.

Posony Vármegyében Posony Városára
Akadsz, Nagy Szombatra, Szent Györgyre, 's Modrára,
Bazingra, Vajkára, Szentzre, Galanthára,
Dévénre, Lévárdra, és Királyfalvára.

Itt van azért

I. *Posony* Pisonium, vel Posonium, Preßburg, Szabad Királyi Város, melly igen szép helyen épittetett a' Duna partján. A' várban, (melly egy mellette lévő hegynek tetején vagyon,) tartatik Szent István Királynak, a' Magyarok első Keresztyén Kirá-

lyoknak, Második Sylvester Római Pápától küldettetett arany koronája, és kettős ezüst keresztje, Királyi páltzája, pallástja, kesztyűje, sarúja, és pántzélya, mellyekben a' koronázáskor, a' koronázandó személy fel-öltözik. Itt szokott lenni az Ország Gyűlése, az az, a' Diæta. Itt van a' Felséges Hely-tartó Királyi Tanáts, vagy a' Locumtenentiale Consilium, mellynek Præsese a' Felséges Albert, Saxoniai Hertzeg, és Felséges Királyné Aszszonyunknak veje. Itt vagyon a' Kamara és a' Kommando-is. Vagyon itt a' Szent Ferentz, Szent Klára, és Szent Ursula szerzetjén lévő Apáczáknak templomok és klastromok. A' Város keritésén kívül vagynak Capucinusok, Trinitariusok, Misericordianusok, és a' Szent Ersébet szerzetén lévő Apátzák-is. A' Vár lakó Residentziája a' Felséges Albert Hertzegnek, és Kristina Fő-Hertzegnének. Ez a' Város anya Városa az egész Országnak, melly hires a' Király hegyről, mellyen a' leg közelebb koronázott Király lovaglani[733] szokott. A' Városnak vagyon két Kaszárnyája, és két szép Typographiája. A' Lutheranusoknak van itt oskolájok, Magyar, Német, és Tót Templomok.

II. *Nagy-Szombati* Tyrnavia, szabad Király Város és a' benne lévő sok templomok és oskolák miatt Kis-Rómának neveztetett. Épittette ezt Kunigunda, Harmadik Béla Király Felesége. Universitást fundált Cardinalis Pázmány Péter, Második Ferdinand Tsászár pedig lábra állitotta, és a régi Jesuiták keze alá bizta. A' Dicasterialis Törvényes Táblájával ezen kerületnek hires lehet ez a' Város, nem külömben Lajos Királynak itt történtt haláláról; Sambuk Jánosnak, ama' fő Philosophus, Mathematicus és Poëtának itt lett világra jöveteléről; úgy Tzéglédi Istvánnak, Kassai Prædikátornak, haláláról. Ebbe a' Városba Zsidónak és Tzigánynak lépni se szabad; mellyet 1683. Tökölyi Imre meg vévén, földig égetett. 1704ben pedig Fejedelem Rákóczy Ferencz itt meg-veretetett.

III. *Szent György* Szabad Királyi Város, Piaristák oskolája.

IV. *Bázing* Szabad Királyi Város.

V. *Modor* Szabad Királyi Város, a' Benedictinusok klastroma; a' Lutheranusoknak oskolája, és Superattendenseknek lakó helye.

VI. *Galantha* Gróf Eszterházyak kastélyával kevély.

VII. *Tsalóköz-sziget*, Schütt, ebben a' szigetben veretettek-meg az Hunnusok, az V. Nagy Károly Tsászár által. Ez bővségéért és szépségéért arany kertnek és gyümölts Paraditsomnak neveztetik. Mátyás Király ebben mulatozott.

VIII. *Vajkán* (Sedes Vajkensis) laknak az Esztergomi Érseknek Nemesei, a' kik magok Palatinusától, és több Tisztjeitől igazgattatnak.

IX. *Királyfalva* Gróf Pálfi János kertjével méltán kevélykedik.

X. *Nagy-Lévárd* ékes a' Kolonits Familia kastélyával.

XI. *Szentz* a' Mólnár Albert hazája, a' Suche Hausról hires.

XII. *Maria Völgy*, a' Paulinusok klastromáról nevezetes.

Ebben a' Vármegyében a' Fő Ispányság a' Méltóságos Pálfi Házhoz köttetett.

[733] lovag lani [Emendálva.]

II. NITRA Vármegye.
Comitatus Nitriensis.

Láthatod Szakóltzát Nitra Vármegyében,
Bajmótzot, és Nitrát a' Nitra mentében;
És posztó fabrikát Privigyen hirében
Nemes Galgótz bizott hát erősségében.

I. *Szakólcza* Szabad Királyi Város, második Bélának születése helye, ditsekedik Typographiával.

II. *Nitra* a' Piaristáknak Collegiuma, a' Franciscanusok klastroma, az ide-való Püspöknek Residentiája. Az ide-való Püspökséget fundálták a' régi Magyarok; Szent István Király pedig meg nagyobbitotta. Geysa Király annak utána jószággal-is megajándékozta, Káptalant fundálván.

III. *Ujvár* Neuhäusel. tiz ostromot állott-ki. 1725ben ő Felsége parantsolatjából el-rontatatott.

IV. *Bajmotz* Præpositura, fördővel, és sáfránnyal kedveskedik.

V. *Privigye* népes hely, a' Piaristák oskolája és posztó fábrika.

VI. *Holits* a' Király mulató helyével, és portzéllányával kevély.

VII. *Sassinban* a' Paulinusoknál tartatatik a' Boldog Szűz Mária tsudálatos képe.

VIII. *Galgócz* és Leopold-Vára, Leopold-Stadt, erős hely,

IX. *Ghymes* Gróf Forgáts kástélya, és a' familia magát innen nevezi.

X. *Komjáth* ugyan Gróf Forgáts kastélya.

XI. *Selye* a' Catholicusoknak Collegiuma.

XII. *Nagy-Tapoltsán* vásáros hely.

XIII. *Vág-Ujhely*, Præpositura.

Ezen Vármegyebéli Fő-Ispányság a' Nitrai Püspökséggel együtt szokott lenni.

III. TRENTSIN Vármegye.
Comitatus Trenchiniensis.

Trentsin Vármegye-is Trentsin Városával
Hires, a' melly ékes pompás templomával,
'S az Illyesházyak ékes kastélyával.
Letava 's Lednitze erős két várával.

I. *Trentsin* Szabad Királyi Város. Ékes ez az Illyésházy Familia kastélyával, az Catholicusoknak Collegiumával és pompás templomával. Az Augustana Confessiót Tartóknak vagyon itt kis oskolájok és templomok.

II. *Betzkov* keritett hely, mellette van a' Bolondotz vára.

III. *Puchov* posztó fabrika.

IV. *Illaván* vár vagyon.

V. *Letava* és VI. *Lednitze két vár.*

VII. *Kis-utza Ujhely*, népes helység.

IV. ÁRVA Vármegye.
Comitatus Arvensis.

Sovány földe vagyon Árva Vármegyének.
Sok hasznát vészi ez sajtjának, tejének.
Tsak a' zab, 's az árpa disze mezejének.
Árva Tót kis Város feje vidékének.

I. *Árva* magas hegyen épültt vár vólt, a' hová rekesztette Mátyás Király Cancellariusát illy sententiával: *Arva fuisti, Petre, Arva eris, & in Arva morieris.*

II. *Velitsna*.
III. *Kubiny*.
IV. *Twardossin*. } *Sovány Tót helységek.*

V. LIPTÓ Vármegye.
Comitatus Liptoviensis.

Nem ditsekedhetik Liptó buzájával;
Hanem néhol néhol zab, 's gabonájával.
Ékes Rosenberggel, Liptsével, 's Botzával
Szent-Miklóssal, ez szép szép oskolájával.

I. *Szent-Miklós* Nicopolis, oskolájával, és kereskedésével tette magát elő.
II. *Rosenbergen* rakják-le a' sót és itt van a' Piaristáknak oskolájok.
III. *Német Liptse.*
IV. *Botza* számos népü Tót helység.
V. *Verbitza*, a' régi Jesuitáknak oskolájok.

VI. TURÓTZ Vármegye.
Comitatus Turotziensis.

Sokan járnak Mosótz hires vásárára.
Ugy Znio, és Netzpál, szép oskolájára.
Szklabnyitza, 's Blatnitza fénylik hires Vára.
Stuben fördőjére járnak 's Szent-Mártonra.

I. *Mosótz* vásárával hires.
II. *Szent Márton* népes és vásáros hely.
III. *Szklabnyitza.* és IV. *Blatnitza* két hires vár.
V. *Znio* a' régi Jesuiták oskolája.
VI. *Netzpál* Lutheranusok temploma és oskolája.
VII. *Stuben*. meleg fördő.

VII. ZOLYOM Vármegye.
Comitatus Zoliensis.

Zolyom négy Királyi Szabad Városáról:
Zolyomról, Besztertze, 's Libet Bányájáról
Hires lehet, 's Radvány kettős kastélyáról.
Utóljára hires Liptse 's Korponáról.

I. *Brezno Bánya*.
II. *Libet Bánya*.
III. *Zolyom* három Szabad Királyi Városok.
IV. *Korpona* Piaristák oskolájáról és gyümöltséről hires.
V. *Radvány* Radvánszky Urak két kastélyaival ékeskedik.
VI. *Besztertze Bánya*, Szabad Királyi Város veres rézéről, héti vásárjáról, és szép épületiről hires.

VIII. BÁRS Vármegye.
Comitatus Barsiensis.

Hires Körmötz-Bánya van Bárs Vármegyében,
Melly fekszik a' sebes Garan viz mentében.
Sok rezet 's aranyat ásnak üregjében,
Pénzt-is vernek itten; mellyért nagy hirében.

I. *Körmötz Bánya* igen kis város magában, úgy hogy két templomon, egy Franciscanusok klastromán, és egy váron kívül alig van benne harmintz ház. De a hustát kipótolja a' Város kitsinységét, holott mind a' Romano-Catholicusoknak, mind a' Lutheranusoknak templomok vagyon, ezen kívül ispitály-is.

A' Kamara-is itt vagyon, nem külömben pénzt-is vernek itten, a' Grán meszsze foly ettől.

II. *Uj-Bánya.* Königsberg, Szabad Királyi Bánya Város, mellyet mivel a' hegyek köröskörül el-fognak, kőfalakkal nintsen be keritve.
III. *Szent Kereszt*
IV. *Verebély*
V. *Nagy-Sarló* az Esztergomi Érsek-alatt vannak.
VI. *Szent Benedeket*, az Esztergomi Kánonokok birják.
VII. *Léva* Mező Város.
VIII. *Bársról* neveztetett a' Vármegye.

IX. NAGY ÉS KIS-HONT Vármegye.
Comitatus Hontensis.

Nagy 's Kis Hont Vármegye Lett Selymetz Bányáról
Hires, nem külömben Ságról, és Osgyánról,
Bozzoki Conventről és Præpostságáról,
Tsabragról, Rahóról és Rima-Szombatról.

I. *Selymecz Bánya*, Schemnitz, Semnicium, Szabad Királyi Bánya Város. Hires lehet arról, hogy a' Város alatt lévő földet egészen ki-ásták az értzekért, és hogy az egész város gerendákon áll, mellyekre az átsok szorgalmatosan vigyázni tartoznak.

II. *Rima-Szombat* szép népes tágas Mező-Város, a' Rima partján épittetett, vásárjáról hires. Többnyire a' Helvétziai Confessiót tartók lakják.

III. *Tsabragról* nevezi magát a' Kohári Familia.

IV. *Bozzok* Convent és Præmonstratensis Præpositura.

V. *Ság* a' vólt Jesuiták Collegiuma.

VI. *Raho*, és VII. *Osgyán* két kástély.

X. NOGRÁD Vármegye.
Comitatus Neogradiensis.

Vesd szemed' Nográdnak kies vidékére,
Zöldes, kövér, gazdag rétje, 's mezejére,
Losontzra, Fülekre, Gyarmatra, Szétsényre.
Nográdra, Bujákra, 's Érsek Vad-Kertére.

I. *Losontz*, a' nagy sár miátt Lutetia Hungarorum népes és vásárjáról hires helység. Az H. C. tartóknak vagyon itt oskolájok és templomok.

II. *Szétsény* Gróf Forgáts keze alatt van, várával ékes.

III. *Fülek* várával hires.

IV. *Balassa Gyarmatról* nevezi magát a' Gróf Balassa Familia.

V. *Vad-Kert.* az Esztergomi Érsek helysége.

VI. *Buják* Hertzeg Eszterházy Miklós helysége.

VII. *Nográd* ez előtt hires város.

XI. PESTH, PILIS ÉS SÓLT Vármegye.

Pest Vármegye ékes ékes mezejével,
És veres bort termő egynehány hegyivel,
Fényes, 's kevély meltán szép épületjével,
Ékes vidékével, 's gazdag tér földével.
Hires Pest és régi Buda városáról.
Vátzről, Gödöléről, Aszód, 's Kalotsáról,

Pilis, Tzegléd, Pataj, Vissegrád váráról,
Kőrös, Ketskemétről, Tökölyről, Sólmárról.
Itt mulathatsz

I. *Pesten*, Pesthum, Pestinum, Szabad Királyi Város Budának által ellenébe fekszik. Itt van a' Septem-Viralis, és a' Királyi Tábla. Ugyan itt láthatod a' nagy emlékezetű VI. Károly Tsászártól az meg-nyomorodott katonák számára épittetett ispitályt. Ez ékes még a' Piaristáknak oskolájával, templomáival, és szép épületjével. A' várostól nints igen meszszére a' Rákos mezeje, mellyen a' Királyokat választani szokták régenten a' mi eleink. Ebben a' városban a' Duna ki-öntésével 1775. esztendőbéli Februarius havának 16. 17. és 18. napján a' lakosoknak, kivált a' hustáton 171000. forintra betsültt kárt tett.

II. *Buda*, Ofen, Szabad Királyi Város, énnekelőtte,[734] mig Hazánkat Magyar Király kormányozta, a' Királyoknak lakó-helye vólt. A' Vár közepén vétetett Hunyadi Lászlónak feje; kinek ötse Mátyás annak-utána nagy hatalommal urálkodott, és lakott ezen várban. Hires ez a' város a' régi Jesuitáknak Akademiájokról, Szent Gellert hegyéről, fürdőjéről, és Typographiájáról. 1771. Felséges Királyné Aszszonyunk MARIA THERESIA leküldé nagy pompával Szent István Magyar Királyunknak meg-nem rodhatt jobb kezét Budára, az Udvár Templomába.

III. *Vátz* népes Püspöki város, az ide-való Püspöknek lakó helyéről, a' Theresianumról, a' Piaristáknak oskolájáról és typographiájáról hires.

IV. *Gödöle* Gróf Grassalkovits Antal ő Nagysága pompás vára, mellyben bámúlva 's tsudálkozva járhatsz. Itt láthatod a' Nagy Sándor fejér márványra ki-faragott valóságos képét, ugy az Eugenius Herczeg ágyát székeivel együtt.

V. *Aszód*. Podmanitzky Urak pompás Udvara, mellyben mindenféle nummismákat szemlélhetsz.

VI. *Pilis* hajdanában hires város; most Generális Beleznay Miklós és Obrist Lieutinant Beleznay Mihály ő Nagyságok kastélyai ékesitik.

VII. *Tzegled*.

VIII. *Kőrös*.

IX. *Ketskemét*.

X. *Pataj* népes gázdag Magyar Helységek.

XI. *Kalotsa* az Érseknek lakó helye, mellyet a' Törökök igen el rontottak; de Gróf Tsáky Érseksége alatt lábra állott.

XII. *Vissegrad* romlott vár.

XIII. *Tsépel* szigetje, insula Leporum, Szent Klára Szerzetjén lévő Budai Apátzák innen neveztetnek.

XIV. *Sólmár* a' Királyoknak hajdan múlató helye vólt, de már igen el-romlott.

XV. *Eugenius hegye*, Eugeniusberg, Eugenius Hertzeg mulató helye.

XVI. *Tököly* innen származtak a' Tökölyiek.

XVII. *Rátzkövi* Eugenius Hertzeg kástélya.

[734] én nekelőtte, [Emendálva.]

XII. BÁTS Vármegye.
Comitatus Batsiensis.

Báts Vármegyét némely Bodrog Vármegyével
Öszve-köti, kevély Báts Püspökségével,
Zomborral-is kevély, kövér helységével,
Baja-is ditsekszik jó kövér földével.

I. *Báts* Püspöki Város, a' Kalotsai Érsek alatt vagyon.
II. *Zombor* és *Baja* kövér helységek.

XIII. BODROG Vármegye.
Comitatus Bodrogiensis.

Ha akarod látni az ország határát,
Jöszte, nézzed Titul Præpositúráját,
A' Rómaiaknak sántzát, 's romlott várát,
Siratta az ország itt kapott nagy kárát.

I. *Futak* közép szerű hely.
II. *Titul alatt* foly a' Tisza a' Dunába.

II. DUNANTÚL-VALÓ
KERÜLET.
Mellyben vagyon XII. Vármegye.

1. Mosony
2. Soprony
3. Vas
4. Szala
5. Veszprém
6. Győr
7. Komárom
8. Esztergom
9. Székes-fejér-Vár
10. Tólna
11. Somogy
12. Baranya.

I. MOSONY Vármegye.
Comitatus Mosoniensis.

Forditsd két szemedet Mosony határára,
Hol akadsz először Mosony Városára,
Köptsinre, Lébenre, 's a' Fertő tavára.
Orosz-vár szemedbe tűnik 's O-vár vára.

I. *Köptsin*, Kitzee, népes helység.
II. *Oroszvár* Carlburg.
III. *Ovár* ő Felsége vára és a' Piaristák oskolája.
IV. *Mosóny*, Mieselburg, népes hely, itt állanak-meg a' gabonás hajók.

V. *Fél-Torony*, Halb-Thurn, a' Király múlató helye, és a' Fátzán madarak kertje.
VI. *Nezíder*, Neusiedel, népes hely.
VII. *Galos*, kövér földi helység.
VIII. *Szent Miklósnak* szép kastélya ván.
IX. *Leben* Apátúrság.

II. SOPRONY Vármegye.
Comitatus Soproniensis.

Német országgal és Mosony Vármegyével
Szomszéd, a' melly hires Fraknó nagy hegyével,
Rusttal, Kis-Mártonnal 's a' fertő vizével
De kivált Sopronnyal egyik fő helyével.

I. *Kis-Márton*, Eisen-Stadt, szabad Királyi Város, Hertzeg Eszterházy pompás palotájával, és Páraditsomával fénylik.
II. *Soprony*, Oedenburg, Szabad Királyi Város az oskolát ennek előtte a' Jesuiták igazgatták. Vagyon itt az Augustana Confessiót tartóknak oskolájok és templomok. Vagyon itt gesztenye erdő, és Typographia.
III. *Fraknó*, Forchtenstein, Hertzeg Eszterházy vára.
IV. *Raba-Köz*, a' Raba szigetje, itt van *Kapuvár* Hertzeg Eszterházy vára.
V. *Rust*, Szabad Királyi Város.

III. VAS Vármegye.
Comitatus Castriferrei.

Vas-Vármegyének-is van hoszszú határa,
Hól vagyon Szombathely, Szent Márton hazája
Körmönd, Rohontz, a' Gróf Batyányi szép vára.
Sokan járnak igen Kőszeg Táblájára.

I. *Körmönd*.
II. *Rohontz* Gróf Batyányi jószága.
III. *Güssingen*, Német-Uj-Vár, népes város.
IV. *Pinka-felda* szép és nevezetes helység, mind mulató, mind vadas kertjéről.
V. *Szombathely*, Stein am Unger, Szent Márton Püspök hazája, és a' Kánonokok lakó helye.
VI. *Kőszeg*, Szabad Királyi Város, a' Dunan túl-való kerületnek Dicasterialis Törvényes Táblájáról nevezetes.
VII. *Dömölkön* vagyon a' Boldog Szűz Mariának képe, ez a' Benedek Apátúrságról és a' nagy butsú-járásokról nevezetes.
VIII. *Szent-Gotthárdnál* igen meg-veretettek a' Törökök 1664. esztendőben.

IV. SZALA Vármegye.
Comitatus Szaladiensis.

Jöjj-által, ha tetszik, Szala Vármegyére,
'S Vesd szemed' Tsak-tornya gazdag mezejére,
Kanisán omlott-ki sok Töröknek vére.

I. *Kanisa* nagy erősség 1702. el-rontatatott.
II. *Lindva* Hertzeg Eszterházy jószága.
III. *Stridon* egy völgyben épittetett helység, a' mint mondják, Szent Hieronymus hazája.
IV. *Tsaktornya* nevét a' Méltóságos Tsáky Familiának köszönheti, borral és élettel gazdag.
V. *Sümeg* az Veszprémi Püspök mulató helye.
VI. *Legrád* ennek előtte igen erős helység.
VII. *Keszthely* Festetich Familiának jószága.
VIII. *Szala-vár* hajdan erős vár, most közép szerű helység.
IX. *Egerszeg*, Szaladinum, ez előtt erős vár vólt.
X. *Kopornakon*[735] Apátúrság vagyon.

V. VESZPRÉM Vármegye.
Comitatus Vesprimensis.

Tekints ama' hires Balatón tavára,
'S kies partján épültt Tihány Városára,
Veszprémre, 's Vásonyra, Pápa 's Palotára,
Hunyadi Mátyásnak mulató házára.

I. *Pápa* népes helség, hajdan erős vár vólt, de 1702. meg-rongyosodott.
II. *Palota* Mátyás Királynak kedves mulató helye, és a' Törökök ellen erős vár vólt.
III. *Veszprém* Püspöki Város. 1702. el-pusztitatott a' vára, a' Veszprémi Püspöknek lakó helye.
IV. *Vásonykő* Kinisi[736] Pál hazájáról hires.
V. *Tihány* váráról, és a' Szent Benedek Apátúrságáról nevezetes.

VI. GYŐR Vármegye.
Comitatus Jaurinensis.

Győr Vármegye kevély Győr szép Városával
Melly fénylik a' Püspök szép palotájával
Szent Márton-is kevély Apát úrságával;
Élt, él, fog is élni nagy szabadságával.

[735] *Kopornak* on [Emendálva.]
[736] Kinisi*i* [Emendálva.]

I. *Hedervár* Gróf Vitzy familia jószága.

II. *Nagy Győr*, Jaurinum, Szabad Királyi Város, a' Győri Püspöknek, és Kánonokoknak lakóhelye, a' régi Jesuiták itt Akademiát kezdtek épiteni. A' Franciscanusoknak, és Carmelitáknak templomok, és klastromok vagyon. 1595ben a' Török ezt a' várost meg-vette; de két esztendők alatt Méltósságos Generális Pálfi Miklós által onnat el-kergettetett.

III. *Szent-Márton* S. Benedicti Archi-Abbatia, de S. Monte Pannoniæ, legfőbb Apátúrság Magyar Országban, mellyet Geysa, Szent István Király attya, épiteni kezdett; Szent István pedig el-végezett, és nagy szabadsággal meg-ajándékozott.

VII. KOMÁROM Vármegye.
Comitatus Comaromiensis.

Komárom Vármegyét, jöszte, szemlélgesd-meg,
Komárom Városát itt elébb tekintsd-meg,
Mellyet az ellenség még nem vehetett-meg,
Ha van időd, Tátát 's Neszmélyt szemlélgesd-meg.

I. *Komárom* 1751. esztendőtől fogva Szabad Királyi Varos, ott fekszik, a' hól a' Vág a' Dunába foly. Ebben a' városban van az a' vár, mellyet még soha meg nem vehetett az ellenség. A' régi Jesuitáknak, Franciscanusoknak és a' Trinitariusoknak van itten templomok, és klastromok. 1763. esztendőbéli Juniusban nagy föld-indulást szenvedett,[737] ötödik László Király itt született.

II. *Táta*, Totis, ennek várában Mátyás Király sokat lakott. Abban a' helyben, mellynek tetején épittetett a' város, igen szép veres márvány vagyon.

III. *Neszmélyben* holt-meg Albert Tsászár 1439ben, a' midőn Budáról Bétsbe ment vólna.

VIII. ESZTERGOM Vármegye.
Comitatus Strigoniensis.

Esztergom Vármegye kevély fő helyével
Esztergommal, kevély ez Erseksségével,
Szent István Király itt lett születesével.
Párkány-is kevély vólt nagy erősségével.

I. *Párkany* régen erős vár, 1684 esztendőben itt veretetett meg a' Török.

II. *Bátorkészi* gazdag népes helység.

III. *Esztergom*, Gran, Strigonium, Szabad Királyi Város, az Esztergomi Érseknek, a' ki ez előtt Primás is vólt, és a' Kánonokoknak lakó-helye, a' régi Jesuitáknak Collegiuma. Itt született Szent István Király és itt kereszteltetett-meg, mellynek emlékezetire itt fundálta az Érsekséget. 1683ban innét el-kergettetett a' Török.

[737] szen vedett, [Emendálva.]

IX. SZÉKES FEJÉR Vármegye.
Comitatus Albensis.

Székes Vármegyében Székes-fejér-vára
Az első, ez hires vólt hajdan sokára,
Szent István választá koronázasára,
Ezt temetésére, 's néha lakására.

I. *Tsóka-kő*, Petra Monedulæ, rongyos vár.
II. *Mór* népes falu.
III. *Székes-fejér-Vára*, Stuhlweissenburg, Alba Regalis, Szabad Királyi Város, igen erős erősség vólt hajdan, de 1702. el-rontatott. Szent István Király ezt választotta koronázására, és el-temettetésére, és első Ferdinand Tsászárig mind itt koronáztattak. A' régi Jesuitáknak Collegiumokon kivül vagyon itt a' Franciscanusoknak, és Karmelitáknak-is klastromok, és templomok. 1543ban Soliman Török Tsászár ezt el-foglalta.

X. TÓLNA Vármegye.
Comitatus Tolnensis.

Székes-fehér-Várról[738] jöjj-által Tolnára;
Hol akadsz Szekszárdra, és Simon-tornyára.
Ha tetszik, 's van időd, vesd szemed' Tolnára.
Ha ezt meg-tekinted, menny-által Földvárra.

I. *Simon-Tornya* erős és népes helység.
II. *Földvár* Szent Ilona Apátúrsága.
III. *Tolnán* tartott második Lajos Király Gyűlést 1518ban.
IV. *Székszárd* nevezetes Apátúrság.

XI. SOMOGY Vármegye.
Comitatus Simegiensis.

Somogy Vármegyére visz az út Tólnáról,
Melly hires vólt hajdan Kapos-Vár váráról,
Somogyrúl, Szigetről,[739] 's Koppan, Bábotsáról,
Leghiresebb pedig Balaton tavaról.

I. *Koppan*.
II. *Somogy*.
III. *Bábotsa* ez előtt erős, de már most gyenge három várak.

[738] Székes-fevér-Várról [Emendálva.]
[739] Szigetról, [Emendálva.]

IV. *Sziget* ennek előtte erős vár vólt. Hires ez 1566ban Soliman Török Tsászárnak itt történtt haláláról.

V. Itt vagyon a' *Balaton* tava, mellynek hoszsza 12. mértt földnyire terjed-ki.

XII. BARANYA Vármegye.
Comitatus Baraniensis.

Ha Somogyról ki-jösz, akadsz Baranyára,
Hol mehetsz-elő szép Pétsre, 's Váradjára
Az után Mohátsnak véres határára;
Mellytől nem meszsze van az Ország határa.

I. *Péts*, Quinque-Ecclesiæ, Fünf-Kirchen, Püspöki Város. Az benne lévő öt Basilikáról Deákul és Németül *öt Templomnak* neveztetett. A' Püspöknek és a' Kánonokoknak lakó helyéről, és a' vólt Jesuitáknak Collegiumáról hires.

II. *Péts Váradján* Præpositúra vagyon.

III. *Siklós* a' Sigmond Tsászár tömlötztetéséről,[740] és váráról hires.

IV. Nevezetes hely *Moháts* a' Magyar Országi Historiákban második Lajos Királynak 1526dikban történtt siralmas meg-győzetetéséről, ki-is 22000. emberével együtt itt el-veszett. A' honnan így szóllott egy Poëta.

Romulidæ Cannas; Ego Varnam strage notavi.
Díscite mortales, non temerare fidem.
Me nisi Pontifices jussissent frangere fœdus,
Non ferret Scythicum Panona terra jugum.

De 1687. Leopold Tsászárnak a' Törökökről vett hires győzedelméről-is nevezetes.

III. A' TISZA MELLYÉKI KERÜLET,
Mellyben vagyon XI. Vármegye.

1. Szepes,
2. Sáros,
3. Zemplén,
4. Ung,
5. Aba-Uj,
6. Torna,
7. Gömör,
8. Borsod,
9. Heves,
10. Tsongrád,
11. Torontál.

[740] tömlötz tetéséről, [Emendálva.]

I. SZEPES Vármegye.
Comitatus Scepusiensis.

Késmárk, 's Lőtse, disze Szepes Vármegyének,
Szepes-vár, és Lublyó, tzimere földének.
Kevés hasznát veszi sovány mezejének,
De azt ki-pótolja fája erdejének.

I. *Késmárk*, Cæsareopolis, Käßmarkt, seu, Kayßmarkt, vel etiam Kayßersmarkt, Szabad Királyi Város, ide gyűltt Sigmond Tsászár és Jagello Wladislaus. Az Evangelicusoknak vagyon itt oskolájok, és templomok.

II. *Lőtse*, Leutschovia, Leutschau, Szabad Királyi Város, itten-is van az Augustana Confessiót tartóknak oskolájok és templomok.

III. *Szepes-Vár* nagy kősziklán épitett vár, mellyben született Zápolya János. Ennek alatta vagyon.

IV. *Várallya*, mellytől nem meszsze van egy forrás,[741] mellynek a' vizébe ha a' fát belé vetik, kővé válik.

V. *Szomólnok* itt ásák a' veres rezet hires a' tziment vizéről.

VI. *Tsötörtök hely*, Donnerst Marckt, Quintoforum, Fanum S. Ladislai. Itten vólt annak előtte a' Kamára, mellyet Kassára vittek-által.

VII. Abrahams Dorf, *Abraham-falva*, népes falu, azok közzül a' tiz Lantsa-hordók közzül-való, a' kik a' Királyt a' hartzban lantsákkal követték. Mellyért nagy szabadságot nyertek.

A' XVI. Városok közzül-valók ezek:

1. Lublyo 2. Podolintz 3. Kniz 4. Béla 5. Mátyásfalva 6. Szombat-hely Georgenberg 7. Felka 8. Poprád 9. Strása Michelsdorf 10. Menyhard-falva 11. Lubitza, 12. Ruskontz, 13. Durand-falva 14. Igló 15. Várallya 16. Olaszi: mellyeket Sigmond Tsászár 's Magyar Országnak Királya Uladislausnak Lengyel Királynak el zálogositott 1412. de a' mostanában országló Koronás Királyné-Aszszonyunk MARIA THERESIA, ő Felsége viszsza nyerte 1772 esztendőben Gállitzia és Lodomeria országival egyetembe a' Lengyel Országtól.

IX. *Podolintz* közép szerű helység, melly a' Piaristák oskolájával és a' Szent Mária tsudálatos képével ékeskedik.

X. *Drusbak* fördőjével hires.

II. SÁROS Vármegye.
Comitatus Sarosiensis.

Sáros Vármegye-is kevély Bártfájával,
Eperjessel, a' melly hires Táblájával,
Nem külömben Szeben szép 's kis Városával.
Só-vár kevély lehet bizvast sós kútjával.

[741] orrás, [Emendálva.]

I. *Eperjes*, Fragopolis, Szabad Királyi Város, Tisza mellyéki kerületnek Dicasterialis Táblájával, a' vólt Jesuitáknak és Lutheranusoknak oskólájával ékeskedik.

II. *Bártfa* Szabad Királyi Város a' Tatra alatt fekszik. Az Evangelicusoknak vagyon itt oskolájok.

III. *Kis-Szeben* Szabad Királyi Város.

IV. *Sárosnak* a' *vára* magas hegyen épültt.

V. *Sebes* közép szerű helység.

VI. *Só-vár* sós kútjairól hires.

III. ZEMPLÉNY Vármegye.
Comitatus Zempliniensis.

Ha Zemplény Vármegyét az útas vi'sgálja;
Itt vagyon a' jó bor 's azt termő Hegyállya:
Liszka, Tokaj, Ujhely, Mád, Keresztúr, Tálya,
Lelesz, Tartzal, Patak, Músák Oskolája.

I. *Zemplény* ennek előtte váráról igen hires vólt, most inkább hiresedett-el vásárjáról.

II. *Terebesre* járnak sóért.

III. *Sátor-allya* Ujhely jó borával kedveskedő tágas helység.

IV. *Sáros Nagy Patak*, ennek előtte Fejedelem Rákótzy Ferentz várával, és a' vólt Jesuitáknak oskolájával; most pedig a' Trinitariusoknak klastromával, és a' Helvetziai Confessiót tartóknak Collegiumával tette magát elő.

V. *Lelesz* Káptalanjáról, és a' Præmonstratensis Præpositurájáról hires.

VI. *Tálya*.

VII. *Tokaj*.

VIII. *Tartzal*.

IX. *Mád*.

X. *Zombor*.

XI. *Töltsva*.

XII. *Keresztúr*.

XIII. *Liszka*.

XIV. *Szerents*.

XV. *Szada*.

XVI. *Szántó*. Hegyallyai Városok, mellyeknek bora egész Magyar Országban, sőt más országokban-is hires. A' többi közt Tokaj hires, a' holott a' Piaristáknak oskolájok, a' Capucinusoknak klastromok van. A' sót, mellyet Maramárosból hóznak a' Tiszán, itt rakják-le.

IV. UNGHVÁR Vármegye.
Comitatus Ungvariensis.

Nem detsekedhetik sok erős várával
Ungvár, hanem tsak az egy hires Vinnával,
De az-is alább száltt sok idő jártával.
Ungvár nevezetes maga vásárával.

I. *Oroszvégen* lakik az Orosz Püspök.
II. *Vinna* egy magas hegyen épültt erős, de már el pusztúltt vár.
III. *Unghvár* a' volt Jesuitáknak oskolájok volt. Nevezetes ez még vásárjáról-is.
IV. *Palótz* Barkótzyak kastélya.

V. ABA-UJ Vármegye.
Comitatus Aba-ujvariensis.

Aba-Uj-Vármegye hires lett Kassáról,
Országunknak egyik hires Városáról,
Es az benne lévő Akademiáról,
Jászai Káptalan 's Præpositúráról.
Szikszó tette magát két győzedelmével,
'S a' Törökkel kétszer tett ütközetével
Hiressé. Ditsekszik ez kövér földével,
Vásárjával, 's zöldes gazdag mezejével.

I. *Kassa*, Cassovia, Kaschau, felső Magyar Országnak leghiresebb városa, ez alatt foly-el a' Hernád és a' Tsermel pataka foly a' városon keresztül.

Az Akademiát annak előtte a' Jesuiták igazgatták, melly 1657ben fundáltatott. Bátori Sófia Fejedelem Rákótzy Ferentzné épittetett itt a' volt Jesuitáknak pompás két tornyú templomot. Kinek Urától úgy mint Fejedelem Rákótzy Ferentztől megvétetett, és az ő keze alatt igen épültt. Vagyon itten jól el-keszittetett fegyveres ház és két kaszárnya.

II. *Jászó* Káptalanjáról hires, a' Jászai Præpost keze alatt van.

III. *Felső*, és

IV. *Álsó Metzenzőf*, ennek lakosai Német Nemzet, a' kik igen éktelenül, 's azért-is érthetetlenül ejtik a' szókat, ugy, hogy még a' jó tiszta Német-is nagy nehezen megértheti és kiveheti értelmét beszédjeiknek, szavaiknak p. o. geht ma Vaßa *adjatok nékem vizet*. Woper a Krug *Valami kantsó, korsó*. Vo von thal *mi végre, mi okból*. Igen jó munkás és erős emberek, a' kik 'sindel hasogatással, árkoknak ásásával, és többnyire vassal keresik élelmeket.

V. *Szikszó* nevezetes és népes helység. A' tornyát, a' mint mondják (melly négy szegeletű kövekből áll,) még a' Gothusok épitették. A' Törököt kétszer verték-meg a' miéink itten.

VI. *Göntz* népes helység.

VII. *Szepsi* tágas helység.
VIII. *Ujvár, Aba-Ujvár Várát* meredék hegy tetején épittette Aba Palatinus.

VI. TORNA Vármegye.
Comitatus Tornensis.

Nem ditsekedhetik Torna nagyságával,
Sem meszsze terjedő kövér határával,
Meg-kell elégedni ennek tsak Tornával,
Szilitzének hires setét barlangjával.

I. *Torna* hajdan igen erős vár, de már most tsak Gróf Keglevich szép kastélyával fénylik.
II. *Szilitze* hires barlangjáról, mellyben nyárban igen nagy hideg van, télben pedig igen meleg.

VII. GÖMÖR Vármegye.
Comitatus Gömöriensis.

Nagy kősziklán épültt Muránynak Várával
Kevély Gömör. Hires lett Tsetnek vasával.
Dobsina-is hires Tzinobriumával
Rosnyó aranyával és oskolájával.

I. *Murány* hires és nevezetes a' Historiákban, nagy 's meredek kő-sziklán épültt várával, mellyet Gen. Vesselényi Ferentz más fortéllyal meg-nem tudván venni, Szétsényi Máriának szerelme által vett-meg.
II. *Tsetneken* leg jobb vasat ásnak.
III. *Kraszna-Horkán* szép formájú vár láttatik.
IV. *Dobsina* papirosával, és Tzinobriumával kedveskedik.
V. *Rosnyó* szép város, a' vólt Jesuitáknak oskolájával hires vólt az előtt; most nevezetes aranyával, veres rézével, kénessőjével, és Tzinobriomával.
VI. *Gömör* az Evangelicusoknak templomok, és oskolájok vagyon itten.
VII. *Putnok* népes helység.

VIII. BORSOD Vármegye.
Comitatus Borsodiensis.

Sok 's jó buza terem Borsod Vármegyében,
Holott épültt Miskóltz egy kis hegy tövében
Itt Keresztes, Ónod a' Hernád mentében
Fekszik a' Vármegye szélső mezejében.

I. *Szendrő* közép szerű helység.
II. *Diós-Győr* első Mária Királynétól épittetett hely.

III. *Miskóltz*[742] *népes és tágas város, jó borával, és élettel kedveskedik, a' Helvetziai Confessiót tartóknak oskolájok vagyon itt.*

IV. Ónod a' Kurutzoknak 1707. itt történtt siralmas öszve-gyűlések miatt nevezetes.

V. *Keresztes* népes város.

VI. *Aszaló* jó helység.

IX. HEVES Vármegye.
Comitatus Hevesiensis.
unitus cum Exteriore Szólnok.

Heves Vármegye lett Szólnok Vármegyével
Egygyé, a' melly kevély a' Matra hegyével,
Országunk 's Hazánknak egyik tzimerével;
Egerrel, Szólnokkal 's kövér mezejével.

I. *Eger*, Erlau, Agria, Püspöki város, itt lakik az ide-való Püspök, melly Barkótzi Ferentz ő Excellentziája Püspökségétől fogvást mind ez ideig igen épül. Az Egri Káptalan hires az Országban. Egy Metset, az az, egy Török torony láttatik a' városban. A' Fort contre tristesse, az az, a' mint a' hely neve mutatja, *Szomorúság ellen-való helyét* Gróf Barkótzy Ferentz ő Excellentiájának el-hányatta Gróf Eszterházy Károly ő Excellentiája, a' mai Püspök.

II. *Gyöngyös* a' Matra hegye alatt fekszik, népes helység. A' vólt Jesuiták Collegiumáról, vásárjáról és boráról hires.

III. *Hatvan* ennek előtte nagy erősség, most Gróf Grassalkovits Ur jószága.

IV. *Poroszló* tágas helység.

V. *János-hidjának* Præpositurája vagyon.

VI. *Szólnok* Tisza partján épültt erős hely.

X. TORONTÁL Vármegye.
Comitatus Torontaliensis.

Köszönje Maria Theresiájának
Lételét Torontál, kegyes Aszszonyának.
Thúr, 's Betse, tsupán tsak feje határának.
Nagy hasznát veszi ez a' sebes Tiszának.

I. *Thúr* erről neveztetett a' Vármegye Túruntál Vármegyének.

II. *Betse, Betsetek* Tisza partján épültt Mező-Város.

[742] *Miskólt*s [Emendálva.]

XI. TSONGRÁD Vármegye.
Comitatus Tsongradiensis.

Ezen kerületnek Tsongrád a' határa,
Holott, ha vigyázol, a' Tisza folytára,
Akadsz legelébb is Tsongrádra magára,
Az után Szentesre, 's Szeged-Városára.

I. *Szentes* tágas és népes falu.
II. *Tsongrád* nagy és népes helység.
III. *Vásárhely* Gróf Károlyi jószága.
IV. *Szeged* Szabad Királyi Város, Piaristák oskolájával, barom vásárával, halával és életjével igen hires.

IV. TISZANTÚL-VALÓ KERÜLET,
Mellyben vagyon XIV. Vármegye.

1. Temesvár,
2. Tsanád,
3. Árad,
4. Zaránd,
5. Békes,
6. Bihár,
7. Kraszna.
8. Közép Szólnok,
9. Kővár Vidéke,
10. Szathmár,
11. Szabólts,
12. Ugotsa,
13. Bereg,
14. Maramaros.

I. TEMESVÁRI BANÁT.
Banatus Temesiensis.

Temesvári Banát a' Duna mentében
Vagyon, a' hol fekszik kövér mezejében
Pantsova, 's Temes-vár, a' melly nagy hirében.
Almás, és Orsova épen a' végében.

I. *Temes-vár, Tömös-vár*, Temesium, a' Töröktől sokat szenyvedett 1552. a' Töröktől el-foglaltattatott; de 1716. innét el-kergettetett. Ebben a' városban vólt a' Jesuitáknak oskolájok, és a' Franciscanusoknak klastromok. Itt van az Administratio-is, és a' General-Commandó-is itt. Ugy a' Görög Püspök-is itt lakik.
II. *Lippa, Lipp*, igen kitsiny, mindazáltal erős erősség, melly 1716. ismét a' Magyarok kezek alá jött.
III. *Fatsád* várával ékeskedik.
IV. *Lugos* erős helység.
V. *Karánsebes* hajdan erős és hires város.
VI. *Almás* jó helység.
VII. *Versetz* népes helység.

VIII. *Uj-Palánka*, és
IX. *Pantsova* föld sántztzal erős.

II. TSANÁD Vármegye.
Comitatus Tsanadiensis.

Tömös-Várról az út Tsanád Vármegyére
Viszen, a' melly kitsiny, de hasznos földére.
Itt mehetsz Egresre, 's Makó mezejére,
'S Tsanádra, a' Püspök szép lako-helyére.

I. *Tsanád* a' Püspök lakó-helye, mellyet fundált Szent István Király. Itt valaha Diæta-is tartatott, és Kun, az az, negyedik László Király itt temettetett-el.
II. Egresen Apátúrságot fundált második András Király.
III. *Makó* kövér földű Magyar Város.

III. ÁRAD Vármegye.
Comitatus Aradiensis.

Igen kitsiny Árad Vármegye határa,
De kövér. Ha tetszik, mennj Tót Váradjára
Ó-Árad 's Uj-Árad szép 's erős várára
Solymosra, a' kinek tsupa rongy a' vára.

I. *Tót-Váradja* erős vár.
II. *Ó-Árad* romláshoz közelit.
III. *Uj-Árad* erős vár, a' Görög Püspök helye.
IV. *Solymos* rongyos vár.

IV. BÉKES Vármegye.[743]
Comitatus Békesiensis.

A' Historiákban hires Gyula vára,
A' melly nevezetes vólt hajdan sokára,
El-mehetsz Ötsödre, Békesre, 's Gyomára,
Szent András, Birinke, Szarvasra, 's Tsabára.

I. *Gyula* hajdan a' Török ellen hires vár.
II. *Ötsöd*,
III. *Békes*,
IV. *Gyoma* jó földű Magyar helyek.
V. *Tsaba*,
VI. *Szarvas* népes Tót helységek.

[743] [Sic! Zaránd vármegye kimaradt, ezért a sorszámozás is elcsúszott.]

VI.[744] BIHAR Vármegye.
Comitatus Bihariensis.

Kevély lehet méltán Nagy-Várad várával,
És a' Püspököknek szép palotájával,
Telegddel, 's Debretzen hires városával,
Táblájával, és szép Collegiumával.
Ha tetszik, itt mehetsz bátran Margitára,
Bajomra, Deretske, Székely-híd, 's Kabára,
Bihárra, és Szent Jób Apátúrságára
'S Dioszegre, honnan mehetsz Nagy-Létára.

I. *Nagy-Várad*, Groß-Wardein, Magno-Varadinum, Püspöki város, ez alatt foly-el a' Körös, hires erős várával, Szent László Királynak, és Sigmond Tsászárnak tetemivel és fürdőjével hires. 1692ben a' Török innen el-veretetett. Cardinális Pázman Péter itt lett e' világra; a' Paulinusoknak, és Franciscanusoknak van itten klastromok.

II. *Debretzen*, Szabad Királyi Város, melly, mind a' Piaristáknak oskolájával, mind a' Helvetica Confessiót tartóknak Collegiumáról, leg főbbképen Dicasterialis Törvényes Táblájáról hires. Ez a' Város annakelőtte, se Bihár Vármegyében nem vólt, se Szabóltsban, hanem ő Felsége parantsolatjából egyikhez kellett magát kaptsolni. Debretzen azért magát Bihárhoz kaptsolta. Lonyai Ferentz Ur irtt erről következendő fellyül-irást:

Virgo fuit condam, iam desponsata marito est
Debretzen, hanc bini deperiére proci
Carne Szabólts & pane placet, sed munera Bacchi,
Credibile est, illi plura dedisse Bihár
Circumquaque Szabólts ambit; Bihár attamen illam
Demulsit nimia fertilitate soli.
Amplexumque proci sic dedignata prioris,
Despexit modicas dives amantis opes.

III. *Bihár* föld-váráról hires.
IV. *Szent Jób* Apátúrságáról és sántzáról nevezetes.
V. *Telegd* kertjével hires.

[744] [Sic!]

VII. KRASZNA Vármegye.
Comitatus Krasznensis.

Nem ditsekedhetik pompás városával
Kraszna, hanem tsak az Valkó-vár várával,
Az-is alább szállott sok idő jártával,
Hanem tsak jó buzát termő határával.

I. *Somlyó* Bátori István, Lengyel Országi Királynak, és Bátori Sofianak, Fejedelem Rákótzy Ferentznének születéséről hires.
II. *Valkó-vár* hajdan erős vár.
III. *Nagy-falú* népes falú.

VIII. KÖZÉP SZÓLNOK Vármegye.
Comitatus Exterior Szolnok.

Tasnád vagyon közép Szólnok Vármegyében,
Jó ros 's buza terem gazdag mezejében.
Itt Hadad és Zilaj a' Meszes szélében,
Melly hegy igen hires 's nagy nevű hirében.

I. *Tasnád* népes tágas hely.
II. *Hadad* Vesselényi Familia innét nevezi magát.
III. Zilaj[745] kősziklán épült vár.

IX. KÖVÁR VIDÉKE.
Districtus Kővár.

Kővár ditsekedik Kapnik Bányájával,
Melly igen hiressé lett bőv aranyával;
Kővár sem útólsó vólt hajdan várával,
De hirét el-ásták sok idő jártával.

I. *Kővár* magas helyen épültt, de már el-pusztúltt vár.
II. *Berkesz* közép szerű helység.
III. *Kapnik*nak arany, és ezüst kis bányája van.

[745] [Sic!]

X. SZATHMÁR Vármegye.
Comitatus Szathmariensis.

Szathmár Vármegye-is kevély Nagy-Bányával,
Nem külömben Felső-Bánya aranyával,
Nagy-Károly Károlyi Gróf szép kastélyával,
'S a' kegyes Atyáknak szép oskolájával.

I. *Nagy-Bánya*, Rivuli Dominarum, Királyi Bánya Város.
II. *Felső-Bánya*, Királyi Bánya Város, gazdag arany 's értztzel.
III. *Medjes, Aranyos-Medjes* népes és tágas helység.
IV. *Erdőd* ennekelőtte erős vár vólt, de az Erdélyi habórúban földig rontatott.
V. *Szathmár-Németi* Szabad Királyi Város.
VI. *Nagy-Károly* tágas helység, Gróf Károlyi kastélyával, és a' kegyes Atyák oskolájával, ugy Typographiájával hires.

XI. SZABÓLTS Vármegye.
Comitatus Szaboltsensis.

Szabólts ditsekeszik[746] szarvas marhájával,
Gúlyája, 's dinyéje, 's kukuritzájával,
Jó buzát, 's gabonát termő határával,
Kallóval, Várdával, 's Hajdú-Városával.

I. *Kalló* népes kövér földű helység, a' Vármegye házával fénylik.
II. *Nyir-Bátorból* származtak a' Bátoryak.
III. Etsed[747] erős vár, de 1701. el rontatott.
IV. *Kis-Várda* a' Tiszától nem meszsze épittetett.
V. A' hét Hajdú város. 1) *Nánás*, 2) *Dorog*, 3) *Hatház*, 4) *Vámos-Pirts*, 5) *Böszörmény*, 6) *Szoboszló*, 7) *Pólgár.*

XII. UGOTSA Vármegye.
Comitatus Ugotsensis.

Ha tetszik, Szabóltsról mennj-el Ugotsára,
Holott legelébb-is akadsz a' Tiszára,
Majd szemedbe szára tűnik Nyaláb régi vára,
'S Nagy-Szőlős. Visz az út innét Kankóvárra.

I. *Kankóvár*, és
II. *Nyaláb* hegyen épültt várak.
III. *Nagy-Szőlős* Prinyiek kastélya.

[746] [Sic!]
[747] [Sic!]

XIII. BEREG Vármegye.
Comitatus Beregiensis.

Ugotsa Vármegye Bereg Vármegyével
Szomszed. Ez ditsekszik Munkáts erejével,
'S épen győzhetetlen nagy erősségével.
Helmetz, Beregszászszal 's Vári helységével.

I. *Munkátstsal* ditsekedhetik ez a' Vármegye, melly győzhetetlen vár, magas kősziklán épitetve; ennek a' kősziklának alatta van a' város, mellyben lakik az Görög Püspök.
II. *Vári* jó helység.
III. *Beregszászról* neveztetett a' Vármegye.

XIV. MARAMAROS Vármegye.
Comitatus Maramarosiensis.

Maramáros vagyon épen útóljára,
Melly kedves hazánknak egyik fő határa.
Itt van Huszt, 's kősziklán épült erős vára,
Maramáros vára, melly állott sokára.

I. *Huszt* magas kősziklán épültt erős várával ékes.
II. *Viske jó*[748] *fonó szövő Németek lakják.*
III. Róna-Széken 2000. kő-sót ásnak esztendőnként.
IV. *Sziget* ékes a' Vármegye Székével, és oskolájával.
V. *Maramáros* erős vár.

Vagynak ezen kivül az országban még Jászok és Kunok.

I. A' JÁSZSÁG.
Regio Philistæorum, seu Jazygum,
itt vagyon:

I. *Árók-Szállás* népes kövér földű helység.
II. *Jász-Apáti* igen tágas szép hely.
III. *Jász-Berény* nagy helység, a' Léél kürtjéről hires.

II. NAGY KUNSÁG.
Cumania Major.

I. *Madarasz* népes hely.
II. *Kartzag-Uj-Szállás* kövér földű helység.

[748] [Sic!]

III. KIS KUNSÁG.
Cumania Minor.

I. *Kún Sz. Miklós*.
II. *Szabad-Szállás*, és
III. *Filép-Szállás* tágas és népes helségek.

MÁSODIK RÉSZ.

MAGYAR ORSZÁGNAK
POLGÁRI ÁLLAPOTJÁRÓL.[749]

I. SZAKASZ.

§. I.

Magyar Ország, Polgári állapotjára nézve, két rendből áll, tudni-illik, a' Királyból, és az Ország Tagjaiból.

§. II.
A' KIRÁLYRÓL.

Ez időben birja és igazgatja kedves hazánkat, még pedig örökös jussal a' Felséges Austriai Ház. Melly örökös Jussába szállott Leopold Tsászár alatt 1687. mivel annak előtte a' Királyokat Pesten, a' Rákos mezején, szokták választani.

§. III.

Leopoldnak nagy érdeme és a' Magyarokhoz mutatott szivessége kénszeritette és inditotta a' Magyart arra, hogy az Országot által-adná a' fiú ágra nézve Leopoldnak. Melly érdem és szivesség ebben állott: a' Magyar tehetetlen lévén meg-felelni a' Törökök fene karjoknak, melly Buda városát közel 150 esztendeig birta, Leopoldhoz folyamodott és nem minden haszon nélkül tőle segitséget kért; ki-is készen vólt a' Magyarokat óltalmazni, és a' Törököket az Országból ki-hajtani.

§. IV.

Ezen szivességéért Leopoldnak 1687. esztendőben tsak a' fiú ággal közöltetett ez a' Hatalom, és ez az Ország: de VI. Károly Tsászár, nem hagyván maga után férjfit, az[750] a' leány ággal-is közöltetett 1723.

§. V.

A' Király hatalma kiterjed a' következendőkre.
1. Ő tehet valami paraszt személyt Nemessé, a' Nemest Gróffá 's Bárová.

---

[749] ÁLLPOTJÁRÓL. [Emendálva.]
[750] az*t* [Emendálva.]

2. Ő adhat a' fő Papoknak Papi jószágokat, a' Nemes Embernek örökös fundusokat, és fő Tisztséget.

3. A' Király hirdethet Ország-gyűlést, katonákat fogadhat, és közönséges felülést parantsolhat az Országban; vagy frigyet köthet az ellenséggel.

4. Ő reá száll a' mag nélkül meg-holtt Nemes Embernek egész öröksége, és a' Papi jószágnak jövedelme.

5. Nem külömben a' pénz verés, a' sóval-való kereskedes, a' puskapor készitès, és a' Postáknak, Harmintzadóknak felállitása a' Királyi magános jusra tartozik.

6. Egyedül ő adhat Gratziát a' halálos raboknak.

§. VI.

Ezeket pedig, t. i: a' következendőket az Ország Statusinak meg-egyezésekből tselekszi:

1. Uj Törvényeknek szabását, vagy a' régieknek meg-változtatását.

2. A' Portiónak szaporitását, vagy kissebbitését.

3. A' Palatinus választását.

4. Az Idegeneknek a' Magyar Nemesek közzé-való vételet.

5. Valamelly Városnak Királyi várossá-való tételét.

II. SZAKASZ.
AZ ORSZÁG TAGJAIRÓL.

§. I.

A' Király hatalma alatt vannak, mind a' Nemesek, mind a' Nemtelenek.

§. II.

A' Nemesek kétfélék, Papi és Világi Nemesek.

A' Papi Nemesek közzé számláltatik minden Római Catholica hiten lévő szerzetes, a' kiket rövideden Venerabilis Clerusnak neveznek.

A' Prælatusok alatt értetik: az Érsek, Püspök, Abbas és Præpost.

A' Clerus Privilegiuma ez.

1. Magok személyekben a' külső forumtól szabadosok.

2. A' közönséges adótól, és szolgálattól üresek.

3. A' Királyi Dézma őket illeti, mellyből Sedecimát adnak a' Plebánusoknak.

4. Az halálos raboknak van nálok menedék helyek.

A' Világi Nemesek közzé számláltatnak.

I. A' Magnások, a' kik Fejedelmek, Grófok, Bárók és Püspökök.

Ezeknek Privilegiumai a' következendők:

1. Ők viselnek az Országban fő Tisztségeket, és első voksok vagyon a' Dietán.

2. Van Jus gladii, az az: Főben járó Törvény Székek a' Király engedelméből.

3. Magok Causájokban Prokátort tehetnek.

4. Különös Királyi levéllel hivatnak a' Diætára, ott a' fő Táblánál ülnek és dijok 400. forint.

II. A' köz Nemesek, a' kik, vagy Possessionatus Nemesek, az az, a' kiknek Jobbágyok van, vagy Ármálisták, kiknek Privilegiumai ezek:

1. Egyedül a' Királytól függenek.

2. Meg-fogni, büntetni, 's jószágaikban meg-kárositani nem lehet, hanemha, tzitáltatván, törvényesen meg-nyeretetnek.

3. A' Portiótól, Katona tartástól, vámoktól, és egyébb szolgálatoktól üresek.

4. Dézmát nem adnak; de magok 'soldjokon az Országért tartoznak hadakozni.

5. Magok jószágokban annak hasznával szabadosan élhetnek.

6. Jobbágyaiktól Kilentzedet vehetnek.

7. Örökös jószágot birhatnak az Országban; Vármegyei Tisztségeket viselhetnek. Dijok 200. forint.

8. Ha idegen Országba tzitáltatnék, nem köteles, hogy mennjen.

§. III.

A' Nemtelen háromféle. Ugy mint

1. Királyi Városnak lakosai.

2. Liberæ Migrationis, vagy Szabad menetelűek.

3. Subditi, Jobbagyones, Jobbágyok.

Ezek

1. Örökös jószágot személyek szerént nem birhatnak.

2. A' Nemes Emberrel nem törvénykezhetnek: hanem a' Szabados Városbéliek helyett a' Tanáts, a' Jobbágyok helyett a' Földes Urak folytathatják törvényesen azoknak ügyeket.

III. SZAKASZ.
AZ ORSZÁG IGAZGATÁSÁRÓL.

§. I.

Az Ország igazgatásának háromféle módja van, t. i: az Ekklesiai, Hadi, és Polgári.

§. II.

AZ EKKLESIAI DOLGOKRÓL.

Az Ekklesiai dolgok igazgattatnak az Érsekek és Püspökök által, kik a' magok Dietzésiseikben Káptalanjaikkal együtt folytatják az Ekklesiát, házasságot, Testamentomokat illető dólgokat, és a' Papoknak életekre vigyáznak.

§. III.

A' HADI DOLGOKRÓL.

A' hadi dolgok igazgattatnak a' Bellicum Consilium által, a' melly mostan Bétsben vagyon.

§. IV.

A' POLGÁRI KÜLSŐ DOLGOKRÓL.

A' Polgári külső Dolgokat igazgatja:

1. A' Diæta.
2. A' Királyi Cancellaria.
3. A' Felséges Királyi Helytartó-Tanáts.
4. A' Királyi Kamarák.
5. Az Ország Törvény Székei.

§. V.

A' DIÆTÁRÓL.

Az Ország Gyűlése, avagy a' Diæta tartatott régenten Pesthez nem meszsze a' Rákos mezején; most pedig Posonyban, a' hová Királyi Levelekkel hivatatnak az Ország Statusai.

§. VI.

Az Ország Tagjai négy Statusokból állanak

1. Status Ven. Clerus vagy a' Papi Rend.
2. Status Magnatum, a' Méltóságos Urak.
3. Status Nobilium, a' Nemesek Statusa.
4. Status Regiarum & Montanarum Civitatum, a' Királyi és a' Bánya Városoknak Statusa.

§. VII.

Ezen Statusok különös palotában ülnek két Táblához. Mellyeknek egyike, t. i: a' Felsőbb vagy fő Rendek Táblájának; a' másika pedig az alsóbb, vagy Nemesek Táblájának neveztetik.

§. VIII.

I. A' Főbb Táblához ülnek illy renddel:

Első a' Tábla Præsese a' Palatinus, kinek jobb kezéhez ülnek a' két Érsekek, a' két Érsekek, a' Püspökök, a' Szent Márton fő Apátúr, és a' Paulinusok Generáljok. Bal kezéhez az Ország Bárói, a' Szent Koronának két őrizői, és a' fő Ispányok. Ugyan ezen palotában ülnek a' Magnások a' Táblán kivül.

II. Az Alsóbb Táblához ülnek.

Előszer a' Tábla Præsese a' Personalis, hol ül a' Királyi Tábla, a' Papi Rend, a' Vármegyéknek, és a' Királyi Városoknak Ablegatusi különös Táblákon.

§. IX.

A' Diætán folytatatnak

1. A' Király Propositíói.
2. A' Portió nagyobbitása, vagy kissebbitése.
3. Uj Törvény szerzés, vagy a' régi Törvénynek meg-változtatása, és más egyébb közönséges dolgai az Országnak. Mellyek mind a' Király helyben hagyása által végeztetnek-el.

§. X.

A' kik a' Diætán meg-nem jelennek, ha Magnás, 800. forintot; ha Nemes, 400. forintot fizet; a' ki pedig engedelem nélkül a' Diætáról el-mégyen, két annyira büntettetik.

§. XI.

A' CANCELLARIÁRÓL,

A' Királyi Cancellária Bétsben vagyon, melly az Országnak, mind közönséges dólgait, (a' hadi dólgokon kivül) mind magános dólgait folytatja; és a' Király nevében minden parantsolatokat ád-ki.

§. XII.

A' CONSILIUMRÓL,

A' Felséges Locumtenentiale Consilium Posonyban vagyon. Ennek Præsese a' Palatinus. Most Præsese a' Felséges Albert Hertzeg, lévén mellette[751] 22. Tanátsos Uri személyek.

§. XIII.

Ez viszi végbe,

I. A' Diæta végezéseit.

II. Az Országnak Majorkodasait, és Polgári dólgait, a' Törvényes dólgokon kivül, ez szokta igazgatni.

§. XIV.

A' KIRÁLYI KAMARÁKRÓL,

A' Kamarák vigyáznak a' Királyi jövedelmekre, mellyek négy rendben vagynak.

1. *A' Posonyi Kamara*, melly vigyáz az Alsó Magyar Országnak jövedelmére.

2. *A' Szepesi Kamara*, a' melly Kassán vólt, ez vigyáz a' Felső Magyar Országnak Királyi jövedelmére.

3. *A' Körmötzi Kamara*, melly a' Bányákra, és pénz verésre vigyáz.

4. *A' Tömösvári Kamara*, melly vigyáz a' Banátban lévő jövedelemre.

§. XV.

A' Király jövedelme van,

1. A' Korona javaiból, mellyek a' Királyi Bánya Városok, a' Kunok, és Jászok, a' Diós-Győri, Ó-Budai, Vissegrádi, és egyébb Dominiumok.

2. A' Fiscalis, és vacans Püspöki jószágból.

3. A' Bányákból, Sóból, Harmintzadókból, Vámokból, és az Ország adójából.

§. XVI.

Az Ország Polgári Törvény Székei kétfélék: Nemeseké, és Nemteleneké.

[751] mellette. [Emendálva.]

§. XVII.

A' Nemeseknek négy Törvény-székek vagyon, ugy-mint.

1. *A' Septemviralis Tábla*: a' melly kétszer esik egy esztendőben, a' mellyben a' Præses, a' ki a' Palatinus, 18. Assessorokkal együtt a' Királyi Tábláról apellált Causákat végképpen decidálja; a' honnan fellyebb appellálni nem lehet.

2. *A' Királyi Tábla*, Tabula Regia, Pesten vagyon. Ennek Præsese a' Personalis, kiis több Assessorokkal együtt vi'sgálja a' Nemeseknek fontos ügyeket; és mind azokat, mellyek az alsóbb Székekről ide hozatatnak.

3. A' négy Dicasterialis Táblák, az Országnak négy Kerületi szerént: az 1. Nagy-Szombatban 2. Kőszegen. 3. Eperjesen. 4. Debretzenben. Mindenik Tábla áll egy Præsesből, négy Assessorokból, és egy Notáriusból.

Ezekre a' Táblákra tartoznak kiváltképen ezek:

1. Az adósságnak vi'sgálása, ha 1000. forintnál több.
2. A' joszágban való Successiók, és Divisiók, és
3. A' Tutorok tutorságának meg-vi'sgálása.
4. A' Vármegye Táblai, mellyek minden Vármegyékben vagynak; mellyeknek fejei 'a' Fő-Ispányok.

§. XVIII.

A' köz lakosoknak Törvény Szekeik.

1. *A' Királyi Városbélieknek* az ott lévő Tanáts, a' honnan a' Causák vitetnek a' Tárnok-székre, melly Budán vagyon, vagy a' Personalis eleibe.

2. *A' Mező Városbélieknek*, vagy falusiaknak első Törvény-székek az ott lévő Tanáts, a' honnan appellálni lehet, vagy a' földes Urra, vagy a' Vármegyére:

§. XIX.

1. A' Magyarok élnek a' Tripartitummal, mellyet egyben szedett Verbőtzi István. Nevezik ezt Corpus Juris Hungaricinak. Ez approbáltatott 1514ben Felséges Király Uladislaus által.

2. Az Diætán végezett Decretummal.

IV. SZAKASZ.
A' COMMUNITÁSOKRÓL ÉS HELYSÉGEKRŐL.

§. I.

Hazánkban a' Helységek háromfélék.

1. *Szabad Királyi Városok*, Liberæ Regiæque Civitates.
2. *Szabad és Mező-Városok*, Oppida, és *faluk* Possessiones.
3. *Jobbágy Helységek*, Prædia.

§. II.

A' Királyi Városok három rendben vagynak:

1. Királyi Bánya-Városok. Ezek katonákat nem tartanak.
2. Tárnok Mester alatt lévő Királyi Városok.
3. A' Personalis igazgatására bizott Királyi Városok.

§. III.

A' Királyi Városoknak Privilegiumi ezek:

1. Egyedül a' Királytól függenek.

2. Magok földöken tartatnak Nemeseknek, és a' Diætára különös Királyi levéllel hivatatnak.

3. Törvénykezhetnek akármelly Nemesekkel, és köz név alatt örökös jószágot-is birhatnak, de már ez-is igen meg-szorittatott. 1542. Art. 33. és 34.

4. Van Jus gladii.

5. Vámot nem fizetnek.

§. IV.

A' Szabad Városok négy félék.

1. *Jász és Kun Helységek*, mellyek földes Urak és Vármegyék alatt nintsenek. Fő Birájok a' Palatinus, kinek képében egy Palatinalis fő-Kapitány, és három Districtualis alsóbb Kapitányok által igazgattatnak.

2. *Hajdú Városok*, Szabólts Vármegyében, a' kik különös Széket tartanak egy Kapitány alatt.

3. *Érseki Nemes Helységek*, vagy *Prædialisták*, mint Vajka, és Verebély, a' kiknek különös Palatinusok és Vitze-Ispányok vagyon.

4. Vagynak más szabados Helységek-is, a' kik magok Privilegiumokkal élnek, és nem a' földes Urtól, hanem a' Vármegyétől függenek.

§. V.

Jobbágy Helységek azok, a' mellyek földes Urak alatt vagynak, Nonát, Decimát, javaikból adnak, és mind a' Vármegyének, mind a' földes Uraknak, rendes szólgálatokat tenni tartoznak.

V. SZAKASZ.
A' RELIGIÓRÓL, VAGY VALLÁSRÓL.

§. I.

Négy külömböző Vallás vagyon Magyar Országban, ugymint:

1. A' Romano-Catholica, vagy Pápista.

2. Az Evangelica, vagy Lutheránа.

3. A' Reformáta, vagy Kálvinista.

4. A' Görög, vagy Orosz Vallás.

§. II.

A' Dominans, vagy helyesebben, a' Dominantis Religio a' Pápista, mellyet a' Papi Rend tanit és igazgat.

§. III.

A' Papi Rendre tartoznak a' következendők:

I. Az Esztergomi Érsek, a' ki egyszer'smind Primás-is, ez alatt van hat Püspök, ugymint:

1. Egri.
2. Nitrai.
3. Győri.
4. Vátzi.
5. Pétsi.
6. Veszprémi.

II. A' Kalotsai Érsek, a' ki egyszer'smind Bátsi Püspök, ez alatt van három Püspök, ugymint.

1. Bátsi.
2. Váradi.
3. Tsánadi.

III. Az Apátúrok, kik között fő a' Szent Márton, Abbates.

IV. A' Præpostok, Præpositi.

V. Káptalanok, Capitula.

VI. Konventek, Conventuales.

VII. Szerzetesek, Religiosi.

VIII. Plébánusok, Plebani.

IX. Apátza Szűzek, Virgines Claustrales.

§. IV.

Három Academiája van Hazánknak, ugymint,

1. Nagy-Szombati.
2. Búdai, és
3. Kassai.

§. V.

AZ EVANGELICA,
Avagy Lutherána Vallásról,

Második Vallás az Evangelica, mellynek hat főbb oskolája vagyon, ugymint a'

1. Posonyi
2. Sopronyi
3. Eperjesi
4. Késmárki
5. Lőtsei
6. Gömöri, és négy Superintendense.

§. VI.

A' REFORMÁTA,
Avagy Kálvinista Vallásról,

Az harmadik Vallás a' Reformata vagy Kálvinista, ennek van két főbb oskolája, tudni-illik, a' Pataki és Debretzéni.

A' Pataki Collegiumnak fő Curatora T. N. és Vitézlő Szathmáry Király György Ur, a' Professorai: Szentesi János,

- - - - - - - - Szent-Györgyi István,
- - - - - - - - Őri Filep Gábor, és
- - - - - - - - Szilágyi Márton.

A' Debretzéni Collegiumnak fő Curatora T. N. és Vitézlő Vay István Úr, a'
Professorai: Szathmáry Paxi István,
- - - - - - - - Varjas János,
- - - - - - - - Hatvani István
- - - - - - - - Sinai Miklós:

És négy Superintendense. Vagynak ezen kivül négy kisebb oskolák, ugymint:
1. Losontzi. 3. Ketskeméti. és
2. Miskóltzi. 4. Körösi.

§. VII.

A' GÖRÖG VAGY OROSZ, VALLÁSRÓL,

A negyedik Vallás a' Görög, mellyet többnyire a' Rátzok, Oroszok és Oláhok követnek. Ezek kétfélék:

I. Unitusok azok, a' kik a' Római Religióhoz állottanak, kiknek a' fejek a' Szvidnitzai és a' Munkátsi Püspökök.

II. A' Dissentiensek azok, a' kik a' Római Valláshoz nem állottanak, és a' Karlovitziai Érsektől függenek.

§. VIII.

A' 'Zidó Vallásnak a' Királytól és az Országtól nyertt szabadsága nints, hanem tsak a' földes Urak engedelmekből gyakoroltatik; de a' Bánya-Városban a' 'Zidó nem lakhatik.

§. IX.

AZ ORSZÁG TZIMERÉRŐL.

Magyar Országnak tzimere egy kétfelé osztatott pais, mellynek veres mezejű jobb részén láttatik négy fejér linea, melly a' nagy négy folyó vizeket jelenti, ugymint: a' Dunát, Tiszát, Drávát, Szávát. A' pais veres mezejű, másik felén láttatik három hegyen egy korona, a' mellynek közepében áll egy fejér Érseki kettős kereszt.

§. X.

Most hatalmasan úralkodik, és hazánkat békességesen, és anyaiképen igazgatja Felséges MÁRIA THERÉSIA, Felséges első FERENTZ TSÁSZÁRNAK el-maradott özvegye, ki-is 1717. esztendőbéli Majusnak 13. napján születetett és Attya halála után a' Királyi székben ült 1740ben, meg-koronáztatván 1741ben nagy böltsességgel kezdett az Ország igazgatásához, kinek Symboluma: Justitia, & Clementia, Igazsággal 's kegyelmességel.

VÉGE.

Jegyzetek

BEVEZETÉS

A jelen kötet szövegei több mint negyven évet fognak át. Az elbeszélt idő és keletkezéstörténet ideje is 1789-től 1831-ig tart. A szerző pályakezdő és utolsó éveihez köthető időhatárok távolsága még tovább feszíthető, ha a függelékben adott diákkori szöveget is figyelembe vesszük. A kétnemzedéknyi idő a szerzői szándékra vagy a műfajra vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban egyaránt óvatosságra int, és szükségessé teszi, hogy számot vessünk a kötet összeállításának főbb elvi lehetőségeivel: a szerzői szándék és a műfajiság, illetve a kiadástörténeti hagyomány szempontjainak érvényesíthetőségével.

A szerzői szándék és műfajiság

Kazinczy utazásokkal kapcsolatos élményeinek megírására, a szövegek csoportosítására, kiadására viszonylag kevés szerzői adat található. Az ezekből levonható következtetéseket egyébként is gyengíti, hogy bizonyára nem azt értette a fiatal Kazinczy *útleíráson (útirajzon, útilevélen)*, mint az öreg Kazinczy. Az egyes szerzői életszakaszhoz köthető megnyilatkozások nem érvényesíthetők egy teljes pályát átfogó szövegcsoportra. A végső szerzői szándékot, az ultima manus elvét pedig kiadássorozatunk korábbi, önéletrajzi szövegeket közlő kötetei tették zárójelbe. Más, jobban dokumentálható szövegcsoportoknál megfigyelhető, hogy a szerzői szándék időben igencsak változékony Kazinczy esetében (l. például az *Erdélyi levelek* vagy a költemények szövegeit, újraírásait és az ezeket kísérő kommentárokat a kritikai kiadásukban). Mindezen kételyek ellenére érdemes áttekinteni Kazinczy legfontosabb megnyilatkozásait.

A levelezésben egyetlen hely ismert, ahol Kazinczy a kötetünk címéhez hasonló megjelöléssel illette szövegei egy csoportját:

„Bécsből megszóllítottak, hogy a' Hotkóczi kert leírását tekintsem végig még egyszer, ha nem volna e kedvem valamit bővíteni, szűkíteni rajta, mert fel akarják venni a' Vaterlaendische Blätterekbe. Megköszöntem hogy hírem nélkül nem cselekedték, 's megígértem, hogy eggy pár más M a g y a r o r s z á g i ú t a z á s o k T ö r e d é k j e i v e l felküldöm. Ezeknek a' Töredékeknek tárgya lesz:

1) Vámos-Pércs Debreczenig. (Eggy Alföldi Gazda patriarchális élete számos gyermekekkel eggy telken, számos cselédekkel. Eggy szekér dinnye, 's a' magyar hospitalitás. A' Gazda a' Vendéget feltett süveggel fogadja 's azt vele is feltéteti. Jó kenyérrel 's dinnyével tractálja. Út a' Halápig anglus-kert forma Paradicsomon végig. Ennek a' gyönyörű erdőségnek festése. Az Útazó a' Halápon kifogat. Ott a' szín alatt fa kancsókból 3 Magyar iszik 's megrészegszenek. Különbség a' Magyar Ivó 's más nemzetbeli Ivó között.) Mind ezek a' magyar character 's szokás festése 's ismértetése végett.

2) A' Nyír, Lelesz tájéka, 's a' Tokaji hegy messzéről. (Ismét a' nemzeti szokás, a' természet bővölködése, kevés népesség 's semmi commercium. A' Tokaji hegy szépsége, melly észak felől, 's olly kék színben mint ez a' papiros, aethereus könnyüséggel látszik az erdők felett lebegni.) Ezt azért, mert ez eggy felette szép képet ád.

3) A' Hegyaljai szüret.

4) Sáros, Szepes, Hotkócz." (KazLev, 9/2055, Kazinczy – Fazekas Istvánnak, 1811. aug. 17., 56.)

Az itt említett szöveg(terv)ek közül a hotkóci kertleíráson és a leleszi beszámolón bizonyára az alábbi szövegeket, illetve e szövegek átírását kell érteni: *Hotkócz, Ánglus-kertek* (Hazai Tudósítások, 1806/I, 31–33. szám, 262–263, 268–271, 276–279; németül 1811. november 16-án jelent meg Rumy Károly György fordításában: *Reise von Széphalom nach Hotkocz in der Zipser-Gespannschaft im Jahre 1806.*, Vaterländische Blätter 1811, 92. szám – Váczy János jegyzete: KazLev, 9, 540); *Lelesz Zemplény Vármegyében* (Hazai Tudósítások, 1808/I, 35. szám, 276–277). A tervezet ebben a formában nem valósult meg, és a jelen kiadásban közölt szövegekről nem nyilatkozik természetesen, hiszen a szövegek többsége ezután keletkezett. E tervet kötetünk összeállításakor – a szerzői szándékra vonatkoztatott kétségeken túl – több okból sem vehettük figyelembe. Egyrészt azért, mert nem valósult meg: Kazinczy nem írta meg, illetve nem dolgozta át a szövegeket; másrészt, mert későbbi tervei felülírták; harmadrészt, mert az itt említett szövegek inkább országismerte-

tések, mintsem önéletrajzi jellegű utazásleírások. A „Magyarországi útazások" kifejezés valójában egy fordított útirajzot jelöl, hiszen a szerző nem egy számára ismeretlen tájról számol(na) be földijeinek, hanem idegenek számára ír(na) egy otthonként ismert tájról „a' magyar character 's szokás festése 's ismértetése végett". Az utazás célja nem új ismeretek és élmények szerzése, hanem egy ismeretterjesztő törekvés. A föld- és néprajzi, kulturális és antropológiai érdekeltségű ismeretközvetítés akár már a *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című zsengébe belelátható (Fried 1996, 120).

Két évtizeddel később Kazinczy a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című írásait az *Erdélyi levelek*kel és az 1828–1831-es pesti utazásokkal együtt kezelte: „Az Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak e g g y t o n u s b a n készek. Következik az 1801. és 1828, 29 és 31diki Pesti út." (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1831. aug. 6., 615; – a kéziratok ma is egybekötve találhatóak: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II.; az említett *Erdélyi levelek*-változat: *[Utazások] Erdélybe. 1816.*, megjelenése és Szabó Ágnes kapcsolódó jegyzete: Kazinczy, *Erdélyi* 2013, 438–517, 540.) Két nappal későbbre keltezett levele szerint Kazinczy a „Biographiá"-ját is hozzácsatolta e tervhez, vagyis az *[Utazások] Erdélybe. 1816.* és az 1828–1831-es pesti élményeiből írt műveivel együtt akarta megjelentetni a *[Pályám emlékezete VI.]*-ot. A *Pályám emlékezete* újabb átírását azzal magyarázta, hogy a „Pannonhalmi út" sikerének hatására az önéletírás „tónus"-át meg akarja változtatni. „Most Biographiámnak adom azt a' tónust, melly a' Pannonhalmi útéhoz hasonlítson. Erdélyi Leveleim már készen állanak. Ez a' Biographia így 3 Kötetet fog adni az 1828–1831. Pesti úttal." (KazLev, 21/5378, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, Széphalom, 1831. aug. 8., 623–624; a *[Pályám emlékezete VI.]* kiadása és a vonatkozó jegyzet: Kazinczy, *Pályám* 2009, 716–780, 842.) Feltehetően ez volt Kazinczy utolsó terve e szövegcsoporttal kapcsolatban, mivel két héttel később meghalt.

Fontos, hogy „az 1828–1831. Pesti út" megjelölés egy ismeretlen, valószínűleg meg sem írt szövegre vonatkozik, hiszen az általunk ismert és a jelen kötetben kiadott pesti utazásleírások egyike sem fogja át ezt a négy évet. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-ra vázlatossága miatt nem gondolhatott Kazinczy, hiszen más kidolgozatlan naplószerű szövegét sem kívánta soha kiadni.

Az utolsó hetek tervei kizárólag az 1828–1831-es keletkezési idejű emlékezetírásokkal számolnak: mellőzik a korábbi szövegeket (az 1789-es utazások), a cikkeket (*Hotkócz, Ánglus-kertek*, Hazai Tudósítások, 1806; *Lelesz Zemplény Vármegyében*, uo., 1808; *Töredék eggy Útazó' Leveléből*, Kedveskedő, 1824) és a keletkezéstörténeti előzményeket *([Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.])*. E kiadási tervekből kimaradt természetesen a *Fogságom naplója*, habár a *Pályám emlékezete* és a fogsági napló „nemcsak keletkezésének időpontja miatt tekinthető egymással párhuzamosan készülő műnek, hanem a két mű szerkezetének a kialakítása is egymást kiegészítő formában történt. Ezt mutatja az is, hogy a nyilvánosság számára szánt *P[ályám] E[mlékezete]* nem tartalmazta a fogság időszakának részletesebb leírását: Kazinczy *»utazásai«-nak keretébe* illesztette be a különböző börtönök közötti szállítás eseményeit, s ezáltal hiperbolikusan – azaz kihagyások révén – őrizte meg élete ezen periódusának élményeit is önéletírása számára." (Szilágyi Márton jegyzete: Kazinczy, *Fogságom* 2011, 209. – Kiem. O. L.)

A szövegek válogatására az augusztus 8-i levélben kétszer is szereplő „Biographia" szó használata adhat magyarázatot. Az első előforduláskor egy adott szöveget, a *[Pályám emlékezete VI.]*-ot jelöli, míg másodjára már egy szövegcsoportot, amelynek része „az 1828–1831. Pesti út", de talán az „Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak" is. Az utazásleírások és az önéletírások egyébként is bizonytalan műfaji határa elmosódik, az utazásleírások a Kazinczy-biográfia részeként válnak fontossá. A korai életéveket a *Pályám emlékezete*, a középső szakaszt az *Erdélyi levelek*, az utolsó éveket az utazások beszélik el ezen autobiográfia-tervben. Az önéletrajziság viszonylagos hiánya miatt nem fontosak az 1811-es levélben említett országismertetések vagy az 1824-es debreceni és nagyváradi beszámolók. Az 1789-es utazások részletei önéletrajzi elbeszélésként kerültek be a *Pályám emlékezeté*be.

Kazinczy e feltételezett tervét a kritikai kiadás sorozata nem valósíthatta meg, hiszen Kazinczy nem írta meg „az 1828–1831. Pesti út"-at, és nem véglegesítette sem az *Erdélyi levelek*, sem a *Pályám emlékezete* szövegét. Ezért a sorozatunk genetikus elveket érvényesítő kötetekben külön-külön adta ki a *Pályám emlékezete*, illetve az *Erdélyi levelek* szövegcsoportjait.

Kazinczy 1790. július 1-jén Aranka Györgyhöz írt levelében az Orpheusban közölt útleírásait kommentálja: „Tetszettek Tenéked útazásaim is; de azt mondod, hogy magam hánytatása nem illik koromhoz. – 'S miből áll ez a' hánytatás? – Az Itineratornak, az az hogy Magyarúl beszélljünk, mert sokat tudnék én Magyarúl ki tenni, ha akarnék, – az Utazásokat Irónak annyi Anzüglichest, annyi Interessirendest kell fonni levelébe, hogy minden sor valami újjat mutasson, mint a' leg-először látott környék mutat a' valóban útazónak. Esmeretlen szók, esmeretlen emberek, esmeretlen ruházatok, épületek, szokások tolják magokat ennek elibe; úgy kell amannak elibe is, külömben sovány és ízetlen lessz az a' levél, a' mellyel az olvasót meg kinálja. Hidd el Barátom, én nem imádom magamat, de annyit tsak látok, hogy nem vagyok a' leg ostobább író." (KazLev, 2/318, 79.) A levelet az útirajz műfajára vonatkozó Kazinczy-szövegként idézi Debreczeni Attila az Orpheus-kiadáshoz fűzött jegyzetében (Orpheus 2001, 433). E néhány sor a fiatal író önértékeléséről, szakmai felkészültségéről és eszköztárának tudatos használatáról tanúskodik: az ismeretlen nyelvet, embereket, ruházatokat, épületeket és szokásokat nemcsak észreveszi, hanem ezek leírásában az irodalmi hatás eszközeit is meglátja – akárcsak az életrajzi és önéletrajzi szövegeiben.

Az „Utazásokat Iró" által szolgáltatott történetek, anekdoták, mikronarratívák fontosságát az olvasó érdeklődésének felkeltése miatt hangsúlyozza, ezért például az utazások nagy részét kitevő hosszú szekérutak unalmáról és viszontagságairól nemigen értesülünk. „Ma az agyagos sár miatt hat triumphális ökrökön jöttem-bé a' Városba, keresztűl a' piatzon. Parípáim, medve bőrrel bévontt nagy bakom, 's a' kotsi hátuljára fel-kötött három szövétnekem figyelmetességre ragadták az Egrieket." (*[Az Orpheusban megjelent útirajzok] – Utazások. Eger.* [1789. október. 22.]) Az egri útirajz nyitósorai nem az utazást mint utat jelenítik meg, hanem annak egy lehetséges értelmezését a kíváncsi egri szemlélődők alakjában. Arról nincs további, Kazinczytól független információnk, hogy a „való[ság]ban" milyen hatást is kelthetett az utazó, de az olvasói érdeklődés felkeltésére vonatkozó szerzői szándékról a fenti Aranka-levél is beszámol. Az egri szemlélődők és az ideális olvasók figyelme egyaránt az utazóra irányul. Mindehhez hozzájárulhatott, hogy a hivatalos útján az érseki látogatásra ökör-paripákon érkező, a felekezeti fanatizmust (Szaicz Leó) gúnyoló ifjú alakja kedvességet nyerhetett az Orpheus olvasói előtt. Mivel ez az ifjú azonos az elbeszélővel és a szerzővel, létrejön egy olyan elbeszélői hang, amely a hitelesség érzetét nem a pontos és tárgyilagos leírással, hanem a személyességgel kelthette fel.

A megírt utazás nem a „való"-ban, hanem a nyelvben történik meg. Ebből következően a saját identitás építésére nem az utazás mint élmény ad alkalmat, hanem az utazás megírása. Mindez többszörös váltást feltételez: a valóság észlelése, értelmezése, az emlékek létrejötte és létrehozása, az emlékezés folyamata, a szöveg megírása egyaránt narratív természetű, de más-más közegben zajlik. Ebben az értelmezésben az utazás egy narratív lehetőség, egy szöveghely kialakítása, az írás pedig arra alkalom, hogy Kazinczy meg- vagy újraírhasson és az értelmezést meghatározó kommentárokkal közöljön egy tudásanyagot. Ez a tudásanyag egy már birtokolt, emlékezeti vagy szóbeli elbeszélésekben kialakuló, de nem ritkán már írásban is rögzített anyag korábbról már ismert személyekről, tájakról, eseményekről – hiszen nem járt számára ismeretlen helyeken vagy ismeretlen embereknél. Kassa például a lakóhelye volt.

Kovács Ida megállapította, hogy Kazinczy az *Utazásai*ban megadott időben, 1789. június közepén nem látogathatta meg Kassán Baróti Szabó Dávidot, hiszen ekkor betegágyban feküdt: „Kazinczy Széphalmy álnév alatt megjelentetett írása feltehetően összevon több Barótival való találkozást és közös élményt; ily módon fikciót rögzít, de olyan friss, riporteri tónusban, hogy azt a benyomást kelti, mintha a szerző először járna Kassán, s először látná Barótit. […] Kazinczy 1789-ben már negyedik éve kassai lakos, Barótival pedig, akit 1777-ben már bizonyosan ismer, kevéssel korábban még napi kapcsolatban vannak, mivel közösen szerkesztik a kassai *Magyar Museum*ot." (Kovács 2010, 20, 66. lj. – A teljesebb idézetet l. az 1789-es utazások keletkezéstörténeti részében.) Az utazásleírások alkalmiságának köszönhető frissesség élményszerűséget, és végső soron hitelességet adott Kazinczy történeteinek, amelyek valós életrajzi eseményként olvasva meghatározó szerepet kaptak a Kazinczy-identitást létrehozó szövegek világában.

Szükséges hangsúlyozni, hogy Kazinczy szövegei általában igen megbízható adatforrások. Az útleírások Fried István szerint „[c]sak annyira fikciók, amennyire a valóság tényeit tudatosan válogató, azok között fontossági sorrendet teremtő szerző elrendezi a látottakból-hallottakból összeálló él-

ményt. Kazinczy megállapításai harmonizálnak az egykorú, valódi levelekben kifejtett nézetekkel, egyrészt beszámolók egy jó ízlésű gondolkodó valóságos útjáról, másrészt ennek az ízlésnek jellegéről. […] Az útleírások – egy ízlésforma önéletrajza." (Fried 1996, 127.) Az adatolható és így a jelen kötetben is jegyzetelhető tényekkel csak kivételes esetben kerülnek ellentmondásba e szövegek, a jelenségeket megfigyelő, leíró és értelmező elbeszélő hangsúlyos jelenléte („magam hánytatása") pedig a szerzői hatáskör része. Éppen ezért meglepő, hogy az 1789-es útirajzok éppen a valóság egy objektíven leírható elemével, a tér-idő adataival kerülnek kimutatható ellentmondásba.

A kiadástörténeti hagyomány: kötetcím és szövegválogatás

A szerzői szándékra és a műfaji szempontokra irányuló kétségek miatt a jelen kötet összeállítására az irodalomtörténeti hagyomány, a kiadás- és fogadtatástörténet vált irányadóvá. Kötetcímként a kiadástörténet által is használt – habár részben más szövegekre értett – *Magyarországi utak* kifejezést vettük át: e cím alatt a továbbiakban a jelen kötetben közölt szövegek összességét értjük.

A lehetséges címváltozatok közül számot kellett vetni az 'útilevelek', 'útirajzok' vagy 'útleírások' megjelölésekkel. Ezeket részben Kazinczy is használta az egyes szövegekre, de összefoglaló kötetcímként egyik sem megfelelő. A bennük foglalt olvasási stratégia a formailag, megjelenésük közegét, a narrációt vagy éppen a kidolgozottságot tekintve igen különböző szövegeket közlő kiadványunkra összességében (és kizárólagosan) nem alkalmazható. Az *útilevelek* cím olyan formai megszorítást tesz, amelynek a szövegek többsége nem felelne meg. Az *útirajzok* vagy *útleírások* pedig olyan jelentéseket hordoznak, amelyek inkább ígérnek a valóság elemeire reflektáló tárgyilagos leírást, mint a főszereplő-utazó önéletrajzaként megírt művet. A Kazinczy-kiadások és -értelmezések hagyományát megjelenítő *Magyarországi utak* kifejezés független leginkább a műfaji előfeltevésektől. A „magyarországi" szó azt jelzi, hogy az *Erdélyi levelek*et nem tartalmazza a kötet.

Az 1789-es, 1824-es és 1831-es utazásleírásokat elsőként Bajza József és Toldy Ferenc szerkesztette egy kötetbe, egy erős, műfajt jelölő és így olvasást meghatározó cím alá: *Kazinczy Ferencz' Utazásai. Kazinczy Ferencz' eredeti munkái, Második kötet, Utazásai,* s. a. r. Bajza József, Schedel Ferenc, Buda, 1839. Belső címként szerepel az *Utazások* is. Kiadványuk *Magyarországi utak* alcím alá besorolva az 1789-es útirajzok Orpheusban megjelent szövegeit (városonként különválasztva), a Kedveskedőben megjelent szöveget (*Debrecen és Nagy-Várad, 1824* címmel), a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* (a kéziratból) és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírásokat, továbbá az *Erdélyi levelek*et tartalmazta. Ez részben szűkebb, részben tágabb válogatás a jelen kötetben megjelentekhez képest, de kétségtelen, hogy Bajza és Toldy 1839-es kiadványa teremtette meg a Kazinczy-életmű e szövegcsoportját mint egységet. Az ő szövegválogatásukat vette át például Ráth Mór (Kazinczy, *Utazásai* 1873; Kazinczy, *Utazásai* 1885) és Kazinczy Gábor (Kazinczy, *Magyarországi utak* 1895) kiadása, és a 20. századi szövegválogatások is e kánonhoz igazodtak (pl. Szauder Mária kiadása: Kazinczy, *Művei I.* 1979). A hagyomány újraértelmezésére a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* című szöveget és az 1828–1829-es pesti útleírásokat is közlő Busa Margit *Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831* című kötetével nyílt lehetőség (a kiadványról: Kazinczy, *Pályám* 2009, 810).

A befogadástörténet egyik legfontosabb szövege, Fried István tanulmánya már egy kanonizált szövegcsoport és műfaj olvasói tapasztalatára hívta fel a figyelmet: „Annyi azonban mindenképpen szembetűnhetett az 1839-es kötet olvasóinak, hogy létezett egy olyan – prózai – műfaj, amely Kazinczy pályájának minden szakaszában felbukkan: s ez az útleírás, amely úti levélként indult." (Fried 1996, 127.)

E hagyományt vették figyelembe a Kazinczy-életműkiadás megtervezői és megvalósítói is: „A könyv formában megjelenő kritikai kiadás az Akadémia által a 19. század végén, a Levelezéssel megindított életműkiadással vállal folytonosságot, vagyis az *Eredeti művek, Fordítások, Levelezés* hármasságára épül. Ez a döntés egyszerre tisztelgés és hagyománykövetés, valamint annak belátása, hogy az akkori hármas elrendezés ma is optimálisnak látszik. […] Az alcsoportokon belül, az egyes kötetek megnevezéseként részben meghagytuk az eredeti, Kazinczy által adott címeket, ha

ez lehetséges volt, amennyiben nem, akkor az adott műcsoport szabatos és konzekvens meghatározását igyekeztünk címként használni." (Debreczeni Attila, Borbély Szilárd, *Kazinczy Ferenc műveinek kiadása elé* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 13.) Ez a tervezet az *Első osztály, Eredeti művek, Önéletírások* alsorozatot még három kiadványban gondolta el: a *Pályám emlékezete*, a *Fogságom naplója* és az *Utazások*. Ez utóbbi kötet – összhangban a Bajza és Toldy nyomán kialakult gyakorlattal – az *Erdélyi levelek*et és a *Magyarországi utak*at egyben közölte volna. Bajzáék alcímekkel két részre osztották a kötetüket, ezzel megteremtették a *Magyarországi utak*at mint szövegcsoportot, de egyúttal el is választották az *Erdélyi levelek*től. A kritikai kiadás során az is láthatóvá vált, hogy az *Erdélyi levelek* szerteágazó szövegvilágát más szerkesztői eljárásokkal kell megjelentetni, mint a többnyire csak egy-két szövegváltozatban létező *Magyarországi utak* szövegeit. Ez indokolta, hogy végül önálló kötetet kapjon az *Erdélyi levelek* és a *Magyarországi utak*.

A Bajza–Toldy-kiadást követő szövegközlésekhez képest – az 1828–1829-es pesti útirajzok mellett – két hosszabb szöveggel is bővebb a jelen kiadás. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* című szöveget annak ellenére szükségesnek láttuk beválogatni, hogy a kritikaikiadás-sorozat nyitókötete már közölte a *Naplók* szövegcsoportjában (Kazinczy, *Pályám* 2009, 330–386). A szöveg formailag leginkább naplónak tekinthető, nagyobbrészt hiányos mondatokból áll, hosszabb szöveges egységek elszórva színesítik az időrendben adott hely- és személynevek és egyéb emlékek rögzítésére szolgáló adatok felsorolását. A szöveg autográf címe azonban útirajzra utal: „Pesti Útam. 1828." Ezt a címet a szöveget 2009-ben kiadó *Pályám emlékezete* kötet nem tartotta meg, hiszen mind műfajilag, mind az elbeszélt idő megadásában félrevezetőnek, a szöveg egészére nézve érvénytelennek látta – ennek oka alapvetően az, hogy a szöveg több fázisban keletkezett (erről bővebben a *Keletkezés*ről írtakban). Az emléknyomok valódi narratív formát a többi ('valódi') útleírásban és a kapcsolódó levelekben kaptak. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* az 1828–1831-es tervezett és megírt utazásleírások keletkezéstörténeti előzményeként, egyfajta emléknyom-gyűjteményeként, az utazási elbeszélések alapvázaként válik fontossá e kötet felől nézve.

A *Függelék*ben adott *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című diákkori zsengét Fried István tanulmánya okkal olvasta az utazásleírások szövegeivel együtt (Fried 1996), kötetünkbe való felvételét azonban a „maradék elve" is indokolja: a kritikai kiadás valamelyik kötetébe be kellett sorolni, hiszen Kazinczy szerzői neve alatt megjelent munka. Önállósága viszont igencsak kérdéses: ezt jelzi a *Függelék*-beli helye és a minimalista jegyzetanyag. Az alapos soronkénti jegyzetelés legfeljebb a forrásmunkákra adott volna érdemi információt, így a forrásokra és a feldolgozás minőségére vonatkozó néhány általános megjegyzésen túl a helynévmutatóhoz irányítjuk az olvasót.

A szövegközlésről

Kiadásunk betűhű forrásközlés. Ettől csak néhány ma már nem használatos (és Kazinczy által sem használt) betűforma esetében tértünk el: ő = ő, ű = ű és a paleográfiai 's' (ſ) helyett a mai betűformákat használtuk. E betűtípusokat az Orpheusban megjelent szövegek használták. Ugyancsak elhagytuk a folyóiratbeli közlésre utaló római sorszámokat: ezeket az Orpheus, és nem az útirajz részének tekintettük. A *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása* című nyomtatvány eredetileg speciális ékezetjelölést használt: kis 'e' betűk jelölték az 'o' és 'u' felett az 'ö – ő' és 'ü – ű' betűket. Ezeket a mai betűformákkal adtuk vissza, és mivel az eredeti szövegforrásban nincs megkülönböztetve a rövid és hosszú ö – ő, ü – ű, ezért a mai helyesírás szerinti alakokat választottuk. A kiadványban használt paleográfiai 's'-t 's' alakkal jelöltük.

A szövegek az elbeszélt idő rendjében vannak közölve, ez a sorrend többnyire egybeesik a keletkezési idő sorrendjével. Két kivétel van. Kazinczy a kassai utazásleírásait 1789. június 19., 20. és 21. napokra keltezte, ám az utóbbi szöveget jóval később, az 1789. október 22-i és november 3-i keltezésű egri és balatonfüredi útirajzok után közölte az Orpheusban. Kötetünk tehát az elbeszélt időt és nem a megjelenés – és feltehetően a megírás – időrendjét vette figyelembe. Ez bizonyosan egybeesik a szerzői szándékkal is, hiszen összeutalja a kassai szövegeket „(Lásd az Orpheus 1. Dar.

80dik óld.)", illetve az átdolgozás során is ebbe a „helyes" időrendbe kerültek át a szövegek (*[Az* Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása]*). A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* után következik a többi 1828–1831-es utazásleírás. E szövegek részben ugyanazon időszak eseményeit, élményeit dolgozzák fel. E szövegcsoporton belüli sorrend eltér a keletkezési időtől, hiszen a *[Napló…]* írása 1831 augusztusáig tartott. Az eltérést a keletkezéstörténet időbeli rétegzettsége indokolja: a *[Napló…]* egyes részeit bizonyosan hamarabb írta meg Kazinczy, mint az 1831-es szövegeket.

A jegyzetekről

Egyetlen szöveg vagy két, alapvetően azonos szerkezeti részekből felépülő szoros szövegszerű kapcsolatban lévő szöveg tárgyi és nyelvi jegyzetelésére a szokásos soronkénti magyarázatok a legcélszerűbbek. Az azonos jegyzetanyagot igénylő, de szerkezetileg és kidolgozást tekintve eltérő szövegek esetében alkalmasabb a *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* kritikai kiadásában is használt ***jegyzetmező*** technikája. A jegyzetmező együtt jegyzeteli a legszorosabban összetartozó szövegeket, amennyire csak lehet, követve azok szerkezeti felépítését is. (Kazinczy, *Pályám* 2009, 797–798.) A most közölt szövegek és szövegcsoportok e tekintetben igen eltérőek, a következő típusokkal kell számolni: **1.** egyetlen szövegforrás *([Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*; *Nógrád, Gömör, 1831.);* **2.** több szövegforrás kisebb átdolgozással (az 1789-es, az 1824-es és a pannonhalmi utak leírásai); **3.** több szövegforrás, többnyire azonos tárgy, de jelentős szerkezeti és kidolgozásbeli eltérések *(Pestre. 1828.*; *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*; *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*; *[Pesten, 1828–1829.] [III.]; [Pesten, 1828–1829.] [IV.])*.

Kötetünk a *jegyzetmező* technikáját választotta, amely az egyszerűbb esetekben **(1., 2.)** a soronkénti jegyzeteléshez közelít, míg a **3.** szövegcsoportnál a *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* kritikai kiadásához hasonlóan összetettebb felületet hozott létre. Itt a főszövegek melletti jegyzetekre mutató oldalszámok, illetve a jegyzetek előtti főszövegekre visszamutató oldalszámok segítenek eligazodni.

A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-ban az elbeszélt időtartam 1828. február 11-től 1831. augusztus 16-ig tart, az emlékezetanyaga pedig feltehetően háttérként szolgált a többi 1828–1831-es eseményt elbeszélő utazásleíráshoz. Habár ezek időköre beleesik a *[Napló…]* időszakába, többnyire mégis más történeteket olvashatunk bennük. A *[Napló…]* inkább az emberi és társadalmi kapcsolatok, Kazinczy perének és az akadémiai tanácskozások ügyeinek adatoló tér- és időképét adja, a további utazásleírások pedig – jegyzetelés szempontjából legalábbis – inkább művészettörténeti és irodalompolitikai jellegű elbeszélések. Együttes jegyzetelésük nem célszerű, ezért különkülön jegyzetmezőket hoztunk létre a *[Napló…]*, az 1828–1829-es pesti, a pannonhalmi és a nógrád–gömöri útleírások számára.

Az 1789-es és 1824-es utazások leírásaihoz egy-egy ***összefoglaló tárgyi jegyzet*** tartozik, amelyek általánosabb háttérmagyarázatokat és a vonatkozó életrajzi események adatait tartalmazzák. Lényegesen összetettebb jegyzetelést igényelnek az 1828–1831-es utak leírásai a szövegek terjedelme, tartalmi és formai eltérései (leíró, ábrázoló, illetve naplószerű feljegyzések) és az elbeszélt időtartam miatt. E szövegek előtt több olyan összefoglaló jegyzetet adtunk, amelyek ezen írások mindegyikére vonatkozhatnak konkrét jegyzethelyként vagy háttérmagyarázatként: ezek az összefoglaló jegyzetek több jegyzetmezőt szolgálnak ki.

Az 1828–1831-es utazásleírások viszonyrendszerét egy táblázat mutatja be ***(2. táblázat, 275–278)***. A szövegek néhány meghatározó részletének kiválasztása és bemutatása, az elbeszélt történetek kapcsolódási pontjainak feltérképezése elsősorban a keletkezéstörténeti érdekeltségű szövegösszevetést szolgálja, de a történetszegmentumok összeolvasásához és értelmezéséhez is segítséget nyújt.

A tárgyi jegyzetek a szövegekben előforduló utalásokat kívánják felfejteni, ezért nem adnak teljes történeti háttérmagyarázatot, nem tárják fel az összes lehetséges vonatkozó dokumentumot: azaz nem történetírói forrásként jegyzetelik a szövegeket. Ez magyarázza azt is, hogy személyek

esetén sem adnak teljes karriertörténetet, az 1831 utáni életpályára vonatkozó adatokat csak akkor említik, ha Kazinczy értékítéletéhez vagy jóslatához viszonyítási pontként szolgálhattak, és nem közismert életpályákról (Széchenyi István, Vörösmarty Mihály) van szó. A személynév-magyarázatokhoz az alábbi kiadványok adatai szolgáltak bázisul: Abafi/Kazinczy 1884, Dománszky *Vármegyegaléria*k, Fallenbüchl 1994, Kazinczy, *Pályám* 2009, Kazinczy Béla 1910, KazLev, Kempelen, Magyar katolikus lexikon, Magyar zsidó lexikon 1929, MÉL, ÚMIL, Nagyiván, Pallas, Szinnyei, Vármegyék I–III., VIL, Zoványi 1977; ezeket az általánosan használt forrásokat a továbbiakban külön nem jelöltük.

A ***Személy- és helynévmutató***ba az összes kötetünkben előforduló személy- és helységnevet felvettük. A helynevek közül külön is megjegyzeteltük, illetve azonosítottuk az összes ma már nem Magyarországhoz tartozó és/vagy nem a mai hivatalos nevén említett helység-, ill. helységrésznevet (pl. Várad = Nagyvárad), és a nem mai magyar néven említett külföldi városokat.

A ***Szótár***ba a háromnál többször előforduló és értelmezésre szoruló idegen és régies szavakat, kifejezéseket, rövidítéseket és mértékegységeket vettük fel. A *Szótár*on belül nyíllal (→) utaltuk össze az egymást kiegészítő tételeket.

A ***szövegkritikai*** jegyzeteket lábjegyzetben adjuk. A kéziraton található utólagos idegenkezű bejegyzéseket (kézirattári jelzetek, számozás) és a nyomtatványok szerkesztői beavatkozásait csak akkor említettük a jegyzetben, ha érdemi információt tartalmaznak. A ***rövidítések, ligatúrák és emendálások*** esetében az alábbiakhoz igazodtunk:

– A ligatúrákat írástechnikai sajátosságnak tekintettük, és jelöletlenül oldottuk fel.

– Az egyedi és az általánosan használt, nyomtatott forrásokban is megtalálható, rövidítéseket (tehát ahol pont zárja le a csonka szót) egyaránt változatlan formában közöltük, ezek feloldását a tárgyi jegyzetek között vagy a Szótárban adtuk meg.

– Nem jegyzeteltük azokat a rövidítéseket, amelyek a szövegkörnyezetből egyértelműen feloldhatók (pl. néhány sorral korábbi személynév rövidített megismétlése).

– Néhány esetben a ligatúrákat is rövidítésekként értelmeztük: pl. a forintot vagy a krajcárt jelölő betűket (Ft., xr.) néha pont, néha ligatúrajelnek értelmezhető elhúzás zárja le: ezeket ma is rövidítve írnánk az összeg után, a korabeli nyomtatványokban is ez volt az általános használat. Feltehetően Kazinczy gyakorlata is esetleges volt: több más szóalaknál is váltakozva használta a teljes kiírást, a rövidítést vagy a ligatúrát.

– A nyomtatott szövegforrásoknál azokat az emendálásokat nem jelöltük szövegkritikai lábjegyzetben, amelyeket sajtóhibaként, tehát a szerzőtől független véletlenként kezelhettük. Kétséges esetekben a szóalakokat összevetettük a levelezés és a kritikai kiadás eddig megjelent köteteinek anyagával.

– A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* című szöveg több rövidítést, ligatúrát és ékezethibát tartalmaz, ennek ellenére (és éppen ezért) kevésbé lett emendálva, mint a publikált vagy publikálásra szánt prózák. Ez egyrészt jelzi a naplószerű feljegyzés töredékességét, gyors lejegyzését és nyilvánosság előli elzártságát, másrészt Kazinczy itt gyakran feloldhatatlan vagy többféleképpen feloldható szóalakokat használt.

– Nem változtattuk meg az írásképi sajátosságnak tekintett vagy a mai köznyelvtől eltérő kiejtést tükröztető, a szerző más szövegeiben is megfigyelhető szóalakokat.

Két szövegforrás emendálásáról külön is szólni kell.

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* című nyomtatvány szövegét a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* autográf kézirat szövege és Kazinczy egyéb szövegeinek szóalakjai alapján jelöletlenül emendáltuk: pl. illyene*u* → illyenen; Andr*i*ews → Andrews; asszo*n*yal → asszonnyal; emberrel. a' → emberrel, a'; társával → társával; *ő*ssze → össze; szü-tésű [sorhatáron] → születésű; f*ó*ldön → földön; ízléséb*a*n → ízlésében; *8*chrott → Schrott; felszárasztá*n*i → felszárasztani. De: „persza" az autográfban is „persza" alakban található, így ezen nem változtattunk. A „gyengyíteni" – „gyengyűlésének" alak kétszer is „gy"-vel van a kiadványban, az autográfban csak az első szó található meg „gyengíteni" alakban; mivel Kazinczy nem használta a „gyengyít" alakot, így a „gyengít" formára javítottuk mindkét szót.

A *Függelék*ben adott *Magyar Ország geographicá*ban csak a valóban értelemzavaró nyomtatási hibákat emendáltuk (pl. egy szó értelemzavaró különírása), az emendálásokat lábjegyzetben jelöl-

tük. Gyakori az ékezet mai köznyelvitől eltérő használata. Az önéletíró Kazinczy (*[Pályám emlékezete III.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 573) szerint a nyomtató cifrázgatta meg németséggel a szöveget, ez azonban a kézirat hiányában ellenőrizhetetlen, vagyis nem lehetetlen, hogy a gyermek-ifjú Kazinczy (vagy a sárospataki kollégium) nyelvjárási sajátosságait vagy tévedéseit tükrözi a kiadvány (pl. „Árad" = Arad [vármegye]); ezért ezeket a szóalakokat változatlanul hagytuk. Jelöletlenül javítottuk a más nyomtatványoknál is előforduló apróbb és tipikus sajtóhibákat (pl.: s' → 's).

A kötet sajtó alá rendezője megköszöni Debreczeni Attilának a kötet egészét meghatározó tanácsait, Czifra Mariann és Szilágyi Márton jegyzeteket pontosító adatait, továbbá Vaderna Gábor minden részletre kiterjedően alapos és rendkívül hasznos lektori véleményét.

A SZÖVEGFORRÁS ADATAI, KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSE

Az 1789-es utak

1. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok]
2. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása]

SZÖVEGFORRÁS

[Az* Orpheus*ban megjelent útirajzok] kézirata ismeretlen, kiadásunk szövegforrása az Orpheus:

– Orpheus 1790–1792, 1. kötet, 1. szám, XVIII., 63–80. *(Útazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.] – Második Levél. Kassa. [1789. június 20.])*

– Orpheus 1790–1792, 1. kötet, 4. szám, VI., 365–378. *(Útazások. Kassa. [1789. június 21.])*

– Orpheus 1790–1792, 1. kötet, 2. szám, XIV–XV., 161–183. *(Utazások. Eger. [1789. október. 22.] – Utazások. Füred. [1789. november 3.])*

[Az* Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása] autorizált kézirata: DRE RL, Szemere-tár, I. K. VI. a. 33–53 *(Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789.);* az 54. oldal üres; 55–68 *(Kazinczy NN-hez. Eger, Octob. 22dikén, 1789. [I., II., III.]);* 69–82 *(Kazinczy NN-hez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.).*

A kéziratlapok közé több üres, eltérő színű és méretű, számozatlan lap van bekötve, ez a Szemere-tár egyéb szövegeinél is megfigyelhető.

A kézirat két kéz írása. A világosabb tintával írt szövegrészek egy azonosítatlan személy kézírásával készültek. Az időben második, sötétebb tintájú kézírás Kazinczyé. A két kézírás bizonyosan két különböző személytől származik: eltér az íráskép és a tinta színe is, továbbá más-más módon jelölik a szavak sorvégi elválasztását. Az első kéz két párhuzamos vízszintes kötőjellel (=), a második kéz dupla vesszővel („): ez utóbbi Kazinczy gyakorlata (l. pl. a 39. kéziratoldalt).

A kéziraton jelenleg két oldalszámozás fut. Az eredeti piros ceruzás és az utólagos (kézirattári) grafitceruzás. A kézirat eredeti számozás szerinti 26. oldalának utolsó sorában ezt olvashatjuk Kazinczy kézírásában sötétebb tintával: „Szabó und so weiter S. 27." ('és így tovább 27. oldal'). Ez az utasítás a kézirat következő lapjára vonatkozik, amelyen a 27-es oldalszám található. Ezen oldalszámok pirossal vannak írva (az átszámozás után ezek a grafitceruzás 34. és 35. oldalak). Az utasítás felett Kazinczy hat, sötétebb tintával írt sora található az oldal alsó, javításoknak fenntartott, eredetileg tehát üres felén. A 27. oldalon a másolat világosabb szövege folytatódik, de ennek első sorai át vannak húzva szintén sötétebb tintával (ezért bizonyos, hogy a törlést jelző négy ferde vonal „szerzője" is Kazinczy). A 26. oldalra Kazinczy kezével beírt és a 27. oldalon törölt szövegrészek egymást helyettesítő változatok. Ez és az ehhez hasonló német utasítások azt is jelzik, hogy Kazinczy e javított szöveget kiadásra szánta, de feltehetően egy tisztázás után.

A *Kazinczy NN-hez. Eger, Octob. 22dikén, 1789.* című szövegrészben a beírt, majd törölt nevek alcímként széttagolták, majd újraegyesítették a szöveget, a törlés előtti szövegállapot Kazinczy életrajzi írásaira jellemző szöveget mutat. Ez az egység az Orpheus-beli szöveghez képest rövidebb, az utolsó két bekezdés hiányzik.

MEGJELENÉS

[Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok]
– Kazinczy, *Utazásai* 1839, 3–38.
– Kazinczy, *Utazásai* 1873, 7–28.
– Kazinczy, *Utazásai* 1885, 7–28.
– Kazinczy, *Művei I.* 1979, 543–563.
– Busa/Kazinczy 1995, 39–58.
– Orpheus 2001, 29–33, 132–135, 59–65.

[Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása]
Kiadatlan.

KELETKEZÉS

[Az* Orpheus*ban megjelent útirajzok] keletkezési idejét az elbeszélt események és a megjelenés ideje határolja be. Az Orpheus 1. száma 1790. februárban, a 2. 1790. júniusban, a 4. 1790. szeptember–októberben jelent meg. (Debreczeni Attila jegyzetei: Orpheus 2001, 391–393, 475.)

A keletkezési és megjelenési idejét tekintve utolsó részlet az *Útazások. Kassa. [1789. június 21.]* volt, amely az elbeszélt időt tekintve középen helyezkedik el. Kiadásunk az elbeszélés idejét vette figyelembe, Kazinczy is visszautalt a korábbi kassai leírások utolsó oldalához, vagyis azok folytatásaként olvasandó: „Lásd az Orpheus 1. Dar. 80dik öld."

[Az* Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása] feltehetően úgy keletkezett, hogy Kazinczy lemásoltatta az Orpheusban megjelent szöveget egy ismeretlen személlyel, és e másolatot módosította saját kezű javításaival, törléseivel és kiegészítéseivel. A keletkezési idő lehetséges kezdőpontja az utolsó Orpheus-beli részlet megjelenése, 1790 szeptember–októbere, legkésőbbi zárópontja pedig nagy valószínűséggel a fogság kezdete: 1794 decembere lehet. A fogság előtti időszakra utal az adatok hiánya (letartóztatásakor sok levelet megsemmisített, illetve fogsága idején sok levél és irat elkallódott), és az, hogy volt egy másolója (tankerületi beosztott, diák, tanító).

E szöveg(csoport) az Orpheushoz képest hiányos, az első levelek nem ismertek. Az utolsó levélen alig javított Kazinczy, ami azt jelezheti, hogy a szövegalakítás munkája befejezetlen maradt. Ugyancsak a befejezetlenséget mutatja a címek következetlensége. A *Kazinczy NN-hez. Eger, Octob. 22dikén, 1789.* cím háromszor olvasható *([I., II., III.]):* eldönthetetlen, hogy valóban három részre akarta-e tagolni Kazinczy az Orpheusban eredetileg egyben megjelent közleményt, vagy pedig a könnyebb áttekintés céljából, mintegy élőfejként ismételte meg a címet. A *Kazinczy NN-hez; Kassa, Jún. 21. 1789.* cím alatt egy sorszám van: „IV.", az egri szöveg címei alatt nincs, a *Kazinczy NN-hez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.* alatt ismét olvasható: „V." – ezt azonban törölte Kazinczy. A számok talán egy életrajzi sorozat tervének nyomai. E következetlenségek összességében arra utalnak, hogy a szöveg alakítása nem zárult le.

A másolat forrása az Orpheus szövegállapotát őrző, de némileg javított forrás, ami vagy egy – általunk ismeretlen – kézirat, vagy egy Kazinczy által átjavított – szintén ismeretlen – Orpheus-példány lehetett. A másoló ugyanis néhány olyan javítást érvényesít (ts→cs; egybeírás; magánhangzó-hosszúság), amelyek szerzői szándékot tükröztetnek. A nyomdahibák is javítva vannak többnyire a kéziratban: az Orpheus rontott „a' nem Milton" és „1887" alakjai helyett a Szemere-tárban a helyes szórend és évszám olvasható (habár a Gessner-fordításnál az 1788-as évszám szerepel). Egy apróbb bizonytalanság is eltűnt: míg az Orpheusban „tehén úton **ts**ammangónak" és „tehén úton **tz**ammogót", addig a Szemere-tárban „tehén úton **cs**ammangónak" és „<tehén úton> **cs**ammogót" kifejezések olvashatók. (Helyesebben „**tz**ammangónak" vagy „**cz**ammangónak" kellene szerepelnie, hiszen az idézett Baróti-szövegben „a tehén úton tud czammogni" kifejezés olvasható.)

A *Kazinczy NN-hez. Veszprém, Nov. 3d. 1789.* című szövegből hiányzik a „[v]égre ki-buktunk a' szőlők közzűl, 's Füredet, a' disztelen Füredet, magunk előtt láttuk" sor: ez akár másolási hibával, akár Kazinczynak a másolat szövegforrásában tett törlésével is magyarázható.

A világosabb tintát használó másoló talán tudott németül (amennyiben Kazinczy szövegbe írt német nyelvű utasításai neki [is] szólnak), de biztosan nem tudott görögül (hiszen betűtévesztések vannak a görög szavakban). A másoló a kéziratoldalak alsó felét eleve üresen hagyta, bizonyára Kazinczy utasítására, azért, hogy a javításait ide írhassa be Kazinczy. E másoló is javított munkája során, de csak elírásokat, másolási hibákat.

A szöveg keletkezésének második szakasza Kazinczy átdolgozása volt. Kazinczy javításai sötétebb tintával készültek, ezért jól elkülöníthetően látszanak a szövegtestben, a lap szélén vagy a lap alján üresen hagyott helyen. Kazinczy javításai autorizálják a szöveg egészét, vagyis egyetlen és hiteles szövegállapotot őrző szövegforrásnak tekintendő a kézirat. A szöveg a javítások után nehezen áttekinthető, cenzorhoz vagy nyomdába így biztosan nem mehetett volna. Ezért feltételezhető egy harmadik munkafázis, a javításokat érvényesítő tisztázat létrehozása: ez azonban ismeretlen, vagy nem maradt fenn, vagy el sem készült.

Az 1824-es út

3. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz]
4. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása]

SZÖVEGFORRÁS

[A* Kedveskedő*ben megjelent útirajz] kézirata ismeretlen, kiadásunk szövegforrása a Magyar Kurír melléklapja: Kedveskedő, 1824, 3. kötet, augusztus 3., 73–78, kiadta Pánczél Dániel és Igaz Sámuel, nyomtatta Haykul Antal, Bécs.

[A* Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása] Kazinczy autográf kézirata: MTA KIK, Magy. Nyelvtud. 4r41/I, 9a–10a.

MEGJELENÉS

[A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz]
– Kazinczy, *Utazásai* 1839, 39–45. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)
– Kazinczy, *Utazásai* 1873, 28–32. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)
– Kazinczy, *Utazásai* 1885, 28–32. (Címváltozat: *Debreczen és Nagy-Várad, 1824.*)
– Kazinczy, *Művei I.* 1979, 563–567. (Címváltozat: *Debreczen és Nagyvárad. 1824. Májusban.*)
– Busa/Kazinczy 1995, 203–208. (Címváltozat: *Töredék egy utazó leveléből, Széphalom, 1824. máj.*)

[A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása]
Kiadatlan.

KELETKEZÉS

Kazinczy 1824. május–júniusban utazott Nagyváradra Debrecenen keresztül. Az utazások hátterében egy hagyatéki ügy állt: 1824. április 30-án meghalt Nagyváradon Kazinczy testvére, Dienes, aki a nagyváradi házát és az adósságai rendezését bátyjára, Ferencre hagyta. (Erről részletesebben a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*ban.)

[A **Kedveskedő***ben megjelent útirajz]* megírásának lehetséges kezdőpontját Kazinczy levelei adják meg: „Csokonainak alabastrom mellyképe és holmi egyéb felől talán a' Tud. Gy.-ben, talán a' Kedveskedőben fogok szóllani. Mikor érek reá, nem tudom; sok dolog vár rám, és sok baj." (KazLev, 19/4362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. jún. 30., 139.) „Mostani Bihari útamat a' Tud. Gyűjteményben fogod olvasni. De még eggy betűt sem írtam." (KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. júl. 1., 146.) Eszerint 1824. július 1-je után kezdett a szöveghez.

A lehetséges befejezést az augusztus 3-i dátummal megjelent Kedveskedő határolja be. A szöveg Bécsbe juttatására kell egy hetet számolni, tehát 1824 júliusában írta Kazinczy a Kedveskedőben megjelent útirajzot, az ***átdolgozás*** pedig augusztus első hete után lehetséges csak. (A Bécs–Széphalom távot 1824-ben egy hét alatt tette meg a levél: KazLev, 19/4332, Kazinczy – Dulházy Mihálynak, Széphalom, 1824. márc. 26. A folyóiratot augusztus 17-e előtt már olvasta Kazinczy: KazLev, 23/5872, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Széphalom, 1824. aug. 17.)

A Kedveskedőben *Töredék eggy Útazó' Leveléből* címen jelent meg a szöveg, ami szerkesztői címadásra utal, hiszen Kazinczyra nem jellemző a harmadik személyű forma használata. Nem találtunk arra adatot, hogy Kazinczy elfogadta e címet, ellenben az útirajz kimásolásakor és átdolgozásakor a Kedveskedő-beli cikkre nem a címmel, hanem a szövegforrás megjelölésével utalt: „Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73."

Igaz Sámuel, a Kedveskedő szerkesztője július 16-án Bécsből írt levelében kérte Kazinczyt, hogy küldje el a szöveget: „Kérlek, ha czéljaiddal megegyeztetheted, küld Kedveskedőmnek utóbbi útazásodnak leírását, mellynek már egyes vonásaiban is nagy gyönyörűségemet találtam." (KazLev, 19/4373, 161. – Kazinczy levele, amelyre Igaz válaszolt, ismeretlen.) Részleteket („egyes vonásaiban") tehát már olvasott Igaz, és most sürgeti a teljes írást. Kazinczy két nappal korábban kelt levelében már felhívta Guzmics figyelmét a hamarosan megjelenő cikkre, ezért feltehető, hogy ő publikálásra alkalmasnak gondolta az Igaz által töredékesnek ítélt szöveget: „De tartsd szemmel a' Kedveskedőt is, a' Debreczen' kincseiről." (KazLev, 19/4372, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. júl. 14., 160.) Ha két hetet számolunk a levélváltásra, akkor Igaz július 16-i levelére július utolsó napjaiban elvileg megkaphatta volna a várt teljes kéziratot – ennek azonban nincs nyoma. Az időhatárok szűkössége miatt valószínűbb, hogy végül az Igaz által töredéknek minősített szöveg jelent meg. Ez megmagyarázza a közlemény címét, és egyértelműsíti, hogy az szerkesztői lelemény: „Töredék eggy Útazó' Leveléből."

Az átdolgozásakor Kazinczy visszautalt a Kedveskedő-beli cikkre („Kedveskedő. III. Köt. Nro 10. l. 73."), ami tanúsítja a kiadvány → kézirat keletkezési sorrendet. Vagyis egy már publikált szöveget másolt le és írt át Kazinczy, hasonlóan az 1789-es vagy a pannonhalmi útirajzok átírásához. Ezt a keletkezési sorrendet mutatják a szövegkritikai jegyzetben látható javítások is. Néhány egyéb jellemző eltérést itt is kiemelünk:

1. egyszerűsítés: „szokatlan 's botránkoztató mód" (kiadvány) → „fonákság" (kézirat).

2. elhagyás, vagyis a kiadványban van, a kéziratban nincs:

„Szegény Csokonai! ha te ezt tudod vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben!"

„Elbájolva állék sok ideig a' szépen gondolt, 's igen szépen dolgozott fő szemléltében, 's óhajtottam volna hazánknak azt az ifjú lelkes művészét szívemre szoríthatni. Mit fog ő adni ezután!"

„'S félnek az előljárók, hogy valamelly gondolatlan ismét szennyet ejt a' faragványon, mint az, mellyet valamelly ügyetlen kéz a' felállításkor a' bajusz jobbfele mellett ejte."

„Egyik szeglete már kész. Sok épületje Debreczennek ízetlenséget kiált, még ha czifra is, nagyrészint éppen azáltal, hogy czifra. Kevés érti itt, mint másutt, hogy a' czifra rútít és nem szépít; és hogy aki az architektúrához nem ért, vétkezik, ha a' jó architektust mesterezi."

3. bővítés, vagyis a kiadványban nincs, a kéziratban van:

„A' Collégium' két frontonos és corinthuszi rendű oszlopokkal kevélykedő épületéhez Generális Péchy Mihály csinálta a' rajzolatot. Ez is itten tanúlt."

„A' Templom elfedi a' Collégium' igen is pompás épületjét, 's az Útazó meg nem fogja érteni, mint ejthetének illy fonákságot, holott azt <az 18 elégett Templom' helyének üresen kellett volna hagyatni, hely Templomnak elég lévén> minden más helytt állíthatták. Úgy akará a' tiszteletre

különben olly igen méltó Domokos Lajos Úr. Az nagy, és – ízetlen; két rézzel-fedett, igen magas vitorlájú tornyát látni irtóztató."

„Nem sokára rá szorítja a' kénytelenség, hogy újat állítsanak, melly eddig is nem rajtok múlt.

A' nagy úczán eggy gerendákból rakott híd mégyen végig; a' sár, nem a' víz ellen. Az őszi 's tavaszi holnapokban különben itt lehetetlen volna járni."

A kézirat a már megjelent cikk terjedelmének hozzávetőleg a fele, ami arra utal, hogy befejezetlen.

Az 1828–1831-es utak

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]
6. Pestre. 1828.
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]
11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.
12. Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.
13. Nógrád, Gömör, 1831.

SZÖVEGFORRÁS

A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* autográf fogalmazvány: MTA KIK, K 763, *[Naplótöredékek, jegyzetek],* 8–34.

(A Busa/Kazinczy 1995 kötetben tévesen az „MTAKK jelz. K. 760. 8–32. f." van megadva lelőhelyként [467].)

A kézirat utolsó előtti 33. lapján a Magyar Tudós Társasághoz kapcsolódó 1831. februári feljegyzéseket találunk, noha előtte a 32. és utána a 34. lapon is 1831. júliusi adatok szerepelnek. Ez lehet egy utólagos, Kazinczy szándékától független elrendezés eredménye is, de ez ma már nem eldönthető; hasonló kérdéses státuszú szövegrész található a *Pestre. 1828.* végén.

1828. februártól 1830. októberig egységes az íráskép. A kézirat 21b oldalának a felső negyedén 1830. október végi jegyzések találhatók, míg az oldal nagyobbik részén dátumoktól elváló bejegyzések vannak. Ez arra mutat rá, hogy ezt az oldalt már egyszerre használta Kazinczy diáriumnak és vegyes jegyzetnek. Ugyanezt a vegyes alkalmazást látjuk a 22b oldalnál is (1830. dec.). A szövegen túl a kézirat maga is sajátos kollázsjelleget kap innentől: a 23. és 24. lap tulajdonképpen a 24. lap néhány autográf sorából és az erre a lapra ráragasztott 5 idegen kézzel írt levélből, ill. cédulából áll. A 26. lap egy kis német nyelvű cetli, a 27b üres. A 31b oldalon a bejegyzések alatt más bejegyzések is olvashatók. A 32b oldal után talán a 34a oldalnak kellene következni; a 33. lapnak az írásképe is eltér, és 1830 februárjára vonatkozik. A 34a oldal bal felső és a 34b oldal jobb felső sarka hiányzik.

A 23–24. lapokon négy levél – Márton József 1830-ban Bécsből írt levelei Kazinczyhoz – és egy cédula található beragasztva, a levelek közlése: KazLev, 24/6177; uo., 6178; uo., 6179; uo., 6180; a levelek és cédula szövege: Kazinczy, *Pályám* 2009, 863–864.

A *Pestre. 1828.* autográf kézirat: MTA KIK, K 612, 68–90.

A szövegforrás feltehetően több, eltérő időben keletkezett változat egybeszerkesztésével jött létre. Az eredeti számozás és az átszámozás alapján azonosítható szövegforrásrészek:

I. 1–15. oldal.

Az első 15 oldal után egy számozatlan üres oldal következik. A 15. oldal egy lap rektóján található, ennek a verzója üres, az autográf oldalszámozás átugorja az üres oldalt: 15. oldal, számozatlan üres oldal, 16. oldal. A 16. oldal száma azonban 13-ról lett átjavítva, vagyis itt két különböző keletkezésű szövegrész lett összeszerkesztve.

II. 16–19. és 17–19. oldal.

Az eredeti 13–16. oldalszámot átjavította Kazinczy 16–19-re. Az eredeti 17–19. számoknál elmaradt az átjavítás 20–22-re, így kétszer szerepel a 17., 18., 19. oldalszám. E második 19-es oldal lapjának a túloldala üres és számozatlan, e szövegegység megírása itt félbeszakadt. A következő oldal szintén a 19-es számot viseli, ez tehát már a harmadik 19-es számú oldal. A két utóbbi, egymást követő 19-es számú oldalon az elbeszélt történet ismétlődése is jelzi a különböző keletkezésű szövegek összeillesztésének határát:

„Fáy sok ízben előzé-meg immár kívánságimat, de ma olly örömet ada nekem, mellyet reményleni nem mertem. Ebédre híva némelly Dietai Követeket, 's ezek közt lelém – Ferenczit. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket.

[Ezután másfél oldal üres.]

Fáy nem lél határt, nem mértéket, barátsága' bizonyításiban, 's ismét ebédjéhez híva-meg. Ott lelék nehány Dietai Követeket is. Eggyiknek jobbját minden szó nélkül nyomtam a' fiam' fejére. De melly öröm vára itt rám! itt lelém Ferenczyt, a' Szobrászt. Elragadtatva rohantam karjai közzé, 's felejtém a' Követeket."

III. 19–30. oldal.

A kézirat 29. számú oldalának az alsó fele és a lap 30. számú túloldala is üresen maradt; a következő lap kezdő oldalszáma: 35.

IV. 35–43. oldal.

A szöveg utolsó része az akadémiai munkálatokkal foglalkozik, tehát nemcsak az oldalszámozás ugrása miatt, hanem tematikailag is elkülönül az előzőektől az „Azon Választottság' tagjai […]" kezdetű rész. Ennek ellenére a szöveg részének tekintendő, mivel az oldalszámozás következetlensége nem döntő ez esetben, illetve hosszabb új témájú leíró és adatoló szövegegységek beillesztése máshol is megfigyelhető a szövegek végén vagy elején (pl. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* utolsó oldalai; a *[Kazinczynak Erdélyi Levelei Gróf Dessewffy Józsefhez. MDCCCXVI.]* első oldalai = Kazinczy, *Erdélyi* 2013, 215–235).

A szöveg befejezetlen, az utolsó kéziratoldal alsó harmada és a lap túloldala üres, az utolsó lapon nem látszik számozás.

A ***[Pesten, 1828–1829.] [I.]*** autográf fogalmazvány, töredék: DRE RL, Szemere-tár, X. K., 37, 141–142, az eredeti oldalszám: 15–16.

A lelőhelyen a 125–154. oldalakon az alábbi, néha bizonytalan szöveghatárú autográf fogalmazványok találhatók:

125–128. oldal: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315. Ezen belül a 125–126. oldalon (eredeti autográf számozás: [1]–2) a KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. levélhez közel álló szövegrészlet található. A 127–128. oldal (nincs eredeti számozás) valójában egy töredékes szövegrész Horvát Istvánról, amely a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* Horvátról szóló szövegrészéhez nagyon hasonló témájú és kidolgozású. A KazLev, 24. kiadása e két részt egyetlen levélfogalmazványnak tekintette, mivel egyetlen, négyoldalasra hajtott fólióra vannak írva. (A címzett azonosítása, a kézirat leírása: KazLev, 24, 717–718.)

129–130. oldal (nincs eredeti számozás): egy Döbrenteit támadó szöveg, témájában a KazLev, 20/4756, Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Pest, 1827. márc. 2. levélhez köthető. Idegen kézzel a lap tetején: „Kazinczy Guzmicshoz." Kezdete: „A' Muzárion' III. és IV. Kötete eddig kezedben van."

131–141. oldal (eredeti autográf számozás: 5–15): a KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. szövegváltozata, esetleg fogalmazványa. Fejezetszámozás: II–V. A szöveg elejének hiányát a kezdő oldal- és fejezetszámok hiánya mutatja. Lehetséges, hogy a 125–126. oldalakon található részlet folytatásaként készült, de ez a hiányzó lap (az eredeti számozás szerinti 3–4. oldalak) miatt nem eldönthető. A szöveghatárok bizonytalansága miatt egybeolvasható a 129–140. oldal mint Guzmicshoz (vagy fiktív személyhez) írt levél(montázs); e szemlélettel jelent meg: KazLev, 24/6159, 307–313.

141–142. oldal (eredeti autográf számozás: 15–16): ***[Pesten, 1828–1829.] [I.]*** Fejezetszámozás: I–II. (A fejezetszámok javításáról l. alább.)

143–146. oldal (eredeti autográf számozás: 1–4): a KazLev, 21/4999 szövegváltozata. Kezdete: „GUZMICSHOZ KAZINCZY // I. // Pesten 1829. Apríl. 27d." Egyetlen fejezetszám van: I.

147–154. oldal (eredeti autográf számozás: [1]–8): a KazLev, 21/4999 teljes szövegváltozata, ez áll a legközelebb a KazLev-ben megjelent változathoz. Kezdete: „GUZMICSHOZ KAZINCZY. // <I.> // Pesten, Apríl. 27d. 1829." Egyetlen törölt fejezetszám van: I.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* és az előtte található fogalmazvány (a KazLev, 21/4999 szövegváltozata) eredetileg folytatólagosan lett beszámozva I-től VI-ig (az I-es fejezetszámot tartalmazó oldal hiányzik). Az „V." fejezetszám olvasható a „Szemere rám bízá, hogy a' mit csak magadnak akarék elmondani…" kezdetű bekezdés felett. E hárommondatnyi bekezdés utólag be lett keretezve – nem állapítható meg, hogy ez Kazinczy változtatása-e. Ennek azért van jelentősége, mert e bekarikázás vonala metszi az „V."-ös fejezetszámot, azaz törlésnek is tekinthető. E sorok alatt utólag lett beírva az „I."-es fejezetszám, ahogy utólag lett átjavítva a „VI."-os „II."-re a „Közelít az idő, édes barátom…" kezdetű rész felett. A fejezetszámok utólagos javítása kettéválasztotta az eredetileg egyetlen szövegidentitást: a II–VI. fejezetből álló egyetlen szövegből kettő, egy II–IV. és egy I–II. fejezettagolású szöveg lett. Ezért tekinthető önálló, habár töredékes szövegnek a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*. A „Szemere rám bízá…" kezdetű bekezdést e szöveg részének tekintjük, mivel: 1. a bekarikázás vonala egyúttal törlésnek ítélhető; 2. az előző oldalakhoz szervetlenül kapcsolódik, hiszen bevezető és nem lezáró jellegű; 3. a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-ben hasonló tartalmú és szöveghelyű sorok olvashatók. (A szöveghatárok bizonytalansága az átírás és átszerkesztés lezáratlansága miatt alakult ki, az alkotói munkafolyamat más-más szakaszában más-más szövegidentitás kijelölésére adhat lehetőséget – és az sem kizárható, hogy a kéziratok elrendezése utólag módosította a kéziratlapok sorrendjét.) A cím nélküli szövegnek a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]* mintájára adtunk címet.

A ***[Pesten, 1828–1829.] [II.]*** kézirata lappang vagy elveszett, szövegforrásunk az első közlés: *Aurora; hazai almanach,* Pest, 1834, szerk. Szemere Pál, kiadó Trattner-Károlyi István, 29–41.

Ebben az évben két Aurora jelent meg. Kisfaludy Károly halála után a szerzői-kiadói jogok körül vita támadt. A megjelentetés jogát Bajza József és Trattner-Károlyi is magáénak tekintette. Bajza ifj. Kilián Györgynél jelentette meg az Aurorát, Trattner-Károlyi pedig Szemerét bízta meg egy azonos című évkönyv szerkesztésével: ez utóbbiban jelent meg a Kazinczy-szöveg. (*A magyar irodalom története,* 1964, 3, 293.)

A Szemere-féle *Aurora* közleménye három szerzői név nélküli szöveget szerkesztett egybe, e szövegcsoport vagy cikksorozat címe: *Pesten és körűle, hárman* (e cím a 27. oldalon van, a 28. üres). A Kazinczy-szöveg feletti alcím: *Első. 1828 és 1829.* Ezután még két hasonlóképpen Pesthez kötődő írás következik, az alábbi alcímekkel: „Második. 1800 és 1833." (42–62. oldal.) „Harmadik. 1834." (63–64. oldal.) A második egység (fiktív?) szerzőjéről annyi derül ki a szövegből, hogy vidéki nemes, aki 1780-ban született: „Pestet elhagyván, húsz esztendős valék [1800-ban]: most [1833-ban] ötvenhárom." A harmadik rövid részlet szerzőjéről még ennyi sem tudható meg az *Aurorá*ból. A szerkesztő tehát nem adott meg szerzői címeket és neveket, a cím és a Kazinczy-szöveg feletti alcím csak e megjelenési környezetben értelmezhető, ezért Busa Margit kiadásához *(Pesten. 1828–1829.)* hasonlóan kapott a szöveg címet. (E kiadvány tévesen adta meg az – ismeretlen – kézirat lelőhelyeként az MTA KIK, K 760, 33–38 jelzetet: Busa/Kazinczy 1995, 467.)

A ***[Pesten, 1828–1829.] [III.]*** autográf kézirattöredék: MTAK KIK M. Ir. Lev. 4r 118, IV. fogás, eredeti oldalszámozás: 17–22. A kézirat eleje hiányzik, a szöveg egy fél szóval kezdődik, a kézirat utolsó oldalának csak a felső harmada van beírva, a szöveg tehát eredetileg is eddig tartott. A cím nélküli szövegnek a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]* mintájára adtunk címet.

A ***[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*** autográf kézirat: MTAK KIK M. Ir. Lev. 4r 118, eredeti oldalszámozás: 7–18, a 18. oldal alsó fele üres.

A lelőhelyen két levélátírás található római számokkal (I., II.) jelölve, a szövegek folytatólagosan vannak írva. E szövegforrásból csak a májusi, II. számú levélátírást közölte a KazLev első pótkötete, mivel az I. szöveg változatát már Váczy János kiadta Guzmics Izidor másolatából: KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. (Az I. levélátírás az 1–7. oldalakon található, de két 3. és 4. számú oldal van egymás után bekötve, ezeken az oldalakon részben a szöveg is azonos; e másolási hibából is látszik, hogy nem misszilis levél.) A két szövegegység közös címe: „Guzmicshoz Kazinczy"; kötetünkben a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]* mintájára kapott címet.

A ***Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra*** kézirata ismeretlen, szövegforrásunk a Kazinczy által 1831-ben kiadott kötet.

Kiadásunk az OSZK példányát használta (Oct. Hung. 725), amely a bélyegző szerint „Horvát István könyvtárából" került a gyűjteménybe. E kötet első kötéstáblájának a belsején Kazinczy autográf megjegyzése olvasható az Árpád-eposzokra vonatkozó részhez: „Lap 45. kaján czélzást találá némelly Olvasó, 's talán kajánságból. Az Írót dévaj haragra gyúlasztá a' hívatlanok' esztelensége, kik nagy tűzzel hozzá fognak a' Nemzet' nagy Alkotójának magasztalásához, 's későn látják hogy az nem olly könnyü mint képzelték. Igy gyúlad fel az eszes ember a' relígió ellen, mikor látja hogy a' fanaticusnál mi a' relígio; 's Klopstock csendesen hallá, 's nem volt általa megbántva, hogy a' Herrmann' nyavalyás magasztalójit megvagdalták." Látható még egy nyomdahiba javítása áthúzással (ezt az adott helyen lábjegyzetben jelöljük).

A ***Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*** autográf tisztázat: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II, 176–213. (Az *Erdélyi levelek* egyik szövegével és a *Nógrád, Gömör, 1831.* című útirajzzal egybekötve; eredeti számozás nincsen.)

Az autográf tisztázat szintén kiadásra szánt szöveg, több, nyomtatónak adott utasítás található benne: „Emberi nagy nagyság zweymal das nagy, mi volnál […]" (az aláhúzott rész bekeretezve). E kézirat azonosítatlan kézzel írt másolata is fennmaradt: OSZK Quart. Hung. 1237, 2–25 (a *Nógrád, Gömör, 1831.*-gyel egybekötve: 26–37). E másolat címoldalán megtalálható az évszám (1837), Nagy Antal cenzor piros viaszpecséttel hitelesített engedélye és a cím: „Kazinczy' (Ferencz) némelly ujabb utazásai." Ez a Toldy 1839 szövegforrása, és így minden további szövegközlésé is, amely a Toldy-féle kiadást vette alapul. Az autográf kézirat, illetve a cenzori másolat és a Toldy-kiadás ugyanazt a szövegállapotot mutatja, csak helyesírásban és néhány másolási hibában térnek el egymástól (példák a jellemző eltérésekre alább, a *Nógrád, Gömör, 1831.* jegyzetében).

A ***Nógrád, Gömör, 1831.*** autográf szövege: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 52/II, 216–224. (Az *Erdélyi levelek* egyik szövegével és a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* című útirajzzal egybekötve.)

Fennmaradt Toldy Ferenc 1839-es kiadásának cenzori másolata azonosítatlan kéztől: OSZK Quart. Hung. 1237, 2–25 (a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* című útirajzzal egybekötve). Az autográf kézirat, illetve a cenzori másolat és a Toldy-kiadás ugyanazt a szövegállapotot mutatja, csak helyesírásban térnek el egymástól, ezért a másolat közlése szükségtelen.

Néhány jellegzetes eltérés: az autográfban: „pokrócz" – a cenzori másolatban és a Toldy-kiadásban: „pakrócz"; az autográfban: „Al-Ispány" – a cenzori másolatban: „Al-Ispány" – a Toldy-kiadásban: „alispán". Az Ispány – ispány típusú szavak írásmódja az autográfban egységesen nagybetűs, a másolatban ingadozik, a Toldy-kiadásban pedig egységesen kisbetűs (és letűnik az „ny" is: „ispán"). A kiadásban található néhány elírás vagy nyomdahiba, pl.: „Miny" (93. oldal) a „Niny" helyett; „zoologiai" (100.) az „Oologiai" helyett (mind az autográfban, mind a másolatban a helyes szóalak olvasható).

Az autográf kézirat szövegjavításait már mindenhol érvényesíti a másolat és a Toldy-kiadás. Egy példa az autográfban végrehajtott javításra: „A' hely <eggy szük> völgy' <domb> oldalán fekszik" → „A' hely keskeny völgy' oldalán fekszik"; ugyanez a szöveghely a másolatban és a kiadásban: „A' hely keskeny völgy' oldalán fekszik" (*Nógrád, Gömör, 1831.*, 4. fejezet). (A cenzori másolatról fentebb a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* jegyzetében.)

MEGJELENÉS

[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]
– Busa/Kazinczy 1995, 240–251, 272–281, 307–320, 324–334. (Részletek.)
– Kazinczy, *Pályám* 2009, 330–386. (A jelen kiadás ennek a javított újraközlése.)
– A szövegbe foglalt levelek: KazLev, 24/6177, 6178, 6179, 6180.

Pestre. 1828.
– Kazinczy, *Pestre* 1929. (Részletek.)
– Szilágyi F./Kazinczy 1987, 537–563.
– Busa/Kazinczy 1995, 215–240.

[Pesten, 1828–1829.] [I.]
– Kiadatlan.

[Pesten, 1828–1829.] [II.]
– Busa/Kazinczy 1995, 265–272.

[Pesten, 1828–1829.] [III.]
– Kiadatlan.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]
– KazLev, 22/5623 (5002/a), Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. május 27.

Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.
– Kazinczy, *Művei I.* 1979, 568–593.
– Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 23–35. (Részletek.)
– Busa/Kazinczy 1995, 334–360.
– *Kazinczy' útja* 1831/2005.

Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.
– Kazinczy, *Utazásai* 1839, 46–85.
– Kazinczy, *Utazásai* 1873, 33–56.
– Kazinczy, *Utazásai* 1885, 33–56.
– Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 23–35. (Részletek.)

Nógrád, Gömör, 1831.
– Kazinczy, *Utazásai* 1839, 86–110.
– Kazinczy, *Utazásai* 1873, 56–68.
– Kazinczy, *Utazásai* 1885, 56–68.
– Kazinczy, *Művei I.* 1979, 594–606.
– Busa/Kazinczy 1995, 361–372.

KELETKEZÉS

[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

Az 1828. februártól és 1831. augusztusig történt eseményeket megíró *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* több ütemben keletkezett 1830–1831-ben. (Kazinczy életeseményeit l. a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*ban.) Erre az időbeli rétegzettségre az eltérő írásképű oldalakból és bekezdésekből, illetve több szöveghelyből is következtethetünk.

1828. februártól 1830. októberig egységes az íráskép, ami azt jelenti, hogy a keletkezési idő az elbeszélt idő végére esik, azaz a szöveg első, nagyobb része utólagos, 1830. október körüli kidolgo-

zás. A Kazinczy utolsó napjaira vonatkozó utolsó oldal(ak) – természetesen – egyidejűnek tekinthető(k), tehát 1831-es keletkezésű(ek). A kézirat utolsó lapján 1831. július végi és augusztusi feljegyzések találhatók, közte 1831. augusztus 6-án: „Hír, hogy megholt Kézy, Rozgonyiné." Ugyanezen az oldalon – néhány sorral feljebb – utólag van bejegyezve július 31-éhez Kézy, és augusztus 3-ához Rozgonyiné halála. Tehát a legutolsó kéziratlap sorairól bizonyos, hogy az eseményekkel és a hírek vételével egyidejű lejegyzés. Az utolsó oldalon csak két sor olvasható Kazinczytól, az oldal többi része üresen maradt, a Kazinczy halála előtt egy héttel, 1831. augusztus 16-án írt utolsó sor vége hiányzik.

Bizonyosnak látszik – a korábbi kritikai kiadás jegyzetében idézett példákból –, hogy részben vagy teljesen egy általunk nem ismert szöveg felhasználásával, utólag írta meg, illetve részben vagy teljesen utólag átnézte és átjavította a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-at Kazinczy. (Kazinczy, *Pályám* 2009, 862–865.)

A szöveg jelen kötetbeli helyét nem a hosszú és rétegzett keletkezéstörténeti időszak vége határozta meg, hanem az a feltevés, hogy Kazinczy a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* anyagát folyamatosan feldolgozta az 1828–1831-es útirajzokhoz, amelyeknek tehát keletkezéstörténeti előzményének, egyfajta adat- és emléktárának tekinthető.

Pestre. 1828.
[Pesten, 1828–1829.] [I.]
[Pesten, 1828–1829.] [II.]
[Pesten, 1828–1829.] [III.]
[Pesten, 1828–1829.] [IV.]

Szövegszerű egyezések alapján ez az öt, 1828–1829-es pesti utazást megíró szöveg szoros keletkezéstörténeti kapcsolatban van egymással.

A folyamatosan, 1831-ig írt *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* adatai és emléknyomai szolgálhattak e szövegek, továbbá a pannonhalmi és nógrád–gömöri utazásleírások alapjául. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. december 9-i és 23-i bejegyzései, a „Dolgozom Biographiámat" és az „Elvégzém az Erd. Leveleket" azonosíthatóan a *[Pályám emlékezete II.]*-re és az *Erdélyi levelek* egyik kidolgozására, az 1831. április 22-i bejegyzés, az „Útamat írom" pedig feltehetően a *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* című szövegre vonatkozik. Az 1831. május 13-i megjegyzés, „a' Muzárion' szamára" viszont vonatkozhat akár az 1828–1829-es pesti utazásleírások valamelyikére, akár egyéb közleményre is.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* és a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* (A továbbiakban: *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]*) tartalmi, szövegbeli hasonlósága alapján feltételezhető, hogy egymással szorosabb keletkezési kapcsolatban vannak, mint a *Pestre. 1828.*-cal. A *Pestre. 1828.* bővebben adja elő az elbeszélt eseményeket, mint a másik három szöveg, de az elbeszélt időtartam szűkebb, csak 1828-as eseményeket írt meg benne Kazinczy.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]* megírásának lehetséges kezdő idejét az elbeszélt események, az említett személyekkel való találkozás (l. a lenti táblázatokban), továbbá a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* dátuma (1829. május 27.) és a szövegek utalásai adják meg. A *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-ben ez olvasható: „én azon tizenegy holnapra, mellyeket tavaly és ez idén itt éltem el". Ez a tizenegy hónap úgy jön össze, ha Kazinczy mindhárom 1828–1829-es utazását figyelembe vesszük: 1828. február 18. – július 1., 1828. szeptember 14–29., 1828. december 1. – 1829. május 31. Eszerint 1829. május 31-e után keletkezett ez a szöveg. Két másik szöveghely ugyanezt erősíti meg: Kazinczy lerajzolta a Ráday-kastélyt („lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignettként metszethessem"), a rajzon olvasható a dátum: „Péczel, 1829. Mártz. 31d." (MTA KIK K 630, 74.) A másik utalás, „a' mi Palinénk, akkor még Fáy József' özvegye" szintén behatárol egy időpontot: 1829. április 12-én házasodott össze Szemere Pál és Csoma Borbála.

A keletkezési idő lehetséges zárópontját adja meg, ha a fenti idézetben az „idén" időhatározót a megírásra és nem az elbeszélés idejére vonatkoztatjuk: eszerint a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-t 1829. júniustól decemberig tartó időszakban írta meg Kazinczy.

A többi szövegek néhány utalása ugyanezt a feltételezést erősíti meg. A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-ben olvasható, hogy „a' Ráday ház […] két gyönyörű leányait virágzani, sok századok' lefolyta után is örömmel látjuk". A két lány egyike báró Prónay Albertné Ráday Erzsébet, aki 1830. március 18-án súlyos beteg lett, 30-án meghalt, erről Kazinczy április 3-án értesült (l. a *[Napló…]* 1830. ápr. 3-i jegyzetét). Tehát ez a szöveg ez előtt keletkezett.

Kazinczy grófi titulus nélkül említette Vay Ábrahám nevét a *Pestre. 1828.*-ban, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-ben és *[IV.]*-ben. Vayt akkor emelte grófi rangra a király, amikor Bereg vármegye főispáni helytartójává nevezte ki: a beiktatás 1830. június 22-én történt. (VÁRMEGYÉK I., *Szabolcs vármegye;* KazLev, 21/5163, Vay Ábrahám – Kazinczynak, h. é. n. [1830. jún.].) Kazinczy bizonyára az elsők között értesült rokona, barátja és vármegyei elöljárója előmeneteléről: tehát e szövegek írásakor még nem volt gróf Vay (a címeket másoknál megemlíti).

A szoros szövegszerű egyezések miatt ugyanazt a keletkezési időszakot feltételezhetjük a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*, a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* és a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* esetében is. Amennyiben a – lentebb idézett – KazLev, 22/5624, [5002/b.], Kazinczy – Szemere Pálnének, Széphalom, 1829. jún. 5. levél valóban a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-re és/vagy *[IV.]*-re vonatkozik, úgy a keletkezési idő 1829 júniusára valószínűsíthető.

A keletkezési sorrend megállapítása érdekében az egyes szövegek összevethető részleteit is megvizsgáltuk. E részletek alapján az útleírások szerkezeti felépítésében nem látható következetes egyezés vagy eltérés. Ezt szemlélteti az alábbi táblázat.

1. táblázat. Kísérlet a szövegek keletkezési sorrendjének, kapcsolatának megállapítására
(szövegeken át ismétlődő tematikus egységeket kerestünk, ezeket egyes szövegeken belül folytatólagosan beszámoztuk: a számok tehát oszloponként adják meg a szegmentumok sorrendjét; az elbeszélt eseményeket dátumhoz rendeltük, ahol lehetett, és időrendbe állítottuk – a [Pesten, 1828–1829.] [I.] nem került be a táblázatba)

Elbeszélt esemény	***[Pesten, 1828–1829.] [II.]***	***[Pesten, 1828–1829.] [III.]***	***[Pesten, 1828–1829.] [IV.]***	**Pestre. 1828.**
Szentgyörgyi János (1828. márc. 5–19.)	5	1 [töredék]	4	7
Schöfft/Scheff műhelyében		2	5	3
Ferenczy műhelye, művei (1828. jún. – 1829. máj. 3.)	2		6	2
1828. jún. 17. Richter festi Ferenczyt			7	5
Ferenczy-életrajz				1
1828. ápr. 16. Szentpéteri József		5	9	6
Szentpéteri József születési ideje		hely van kihagyva a dátumnak	utólag beírva	folytatólagosan beírva
1828. ápr. 16., a Muzéum látogatása: Krafft, Ender képei	1		1	
Simó Ferenc (1828. márc. 12.; 1829. máj. 27.)	4		3	8
Heinrich Thugut (1828. szept. 25. – 1829. máj. 6–22.)	3	3	2	
Richter Filep Antal (1828. márc. 29. – 1829. máj. 31.)		4	8	4

E mintavételben látható, hogy szövegenként változó sorrendben bukkanak fel a szegmentumok – így természetesen a feltehető időrendet is megtörik. Néhány hely alapján úgy tűnik, hogy az Aurorában megjelent szöveg, a *[Pesten, 1828–1829.] [II.]* és a *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* áll legközelebb egymáshoz, pl.: „Úgy bánék, mint a' költő, ki a' legsullyosb gondolatot az utolsó sorra tartja" *([Pesten, 1828–1829.] [II.])* – „de úgy bánok, mint a' Költők, kik a' legsullyosbb gondolatot az utolsó sorra tartják" *([Pesten, 1828–1829.] [III.])* – e részlet nincs meg sem a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-ben és *[IV.]*-ben, sem a *Pestre. 1828.*-ban. Mindez azonban a keletkezés sorrendjére nem döntő, hiszen az is lehetséges, hogy a két legközelebbi szövegállapotú szöveg között írt meg egy harmadik változatot Kazinczy.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* kidolgozását tekintve az Aurora közleményéhez, a szövegforrás szerkezetét, levélszerű formáját tekintve a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-hez kapcsolódik szorosan. Az Aurora szövegével majdnem szó szerint azonos részeket találunk a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-ben. Jellemző eltérés a szerkesztő-barát neve (*[Pesten, 1828–1829.] [I.], [IV.]* és *Pestre. 1828.:* Szemere; *[Pesten, 1828–1829.] [II.]:* Pali), illetve a Rádayak titulusainak és családi viszonyainak részletezőbb megadása a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-ben, illetve elhagyása az Aurora szövegének III. fejezetében (a többiben nincs hasonló szöveghely). A *Pályám emlékezete* átdolgozásai során Kazinczy jellemzően egyre részletesebben, pontosabban adta meg az egyes személyek adatait (rokonságát, hivatalát), ennek analógiájára feltehető lenne, hogy a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* később keletkezett, mint az Aurora szövege. E részek hiánya azonban szerkesztői kihúzás is lehet, ahogy a név átírása (Szemere → Pali) is lehet az Aurora-számot szerkesztő Szemere beavatkozása. A kézirat hiányában ez eldönthetetlen.

A Szemerére való keletkezéstörténeti hivatkozás a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-hez képest bővebben van kifejtve a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-ben, ahol az „előbbi levelem' folytatásaként" kitétel a kézirat előtt található és „I." számmal jelölt szöveg(rész)re, a KazLev, 21/4999 szövegváltozatára utal. A lelőhelyek szövegkörnyezete is szoros keletkezéstörténeti kapcsolatot feltételez e két szöveg között (l. a *Szövegforrás*nál). A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* eredetileg folyamatos számozása egyetlen szövegként hozta létre a két Guzmics-(ál)levelet, a javítások kettéválasztották ezt az egységet, a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-et pedig már eleve önálló számozás alatt írta meg Kazinczy. Ez is a keletkezési sorrendet mutatja meg.

A sorrend megállapítására két szöveghely összevetése volt döntő.

[Pesten, 1828–1829.] [III.]: „Szent-Péteri József Ezüstmíves. Született Rima-Szombatban, ." – A születés idejének hely van kihagyva, az adat nincs utólag pótolva.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]: „Született Szent-Péteri Rimaszombatban 1781. Apríl. 12dikén." – Ez a mondat utólagos beírás az előző sor utáni helyre, és a sor alá.

Pestre. 1828.: „Ferenczyn kivül Rima-Szombat még eggy Művészt szűle a' hazának (1781. Apríl. 12d.), Szent-Péteri József Ezüstmívest, a' Kígyó-úczában." – A mondat folytatólagosan beírva, tehát az írás során már tudta Kazinczy az adatot.

[Pesten, 1828–1829.] [I.]: „Ismét láttam, 's annyi esztendők mulva régibb barátimat, <Vitkovicsot, Sztrokayt,> Prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; <Helmeczit> itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Ká-" [A szöveg itt szakad félbe.]

[Pesten, 1828–1829.] [II.]: „Ismét láttam, 's annyi esztendők múlva, régibb barátimat, prépost Fejér Györgyöt, Vitkovicsot, Sztrokayt; itt az újakat, kiket látni olly igen óhajtottam, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyérit, Toldit és Bajzát, 's régibb ismerősömet Helmeczyt, hol magoknál, hol Palinknál, hol Bártfaynál."

[Pesten, 1828–1829.] [III.]: nincs ilyen szöveghely.

[Pesten, 1828–1829.] [IV.]: „Ismét látám itt, 's tizenhárom eszt. után régibb társainkat, Prépost és Bibliothecárius Fejér György 's Prof. Schédius Lajos, Curiális Prokátor Vitkovics Mihály és Sztrokay 's Doctor Kovács Mihály Urakat, és a' kiket látni olly igen óhajtottam, a' még eddig nem látottakat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt, Fenyéryt, a' Poetai Kézi-Könyv' Kiadóját Toldyt, Bajzát, és az ezek' barátját, Helmeczyt […]."

Pestre. 1828.: nem szerepel Helmeczy neve.

Szentpéteri születési adatának ismerete és felhasználása, illetve a bővítések és javítások alakulása (Helmeczi egyre hátrább kerülése) egyértelmű keletkezési sorrendet mutat, a két példasor adatai kiegészítik és megerősítik egymást.

A *Pestre. 1828.* a legbővebb kidolgozású szöveg, és Szentpéteri születési adata alapján a legkésőbbinek látszik. E besorolást azonban a szöveg néhány helye és a levelezés néhány adata elbizonytalanítja.

Idézetek a *Pestre. 1828.*-ból:

„Nála [Richternél – O. L.] töltött óráim bizonyosan azok közzé tartoznak, mellyekről ha majd Pestet elhagyom, legtöbb örömmel fogok emlékezni." E mondat szerint a szöveg írásakor még Pesten volt Kazinczy, ám Richter Filep Antallal 1828. március–júniusban, szeptemberben és 1829. májusban is rendszeresen találkozott, ezért nem tudható, hogy az 1828. február 18. – július 1., 1828. szeptember 14–29. és 1828. december 1. – 1829. május 31. tartózkodásai közül pontosan melyikre utalt. Tehát e három időtartam bármelyikére egyaránt datálható e megjegyzés alapján a szöveg keletkezése.

„A' szegény Krech [1828. – O. L.] Aprílisban megholt" sort értelemszerűen csak 1828. áprilisban vagy ez után írhatta le Kazinczy. Az évszám leírását a címbe foglalt évszám teszi feleslegessé: az „1828." feltehetően nemcsak az elbeszélt időt, hanem a keletkezés évét is mutatja.

Az utolsó elbeszélt élettörténeti esemény 1828. június 17-én történt, Richter ekkor festette le Ferenczyt (2. táblázat). Az elbeszélt események azonban csak a keletkezés lehetséges legkorábbi időpontját adják meg, a lehetséges záró időpontot nem.

A levelezés feltehetően e szövegre vonatkozó adatai:

1828. július 23-án azt írta Kazinczy Széphalomról Burián Pálnak, hogy: „Én mostani Pesti Útazásomat úgy írom meg hogy az Erdélyivel eggyütt valaha végre kiadhassam, mint Erdélyi Útazásomat. Ott akarok az Úr boltja 's az Úr érdemei felől is szóllani, mint Pestnek 's Budának minden nevezetességei felől szóllottam." (KazLev, 20/4932, 523–524.) Eszerint már elkészült („szóllottam") egy útirajz azon része, amely a pesti és budai nevezetességeket mutatja be. Burián válaszlevele és útirajzokba illesztett életrajza egyaránt ismeretlen.

Egy nappal később Bitnicz Lajosnak is hasonló adatkérő levelet írt Kazinczy Széphalomról: „Pesten-létem' historiáját írom, 's tudnom kell tanácskozásink' tagjai hol és mikor születtek. Bátorkodom kérni az Urat Professor Urat, méltóztassék velem tudatni a' maga születése' napját. Válaszát Pesten fogom vehetni, hova Augustusnak elsőbb napjaiban már indúlok […]." (KazLev, 20/4933, 524.) Bitnicz Szombathelyről 1828. augusztus 16-án kelt válaszlevelében megadta a kért adatokat: „Becses levelében kinyilatkoztatott akaratjának mentől előbb eleget tenni szoros kötelességemnek tartván, ezennel jelentem, hogy én *Ják* nevű és csupán Magyar ajkú helységben születtem Vas Vármegyében. Szombathelytől egy óra járásnyira, Julius' 17dikén 1790ben." (KazLev, 20/4935, 526.) Egyetlen ismert útirajzban, a *Pestre. 1828.*-ban található e levélváltással egybevágó szöveghely: „Bittnicz Lajos, Papja a' Szombathelyi Megyének, 's Mathes. és Magy. Nyelvet tanító Professor Szombathelytt, szül." Itt a „szül." után hely kihagyva a dátumnak, tehát Kazinczy be akarta írni, de még nem tudta az adatot. Eszerint Bitnicz válaszlevelének kézhezvétele előtt keletkezett e szövegrész. Bizonytalanságot okoz, hogy nem tudni, miért nem pótolta Kazinczy a hiányzó dátumot – ha valóban e szöveghely adathiánya a levélváltás oka, és nem egy ismeretlen útirajz.

A fenti adatok egyenként bizonytalanok, de az egymást kiegészítő információk alapján a *Pestre. 1828.* megírását 1828 közepére tehetjük. Legalábbis egy részének megírását, hiszen a Szentpéteriről szóló részletet a *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]* utánra kell tenni. Ennek magyarázata a *Szövegforrás* c. részben bemutatott rétegzettség: a *Pestre. 1828.* több szövegből összeállított útirajznak bizonyul az oldalszámozások elcsúszásai és a Fáyra vonatkozó szövegrész ismétlődése miatt.

Összesítve a fentieket: a *Pestre. 1828.* több fázisban keletkezett, az oldalszámozás alapján négy szövegegység különíthető el; a Burián Pálnak írt levél alapján az utolsó rész (de talán az első is: „szóllottam") 1828 július–augusztusában, a Szentpéteriről szóló (azaz a Fáy ebéd megismétlésével kezdődő rész, beleértve a Ferenczyről írtakat is) pedig a *[Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]* után íródhatott. A szöveg jelen kötetbeli helyét nem a keletkezéstörténeti időszak vége határozta meg, hanem az elbeszélt esemény ideje.

A keletkezéstörténet fontos vonatkozása, hogy (egy időben) folyóirat-közleményként kívánta megjelentetni Kazinczy az útleírását. Ennek egy sajátos formai-szerkezeti megoldása a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* és *[IV.],* amelyek egy Guzmics Izidorhoz címzett levél formájában, a Muzárion nyilvánossága számára megírt útirajz fogalmazványai.

A *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* és *[IV.]*-ben egy szerzői keletkezéstörténeti magyarázat is olvasható erről, utóbbit idézzük: „A' mit eggy más barátomnak eggy két vonással mondottam el, úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem' folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a' Muzárion' Olvasóji ismérhessék a' kiket és a' miket festek; különösen pedig az Artistai czikkelyt, 's ezt bővecskébben, hogy a' Művészség' szeretetét terjessze. Úgy hiszi ő, hogy a' mit a' Nyelv' dolgában (IV. Köt.) mondottam, azért tesz olly Olvasóknál, kik nem hasonlítanak Superint. Kishez, kevesbb hatást, mert repűlve megyek el tárgyaimon, 's Olvasóimat elkészűltebbeknek képzelem mint illenék. Engedek hát akaratjának. –"

E szöveget a KazLev 1. pótkötetének szerkesztője levélnek tekintette (KazLev, 22/5623). A címzett személye, a nyilvánosság kérdése e besoroláskor nem volt lényeges, hiszen a KazLev más publikálásra szánt leveleket is közölt. A fenti idézet alapján folyóiratcikknek is tekinthető a szöveg, a pesti utazásleírásokkal való szövegszerű kapcsolata miatt pedig útirajznak is. A szöveg formai szempontból is nehezen meghatározható, hiszen nincs címzés és megszólítás a szöveg felett – a „Guzmicshoz Kazinczy" megszólítás az I. szöveg előtt található – és nincs aláírás sem. Keltezés található a szöveg felett, de ez nemcsak a levelek, hanem az útirajzok sajátja is.

Lehetséges, hogy a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]*-re és/vagy *[IV.]*-re vonatkozik a következő levélrészlet: „Ma péntek van, én szerdán jöttem; sok dolog vár itt, és még is a' Guzmicshoz szólló levelet dolgozám újra ma, hogy küldhessem mihelyt alkalmam lesz reá. Végye a' mi kedves Palink ezen gondomat barátságom' jeléűl. Úgy hiszem mai dolgozásom inkább fogja megérdemleni javalását." (KazLev, 22/5624, [5002/b.], Kazinczy – Szemere Pálnénak, Széphalom, 1829. jún. 5., 432.) Ez megadná a keletkezés pontos idejét: 1829. június 5. Az viszont biztos, hogy az átdolgozott Guzmics-levelek elsődleges címzettje nem Guzmics volt, hanem Szemere folyóiratának közönsége.

Guzmics 1829. június 28-i levele Kazinczy korábbi április 17-i és 27-i leveleinek (KazLev, 21/4995, 4999) témájára válaszolt: „Nem tudom azonban, az én utolsómat, melly épen akkor indula tőlem hozzád, mikor a te utolsód indulhatott én hozzám, Pesten vetted e vagy másutt, vagy sehol sem. Ott én, ha jól jut eszembe, tettem egy két szót Muzarion felől. Azolta Te nem irtál […]." (KazLev, 21/5009, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1829. jún. 28., 67.) Itt három állítás segíti a Guzmics által ekkor ismert levélváltás azonosítását: 1. Guzmics utolsó levele Kazinczy utolsó levelével egy időben íródott; 2. Muzarionról írt benne Guzmics; 3. azóta Kazinczy nem írt. Ezen állítások az áprilisi levélváltásra vonatkoznak, pontosabban Guzmics április 12-i (KazLev, 21/4992, 42: „Ugy olvasám a Muzariont, édes Barátom […]") és Kazinczy április 17-i levelére. Vagyis Guzmics levélként sem az április 27-i (KazLev, 21/4999), sem a május 27-i (KazLev, 22/5623; *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*) keltezésű szövegeket nem ismeri ekkor. A KazLev, 21/4999 Guzmics másolatában is fennmaradt, de ha a fenti érvelés helyes, akkor ezt csak később ismerte meg; a KazLev, 22/5623, azaz a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* szövegének ismeretére nem találtunk adatot. E két utóbbi szövegről tehát feltehető, hogy nem elküldött levélként, hanem már eleve publikálásra szánt szövegként hozta létre Kazinczy.

Guzmics Izidor 1829. augusztus 28-án Kazinczynak írt levelében ez olvasható: „mondá nékem jó Szemerénk, hogy Te engem egy irással készülsz meglepni, melly Muzarion közelebbi köteteit illetné". (KazLev, 21/5036, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1829. aug. 28., 103.) Az utalás feltehetően a KazLev, 21/4999-es levélre, továbbá a Guzmics nevéhez köthető többi levélformájú (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 125–154) és utazásleírásnak tekinthető szövegekre vagy ezek változataira vonatkozik. Váczy János szerint ez az 1829. augusztus 28-i levél is publikálásra készült: „Guzmics e levelet oly czéllal írta, hogy a *Muzárion* újabb kötetében megjelenhessen; azonban Szemere talán nem találta mindenben igazságosnak, elég az hozzá, hogy nem adta ki; de a *Muzárion* V. kötetének 1–98. lapjain közölt *Viszonyok* című elmefuttatás, a mely bírálat alá veszi a folyóirat III. és IV. kötetét, sokat merít Guzmicsnak és Kazinczynak erre vonatkozó leveleiből." (KazLev, 21/5036, 672.)

Kazinczy és Guzmics – nyilván Szemere tudtával és ösztönzésével – egy cikksorozatot készült írni a Muzarionba, egymáshoz írt levél formájában. A sorozat nem készült el teljesen, de részletei fennmaradtak kéziratos formában, illetve Szemere felhasználta a Muzarionban és az általa szerkesztett Aurora-számban. A kéziratok egy része formája alapján levélnek tekinthető, ezért bekerült a KazLev-be is, a kéziratok némelyike utazásleírásnak tekinthető, ezért a jelen kötetben is kiadható, de egy Kazinczy–Guzmics–Szemere szerzőségű szövegcsoportként is meghatározható lenne. Mindez átvezet a pannonhalmi útleíráshoz, hiszen annak nemcsak szereplője Guzmics és megidézett alakként Szemere, hanem Kazinczy szövegére éppígy Szemerének címzett, publikációra szánt levél formájában válaszolt Guzmics (l. kötetünkben: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. [Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára]*).

A *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-t ezért tekinthetjük folyóiratcikknek, pontosabban egy cikksorozat részének, hiszen a római számozás (I., II.) erre utal. E szemlélet magyarázza, hogy csak a II. számú szöveget adjuk ki a jelen kötetben, ahogyan az Aurorában megjelent szöveget is leválaszthattuk a cikksorozat másik két – más szerzőjű – szövegétől.

Csahinen Károly a *Kazinczynak egy eddig föl nem ismert műve* című cikkében ugyancsak amellett érvelt, hogy útirajznak tekintsük ezt a Guzmicsnak írt szöveget. Ő három útleírást mutatott be: a *Pestre. 1828.*-at, *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*-t és a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-et. Utóbbiról írta: „Kazinczynak a kiadásban 5623. (5002/a) sz. alatt közölt, Guzmics Izidorhoz 1829. máj. 27-én írt levele (422–429. l.) valójában nem más, mint egy tervezett és Szemere Pál Muzárionában közlésre szánt utirajznak egy részlete." (Csahinen 1936, 101.) Csahinen a keletkezési sorrendet is megadta. Szövegrészek összevetése és (általunk is idézett) levelek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a *Pestre. 1828.* 1828 júniusában készült, a Guzmics-szöveg 1829-ben, az Aurora közleménye szintén 1829-ben és ez „a harmadik átdolgozás Kazinczy pesti élményeinek végső szövegezése". Ez utóbbi megállapításához azonban nem tudott meggyőző érveket csatolni, sem a levelezésből, sem a szövegösszevetésből. (Csahinen 1936, 102–104.)

Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.
Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* című útirajzot 1831. április 19–24. között írta Kazinczy. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1831. április 23-i bejegyzése – „Útamat írom" – összhangban van az útirajzzal egyidejű levelek állításával, pl.: „Én ezt Péczelen dolgozám Szemerénél Apríl. 19d. és 24d. közt, míg ő a' szomszéd szobában Muzárionát." (KazLev, 21/5318, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pécelen, 1831. ápr. 21 – máj. 1., 533.) Néhány nappal később már meg is jelent az útirajz. Kazinczy Mocsáry Antalnak 1831. május 18-án így ajánlotta a művet: „Nem nagy dolog; négy napomba került megírása […]" (közölte Bakos 1961; vö. KazLev, 24, 416).

A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1831. április 30-i bejegyzése szerint e napon készült el a nyomtatvány: „Elkészűl a' Typograph." Ugyanezt a napot említette egy Kis Jánosnak írt levelében is: „A' nyomtató Apríl. 30d. éjjel végzé el munkáját […]." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)

A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1831. május 1-i bejegyzéséből az is tudható, hogy 39 példányt vett át Landerer Lajos (1800–1854) nyomdájából Kazinczy, és azt is feljegyezte, hogy kiknek adott a kötetből: „14 exemplár velint és 25 ordinarius áltveszek a' Typogrból a' 14 velint és 15 expt a' Compactorhoz. 10 magamnak.

Guzmics.....1
Toldi, Bajza.....2
Vörösm. és Fenyéri 2.
Dezsőffy.....1.
Kisfaludy Sándor.....1.
Szemere.....1.
Rumy.....1
Szalay.....1"

A *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* című kéziratos szöveg keletkezési idejét egy 1831. augusztus 6-án kelt Kazinczy-levél határolja be: „Az Erdélyi, Pannonhalmi, Nógrádi Utak e g g y t o n u s b a n készek. Következik az 1801. és 1828, 29 és 31diki Pesti út. –" (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, [Széphalom], 1831. aug. 6., 615.) Kazinczy a szövegkiadásunk forrásaként már megnevezett kéziratkötetre utalt. A nógrád–gömöri útirajznak ebben található meg az egyetlen ismert autográf szövege, az *Erdélyi levelek* esetében azonban sok (16) változat ismert. Az erdélyi útleírás átdolgozásainak számos oka lehetett, de legjobban a barátok és az érintett személyek elvárásainak ösztönző ereje dokumentálható. (Erről lásd Szabó Ágnes bevezető tanulmányát a kritikai kiadásban: Kazinczy, *Erdélyi* 2013.) A pannonhalmi útleírás megjelenése után alig néhány hónapot élt már csak Kazinczy, de így is jelentős visszajelzéseket kapott. Feltehető, hogy elsősorban e visszajelzések hatására dolgozta át a már kiadott szövegét, az útirajzok tervezett újabb kiadásának egységes tónusa csak járulékos nyeresége lehet e változtatásnak.

A pannonhalmi út két kidolgozása között a legszembetűnőbb különbség az, hogy a második változatból hiányzik az irodalmi vitát, az ún. Conversations Lexicon-i pört bemutató részlet. Ez tehát Kazinczy változtatása, és nem a szöveget elsőként kiadó Toldy Ferenc vagy Bajza József beavatkozása (Kazinczy, *Utazásai* 1839). Az átdolgozás során általában kisebb javításokat végzett Kazinczy, az egyetlen nagyobb terjedelmű változtatás ezt az irodalmi vitákat érintő törlés. A szavak cseréje, a szórend és egy-két félmondat megváltoztatása sokszor 'csak' a stílust színezi vagy a dramaturgiát erősíti, néhány helyen azonban bizonyos, hogy a Guzmics-szövegekben tükröződő vitákra felel az újraírás (ezekről később lesz szó).

Néhány eltérés:

Az autográf tisztázatra jellemző az *ő*-ző szavak használata: „sötétvörösre" (átírva ebből: „s*e*tétver*e*sre"). Az 1831-es kiadásban: „setét-veresre"; tehát ez a javítás is jelzi, hogy a nyomtatvány szövegállapota a korábbi.

Szintén jellemző változtatás, hogy a kézirat magyarul adja az 1831-es kiadás idegen szavait: ovális → hosszaskerek; kicalculált → kipontozgatott; modulációhoz → zengésekhez; romántos völgy → regényes völgy; thrónon → királyi széken; protestatiómmal → ellenkezésemmel.

Néhány – talán sértőnek ítélt – szövegrész elmaradt az autográf tisztázatból: „Az említett két asszony felfordíta eggy asztalt, 's annak üregében fekvék; az eggyiknek férje, három taboureten, hitvese mellett"; „[a korábbi apát] készebb vala rossz felmenőn járni, mint új útat vonatni és csináltatni" – e megjegyzések csak kiadványban olvashatók.

Kazinczy kijavította többek között a téves Astricus (kiadásban) nevet a helyes Adalbertre (kéziratban). Erre az esztergomi hercegprímás Rudnay Sándor már májusban, az útirajz kézhezvételekor felhívta a figyelmét: „Nem ok nélkül sajnálom, hogy ittlétébe Tábla Biró Úr engem barátságos látogatásával nem szerencséltetett, melly alkalommal némelly tévedéseknek, p. o. a' 44^{ik} lap, hogy Szent István Astrictől, nem pedig a' mint közönségessen tudva vagyon Szent Adalberttől kereszteltetett meg, elejét vehettük volna." (KazLev, 23/5932, Rudnay Sándor – Kazinczynak, Esztergom, 1831. máj. 24. – A névtévesztésről Rumynak is írt Kazinczy: KazLev, 21/5380, Kazinczy – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1831. aug. 8., 631.)

A *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* megjelenésekor szorosan kapcsolódott egy irodalmi, irodalompolitikai vitához, a Conversations-pör szövegeihez és azok értelmezéséhez (a *Conversations Lexicon*-i pörről: *279*), és – ettől bizonyára nem függetlenül – a nemzeti témájú irodalomról kibontakozó vitához. A már idézett levélben így írt Kazinczy a vitában érintett Toldy és Bajza reagálásáról: „[…] én Vasárnap reggel [május 1-én] Szemerével eggyütt mingyárt mentem Schédelhez és Bajzához. Az utolsóbbat Schédelnél találtuk. Áltadánk a' két exemplárt nekik, 's én kértem őket, hogy az említett szakaszt olvasnák fel fenn szóval. Bajza olvasta, 's nyugalomban, mintha Algír felől olvasott volna eggy czikkelyt az Ujságlevelekből, 's elvégezvén ezt mondá, ismét hihetetlen nyugalomban: »Én felelni fogok.« – Valóságos duellánt! Irtózom az illy gonosz nyugalomtól, noha tudom, hogy ez a' nyugalom düh és nem nyugalom. – Schédel tűzbe jött, kifakadt, vádolt, hogy l. 45. hol haragom dévajságba csap által 's Árpádot *becsületes embernek* neveztem, Vörösmartyt bántom. De mind Szemere, mind én megmondánk, hogy magyarázgatni nem szabad, 's Vörösmartyra annál inkább nem, mert ők tudják, hogy én a' Zalán' futásán tanítottam fiamnak,

miben áll a' poetai beszéd' szépsége." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)

Döbrentei szintén e vita felől olvasta a művet – legalábbis Kazinczy szerint: „Döbr. tart mindentől a' mi tollamból foly, 's végig forgatta a' Teleki szobájában a' könyvet [1831. május 2-án]. Azt a' gyalázatos pert, melly a' Convers. Lexicon eránt folyt, én az ő büdös gőgjének tulajdonítom; ha ő kevélyen, és a' mint szokott gondolatlan leczkékkel nem felelt volna a' Fenyéry' kérdéseire, nem volt volna ez a' lárma. Elég volt volna Fenyérit visszacsipkedni. – Hogy Gróf D[essewffy] elfelejté magát, nem lehet tagadnom." (*Uo.*, 538.)

1831. május 2-án Kazinczy a kiadványt bemutatta az Akadémiának: „az Űlésben beadom" (*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*, május 2-i bejegyzés); „Pannonhalmi Útamat bémutattam Máj. 2d. az Academiának, 's ajándékúl a' két Elől̃lőnek is, és a' Casínónak." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 538.)

Kazinczy egy igen kényes helyzetben találta magát. A pesti közegben nemcsak barátainak és írótársainak osztogatta a példányokat, hanem olyan személyeknek is, akiket akarva-akaratlanul megtámadott a szövegével. Ugyanezt tapasztalhatta majd meg Guzmics leveleiből: Pannonhalmán szintén megosztotta az olvasóit.

A pannonhalmi olvasókkal az alábbiakban hosszabban foglalkozunk, mivel meghatározó szerepük van nemcsak a fogadtatástörténetben, hanem a pannonhalmi útirajz újraírásában, tehát a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* keletkezéstörténetében. Szövegeik több helyütt értelmezik és magyarázzák Kazinczy szövegét, ezért tárgyi jegyzetként is olvashatóak.

Kazinczy pannonhalmi tartózkodásának első – általunk ismert – nem Kazinczy hangján megszólaló dokumentuma Pázmándi Horváth Endre levélkéje. A pannonhalmi barát, Guzmics Izidor felhívta a monostorba a pázmándi plébánost, akinek a válasza fennmaradt:[1]

„*1831. apr. 10.*
Guzmicshoz.
Barátom!
Örvendetes hirt izentél! – Már kezdettem nem hinni, hogy Kazinczy lássa Pannonia halmát. A' szolgálat után igyekezem hozzátok. Addig is csókolom Kazinczynkat. A' Magány is szivesen vár benneteket. Valete!
Pázmánd. Aprilis 10én. 1831. Horváth Endre. mk.
most érkezett hozzám a Pápoczi Prépost ő Nagysága.
(Drezmiczer József.)

[A címzés a túloldalon:]
Nagy-tiszteletű Guzmics Izidór Professor Urnak a Szent Hegyen."

Ez az üzenet mindenben alátámasztja Kazinczy és Guzmics visszaemlékezését a Pázmándi Horváthtal történő találkozás időpontjára és helyszínére vonatkozóan, és talán az is érzékelhető, hogy Pázmándi Horváth örömmel készült a találkozásra.

A következő – általunk ismert – nem Kazinczy által megfogalmazott szöveg a pannonhalmi útról 1831. április 12–15-re van keltezve. Ez az első külső hangon megszólaló beszámoló az eseményekről egy Guzmics Izidor által Szemere Pálnak címzett levélfogalmazvány. A szöveg a Kazinczy-levelezés jegyzetei között Váczy János közlésében jelent meg.[2]

---

[1] DRE RL, Szemere-tár, 11. kötet, 152–153: Horváth Endre – Guzmics Izidornak, Pázmánd, 1831. ápr. 10. Az autográf levélüzenet szövege egy kisebb méretű lapon van, Kazinczy utólag ráírt megjegyzései dőlttel jelölve; a lap túloldalán található a címzés.

[2] KazLev, 21, 733–734. Váczy János jegyzete a kéziratról: „eredetije a Sz. Benedek-rend pannonhalmi könyvtárában van. A levél egész terjedelmében itt következik". A pannonhalmi kézirat feltehetően csak fogalmazvány, emiatt, és mert a Szemere-tárban nem található meg az esetlegesen elküldött levél, bizonytalan a szöveg elküldése. (A Szemere-tárból egyébként hiányzik több olyan Guzmics-levél, amely a kéziratkatalógus adatai szerint megvolt.) A levelet Váczytól újraközölte Busa Margit: Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 36–37.

E levelet a dátum, a júniusi vásár és a folyóügyek említése szerint akkor kezdte el írni Guzmics, amikor még ott volt Kazinczy, és elutazása után fejezte be, de még az útirajz május elsejei megjelenése előtt. Gyanúra adhat okot azonban, hogy éppen a később nagy vitát kiváltó betűmetszéssel és Pázmándi Horváth látogatásával fogalkozik kiemelten. Ezért nem kizárható, hogy valójában a már megjelent útirajzra tett kritika, az ún. *Jegyzések* egyik első fogalmazványáról van szó. A *Jegyzések* szövegei ugyanis szintén a Guzmicstól Szemere Pálnak címzett levélformában íródtak, és *Jegyzések*ként csak a Kazinczyhoz írt leveleiben nevezi meg e szövegeket Guzmics. Eszerint ez egy visszadátumozott levélformájú cikk lenne, amelyben a megszólaló elbeszélő időbeli és műfaji pozíciója éppannyira fiktív vagy nem fiktív, mint Kazinczy útirajza.

Külön érdekessége azonban, hogy elárulja a Kazinczy-útirajzban titkolt betűt, sőt betűket, amelyet a széphalmi vendég Guzmics, Szemere, Török Sophie és a saját nevén túl vésett fel a pannonhalmi monostor kertjének fáira:

„Mindjárt a kerti erdő szélében áll egy Ailantus, veszi kését, és egy G. betüt vés kérgére csuda ügyeséggel. Te mit csinálsz? kérdém. Csak várj, mond, s közel ott egy más fára B-et. – Ha én ugy tudnék, nevedet én vésném; vésd magad helyettem. Megyünk, és vés Sz-et, közel FK 1831et, mindjárt mellette S-et, s a kettő között, de csak délután, ismét egy B-et, a két B titkai közzé tartozik."

Vagyis még két B betűvel állított emléket Kazinczy, és a sejtetésekből biztosra vehető, hogy női ismerőseinek. Mivel az ismert női névnél (Sophie) a keresztnevet jegyezte fel, így elsősorban két olyan Borbálára gondolhatunk, akikkel a közelmúltban találkozott. Így az egyik talán Szemere Pálné Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858); a másik talán – akivel szintén találkozott az út előtt 1831 márciusában –: gróf Ráday Gedeonné [IV.] gróf Teleki Borbála (1811–1841), gróf Teleki József lánya.

Guzmicsnak május elsején küldte el a kis nyomtatványt Kazinczy, a barát május 10-i levelében írt először a könyvről:

„Mit mondjak? Te hő, Te igaz, de hideg is, s, talán igaztalan is vagy. […] De mit vétett Szeder, hogy olly hidegen, mit Endre, hogy olly nem szépen, szólasz rólok? […] – És Endre! minő arcczal fogom én neki Útadat nyujtani. Már már feledte hogy egykor bántátok egymást, s a tied lőn. […] S most neki Utadat, a nekem olly kedvest, a neki, mihelyest olvasandja, olly kellemetlent, én nyujtsam! Szeretném, ha Endrét nem említed vala.

És belőlem mit tevél? A coelibatus heves barátja! ha tudom, hogy ez tolladra jő, majd e tárgyról bővebb leczkét adok, mellyet ha meghallál, a *heves barát* el fog maradni. […] Tőlem, Kazinczy, sok uj ideát! Ki hiszi ezt el? ki fogja valaha hinni? […] De azt, mit azon Harczról beszélsz, Oedipusz értse; én, ki csak be vagyok e dologba avatva, beszédeden eligazulni nem tudok. Kik azok az Árpád tömjénzőji?" (KazLev, 21/5325, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. máj. 10., 543–544.)

Kazinczy május 12-i válaszlevelében (KazLev, 21/5328) igyekezett megnyugtatni barátját, aki a következő, május 15-i viszontválaszában már némileg visszakozva írt a munkáról. De fenntartja véleményét, miszerint az útirajz nem festette elég híven Kazinczy lelkét, és többeket megsértett, különösen Pázmándi Horváth Endrét. Emiatt beavatkozás, egy mentőírás csatolása „szükséges a te lelked nyilvánabb kimutatására, s Endre, s másoknak lenyugtatásokra". Guzmics június 22-i Kazinczynak írt leveléből idézzük a Pázmándi Horváth Endrére vonatkozó sorokat, hiszen ez lesz a kiindulópontja egy elhúzódó – és az útirajz átdolgozására szövegszerűen is ható – vitának, és úgy látszik, ekkorra már igen átgondolt véleménye volt Guzmicsnak és Pázmándi Horváthnak is:

„Endre, édes Barátom, felette bántva érzi magát általad, mint eleve gondoltam. Irni készül ellened; iparkodtam lebeszélni őt, azzal biztatván, hogy én az egész dolgot szépen el fogom igazítani. Ezt tenni eltökélett szándékom, igen tisztelt barátom. Nem Téged féltlek én Endrétől; őt magát magától féltem inkáb. A dolog múlasztást nem szenved. Tudva lenni akarom, még minekelőtte összejövendünk, a mit irandok. Ehez szükséges a te lelked nyilvánabb kimutatására, s Endre, s másoknak lenyugtatásokra, hozzám irt leveleidből a következendőket kivonnom. […]

[Guzmics itt hosszan idéz Kazinczy korábbi leveleiből – O. L.]

Engedd édes Barátom e szép, e tiszta itéletekkel, gyönyörü érzésekkel elöntött helyeket leveleidből Jegyzéseimbe, mellyeket Utadhoz fogok irni, fűzhetnem. Törültess, változtass, adass hozzá-

jok, hamiket jóknak találsz. Mert azon közben, hogy a félívet megirtam, s most e lapot irom, lent voltam Szederrel Endrénél. Minden eléterjesztésünk haszontalan. Ő az én szelíd eligazításommal nem elégszik meg. Már kész nála [a] Replica. Siess azért engedő vagy tiltó leveleddel, hogy tüstént küldhessem én is nyomtatás alá. Javalj, hol adjam ki? Nem volna e jó a Muzarionban? ha ugyan a Muzarion nem késik, és felveszi. Talán Szemere még ott van társaságodban; tanácskozzatok, javaljatok. – Nem tudod Te, mert számba venni alig juthatott eszedbe, mennyit mondál Endre bosszúságára mikor azt mondád, hogy lelke elevensége egészen elhagyta, és, töbnyire szőlőjében lakik. Ellenben én tudom, hogy ez a te gondolatlan elmondásod Endrére semmi rossz következést nem vonz, mint talán ő képzeli, s talán vonz is, ha maga fogja magát védni. Én a dolgot ugy fogom feladni a mint van, s hiszem, jó ember nem fogja neheztelve venni." (KazLev, 21/5354, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. jún. 22., 582–585.)

Guzmics tehát szükségesnek és halaszthatatlannak látta, hogy egy mentőírást csatoljon a pannonhalmi útirajzhoz. Ez az „eligazítás" azonos lehet azzal a levélformájú cikkel, amelyet két nappal későbbi dátummal ellátva Szemere Pálnak, a Muzárion szerkesztőjének fogalmazott: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. (Lelőhely: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 19 lap.) Kazinczy és Szemere ekkor már Nógrádban és Gömörben utazott (1831. június 12–29.). A Kazinczyhoz írt levelet és a Szemerének írt cikket nem kézbesíthette a kolerajárvány miatt a posta olyan gyorsan, ahogy Guzmics szerette volna. (Utóbbit valószínűleg el sem küldte Szemerének, erről l. alább.) Kazinczy soron következő, július 10-i levelében (KazLev, 21/5357) nincs szó a pannonhalmi utazásról, csak július 16-án tudott válaszolni a fentebb idézett levelére Guzmicsnak. Ekkor eltiltotta a mentőírás közzétételétől:

„Én miolta haza érkezém Pestről, melly Jún. 30d. történt, ki nem léptem udvarom' kerítésén, 's tűröm az élet' terheit, csak hogy okot ne adjak annak gyanítására, hogy a' bajt oda a' hol az nem volt, én hoztam be. Postára sem küldhetek, 's csak tegnapelőtt vehettem azokat úgy, hogy a' Zemplényi őr átadá az Abaujinak.

[…]

Jelentsd hív tiszteletemet Méltós. Fő-Apát Urnak, […]. Öleld nevemben Fábiánodat, és minden társaidat, 's mondjad nekik hogy én soha sem fogok öröm nélkül visszaemlékezni Pannonhalmán töltött napjaimra. Fáj nekem, hogy Endre engem félre érthetett. Mint hiheti ő azt, hogy az a' szív, melly Pannonhalmán annyi örömnek nyilt meg, érezhetett volna gyűlőletes érzéseket? Nem, édes barátom, a' szíveket vizsgáló Isten tudja, hogy én Endrét nem csak tisztelem és becsűlöm, hanem szeretem is. 'S bántás e azt mondani, hogy ő magányában lakik inkább, mert Plebaniája egésségtelen és szűk? 's az, a' kinek terhére van testessége, a' kinek kínt csinálnak lábai, olly eleven lehet e mint volt? […]

Megolvasám leveledet, 's szabadon hagyom hogy leveleim kiírt czikkelyeivel tehesd a' mit akarsz; de kérlek eggyszersmind, hogy a' két utolsó czikkelyt vagy egészen hagyd-el, vagy ne említsd V–t és társait. Nékik e m l í t e t n i is kedvetlen volna. […]

[…]

Úgy áldjon meg engem a' szíveket vizsgáló Isten, hogy én nem tudom érteni, mint képzelheti magát E– általam megbántva.

Várd feleletemet leveledre, addig semmit ki ne bocsáss. Nemesen fogom viselni magamat." (KazLev, 21/5362, 596–597.)

Guzmics egyszerre kapta meg Kazinczy július 10-i és 16-i levelét (21/5357, 5362): „Kettős leveledet, nagy tiszteletű Barátom, egymás után vettem nagy vigasztalásomra és örömemre […]." (KazLev, 21/5371, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. júl. 27., 611–612. – A levél itt nem idézett soraiban említette a koleráról vett híreket, ez jelzi, hogy valóban Kazinczy fentebb említett leveleire utalt, és nem egy vagy két ismeretlen, a KazLev-ben kiadatlan levélre.) Kazinczy július 16-i levelében felhatalmazta barátját a levélidézetek felhasználására: „szabadon hagyom hogy leveleim kiírt czikkelyeivel tehesd a' mit akarsz", de azt is határozottan kérte tőle, hogy „semmit ki ne bocsáss"-on. Az egymásnak ellentmondó engedélyből és tiltásból Guzmics a számára kedvezőt választotta ki: „Vévén engedelmedet leveleidből a dologhoz tartozókat kivonhatnom, tüstént tisztáztam a Jegyzéseket; ma fogom az Apáttal közleni, s aztán sajtó alá küldöm. Reméllem,

te bántódva nem fogod általok érezni magadat, s Endre is meg fog elégedni velek, vagy hát neki mindent hijában mond az ember." (*Uo.*, 612–613.)

Guzmics július 27-i levelében a „tüstént tisztáztam a Jegyzéseket" kitétel az útirajzra tett megjegyzés keletkezésére világít rá. Vagyis Kazinczy levelének kézhezvétele előtt már volt egy fogalmazványa, majd ezután és a válaszlevél írása előtti napokban átírta a *Jegyzések* e fogalmazványát tisztázattá. Vagyis a július 27-e előtti nap vagy napok a *Jegyzések* két szövegének keletkezését behatároló időszak. A fogalmazvány ez előtt, a tisztázat ekkor készült. Ismert egy harmadik szövege is: amit elküldött végül Szemerének. Tehát a három *Jegyzések,* avagy Szemere Pálnak címzett levél adatai:

1. Autográf fogalmazvány: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. – Lelőhely: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 15a–19a. Kiadatlan.

2. Autográf tisztázat: Guzmics Izidor – Szemere Pálnak, 1831. jún. 24. – Lelőhely: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, BK 127/IV.1./3., 1a–11b. Megjelent: Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 38–46.

3. Az elküldött autográf szöveg: Szemere-tár, 11. kötet, 246–274: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára).* Boríték és mellékletek nélkül. Megjelenése: Orbán 2014. A szöveg a jelen kötetben: *383–390.*

A pannonhalmi könyvtárban tehát két szöveg található. A tisztázat van előre sorolva, ez formailag is elkülönül, ugyanis széles margó van hagyva a javításoknak, továbbá fejezetszámok is vannak, míg a fogalmazványban egyik sincs. A 12. lap mindkét oldala üres, 13a–14a oldalakon egy religióról szóló fogalmazás található, amely formailag (széles margó) a tisztázattal rokon.

A pannonhalmi könyvtárban őrzött két szöveg keletkezési idejének meghatározását Kazinczy július 16-i levele és Guzmics július 27-i válaszlevele határozza meg. Kazinczy ezt írta: „kérlek egyszersmind, hogy a' két utolsó czikkelyt vagy egészen hagyd-el, vagy ne említsd V–t és társait." (KazLev, 21/5362.) A fogalmazványban (1. szöveg) így idézte Kazinczyt Guzmics: „A megverdesettek belém akarának kapni, hogy én az Árpád hivatlan magasztalója alatt Vörösmartyra, s Czuczorra, s most már Horvát Endrére, tettem a czélzást. De el némítanom őket könnyü volt; hogy mind a hármok érdemét ismerem és vallom s hirdetem." A tisztázatban (2. szöveg) pedig ez olvasható: „Elnémítanom őket könnyü, mert kiket ők gyanújok alá vettek, azoknak érdemeiket ismerem vallom és hírdetem." Vagyis a neveket tartalmazó mondat elmaradt, vagyis Kazinczy 16-i levelének megfelelően törölte Guzmics. A szövegcsoport keletkezési idejének kezdetét a június 22-i Guzmics-levél jelöli ki: „Engedd édes Barátom e szép, e tiszta itéletekkel, gyönyörü érzésekkel elöntött helyeket leveleidből Jegyzéseimbe, mellyeket *Utadhoz fogok irni,* fűzhetnem." (Kiem. O. L.)

Tehát a fogalmazvány 1831. június 22. és július 23. között (?) keletkezhetett, a tisztázat pedig 1831. július 23–27. között (?).[3] A szövegben keltezésként megadott „Jun. 24d. 1831." dátum nem a megírás pontos ideje. Ebben a formában a két szöveg egyikét sem küldhette el Guzmics Szemerének publikálásra, hiszen egyik sincs befejezve.

A tisztázat szövege a kézirat 11b oldal alján egy mondat közepén félbeszakad:

„Ezek K. Utjára jegyzéseim. Te Édes barátom, látod, melly könnyű tanult embernek is botlani, és botlása által, minden jó akaratja mellett is, izetlenségeket támasztani. Vajha megtanulnánk egymás botlásán nem rágódni; azokat"

Ezen az oldalon még kb. 3-4 sornyi üres hely maradt, tehát a szöveg vége nem elveszett, hanem nem készült el. A 12ab üres. A 13a–14a oldalakon azonos szövegbeosztással (nagy margóval) és írásképpel egy töredékszöveg található a religióról, amelynek kezdete: „kifejtéséből, dajkálásából a keresztény religio, melly örök igazságon, önkénytelen s határtalan szereteten, s egy rendületlen bizodalmon, egy a földtől felemelő, a halhatatlanság tiszta boldog egébe kegyesen vezető reményen

[3] A levelek kézbesítésének és nem megírásának idejét kell figyelembe venni, és a járvány miatt erre biztosan lehet egy hetet számolni: Kazinczy egy 1831. augusztus 8-án Pesten feladott levelet 16-án vett kézhez: KazLev, 24/6194 jegyzete, 754.

épült, s az emberiség jobb természetét ugy birja, hogy zsengéjit is kémélve simítsa, s édes anyai kezekkel nemesítse? […]"[4]

Ez, amennyiben nem véletlenül van a jelenlegi lelőhelyén, azt jelzi, hogy Guzmics érzékenységét sértette az útirajz profán leírása a szerzetesek közös asztali imájáról, az, hogy a szerzetesek regulájit házi szokásként értékeli, a bencés közösséget pedig világi közösségekhez méri. A lelőhelyen ezután következik a fogalmazvány. Itt, 18ab oldalakon *Mentségek* alcím alatt több – Guzmics fentebb idézett leveleiből ismert – idézet található Kazinczy leveleiből, amely hiányzik a tisztázatból.

Guzmics elküldött levele, azaz a kiadásra szánt *Jegyzések* kapcsolódó szövegforrásként teljes szöveggel jelenik meg kötetünkben: *Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)* (*383–390*). Ez az autográf Guzmics-kézirat a Szemere-tárban található meg, így a lelőhely alapján bizonyos, hogy ezt valóban elküldte Szemere Pálnak. A június–júliusi fogalmazvány és tisztázat után e szöveg augusztus 5-i keltezése a leírás (letisztázás és/vagy megírás kezdetének) valóságos ideje lehet, a kézbesítés ideje azonban bizonytalan, a kolera miatt feltehetően késett a posta.

Guzmics ezen mentőírása kiadatlan maradt. Váczy János szerint: „Guzmicsnak ez a védelme nem jelent meg, a Muzarion V. kötete késett, s közben Kazinczy meghalt s egyéb gondoskodást tett szükségessé a hű barát szeretete: gondoskodni az özvegyről s árváiról." (KazLev, 21/5354 jegyzete, 743.) A kortárs nyilvánosság éppen ezért, a hű barátok tapintata és szeretete miatt, bizonyára kéziratban sem ismerte meg.

A szöveg jelen közlését az indokolja, hogy számos tárgyi jegyzet értékű megjegyzést tartalmaz, és hogy Guzmics véleményét részben ismerte Kazinczy a levelekből, és ez bizonyosan hatással volt rá a pannonhalmi útleírás második kidolgozásakor.

Guzmics mentőírása a kortárs nyilvánosság előtt rejtve maradt, Guzmics hű barátnak bizonyult, és Kazinczy árváiról, özvegyéről és irodalmi hagyatékáról példamutatóan gondoskodott. Barátja, Pázmándi Horváth Endre „replicá"-ja azonban elkészült és meg is jelent, de már Kazinczy halála után: 1832-ben *Felvilágosítás Kazinczy Útjának 25-d. lapjára* címen a Sas nevű folyóiratban.[5] Ennek története ismert, a levelek formájában írt választ Váczy János a KazLev, 21/5354 jegyzetében részletesen ismertette egy Guzmics-levél jegyzetében. Eszerint Pázmándi először lemondott volna a replikáról a kolera és Kazinczy halála miatt:

„Az 1832. évben azonban Thaisz András örömest kiadta a Horváth Endre és Pátfalvi Márk között ez ügyben folyt levelezést a *Sas* X. köt. 3–10. 11. lapjain, a honnan Toldy kiadatlan *Glottomachusok* kötetébe is átvette.

Pátfalvi Márk [álnév?] Égvárról 1831. máj. 15-dikén írt levelében ezeket írja Horváth Endrének: »Beteges állapotodat régen tudtam és sajnáltalak, de most még nagyobb aggodalomba ejtett, a mit Kazinczy *Út*jában felőled olvasék, hogy *lelked elevensége is egészen elhagyott*.«

Erre Horváth E. máj. 19-dikén így válaszol: »Kazinczy leírta útját? Még nem láttam. S egészségemről úgy szól benne, hogy te, becsűlt barátom, azon töprenkedel? […] […] megnyughatol testem ép volta iránt. Meg, gondolnám, lelkem elevenségére nézve is. Látszhatik az ember néha s némely előtt kedve-vesztettnek, ámbár lelke belől eleven s vídám. Külömben is szarkaugrándozásokat, tudod, tenni nem szoktam, s az útját leszelezett látogató előtt se tettem. Az az ő sajátja. […]«.

Máj. 25-diki levelében Pátfalvi ezeket írja: »Hálá, hogy tested ép, s lelked, a mint látom, régi erejében. Kazinczy hát csak megint repkedett, facsaroskodott. Már a többi is, a mit felőled írt, gyanús előttem. […] Sajnálom hogy az öreg Kazinczy ily gyermekes meggondolatlanságokat irkála *Ut*jába. Vagy mintha egyenesen ártólag dolgoznék ellened. Látd, nevezted volna el azt az odvas vén almafádat Ferenczfájának, akkor össze-meg-összedícsért volna. A hiú öregnek itt a bibéje. Lám némely mást hogy magasztal tömjéneiért!«

---

[4] Busa Margit szövegkiadásában e két különböző szöveghez tartozó igen távoli, és nyelvtanilag sem egyeztetett félmondatot eggyé olvasztva közölte. Kiadása egyébként is számos hibát tartalmaz.

[5] Részben újra kiadta Busa Margit: Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 48–50. A kéziratos szövegváltozatát megtalálta és a nyomtatott szövegváltozattal együtt kiadta Dajkó Pál: Dajkó 2003, 75–107; l. még: Dajkó 2004.

Június 3-dikán írt válaszában Horváth E. sorról-sorra czáfolja mind azt, a mit Kazinczy *Pannonhalmi út*jában önmagáról olvasott. A csekélyebb kifogásokat mellőzve, a fontosabbak íme: »Hogy inkább a magányban, – írja Horváth E. – mint a faluban lakom, ez derék rágalmazás, mert soha oly keveset szőlőházamban nem laktam, mint ez idén, ámbár ez is mit ártana? mivel magánynyom is plébániámban vagyon. Megengedte a mélt. püspök is ott tartózkodnom, kinek ezt az engedelmet adni vagy megtagadni hatalmában áll.

»Mint van lelkem elevensége, Kazinczy ellenére is már megírtam. Dévajságra, úgy mint ő, nem lobbanok ki… de hallgatok az ő idomatlan dévajságival, mert pirítók és nem az én ínyem szerint valók. Én megtartom férfias characteremet.

»Igaz hogy a mélt. főapát kérdezte: kapott-e Kazinczy neve tőlem fát? de én nem valék *kénytelen megvallani,* s így nem kénytelenségbül – mert nem tudom, micsoda kénytelenséget gyaníthat itt a NAGY KAZINCZY, hanem csak megvallottam, hogy az most eszembe nem juta; a mint úgy is van. […]

»Úgy van, a mint írod, kedves barátom; itt vagyon Kazinczy panaszának csomója: másnak nevét termő élő fa viselje itt, az övét ne. Holott a kifagyott helyébe Ferenczfa viríthatott volna. E miatt kelle fekete vérnek bugyborékolni.

»Mondd meg most, hogy lehessen a nem valóságokat író Ferencz Kazinczynak hinni Erdélyi Leveleiben, midőn a factumokat a maga felcsicsomázása kedvéért elforgatni nem pirúl. Effélék miatt ki ne kételkedjék az utazókban?«" (Váczy János jegyzete: KazLev, 21/5354 jegyzete, 742–743.)

Pázmándi Horváth válaszlevelei Kazinczy halála után kerültek nyilvánosságra, amikor már Kazinczyt a nekrológok érinthetetlenné tették. A Felső Magyar-országi Minerva július–augusztus–szeptemberi számában két írás is magasztalta az elhunytat: *Kazinczy Ferencz' Emléke és nehány character-vonása* cím alatt Guzmics Izidor és egy S. F. monogramú személy, azaz Toldy/Schedel Ferenc írása jelent meg (Guzmics–Toldy 1831). Utóbbiéban olvasható:

„*Kazinczy* alacsony, 's e' mellett karcsú termetű, és olly hajlékony testű volt, hogy őt külsejéből az ismeretlen külföldinek tartotta. Fiatalabb korában hoszszas arczát a' nehány legnemesebb vonás, 's a' fejérrel komolyan vegyült pirosság ékíté. […] Megváltozott Kazinczy természetesen öregebb korában képére nézve, noha nem épen egészen; *testi elevensége azonban, és lelkének ereje megváltozni nem tudott*. […] Ön munkáiról egész tartózkodással és futtában szóllott: másokéit ellenben; ha szépet látott bennek, dicsérni szerette. A' gyengébb írókat nem ocsárlotta; sőt böcsmérléseket is restelte hallani." (*Uo.,* 494, 495. – Kiem. O. L.])

Pázmándi Horváth szövegei e megváltozott környezetben védhetetlenek lettek. Guzmics korábbi félelmeit („Nem Téged féltlek én Endrétől; őt magát magától féltem inkáb") Toldy valóra is váltotta Pázmándi Horváthról írva:

„Ez időben, 1831. aprílban látta őt Kazinczy Ferencz utolszor Pannonhalmán és pázmándi magányában, s 'Útjá'-ban ezt írá róla: 'Lelke elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel.' E sor, Döbrentei sugallásai által balúl értelmezve, idézte elő Horvát Endre azon leveleit, melyeket amaz 'Pátfalvi Márk' álnév alá rejtőzve, a magáéival e cím alatt: 'Felvilágosítás Kazinczy Útjának 25-d. lapjára a 'Sas' X. kötetében, 1832. júniusban, s így Kazinczy halála után, közzé tett, s melyek a sertett hiusag legaljasabb fegyvereivel, rágalom- és gúnynyal sértvén a szent öreg emlékezetét, mind a két írót örökre beszennyeztek." (Toldy 1876, IV, 34.) Czifra Mariann helyzetértékelése szerint Toldy teljes mértékben átveszi és hitelesíti Kazinczy kijelentéseit, amelylyel Guzmics előtt védte útirajzát: „Horváth Endre életével kapcsolatban tehát Toldy fontosnak vélte elmondani, hogy Kazinczy minden kínos körülmény és félreértés ellenére barátjának érezte őt, és ezt az elköteleződést példával is alátámasztotta. Ennek következményeként a kettejük között történt méltatlan csetepatéban Kazinczy megdicsőült, Horváth Endre ugyanekkor az utókor tiszteletétől mentes örök feledésnek került átadásra: »S valóban, ezóta minden jobb érzésű visszavonúlt az egykor ünnepelt nyelvmüvésztől, ki már most ritkábban is járt fel az akademiai gyűlésekre, s nem becsűlve, nem szeretve múlt ki, mart. 7. 1839.«" (Czifra 2013, 193.)

Nehezen cáfolható azonban, hogy Kazinczy mégiscsak megvetően írt Pázmándi Horváthról a pannonhalmi út első kidolgozásában. Ennek legvalószínűbb oka egy félreértés volt: „Téti Takács József Győr Várm. Fő-Notáriusa (†) – Horváth Endre akkor téti, most Pázmándi Plebánus – és Verseghi Ferencz szoros barátok, 's nagy hívei az Ypsilonismusnak, sok titkos játékot játszodgattak

ellenem. – Takács a' Tudom. Gyüjt. Redactorának Fejér Györgynek eggy Értekezést kűlde be a' Recensiókról, mellyet ez 1818. Júniusban ki is ada. Hogy tévedjek meg annak Írójában, azt Verseghy írta le, és Verseghy adta be Fejérnek; Fejér pedig láttatá a' Manuscriptumot Szent-Miklóssy Aloyzzal, nyilván azért, hogy ez majd tudatni fogja velem hogy a' Verseghy' kezére rá ismert, 's én Verseghyt fogom bántani, 's ezeknek lesz mit nevetniek. De ki nem ismeri a' citatumok' özönében áradozni szerető Takácsot? és az ő stilusát ki ismerhette volna Verseghyének? – Csak azt kell még megjegyzenem, hogy Horvát Endre (úgy beszélé maga Szemerének) csak mostohájáról kapta a' Horvát nevet; nagyatyját 's talán még atyját is Füredinek hítták. A' név és a' Verseghire játszó Vida nem áll ok nélkül az Értekezés alatt, 's nékem e' hárommal volt bajom."[6] *A recensiókról* c. szöveget (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22) feltehetően Kisfaludy Sándor írta Füredi Vida álnéven.

Nem mellékes, hogy Toldy szerint a „szent öreg"-et Pázmándi Horváth nem egyedül, hanem Döbrentei Gáborral együtt „rágalmazta". Toldy véleménye sikeres irodalomtörténeti pályát futott be, Horváth Jánoson át Busa Margitig elfogadták Döbrentei társszerző voltát.[7] Dajkó Pál azonban Döbrentei nem szerzősége mellett érvelt 2003-as tanulmányában: „Pátfalvi és Döbrentei azonosítása teljesen megalapozatlan, bizonyítatlan", szerinte „valójában Toldy Ferenc alaptalan vádja kapott irodalomtörténeti hitelesítést". (Dajkó 2003, 80, 84.)

Toldy állításával szemben a Döbrentei–Pázmándi Horváth levelezést is idézte Dajkó: „[t]egyek a mit jónak látok, irád, a Pátfalvi Márk és köztted levő levelekkel" – írta Döbrentei, és ez valóban azt jelzi, hogy Döbrentei nem azonos Pátfalvival. De ezután Döbrentei 6 pontban felsorolta a változtatásait: „[t]eljes bizalommal ime azokkal ezt tevém:", azaz címet adott, mottót cserélt, hosszan idézett Kazinczytól, bővített, példákat hozott, törölt, elhagyott és rövidített. (*Uo.,* 86–87; a levelet eredetileg Jancsó Elemér adta ki: Jancsó 1943, 146–147.)

Dajkó közölte Pázmándi Horváth válaszának mindkét ismert szövegét: az általa az Országos Széchényi Könyvtárban megtalált kéziratot, amely feltehetően az eredeti szövegállapotot tükrözi és a Sas című folyóiratban megjelentet, amely már átment Döbrentei kezén. Ezért többé-kevésbé nyomon követhetők Döbrentei változtatásai.

Döbrentei beavatkozásának mértékére jellemző, hogy fenti levelének az a szerény megjegyzése, hogy: „[a] hol kelle bővítettem, s példákat hoztam belé", legalább egy oldal terjedelmű beszúrást jelentett a szövegbe, akárcsak a hosszabb Kazinczy-idézetek beillesztése.[8]

Ugyancsak jelentőségteljesek az apróbb változtatások, amelyek feltehetően szintén Döbrenteire való tekintettel, vagy éppen Döbrentei által kerültek be a szövegébe. A kéziratban még „Döbrenteivel magával történt, kit te ismérsz", a kiadásban már „Döbrenteivel történt, kit te nem ismersz" áll (Dajkó 2003, 95, 100). A kéziratban hiányzik, a kiadásban már megtalálható két *Erdélyi Levelekre* vonatkozó bekezdés (Dajkó 2003, 100, 102; a hiány helyei: 95, 96). Ha ez utóbbiak valóban Döbrenteihez köthető szöveghelyek, akkor magyarázatot kaphatunk a Kazinczy (és az útirajz mint műfaj) hitelességét általánosan megkérdőjelező mondatokra is: „Mondd meg most, hogy lehessen a' nem valóságokat író Ferencz Kazinczynak hinni erdélyi leveleiben, midőn a' factumokat a' maga felcsicsomázása kedvéért elforgatni nem pirul. E' félék miatt ki ne kételkedjék az utazókban?"[9]

---

[6] Kazinczy autográf feljegyzése: MTA KIK K 633/V, 52a. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* (I–XIV., Bp., 1891–1914) szerint Pázmándi Horváthot 1829-ben helyezték Pázmándra, tehát e feljegyzés 1829-es vagy ez utáni.

[7] „Döbrentei a következő évben, 1832-ben, a *Sas* c. folyóiratban álnév alatt kiadta ez ügyben váltott levelezésüket, s ekkor, Kazinczy halála után, az abban, kivált a Pátfalvi Márk névvel álcázott Döbrentei leveleiben foglalt éles és bántó kifejezések már valóságos halottgyalázás színében tűntek fel." (Horváth 1955, 143.) „Döbrentei Gábor, Pátfalvi Márk álnév alatt" (Kazinczy, *Pannonhalmán* 1993, 17).

[8] L. Dajkó 2003 szövegközlésének a 103., illetve 98–99. oldalait, amelyek egyébként Pátfalvi név alatt szerepelnek.

[9] Ez tehát a kiadott szövegváltozat: *uo.,* 100. A kéziratban eredetileg: „Lássd Barátom, hogy higygyünk a' meszsze földön utazóknak, ha honn illy rövid utat tett ember ennyi költeményt akar nyakunkra kötni, noha tudgya, hogy ezren is általláttyák a' hamis fogásokat. Aztán fog-e Kőrösi előttünk hitelt érdemelni, ha életben, és szerencsésen haza jő is?" (*Uo.,* 95.)

Az MTA KIK Tört. 2r 21, *Kazinczy Ferencz műveinek, nevezetesen levelezésének kiadására vonatkozók Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz gyűjtése* című csomó 22. lapja, Kazinczy Gábor tervezett, de meg nem jelent Glottomachus-kötet korrektúrájának egy lapja (347–348. oldal), amely egy részlet a Pázmándi Horváth–Pátfalvy Márk levelezésből. Ezen a nyomtatott lapon ceruzával több bejegyzés is van (Kazinczy Gábortól?) arról, hogy mely változtatásokat tette Pázmándi és melyeket Döbrentei. Eszerint is Döbrentei legalább szerkesztőként beavatkozott a szövegbe.

Kazinczy hitelességét e vitairat igyekezett megkérdőjelezni. Ezért kell megjegyezni, hogy Pázmándi Horváth egyetlenegy ponton sem cáfolta Kazinczy tényközléseit, 'csupán' a tények értelmezését, Kazinczy túlzásait és „festéseit" kifogásolta, és vélt vagy valós szándékait nehezményezte. A fejezet elején idézett, Guzmicshoz írt 1831. április 10-i levélkéjéről azt állítottuk, hogy ez az üzenet mindenben alátámasztja Kazinczy és Guzmics visszaemlékezését a Pázmándi Horváthtal történő találkozás *időpontjára* és *helyszínére* vonatkozóan. Ezt igazolja a plébános utólagos szövege is, miszerint „nekem Guzmics czédulájában csak az volt tudtomra adva, hogy K. a' sz. hegyen vagyon és semmi több". Ám Kazinczynak a 'tények'-hez toldott ártó szándékát Pázmándi Horváth is csak hozzátoldani tudta: „Azt mondja Kazinczy, engem a' fő apát ebédre hivatott, *kétség kivül* az ő kedvéért."[10] Vagyis éppúgy a túlzás és „festés" eszközével élt, mint a kritizált szöveg.

Pázmándi Horváth vitairata még Guzmics állításait is felülírja egy helyen, és érdekes módon Kazinczy szövegét hitelesíti. Guzmics szövegeiben a „fabérmálás"-nak egy Kazinczyétól merőben eltérő elbeszélésével találkozhatunk, míg Pázmándi Horváth a pannonhalmi útleírással egyezően nyilatkozik erről is. Guzmicsnál Kazinczynak hirtelen támadt ez az ötlete a monostorban, Pázmándinál és Kazinczynál egyaránt az apát rákérdezése indítja el a történetet (Dajkó 2003, 100).

Kazinczy e szövegeket nem ismerhette, sem Guzmics *Jegyzései*, sem Pázmándi Horváth szövege nem kerülhetett a kezébe. Egyedül Guzmics baráti levelei figyelmeztették a pannonhalmiak neheztelésére. Kazinczy nagyságát és „lelke elevenségét" bizonyítja, hogy élete utolsó heteiben úgy dolgozta újra a pannonhalmi útirajzát, hogy a sértődést kiváltó részeket következetesen átírta.

Néhány példa arra, ahogy Guzmics leveleinek hatására az áprilisi kiadás megfogalmazásait átformálta Kazinczy az augusztusi kézirat megírásakor:

– „**Lelke'** elevensége egészen elhagyta; ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel. Társaimnak nehéznek tetszett gyalog menni vissza a' hegyre, 's két szekeret kértek ki, mellyen felmehessünk, 's Endre is feljött." = Kiadás.

– „Sokat szenved lábaira, 's baját neveli **testessége.** Ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel." = Kézirat; a „lelke" helyett a „testét" írja le.

– „**kénytelen** vala megvallani" = Kiadás.

– „megvallá" = Kézirat.

– „ő is **heves barátja a' Coelibátusnak.**" = Kiadás.

– „Guzmics sok holmit fejtegete, így **a' Coelibátus' czikkelyét** is" = Kézirat.

– „eggy **Kanádai-nyáréra az Endréét**" = Kézirat; sem a kiadásban, sem Guzmics szövegeiben, sem Pázmándi Horváth válaszában nincs említés arról, hogy Kazinczy Pázmándi Horváth neve kezdőbetűjét is felvéste volna – feltehetően ez az engesztelő emlék csak Kazinczy szövegében létezett és létezik.

(Vö. Orbán 2014.)

Nógrád, Gömör, 1831.

Az útleírás az 1831. június 12–29. közötti időszakról szól, a keletkezési időtartam lehetséges kezdetét az utazás vége, a hazaérkezés időpontja jelöli ki. Június 30-án érkezett Sátoraljaújhelyre Kazinczy, de a kolera miatti vesztegzár alatt találta Széphalmot (a két település között húzódott az abaúji és zempléni megyehatár), így csak néhány nap múlva jutott haza. Csak ezután kezdhetett az út megírásához, és rövid időn belül a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* szerint két fogalmazvány és egy tisztázat is elkészült július 17-re és 20-ra:

[10] Pázmándi Horváth, *Felvilágositás…* = Dajkó 2003, 99. (Kiem. O. L.)

„[1831. július] 17. VASARNAP. 1. Nógrád és Gömör. Ma eloszor.
[…]
20. 1. Nográd és Gömör, újra is, le is tisztázva." (A fogalmazványok elvesztek vagy lappanganak, a tisztázat bizonyára azonos a szövegünk forrásával.)

A szöveg befejezéséről számolt be július 26-án Dessewffy Józsefnek: „Megírtam Nógrádi és Gömöri útamat is." (KazLev, 21/5369, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26., 608.) Majd augusztus 6-án Kazinczy elküldte a szövegek egyikét Szemere Pálnak: „Imhol van, édes Uram Öcsém, a' mit dolgoztam. […] Én úgy hiszem, hogy némelly szép helyei vannak, 's illyen a' Tornallyai szirt, illyen a' Ludányi kőrös, illyen az Etesi elválás Baranyaitól, 's talán a' Losonczi Gyűlés is." (KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, [Széphalom], 1831. aug. 6., 615.)

Függelék

11. Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása

SZÖVEGFORRÁS

A ***Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása*** kézirata ismeretlen, szövegforrásunk: *Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása, mellyet egynehány fő-Geographusok munkájából ki-szedegetett, és azoknak, a' kik Hazájokhoz illendő szivességgel viseltetnek, szemeik eleibe terjesztett, Kazintzy Ferentz*, Kassán, Landerer Mihály betűivel, 1775.

Szövegforrásunk az OSZK példánya (call number: 321.247), amelyben azonosítatlan kézzel az alábbi bejegyzések találhatók:

A címoldal alján: „1775."

Zala vármegyéhez kapcsolt vers „Kanisán omlott-ki sok Töröknek vére" sora elé beírva: „Simegre a Püspök mulató helyére."

Zemplén vármegyénél: a „XV. *Szada*" és a „XVI. *Szántó*" áthúzva.

Közép-Szolnok vármegyénél: „Comitatus Exterior Szolnok" megnevezésben az „Exterior" áthúzva, és fölé írva a javítás: „Mediocris".

Máramaros vármegyénél: „V. *Maramáros* erős vár" után beírva: „volt".

„A' RELIGIÓRÓL, VAGY VALLÁSRÓL" írt fejezetben „2. Az Evangelica, vagy Lutheránа" mellé beírva „} Evangelicusok".

MEGJELENÉS

Magyar Ország geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolása, mellyet egynehány fő-Geographusok munkájából ki-szedegetett, és azoknak, a' kik Hazájokhoz illendő szivességgel viseltetnek, szemeik eleibe terjesztett, Kazintzy Ferentz, szerk. Csorba Csaba, a Kazinczy Társaság és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadása, [Miskolc, 1986], hasonmás kiadás.

KELETKEZÉS

A ***Magyar Ország geographica…*** keletkezéséről Kazinczy több önéletrajzi visszaemlékezése és levele is beszámol:

Gróf Ráday Gedeon, az Első… (= Kazinczy, *Pályám* 2009, 28–29); *Ér-Semjén, 12. Jul. 1802. Ma találom régi papirosaim között…* (= uo., 170); *Az én életem…* (= uo., 421); *[Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785ig]* (= uo., 453–454); *Pályám' Emlékezete [I.]* (= uo., 481–482); *[Pályám emlékezete III.]* (= uo., 572–573); *[Pályám emlékezete VI.]* (= uo., 731–732). A kap-

csolódó jegyzetek: uo., 931–933. A levelek közül l.: KazLev, 15/3428, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1817. máj. 7.

Az első részletes megírása a keletkezés történetének az 1816-ban kelt *Az én életem…* c. önéletírásban található, itt ezt idézzük:

„Az anyám 1775. emlékezett atyámnak parancsára, 's kívánta tőlem a' Gellert' Értekezését a' Vallás felől, hogy a' Júliusban tartandó examenre kinyomtattathassék. Elkészítettem azt, 's levittem eggyik Professoromhoz, 's kértem, tekintené-meg, hogy hibásan ne nyomtattassék. Az nevette bohóságomat, 's a' nélkül hogy fordításomból csak eggy sort is olvasott volna, visszaadta, 's azt tanácslá, hogy Gellertnek Meséjit fordítanám, hasonló versekben, mellyre magamat még most is erőtlennek ismerem. Megírtam az anyámnak mindent, 's kértem, várná idejét, míg valami jót fogok adhatni. Valamit, akármi legyen az! ez vala felelete, 's Consil. Puky Ferencz Úrnak tanácsára, ki akkor épen Regmeczen múlata, meghagyá, hogy szándékomat senkivel ne tudassam. Én akkor, a' Kartigámok mellett, Magyar-országi Históriát tanultam, nem mivel hagyták, hanem mivel érzettem, hogy azt tanulnom illik, 's vezető nélkül, tanácsló nélkül lévén, Praynak Hunnusain kezdém olvasásomat! Nem tudván mihez kapjak, 's anyám által mindég unszoltatván, eggy Magyar-országi Geographiát csináltam a' Losonczi István' Hármas Kis Tűkörének hasonlatosságára. Az anyám Júniusnak utolsó napjaiban bekülde bennünket Kassára, hogy adnám által a' munkát a' Typographusnak, 's kötelezzem hogy a' Julius' közepén tartandó examenig vele elkészűlne. Meglett minden, 's az idétlen szülemény, Klein Ephraim Kassai Luth. Rector' bábasága alatt, ki azt még idétlenebbé tette, ez árnyék világot valóban meglátta, de, szerencsétlen atyjának nagy örömére, csak hamar el is hagyta, úgy hogy rövid itt voltának csak a' Cornides Dániel' Bibliotheca Hungaricájában (Pest, 1792.) fordúl-elő emlékezete.

Nagyatyám, nagyanyám 's anyám jelen valának az examenen, 's eggy cseléd a' hátulsó székekben tartá csomóimat. Midőn Prof. Szent-Györgyi elvégzé cathedrájában a' kikérdezést, én előállék, 's ajándékimat kiosztogatám, 's elrejtezém. Azonban mihelytt csendesség leve, Superint. Szilágyi felkölt, idvezlette az új Auctorkát, 's elhalmozta magasztalásaival; tüzelte, hogy elkezdvén eggyszer a' futást, abba ne hagyja; 's midőn majd izzadni és fázni fog, 's botolgatásaira reá ismer, el ne csüggedjen, sőt emlékezzék, hogy a' ki rosszúl nem kezd, nem fog jól végezni. – Ez a' megszóllítás, tüzelés, nekem irígyeket támaszta, 's barátokat."

Az itt említett anyjához írt és tőle kapott egykorú levelek ismeretlenek. Az említett Gellert-értekezés: *Abhandlung über die Religion* ['Értekezés a vallásról'; = *Moralische Vorlesungen*, 1770, V. kötet]. Cornides Dániel (1732–1787) történész, egyetemi tanár, könyvtáros említett műve: *Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus Scriptorum de rebus omnis generis Hungariae adnexarum provinciarum gentiumque finitimarum, tam typis publice editorum, quam manu exaratorum* (Pest, 1792).

Az alapműként említett munka a számos kiadást megért és Sárospatakon is tankönyvként használt *Hármas kis tükör, mely I. A szent historiát, II. Magyarországot, III. Erdély országot, annak földével, polgári állapotával, és historiájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a nemes tanulóknak, summáson, és világosan elő-adja és ki-mutatja* (két térképpel; Pozsony, 1773). Szerzője Losonczi István (1709–1780) teológiai doktor, nagykőrösi református gimnáziumigazgató volt.

A *Hármas kis tükör* szerkezete is azonos/hasonló, sokszor szó szerint vett át Kazinczy-sorokat, leírásokat, és az átfogalmazások mögött is meglátható a forrásmunka. Egy árulkodó elírás: a „Tiszántúl-való kerület" vármegyéinek számbavételekor a „III. Árad" és a „IV. Békés" után a „VI. Bihár" következik Kazinczynál. A *Hármas kis tükör*ben (51–52. oldal) a III. Arad, és a IV. Zaránd után az V. Békés és a VI. Bihar következik. Eszerint Kazinczy kihagyta Zaránd vármegyét, és ezért elcsúszott a számozás a forrásához képest. Kazinczy írásából Toldy Ferenc és Váczy János is szemelgetett elírásokat, tévedéseket, pl.: „[b]ajos megmondani, hogy a tudatlanság vagy sietés miatt ejt-e oly hibákat, mint midőn Magyarországot *nyugatról* Tótországgal határoltatja […]" (Váczy 1915, 70; vö. Toldy 1987, 199–201.) Ennek ellenére nem egyszerű másolatról vagy kijegyzésről van szó, hiszen néhol többletinformációkat is tartalmaz Kazinczy szövege – talán iskolai jegyzeteiből.

A szöveg részletes tárgyi jegyzeteléséről azért mondott le a jelen kiadás, mert valójában Losonczi István munkáját, a sárospataki kollégium tananyagát kellett volna jegyzetelni.

A nyomtató Klein Efraim (írói álneve: Fémer Kilián) kassai evangélikus rektor volt. Egyetlen ismert magyar munkája: *Mindennapi közönséges és barátságos levelek, a levélirásban gyakorlatlanoknak kedvekért s hasznokért követelésre való például kibocsátottanak Femer Kilián által* (Pozsony, 1776). A magyar nyelv tanítását egy latin nyelvű magyar nyelvtanban szorgalmazta: *Specimen enucleatioris grammaticae Hungaricae* (Pozsony–Kassa, 1776). Az önéletíró Kazinczy szerint a nyomtató cifrázgatta meg németséggel a szöveget, ez azonban a kézirat hiányában ellenőrizhetetlen, csak Kazinczy állítására hagyatkozhatunk, vagyis nem látható a gyermek-ifjú Kazinczy (vagy a sárospataki kollégium) nyelvállapota/nyelvjárási sajátossága („Árad” = Arad [vármegye]).

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Az 1789-es utak

1. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok]
2. [Az *Orpheus*ban megjelent útirajzok átdolgozása]

Kazinczy 1786-tól 1791-ig a kassai tankerület nemzeti iskoláinak felügyelője volt. E minőségében rendszeresen és sokat utazott, az 1789-es útirajzokban megírt utazások valójában hivatali utak voltak. A hivatali székhelye és lakhelye Kassán volt, innen indult és ide érkezett hivatalos útjai során. Egerbe, a püspöki székhelyre mint iskolaközpontba rendszeresen tett hivatali látogatásokat, a balatonfüredi látogatás pedig egy bécsi – szintén hivatalos – út kitérője volt. A pontos időrendben azonban több ellentmondás van a hivatalos beszámolók, az útirajzok, a magánlevelezés és az emlékező szövegek adatai között.

A kassai utazás kapcsán észlelhető időzavarra és az ebből adódó értelmezési lehetőségekre Kovács Ida hívta fel a figyelmet. Megállapította, hogy Kazinczy 1789. június közepén nem látogathatta meg Barótit, hiszen nehéz betegségében feküdt, így poétikai érdekeltségű szövegalkotást feltételez a történeti hitelesség ábrázolása helyett: „Kazinczy Széphalmy álnév alatt megjelentetett írása feltehetően összevon több Barótival való találkozást és közös élményt; ily módon fikciót rögzít, de olyan friss, riporteri tónusban, hogy azt a benyomást kelti, mintha a szerző először járna Kassán, s először látná Barótit. Nem is rögzíthet konkrét eseményt, mivel a feltüntetett időpontban (1789. június 21.) Kazinczy halálos betegen feküdt Kassán. (Kazinczy, *Jegyzetek elhányt régi Papirosaimból* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 174. Ugyanitt lásd az 1789. év júniustól decemberig tartó időszak nagyobb eseményeinek naptári bejegyzéseit.) Kazinczy 1789-ben már negyedik éve kassai lakos, Barótival pedig, akit 1777-ben már bizonyosan ismer, kevéssel korábban még napi kapcsolatban vannak, mivel közösen szerkesztik a kassai *Magyar Museum*ot. (Vö. KazLev, 1, 541; Kazinczy, *Pályám* 2009, 748.) A kassai úti beszámoló kapcsán Kazinczynak nem is állt szándékában száraz, a realitásokat végsőkig tiszteletben tartó leírás készítése, éppen ellenkezőjét fogalmazza meg egy 1790-ben írott levelében […]". (Kovács 2010, 20, 66. lj. – Az említett Aranka Györgyhöz írt 1790. július 1-jei levél vonatkozó része a bevezetésben idézve; a hivatkozások a jelen kiadáshoz igazítva.) A szintén Arankának írt, Kassán 1789. július 10-én kelt levél is az önéletírások adatait támasztja alá: „Az el múltt hónapnak 7-dikétől szinte 23dikáig, az életnek, sőt magoknak a' leg kínosabb fájdalmaknak érzésén kívül tompán és el ájúlva feküdtem […]". (KazLev, 1/221, 395.)

Soós István az októberi utazások időrendjében talált ellentmondásokat, megállapításait hosszabban idézzük: „az 1789. októberében tett útjáról készült elszámolásban [Reise XLI.] feltüntetett időpontok és úti állomások, illetve Kazinczynak erről az útjáról első ízben 1790-ben napvilágot látott írásai között ellentmondások fedezhetők fel. Kazinczy 1789. október 19. és október 30. között Borsod és Heves vármegyékben járt. Útja során felkereste többek között Miskolcot és Egert. Az úti elszámolás szerint október 23-án érkezett meg Egerbe, és október 26-ig tartózkodott a püspöki városban. Úti élményeiről közzétett munkájában viszont október 22-ét jelölte meg a vármegyei székhelyre érkezésének időpontjaként. Ami pedig a hivatalos útját követő bécsi utazását illeti, arra Kazinczy szintén nem pontosan emlékezett. Aranka Györgynek 1789. december 20-án írott levelében többek között arról írt, hogy a császárvárosba október 18-dikán indult el [KazLev, 1/271, 517]. Úti rajzaiban pedig arról tájékoztatta olvasóit, hogy »Octobernek utolsó napja vala, amidőn én Budáról 29-ben indulván meg, Füredre értem« [Busa/Kazinczy 1995, 55; Kazinczy, *Jegyzések elhányt régi Papirosaimból* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 174]. Egyik életrajzi feljegyzése szerint pedig október 31-én még Egerben tartózkodott, miközben 29-én még Budán, Zichy Károlynál volt [Kazinczy, *Engem illetők* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 321].

Ha a hivatalos útjáról beadott elszámolást hitelesnek fogadom el, akkor sem az előbbi, sem pedig az utóbbi időmegjelölések nem felelnek meg a valóságnak. Kazinczy Bécsbe csak október 30. után, azaz 31-én vagy november 1-jén utazhatott el, feltehetően hivatali székhelyéről, Kassáról, s

Pestet és Budát érintve egy kisebb kitérőt tett a Balaton partjára [Busa/Kazinczy 1995, 54–58]. Amennyiben november 1-jén kelt útra, nem valószínű, hogy két nap múlva már Balatonfüredre érkezett volna: azaz hogy a Kassa és Füred közötti távolságot két nap alatt megtette volna. Maga is utal rá, hogy Budáról két nap alatt ért a magyar tenger menti településre. Innen hajózott át Szántódra, ahol Pálóczi Horváth Ádám vendégszeretetét élvezte. A következő napon Tihanyt felkeresve visszatért ismét Füredre. Kazinczy szerint ez az utazás november 2-án és 3-án történt. A fenti források alapján ez aligha volt lehetséges." (Soós István, *Kazinczy Ferenc Itinerárium*a = Kazinczy, *Hivatalos levelek* 2013, 899. – A hivatkozások a jelen kiadáshoz igazítva.)

Az egri érkezés egynapos eltérése nem tűnik jelentősnek, az útirajzból is kitűnik, hogy csak 23-án fogadta Kazinczyt a püspök, tehát az út hivatalos része csak ekkor kezdődhetett. A balatonfüredi út időrendjében azonban feloldhatatlan ellentmondásokat találunk a különböző források egybeolvasásakor.

Ha a hivatalos elszámolások adatait hitelesnek fogadjuk el, valóban hiteltelenné válnak az útirajzok adatai. A hivatalos iratok szerint Kazinczy október 30-án még Kassán volt (Kazinczy, *Hivatalos levelek* 2013, 917), és eszerint valóban lehetetlen volt 31-ére Balatonfüredre utaznia. De ha az úti elszámolásokat ellenőrző Helytartótanács elvárásait szöveghitelességet befolyásoló olvasói elvárásoknak tekintjük, akkor már nem feltétlenül lehet a hitelesség kérdésében kizárólagos döntést hozni a hivatalos és a szépirodalmi műfajok szövegei között.

Egy külső forrás, Pálóczi Horváth Ádám levelei szerint október 29-én még nem volt Kazinczy Szántódon, november 3-án pedig már elutazott (KazLev, 1/259 és 261, Pálóczi Horváth Ádám – Kazinczynak, Szántód, 1789. október 29. és november 3.). Ez a szűk időtartam teljesen igazolni látszik az útirajzok állításait. Az útirajz szerint 1789. október 29-én indult el Kazinczy Budáról, 31-én érkezett meg Balatonfüredre, 31-én este 11-kor ment át Szántódra, majd november 3-án utazott tovább. Ugyanezt a történetsort erősítik Kazinczy feljegyzései: ezeket l. a fenti idézetben. Ezen elbeszélés hiteléhez kétségbe kell vonnunk a hivatali beszámolók pontosságát.

Egyetlen zavaró adat marad, ezt bizonyára hibának lehet minősíteni: „[október] 31. Egerben vagyok" (Kazinczy, *Jegyzések elhányt régi Papirosaimból* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 174). Kassától több mint 150 km-re van Eger, ez a távolság a korban több mint egynapi út lehetett, tehát a hivatalos változat szerint is kétséges a megtétele, noha nem lehetetlen: „[Miskolcról] nem tőlt belé két óra, míg Szikszóra értem, noha azt ide eggy Statiónak tartják." eszerint kb. 20 km-t tett meg 2 óra alatt, és már hajnali 3-kor úton volt *(Útazások. Első Levél. Kassa. [1789. június 19.])*.

Az Arankának írt levél állítását pedig egy rövidre zárt baráti kifogásnak kell tekinteni, ugyanis arra keres mentséget Kazinczy, hogy miért nem válaszolt korábban: „tulajdonítsd azt Bétsi útamnak, hová 8bernek 18dikán meg-indúlván, Xbernek 4ikén jöttem haza". (KazLev, 1/271, Kazinczy – Aranka Györgynek, 1789. dec. 20., 517.)

Kazinczy 1789-es egri látogatását elbeszélő önéletrajzi szövegei:

Gróf Eszterházy Károly Egri Püspöknél = Kazinczy, *Pályám* 2009, 78–80; *[Világ' Nagyjai és kicsínyei: Taródi István]* = uo., 81; *Jegyzések elhányt régi Papirosaimból* = uo., 174; *Engem illetők* = uo., 321; *Pályám' Emlékezete [I.]* = uo., 511–513; *[Pályám emlékezete III.]* = uo., 614–617; *[Pályám emlékezete V.]* = uo., 690; *[Pályám emlékezete VI.]* = uo., 780. L. még a vonatkozó jegyzeteket: uo., 1028–1030. Kazinczy képzőművészeti és építészeti leírásai: Kazinczy, *Mesterségek* 1812.

(Az Orpheus és a Szemere-tár szövegeit együtt jegyzeteltük az Orpheus 2001 vonatkozó jegyzeteinek felhasználásával.)

1. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 19.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

(9) ***Szurdok:*** Hernádszurdok.
(9) ***Enitzke:*** Enyicke (Abaúj-Torna vm.), ma: Haniska pri Košiciach (SZK).
(9) ***Bártza:*** Bárca (Abaúj-Torna vm.), ma Barca (SZK). Itt található a Bárczay család angolkertje és kúriája, a család egyik tagja, Bárczay Ferenc (1766–1836) Kazinczy sárospataki iskolatársa és jó barátja volt.
(9) ***statió*** (lat.): útszakasz; egy postaállomásnyi útszakasz 1783-tól legfeljebb 16 km volt (KAMODY, 1989, 40, 45).
(9) ***égett-bor:*** forralt bor.
(9) ***fertály*** (ném., rég.): negyed.
(9) ***Carpathus:*** Kárpátok.
(9) ***Eperjes*** (Sáros vm.): ma Prešov (SZK). Az egyik kerületi tábla székhelye, 1781. januártól 1782. júliusig Kazinczy itt volt joggyakorlaton.
(9) ***Lőcse*** (Szepes vm.): ma Levoča (SZK).
(9) ***ümeg*** (táj.): ing.
(9) ***Etézia*** (gör.): nyári szél.
(10) ***Gothiai munkájú:*** gótikus.
(10) ***keresztet vagy kakast:*** a katolikus és református templomok megkülönböztető jelét.
(10) ***mértt főld*** (rég.): mérföld; hosszmérték; a magyar mérföld 8354 méter (általában 7407 méter).
(10) ***Kézsmárk*** (Szepes vm.): Késmárk, ma: Kežmarok (SZK) Poprád-parti város.
(10) ***à la Rousseau*** (fr.): 'Rousseau módjára'. Az utalás Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia író, filozófus *Émile ou de l'éducation* ('Emil, avagy a nevelésről') c. pedagógiai regényére vonatkozhat, amelyben a vidéki élet és a természetközeli nevelés helyességéről is írt. (A művet később szövegszerűen is idézi Kazinczy.)
(10) ***Szina:*** Szin.
(10) ***Klopstock***, Friedrich Gottlieb (1724–1803): német költő. *Der Messias* (1748–1773; átdolgozta: 1780 és 1800) című eposzának egyik szereplője ***Judás;*** Kazinczy ezt a művet részben lefordította.
(10) ***rátz*** (rég.): szerb.
(10) ***Rákótzy:*** II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője. ***Regéc*** 1654-től volt a Rákócziak birtoka. A szabadságharc bukása után a sárospataki uradalom (lat., rég.: ***domínium***) kamarai birtok (ném.: ***cameralisch***) lett.
(10) ***Semsey András*** (1754–1814): a királyi tábla ülnöke (1786), a hétszemélyes tábla bírája, majd a királyi udvari kancellária (1789) és a császári kamara (1791) tanácsosa, később Ugocsa (1797–1807), majd Abaúj (1807–1814) vármegyei főispán, személynök (1802–1808), államtanácsos (1805), alkancellár (1808), kamaraelnök (1808–1804).
(10) ***tóth*** (rég.): szlovák.
(10) ***en gout d'antique moderne*** (fr.): 'modern antikos ízlésben'.
(10) ***Szalántz*** (Abaúj-Torna vm.): Nagyszalánc, ma Slanec (SZK).
(10) ***Ujvár:*** Abaújvár.
(10) ***Zsebes:*** ma Kassa része, egykor önálló település volt.
(10) ***Chaussée*** (fr.): országút.
(10) ***linea*** (lat.): vonal.
(11) ***aber*** (ném.): 'de'.
(11) ***néma Barátok:*** karthauzi szerzetesek.
(11) ***klastrom*** (rég.): kolostor.
(11) ***enyészetre fekvő***; ***Nap-enyészeti:*** nyugati.
(11) ***spectaculum*** (lat.): látványosság.
(11) ***Nymphák:*** a görög mitológiában a természet erőit megszemélyesítő fiatal istennők.
(11) ***Kellner*** (ném.): pincér.

(11) ***szurdék*** (táj.): kis helyiség, kuckó.
(11) ***Unter-Commissió*** (ném.): albizottság.
(11) ***Friedrich:*** II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) porosz király (1740–1786).
(11) ***schnurgrad*** (ném.): zsinóregyenesen.
(11) ***irreguláris*** (lat.): szabálytalan.
(11) ***Centum capita appono*** (lat.): 'száz fejet egy ellen'.
(11) ***punctum visus*** (lat.): nézőpont.
(12) ***Bach*** (ném.): patak.
(12) ***Bord*** (ném.): part.
(12) ***B – – –***: az említett személyt nem tudtuk azonosítani.
(12) ***Surtout*** (fr.): felöltő.
(12) ***frisirozott*** (ném.): frissen fésült.
(12) ***frakk*** (rég.): eredetileg a lovas katonaság színes kelméből készült kabátja, csak a 18. sz. második felében vált polgári viseletté.
(12) ***sang froid*** (fr.): hidegvér.
(12) ***gardírozni*** (fr.): megőrizni.
(12) ***cancellista*** (rég.): írnok.
(12) ***kalmár*** (rég.): kereskedő.
(12) ***pagát*** (ol.): a tarokk legkisebb ütőerejű kártyalapja.
(12) ***eggy szál dákóra hívtam-ki:*** azaz biliárdoztak.

2. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 20.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]

(12) ***metzenzőfök:*** egy Abaúj-Torna vm.-i település, ***Metzenseifen*** lakói.
(12) ***physiognomia*** (lat.): külső fizikai megjelenés.
(12) ***architecturai*** (gör.): építészeti.
(12) ***Baróti Szabó Dávid*** (1739–1819): jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja. Baróton, Háromszék vármegyében született (ma: Baraolt, R), 1757-ben Székelyudvarhelyen lépett a jezsuita rendbe, amelynek feloszlatása után, 1773-ban világi pap lett. 1774-től Komáromban, 1777-től 1799-ig Kassán tanított (itt Kazinczy öccsét, Miklóst is). A klasszikus versformák híve, Kazinczy és Batsányi János mellett szerkesztője a Magyar Museumnak. A prozódiai vitában Rájnis József és Révai Miklós ellenfele. Említett művei: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei* (Kassa, 1777; 2. kiadás: *Vers-Koszorú,* Kassa, 1786; 3. kiadás: *Költeményes Munkái,* Kassa, 1789); *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787; Balassa József szerint már 1783-ban készen volt: Balassa 1886, 40).
(12) ***Szomólnok*** (Szepes vm.): ma Smolník (SZK).
(12) ***Jászó*** (Abaúj-Torna vm.): ma Jasov (SZK). Jászón a 13. sz.-ban alapították meg a premontrei prépostságot. 1786-ban II. József ezt a rendet is feloszlatta. Az egykor várként is használt templom 1792 nyarán leégett, de a szerzet visszaállításakor, 1802-ben újraépítették.
(12) ***Praemonstratensis Praelatus:*** a premontrei szerzetesrend főpapja.
(12) ***fundus Religionarius*** (lat.): 'vallásalap'; a római katolikus egyház egyes kiadásait fedező pénzalap, amelyet II. József a feloszlatott szerzetesrendek és eltörölt kolostorok vagyonából, illetve az 1733-tól létező Cassa parochorumból, a szegényebb plébánosok fizetését biztosító alapból hozott létre 1786-ban.
(12) ***Cameralis Tisztek által administráltatik:*** kamarai tisztek igazgatják.
(12) ***ortás*** (táj.): egy erdő fáinak tövestől való kiásása, erdőirtás.
(13) ***itze*** (rég.): űrmérték; a magyar icce = kb. 0,85 liter, a bécsi icce = 0,7 liter.
(13) ***politia*** (gör.): kormányzás, vezetés.
(13) ***tóth*** (rég.): szlovák.
(13) ***Miszlóka:*** ma Kassa része, korábban önálló település, szlovákul: Myslava, németül: Teutschendorf.

(13) ***nationalis*** (lat.): nemzeti.
(13) ***lectica*** (rég.): kocsi, kordé.
(13) ***facad*** (fr.): homlokzat.
(13) ***a' Toskánai vagy Dóriai Rend simplicitása:*** az etruszk, toszkán és a görög dór oszloprend egyszerűsége.
(13) ***altána*** (ol.): erkély.
(13) ***capital*** (lat.): oszlopfő.

3. jegyzetmező: Kassa, 1789. június 21.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]
2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

(24) ***NN:*** a címzett neve helyén álló ***NN*** bizonyára a latin „nomen nescio", azaz „ismeretlen személy" rövidítése, de nem kizárható, hogy egy fiktív vagy valós név monogramja. A fiktív címzést valószínűsíti a törlések alatt látható címváltozatok sora is.
(14), (24) ***Baróti Szabó Dávid:*** l. 2. jegyzetmező.
(14), (24) ***breviarium*** (lat.): imádságoskönyv; a római katolikus papok kötelező napi imáit és egyéb szent szövegeket, szövegrészeket tartalmazó könyv.
(14) ***compliment*** (fr.–ném.): bók, tisztelgés.
(14) ***Emilé de Rousseau Tom. II. Livre IV.*** (fr.): 'Rousseau Emilje, II. kötet, IV. könyv.' (Vö. fentebb; az idézet és fordítása pontos.)
(14) ***Archenholz,*** Johannes Wilhelm von (1741–1812): német történetíró, említett útleírása: *England und Italien* (Leipzig, 1785).
(14), (24) ***Besztertze*** (Zólyom vm.): Besztercebánya, ma Banská Bystrica (SZK).
(14), (24) ***Rauch Ignátz*** (1741–1799): jezsuita szerzetes, a nagyszombati papnevelde igazgatója és tanára, majd a rend feloszlatása után (1773) világi pap Besztercebányán.
(14), (24) ***Sined:*** Michael ***Denis*** (1729–1800): osztrák (ex)jezsuita költő és bibliográfus, a császári könyvtár igazgatója, Klopstock barátja és bárdköltészetének követője. 1759-től a bécsi Theresianumban az esztétika és irodalomtörténet tanára. A *Sined* bárdköltői álneve.
(14), (24) ***hexameter*** (gör.): az időmértékes verselés egyik legfontosabb, hat ütemből álló verssora.
(14) ***lyrikum:*** költemény.
(14), (25) ***Eggy izmos tsatlós:*** Baróti *A' Koporsó-írásokról* című verse (*Költeményes munkái,* Kassa, 1789, II, 198–200).
(14), (25) ***Imperiomban eggy Prédikátor Tiszteletes Úr:*** a *Prédikátor* című Baróti-vers (*Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei,* Kassa, 1777, 256).
(14), (25) ***Rájnis*** József (1741–1812): jezsuita szerzetes, majd pap, tanár, költő, műfordító. 1773-ban elkészült klasszikus mértékű verseit csak 1781-ben jelentette meg Pozsonyban a *Magyar Helikonra vezető kalauz* c. kötetében, így Baróti Szabó (*Új mértékre vett…*, 1777) és Révai Miklós (*Elegyes versei…*, 1787) is megelőzte. A kötethez írt utószava indította el a prozódiai vitát Ráttal, Baróti Szabóval és Batsányival.
(14), (25) ***Hoschius és Wallius példája szerint:*** Sidronius Hosschius (S. Hossche, 1596–1653) és Jacobus Wallius (Jacques van de Walle, 1599–1690) újlatin jezsuita szerzők, költeményeiknek közös kiadványa: *Poëmatum libri novem* (1697).
(14) ***Nonum prematur in annum*** (lat.): 'kilenc évig tartsd vissza a műved'. Idézet Horatius *Ars Poetica*jából (Horatius, *Epistularum liber alter: Az episztolák második könyve,* 3, 388. sor, ford. Muraközy Gyula = Horatius 1961, 594–595).
(14), (25) ***Révai Miklós*** (eredetileg Mátyás) (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Jobbágycsaládban született, 1769-ben lépett a piarista rendbe, Nagyváradon rajztanár volt (1777–1781), 1778-ban pappá szentelték, 1783–1784 között a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztője. 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Mint a

nyelvtörténeti módszer úttörőjét és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Említett műve: *Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb köttetlen irásai. Függelékül hozzájok adatnak másoknak is némelly hozzá iratott darabjaik, végre néhány régiségek is* (Pozsony, 1787; – tehát 1787-ben jelent meg).

(14), (25) ***prosodia*** (gör.): a verstan hangsúllyal, a szótag hosszúságával és mértékével foglalkozó része, ill. az időmértékes verselés szabályainak rendszere.

(15), (25) ***verseiben úgy is meg-adott nekie:*** Baróti Szabó *T. Rájnis József úrhoz* című verse a költeményeinek 3. kiadásában, a *Költeményes munkái*ban (Kassa, 1789, II. kötet, 55).

(15), (25) ***'Αξομενος, Διος ύιον, εκηβολον Απολλωνα*** (gör.): idézet Homérosz *Iliász*ából, Devecseri Gábor fordításában: „Zeusz sarját tisztelve, a messzelövő nagy Apollónt." (Homérosz: *Iliász,* 1, 21.)

(15), (25) ***a' RÉVAI által vissza-mondott tehén úton tzammogót látom a' ki-nyertesben:*** tehát először Baróti Szabó nevezte *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787) c. írásában egy jegyzetben a szórenden „rágódó jámbor"-t olyannak, aki „még a derék magyar helységekkel nem igen ismeretes és csak a tehén úton czammogni" tud (73). Révai válasza az *Elegyes versei*nek előszavában jelent meg szintén 1787-ben: „Én épen ezekben igen akartam volna, hogy valamely tehén úton csammangó, íze veszett, sava fogyott, nyelvrontó Baróti Bohó ott ne rágódjon valamin, a hol én nem vetettem." (Mindkettőt idézi Balassa József, Balassa 1886, 40.)

(15), (26) ***Batsányi*** János (1763–1845): költő, író, szerkesztő. 1784–1786 között az Orczy családnál nevelő, 1787-től Kassán kamarai tisztviselő. Kazinczyval és Baróti Szabóval indította meg a Magyar Museumot (1788–1792). A Magyar Museum közös szerkesztésekor megromlott a kapcsolata Kazinczyval, ettől kezdve engesztelhetetlen ellenfelek. A prozódiai vitában Batsányi Baróti pártjára állt. Említett cikke: *Töldalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez* (Magyar Museum I, 2004, 153–187; vö. Debreczeni Attila jegyzete: Magyar Museum II, 2004, 12–21.)

(15) ***έκηβολος*** (gör.): 'messzelövő'; utalás a fentebbi Homérosz-idézetre.

(15), (26) ***napokban ki-jött Verseit:*** Baróti Szabó *Költeményes Munkái,* l. fentebb.

(15) ***correctura*** (lat.): javítás, igazítás (kéziratban, lenyomaton).

(15), (27) ***a' Komáromi Föld-indúlásról:*** *Költeményes Munkái,* 198–224.

(15), (27) ***Vanier Mezei Gazdaságában:*** Jacques Vanière (1664–1739) francia jezsuita író latin nyelvű tankölteményének fordításából Baróti egy mutatványt közölt a Magyar Museumban: *Példa a' meg-jobbíttott Magyar Vanierből. A' paraszti majorságról* (Magyar Museum I, 2004, 311–312; vö. Debreczeni Attila jegyzete: Magyar Museum II, 2004, 170.)

(15), (27) ***B. Rádaynak Evirallájában (lásd az Orpheus II. darabját):*** idősebb gróf Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ; az Orpheusban megjelent fordítása: *Eviralla, Ossziánnak Töldalékjából* (forrás: *Evirallen, Neu-endeckte Gedichte Ossians,* Düsseldorf, 1787; Orpheus 2001, 41–46 és 440).

(16), (27) ***Gesznerem Idylliumi:*** Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író, festő és idillköltő műve; Kazinczy számára a *Geszner' Idylliumi* c. fordítása hozta meg az írói sikert (Kassa, 1788 – az útirajzok szövegében az 1787-es évszám szerepel [pontosabban: az Orpheusban egy nyomdahiba miatt „1887"]).

(16), (27) ***garbontzáskodás*** (rég.): viszálykodás. (Kazinczy máshol is e jelentésben használja, pl.: „Pesten vala Batsányi is, de oda nem hívattatott. Esmerik garbontzáskodó Lelkét." KazLev, 2/342, Kazinczy – Aranka Györgynek, Tokaj, 1790. november 2. – Talán a vihart támasztó garabonciás diák képzetéből.)

(16) ***orthographia*** (gör.–lat.): helyesírás.

(16) ***Milton el-vesztett paraditsom-a:*** John ***Milton*** (1608–1674) angol költő *Paradise Lost* (1667; 'Elveszett paradicsom') című eposzának első magyar fordítója Baróti Szabó volt. Néhány részlet a fordításból megjelent a Magyar Museum első számában is: *Milton' El-vesztett Paraditsomából, melly a' Deák ki-adás szerént hat Énekbe foglaltatott, egynehány példa* (Magyar Museum I, 2004, 43–48; a fordítás Debreczeni Attila jegyzete szerint Ludwig Bertrand Neumann latin munkája nyomán készült: Magyar Museum II, 2004, 101–102).

(16) ***epopæa*** (gör.): eposz, nagyeposz.

(16) ***epitomisal; epitomator*** (gör.): kivonatol; kivonatoló.
(16) ***Theologiai Systema*** (gör.–lat.): teológiai rendszer.
(16) ***Iliász:*** a hagyomány szerint Homérosz (i. e. 8. sz.) görög költő egyik eposza.
(16) ***Denis,*** Michael: l. fentebb: ***Sined.***
(16) ***Suprema papavera carpens*** (lat.): 'mákfejeket szedő'. (Talán utalás Vergiliusra: *II. Ekloga,* 47. sor: „pallentis violas et summa papavera carpens".)
(16) ***a' Pyber halálára írtt Asclepiadæusokra akadtam:*** a *Pyber Ferencz' halálára* című verset egy Komárom vármegyei főjegyző emlékére írta (*Költeményes munkái,* II. 229). Baróti Szabó barátja és támogatója 1789. március 20-án halt meg. Baróti Szabó 1799-es nyugalomba vonulása után haláláig az egykori barát fiánál, Pyber Benedek (1758–1823) virti birtokán lakott.
(16) ***asclepiadæus*** (gör.): aszklépiadészi verssor, illetve versszak.
(16) ***cadentia*** (lat.): rím.
(16), (28) ***Trentsin:*** Trencsén (Trencsén vm.), ma: Trenčín (SZK). A jezsuiták iskolát alapítottak és tartottak fenn a városban.
(16), (28) ***novitiátus*** (lat.): a szerzetes próbaideje a szerzetesi eskü előtt.
(16), (28) ***Klimesch Tamás:*** Thomas Klimesch (18. sz. vége): Bécsben élő morva származású festő. Kazinczy hívására jött Magyarországra 1787-ben, Kazinczyt négyszer is lefestette (kétszer-kétszer 1786-ban és 1788-ban, ezek a képek nem maradtak fenn). Ő készítette id. Ráday Gedeon portréját is 1788-ban. A tussal készített Baróti-portré a *Költeményes munkái…*-ban jelent meg.
(16), (28) ***Kohl,*** Clemens (1754–1807): német rézmetsző.
(16) ***oestrum*** (gör.–lat.): elragadtatás, ihlet.
(16) ***attitüd*** (fr.): modor, póz.
(17) ***Öltözete nem sokkal jobb mint a' millyennek a' Keresztelő Jánosét festi az Evangyélom:*** azaz szegényes: „Ennek a Jánosnak a ruhája pedig teveszőrből vala, és bőröv vala a dereka körül, elesége pedig sáska és erdei méz." (Mát. 3,4.)
(17) ***coperta*** (rég.): boríték.
(17), (28) ***Tristis severitas in voltu est, in verbis fides:*** az idézet Publius ***Terentius*** Afer (i. e. 195 v. 185–?) római vígjátékíró *Az androsi lány* című színjátékából való (857. sor): „zord komolyság lengi be arcát és szavának súlya van" (Kárpáty Csilla fordítása, *Római vígjátékok,* 1961, 361; Debreczeni Attila jegyzete: Orpheus 2001, 477).
(17) ***Simay Kristóf*** (Simai; eredetileg: Sima Márton) (1742–1833): piarista rajztanár, író. 1778-tól a Kazinczy által felügyelt kassai nemzeti iskola rajztanára. Kelemen László társulata 1790-ben az ő vígjátékával nyitotta meg a budai és pesti színielőadásokat: *Igazházi, egy kegyes jó atya* (Kassa, 1790).
(17) ***Osszián fordítja:*** Batsányi az *Osszián* prózai fordításához már a kassai éveiben hozzákezdett, a jelentősebb darabjainak verses fordításával az 1810-es évek közepére készült el. ***Ossian:*** ír és skót mondai hős, James Macpherson (1736–1796) skót költő műballadáinak hőse. A művet id. gróf Ráday Gedeon és Kazinczy is fordította, utóbbi megjelenése: *Ossziánnak minden énekei I–II.* (*Kazinczy Ferencz' Munkáji,* 6–7. kötet, Pest, 1815).
(17) ***Ritter*** (ném.): lovag.
(17) ***accentus*** (lat.): kiejtés.
(17) ***Styriai:*** stájer.
(17) ***expostulatió*** (lat.): szemrehányás; utalás a Magyar Museumban megjelent *Töldalék*ra (l. fentebb).
(17) ***turniermæssig/turniermassig*** (ném.): harcra kész.
(17) ***Széphalmy:*** Kazinczy írói neve.

4. jegyzetmező: Eger, 1789. október 22.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]
2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

(17) ***triumphális*** (lat.): diadalmi.
(17) ***szövétnek*** (rég.): fáklya.
(17), (29) ***a' Püspök:*** gróf ***Eszterházy Károly*** (1725–1799): váci (1752-től), majd egri püspök és Heves vármegye főispánja (1761–1799). Pozsonyi és nagyszombati papneveldei tanulmányai után Rómába ment, ahol 1748-ban áldozópappá szentelték föl. Vácott a bazilika, ***Pápán*** a plébániatemplom, Egerben a líceum (gör.: ***lyceum*** – középfokú iskola) építtettője (1765–1785; ma az egyetem épülete) és a könyvtár (gör., rég.: ***bibliotheca***) alapítója (1781). A Hell Miksa tervei szerint épített egri csillagvizsgálót (lat.: ***specula***) angol műszerekkel szereltette fel. Támogatásával nyílt meg 1769-ben Egerben az ország első orvosi iskolája, a bábaiskola. Nagy befolyással rendelkezett Mária Teréziánál. II. József reformjait, így a protestánsok jogainak elismerését is ellenezte. Gróf Eszterházy Ferenc és Miklós testvére.
(17), (29) ***Gróff Sztárayné:*** gróf Eszterházy Eleonóra (1758–1820) (1777-től Niczky Istvánné, 1779-től Sztáray Mihályné) gróf Eszterházy Ferenc lánya. Férje: gróf Sztáray Mihály (1749–1798) Szabolcs (1782–1784, 1790–1791) vármegye főispánja, akit II. Lipót a legveszedelmesebb ellenzékiek egyikének tartott. Lánya, Sztáray Eleonóra később gróf Dessewffy József (1771–1843) felesége lett.
(18), (29) ***a' Püspök Testvére:*** gróf Eszterházy Ferenc (1715–1785) kancellár (1762–1785), horvát bán (1783–1785), aki II. Józseffel szemben védelmezte a nemesi és egyházi kiváltságokat; szabadkőműves volt.
(18), (29) ***Florentziai Vénus:*** firenzei Uffiziben található márványszobor, a Medici Venus; a hellenisztikus görög szobor antik római másolata 153 cm magas.
(18), (29) ***gemma*** (lat.): metszett drágakő, alakos ábrázolással.
(18), (29) ***naivete*** (fr.): naivitás.
(18), (29) ***raisoniroz*** (fr.): válaszol, felel, vitázik.
(18), (29) ***Pedanterey*** (ném.): fontoskodás, merev okoskodás.
(18), (29) ***eruditio*** (lat.): műveltség, képzettség.
(18), (29) ***fundamentum*** (rég.): alap.
(18), (30) ***Pápát is reménylem meg-látni […] Temploma felől […] majd akkor írok, ha meg-látom:*** a pápai Árpád-kori templom helyén ma is álló Szent István vértanú plébániatemplomot 1774–1783-ban építette Fellner Jakab, 1776-ban szentelték fel a vértanú tiszteletére. Mennyezetképeit Maulpertsch 1782–1783-ban, főoltárképét Maurer 1785-ben készítette. Kazinczy 1812-ben egy rövid cikket közölt a Hazai s Külföldi Tudósításokban *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk* címmel, amelyben egy bekezdést szentelt a pápai templomnak: „A' Pápai Templom (Veszpr. Várm.) nem tartozik az Ország legnagyobb Templomainak számokba, de szebb izlettel épült, mint sok új nagy Templomaink, belső decoratiójira nézve pedig mind azokat a' mellyeket ismerek, felülmúlja. A' Fő-Oltárt Bécsi Prof. Maurer Húbert Úrnak egy első Martyr Szent Istvánja ékesíti, a' több Oltárokat a' Krakker' festései, kiről alább. A' Templomot építő Földes Úrnak, Gróf Eszterházy Károly Egri Püspöknek, tudatlan emberei a' Maurer' képén Vandalushoz illő vétket követtek-el: valamivel kissebb lévén a' ráma, mellyet a' Véső azalatt készíte, míg Maurer a' Tableaun dolgozott, mint a' megérkezett kép, készebbek voltak a' képet megnyirbáltatni, mint Uroknak erszényét új rámának csináltatásával terhelni; 's így némelly figúra olly formán jelen-meg a' képen, hogy a' ki a' történetet nem tudja, a' Mívészt fogja vádolni. – A' Statuák ezen az Oltáron Prokóptól vannak. A' kit szerentséje Pápára vezérel, egy két pillantást vessen a' tabernakulum' zöld marványára is, melly egy föld alatt Veszprémben talált régi oszlopból szeldeltetett. Olly szépségü zöld márványt ritkán fog látni. – Az Oldaltemplom' Oltáran egy gyönyörű Madonna függ, melly elsö rá-nézéssel elfeledteti mind azt a' mit a' nézö a' nagy Templomban tsudált. A' Püspöktől tudom, hogy az Cardinális Garampi' ajándéka: ellenben a' Püspök tőlem tudta, hogy az Raphaelnek Copiája. Tomkins által metszett reze a' Purling Úr

birtokában lévő Originálnak dolgozó-asztalom felett függ, 's nints olly borúlt momentuma életemnek, mellyet fel ne derítsen." (KAZINCZY, *Mesterségek* 1812, 233.)

(18), (30) ***intolerans*** (lat.): politikai vagy vallási értelemben türelmetlen.

(18), (30) ***a' Hierarchia' tekintete*** (gör., rég.): az egyház vezetőinek tekintélye.

(18), (30) ***kemed:*** a püspök általánosan használt megszólítása: „A' Püspök mindennek Kemed titulust ada, mert gyermekkorában ahhoz szokott volt. Azt neki közönségesen balúl vevék, 's így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németűl szólla; a' *Sie* nem bántó." (KAZINCZY, *[Pályám emlékezete III.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 615.)

(18), (30) ***a' fekete Uniformist viselem:*** a fölszentelt római katolikus papok reverendája fekete, a püspöké lila.

(18), (30) ***Apostolságra a' gyalom mellől, vagy vám keréktől hívattatott vólna:*** utalás az apostolokra; Péter és András halász (***gyalom*** [táj.]: kerítőháló), Máté pedig vámos volt.

(19), (30) ***examen*** (lat.): vizsga.

(19), (30) ***a' Cathedrale Templom:*** a mai Bazilika területén álló egykori Szent Mihály-plébániatemplom.

(19), (30) ***mathesis*** (rég.): matematika.

(19), (30) ***ha a' Püspök szándéka nem hátráltatott vólna:*** Eszterházy a líceumot (mint az orvosi iskolát is) eredetileg egyetemnek szánta, négy kar meg is kezdte működését, de II. József megakadályozta az egyetem létrehozását. A püspök törekvése az uralkodó központosító rendeleteivel, az ország egységesen irányított oktatási rendszerének létrehozásával – egyúttal Kazinczy munkájával – került szembe.

(19), (30) ***Normális Oskola:*** a Mária Terézia által megreformált alapfokú oktatási rendszer része a nemzeti (nationális) és a falusi iskola mellett. Ebben az iskolatípusban egységes, szigorúan előírt tanrendben tanították az alapfokú ismereteket, mintát adva ezzel a többi iskolának is. Ezenfelül az alsóbb hivatali, gazdasági stb. pályákhoz szükséges gyakorlati ismereteket is oktattak, majd az utolsó, negyedik osztályban a leendő tanítókat képezték ki, akikkel az oktatási „norma" elméletét és gyakorlatát sajátíttatták el. (Vö. KazLev, 25, 478–482.)

(19), (30) ***Krakker*** (Kracker), Johann Lukas (1717–1779): morva-német festő. Fő művei a jászói premontrei templom falképei és az egri líceum tridenti zsinatot ábrázoló freskója, melyet Eszterházy Károly püspök megbízásából készített Joseph Zach közreműködésével 1778-ban, ill. a pápai Nagytemplom oltártáblái.

(19), (30) ***Tridenti Zsinat:*** az ellenreformáció kezdetét jelentő katolikus zsinat (1545–1563).

(19), (30) ***architectura*** (gör.): az épület formája.

(19), (30) ***groupp*** (fr.): csoport.

(19), (30) ***drapperie*** (fr.): drapéria, redőkbe rendezett kelme, öltözet.

(19), (30) ***Maulpertsch*** (Maulbertsch), Anton Franz (1724–1796): osztrák festő. Magyarországi freskói többek között az egri líceumi kápolnában, a sümegi templomban, a székesfehérvári karmelita templomban, a váci és a győri székesegyházban, a pápai plébániatemplomban, a szombathelyi püspöki és a kalocsai érseki palotában láthatók.

(19), (31) ***Jászai Templom:*** Jászón (Abaúj-Torna vm., ma Jasov, SZK) a 13. sz.-ban alapították meg a premontrei prépostságot. 1786-ban II. József ezt a rendet is feloszlatta. Az egykor várként is használt templom 1792 nyarán leégett, de a szerzet visszaállításakor, 1802-ben újraépítették.

(19), (31) ***plaffond*** (fr.): plafon, mennyezet.

(19), (31) ***Rubens***, Pieter Pauwel (1577–1640): flamand festő.

(19), (31) ***Norbert Grund*** (1717–1767): Bécsben dolgozó cseh festő.

(19), (31) ***eggy Püspöki Templomot épít a' Római Péter Templomának hasonlatosságára:*** a római Szent Péter-bazilika mintájára. A mai egri bazilikát 1831-ben kezdte építtetni Hild József tervei alapján Pyrker János László (1772–1847) egri érsek a „***Cathedrale Templom***", azaz a Szent Mihály-plébániatemplom helyén.

(19), (31) ***profánus*** (lat.): világi.

(19) ***religio*** (lat.): vallás, hit.

(19), (31) ***Tantum religio poterat causarel*** (lat.): 'Mennyi mindent okozott a vallás!'

(19), (31) ***VIdik Pius*** (eredetileg: Giovanni Angelo Braschi) (1717–1799): 1775-től pápa. 1782. március 22. és április 24. között a pápa Bécsben folytatott II. József szerzetesrendeket érintő januári rendeletéről sikertelen tárgyalásokat. A császár e rendelettel feloszlatta az oktatással, betegápolással vagy tudományok művelésével nem foglalkozó rendeket, és vagyonukat új plébániák létrehozására rendelte (1786-ig megszűnt a kamalduli, a kapucinus, a karmelita, a karthauzi, a klarissza, a bencés, a ciszterci, a domonkos, a ferences, a pálos és a premontrei rend).

(19), (31) ***Nem nézte ezt meg-indúlás nélkűl a' Pápa:*** a pápa és a püspök egy másik találkozásáról is írt Kazinczy: „Midőn II. József ellenzé, hogy a Pápa veres kalapot adjon Eszterházy Károlynak, az Egri Püspöknek, ez magához hívatá Eszterházyt, 's fájdalmasan jelenté neki, hogy a' megigért Cardinálisság elmúla. Ennek helyébe megparancsolá Card. Garampinak, hogy a' Püspököt Egerben látogassa-meg." (KazLev, 18/4254, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1823. nov. 19.)

(19), (31) ***tonsura*** (lat.): a klerikusok és szerzetesek fején a kör alakú hajkivágás.

(19), (31) ***a' Szent István Rend nagy keresztét 's tsillagát kapta ajándékban a' Fejedelemtől:*** e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.

(19), (31) ***P[áter]. Leo Mária Szaicz*** (1746–1792): egri katolikus pap, hitszónok és író. Elmagyarosodott német családból származott, Bécsben tanult, majd visszatért Magyarországra. Máriafi István álnéven Berlinben kiadott vitairata: ***Igaz magyar*** (1785, 1788, 1789). Kazinczy szerint „Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's egyiptusi homályt terjesztő" műveket írt (Kazinczy lábjegyzete egy Péczeli József vershez: Orpheus 2001, 220). Kazinczy *P. Szaitz Leo Mariahoz* (1789 vagy 1790) című gúnyversében „Egri <MERZ!> FAST!"-nak nevezi Szaiczot (vö. a költemények kritikai kiadásával – sajtó alatt).

(20), (31) ***olvasó:*** az ismételt imádságok számolására és tagolására használt rózsafüzér.

(20), (32) ***apologia*** (gör.): felmagasztaló védőirat, védelem.

(20), (32) ***monasticus*** (lat.): kolostori, szerzetesi.

(20), (32) ***heterodoxia*** (gör.): más vélemény, tévhit.

(20), (31) ***P[áter] Fast:*** Christian Fast (Fastl Kristóf) (1735–?): osztrák jezsuita, a rend feloszlatásáig hitszónok volt Judenburgban, Pozsonyban, Budán és Klagenfurtban. Az 1780-as években Bécsben a Szent István-templom egyik papja volt, fellépett a szabadkőművesek ellen. Kazinczy 1786-ban Bécsben meglátogatta, erről írt gúnyos beszámolóját l.: *[Páter Fast]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 73–74.

(20), (32) ***Merz,*** Aloys (1727–1792): német katolikus teológus, hitszónok.

(20), (32) ***hyperorthodoxia*** (lat.): túlzó ortodoxa, egy hithez vagy tanhoz végsőkig való ragaszkodás.

(20), (32) ***K – – Ur:*** Váczy János szerint Koppi Károly. Kazinczy néhány nappal Szaicz meglátogatása után levelet írt Kovachich Márton Györgynek (Kassa, 1789. nov. 5., KazLev, 1/267), és itt beszámolt tapasztalatairól is. Váczy a levél jegyzetében idézte az útirajz szövegét: „Erre nézve az *Utazások* harmadik levelében Szeitz Leóról beszélve így emlékezik meg : »Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K. — — (e levélből tudjuk, hogy *Koppi* Károly) Úr tüzelte […]«" (*Uo.*, 596; Váczy azonosítását Busa Margit is elfogadta: Busa/Kazinczy 1995, 393.) Koppi Károly József (1744–1801) piarista pap és történész volt, aki Katona István utóda lett a pesti egyetemen (1785–1796). Szabadkőműves és jozefinista volt, de 1790 februárjában már röpiratban támadta az abszolutizmust és nemzeti király megválasztását javasolta. Hajnóczy József barátja, a Martinovics-per után elvesztette állását és kitiltották Pest-Budáról.

A Kovachichnak írt levél szóban forgó helye: „In Erlau habe ich den honestum Scurram gesprochen. Er ist auf Sie fuchsteufel wild. Er las mir Ihren Brief u. seine Antwort vor. Katona in Gran flammt ihn immer mehr auf. Sagen Sie das dem Koppi, u. dass Leo über ihn flucht, weil er dem Hofmann zu seiner Geschichte der Päbste Materialien gab." (Kazinczy – Kovachich Márton Györgynek, Kassa, 1789. nov. [?] 5., KazLev, 1/267, 512; ford.: „Egerben beszéltem az erkölcsös pojácával [azaz Szaiczcal]. Ő Önre dühös. Mutatta nekem az Ön levelét és a választ.

Katona, Esztergomból, még tovább tüzeli [Szaiczot]. Mondja meg Koppinak, hogy [Szaicz] Leo átkozza őt, mert ő [Koppi] Hofmann [Lipót Alajos]nak a Pápák Történetéhez anyagot adott.") Eszerint – és az életrajz adatai szerint – a „*K – – Ur*" inkább ***Katona István*** (1732–1811), aki jezsuita történetíró, apát-kanonok, 1770-től a nagyszombati (a későbbi budai és pesti) egyetemen a magyar történelem tanára volt 1784-ig.

(20), (32) ***Kovachich*** Márton György (1744–1821): jogtörténész, egyetemi könyvtárőr, az első hazai tudományos hetilap, a Merkur von Ungarn… szerkesztője (1786–1787). 1784-től a királyi kincstár alkalmazottja. Gazdag könyvtárát gróf Széchényi Ferenc vásárolta meg (gyűjteménye a későbbi OSZK állományába került). Kazinczy levelezőtársa. Szabadkőműves. (Kazinczy a fent említett levélben beszámolt neki Szaicznál tett látogatásáról.)

(20), (32) ***Szabó Dávid:*** Baróti Szabó Dávid: l. 2. jegyzetmező.

(20), (32) ***a' Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai:*** Baróti Szabó Szűz Máriát dicsérő *A Nagyasszony tiszteletére serkentő* (1786) című hálaadó verse (gör.: ***eucharisticonja***).

(20), (32) ***Batsányi:*** utalás Batsányi János: *A' Magyaroknak vitézsége, régiek példáival megvilágíttva* (Pest, 1785) című művére (Batsányi: l. 3. jegyzetmező.)

(20), (32) ***Révait az Eroticumokért:*** „a *Révai Miklós' Elegyes versei és néhány apróbb köttetlen írásai* (Pozsony, 1787) című kötetben néhány szerelmes vers is található". (Debreczeni Attila jegyzete: Orpheus 2001, 450.) (Révai Miklós: l. 3. jegyzetmező.)

(20), (32) ***crizis*** (gör.–lat.): válság.

(20) ***satisfactio*** (lat.): megelégedés, elégtétel.

(20) ***Indusok Bőltsességei:*** Patay Sámuel (1709–1795 k.) *A' régi indusok böltselkedések* (Eger, 1781) című fordítása, amelyet Eszterházy Károlynak ajánlott, és a „Püspöki oskola betőivel" jelent meg.

(20) ***Széphalmy:*** Kazinczy írói neve.

5. jegyzetmező: Balatonfüred, Veszprém, 1789. november 3.

1. [Az Orpheusban megjelent útirajzok]
2. [Az Orpheusban megjelent útirajzok átdolgozása]

„Az útleírások ezen szakaszát Kazinczy a Horváth Ádámmal való találkozásnak szentelte. Az Orpheus első három számában közölt episztoláik közvetlenül ezen esemény előttről valók (1. *Tsalattatás, Keresztes Bálint…, A' Hajnal).*" (Debreczeni Attila jegyzete, Orpheus 2001, 450.)

(21), (32) ***(Pálóczi) Horváth Ádám*** (1760–1820): író, költő, népdalgyűjtő. 1773-tól a debreceni református kollégiumban tanult, de 1780-ban elhagyta az intézményt, majd ügyvédi és mérnöki vizsgát tett. 1783-tól ***Balatonfüreden*** élt és gazdálkodott. Terjedelmes irodalmi munkássága országszerte ismert, népszerű költővé tette. A Keszthelyi Helikon mintájára megalakította a főként nőírókból álló „Göcseji Helikon"-t. 1790 után többször is országgyűlési követ. Csokonai bizalmas barátja. Kazinczy segítségével lett a pesti Nagyszívűséghez nevű szabadkőművespáholy tagja (1789), később barátságuk meghűlt és levelezésük is szünetelt. ***Feleségei:*** első felesége Oroszy Julianna (1782-től 1793-ig voltak házasok, majd elváltak); második felesége Sárközy Jusztina (1793-tól); harmadik felesége Kazinczy Klára (nem rokona Kazinczynak; Horváth 1806-ban örökbe fogadta, mert lányának hitte, majd 1818-ban feleségül vette).

(21), (32) ***enthusiasmus*** (gör.): lelkesedés, elragadtatás.

(21), (33) ***Gróff Szécsényinek benn a' szőlő közt egy két sorú nagy épűletje van:*** gróf ***Széchényi Ferenc*** (1754–1820) Somogy vármegyei főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító; balatonfüredi emeletes kastélya 1781–1782-ben épült, ma kertészeti szakképző iskola működik az épületben (Szent Benedek Gimnázium Szakképző Iskola és Kollégium Balatonfüredi Széchényi Ferenc Tagintézménye).

(21), (33) ***Klopstock: Schön ist Mutter Naturja:*** Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő *Der Zürchersee* (1750) c. versének kezdő szavai: 'Szép az anyatermészet'.

(21), (33) ***Bodmer,*** Johann Jakob (1698–1783): svájci-német költő, író, filológus.

(21), (33) ***Breitinger,*** Johann Jakob (1701–1776): svájci-német író, filológus.

(21), (33) ***Geszner:*** Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író, festő és idillköltő.

(21), (33) ***Hirzel,*** Hans Kasper (1725–1803): német író, filozófus. Az idézett vers (*An Bodmer,* 1750) prózafordítása:

> 'A sors gyakran betölti, amit a remegéssel
> Telt szív alig mer kívánni,
> Mintha álomból ébrednénk, látjuk aztán boldogságunk,
> Szemünkkel látjuk, és alig hisszük.
> Ez a boldogság akkor lesz enyém, amikor először
> Sietek HORVÁTH karjaiba.' (Ford. Orosz Beáta, ORPHEUS 2001, 450.)

(21), (33) ***Bárczaynak gondoltak, kit Urok, Munkátsról írtt levelem után, ezekben a' napokban várt vala: Bárczay Ferenc*** (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy egykori sárospataki iskolatársa, Kazinczy neki ajánlotta *Sztella* c. fordítását. Az említett levél ismeretlen, de Horváth Ádám válaszlevele szerint 1789. október 7-én Ungváron kelt, de Horváth csak október 28-án kapta kézhez. Kazinczy ebben megírta, hogy Bárczay 15-én indul rokonlátogatásra, de sem a pontos érkezést, sem a rokon pontos nevét és lakhelyét nem közölte. (KazLev, 1/259, Horváth Ádám – Kazinczynak, Szántód, 1789. okt. 29., 483.)

(21), (32) ***Aszalay*** János (eredetileg: Szabó, nevét Kazinczy javaslatára változtatta meg) (1769–1796): író, Kazinczy barátja. Sárospatakon tanult, majd Kassán 1785–1786-ban házitanítója volt Kazinczy öccseinek, Józsefnek és Miklósnak. Kazinczy közbenjárására lett a kassai nemzeti iskola tanára, később Sárospatakon tanított. Németből fordított vígjátékait többször előadták. A Martinovics-per kapcsán 1795 márciusában letartóztatták és 3 évre ítélték; a grazi börtönben halt meg. Kazinczy hatására készített fordítása: *Lesszingnek meséi három könyvben* (Kazinczy Herder-fordításával egybekötve, Bécs, 1793; néhány mese korábban az Orpheusban is megjelent).

(21), (33) ***szövétnek*** (rég.): fáklya.

(22), (34) ***Nulla ancilla fuit, quæ dicta foras evulget*** (lat.): 'Nem volt semmiféle fehércseléd, aki a mondottakat elpletykálta volna.' (Szauder Mária jegyzete, KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 895.)

(22), (34) ***hol Kazinczynak halálán kesergett:*** Horváth Ádám Kazinczy halálhírére, majd e hír cáfolatára írt név nélkül megjelent versei: *A' Kassai Kerűletben a' Nemzeti Oskolák' Inspectorának Tek. Kazinczy Ferentz Úrnak haláláról hiteles hírt hallván egy jó Barátja, szomorúságának bizonyságára, és egyszersmind soha sem látott kedves Barátja' emlékezetére ez egynéhány Sorokat írta 25. Julii 1789.*; és: *Ugyan azon jó Barát, meg-tudván hogy a' Kazincy' haláláról vett hír nem igaz vólt; ez egynéhány sorban örvendi fel-gyógyúlását; és egyszersmind a' Betegnek panaszára felel* (Mindenes Gyűjtemény 1789/1., 402–408, 409–420 [25. sz., szept. 23.; 26. sz., szept. 26.]).

(22), (34) ***elementum*** (lat.): alapvető sajátosság.

(22), (34) ***defigüriroz*** (fr.): elváltoztat, átalakít.

(22), (34) ***lineamentum*** (lat.): (arc)vonás.

(22), (34) ***IV. Henrik*** (Bourbon) (1553–1610): francia király. Második felesége Medici Katalin volt.

(22), (34) ***Rubens,*** Pieter Pauwel (Peter Paul; 1577–1640): flamand festő. A királyi családot ábrázoló Medici-ciklusa ma a párizsi Louvre-ban látható.

(22), (34) ***Janinet,*** Jean-François (1752–1814): francia rézmetsző. 1777-ben készítette el Rubens festménye nyomán IV. Henrik rézmetszetes portréját aquatinta eljárással, azaz a tusrajz látszatát keltő foltmarásos technikával.

(22), (34) ***zopf*** (ném.): copf, hajfonat.

(22), (34) ***csombók*** (rég.): csimbók, férfi hajfonat.

(22), (34) ***paszománt*** (rég.): ruházatot díszítő zsinór.

(22), (34) ***kalpag*** (rég.): kalap.

(22), (34) ***religiosum*** (lat.): vallásosságra jellemző dolog, gondolat.

(22), (34) ***Lavater***, Johann Kaspar (1741–1801): svájci-német író, lelkész, a vallásos misztika jelentős képviselője. A fiziognómia elméletének kidolgozójaként az arcvonásból és a fejformából következtetett az egyén jellemére.

(22), (34) ***phantastaság*** (gör.–lat.): képzelgés, álmodozás.

(23), (34) ***phantasma*** (gör.–lat.): fantazma, látomás.

(23), (34) ***Cancellarius Gróf Teleky:*** gróf Teleki Sámuel (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár. Küküllő (1774–1778) és Máramaros (1792-től) vármegyék főispánja, a nagyváradi kerület királyi biztosaként Bihar vármegye főispánja is (1785–1787), majd 1790-től haláláig ismét bihari főispán. Erdélyi alkancellár (1787–1791), II. Lipót uralkodása alatt főkancellár. Szabadkőműves. A marosvásárhelyi kollégium támogatója, a 60 000 kötetes marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója (erről Kazinczy cikke: *Erdélyi Cancellárius Gróf Teleki Sámuel Excell. Bibliothecája Maros-Vásárhelytt*, Tudományos Gyűjtemény, 1817/VII., 3–8.). A göttingeni, a varsói és a jénai tudományos akadémiák tiszteletbeli tagja.

(23), (34) ***Septemviralista B. Ráday, a' mi Rádaynknak fia:*** az Orpheust is támogató idősebb gróf Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ fia: ifj. Ráday Gedeon (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírája (1785-től), szeptemvir (azaz a hétszemélyes tábla bírája, 1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjátszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg; 1782-től báró, 1790-től gróf.

(23), (34) ***a' vóltt Tihani Apátúr:*** Vajda Sámuel (1718–1795) tihanyi bencés apát 1761-től a rend feloszlatásáig, 1787-ig; ezután Szombathelyre költözött.

(23), (34) ***a' Toilette mellett űlő borzas Lyányka:*** „e hasonlatot Csokonai még egy jó évtized múltán is idézi egyik levelében (1. Cs/Lev. 277.)". (Debreczeni Attila jegyzete, Orpheus 2001, 451.)

(23), (34) ***Cybele***: a kis-ázsiai eredetű Kübelé, a görög mitológiában Rhea Kübelé, a termékeny és teremtő természet istennője.

(23) ***Széphalmy:*** Kazinczy írói neve.

Az 1824-es út

3. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz]
4. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása]

1824. április 30-án meghalt Nagyváradon Kazinczy Dienes (1761–1824), aki a nagyváradi házát bátyjára, Kazinczy Ferencre hagyta. Az 1824. május–júniusi utazások hátterében e hagyaték ügyeinek az intézése állt: „Testvér Ócsém Consiliár. Kazinczy Dienes, Biharnak 1782. Vice-, tovább Fő-Notáriusa, végre 1803. második Al-Ispánja és 1808. Dietai Követe, April. 30d. meghala nő és gyermekek nélkül, 's Nagy-Váradon épített negyvenezeret megérő házát nekem hagyá, de azon teherrel, hogy adósságait kifizessem. E' történet, és a' miket ez maga után vona, engem arra kényszerítének, hogy Május 11dike olta tegnapig csak négy nap valék házamnál." (KazLev, 19/4363, Kazinczy – Zádor Györgynek [Stettner György, Fenyéry Gyula], Széphalom, 1824. jún. 30., 139. – Kazinczy máshol azt állította, hogy Dienesnek 6 gyereke is volt két házasságon kívüli kapcsolatából: Kazinczy, *Pályám* 2009, 873–874.)

Kazinczy május 20-án érkezett Debrecenbe és június 29-én tért haza Széphalomra: „Tegnap előtt estve értem haza, 's így csak 24 órája hogy itthon vagyok. […] Debreczenben Május 20d. első dolgom az volt hogy Prof. Sárvári Ur által magamat a' Csokonai mellyképéhez vezettessem." (KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1.)

Kazinczy hirdetése a házról a Magyar Kurírban jelent meg (1824, 9. és 12. sz., júl. 30. és aug. 10.) az alábbi szöveggel: „Az Ápril. 30d meghalálozott Consiliárius Kazinczy Dienes Úr' Nagy-Váradi háza, mellyet a' Megholt ajándékképen Ferencz testvér bátyjának hagyott, ezennel eladónak hirdettetik. Áll az a' Püspöki Palota és a' Lazarétum' épűlete köztt, több más Úri-lakások' szomszéd-

jában, de a' 3525 quadrát ölnyi telket minden oldalai felől úczák kerítik. A' ház mind bírja a' mit eggy háztartásra kívánhatni, 's szép ízlésben épűlt 1790 után. Könnyíti a' megvételt, hogy az, teljes bátorság' előmutatása mellett, Contractusra is megszereztethetik. A' kiknek reá kedvek volna, intézzék leveleiket a' Legatariushoz Széphalomra, Újhely mellett, Zemplény Vármegyében." (Kazinczy újságkivágatai autográf megjegyzésekkel: MTA KIK, K 633/V, 162b, 163a.; GRANASZTÓI/KAZINCZY *Pandektái*.)

A harmincezer forint adóssággal terhelt nagyváradi hagyaték nem hozhatta helyre Kazinczy pénzügyeit: „főleg mivel Miklós öcscse, a ki szintén Nagyváradon lakott, nem épen atyafi szeretettel sáfárkodott a hagyaték körűl úgy, hogy Dénes után voltakép csak az ösi javak egy hatod részét örökölheti, a mi csak egy csepp a tengerben". (Váczy János, *Bevezetés*, KazLev, 19, XXXI.; itt és a következő oldalakon további adatok Kazinczy anyagi nehézségeiről.)

Az örökségre nagy szüksége lett volna Kazinczynak. A sógora, Török József ellen 1819-ben indított örökösödési per még mindig nem zárult le (l. a kázméri pert: *279*), és az 1821–1823-ban felvett hitelei is súlyos adósságokkal terhelték (KazLev, 24, *Levélgyűjtemények*, 356–382, 762 skk.). 1824 áprilisában Kazinczy birtokait egy pert nyert hitelezője (Majoros Márton) már végrehajtással fenyegette: „Én régen bementem volna Kassára hogy Majorossal végezzek, 's az executiót megelőzzem, melly a' mint írtam, Május 14dikére van rendelve. De pénzem nincs; a' legiszonyúbb elakadásban vagyok. A' Sógorom csak húzni vonni akarja a' pert, nem gondol azzal hogy én és ez a' sok gyermek, hogy az ő j ó t e s t v é r e a' legnagyobb szegénységet, a' legnagyobb elakadást szenvedjük, 's a' legnagyobb megaláztatást." (KazLev, 19/4347, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. ápr. 28., 122. – A végrehajtást most még elkerülte Kazinczy.)

Közben Kazinczy írói jubileumát is igyekezett előkészíteni, 1825-ben lesz majd 50 éve az írói pályán: „Írói pályám' jubiléuma közelít; azt a' jövő eszt. hozza-fel nekem; 's én azt azzal óhajtanám nevezetessé tenni, hogy Erdélyi Leveleim, Sallustom, 's Cicerónak némelly Beszédi (a' Catilináriák, a' Mílo, Dejotarusz, Ligáriusz, Archiasz mellett mondottak), 's a' Scipio' álma, 1825. jelenjenekmeg." (KazLev, 19/4352, Kazinczy – Döme Károlynak, Széphalom, 1824. máj. 8., 126–127.) 1824 áprilisában megjelent *Kazinczy' Előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz. A' Cicero' első Catilinariájának első fejezetével* és a *Boufflers' levelei a' Schweitzből*.

Kazinczy az utazásról beszámolt leveleiben is, a fontosabbak:
KazLev, 19/4362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1824. jún. 30.
KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. júl. 1.
KazLev, 19/4366, Kazinczy – Döme Károlynak, Széphalom, 1824. júl. 3.
KazLev, 23/5871, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Széphalom, 1824. júl. 7.
KazLev, 24/6130, Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1824. júl. 14.

Az örökség ügyeivel kapcsolatos levelek:
KazLev, 22/5588, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. júl. 26.
KazLev, 22/5589, Laicsak Ferenc – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. aug. 5.
KazLev, 22/5590, Gordán János – Kazinczynak, Váradolaszi, 1824. aug. 8.
KazLev, 22/5591, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. aug. 11.
KazLev, 22/5593, Juricskay László – Kazinczynak, Váradolaszi, 1824. aug. 25.
KazLev, 22/5594, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. okt. 4.
KazLev, 22/5596, Péchy Sándorné – Kazinczynak, Érsemlyén, 1824. okt. 12.
KazLev, 22/5597, Péchy Sándorné – Kazinczynak, [1824?]
KazLev, 22/5600, Mészáros Sámuel – Kazinczynak, Érkeserű, 1824. okt. 25.
KazLev, 22/5604, Kazinczy Miklós – Kazinczynak, Nagyvárad, 1824. nov. 9.

6. jegyzetmező: Debrecen, Nagyvárad, 1824.

3. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz]
4. [A *Kedveskedő*ben megjelent útirajz átdolgozása]

(37), (40) ***nyolcz esztendők után****:* 1816-ban erdélyi útja során utazott át Kazinczy Debrecenen.

(37), (40) ***Sárvári*** Pál (1765–1846): debreceni rajztanár. Debrecenben, majd három évig külföldi egyetemeken tanult. 1795-től filozófiát, matematikát és természettudományokat, később építészetet és rajzot is tanított a debreceni kollégiumban.

(37), (40) ***Csokonai*** Vitéz Mihály (1773–1805): költő.

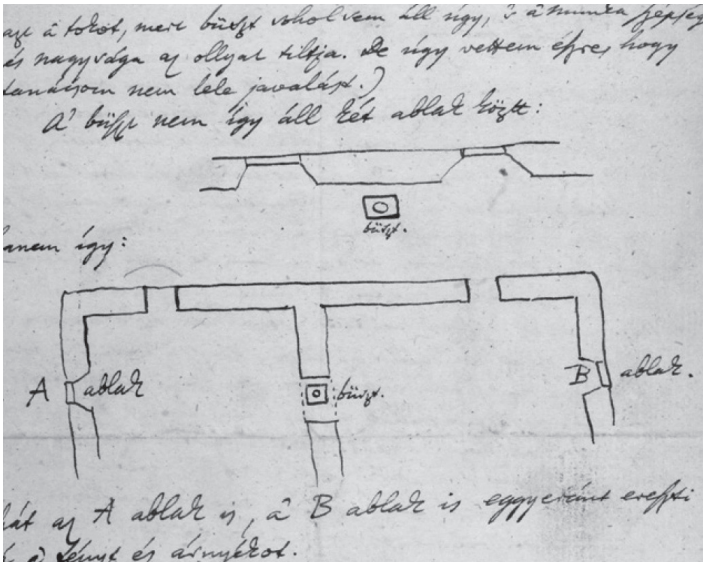
(37), (40) ***Ferenczy István*** (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Csokonai mellszobrát 1818-ban Rómában készítette el, és 1823-ban ajándékozta a debreceni kollégiumnak (Takács 1988, 512). Első nem portrészerű márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdete (Pásztorlány képe* vagy *A pásztorleányka* 1820–1822*)* című szobrára Kazinczy epigrammát írt: *Ferenczy' Graphídionára* (1823). Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. (Bővebben írt róla Kazinczy az 1828–1829-es útirajzaiban, l. főképp: *Pestre. 1828.*)

A Magyar Kurír 1822. december 20-i számában megjelent Döbrentei Gábor név nélküli cikke, amely beszámolt arról, hogy Ferenczy két szobra, *A pásztorleányka* és a Csokonai-büszt Budára érkezett Rómából. (Magyar Kurír, 1822. dec. 20. [II. félév], 395; a szerző azonosítása a lentebb idézett Döbrentei levélben.) Kazinczy gyűjteményében megtalálható e cikk (kivágva és beragasztva: MTA KIK, K 630, 71), és egy hónappal később Ferenczynek írt leveléből tudható, hogy ez alapján írta a *Ferenczy' Graphídionára* című epigrammáját: „Ezen Epigrammára gyúlaszta engem az, a' mit az Úr' lyánkája felől az Igaz' barátom' Ujságlevelében olvastam, mert még nem látám a' szobrot." (KazLev, 18/4150, Kazinczy – Ferenczy Istvánnak, Széphalom, 1823. jan. 17., 236.) A szoborról ekkor még képet sem láthatott, csak „1824 őszén, mikor Ferenczy Bécsbe érkezik, jelenik meg ott az 1825-iki Hébe, mely közli a *Pásztorleány* képét" (Meller 1905, 171 – ugyanitt említi Meller Simon, hogy 1824-ben Szathmáry [?] és Kovacsóczy Mihály is verseket írt Ferenczyhez). Döbrentei sem látta a szobrokat a cikk írásakor: „Azon tudosítást melly az Urról és művészi munkájiról a' Magyar Kurírban kijött, 's mellyet ugy tudom Igaz Samuel barátom az Urnak megkülde, Rössler Budai Német ujság iró után én írván, megbizonyítottam hogy az Ur talentumát menynyire becsülöm. Még inkább és inkább örvendettem pedig az Ur ügyességének, miolta a' mult Augusztusban az Ur pásztorleányát a' Budai Királyi várban láttam is." (Döbrentei Gábor – Ferenczy Istvánnak, Bécs, 1823. dec. 4., Meller, 118.) Kazinczy végül 1828. április 16-án látta meg *A pásztorleányká*t (KazLev, 20/4912, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 17.).

Kazinczy a Ferenczyhez írt 1823. január 17-i levelében véleményt formált az ekkor még nem látott Csokonai-büsztről is: „Szerencsés gondolat vala az is, hogy a' Csokonai' válla meztelen vagyon ugyan hagyva, de lepelként rá veté a' mentét. Ez fog mentségére lenni a' bajusznak, mellyet szakál nélkül csak skláv és Mirmillo visele. A' ki Csokonait ismerte, azt a' kövön fel nem leli, mert rézbe vésett képe, melly után az Úr dolgozott, hozzá ugyan nem hasonlít. De a' Plastica' Műveiben nem hasonlítás, hanem nemesítés kivántatik. Socratesznek csak az orra rút büsztjén, 's ha ő illyen volt volna, nem mondhatnánk hogy rút volt." (KazLev, 18/4150, 236.) E leírás is Döbrentei cikke nyomán készült, Kazinczy tévedése („a' Csokonai' válla meztelen vagyon") erre vezethető vissza. A Magyar Kurír cikkének vonatkozó sorai: „Csokonai Vitéz Mihály' büsztje igen tisztán és nagy szorgalommal készült. Homloka' fürtjét, mint jeles Költőnek, borostyán-koszorú keríti, orczáját mint Magyarnak bajusz férjfiusitja; nyaka egészen szabad minden kötő nélkűl, mejjén nemzeti köntösünk, mente van. Ezen képet Ferenczy, hihetőleg a' Prof. M á r t o n József Úr által rézre metszetett és kiadott után készítette." (Döbrentei, *i. m.*)

Kazinczy 1824-es szoborleírásának főbb elemei (mente, meztelen nyak, koszorú, bajusz, rézmetszet, idealizálás) már a Ferenczyhez írt 1823-as levélben is megjelennek (a koszorú kivételével), nyilván Döbrentei 1822-es cikke nyomán, ahová pedig „Rössler Budai Német ujság iró után" kerültek be.

(37), *(40)* ***plastica*** (gör.): szobor; szobrászat.
(37), *(40)* ***büszt*** (rég.): mellszobor.
(37), *(40)* ***szemcsillag*** (rég.): pupilla, szembogár.
(37), *(40)* ***horizontális*** (lat.): vízszintes.
(37), *(40)* ***imperátor*** (lat.): az ókori Rómában győztes hadvezér; császár.
(37), *(40)* ***dolmány*** (rég.): testhez simuló zsinóros magyar kabát.
(37), *(40)* ***kravát*** (rég.): kravátli, nyakkendő.
(37), *(40)* ***mirmilló*** (lat.): murmillo, gall fegyverzetű gladiátor az ókori Rómában.
(37), *(40)* ***John***, Friedrich (1769–1843): bécsi rézmetsző. Vincenz Georg Kininger rajza nyomán Kazinczy (1804), Friedrich Heinrich Füger után Batsányi János és II. József, valamint Erőss János debreceni rézmetsző és rajzoló portréja után Csokonai rézmetszetét is elkészítette (megjelent Márton József kiadásában: *Csokonai Vitéz Mihály nevezetesebb poétai munkái,* Bécs, 1816).
(37), *(40)* ***azon hely és azon szokatlan 's botránkoztató mód:*** Csokonai szobra „[a] könyvespolcok előtt, külön, üvegezett vitrinben állt" (TAKÁCS 1988, 512). A mellszobor elhelyezését lerajzolta Kazinczy Dessewffynek küldött levelében:

KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1., 145 (az eredeti levélkézirat: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 33, 313. tétel; közli Busa Margit is: BUSA/KAZINCZY 1995, 205).
(37) ***Carrara:*** olasz város Toszkána tartományban, világhírű fehér és kékesszürke márványt bányásznak környékén.
(37), *(40)* ***bibliothéca*** (gör., rég.) könyvtár.
(37), *(40)* ***linea*** (lat.): vonal.
(37), *(40)* ***Templom:*** a debreceni református Nagytemplom. 1802. jún. 11-én Debrecenben tűzvész pusztított. A város a török idők óta a legsúlyosabb megpróbáltatást szenvedte el, elpusztult a ***Kollégium*** és a mai Nagytemplom helyén álló templom is. A fél várossal együtt Csokonai háza is leégett. A Nagytemplom felépítésével és a kollégium újjáépítésével a város ***Péchy Mihály*** (1755–1819) építész-hadmérnököt – Kazinczy egyik távoli rokonát – bízta meg. A Nagytemplom 1821-re, a kollégium 1818-ra készült el.
(38) ***szennyet ejt a' faragványon:*** Kazinczy Dessewffy Józsefhez írt levele szerint: „Valamelly kulimáz forma feketeséget kapott a' kép az orr jobb czimpája mellett le a' bajusz végéig; de az a' folt nem nagy folt, és Ferenczi kiveheti, ha haza jő Rómából." (Kazinczy az utazásról részletesen

beszámolt levelében barátjának is: KazLev, 19/4365, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1824. júl. 1., 145.)

(38), (40) ***Szombathy József*** (Cseh-Szombathi; 1748–1815): országos főorvos. Pozsonyi, debreceni és külföldi egyetemi tanulmányait követően 1782-ben lett orvosdoktor, ezután Pesten telepedett le, 1784-től országos főorvos. Végrendeletében a debreceni kollégiumra 25 000, a pesti református egyházra 4000 Ft-ot hagyott. A kollégium ebből az alapítványból állította fel 1823-ban az újabb természetrajzi tanszékét, amelyen magyarul tanítottak kémiát, ásványtant, „technologiát" és „botanicát" (GAÁL 1988, 611).

(38), (41) ***senior*** (lat.): a diákönkormányzat választott, gazdasági ügyeket is intéző vezetője.

(38), (40) ***Donát*** János (1744–1830): osztrák származású arcképfestő. Bécsben, majd 1810-től haláláig Pesten dolgozott, megfestette báró Orczy Lőrinc, Kazinczy (1812) és Virág Benedek (1815) portréját is. (A Szombathy Józsefről készített képről nincs adat.)

(38), (41) ***Varjas*** János (1721–1786): debreceni tanár. 1752-től haláláig a teológia tanára a debreceni kollégiumban. Kölcsey és Szemere kigúnyolta a *Mondolat*ra írt *Feleletb*en. Nevezetes munkáját, a csupa 'e' magánhangzóval írt *Megtért embernek énekje. Mellyet nem régen szerzett és egy meg-keseredett de reménységgel tellyes lélek képében tett-fel egy nevezetes ember* c. elégiáját Kazinczy adta ki újra a *Magyar régiségek és ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808): *Prof. Varjas János E vocálison írt Éneke Debreczenben 1775*. Az elégia első kiadása: *Elégia veri nominis post tot secula ab elegis inventis si musis placet prima et ipsa Hungarica* (Debrecen, 1775).

(38), (41) ***Kocsi:*** több Kocsi nevű tanár és lelkész is működött Debrecenben, talán – mivel Varjas után van említve –: Kocsi Sebestyén István (1761–1841) debreceni kollégiumi tanár (1792–1797), református lelkész (1797-től).

(38), (41) ***a' Város Erdőmestere, Szabó Ur:*** ?

(38), (41) ***platanusz*** (gör.–lat.): platánfa.

(38), (41) ***bignonia:*** begónia.

(38), (41) ***Beregszászi Pál*** (1790–1865): debreceni mérnök, rajztanár. 1819-től a rajzolás és építészet tanára a debreceni kollégiumban.

(38) ***Kis Sámuel*** (1781–1819): debreceni rajztanár. Műveinek reprodukciói és katalógusa: SZ. KÜRTI 1995, 29–55.

(38), (41) ***Bek Pál*** (Beck) (1758 v. 1761–1827): téglási földbirtokos, mérnök, kormánybiztos. Csokonai egyik pártfogója, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. 1790-ben a Habsburgok trónigényének jogosságát kétségbe vonó ellenzékiek egyik küldöttje a porosz és szász udvarnál. Az 1794–95-ös megtorlásokat elkerüli, 1798-ban jelentős birtokadományokat kap (vásárol). 1810-től királyi tanácsos. Téglási kastélya körül nevezetes angolkertet alakított ki. Debreceni ***„nagystílú palotája"*** a mai Piac utca Rózsa és Zamenhof utcák közötti szakaszán 1821–1835-ben épült, a régi városházától a Rózsa utca választja el. A palota eredetileg egyemeletes volt, ám az unoka, Tisza Kálmánné idején még egy emeletet építettek rá (Tisza-palota); az épületben ma a Magyar Államvasutak igazgatósága van.

(38) ***architectura***; ***architectus*** (gör.): építészet; építész.

(38), (41) ***A' Város-háza' kapuja felett látni az S. T. monogrammját, az Enyingi Török Istvánt, 's az 1558 esztendőt:*** 1536-ban Szapolyai János enyingi Török Bálintnak adományozta (zálogbirtokba adta) Debrecent. Lehetséges, hogy Kazinczy tévesen következtetett Török Bálint unokájának, Istvánnak (Stephanus) a nevére (1564–1618). Zoltai Lajos szerint ugyanis nem bizonyítható, hogy az 1839-ben elbontott régi városháza helyén állt volna a Török család kastélya, ezért „ezt a monogrammot valamelyik jómódú debreceni polgártól", leginkább Tar Istvántól származtatja, akinek a háza a városháza helyén állhatott (ZOLTAI 1932, 11–13).

(38) ***Német-úcza:*** a mai Széchenyi utca.

(38) ***Fáy János*** (1773–1833): debreceni tanácsos (lat.: ***consul;*** 1816-tól), polgármester (1822-től), műgyűjtő. Anyja: ***Klimó Anna***, Klimó György (?–1777) pécsi püspök húga, apja: id. Fáy János (1716–1783).

Kazinczyt nagy értékű éremgyűjteménye bécsi értékesítésével és festmények vásárlásával bízta meg 1812 őszén: „Fáy János nekem 1812. Octób. negyven ezer bankó forintra becsűlt Numismatica Gyűjteményét kezembe adá azzal a' teljes hatalommal, hogy neki azon vásárlanék

képeket. A' becsűlet 's a' belém vetett bízodalom úgy kívánta, hogy minekutána a' pénznek Bécsbe fel kelle menni, felvigyem ugyan, de a' nekem adott hatalommal ne éljek. Általadtam azt eggy német-embernek, hogy tekintse meg, betsűltesse-meg, 's érettek adjon képeket az én választásom szerint. (Ez Braun Festő volt, udvari Schätzmeister, az az képbecsűlő, a' Vám miatt, mellyen sem ki sem be nem eresztettek képet az ő becsűlése nélkül.); 's vissza vévén ismét tőle, Mélt. Referend. Vajna Urnál hagytam, mert Mélt. Fáy Ur akkor Bécsben nem volt. Általam és az én hibám által eggy réz fillér sem vesze-el a' Gyüjteményből, sem más által nem, a' mennyire tudom. Minthogy Fáy azt bízta rám, hogy legelébb a' Német ember képeit nézzem-meg, 's eggy Fél-németét (Prof. Hess Mihály, Egri fi, ki velem mindég magyarúl szólla), úgy osztán a' Tek. Urét 's Mélt. Vajna Úrét; legelébb a' Németét, úgy a' Fél-németét, 's végre a' Mélt. Vajna Úrét tekintém-meg. A' Tek. Úr lakása távolabb vala szállásomhoz mint az övék, 's így történt hogy ide legkésőbb meheték. Fáynak megírtam ítéletemet, 's leginkább eggy Gaudentis Ferrariénak mondott Nativitást szerettem-meg Consil. Vajna Úrnál. Ez egészen elfogott, 's ennek megvételét óhajtottam mindenek felett. Fáyt még a' Hondekoeter' kakasától, tyúkjától 's csirkéjitől is igyekeztem elvonni, mellyet Fáy Vajnától csakugyan megveve, mert ha az a' kép igen szép kép volt is, a' tyúk és kakas nem emberi alak." (KazLev, 14/3203, Kazinczy – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. máj. 3., 177–178.)

A Fáy-gyűjteményről Balkay Pál cikket írt a Tudományos Gyűjteménybe: *A Kép-irásról, annak gyakorlásáról és betséről* (1819/2, 58–74). ***Gaudenzio Ferrari*** művein túl „említi még Lazzarini: Cato halálá-t, Domenichino: Szenvedő félfigurájá-t, K. Chirstian Brand: Tél szánkózóval, Kupeczky: Ébredő fiatalember című műveit. Sajnos, a gyűjtemény szétszóródott Fáy halála után, nem tudni, mi volt benne eredeti, mi másolat." (Sz. Kürti 1990, 23.)

(38) ***Nagy Gábor*** (1770–1861): debreceni ügyvéd. Csokonai diáktársa, Kazinczy és Csokonai bizalmas barátja, a Kazinczy család ügyvédje. Kutatta és gyűjtötte a régi magyar irodalom emlékeit.

(38) ***az 1811diki tűz:*** 1811. áprilisban tűzvész pusztított Debrecenben.

(38) ***az Erdélyi Muzéum' Olvasóji az én Epistolámból ismernek:*** a *Nagy Gáborhoz* 1811-ben írt episztolájára utal Kazinczy: „Az a' rettentő tűz, melly Debreczennek / Öt nyolczadát vad lángja alá borítá […]" (Erdélyi Muzéum, 1815/2, 97–100.)

(38) ***Bodoni,*** Giambattista (1740–1813): olasz kiadó, tipográfus, nyomdász, a Bodoni betűtípus készítője.

(39) ***originál*** (lat.): eredeti.

(39) ***a' Sylvester' Magyar Grammaticája, mellyet én 1804 lopva másoltattam-le:*** Sylvester (Erdősi) János (1504–1552) író, bibliafordító *Grammatica Hungaro-latina* (Újsziget, 1539) c. művének egyetlen, csonka példánya maradt fenn Sinai Miklós könyvtárában (innen a Fáy család birtokába, majd a [későbbi] OSZK-ba került). Ezt adta ki Kazinczy a *Magyar régiségek és ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808): *Sylveszternek Magyar-deák grammatikája*. Kazinczy több írásában is megemlékezik a lemásolásról, pl. a *[Kazinczy Ferencz „Diáriumá"]*-ban: „Az oskola Rectora, Obernyik József, leíratja nekem Sylvesternek Grammaticáját." (Kazinczy, *Pályám* 2009, 203.)

(39) ***Stammbuch*** (ném.): emlékkönyv.

(39) ***Isaacus Newton:*** Isaac Newton (1643–1727) angol fizikus, matematikus, csillagász, a mechanikus világkép kidolgozója.

(39) ***az én iskolai kedves tanítóm, Samuel Werenfels és Joannes Alphonsus Turretinus:*** svájci református teológusok: ***Samuel Werenfels*** (1657–1740), a bázeli egyetem tanára és ***Jean Alfons Turretin*** (1671–1737 vagy 1739) genfi teológus, aki munkásságával a reformátusok és evangélikusok egyesítésére törekedett. Kazinczy önéletírásaiban ellentmondó adatok vannak arról, hogy ismerte-e műveiket: „Karácsonyi vacatiókor Werenfelset ajánlotta; 's minthogy azt nem csak végig olvastam, de nagyon megszerettem is" (Kazinczy, *Az én életem* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 426); illetve: „Török István […] [h]a Werenfelset és Alphonsus Turretinust kivánta volna, ezeket gyönyörűséggel, 's nagy gyönyörűséggel olvastam volna." (Kazinczy, *Pályám' Emlékezete [I.]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 481.)

(39) ***ifjabb Apafi Mihály*** (1676–1713): erdélyi fejedelem, I. Apafi Mihály (1632–1690) fejedelem fia.

(39) ***Teleki Sándor:*** talán az 1679–1754 között élt tordai főispán, az erdélyi gubernium tanácsosa, Teleki Sámuel bihari főispán apja.

(39) ***Bethlen Miklós,*** gróf (1642–1717): erdélyi kancellár, önéletíró.

(39) ***Gaudentio Ferrarinak eggy igen szép Nativitása, mellyet Fáynak 1200 forinton én alkudtam-meg 1812.:*** Ferrari Gaudenzio (1471–1546) olasz reneszánsz festő művének megvásárlásáról: „Osztán az az én érdemem, hogy Fáy János 1300 forinton veve meg eggy Gaudentio Ferrárit a' hazának, mellyet a' Bécsi Érsek alkudozott Erdélyi Referendárius Vajna Úrtól." (KazLev, 16/3744, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1819. máj. 25., 395–396; l. még a fentebb idézett Kászonyi Dánielnek írt 1816. május 3-i levelet. – A vételár összege eltér e két forrásban.)

(39) ***Domenichinónak eggy szép szenvedő Idvezítője 's Judithja:*** Domenico (Domenichino) Zampieri (1581–1641) olasz barokk festő (számos bibliai tárgyú festményén szerepel Jézus és Judit alakja).

(39) ***Domokos László*** (?–1853): Domokos Lajos unokája, Domokos Jakab bihari alispán fia.

(39) ***Fóris Otrokocsi Ferencz*** (Otrokocsi Fóris Ferenc) (1648–1718): református lelkész és nyelvész. Az ellenreformáció idején gályarabságot szenvedett (1675–1676). A magyar és a zsidó nép rokonságát állító történelmi és nyelvészeti munkássága miatt bírálta Kazinczy.

(39), (41) ***Domokos Lajos*** (1728–1803): debreceni főbíró. 1774–1786 között többször is főbírája Debrecennek, a debreceni református egyház és kollégium gondnoka. A kollégium önállóságának harcos védelmezőjeként szembekerült Kazinczy iskolafelügyelői tevékenységével. 1790-ben Bihar vármegye alispánja, az 1790/91-es országgyűlésen ellenzéki követe, a diétán fellépett a magyar nyelv ügyében. Bírálta Kazinczy nyelvújítási nézeteit, részt vett a debreceni *Magyar Grammatika* kiadásában.

(39) ***Telemach:*** François de Salignac de la Mothe Fénelon (1651–1715) *Les aventures de Télémaque, fils d' Ulysse* (1699) c. államregénye Domokos Lajos fordításában, 1782-es (!) dátummal: *Telemaknak az Ulisses fiának történetei*. Ez az autográf tisztázat a debreceni kollégium nagykönyvtárában található: Fekete–Szabó 1979, 79 (R 449/i). (A művet elsőként gróf Haller László máramarosi főispán fordította le: megjelent Kassán 1755-ben.)

(39) ***neologus*** (gör.–lat.): nyelvújító.

(39) ***Várad:*** Nagyvárad.

(39) ***Mesterség*** (rég.): művészet.

(39) ***Báró Patatich Ádám*** (Patachich) (1717–1784): nagyváradi püspök és Bihar vármegyei főispán (1759–1776), a váradi püspöki palota és székesegyház építtetője, 1776-tól kalocsai érsek. Mária Terézia 1777-ben a budai egyetemi tanács, 1779-ben a tanulmányi bizottság elnökévé nevezte ki.

(39) ***Schöpf (vagy talán Schröpf):*** Johann Nepomuk Schöpf (1733–1798) cseh festő, rézkarcoló. Az 1770-es években Magyarországon és Erdélyben dolgozott, többek között ***Ráday*** Gedeon (1713–1792) péceli kastélyában és a nagyváradi székesegyházban és püspöki palotában is készített freskókat.

(39) ***al fresco*** (ol.): falfestés.

(39) ***Therésia:*** Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő; férje, I. (Lotaringiai) Ferenc 1765-ben halt meg.

(39) ***József:*** II. József (1741–1790) német-római császár, magyar király.

(39) ***a' Szent-István Rendje':*** e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására.

(39) ***Hickel,*** Joseph (1736–1807): bécsi udvari festő és rézmetsző. Az uralkodócsaládról több portrét is festett.

(39) ***Teleki*** Sámuel, gróf (1739–1822): főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító.

(39) ***Ott áll most hazánk' Fejedelme és Nádora talpig, Krafft Pétertől 1822., a' fejek Isabey után:*** I. (II.) Ferenc császár és király, illetve öccse, József (1776–1847), Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847) életnagyságú olajképeit ***Johann Peter Krafft*** (1780–1856) osztrák festő készítette Jean-Baptiste ***Isabey*** (1767–1855) francia festő 1812-es akvarelljeit felhasználva 1822-ben. Krafft az 1810-es évektől több magyarországi megrendelést is kapott az uralkodócsalád portréjára.

(39) ***Feldmarschal*** (ném.): tábornagy.

Az 1828–1831-es utak

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]
6. Pestre. 1828.
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]
11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.
12. Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.
13. Nógrád, Gömör, 1831.

Kazinczy 1828-at megelőzően 1815 tavaszán járt utoljára Pesten, amikor feleségével és Eugenie lányával Bécsbe utazott (Bécsben 1815. április 25. és május 7. között voltak). 1828–1831-ben többször is hosszabb időt töltött el Pesten és környékén. Kazinczy 1828–1829-ben háromszor volt Pesten és Budán, elsősorban azért, hogy részt vegyen a Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő választmány tanácskozásán, és hogy a kázméri per ügyeit intézze (ezekről l. alább). Kazinczy **1828-ban** először **február 18-tól június 1-ig** tartózkodott Pesten és Budán, majd **szeptember 13–29.** és **1828. december 6. – 1829. május 31. között** volt ott (az oda- és visszaút kb. egy-egy hét volt). 1828 januárjában Vörösmarty Mihály átvette a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését, és az év folyamán négy részben kiadta Kazinczy *Pályám' Emlékezete [I.]* c. önéletírását (1828/I, II, XI, XII). 1828. augusztus 12-én Kazinczyt Torna vármegyében táblabírává választották.

1829 nyarától Kazinczy Széphalmon tartózkodott **1831 januárjáig.** Az otthonát csak a perei, a gazdasági teendői, a megyegyűlések, illetve az egri utazásai (látogatás Pyrker János László egri érseknél) miatt hagyta el rövid időre. 1829. június 15-én Kazinczy adósságai miatt végrehajtás alá került a széphalmi birtok. 1830. júliusban Kazinczyt Bereg vármegye táblabírájává választották. 1830-ban többszöri átdolgozás után megjelent *Emília Galotti* c. fordítása Lessingtől (Bajza kiadásában, amit Kazinczy nem fogadott el sajátjának), és lefordította az egri érsek *Perlen der heiligen Vorzeit* c. művét: *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Buda, 1830; ez a fordítás lett az ún. Pyrker-pör tárgya, l. alább).

1831. január 31-én útra kelt Kazinczy és **1831. február 9. és június 6. között** ismét Pesten és Budán tartózkodott, hogy részt vegyen az alakuló Magyar Tudós Társaság ülésein és tanácskozásain. Eközben gyakori vendég volt Pécelen Szemere Pálnál. **1831. április 7–16. között** Pannonhalmán járt, majd **június 7–30. között** Szemere társaságában Nógrád és Gömör vármegyéken keresztül utazott haza. **1831. június 30-án** megérkezett Sátoraljaújhelyre Kazinczy. A kolera miatt már vesztegzár alatt találta Széphalmot (a két település között húzódott az abaúji és zempléni megyehatár), így csak néhány nap múlva jutott haza. **Augusztus 21-én** megbetegedett kolerában és **augusztus 23-án** meghalt. Még aznap eltemették Széphalmon. (A járványról és lázadásról l. alább.) Kazinczy halála után jelent meg Sárospatakon a *Szent történetek az Ó és Uj Testamentom könyvei szerint* c. munkája.

Az 1828–1831-es eseményeket Kazinczy levelekben, naplókban és útirajzokban írta meg. Az időtartam szempontjából a legátfogóbb szöveg a ***[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]***, amelyben az elbeszélt időtartam 1828. február 11-től 1831. augusztus 16-ig tart. Ennek emlékezetanyaga feltehetően nemcsak az ismert – kötetünkben kiadott – többi utazásleíráshoz szolgált háttérként, hanem egy ismeretlen, valószínűleg meg sem írt átfogó útirajz egy kései tervéhez is: „Most Biographiámnak adom azt a' tónust, melly a' Pannonhalmi útéhoz hasonlítson. Erdélyi Leveleim már készen állanak. Ez a' Biographia így 3 Kötetet fog adni az 1828–1831. Pesti úttal." (KazLev, 21/5378, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, Széphalom, 1831. aug. 8., 623–624. – L. még kötetünk bevezetőjében.)

Az elbeszélt idő az 1828. februári megérkezéstől a ***Pestre. 1828.***-ban június 17-éig, a ***[Pesten, 1828–1829.] [I.]***, ***[Pesten, 1828–1829.] [II.]***, ***[Pesten, 1828–1829.] [III.]*** és ***[Pesten, 1828–1829.] [IV.]***-ben pedig 1828 szeptemberéig ***[III.]***, illetve 1829 áprilisáig–májusáig ***[I., II., IV.]*** tart. A

Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra és a ***Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*** című útleírásokban az 1831. április 7–16. közötti, a ***Nógrád, Gömör, 1831.*** c. útirajzában pedig az 1831. június 7–30. közötti eseményeket dolgozta fel Kazinczy. (L. alább a **2. táblázat**ot.)

Ezen utazásleírások időköre egyaránt beleesik a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* időszakába, többnyire mégis más történeteket olvashatunk bennük. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* inkább az emberi és társadalmi kapcsolatok, Kazinczy perének és az akadémiai tanácskozások ügyeinek adatoló tér- és időképét adja, a további utazásleírások pedig – jegyzetelés szempontjából legalábbis – inkább művészettörténeti és irodalompolitikai jellegű elbeszélések. Együttes jegyzetelésük ezért nem célszerű.

Az 1828–1831-es szövegek néhány átfogó témáját kiemeltük a soronkénti jegyzetek elé. Kazinczy és feleségének pere, a Magyar Tudós Társaság alapításának és tagjainak adatai, a korszak irodalmi pörei és a kolera története átfogóan magyarázza e szövegeket. A soronkénti jegyzetek külön kezelik a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*-at a tematikus sajátosságai miatt, és külön-külön a pesti, a pannonhalmi és a nógrád–gömöri tartózkodást és utazást leíró szövegeket.

A következő táblázat az 1828–1831-es utazásleírások viszonyrendszerének sarkalatos szövegrészeit mutatja be. Ezen részletek kiválasztása és bemutatása a szövegösszevetést szolgálja, tehát nem életrajzi vagy eseménytörténeti kronológia, hanem a szövegek – és egyúttal az elbeszélt történetek – kapcsolódási pontjainak feltérképezése. A szegmentumok kronológiai rendjének alapja a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* és a levelezés adatai. Egyes utazásleírások részleteinek sorrendje az időrendbe állítás miatt megváltozott e táblázatban. Az elbeszélt esemény datálásáról: ha biztosan köthető időponthoz, akkor a dátum a sor elején van; ha bizonytalan (mert pl. több találkozás tapasztalatát írja egybe), akkor vagy zárójelben van a dátum, vagy az oszlopbeli helye adja meg az esemény feltehető idejét. A számok kötetünk oldalszámai, a szövegegységek meglétét jelzik.

2. táblázat

Elbeszélt esemény	*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*	*Pestre. 1828.*	*[Pesten, 1828–1829.] [I.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [II.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [III.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*	*Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra*	*Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*	*Nógrád, Gömör, 1831.*
1828. febr. 11–18. út	*43*	*101, 103*							
1828. febr. 18. érkezés Pestre	*43*	*103*	*122*	*126*					
1828. febr. 18. fiaker-út Pesten		*103, 105*							
1828. febr. 18. szállás Szemerénél, betegség, Jankovits	*43*	*105*	*122*	*126*		*131*			
1828. febr. baráti látogatások	*43*	*106*	*122*	*126*		*131, 132*			
házak, utcák, Dunaferdő		*105*				*133*			
emlékezés 1815-re		*108*		*123*		*133*			
1828. képárusok és metszetek		*108*		*123*		*133, 134*			
Müller Képáros		*109*							
a pesti vármegyeházi galéria		*107, 108*		*123, 124*		*134*			
1828. febr. 22. Fáynál ebéd: Ragályi, Ferenczy	*44*	*110*		*124*					
Ferenczy műhelye, művei (1828. jún.); (Graphidi- ont látja: 1828. ápr. 16., KazLev, 20/4912) (találkozás: 1829. máj. 3.)	*49*	*107*		*124, 125*		*135*			
Ferenczy-életrajz		*110, 112*							
1828. márc. 9–10. nádor, Himfy, Guzmics, Bitnicz, Kis János, Horváth Endre	*44*	*115, 116*				*132*			

Elbeszélt esemény	*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*	*Pestre. 1828.*	*[Pesten, 1828–1829.] [I.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [II.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [III.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*	*Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra*	*Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*	*Nógrád, Gömör, 1831.*
1828. márc. 9–12. Horváth János, Mednyánszky Aloyz, Bartal György	*44–45*					*132*			
1828. márc. 11. MTT: Dessewffy beszéde Telekihez	*44–45*	*116*		*125*		*132*			
1828. márc. 11. MTT: utazás Telekihez; névsor	*44–45*	*116–118*							
1828. márc. 13. MTT: a Prímásnál; a veszprémi püspöknél	*45*	*118–119*							
1828. márc. 15. MTT: első ülés a Királyi Tábla palotájában	*45*	*119*							
a Királyi Tábla palotája: a császár képe		*119*				*134*			
a Királyi Tábla palotája: képek		*119*							
1828. márc. 16. MTT: második ülés	*46*	*119–120*							
Szentgyörgyi János (1828. márc. 5., 8., 12., 19.)	*44–45*	*114–115*		*125*	*128*				
Schöfft/Scheff műhelyében		*112*			*128*	*135*			
Hess; Szépítési Bíztosság; Varsághi		*112*							
Pesky (1828. márc., ápr., szept. 23.)	*50*	*112*							
Clarot						*135*			
Kohn: Jankovits		*113*				*135*			
Kärgling; Egger		*113*							

Elbeszélt esemény	*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*	*Pestre. 1828.*	*[Pesten, 1828–1829.] [I.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [II.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [III.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*	*Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra*	*Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*	*Nógrád, Gömör, 1831.*
1828. Pest–Buda: 60 festő van		*112*				*135*			
Horvát István				*126–127*	*129–130*				
„Mint az élet szélén nézünk vissza […] falu az elementumunk/elementumom."			*122*	*127*		*131*			
1828. máj. 11. Horvát István: Hieroglyph írás	*48*	*106–107*							
1828. máj. 4., 11., 26. Stanislaus (Albach Szaniszló); Cleynmann (1829. máj. 17., 28.)	*48*	*109–110*							
1828. jún. 17. Richter festi Ferenczyt		*114*				*136*			
1828. júl. 1. hazaindul, 6-án érkezik meg Széphalomra	*49*								
1828. szept. 13. újra Pestre érkezik	*50*								
1828. szept. 25. Heinrich Thugutnál Budán; Pesten: 1829. jan. 29.; festi: 1829. máj. 6–22.	*50*			*125*	*128*	*136*			
1828. szept. 27.: Schöfft oltárképét megnézi a terézvárosi templomban	*50*								
1828. szept. 30. elhagyja Pestet (okt. 4. hazaér)	*50*								
1828. dec. 6. ismét Pestre érkezik	*51*								

Elbeszélt esemény	*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*	*Pestre. 1828.*	*[Pesten, 1828–1829.] [I.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [II.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [III.]*	*[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*	*Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra*	*Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.*	*Nógrád, Gömör, 1831.*
1829. ápr. 10. akácültetés a péceli Ráday-kápolnánál	*54*		*121*	*126*					
1829. május 27. készülődés Pestről Széphalomra			*121*			*131*			
[keletkezéstörténeti magyarázat: Szemere, Guzmics; „Muzárion' Olvasóji"]			*121*			*131*			
1829. jún. 1. elindul Pestről Széphalomra (13-án érkezik meg)	*55*								
1831. febr. 9. Pestre érkezik Kazinczy	*78*								
1831. ápr. 7–16. között: út Pannonhalmára, majd vissza Pestre	*90*						*138–154*	*155–171*	
1831. jún. 10. Pestről Pécelre	*93*								
1831. jún. 12. elhagyja Pécelt	*93*								
1831. jún. 12–30. között Szemere társaságában Nógrád és Gömör vármegyéken keresztül utazott haza	*93–95*								*172–179*
1831. jún. 30. megérkezett Sátoraljaújhelyre, a kolera miatt vesztegzár alatt lévő Széphalomra csak néhány nap múlva jut be	*95*								*179*

A kázméri per

1810. június 23-án meghalt gróf Török Lajos, Kazinczy apósa. A hagyaték névlegesen az özvegy, valójában – Kazinczy állítása szerint – a fiúörökös, gróf Török József kezén maradt, aki az anyja 1817-es halála után sem adta ki a lánytestvérek (Sophie és Marie) részét. A fiúörökös vitatta a lánytestvérei örökösödési jogát a birtokhoz, mert Török Lajos a csak fiúágon örökölhető ónodi birtok ellenértékéből vette a kázméri birtokot. Kazinczyék három év alkudozás után, 1819-ben végül pert indítottak, amit az eperjesi kerületi táblán (első fokon), a királyi táblán és a szeptemvirátuson (másodfokon) is megnyertek. Az ítéletet 1829. január 21-én hirdették ki, de Török József ügyvédje, Kossuth László az ítélet végrehajtását is késleltetni tudta egészen 1830. május végéig. Kazinczy szerint a végrehajtó a kázméri birtokra tett beruházásokat a tényleges értéken felül számolja el, így 12 081 Ft-ot követelt előre a fejlesztések ellenértékeként a felperesektől. Közben Kazinczy hitelezői Török József biztatására már betáblázták követeléseiket a még meg sem kapott birtokrészre. Az adósságba és szegénységbe sodródott Kazinczy életében nem látott pénzt felesége osztályrészéből. Az özvegy gróf Török Sophie végül a megítélt egyharmad birtok és 25 000 Ft helyett csak 10 000 Ft-hoz jutott hozzá. Kazinczy kb. 53 000 Ft adósságot hagyott maga után, az özvegye ennek kb. tizedét ismerte el törvényesnek. (Vö. KazLev, 23/5919 jegyzete és e jegyzetben megadott további levelek; KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1239; KazLev, 24/6104, 6118, 6127, 6135, 6144.; az adósságokról: KazLev, 24/6199–6209. sz. leveleket és a jegyzetekből főképp: 763–764.)

Conversations Lexicon-i pör (1830)

Wigand Ottó pesti könyvkereskedő a sikeres német általános lexikon, a *Conversations-Lexicon* mintájára készült egy magyar lexikont megjelentetni. Az előkészítéssel és szerkesztéssel Döbrentei Gábort bízta meg. A kiadói felhívás kapcsán Stettner György (Fenyéri Gyula) több ponton is megkérdőjelezte a vállalkozást egy Tudományos Gyűjteményben megjelent írásában. A nyilvános vitát a Wigand neve alatt megjelent válasz szította fel. Ez Bajza József szerint valójában Döbrentei írása volt. Viszontválaszként megjelent Fenyéri röpirata: *Egy szó Döbrenteyhez* (Kassa); Bajza cikke: *Figyelmeztetés pesti magyar könyváros Wigand Ottó Tudományi s Mesterségi Közönséges Tárára* (Felső Magyar-Országi Minerva; Tudományos Gyűjtemény; különlenyomat); továbbá Bugát Pál több bírálata a mintaszócikkről (Tudományos Gyűjtemény). Döbrentei újabb válasza: *Ki a szerkesztője a Conversations-Lexikon magyar kiadásának?* Erre Bajza röpirata: *Válasz Döbrentey Gábornak a Conversations-Lexikon ügyében* (Székesfehérvár). Döbrentei védelmében – és Bajza szerint Döbrentei kérésére – ekkor gróf Dessewffy József is beszállt a Bajzáék elleni vitába: *Az országszerte ösmeretes fiatal tudós Zajbaj úrhoz* (különlenyomat). Bajza válasza: *Észrevételek a Conversations-Lexikoni pörhöz Gr. Dessewffy József ellen* (Székesfehérvár, toldalék a Kritikai Lapokhoz, 1830). Kazinczy a vita kezdetén leveleiben Bajzáék mellett és Döbrentei ellen állt ki, de a személyeskedővé vált tollharc végén a megjelent pannonhalmi útleírásában már Bajza éles hangú kritikája ellen, és barátja, Dessewffy mellett szólalt fel (***Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra***, Pest, 1831. április; az útleírás átdolgozásakor ezt a részt törölte: ***Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.***). Kazinczy májusban csatlakozni kívánt a munkához, és júniusban fel is kérték szócikkek írására a szerkesztők (KazLev, 24/6170, Otto Wigand [és egy ismeretlen] – Kazinczynak, Pest, 1830. június 7–12.) Bajzának a *Kazinczy' útjá…*-ra adott válasza, a *Nyilatkozás Kazinczy' vádjaira* c. cikke már Kazinczy halála után jelent meg a Kritikai Lapokban. A viszályhoz a rossz előkészületek, az elhibázott kiadói felhívás, a mutatványcikk tartalmi-stiláris hibái, továbbá az ellentétes üzleti és személyes érdekek vezettek (Vörösmarty, Toldy és Bajza mellőzése). Bajza érvelése szerint a vita végső soron a társadalmi rangtól és tekintélytől független, színvonalas kritika érdekében folyt, de a Bajza–Toldy levelezést elemző Vaderna Gábor szerint Bajzáék karrierépítése is motiválta a tollharcot. Az első egyetemes magyar lexikon végül *Közhasznú Esmeretek Tára* címen jelent meg Döbrentei szerkesztésében (12 kötet, Pest, 1831–1834). Kazinczy igen jól ismerte a vita részleteit is, ezt mutatja a nyomtatványokból és levelekből álló tekintélyes gyűjteménye: MTA KIK K 630, 164–238. (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 1256; KazLev, 24, 726. – A pör újabb kritikai értelmezése Tóth Orsolyától és Vaderna Gábortól: TÓTH 2000, VADERNA 2013, 295–345.)

Pyrker-pör (1831)

Pyrker János László (1772–1847): egri érsek és Heves vármegyei főispán (1827-től), németül alkotó költő, drámaíró, mecénás, műgyűjtő. Művészeti gyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta (ez lett az alapja a Szépművészeti Múzeum képtárának). Egerben tanítóképzőt és rajziskolát alapított. Németül írt hexameteres hőskölteményét, a *Perlen der heiligen Vorzeit*ot (Buda, 1821; második, bővített kiadás: Bécs, 1826) Kazinczy – Kisfaludy Károlyt megelőzve – prózában fordította le: *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Buda, 1830; előszava: *Hárfához*). E fordítás lett az ún. ***Pyrker-pör*** tárgya. A nyilvános vita Toldy álnéven írt cikkével kezdődött: G. [Toldy Ferenc], *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Kritikai Lapok, 1831, 13–23). Toldy kifogásolta a prózai fordítást, és azt, hogy egy németül író magyar főpap művével foglalkozott Kazinczy. Kazinczy válasza: *Igazítás. A' Szent Hajdan' Gyöngyei bírálatára* (Tudományos Gyűjtemény, 1831/2, 125–126). A vita a folyóiratok mellett a Kazinczy-levelezésben is folytatódott: Rumy Károly György Kazinczy, Bajza pedig Toldy mellett állt ki. (Kazinczy, *Pályám* 2009, 1276; a fordítás kritikai kiadása és jegyzetei: Kazinczy, *Fordítások* 2009, 617–760, 855–878.)

Kolera (1831)

1830. december 28-án az ország északkeleti határát lezárták a Galícia felől fenyegető kolera miatt. 1831. január végén azonban feloldották a kolerazárlatot, így a betegség behurcolását semmi sem akadályozta meg (később, május 29-én zárták le újra a határt). A járvány terjedését a kereskedelem és az utazás korlátozásával igyekeztek megakadályozni, emiatt viszont éhínség fenyegette az alföldi gabonától és a mezőgazdasági munkák lehetőségétől elzárt Felső-Magyarországot. Július 17-én a Pesten rekedt éhező diákok áttörték a kordont, a rendbontás a városi szegénység csatlakozásával zavargássá szélesedett, amire a katonaság erővel válaszolt, többen meghaltak. Nyáron a járvány sújtotta vidékeken a szolgabírók és az orvosok erélyes intézkedéseket hajtottak végre: a kutak vizébe bizmutport öntöttek (néhol túladagolták), a fertőzött embereket (és a fertőzésgyanúsakat is) karanténba zárták. Az éhező és legyengült szegényeket nagyobb számban pusztította a járvány, ezért az elkeseredett és tájékozatlan emberek a megyei tisztviselőket, az orvosokat és a földesurakat szándékos kútmérgezéssel (bizmut) vádolták. Július 25-én a Zemplén vármegyei Szécskeresztúron a jobbágyok vasvillával kergették el a szolgabírót. Az északkeleti országrész jobbágyai fellázadtak, nemesi kúriákat támadtak meg és több nemest meggyilkoltak. Augusztus 5-én a Zemplén vármegyei Terebesen a katonaság sortűzzel verte le a lázadás első hullámát. Augusztus 18-án a koleralázadás kivizsgálására a király teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki báró Eötvös Ignácot: véres megtorlások következtek. A kolerazárlatot október 3-án oldották fel.

A *kolera (cholera)* egy baktérium okozta betegség, amely testváladékkal, szennyezett vízzel és élelmiszerrel terjed, súlyos hasmenéssel és hányással jár, és ezáltal gyors kiszáradáshoz vezet. Az 1831-es járványban kb. 56 ezren haltak meg.

Kazinczy részletesen beszámolt leveleiben barátainak és rokonainak a koleráról és a lázadásról: KazLev, 21/5357, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. júl. 10.; uo., 21/5359, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. júl. 10.; uo., 21/5361, Kazinczy – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1831. júl. 15.; uo., 21/5362, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. júl. 16.; uo., 21/5363, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, 1831. júl. 17.; uo., 21/5366, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, 1831. júl. 25.; uo., 21/5369, Kazinczy – Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26.; uo., 21/5370, Kazinczy – Bártfay Lászlónénak, Széphalom, 1831. júl. 26.; uo., 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9.; uo., 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11.; uo., 21/5379, Kazinczy – Szalay Lászlónak, 1831. aug. 8.; uo., 21/5380, Kazinczy – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1831. aug. 8.; uo., 21/5381, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, 1831. aug. 10.; uo., 21/5382, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 14.; uo., 21/5383, Kazinczy – Szemere Pálnak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5384, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5385, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5387, Kazinczy – Ráday Gedeonnak, Széphalom, 1831. aug. 15.; uo., 21/5388, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, Széphalom, 1831. aug. 16. (?)]; uo., 21/5391, Kazinczy – Kis Jánosnak, Széphalom, 1831. aug. 18.; uo., 21/5392, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, 1831.

aug. 19.; uo., 21/5393, Kazinczy – Mocsáry Antalnak, Széphalom, 1831. aug. 20.; KazLev, 24/6195, Kazinczy – Jósika Jánosnak, Széphalom, 1831. aug. 15. vagy 18.

(Kazinczy, *Pályám* 2009, 1289–1290; KazLev, 24, 755–756. Idekapcsolódik még a dunántúli helyzetről beszámoló Sárközy István levele is: KazLev, 24/6197, Sárközy István – Kazinczynak, Nagybajom, 1831. aug. 30. – ezt már nem olvashatta Kazinczy.)

*A **Magyar Tudós Társaság**ról*

1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen gróf Széchenyi István a magyar nyelv ápolására, a tudományok és művészetek magyar nyelven való művelésére létrehozandó tudós társaságra 60 000 Ft-ot ajánlott fel. Az alapítóhoz Vay Ábrahám (8000 Ft), gróf Andrássy György (10 000 Ft), gróf Károlyi György (40 000 Ft) és kisebb összegekkel még mások is csatlakoztak. 1826-ban a pozsonyi országgyűlésen gróf Teleki József a testvéreivel együtt a családi könyvtár felajánlásával és 10 000 Ft-tal gazdagította a létesítendő tudós társaságot (1855-ben ezenfelül még kb. 100 000 Ft-ot adományozott az Akadémiának). Az Akadémia alapítását 1827. augusztus 18-án iktatták törvénybe: „A honi nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról vagy is Magyar Akadémiáról" (1827. évi XI. törvénycikkely). József nádor az Akadémia „Alap-Intézetének és Rendszabásainak" kidolgozására bizottságot hozott létre, amelynek elnökévé gróf Teleki Józsefet kérte fel. A bizottságnak Kazinczy is tagja volt: „Az e' végett megkivántató tanátskozásokban és ülésekben való részvételre Ő Császári Királyi Hertzegsége, szeretett Nádor-Ispányunk, – ki hazánkban minden jót buzgósággal kíván előmozditani, – a' Tekintetes Tábla-Bíró Urat is, – mint honni tudományosságunk' buzgó kedvellőjét, hathatós előmozdítóját, – kinevezni méltóztatott." (KazLev, 24/6149, Teleki József – Kazinczynak, Pest, 1828. január 13., 298. – A bizottság névsorát Toldy írta meg: KazLev, 20/4893, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1828. jan. 21., 458.) A küldöttség 1828. március 15. és április 17. között huszonegy ülésen megalkotta a Magyar Tudós Társaság alapszabályát és működési rendjét. Az uralkodó 1830-ban elfogadta az alapszabályt, amely *A Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai* (Pest, 1831) c. kiadványban jelent meg. Gróf Cziráky Antal országbíró elnöklete alatt 1830. november 17-én Pozsonyban tartotta alakuló ülését a Magyar Tudós Társaság. Az első közgyűlés 1831. február 4-én Pesten ült össze, itt választották meg az Akadémia első tagjait. A Magyar Tudós Társaság (MTT) a mai Magyar Tudományos Akadémia (MTA) jogelődje. (Kazinczy, *Pályám* 2009, 1239–1244; KazLev, 24, 700. Az Akadémia történetének tervezett megírására a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1831. május 14–15-i bejegyzései között találunk utalást: „M. Academia historiája." Kazinczy anyaggyűjtéséről l. e sorhoz kapcsolódó jegyzetet.)

A kortárs akadémikusok naplói és feljegyzései közül több érintkezik Kazinczy tevékenységével. Bitnicz Lajos 1828-as naplója: *1828-ban Pestre, a m. tud. társaság alaprajzának kidolgozására tett utazásom naplója* (Bitnicz 1871); Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból: *Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828* (Vaderna 2012–2013; vö. Vaderna 2013, 215–230); Széchenyi István naplói (III–IV. kötet: Széchenyi 1932; Széchenyi 1934). A Széchenyi-naplók kiadásában számos vonatkozó dokumentum van közölve függelékben *A M. Tud. Akadémia alapítására vonatkozó iratok* című fejezetben (Széchenyi 1932, 496–740), köztük: „A nádor által 1828-ban egybehívott küldöttség munkálatai" (680–729, ebben az ülések jegyzőkönyvei, az MTT alap- és működési szabályai), „Bitnicz Lajos naplója" (730–736) és néhány Kazinczy-levél részlete (736–740).

A Magyar Tudós Társaság (MTT, a későbbi MTA) alapítói, alapszabályának kidolgozói és említett tagjai (1831-ig). (A használt rövidítések: levelező [l.], rendes [r.], igazgatósági [ig.], tiszteleti [t.] és külső [k.] tagság; ezután adtuk meg a tagság elnyerésének évét.)

Andrássy György, gróf (1797–1872): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1833). Gömör (1838–1844) és Sáros (1842–1848) vármegyék főispánja, országgyűlési követ. Gróf Széchenyi István barátja.

Bajza József (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista, a reformkor irodalmi életének egyik vezéralakja, ügyvéd (l. 1831; r. 1832). (L. fentebb: *Conversations Lexicon-i pör.*)

Balásházi János (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd (r. 1830). Zemplén vármegye alszolgabírája (1827–1830: lemond). Az 1831-es kolera idején kapitány volt, 1836-ban Debrecenbe költözött és Vay Ábrahám jószágigazgatója lett.

Balogh Pál (Almási) (1794–1867): orvos (l. 1831; r. 1835). A homeopata gyógyászat módszerének alkalmazója. Széchenyi István és Kossuth Lajos háziorvosa, a Tudománytár szerkesztője (1837–1844). Balogh Sámuel testvére.

Bartal György (1785–1865): jogtörténész, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1858). Pozsony vármegye alispánja (1823–1827) és országgyűlési követe (1825), személynöki, majd nádori ítélőmester (1827-től).

Bártfay László (1797–1858): író, naplóíró, irodalomszervező (l. 1831). Pesti ítélőtáblai jegyző (1817), a Károlyi család titkára (1819). Otthona a pesti Károlyi-palotában az irodalmi élet fontos helyszíne volt. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza, Toldy és Kazinczy barátja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója (1836). Kazinczy őrá bízta a *Fogságom naplója* leírását és megőrzését.

Bene Ferenc (1775–1858): orvos, belgyógyász, egyetemi tanár, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831). 1801-ben a pesti egyetem orvostanáraként kezdeményezte a himlő elleni védőoltást, 1802-től a bonctan tanára, 1806-tól kórházigazgató.

Berzsenyi Dániel (1776–1836): költő (r. 1830).

Beszédes József (1787–1852): vízépítő mérnök (l. 1831). Több folyó szabályozása történt a tervei alapján, így a Fehér, Tolna és Veszprém vármegyéket érintő Sárvíz szabályozása is (Sárvízi- vagy Nádor-csatorna).

Bitnicz Lajos (1790–1871): római katolikus pap (1847-től kanonok, 1868-tól püspök), matematikus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830; t. 1847). 1812-től a szombathelyi líceumban a matematika, majd a magyar irodalom tanára.

Budai Ézsaiás (1766–1841): református püspök, debreceni kollégiumi tanár, történész, klasszika-filológus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831).

Bugát Pál (1793–1865): orvos, nyelvész, egyetemi tanár, 1840-től az orvosi kar dékánja (r. 1830).

Cziráky Antal, gróf (1772–1852): országbíró, jogtörténetíró (l. 1830). 1830. nov. 17-én az ő elnöklete alatt tartotta alakuló ülését Pozsonyban a Magyar Tudós Társaság. Vas vármegye adminisztrátora (1811–1825), Fejér vármegyei főispán (1825–1845), tárnokmester (1825–1827), országbíró (1828–1839), miniszter (1839–1848). 1828–1839 között a pesti egyetem elnöke. 1791-ben alakította jogászhallgatóként a nyelvművelő Pest Magyar Társaságot.

Czuczor Gergely (1800–1866): bencés szerzetes, költő, nyelvész (l. 1831; titkár 1835). A szónoklat tanára Komáromban (1830), az Aurora és az Athenaeum munkatársa.

Deáki Filep Sámuel (1784–1855): költő, író, műfordító (l. 1831). Az erdélyi kormányszék számvevőtisztje (1826), az erdélyi udvari kancellária fogalmazója (1835–1852). Lefordította Barthélemy *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* (Párizs, 1788) c. művét: *Az ifjú Anachársis utazása Görögországban* (Kolozsvár, 1820).

Dessewffy József, gróf (1771–1843): költő, író, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1831). Kazinczy barátja.

Dohovics Vaszily (Vazul) (1783–1849): görög katolikus pap, alesperes (l. 1831).

Döbrentei Gábor (1785–1851): író, műfordító, irodalomszervező, az alapszabályt kidolgozó bizottság jegyzője (r. 1830; titkár 1831). A kolozsvári Erdélyi Muzéum szerkesztője (1814-től). 1804-től levelezett Kazinczyval, az ő ajánlásával lett (gróf Gyulai Ferenc halála után, 1808-ban) Gyulai Lajos nevelője. Baráti kapcsolata Kazinczyval idővel elmérgesedett. Az akadémiai titkári megbízatást Toldy és Kazinczy ellenében nyerte el. (L. még: *Conversations Lexicon*-i pör.)

Döme Károly (1768–1845): író, műfordító, pozsonyi kanonok (t. 1831).

Ercsei Dániel (1781–1836): filozófus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (l. 1831: a tagságot egészségi állapota miatt nem fogadta el). 1805-től a debreceni kollégium filozófiatanára, 1821-ben debreceni tanácsos, Szabolcs vármegye és a tiszántúli egyházkerület táblabírója.

Fáy András (1786–1864): író (t. 1831; ig. 1845). A Kisfaludy Társaság első elnöke, 1835-ben Pest vármegye reformpárti országgyűlési követe.

Fejér György (1766–1851): az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. Történész, író, katolikus pap, pestújhegyi prépost, a Tudományos Gyűjtemény első szerkesztője, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója.

Fenyéri Gyula (eredetileg: ***Stettner György,*** 1848-tól: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós (l. 1831; r. 1832). Vörösmarty szerkesztőtársa a Tudományos Gyűjteménynél (1828–1833), az Aurora-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója. ***Felesége:*** Thaly Julianna.

Fessler Ignác Aurél (1756–1839): oroszországi (szaratovi; ***Saratow:*** orosz város) magyar történész, egyetemi tanár, evangélikus püspök (k. 1831). A kapucinus rendből kilépve lett evangélikus (1791). A lembergi egyetemen Martinoviccsal egyidejűleg (1784), majd Péterváron (1809) volt a keleti nyelvek tanára. 1833-ban Szaratovban az oroszországi evangélikus németek szuperintendensükké választották. A hazai szabadkőművesség egyik vezető alakja. Magyarország történetéről külföldön több munkát is megjelentetett.

Forgó György (1787–1835): Pest vármegye főorvosa (l. 1831).

Gebhardt Xavér Ferenc (Gebhart, Gebhard) (1791–1869): orvos, egyetemi tanár (r. 1830).

Gévay Antal (1796–1845): orientalista, történész (l. 1831). A bécsi udvari könyvtár segédőre (1827-től), állami levéltáros (1840).

Görög Demeter (1760–1833): író, szerkesztő (t. 1831).

Guzmics Izidor (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, bencés szerzetes, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (l. 1830; t. 1838). 1832-től bakonybéli apát. Kazinczy bizalmas barátja (a pannonhalmi útleírás miatt kialakult vitájukról: *jelen kötet, 383–390*).

Hammer-Purgstall, Joseph, báró (1774–1856): osztrák Kelet-kutató, történész, író (k. 1831). Törökországi követ, udvari tanácsos, 1847–1849 között a bécsi akadémia elnöke.

Helmeczy Mihály (1788–1852): író, műfordító és szerkesztő, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság pénztárosa. A Kisfaludy Társaság alapító tagja. Az 1810-es évek elejétől Kazinczy pesti ügyeinek hűséges intézője, de a *Kazinczy Ferencz' Munkáji*t beharangozó *Jelentés*e (Hazai s Külföldi Tudósítások, 1814, Toldalék) ellenérzéseket váltott ki.

Himfy l. ***Kisfaludy Sándor***

Horvát István (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja, a Magyar Tudós Társaság megválasztott tagja, de elvi különbségek miatt lemondott. Ürményi József országbíró gyermekeinek nevelője, majd 1820-ig titkára. Kulcsár István Hazai Tudósítások c. lapjának munkatársa. 1815-től haláláig a Nemzeti Múzeum őre, 1823-tól az oklevél- és címertan, 1830-tól a magyar nyelv és irodalom tanára a pesti egyetemen. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet híve. Kazinczy és Szemere Pál *Hat sonett* (Pest, 1811, [megjelent: 1812]) c. kötetének kiadója. Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja.

Horváth Endre (Pázmándi) (1778–1839): költő, katolikus pap, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830). A nyelvújítással vitába szállók egyike. Kazinczy a Füredi Vida álnév alatt sokáig őt sejtette (feltehetően Kisfaludy Sándor helyett), a pannonhalmi útleírás miatt viszonyuk végleg megromlott (a vitájukról: *383–390*). Az Akadémia megalapítására készült említett verse: *Magyar Parthenon, örömversek a m. akadémia felállítására* (Aurora, 1829–30); az akadémiai jutalomban részesített eposza: *Árpád* (Pest, 1831).

Horváth János (1769–1835): egyházi író, római katolikus főpap, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1832). Veszprémi kanonok (1808), országgyűlési követ (1825), helytartói tanácsos (1826), címzetes bosoni püspök és a pesti egyetem hittudományi karának elnöke, székesfehérvári püspök (1831).

Horváth József (1794–1849): pesti, majd 1825-től Hont vármegyei orvos (r. 1830).

Illésházy István, gróf (1762–1838): Liptó és Trencsén vármegyék főispánja (1800–1838), államtanácsos (1805), étekfogómester (1825–1838), országgyűlési követ (ig. 1830).

Imre János (1790–1832): katolikus pap, teológus, a pesti egyetem filozófiatanára (1822-től), Heves és Külső-Szolnok vármegyék táblabírája (r. 1830).

Jankovics (Jankowich, Jankovich) Miklós (1773–1846): könyv- és régiséggyűjtő, történész, bibliográfus, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831). Nagy értékű kézirat-, könyv- és régiséggyűjteményét az országgyűlés 1836-ban vette meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára.

Károlyi György, gróf (1802–1877): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1832). Katonatiszt, gróf Széchenyi István barátja. Gróf Károlyi József fia.

KAZINCZY FERENC: az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830).

Kemény József, gróf (1795–1855): erdélyi történetíró (l. 1831; t. 1844). Tisztségviselő a nagyszebeni kincstári hivatalnál, 1835-től az országgyűlések reformpárti politikusa, 1846-ban visszavonult a közéleti szerepléstől.

Kis János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830). Kazinczy barátja. Említett műve: *Emlékbeszéd gróf Széchenyi Ferencz és gr. Festetich György felett* (*Magyar Tudós Társaság Évkönyvei,* I., 1833).

Kis Károly (1793–1866): kapitány, hadtörténész, az Aurora munkatársa, a Kisfaludy Társaság tagja (l. 1831; r. 1840).

Kisfaludy Károly (1788–1830): író, drámaíró, költő, festő és rézkarcoló, a pesti Aurora c. zsebkönyv (1822–1837) szerkesztője (r. 1830; megválasztásáról halála miatt már nem értesülhetett). 1804-ben lett katona, harcolt a napóleoni háborúkban, főhadnagy volt, amikor 1811-ben lemondott rangjáról. Kisfaludy Sándor testvére.

Kisfaludy Sándor (Himfy) (1772–1844): költő, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1830; t. 1835). Kisfaludy Károly bátyja. Kazinczy sértődést kiváltó recenziót jelentetett meg kötetéről, a *Himfi szerelmei*ről 1809 őszén a bécsi Annalen der Oesterreichischen Literatur und Kunstban, e tanulmány egy része az Erdélyi Múzeumban magyarul is megjelent 1814-ben. Feltehetően ő írta meg erre Füredi Vida álnéven *A recensiókról* c. választ (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22). Kapcsolatukat tovább rontotta Kazinczy nevezetes epigrammája, amely a *Tövisek és virágok* kötetben 1811-ben jelent meg: *Himfy [DAYKA. Tűzbe felét…].*

Kolozsvári (Kolossváry) Sándor (1775–1842): veszprémi kanonok (ig. 1830; t. 1831).

Kopácsy József (1775–1847): veszprémi kanonok (1827-től), esztergomi hercegprímás (1838-tól), egyházjogász (t. 1831).

Kölcsey Ferenc (1790–1838): író, költő (r. 1830). Kazinczy távoli rokona.

Köteles Sámuel (1770–1831): a nagyenyedi református kollégium filozófiatanára (1818-tól) és rektora (1830) (r. 1830).

Kövy Sándor (1763–1829): jogtudós, tanár, tankönyvszerző, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. 1793-tól haláláig a sárospataki református jogakadémia tanára volt, elsőként tanított hazai jogot, több tanítványa a reformkor meghatározó alakja lett.

Krasznovics (névtévesztés): Kresznerics Ferenc.

Kresznerics Ferenc (1766–1832): római katolikus pap, író, nyelvész (t. 1831). Szombathelyi tanár, Ságon 1812-től plébános, Kemenesalján 1822-től alesperes.

Kultsár (Kulcsár) István (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő. Az alapszabályt kidolgozó bizottság meghívott tagja, de a munkálatokban halála miatt már nem tudott részt venni. 1786-ig bencés papnak készült, Pannonhalmán és Pozsonyban, majd a szombathelyi gimnázium tanára lett. 1806-ban megindította a Hazai Tudósítások címen az első folyamatosan megjelenő pesti folyóiratot.

Mailáth György, gróf (1786–1861): Pozsony vármegye alispánja (1817), országgyűlési követe (1811), helytartótanácsos (1821), ítélőmester (1822), személynök (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól) (ig. 1830). 1825–1847 között az ország egyik legbefolyásosabb politikusa. Mailáth György (1752–1821) királyi jogügyi igazgató (1798–1805), személynök (1808–1821), Tolna vármegyei főispán (1811–1821) fia.

Márton József (1771–1840): egyetemi tanár, szótáríró, nyelvész, szerkesztő (l. 1831).

Mednyánszky Aloyz (Alajos), báró (1784–1844): német nyelvű magyar író, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830; t. 1831). Nyitra és Trencsén vármegyék főispánja (1837–1844), főkincstárnok. Említett munkái: *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungern. Mit 12 (colorirten) Ansischten* (’Festői Útazás a’ Vág vizén’; Pest, 1826); *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* (’Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból’; Pest, 1829; itt jelent meg Kazinczy Kiningertől festett arcképe).

Nyíri István (1776–1838): matematikus (l. 1831; r. 1832). A sárospataki kollégiumban a matematika (1806-tól), majd a statisztika, földrajz, neveléstudomány (1822-től) és a filozófia (1824-től) tanára.

Péchy Imre (1753–1841): a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni kollégium főgondnoka (1801–1839), alnádor (1813-tól) és szeptemvir (1824-től) (ig. 1830). Korábban bihari, 1825/27-ben pesti országgyűlési követ. Kazinczynak anyai ágon rokona.

Perger János (1791–1838): jogtudós, történész (l. 1831; r. 1832).

Petrovics Frigyes (Friedrich) Keresztély (1799–1836): történész, jogtudós (r. 1830).

Prónay Sándor, báró (1760–1839): a Magyar Tudós Társaság támogatója (ig. 1830). Az evangélikus egyház első egyetemes felügyelője (1819–1839), királyi kamarás. Báró Prónay László fia, gróf Teleki Jeanette (Janka) férje, báró Prónay Albert nevelőapja, Kazinczy barátja.

Ragályi Tamás (1785–1849): író, szerkesztő (t. 1831). Borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841).

Reviczky Ádám (1786–1862): alkancellár (1826–1828), főudvarmester (1827–1847), kancellár (1828–1836), borsodi főispán (1828–1848) (ig. 1830).

Schedel Ferenc: l. ***Toldy Ferenc***

Schedius Lajos (1768–1847): nyelvész, esztéta, egyetemi tanár, rektor (1835), az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (t. 1831; ig. 1845). Győr, Pozsony, Sopron után Göttingenben tanult. A pesti egyetemen az esztétika és a nyelvészet tanára (1792-től), az első pesti magyar színház dramaturgja és Kármán József Urániájának munkatársa. A Kisfaludy Társaság alelnöke, a göttingeni (1802), jénai (1805) és harkovi (1810; ***Charkow:*** orosz [ma ukrán] város, egyetemét 1803-ban alapították) akadémiák tagja.

Suschter János (Schuster) (1777–1838): orvos, a pesti egyetem természetrajzi tanszékének tanára, rektor (r. 1831). A magyar kémiai szaknyelv megalkotója.

Stettner György: l. ***Fenyéri Gyula***

Szalay Imre (1787–1848): római katolikus pap, teológus, egyetemi tanár (l. 1831; r. 1832; t. 1834). A pesti egyetemen a lelkipásztorság és egyházi szónoklat rendes tanára (1825–1834), veszprémi kanonok (1834-től).

Széchenyi István, gróf (1791–1860): a Magyar Tudós Társaság alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja, alelnök (1830–1850), (ig. 1830; t. 1838). 1808-tól katonaként szolgált (az említett orosz Vladimir-rendet 1813-ban kapta meg). A lóversenyeket 1822-ben angol mintára honosította meg Pesten, és 1825-ben létrehozta az Első Lótenyésztő Egyesületet. 1827-ben megalapította a pesti Nemzeti Kaszinót. Említett műve: *Lovakrul* (Pest, 1828). Gróf Széchényi Ferenc fia.

Szeder Fábián János (1784–1859): bencés rendi áldozópap és tanár, néprajzkutató, nyelvjáráskutató (l. 1831–1838, tagságáról lemondott). Pannonhalmán 1830–1832 között a nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanára volt. (A Kazinczy pannonhalmi útleírása miatt kialakult vitában érintett volt.)

Szegedy Ferenc (1787–1848): Zala vármegyei alispán (1815–1819) és országgyűlési követ (1825), Szabolcs vármegye főispáni helyettese (1825–1829), szeptemvir (1829), Verőce vármegye főispánja (1842-ig), kamarás (ig. 1830).

Szemere Pál (1785–1861): költő, kritikus, szerkesztő, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (r. 1831). A Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatúra (később Muzárion) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja.

Szenvey József (1800–1857): költő, műfordító, szerkesztő (l. 1831). 1827–1832 között Liptay Sándor maglódi ügyvédnél volt nevelő.

Szepesi Ignác, báró (1780–1838): erdélyi, majd pécsi püspök (1828-tól), teológus (ig. 1830; t. 1831). A pécsi líceum alapítója, könyvtárának támogatója, kormányszéki és belső titkos tanácsos. Szepesi Sámuelné fia.

Szilasy János (1795–1859): pedagógus, teológus, filozófus (r. 1830; t. 1858). A szombathelyi líceum (1819-től), majd a pesti egyetem tanára (1836-tól), nagyváradi kanonok (1851-től).

Szlemenics Pál (1783–1856): jogtudós (r. 1830). A pozsonyi jogakadémia tanára, Pozsony és Szatmár vármegyei táblabíró.

Teleki József, gróf (1790–1855): nyelvész, történész, az alapszabályt kidolgozó bizottság vezetője, az első elnök (1830. nov. 17-től haláláig), az egyik fő támogató. 1824-től a tiszamelléki egyház-

kerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, Csanád (1827–1830) és Szabolcs (1830–1843) vármegyék főispánja, második koronaőr (1838–1842), Erdély kormányzója (1842-től).

Teleki Ferenc, gróf (1785–1831): költő (t. 1831). ***Paszmosi*** birtokos (Kolozs vm., ma Posmuş; R), kamarás. Döbrentei Gábor egykori tanítványa, halála után Döbrentei adta ki verseit 1834-ben. (Döbrentei 1860, 48–58.)

Thaisz András (1789–1840): ügyvéd, lapszerkesztő (l. 1831). A Tudományos Gyűjtemény (1817–1827) és a Sas (1831–1833) szerkesztője.

Tittel Pál (1784–1831): csillagász, filozófus, római katolikus pap (r. 1830). A filozófia doktora (1807), az egri, majd a budai csillagvizsgáló igazgatója, a pesti egyetem asztronómiatanára (1824-től). Budán a kolerajárványban halt meg.

Toldy Ferenc (eredetileg: ***Schedel Ferenc***) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár (r. 1830; főtitkár 1835–1861; ig. 1871). 1829–1830-ban járt Weimarban, Londonban, Párizsban, Svájcban és Olaszországban. Álnéven kritizálta Kazinczy *A' Szent Hajdan' gyöngyei* c. fordítását (Pyrker-pörről l. fentebb). Kazinczy első monográfusa és kultuszának megalapozója, több munkájának kiadója.

Vay Ábrahám, gróf (1789–1855): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja (ig. 1830). Királyi kamarás (1815), Borsod vármegyei alispán (1825-től) és országgyűlési követ (1825/27), királyi biztos Szabolcsban (1828) és Beregben (1830–1832), Máramaros vármegyei főispán (1832). 1830-tól gróf. Vay József fia. Felesége: Kazinczy unokatestvére, ***Kazinczy Sophie*** (1810-től). Tizenkét gyermeke közül említve: ***Eulalia*** (Lila), ***Erzsébet*** és ***Péter***.

Vitkovics Mihály (1778–1829): ügyvéd, költő, író, műfordító, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja. Otthonában rendezett irodalmi estéi hozzájárultak Pest szellemi központtá válásához. Horvát Istvánnal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja. A népies műköltészet egyik első alkotója, szerb népdalokat is fordított. A nyelvújítási harc programadó versét hozzá címezte Kazinczy: *Poetai epistola Vitkovics Barátomhoz* (Széphalom, 1811; erre érkezett válaszul a *Máté-Szalkai Hőgyész Máté válasza a poetai episztolára*).

Vörösmarty Mihály (1800–1855): költő, drámaíró, szerkesztő (r. 1830). A Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjeként a *Pályám' Emlékezete [I.]* kiadója.

Wesselényi Miklós, báró (1796–1850): politikus, színműfordító (ig. 1830; t. 1831). Zsibói birtokos, a reformkorban a főrendiházi ellenzék egyik vezére. Gróf Széchenyi István barátja és útitársa Franciaországban és Angliában (1821 és 1822). Amikor az 1834-es országgyűlés után perbe fogták, Kölcsey vállalta a védelmét. Az 1838-as pesti árvíz hőse. Kazinczy 1809-ben egy episztolát írt hozzá: *Báró Wesselényi Miklós úrhoz*. Idősebb Wesselényi Miklós (1750–1809) fia.

A Kazinczy és Török család említett tagjai:

Antonin: Kazinczy Antonin (1813–1879 v. 1885), Kazinczy fia.

Bálint: Kazinczy Bálint (1818–1883), Kazinczy fia.

D'Ellevauxné; Delvóné; gróf Török ***Marie*** Susie (1783–?): Kazinczy sógornője, gróf Török Lajos lánya. Férje: ***D'Ellevaux*** János.

Dercsényi János (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa, Kazinczy húgának, Kazinczy Juliannának a férje (1785-től). Említett fia: ***Dercsényi Pál*** (1797–1843), földbirtokos, gazdálkodó, 1839-től báró.

Emíl: Kazinczy Emil (Marcus Aemilius Ferenc) (1811–1890): Kazinczy fia, később huszár őrnagy.

Fizsi: Kazinczy Iphigénie (II.) (1817–1890): Kazinczy lánya, Iphigénie néven a második.

ipam: gróf Török Lajos (1748–1810): Kazinczy egykori felettese és apósa.

Kárner Lászlóné l. ***Kazinczy Honoráta***

Kazinczy András, III. (Andris) (1803–?): Kazinczy unokatestvérének, Istvánnak a fia, Zemplén vármegye alispánja (1839–1848).

Kazinczy Honoráta (Kárner Lászlóné) (1769–?): Kazinczy András (II.) lánya.

Kazinczy Klára (Kraynik Józsefné [I.]) (1766–?): Kazinczy húga. Említett gyermekei: Hericz Józsefné (II.) ***Kraynik Klára; Kraynik Pál; Kraynik József (II.):*** Abaúj vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1829), felesége ***Irínyi Johanna.***

Kazinczy József, III. (1803–1852): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a fia, ***Bay Cecilia*** férje.
Kazinczy Józsefné (II.): Ragályi Mária Magdolna (1778–1839), Ragályi József (I.) (1733–1804) Borsod vármegyei alispán lánya, Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a felesége. Gyermekei: Máli, József (III.), Laci (II.).
Kazinczy Máli; Mália (Amália; Gencsy Pálné) (1806–?): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a lánya.
Kazinczy Mária; Mici (1808–1832): Kazinczy István és Józsa Mária lánya. Férje: ***Turánszki Kálmán***.
Kazinczy Ottilia; Tili (Lónyai Gáborné [II.]) (1810–1883): Kazinczy István és Józsa Mária lánya. Férje 1828-tól: ***Lónyai Gábor (II.)*** (1805–1885), Zemplén vármegye szolgabírája (1827–1830).
Kraynik Imre (1803–1859): Kazinczy húgának, Kraynik Józsefné (I.) Kazinczy Klárának a fia, Kazinczy lányának, Eugeniának a férje.
Laci: Kazinczy László (II.) (1810–1841): Kazinczy testvérének, Józsefnek (II.) a fia.
Lajos: Kazinczy Lajos (1820–1849): Kazinczy fia.
Pepi: gróf Török József (III.) (1777–1830): Kazinczy ***sógora***. Gróf Török Lajos fia. ***Felesége:*** báró Vécsey Mária ***(„Pepiné"; gróf Török Józsefné)***, Vécsey Miklós (I.) Szatmár vármegyei főispán lánya. Említett gyermekei: ***Bálint*** (1806–1882), ***Muki*** (Nepomucénus, korábban: Napoleon: ***Török Napi***) (1810–1898).
Sophie: gróf Török Sophie Antonia (1780–1842): Kazinczy ***felesége***, gróf Török Lajos lánya.
Thalie: Kazinczy Thalia (1809–1863): Kazinczy lánya.
Zseni: Kazinczy Eugenia (1807–1903): Kazinczy lánya.
(L. még: Kazinczy, *Pályám* 2009, 872–885.)

7. jegyzetmező: [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

5. [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]

(43) [1828. febr. 11.] ***Wassermann Sámuel (Samu)*** (?–1830): Kazinczyék zsidó bérlője, aki vallása miatt nem utazott 16-án szombaton. Feltehetően e levélben is róla írt Kazinczy: „Élünk mindnyájan, csak a' szegény Samu Zsidónk hala meg, a' ki a' nagy fogadóban lakott." (KazLev, 21/5105, Kazinczy Bálint és Kazinczy Ferenc – Kazinczy Ifigeniának, Széphalom, 1830. febr. 10., 209.)
(43) ***Brunár János:*** (Kazinczy inasáról további adatot nem találtunk).
(43) [1828. febr. 12.] ***Liszka*** (Zemplén vm.): Olaszliszka.
(43) ***Zombor*** (Zemplén vm.): Mezőzombor.
(43) [1828. febr. 13.] ***Csaba*** (Borsod vm.): Hejőcsaba, ma Miskolc része.
(43) [1828. febr. 15.] ***Szerdahelyi*** József (1804–1851): színész, zeneszerző, operaénekes. 17 évesen szerződött Debrecenbe Udvarhelyi Miklós színtársulatához, 1827-ben saját operatársulatot alapított, 1828-ban a kassai társulatnál a pesti német színházban szerepelt. Alapításától (1837) kezdve tagja volt a Nemzeti Színháznak.
(43) [1828. febr. 16.] ***Orczy Lőrincz czifra háza:*** a 18. sz.-ban épült gyöngyösi barokk Orczy-kastély átépítése 1826-ra fejeződött be, épülete ma a Mátra Múzeumnak ad otthont. Báró ***Orczy Lőrinc*** (1784–1847): Csongrád vármegye főispáni helytartója (1827–1830), Arad vármegye főispánja (1830-tól), a költő és tábornok báró Orczy Lőrinc unokája, Orczy József fia.
(43) [1828. febr. 17.] ***Gróf Dezsőffy Józsefnek ismer a' fogadós:*** Kazinczy az 1827–1828-ban írt *Pályám' Emlékezete [I.]* szövegében Johann Jakob Stunder (1759–1811) dán festő 1791-es Kazinczy-portréja kapcsán említi, hogy: „ifjuságomban két asszonyság összetéveszthete Gróf Dezsőffy Józseffel, kihez most csak termete' nem szálasságában hasonlítok". (Kazinczy, *Pályám* 2009, 524.)
(43) ***Az igen nagy sár eggyszerre fagyott meg:*** Kazinczy a szintén 1828-ban írt *Fogságom naplójá*t hasonló képpel nyitja: „Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a' sár […]". (Kazinczy, *Fogságom' Naplója* = Kazinczy, *Fogságom* 2011, 63.)

(43) [1828. febr. 18.] ***Jankovics Miklóshoz kell vala szállanom […], de Szemere látván hogy betegen vagyok, elfogott:*** már az elindulása előtt megkérte Kazinczy Szemerét, hogy nála is megszállhasson Pesten: „Szemere azt izeni, hogy úgy intézd el dolgaid otthon, hogy legalább martius 12-ig itt maradhass. Ha nála fogsz szállni, mint irád, s habár csak néhány napra is, ő és neje különösen fognak örvendeni; azután pedig, ha Jankowichhoz mennél is, Emílt legalább nagy örömmel látandja magánál bár meddig, mert Jankowichnak annyi alkalma nincsen." (KazLev, 20/4902, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1828. febr. 13., 468–469.)

(43) ***Trattner Mátyás*** (1745–1828): nyomdász és könyvkereskedő. Fia, ifjabb Trattner János Tamás (1789–1824) nagykorúsága előtt és halála után volt a Trattner-nyomda vezetője. A nyomdát 1827-től veje, Károlyi István vezette, a nyomda a legnagyobb hazai kiadóvállalattá fejlődött, Kazinczy több munkáját is megjelentette.

(43) ***Szemere Krisztina*** (Kriska, író álneve: ***Képlaki Vilma***) (1792–1828): Szemere László lánya, Szemere Pál első felesége (1814-től).

(43), (44) [1828. febr. 18., 22.] ***vacsorára Fáy Andráshoz / Fáy Andrásnál ebéd:*** Fáy András (1786–1864) (l. fentebb) többször hívta ebédre Kazinczyt, vö. KazLev, 24/6154, Fáy András – Kazinczynak, Pest [?], 1828. február 18. – 1828. június 30. között [?], 305 és a jegyzet: 709.

(43), (55) [1828. febr. 19.; 1829. jún. 1.] ***Bártfayné; Bártfay Lászlóné*** Mauks Jozefina (1794–1860), korábban Gosztonyi Istvánné.

(44) ***Speck (Spech) Lajos*** (1803 k.–1869): a kalocsai érseki uradalmak főtisztje.

(44) ***homoeopathia*** (gör.): homeopátia, hasonszenvi gyógymód.

(44) [1828. febr. 20.] ***Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múlat:*** Dessewffy „az 1825/27. évi országgyűlésen az 1827:8. törvénycikk által kiküldött országos bizottmány közjogi albizottságának" volt a tagja (VADERNA 2013, 233).

(44) ***Zsiday Sándor:*** pesti ügyvéd. Kazinczy bizonyára a kázméri per kapcsán kereste fel. 1823-ban ugyanis az ő tanácsára avatkozott be a Kazinczy házaspár egy már folyó perbe, amelyet Kazinczy sógora, Török József indított az idegen birtokba került egykori családi birtokrészek iránt a Vécsey bárók, gróf Erdődy Györgyné Aspremont Mária, herceg Koháry Antal és gróf Almássy Ignác ellen. Ezek a birtokrészek Kazinczy szerint leányágon is örökölhetőek voltak, akárcsak a kázméri birtok. A perbeavatkozás értelme tehát az volt, hogy a már folyó ügy bíráinak gyorsan döntenie kellett a leányági örökösödésről is. Zsiday levele, amelyben tulajdonképpen rábeszéli Kazinczyt erre a jogi lépésre: KazLev, 18/4160, Zsiday Sándor – Kazinczynak, Pest, 1823. febr. 9. Hogy valóban erről lehet szó, azt Kazinczynak az 1828. december 6-i bejegyzése valószínűsíti: „Zsiday Urtól hír hogy az Ingessionális [beavatkozási] Onodi pert elbukánk […]". (Vö. Váczy János jegyzetei, KazLev, 18, XXI–XXIII. oldal; KazLev, 24 jegyzete, 678–679.)

(44) ***Jankovicsnak csak levélben jelentem hogy itt vagyok:*** KazLev, 23/5897, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Pest, 1828. febr. 17. (A levél szövege arra utal, hogy febr. 19-én írta a levelet: „Én tegnap dél után értem be […]".)

(44) [1828. febr. 22.] ***Ferenczy István*** (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Első önálló márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdetére (Pásztorlány képe)*, írta Kazinczy a *Ferenczy' Graphídionára* (1823) c. epigrammáját. Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra (rég.: ***büszt***) több változatban is fennmaradt. Ferenczy József testvére. (L. az 1824-es utazásleírásokat és jegyzeteit.)

(44) [1828. febr. 23.] ***Klauzál Imre*** (1799–1847): mezőgazdász és szakíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1833), gróf Károlyi Lajos mintagazdaságának vezetője.

(44) [1828. febr. 27.] ***Kraynik Imre*** (1803–1859): Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia, Kazinczy lányának, Eugéniának férje.

(44) ***Barkasi (Barkasy) Imre*** (1805–?): pesti joggyakornok, Borsod vármegyei kancellista, Kazinczy levelezőtársa.

(44), (50) [1828. febr. 27., szept. 9.] ***Szathmári József (Király), II.*** (1792–1833): jogi doktor, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke. Szathmári József (Király) (I.) fia, ***Biri*** apja.

(44) [1828. febr. 27.] ***Markos Mihály*** (1783–1846 után): ügyvéd és táblabíró.

(44) [1828. febr. 28.] ***Poppol (Popol) Ágoston:*** piarista szerzetes, pesti hitszónok, nagyváradi kanonok (lat.: ***concionator***).

(44) ***Bárczay Pál*** (?–1829): Pest vármegyei alispán (1818–1829), királyi tanácsos. Felesége: Bay Judit, Bay Ferenc lánya.

(44) ***Pázmándy Dienes*** (1781–1854): Komárom vármegyei ellenzéki országgyűlési követ (1825-től többször), alispán (1828-tól), a dunántúli református egyházkerület világi főgondnoka (1837-től), Fehér vármegyei főispán és főrendiházi tag (1848-ban).

(44) [1828. febr. 29.] ***Szilasy József*** (1755–1836): zempléni főispáni helytartó (1825–1830), Torna és Zemplén vármegyei főispán (1827-től ill. 1828-tól), szeptemvir (1819).

(44) [1828. márc. 1.] ***Cleynmann (Cleinmann, Kleinmann) Károly*** (1772–1833): német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.

(44) ***Radvánszky Antal*** (1769–1840): Zólyom vármegyei alispán, országgyűlési követ (1825), tanácsos, a bányai evangélikus egyházkerület felügyelője (1819–1837). Radvánszky János fia.

[1828. márc. 5.] ***Fizsi:*** báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztné) (1807–?): báró Prónay Simon (1777–1825) és Hirgeist Anna (Nini) (1783–1825) lánya, Kazinczy keresztlánya.

(44) ***Szent-Györgyi János*** (1793–1860): pesti festő. Kazinczy egyik 1828-as portréjának készítője.

(44) [1828. márc. 6.] ***Bese (Besse) János*** (1765–1841): utazó. 1824-ben tért haza először Magyarországra (1790 óta), de 1829 tavaszán ismét útnak indult, hogy Alexander von Humboldt oroszországi expedíciójával az őshazát keresve beutazza az Urál vidékét.

(44) ***Lónyai Gábor, II.*** (1805–1885): mezőgazdasági szakíró, a Pesti Hírlap szerzője, zempléni birtokos. Zemplén vármegye aljegyzője (1826), szolgabírája (1827–1830) és ellenzéki országgyűlési követe (1835-től többször). Lónyai Gábor (I.) fia, Ída apja. Kazinczy unokahúgának, Kazinczy Ottiliának (1810–1883) férje (1828-tól).

(44) ***Lónyai Gábor, I.*** (1778–1824): zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Királyi biztosként Zemplén vármegye tisztikarával 1823-ban összetűzésbe került és lefogatta azt. Lónyai Gábor (II.) apja.

(44) [1828. márc. 8.] ***Szirmay Ádám*** (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírája (1844).

(44) [1828. márc. 9.] ***a' Palatínushoz, benyujtani a' Cons[iliarius] Kriebel Manuscriptumait:*** Kazinczy a történetíró 10 kötetes *Historia Hungariae et adnexarum partium* egyik kötetének kéziratát (lat.: ***manuscriptum***) juttatta el József nádorhoz: „Én a' Nádornál már Martz. 9d. magam valék penészes ábrázattal és rekedt hangon. Bémutattam 's általadtam a' Gubern. Consil. Kriebel barátom által írt, 's nékem az általadás végett Galiciából Ujhelybe küldött ajándékot: a' Regnicolaris Bibliotheca számára dolgozott Historia Hungariae hatodik kötetét (ab Andrea II. ad Mathiam I.)." (KazLev, 20/4911, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pest, 1828. ápr. 17.) A mű egyik ismert példánya tehát az OSZK-ban található, a másik, „helyenként javított és beszúrásokkal tűzdelt példánya, az Ukrán Tudományos Akadémia Vaszilij Sztepánik nevét viselő lvovi könyvtárának kézirattárában, az ún. Ossolinszki fond itt maradt részlegében maradt fenn. Az 1705–1830-as éveket tárgyaló nyolcadik, több mint ezer oldal terjedelmű kötet forrásszövegmellékletében (a 936–938. oldalon) találunk két eredeti levelet, amelyet a szerző mint a Zemplén és Veszprém megyei bizottmány által a munka megírásához szolgáló adalékot vett be a művébe. Az első Kazinczy írása, a második – 1816. szeptember 15-én datált – szintén német nyelvű levelet a Veszprém megyei bizottmány küldte Hocsi Elek aláírásával." (Váradi-Sternberg 1978; vö. KazLev, 24/6058. [3077], Kazinczy – Kriebel Jánosnak, Széphalom, 1815. december 21. és a levél jegyzetei: 585–589.) ***Palatínus:*** József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847). ***Kriebel*** János (?–1853): történetíró, halicsi kormányszéki tanácsos, galíciai kerületi kapitány, a Magyar Tudós Társaság (MTA) külföldi tagja (1833).

(44) [1828. márc. 10.] ***Eckstein Ferenc*** (1769–1833): a pesti egyetem sebészet- és szülészettanára, a sebészeti klinika vezetője. Eckstein Jánosnak, a sebészet egyetemi tanárának öccse.

(44) ***Bittnicz Lajos jő hozzánk:*** Bitnicz Lajos (l. fentebb az akadémikusok listájában) naplójában részletesebben írt a találkozásról: „D. u. Szalay [Imre] úrnál bevártam Horvát Endre és Guzmics urakat, kik barátságosan fogadtak s Szemere Pálhoz vezettek. Szemere helyett itt Kazinczyt találtuk, ki engemet különös tisztelkedéssel és munkám emlitésével fogadott. Szemere megérkezte után mindannyian Horvát Endre és Guzmics urak közös szállására mentünk, hol az öreg, de tüzes Kazinczy a németek ellen egyre boszúságát s anyjának e mondását: »jó ember a n[éme]t, jó, csak akaszszák föl!« emlegetvén, különféle tárgyakról beszélt, névszerint Hajnóczi barátjáról, ki II. Leopold alatt fődirektorrá lett, e fejedelemnél volt tulajdon audentiájáról, Hajnóczi behatásáról Robespierre elvesztére, továbbá Martinovics s Fessler professzorokról, s az elsőt fekete lelkű embernek festette. Különös volt, hogy sem most, sem egyéb ily alkalommal, soha sem beszélt saját fogságáról, sőt azonnal félbeszakitá a beszédet, ha arról kellene szólnia." (Bitnicz 1871, 886; e Kazinczyra vonatkozó naplórészletről: Kazinczy, *Fogságom* 2011, 212. – Az adatra Vaderna Gábor hívta fel a figyelmemet.)

(45) [1828. márc. 12.] ***Simó Ferenc*** (1801–1869): festő. Székelyudvarhelyen született, Bécsben tanult, majd Budán és később Kolozsvárott festett és tanított. Szentgyörgyi János 1828-as Kazinczy-portréját „igazította" meg.

(45) [1828. márc. 13.] ***Horváth János Bosoni titul. Püspök és Helytartoi Tanácsos nincs köztünk:*** a látogatásról Bitnicz Lajos naplója is beszámolt, amely szerint Horváth János távolmaradásának az az oka, hogy Dessewffy Józsefet választották Teleki József megköszöntésére március 11-én: „Szónoknak e végett gr. Dessewffy választatván, előre készitett beszédét mind nekünk, mind a később érkezett Horvát János püspöknek fölolvasta. Ezzel gr. Telekihez mentünk, ki bennünket kezét nadrágzsebében tartva fogadott és úgy is eresztett el. Horvát püspök ide nem jött el, mert nem tetszett neki, hogy őt nem választották szónoknak […]. […] Március 13-dikán reggeli kilenc órakor gr. Telekinél összejött az egész deputatió, honnan kocsikon (én Vitkovics úrral) átment Budára, a nádort megtisztelendő. Gr. Teleki itt szépen szólt latinúl, és a nádor is ugyanúgy felelt. Gr. Telekinek a keze itt is a nadrághoz nyúlt. D. u. öt órakor gr. Telekinél összejöttünk és együtt – kivéve az ezt előre elvégzett Horvát püspök és Fejér prépost urakat – a gr. Széchenyi Istvánnál összegyűlt négy első alapitót tiszteltük meg." (Bitnicz 1871, 886.) Az eseményről Dessewffy naplója is beszámolt: „Egy rövid beszédet készíték 's felolvasám előttök. – El ment híre hogy Püspök Horváth el vagyon foglalva, és így nem gondoltam hogy meg bántódjék; azomban be lép a' szobába mikor már indúlni kezdénk; én ötet meg-követni magamat mentegetni a' szó-szóllással meg-kinálni de ő azt mondá hogy az jó ajakakra van bizva; felolvastam hát elötte beszédetskémet mellyet hellyben hagyván el ménénk Gr[óf] Telekyhez de ő nem jött velünk, úgy láttzik hogy sértve vala, én tehát azt javallám mennénk a' Primáshoz is, és ott ő legyen a' Szószólló, mivel a' Prímás az 1º Státusnak Feje és az Ország Fő Papja; mivel az Udvariaság soha sem árt, sőt használhat el múlasztása pedig árthat, a' Papok pedig hatalmasak pénzben is másban is, és azon kell igyekezni hogy az Academiának Baráttyaivá nem ellenségeivé váljanak; ezt annyival inkább kívánja a' Politica, mivel több Protestáns vagyon a' Tagok között." (Vaderna 2012–2013, 288–289.) A jelenetet Vaderna Gábor értelmezi Dessewffy, Bitnicz és Kazinczy elbeszéléseit összevetve: Vaderna 2013, 226–227.

(45) ***a' Prímás:*** Rudnay Sándor (1760–1831) esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.

(45) ***D[om]inationes, Vestrae sunt tanquam pisces in aequore*** (lat.): 'Uraságtok oly sokfélék, mint halak a tengerben.'

(45) ***Ego rem non consilio, sed aere etiam meo adjuvabo.*** (lat.): 'Én az ügyet nem tanáccsal, hanem tulajdon pénzemmel is segítem.'

(45) ***Valde consenuit*** (lat.): 'Nagyon megöregedett.'

(45) ***Bene Gergely:*** (a kertészről további adatokat nem találtunk).

(45) ***Orczy-kert:*** a kert területét báró Orczy Lőrinc (I.) vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben álló Ludovika Akadémiát (Ludovicea) 1829-ben tervezte Pollack Mihály.

(45) [1828. márc. 15.] ***a' Kir. Tábla palotájában:*** a királyi tábla és a szeptemvirátus együtt alkotta a királyi kúriát (a legfelsőbb bíróságot), amelynek a 18. sz. végén emelt pesti épülete a Ferenciek terén, a templommal szemben volt.

(46) [1828. márc. 18.] ***Debreczen, Patak és Pápa:*** a legjelentősebb magyarországi református kollégiumoknak otthont adó városok.

(46) ***Lánczy*** József (1763–1841): királyi tanácsos, szeptemvir, Békés vármegyei főispán (1825–1836).

(46) ***Visontai Kovács:*** talán Kovács József, aki aligazgató volt a királyi ügyigazgatóságnál (1820-tól), vagy fia, János (1795–1860), aki szintén itt viselt hivatalt.

(46) [1828. márc. 20.] ***Csáky Petronella***, grófnő (?–1861): Csáky Antal Vince (1784–1863) felesége.

(46) ***Homonna*** (Zemplén vm.): ma Humenné (SZK).

(46) ***ebéd Telekinél:*** Kazinczy egy levélben bővebben is írt az ebédről: „A' luxus itt kimondhatatlanúl nagy, sok és igen czifra ételben, mobiliákban, cselédekben, szekerekben, lovakban, ruházatokban. Gróf Telekinél tegnap olly ebédet ettem, hol soha sem tudtam, mi az a' mit előmbe hoznak, 's az asztal közepén eggy olly ezüst mókus fogó állott, mint eggy nagy spieltisch; a' ki ezeket látja, nem hiheti, hogy az Ország ki van szegényítve." (KazLev, 24/6151, Kazinczy – Lyachovics Jánosnak, Pest, 1828. március 21., 301, a levélben további leírások vannak a pesti élményekről.)

(46) [1828. márc. 22.] ***Benyovszky:*** talán gróf Benyovszky Zsigmond (1799 k.–1873), a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832), politikai és gazdasági cikkek szerzője.

(46), (47), (51), (56), (60) ***Sátorné:*** (további adatokat nem találtunk).

(46), (47), (51), (56), (60) [1828. márc. 23., ápr. 13., dec. 26., 1829. jún. 13., 1830. márc. 6.] ***Vay Miklós, II.,*** báró (1802–1894): kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr. 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követe. 1831-ben a koleralázadás idején kormánybiztos. 1831-től Borsod vármegye főispáni helytartója, később főispánja. 1840-től a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka. Vay Miklós (I.) fia. Felesége: ***Gaimüller (Gaymiller) Katalin***, egy bécsi bankár lánya. Fiuk: ***Miklós (III.)*** (1828–1886), a Lipót-rend lovagja, a sárospataki kollégium gondnoka, szobrász; és ***Heinrich János László*** (1830–1867).

(46) [1828. márc. 24.] ***convent*** (lat.): tanácskozás, egyházi gyűlés.

(46) ***Pándi Pap:*** Szabó József (Bártfai) (1794–1837) pándi református lelkész.

(46) ***perorál*** (lat.): szónokol.

(46) [1828. márc. 29.] ***Richter Filep Antal*** (a 19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmetsző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött, Kazinczyról 5 képet készített 1828-ban.

(46) ***Somogyi Ferenc*** (?–1863): első felesége gróf Bethlen Róza, Bethlen Imre lánya.

(46) ***Bethlen Imre***, gróf (?–1834): királyi kamarás, Küküllő (1811–1817) és Alsó-Fehér (1817–1822) vármegyék főispánja, a nagyenyedi kollégium kurátora. Lánya: Somogyi Ferencné Bethlen Róza (?–1844).

(46) [1828. márc. 30.] ***Kulcsár*** István (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő.

(46) [1828. ápr. 1.] ***Casino:*** a pesti Nemzeti Kaszinó, amelyet gróf Széchenyi István 1827-ben alapított a közművelődés és a társasélet fellendítésére. A Mária Dorothea utcai (ma Dorottya u. 5. sz. alatti) Vogel-ház első emeletén működött.

(46) [1828. ápr. 2.] ***Fordítom a' Statútumokat:*** Kazinczy az Akadémia alapszabályát fordította le: „A Statútumok fordítását rám bízta az Előlülő (mert az deákúl tétetett fel, hogy az Udvar elébe mehessen columnariter két nyelvben)." (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6.) ***Statútum*** (lat.): határozat.

(46) [1828. ápr. 7.] ***Dercsényi*** János (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa. Kazinczy húgának, Juliannának a férje, Dercsényi Pál apja.

(46) [1828. ápr. 8.] ***Papp József:*** a pozsonyi evangélikus főiskolán megalakított nyelvművelő diáktársaság vezetője (1821–1823), a Hadik, majd a Ráday családoknál nevelő.

(47) [1828. ápr. 10.] ***Sartóri*** Ferenc, Bécsben működő újságíró, szerkesztő.

(47) ***Convers[ations] Lexicon:*** Friedrich Arnold Brockhaus (1772–1823) német könyvkereskedő 1809–1811-ben adta ki először általános lexikonát *Conversations-Lexicon* címen (6 kötet és 2 pótkötet), 1818–1820-ban már az 5. kiadás jelent meg (10 kötet). (Az ún. *Conversations Lexicon*-i pörről l. fentebb.)

(47) ***Domahídi Antal*** (?–1839): Szatmár vármegyei aljegyző (1815), számvevő (1825).
(47) ***Pogány József:*** (további adatokat nem találtunk.)
(47) [1828. ápr. 11.] ***Réz József Imre*** (1756–?): orvos, szemész. A Martinovics-perben halálra ítélték, kegyelmet kapott, de csak 1804-ben szabadult. 1809-ben franciabarátság és felségsértés vádjával egy évre ismét börtönbe került.
(47) ***czukkerli*** (ném., rég.): cukkedli, cukor.
(47) ***Dercsényi Pál,*** báró (1797–1843): földbirtokos, gazdálkodó. Kazinczy húgának, Juliannának és Dercsényi Jánosnak a fia. 1828-ban 100 arany pályadíjat tűzött ki a magyar mezőgazdaság javítására. 1839-től báró. Felesége: báró Geymüller Henrika.
(47) ***Rhédey József:*** talán Rhédey Gedeonné fia.
(47) ***Hangyási*** Dávid (1773–1828): Pest vármegyei főszolgabíró.
(47) ***Légrádi:*** talán Légrádi Imre (1778–1848 után), Bécsben élő irodalompártoló ügyvéd és udvari ágens.
(47) ***consistoriális*** (lat.): egyháztanácsos.
(47) ***Berető*** (Zemplén vm.): Berettő, ma Bracovce (SZK). Kazinczy András (II.) birtoka volt.
(47) ***Urményi József Minisztérné:*** Ürményi Józsefné Komjáthy Anna (1751 k.–1830), férje 1806–1825 között országbíró volt.
(47) [1828. ápr. 15.] ***[Teleki] Mostoha anyja:*** gróf Teleki József (IV.) apjának, gróf Teleki Lászlónak (II.) a második felesége: báró Mészáros Jeanette (Johanna) (1784–1843).
(47) ***Nádornénál:*** Mária Dorottya (1797–1855), württembergi hercegnő, József nádor harmadik felesége.
(47) ***Ráday Erzsébet,*** grófnő (?–1830): gróf Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes ***(„öreg Rádayné")*** (1773–1844) lánya. Testvérei: Anna ***(Nina; gróf Nádasdy Lászlóné); László***; ***Gedeon (IV.)***. Férje: báró ***Prónay Albert*** (1801–1867), Pest vármegye főispáni helytartója, a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagja (1840), koronaőr, szeptemvir, báró Prónay Lajos vér szerinti és báró Prónay Sándor fogadott fia.
(47) ***Krekk*** (?–1828): (a festőről további adatokat nem találtunk).
(47) [1828. ápr. 16.] ***Szentpéteri József*** (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész. (L. lentebb az 1830. dec. 4-i jegyzetet.)
(47) ***Huber*** József (1777–1828 után): pozsonyi szobrász, dolgozott a bécsi királyi palota és a párizsi Louvre épületének díszítésén is.
(47) ***Muséum:*** a Nemzeti Múzeum. Gróf Széchényi Ferenc 1802-ben ajándékozta a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarikagyűjteményét. A nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárából jött létre a Széchényi Országos Könyvtár, mely a királyi kúria székházában kapott helyet. 1803. aug. 20-án megnyitották a nyilvánosság előtt. A könyvtár több jelentős magángyűjteményből és közadakozásból folyamatosan gyarapodott, Kazinczy az elsők között járult hozzá az állomány bővítéséhez. (A könyvtár neve 1949-től Országos Széchényi Könyvtár [OSZK]; 1985-ben a mai helyére, a Budavári Palotába költözött.)
(47) ***Zrínyi táblája:*** „A' Hébe' Kiadója engem szóllíta-fel, hogy Zsebkönyve' számára dolgoznám a' Szigethi hős Zrínyi Miklós' Biographiáját; 's most, midőn ezen Biographia' íve elhagyá a' sajtót, közli azt velem, a' hős' képével, melly Hébéje' homloklapja mellé fog tétetni. Bizonyossá tészen, hogy ez azon réz után másoltatott, mellyet Gróf Festetics László Rahl által metszete, és hogy Krafft ezt viszi-által a' Muzéumnak dolgozott hisztoriai táblára.
Elréműltem a' hírre, mert a' réz Zrínyi Miklóst adja ugyan, de nem a' ki Szigethnél, hanem a' ki a' Krusaneczi erdőben veszett; nem a' nagy hőst, hanem a' nagy hős' unokájának fiját, a' Bánt, az Aranygyapjast, a' Poetát. A' kettőnek kora köztt eggy egész század teszi a' különbséget: amaz 1566. hala-el a' hazáért; ezt 1664. eggy vadkan ölte-meg vadászatjában." (KazLev, 19/4404, Kazinczy – József nádornak, Széphalom, 1824. okt. 10.) Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő *Zrínyi kirohanása* (1825) c. munkája tehát a költő gróf ***Zrínyi Miklós***t (1620–1664) ábrázolta volna, de a tablóra végül a hadvezér Zrínyi Miklós került.

(47) ***Ender,*** Johann Nepomuk (1793–1854): osztrák festő. 1818-ban gróf Széchenyi Istvánnal déleurópai körutat tett. 1823-ban festette meg gróf ***Széchényi Ferenc*** (1754–1820) díszruhás álló portréját (ma: a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik).

(47) [1828. ápr. 17.] ***Eötves:*** talán: báró Eötvös Ignác (1763–1838) tisztviselő, királyi biztos.

(47) [1828. ápr. 18.] ***Kollár*** János (Jan Kollar) (1793–1852): pesti evangélikus lelkész (1819-től), a bécsi egyetem szlavisztikatanára (1849-től).

(47) [1828. ápr. 19.] ***Melczer Lászlóné:*** gróf Mailáth Mária. A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagja, gróf Mailáth József lánya, Melczer Mária (Farkasné) anyja.

(47) ***Prónay István,*** báró (1825 előtt–?): báró Prónay Simon (1777–1825) és Hirgeist Anna ***(„Nini")*** (1783–1825) fia.

(47) [1828. ápr. 21.] ***Gosztonyi Miklós*** (1796–1857): királyi ügyigazgató (1825-től), udvari tanácsos (1843-tól), főtörvényszéki elnök (1849-től). (Arra nem találtunk adatot, hogy országbíró [lat.: ***judex curiae***] lett volna.)

(47) [1828. ápr. 25.] ***Lakos János,*** báró (1776–1843): katonatiszt (1835-től tábornok), író, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja (1832). Kis János barátja.

(47) [1828. ápr. 27.] ***Virág*** Benedek (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.

(47) ***A' NÉGY FUNDÁTOR KINEVEZI A' DIRECTOROKAT:*** a Magyar Tudós Társaság négy alapítója (Széchenyi István, Vay Ábrahám, Andrássy György és Károlyi György) az igazgatótanácsot nevezte ki.

(47) ***Nádor:*** l. fentebb az 1828. márc. 9-i jegyzetet: ***Palatínus.***

(47) [1828. ápr. 28.] ***Huszár*** Elek: kapitány, a Pesti Casino könyvtárosa (1832-ig).

(47) ***Belanszky:*** (további adatokat nem találtunk).

(47) [1828. ápr. 29.] ***en face*** (fr.): elölről, szemben.

(47) [1828. ápr. 30.] ***Jakab:*** talán göncruszkai borkereskedő (a Kraynik család Göncruszkán lakott).

(47) [1828. máj. 1.] ***Zarka*** János (1805–1856): Vas vármegye későbbi alispánja, majd követe (1839–1840), királyi ítélőmester (1840-től), királyi személynök (1847-től), udvari tanácsos (1849 után). (Kazinczyhoz írt sorai: KazLev, 24/6236.)

(47) [1828. máj. 2.] ***Káposztás-Megyer:*** ma Budapest része.

(47) ***Brunek:*** (a tiszttartóról további adatokat nem találtunk.)

(47) [1828. máj. 3.] ***Gróf Károlyi Istvánné szül. Gróf Dillon Georgina*** (?–1827): gróf Dillon Eduard ezredes lánya, 1820-tól volt férjnél. A férje 1828-ban márvány síremléket rendelt Ferenczy Istvántól a fóti sírra (l. *[Pesten, 1828–1829.] [II.], [IV.]*).

(47) ***Mericzei Antal:*** helyesen: Mericzay Antal (1788–1854) 1830-tól mogyoródi, majd hódmezővásárhelyi plébános, 1837-től váci kanonok, pesti főesperes-kanonok, a váci egyházmegye kormányzója (püspökhelyettese) 1849–1851-ben.

(48) ***Káposztás Megyer Schweitzerey, Fóton:*** a rajzok Károlyi István birtokán készültek, ám Buda Attila szerint Kazinczyt „az aláírásokban megcsalhatta az emlékezete, mert a fóti »Schweitzerey« rajza valójában a kastélynak, s az általa rajzolt káposztásmegyeri épület pedig az ott található svájci típusú szarvasmarha-istállónak felelt meg, – legalábbis a korabeli leírások szerint." (BUDA 1997, 7–8.) A „Schweitzerey" tehát a „svájci típusú szarvasmarha-istállóra" vonatkozik.

(48) ***Vues de Constantinople…*** (fr., ang., lat.): 'Konstantinápolyi látképek, Melling által. / Milton Elveszett paradicsoma, Martin által / Egy malom látképe Athén közelében / Egy Apollón-templom látképe Delphoiban / festette Claude Lorraine / metszette J. A. Mauz.' Antoine Ignace ***Melling*** (1763–1831): francia rézmetsző, utazó. John ***Milton*** (1608–1674): angol költő, említett eposza: *Paradise Lost* (1667; *Elveszett paradicsom;* első magyar fordítója Baróti Szabó Dávid volt). John ***Martin*** (1789–1854): angol festő és rézmetsző, említett mezzotint modorú rézmetszete: *Paradise Lost* (1824–1827; kiadta Prowett, 1827). ***Claude Lorrain*** (eredetileg: Claude Gellée) (1600–1682): francia tájképfestő. J. A. ***Mauz:*** (további adatokat nem találtunk).

(48) [1828. máj. 4.] ***Stanislaus:*** Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences szerzetes, természettudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.

(48) ***a' Nádor leánya:*** Erzsébet (Habsburg) (1821–1903) József nádor lánya.

(48) [1828. máj. 5.] ***Szathmári Mihály*** (?–1828): talán azonos Csokonai barátjával.

(48) [1828. máj. 5., 10.] ***Lónyai János, I.*** (?–1828): felesége 1827-től gróf ***Vay Eulalia*** (1812–?), Vay Ábrahám (II.) lánya. Lakhelyük: ***Deregnyő*** (Zemplén vm.): ma Drahňov (SZK).

(48) [1828. máj. 5.] ***Farkas Sándor*** (Bölöni) (1795–1842): királyi kormányszéki fogalmazó, útleíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1834). Kazinczy verset írt hozzá (*Bölöni Farkas Sándor,* 1815 v. 1816) és ő ajánlotta be a Wesselényi családhoz. Wesselényi Miklós barátja. 1830–1832-ben tett amerikai útjáról írt műve: *Utazás Észak-Amerikában* (Kolozsvár, 1834).

(48) ***Kis Sámuel*** (1796–1861): evangélikus lelkész, író.

(48) [1828. máj. 7.] ***Rőth*** József (1779–1831): ügyvéd, csongrádi országgyűlési követ (1826), a pesti egyetem rektora (lat.: ***rector magnificus***) (1829-től).

(48) [1828. máj. 8.] ***Mihanovics*** Antal (1796–1847 után): fiumei városi tanácsos és országgyűlési követ.

(48) [1828. máj. 10.] ***Köncs:*** (a pesti ifjúról további adatokat nem találtunk).

(48) [1828. máj. 11.] ***Horvát István […] Beszélli mint dechifrírozák a' francziák a' Hieroglyph írást:*** az utalás részletes kifejtését l. Kazinczynak a *Pestre. 1828.* c. művében *(106–107.)*. ***Dechifríroz*** (fr.–ném.): kibetűz. ***Hieroglyph*** (gör.): hieroglifa.

(48) [1828. máj. 12.] ***Rudas ferdő:*** budai gyógyfürdő.

(48) [1828. máj. 15.] ***Beniczky Lajos:*** Zólyom vármegyei alispán.

(48) ***Szirmay János:*** Sáros vármegyei táblabíró, német nyelvű szonettek szerzője. Kazinczy szonettet írt hozzá: *Szirmay Jánoshoz* (1813).

(48) ***Nepomuk:*** Szent János Nepomuk (1340 és 1350 között–1393) keresztény vértanú, Csehország védőszentje, az emléknapja május 16-án van.

(48) [1828. máj. 17.] ***papaver bracteatum*** (lat.): murvásmák.

(48) ***Szijjártó Ferenc:*** (további adatokat nem találtunk a ***körmend***i lakosról).

(48) [1828. máj. 18.] ***Ambrózy Náni:*** (további adatokat nem találtunk).

(48) [1828. máj. 21.] ***Mocsári András*** (1791–1855): borsodi szolgabíró.

(48) [1828. máj. 22.] ***Kacskovics*** Károly (1799–1880): nógrádi jogász, főügyész (1836–1839).

(48) [1828. máj. 26.] ***Bánffy László,*** báró (1795–1839): Kraszna vármegye főispánja, az 1839-es országgyűlés ellenzéki tagja.

(48) ***Cleynmann megszólít. Ich bitte.*** (ném.): 'kérem'. A lelkész csendre intette Kazinczyt a templomban: „Özvegy Gróf Teleki Józsefnét 's leányát, a' jövendő Rádaynét, a' Reform. Templomban látám az én C l e y n m a n n o m predikatziója alatt, kinél én szívem szerint valóbb Papot soha nem hallottam, soha nem ismertem. Az ő vallása az én vallásom, 's csupa láng; lehetetlen őtet figyelem és öröm nélkül hallgatni; a' templomon kivül pedig nem *Pap* többé, hanem csak *ember*. Azonban tavaly a' Communiót osztogatva az asszonyoknak, 's látván hogy én B. Bánffy Lászlóval, a' Wesselényi leány férjével, az első székben Bethlen Gábor felől beszéllgetek, rám kiálta: *Ich bitte.* – Nem tűri a' templomban a' beszéllgetést, 's jól teszi." (KazLev, 21/5017, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, [h. é. n.], 78.)

(48) [1828. máj. 27.] ***Szirmay Terézia, II.:*** 1828. május 27-től Ambrózy Lajosné (II.) (Nagyiván tévesen Muslay Izabellát mondja báró Ambrózy Lajos [II.] feleségének).

(48) ***Ambrózy Lajos, II.,*** báró (1803–1890): Temes vármegye főszolgabírája, alispánja (1835-től), főispáni helytartója (1845–1848), a soproni kerület helytartósági főnöke (1853–1858). 1838-tól báró. Ambrózy Lajos (I.) fia.

(49) [1828. máj. 28.] ***Kubínyi Ferenc*** (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának a megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubínyi András fia.

(49) [1828. máj. 29.] ***Úza Pál:*** talán a Martinovics-perben elítélt egykori barátjára utal Kazinczy, aki 1824-ben meghalt.

(49) [1828. máj. 30.] ***Szemere Lászlóné (II.):*** Karove Erzsébet, Szemere Bertalan anyja.

(49) [1828. jún. 3.] ***a' Personalis:*** Mailáth György (II.), l. fentebb.

(49) [1828. jún. 6.] ***Gyulai Lajos*** gróf (1800–1869): erdélyi naplóíró, ellenzéki politikus, mecénás. 1807–1820 között Döbrentei Gábor volt a nevelője, aki Kazinczy ajánlásával került a Gyulai-házhoz. 1822–1830 között a bécsi erdélyi udvari kancellária tisztviselője, 1834-től több alka-

lommal erdélyi ellenzéki országgyűlési követ, a pesti főrendiház tagja. Írásai és fordításai az Erdélyi Muzéumban jelentek meg. Gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna fia.

(49) [1828. jún. 10.] ***Luby*** Imre (1778–1851): koronaügyész (1829–1832).

(49) ***Homonnay Imre*** (1784–1852 után): a losonci és rimaszombati református gimnázium tanára, nevelő.

(49) [1828. jún. 11.] ***Bezerédi György*** (1779–1863): Vas és Veszprém vármegyék követe, államtanácsos (1805), alnádor, a dunántúli kerületi tábla elnöke (1829-től).

(49) ***Beőthy:*** Beothy Imre (1744–1830), Bihar vármegyei aljegyző, ítélőmester, szeptemvir, udvari tanácsos. Felesége: Nagy Teréz (Felsőbüki).

(49) ***Németh János*** (Dömötöri) (?–1829): koronaügyész (1806–1824). Kazinczyhoz hivatalból írt levele, melyben a fogsági költségekre kiszámolt tartozás megfizetését sürgette: KazLev, 24/6064, Pest, 1816. április 14.

(49) ***Pauer:*** (a szobrászról további adatokat nem találtunk).

(49) ***Kopper:*** (a festőről további adatokat nem találtunk).

(49) [1828. jún. 12.] ***Kis János, II.*** (1806–?): Kis János (I.) evangélikus püspök és író fia.

(49) [1828. jún. 18.] ***Bedekovics:*** talán Bedekovics Lőrinc (1788–1857) jász kerületi földmérő.

(49) [1828. jún. 19.] ***Stern Budai Juvelír:*** a budai ékszerészről (ném.: Juwelier) további adatokat nem találtunk.

(49) [1828. jún. 23.] ***Winter*** Ignác: pesti arany- és pecsétvéső (fr.: ***graveur***).

(49) [1828. jún. 27.] ***Rosenthál:*** (a kereskedőről további adatokat nem találtunk).

(49) [1828. jún. 28.] ***Juhász:*** (további adatokat nem találtunk; lehet, hogy Juhász János, aki 1803-ban pesti egyetemista és Virág Benedek pártfogoltja volt.)

(49) ***Bruchstuhl***: (a csanádi papról további adatokat nem találtunk).

(49) [1828. júl. 1.] ***Rákos*** (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): a Rákos-patak menti terület, Rákosmező (a későbbi Rákospalota, Rákosszentmihály területe; ma Budapest részei).

(49) [1828. júl. 3.] ***Kövesd*** (Borsod vm.): Mezőkövesd.

(49) [1828. júl. 4.] ***Aranyos*** (Borsod vm.): Bükkaranyos.

(49) [1828. júl. 5.] ***Zsolca*** (Borsod vm.): Alsó- vagy Felsőzsolca.

(49) ***Kisfalud*** (Zemplén vm.): Bodrogkisfalud.

(50) [1828. szept. 6.] ***Ruszka:*** (Abaúj-Torna vm.): Göncruszka. Kazinczy húgának, Kraynik Józsefné Kazinczy Klárának lakhelye.

(50) [1828. szept. 8.] ***Kazinc:*** Sajókazinc, ma Kazincbarcika része.

(50) [1828. szept. 9.] ***Jánosi*** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavské Janovce (SZK).

(50) [1828. szept. 10.] ***Rimaszombat*** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Sobota (SZK).

(50) ***Tóth Pápay*** János (1754?–1831?): rimaszombati orvosdoktor, szemorvos és táblabíró. (Szinnyei szerint: „1827-ben már nem élt; azon év nyarán házát Rimaszombatban elárverezték.")

(50) ***Sárközy József:*** (további adatokat nem találtunk).

(50) ***Ferenczy:*** lakatosmester. Fiai: Ferenczy István, a szobrász (lat.: ***statuárius***), és József.

(50) ***Ozsgyán*** (Gömör és Kishont vm.): Osgyán, ma Ožd'any (R).

(50) [1828. szept. 11.] ***Losonc*** (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).

(50) ***Hugyák*** (Nógrád vm.): Hugyag.

(50) [1828. szept. 12.] ***Riba:*** Ipolyszög korábbi neve.

(50) [1828. szept. 13.] ***Bata Bálint:*** Bata Pál és Rolly Katalin fia (más adatot nem találtunk).

(50) ***Zrínyi:*** pesti fogadó és kávéház, egykori épülete a mai Astoria Szálló helyén állt.

(50) [1828. szept. 14.] ***Zeyk Dániel*** (1777–1846): királyi táblai ülnök (1804), később marosszéki főkapitány, főkormányszéki tanácsos (1835-ig), Alsó-Fejér vármegye országgyűlési követe (1837-ben). Felesége Vay Kata, ***Vay József (II.)*** lánya.

(50) ***Szűcs*** István: udvari ágens.

(50) [1828. szept. 15.] ***Manschgó János Thewrewknek fest engem, és B. Mednyánszkyt:*** Thewrewk József 1828-as országjáró körútja során több nevezetes személyiség portréját is elkészíttette. Novemberben meglátogatta Manschgóval Kazinczyt széphalmi otthonában, aki ekkor Kazinczy feleségét és lányát is megfestette. (Vö. KazLev, 23/5905, Kazinczy – Szeder Fábiánnak, Széphalom, 1828. nov. 22.) ***Thewrewk*** József (Ponori) (1793–1870): régiséggyűjtő, író, kon-

zervatív publicista, a Thewrewk-kódex felfedezője, nevezetes gyűjteménye: *Magyar Pantheon* (1827; rézmetszetek, arcképek). Johann ***Manschgo*** (1800–1867): osztrák festő, Kazinczyról és feleségéről portrét festett.

(50) [1828. szept. 18.] ***Tihanyi*** Tamás (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-től), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834). Tihanyi Ferenc apja.

(50) [1828. szept. 21.] ***Menlé:*** szilvási nevelőnő.

(50) ***Theatrum:*** a budai Várszínház (a volt karmelita kolostor).

(50) ***Palat[inus] mély útjáig:*** talán a sáncvonal, amely a Gellért-hegy lábánál húzódott [?].

(50) [1828. szept. 22.] ***Bombárdi:*** talán Bombardi Mihály topográfus.

(50) [1828. szept. 23.] ***Peski*** János (?–1863 k.): pesti festő, Kazinczyt 1828-ban festette.

(50) [1828. szept. 25.] ***Heinrich Thugut*** (1800–?): festő. Az 1820-as évektől dolgozott Pesten és Budán, az 1830-as években Münchenbe költözött. Kazinczyt 1829-ben festette, ez a kép Kisfaludy Károly tulajdonába került. (Szabolcsi–Galavics 1980, 248.)

(50) ***Krisztína-város:*** budai városrész.

(50) ***Törökné:*** gróf Török Józsefné (II.) Horvát Borbála.

(50) [1828. szept. 27.] ***Schöfft*** (Shoefft) József Károly (1776–1851): pesti oltárképfestő. A terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz-plébániatemplomban látható *Avilai Szt. Teréz* és *Szt. István halála* c. képeit 1828 körül festette.

(50) [1828. okt. 1.] ***Árokszallás*** (Jász-Nagykun-Szolnok vm.): Jászárokszállás.

(50) [1828. okt. 2.] ***Kály*** (Heves vm.): Kál.

(50) ***Keresztes*** (Borsod vm.): Mezőkeresztes.

(50) [1828. nov. 26.] ***Olaszi*** (Zemplén vm.): Bodrogolaszi.

(50) [1828. nov. 28.] ***Puky István*** (1779–1848): Csokonai egykori közeli barátja, támogatója, gesztelyi gazdálkodó.

(51) [1828. nov. 29.] ***Miatovics*** Aurél: miskolci ügyvéd.

(51) [1828. nov. 30.] ***Patay Anna:*** (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 1.] ***russz christián*** (rég.): orosz (ortodox) keresztény.

(51) ***török háború:*** az 1828–29-es orosz–török háború.

(51) ***Petersburg*** (ném.): Szentpétervár (Oroszország).

(51) [1828. dec. 2.] ***Ivánszky Antal*** (1777–1850): az egri líceum magyar nyelv és irodalom tanára (1808-tól).

(51) ***Az Érseket ma látom először:*** Pyrker János László (1772–1847) egri érsek.

(51) ***Pálma*** Pál (1789–1866): bölcseleti doktor, esperes-plébános, egri irodaigazgató.

(51) ***Makáry*** György (1799–1857): egri ügyvéd és líceumi tanár, Heves vármegye táblabírája.

(51) ***Balkay*** Pál (eredetileg: Debralkay; 1782–1846): festő. Bécsi tanulmányai után 1808-ban Kazinczy hívására hazajött, 1817-től Egerben tanított rajzot. Kazinczyról és feleségéről portrét festett.

(51) [1828. dec. 3.] ***Földváry*** Ferenc (1790–?): Heves vármegyei alispán (1815-től), országgyűlési követ (1825–1826), később királyi táblai ülnök, több színmű fordítója.

(51) ***Rottenstein*** József (1777 k.–1833): Heves vármegyei főjegyző (1822-től) és alispán (1828–1833).

(51) ***Durcsák János*** (1771–1837): egri paptanár, a csillagvizsgáló őre, kanonok (1812-től).

(51) ***Tulsiczky Ferenc*** (1792 k.–1830): bölcseleti doktor, az egri líceum tanára, Heves és Külső-Szolnok vármegyék táblabírája.

(51) ***Rada:*** (a hevesi ügyvédről további adatokat nem találtunk).

(51) ***Adler:*** (a patikusról további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 6.] ***ingessionális*** (lat.): beavatkozási (per); l. az 1828. febr. 20-i jegyzetet.

(51) ***Kárász:*** talán Kárász Miklós, Csongrád vármegye alispánja (1820), királyi táblai ülnök és tanácsos (1825), országbírói ítélőmester, szeptemvir (1829).

(51) [1828. dec. 7.] ***Jakabfalvy Dánielné Fáy Erzsebet:*** (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 8.] ***Estve Horváth János Püspökkel sétálok:*** a találkozásról Kazinczy *Horváth János Veszprémi Kánonok, tituláris Püspök, és Helytartói Tanácsos* című autográf feljegyzése: „1828. December 8d. előkapott a' Pesti úczán a' Leopoldgasse végében a' Városháza mellett, 's

eggyütt sétálék vele a' hídig és szállásáig a' Leopoldúczán a' Majerfi házánál. Eggy setét folyosón menénk szobájába. A' Tek. Urat így vitték a' quadrumba, mondá nevetve. Nevetve feleltem én is, hogy nevetésem ÖRÖMET mutasson, ne MEGDÖBBENÉST. Verseghit hozta-elő, kit barátjának mondott, 's említette, hogy ez a' rossz ember még örvende szerencsétlenségének, mert az lágyabbá tette szívét, 's érzékenyebbé a' mások szerencsétlenségei eránt. Azt mondám hogy annak örülni nem vala szükség, mert a' jó ember azt a viszontagságok nélkűl is érzi. Nála volt eggy fiatal Pap, most Káplán Pesten, tovább két Theol. Prof. az Universitásnál, és a' Prímás Secretariusa, végre Prof. Oswald, kit Jankowicstól ismertem. – Látván hogy a' Püspök szeretne holmit hallani fogságomról, szóllottam szabadon, de nem gondolatlanúl. A' Káplán azt beszéllé, hogy bizonyos Plebánustól tudja, ki a' Martinovics degradatiójan Kondé Püspöknek adsistált, hogy midőn Martinovicsnak ez olvastatott-fel *in obversum legum humanarum* igenelve hajtogatta fejét a' föld felé, de erre *et legum divinarum* a' fejét tagadozva csóválta, de minden szó nélkűl.

Kapitány Novák nékem azt mondá, hogy midőn Kondé ezen degredatio alkalmával neki ezt olvasta-fel: *Vobis ergo Judices hominem hunc, qui conspiravit contra Regem et Patriam*, Martinovics ezt kiáltá igen hangosan: *Non est verum; contra Patriam non, sed contra regem.* – Novák nem vala hazug, 's ezt nekem a degradátio után 3 holnappal mondá, 's az itt elmondott szavakkal, (a' degradátio volt Máj. 18d. 1796.) – a' Káplánnak, eggy fiatal embernek, a' Plebános ezt 30 esztendő múlva." (Kazinczy autográf kézirata, MTA KIK, K 760, 82., kiadta Szilágyi Márton: KAZINCZY, *Fogságom* 2011, 50.)

(51) [1828. dec. 9.] ***Dolgozom Biographiámat:*** a *[Pályám emlékezete II.]*-t írta ekkor Kazinczy, l.: KAZINCZY, *Pályám* 2009, 868.

(51) [1828. dec. 11.] ***Barcza*** Ádám (?–1836 után): a pápai Eszterházy-uradalom (lat.: ***dominium***) vezetője (lat.: ***praefectus***).

(51) [1828. dec. 12.] ***Mailáth János***, gróf (Muki) (1786–1855): német műveltségű író, konzervatív politikus, Kossuth Lajos Pest vármegyei ellenfele. *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. művét lefordította Kazinczy: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Kazinczy barátja.

(51) [1828. dec. 16.] ***Taxis:*** talán báró Taxis Pál tábornok, aki 1827-ben nyert magyar nemességet.

(51) [1828. dec. 21.] ***Beimel*** József (1798–1856 után): könyvkereskedő, az első Esztergomban működő nyomda (1822-től) és könyvkötészet (1827-től) tulajdonosa.

(51) [1828. dec. 23.] ***Erd[élyi] Levelek:*** Kazinczy 1816-os erdélyi utazását megörökítő útleírása. Az első részletek 1817–1818-ban a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg, de élete végéig folyamatosan dolgozott e művén is. (Kritikai kiadása: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.)

(51) [1828. dec. 31.] ***Vulpéné:*** (további adatokat nem találtunk).

(51) [1828. dec. 31., 1829. jan. 13.] ***Dombyné:*** Domby Mártonné Mészáros Zsuzsanna. Férje: ***Domby*** Márton (1778–1864): ügyvéd, Csokonai iskolatársa, barátja, munkáinak kiadója és életrajzírója (*Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái,* Pest, 1817).

(51) [1828. dec. 31.] ***Elvégzém Sallustot:*** Kazinczy Cajus ***Sallustius*** Crispus (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró művének fordítását fejezte be. Erre vonatkozik a *[Pályám emlékezete II.]* utalása is, miszerint „utolszor itt Pesten 1828. Decemberben" dolgozta át (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 540). Ám a jelen napló további átdolgozásokról tudósít: 1829. aug. 10.: „Elvégzem Sallustot." 1829. nov. 2.: „Ujra fordítom Szallusztot." 1830. jún. 9. „Elvégezem Szallusztnak most dolgozott fordítását." (L. az 1829. aug. 10-i jegyzetet.)

(52) [1829. jan. 2.] ***Jakabfalvi András:*** abaúji táblabíró. Unokatestvére és felesége (1829-től) ***Csoma Zsanett*** (Johanna).

(52) [1829. jan. 10.] ***Drescher*** Frigyes: budai cenzor az 1820–30-as években.

(52) [1829. jan. 11.] ***A' Carlsbádi vers kész:*** Jean de Carro (1770–1857) svájci származású karlsbadi orvosdoktor Bohuslas Hasistejnskỳ z Lobkovic (1460 v. 1461–1510) *In thermas Caroli* c. versét fordíttatta le 22 nyelvre és adta ki az *Ode latine sur Carlsbad…* c. poliglott kötetben (Prága, 1829). Magyarra Kazinczy és Szemere Pál fordította le. Kazinczy munkáját Vörösmarty küldte el Carrónak, aki 1829. máj. 29-i levelében köszönte meg a fordítónak. Kazinczy magyarítása a Felső Magyar-Országi Minervában is megjelent: *A Karlsbadi feredőben* (1830).

(52) [1829. jan. 12.] ***Csománé:*** Csoma Zsigmondné (1828-ban már özvegy), Szilasy Terézia, Szilasy József lánya, Ferenc (II.) és Mária (Péli Andrásné) testvére.

(52) ***Párizsi úcza:*** egykori pesti belvárosi utca a mai Párizsi udvar helyén.

(52) [1829. jan. 15.] ***Fáy László*** (1791–1840): ***Fáy András*** testvére (őt l. az akadémikusok listájában).

(52) [1829. jan. 16.] ***Nagy Bence*** (Benedek; Felsőbüki) (1790 k.–1835): kamarás, kancelláriai titkár.

(52) [1829. jan. 18.] ***Patay Pálné Pogány Zsuzsanna*** (1783–?): apja: ***Pogány Lajos (I.)*** (?–1793) Máramaros vármegyei alispán, Bereg vármegyei adminisztrátor (II. József alatt), referendárus, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Testvére: Pogány Lajos (II.).

(52) [1829. jan. 19.] ***Péli, Péliné:*** (Péli) Nagy András (?–1830) és felesége (Péli) Nagy Andrásné Szilassy Mária, aki Szilassy József lánya, Ferenc (II.) és Terézia (Csoma Zsigmondné) testvére.

(52) [1829. febr. 2.] ***Hosszufalusi Ignác:*** (a ***nyírábrányi*** birtokosról további adatokat nem találtunk).

(52) [1829. febr. 4.] ***Steinlein:*** talán a bajor származású gróf Steinlen János Ede, aki 1827-ben nyert honfiúsítást.

(52) [1829. febr. 5.] ***Wagenfallné:*** (?–1829).

(52) [1829. febr. 5., márc. 22.] ***Csoma Biri*** (Borbála, Borcsa; ***Fáy Józsefné,*** majd 1829-től Szemere Pál második felesége) (1793–1858): ***Fáy Joanna*** és ***Albert (Berci)*** anyja.

(52) [1829. febr. 10.] ***a' Pápa:*** XII. Leo (eredetileg Annibale della Genga) (1760–1829), 1823-tól pápa. 1829. febr. 10-én halt meg.

(52) [1829. febr. 13.] ***Gyürky:*** talán Gyürky Pál (II.) kamarás, Krassó vármegyei főispáni helytartó.

(52) ***Ibrányi Antal:*** Ibrányi Károly fia, Ibrányi Farkas unokatestvére; Kazinczy távoli rokona (l. Kazinczy, *Pályám* 2009, 874).

(52) [1829. febr. 16.] ***Gorove:*** talán Gorove László (1780–1839) író, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1835).

(53) [1829. febr. 20.] ***Canning,*** George (1770–1827): angol politikus. Küzdött a Szentszövetség ellen és a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségéért. Emlékére a franciák emlékpénzt (fr.: ***medaill***) adtak ki 1828-ban.

(53) ***Liberté civile et religieuse dans l'Univers*** (fr.): 'polgári és vallási szabadság a világban'.

(53) ***à la Concorde des peuples*** (fr.): 'a népek egyetértésére'.

(53) [1829. márc. 6.] ***Horvát István éjfélkor megyen el tőlem. Beszélli a' Gróf Apponyi Magyar tánczát Párizsban:*** Kazinczy még aznap éjjel megírta a történetet egyik levelezőpartnerének: „Elüté az éjféli 12 órát, de holnap reggel indulván a' posta, nem fekszem-le addig, még a' Méltós. Urnak is el nem beszéltem, melly bált ada ezen a' farsangon Gróf Aponyi követünk Párizsban. Kicsinálá vendégeivel, hogy férfiak, asszonyok, fijaik és leányik ezen bálra magyarba öltözve jelenjenek meg. A' férfiak mind Atilla dolmányban, hozzá illő mentével és topánkásan; az asszonyok vállban, kötővel, pártával. Minden úr és assz. mellett egy egy apród kezében tartván egy hosszu pálczát, 's azon urának, asszonyának czimere. Táncz csak magyar, Muzsika csak Magyar, Bihari és Lavotta után, 's a' Veszprémi kótákból. A' dolog hihetetlen lármát csinála Párizsban, 's az Udvar azt kiváná Aponyitól, hogy repetáltassa az Udvarnál. Ezt a követségnek egy tiszte irá a' Párizsból kevés holnap előtt haza jött Tesediknek, nékem pedig Bthecár, Horvát István, ki épen most megyen el tőlem. A' levél a' Tud. Gyüjt. lesz nyomtatva." (KazLev, 23/5912, Kazinczy – ifj. Vay Miklósnak, Pest, 1829. márc. 6., 385; l. még: KazLev, 21/4969, Kazinczy – Fáy Andrásnak, [K. és h. n.]). Fekete Gáspár említett cikke: *Magyar Táncz Párizsban, 1829. Februárius' 9dikén* (Tudományos Gyűjtemény, 1829/2, 114; e cikket részben kivágta, részben javítva kimásolta Kazinczy, l. MTA KIK, K 624, 61a–67b.) Gróf ***Apponyi*** Antal (1782–1852): politikus, 1825-től haláláig párizsi követ.

(53) [1829. márc. 7.] ***Militz*** Fánny (1811 k.–?): pesti táncosnő.

(53) [1829. márc. 10.] ***Mise pro felici electione Papae:*** 'mise a szerencsés pápaválasztásért'.

(53) ***novo exemplo*** (lat.): 'új példaként'.

(53) [1829. márc. 15.] ***Mikos Ferenc,*** báró (?–1829): királyi tanácsos és királyi táblai bíró. Öngyilkos lett.

(53) [1829. márc. 21.] ***Szlávy János*** (1772–1840): a Martinovics-per egyik elítéltje, 1803 januárjában szabadult.
(53) [1829. márc. 22.] ***Polyák:*** (további adatokat nem találtunk).
(53) ***Szepesi:*** (az államtanácsosról további adatokat nem találtunk).
(53) ***Erdélyiné:*** Erdélyi Jánosné; férje a Károlyi grófok jószágigazgatója.
(53) ***Uhlmann*** (Ullmann) Móric János (1782–1847): pesti zsidó származású nagykereskedő és bankár, az első hazai hitelintézet kezdeményezője és első elnöke, 1825-től magyar nemes (ez előtt áttért katolikus vallásra). A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítására 1830-ban tett javaslatot, de az intézet csak 1842-ben jött létre. 1834-ben palotát építtetett a mai Széchenyi téren (ez később az Európa Szálló épülete lett).
(53) [1829. márc. 29.] ***Tóbi Mihály*** (Boros): péceli református lelkész (1809–1845).
(54) [1829. ápr. 8.] ***Bolla Márton*** (1751–1831): történetíró, piarista tanár, 1809-től a kegyesrendiek magyarországi tartományi főnöke (lat.: ***provinciális***).
(54) ***Aigel Glycérius:*** Aygll (Aigll, Ajgl, Aigl) Glycerius (1761–1830. aug. 28): piarista szerzetes, a pesti piarista gimnázium igazgatója (1827–1830), a szerzet egyik tanácsosa (1823-tól) (Koltai 1998, 40).
(54) ***Kertész*** József (1795–1852): piarista szerzetes, a pesti piarista gimnázium tanára (1827–1830) (Koltai 1998, 189).
(54) ***grand inquisitóre*** (sp.): 'nagy inkvizítor'.
(54) ***Fáy Berczi:*** Fáy Albert (1816–?) Fáy Joanna testvére, Fáy József és Csoma Borbála fia, Szemere Pál mostohafia.
(54) ***Ambrózy Lajos, I.*** (1778–1830): Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos (lat.: ***l[o]c[um]t[enentia]lis consil[iárius]***). Gyermekei István, Lajos (II.), György és Johanna.
(54) ***Majthényi*** Antal, báró (?–1861 után): Hont vármegye alispánja és konzervatív országgyűlési követe (1825-től). Majthényi László (I.) fia, László (II.) apja.
(54) ***Kalchbrenner*** (János) József (1776–1834): pest-budai evangélikus lelkész (1819-től).
(54) ***Majthényi László, I.*** (?–1825): Hont vármegyei alispán, helytartói tanácsos, államtanácsos (1805). Majthényi Antal apja.
(54) [1829. ápr. 10.] ***Ráday kriptája:*** Pécelen a református és a katolikus temetőben is van Ráday-kripta.
(54) ***Ráday Gedeon, IV.***, gróf (1806–1873): Nógrád vármegye főispánja. Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes ***(„öreg Rádayné")*** fia, Pál (III.) apja. Testvérei: Anna (***Nina;*** gróf ***Nádasdy Lászlóné***), ***László*** és ***Erzsébet*** (báró ***Prónay Albertné***).
(54) ***Récsey:*** talán Récsey Ádám (1775–1852) ezredes, testőralkapitány, 1813-tól báró. 1848-ban az udvar magyar miniszterelnöknek nevezte ki.
(54) ***Fáy Mózes: Fáy György (I.)*** apja, György (II.) nagyapja.
(54) ***Ottlik Sándor:*** felesége: ***Onodi Theresia***, Onodi Zsigmond lánya; gyermekük: Ottlik Géza.
(54) [1829. ápr. 13.] ***Vázsonyi Károly:*** (a nevelőről [*lat.*: ***praeceptor***] további adatokat nem találtunk.)
(54) [1829. ápr. 14.] ***Hőgyészi Julienak orvosságot küldök ki:*** fennmaradt Kazinczy levele, amelyet az orvossághoz mellékelt: „Az orvosságot magam csináltatám meg a' Kígyó-útczai Patikában, 's küldöm azt a' Recepttel és a' nékem ott visszaadott 5 krral. Bár ez a' Tekint. Asszony szenvedésein enyhíthessen; bár az az örömem lehetne hogy mondhassam: eszköz voltam eggy illy tiszteletes Asszonyság' 's két szép és jó gyermek' anyja 's nevelője egésségének helyre állításában." (KazLev, 21/4994, Kazinczy – Högyészy Juliannának, Pesten, 1829. ápr. 14., 45.) (***Hőgyészi Julie, I.***, péceli lakosról és ***Julie [II.]*** és ***Magdaléna*** [Lilla] lányairól további adatokat nem találtunk.) ***Vulgo*** (lat.): általánosan (használt név).
(54) [1829. ápr. 15.] ***Mad. Schröder:*** pesti színésznő, talán Schröder Károly (pozsonyi) német színész felesége.
(54) [1829. ápr. 19.] ***communicál*** (lat.): úrvacsorát vesz.

(54) ***Humboldt,*** Alexander von (1769–1859): német természettudós, útleíró, Wilhelm von Humboldt filozófus és író testvére. Európai és amerikai útjai után 1829-ben uráli expedícióra indult, melyhez csatlakozott ***Bese János*** (l. fentebb) is.

(54) [1829. ápr. 24.] ***Grassalkovics képe:*** (nem találtunk további adatot arra, hogy melyik Grassalkovich képét kapta meg Kazinczy; l. alább az 1829. júl. 22-i jegyzetet).

(54) [1829. ápr. 27.] ***Blaskó Marie:*** (nem találtunk további adatokat).

(54) [1829. ápr. 28.] ***Garzó Mihály:*** kecskeméti exhadnagy, műfordító. Említett fordítása: *Publius Ovidius Názó Általváltoztatásokról irott munkájának magyar fordításából, példányúl. Első könyv. Fohászkodás.* (In Szépliteraturai Ajándék, 1823; Hasznos Mulatságok, 1823/I, 46. sz.) (Arról, hogy „13 darabját fordítá Koczebűnek", azaz August Friedrich Germanus ***Kotzebue*** [1761–1819] népszerű német színműírónak, nem találtunk adatot.) ***Göthe:*** Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő, író, drámaszerző.

(54) [1829. máj. 1.] ***Gróf Nádasdy Lászlóné (szül. Ráday Nina)*** (Anna) (1794–1841): Ráday Pál (II.) és báró Prónay Ágnes ***(„öreg Rádayné")*** lánya. Testvérei: ***László***, ***Gedeon (IV.)*** és ***Erzsébet*** (báró ***Prónay Albertné***).

(54) [1829. máj. 2.] ***Fatovics István:*** táblabíró, költő, Vitkovics Mihály barátja.

(54) ***jurium director*** (lat.): jogügyi igazgató.

(54) ***Ráday Pál, I.*** (1677–1733): a Rákóczi-szabadságharc vezető diplomatája, gróf Ráday Gedeon (I.) apja.

(54), (66) (74) [1829. máj. 3., 1830. júl. 11., 1830. nov. 14.] ***Ferenczy József*** (1797–1873): református lelkész, teológiai doktor. Sárospatakon és Utrechtben tanult, 1830-tól sárospataki lelkész, 1836-tól kassai lelkész és egyházmegyei esperes. Ferenczy István testvére. Említett, Wékey Károly temetésén mondott beszéde nyomtatásban: *Halotti beszéd az időnek helyes használásáról, melyet… Vékey Károly… Zemplénmegye tiszteleti alügyészének… utolsó tisztességére a s.-a.-ujhelyi helv. vallást követők templomában 1830. nov. 14. tartott* (Sárospatak, 1830).

(55) [1829. máj. 4.] ***Farkasné:*** Farkas Antalné Melczer Mária, Melczer László és Mailáth Mária lánya.

(55) ***Paziazi Mihály*** (1802–?): német anyanyelvű pesti ügyvéd, költő, fordító.

(55) ***Tretter*** (Járy) György (1804–1875): pesti ügyvéd, főbíró és országgyűlési követ (1843/44), udvari tanácsos.

(55) [1829. máj. 10.] ***Rogendorff kapu:*** a budai Vár egyik kapuja.

(55) [1829. máj. 13.] ***Brunszvik Teréz,*** grófnő (1775–1861): az első nőegylet és óvoda alapítója (Angyalkert, 1828). Gróf Brunszvik Antal unokája.

(55) ***a' Palatinus kertjében:*** a Városligetben, amelynek alapjait József nádor vetette meg.

(55) ***cytizus*** (lat.): aranyeső.

(55) ***cercis siliquastrum*** (lat.): közönséges júdásfa.

(55) [1829. máj. 15.] ***illuminál*** (lat.): kivilágít.

(55) ***raketli*** (ol.–ném.): rakéta, tűzijáték.

(55) [1829. máj. 17.] ***a' Franciscánus:*** Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences szerzetes, természettudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.

(55) ***exhortator*** (lat.): hitszónok. (***Poppol***t l. fentebb.)

(55) [1829. máj. 19.] ***Lovász:*** talán Lovász Imre, Arad vármegyei alispán (1801) és királyi tanácsos (1825). Lovász Zsigmond testvére.

(55) ***Gyurkovics*** György (1780–1848): könyv- és kéziratgyűjtő, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832), Pozsony városának tanácsosa (1818), törvényszéki ülnöke (1823) és országgyűlési képviselője (1825, 1830, 1832 és 1839).

(55) [1829. máj. 20.; jún. 1.] ***Wékey Károly*** (1781 v. 1801–1830): Zemplén vármegye alügyésze. Wékey Ferenc fia.

(55) [1829. máj. 22.] ***Fortuna:*** fogadó a budai Várban.

(55) ***Matolay*** Gábor (1775–1855): Zemplén vármegyei ügyvéd, táblabíró, ellenzéki politikus.

(55) [1829. máj. 23.] ***Berta Antal:*** (további adatokat nem találtunk).

(55) ***Bacsó Bálint*** (1786–1854): debreceni gyógyszerész, orvos, sebész és állatorvos.

(55) ***Németh Lajos:*** (további adatokat nem találtunk).
(55) [1829. máj. 24.] ***Széchi György:*** (a péceli ügyvédről további adatokat nem találtunk).
(55) ***Fáy Zseni:*** (további adatokat nem találtunk; lehetséges, hogy Fáy András és Kazinczy Eugénia neve került egymás mellé).
(55) [1829. máj. 25.] ***Prónay Máli*** (Amália), bárónő: báró Prónay Simon és Hirgeist Anna ***(Nini)*** lánya. Említett testvérei: ***Prónay Sarolta*** és Almásy Józsefné (III.) ***Prónay Tóni*** (Antónia) (1810–1868).
(55) ***Elisabethinák:*** az Erzsébet-apácarend tagjai.
(55) ***Almásy József, II.***, gróf (1773–1858): királyi táblai ülnök, szeptemvir, gömöri főispán (1825–1838). Első felesége Kohanyecz Fruzsina (1781–1833), Kohanyecz miskolci kereskedő lánya. ***Fia:*** gróf Almásy József (III.) (1802–1881) Heves vármegyei főszolgabíró, báró Prónay Antónia férje (1829-től).
(55) [1829. máj. 27.] ***miniatűr*** (fr.): aprólékosan kidolgozott kis festmény.
(55) [1829. máj. 28.] ***Teleki Józsefné, II.***, grófné: gróf Teleki Zsófia. Gróf Teleki József (III.) testvére. Férje: gróf Teleki József (II.) (1777–1817) főkormányszéki tanácsos. Lánya: gróf ***Teleki Borbála*** (gróf Ráday Gedeonné [IV.], 1829-től) (1811–1841).
(55) [1829. máj. 29.] ***Szerencsy István*** (?–1850): Ung vármegyei főjegyző (1825–1827), helytartósági titkár (lat.: ***palatin[usi] secretarius***), királyi táblai ülnök (1830-tól).
(55) ***Grosschmid*** Antal (1782–?): tarcali birtokos, arcképfestő. Bécsben tanult, az 1810-es években Tarcal környékén működött. Újradolgozta Kazinczy feleségének portréját.
(55) ***Lónyai Ída*** (1829–1898): Lónyai Gábornak (1805–1885) és Kazinczy unokahúgának, Kazinczy Ottiliának (1810–1883) lánya.
(55) ***Wohlfarth***: (a papról további adatokat nem találtunk).
(55) [1829. jún. 1.] ***Klobusiczky Matilde*** (gróf Sztáray Ferdinándné) (?–1845): Klobusiczky József lánya, akit a Bártfay házaspár örökbe fogadott.
(56) [1829. jún. 2.] ***Kövesd*** (Borsod vm.): Mezőkövesd.
(56) ***Balásházi János*** (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd.
(56) [1829. jún. 3.] ***Liszka*** (Zemplén vm.): Olaszliszka.
(56) [1829. jún. 8.] ***Eperjesre. Hollóháza. Exequenst kérni:*** Kazinczy a sógora, gróf Török József ellen megnyert per után kért végrehajtót (lat.: ***exequens***) az eperjesi kerületi táblától: „Június' 9dikén már Eperjesen voltam, melly hozzám másfél napnyira fekszik. Felküldvén a' Septemvirátus' Sententiáját, Lánczy Assessort, a' Septemvir testvérét kértem tőle Exequensemnek. Nem őt adá hanem Zmeskált; ez pedig kimondá Prokátoromnak, hogy Augustus előtt nem jöhet. Kértem a' Praesest, gondolja meg melly nyomorúságokba hoza a' Sógorom meggyőzhetetlen makacssága, hogy hét gyermekem éhezik, hogy 19 eszt. olta feleségem eggy fillért sem von, hogy ostromoltatom hitelezőimtől 's Junius 15d. exequálnak eggy adósságomért. Azt mondá hogy ő Zmeskált vissza nem hívhatja, 's hogy mi külömbség van a' közt, ha nem Aug. elsőjén, hanem Júl. 31d. lesz a' Kázméri Executio? Azt mondám neki az okosság által tanácslott kéméléssel, hogy eggy elgyötrött embernek az ő tréfája keserű. – Eljövék Eperjesről, 's nem nyertem semmit.

Zmeskál most önként monda le functiojáról, 's én 13dikban másodszor Eperjestt valék, 's megkapám Lánczyt. De annak csak a' Terminus utolsó napján adák ki a' pert. Így az Executio Július 27dikére halasztatott. Ha a' Praeses őtet küldé vala ki, midőn Pesti levelemet vette, insinuáltathatott volna az, 's most már executióm állana a' Sógorom ellen.

Engem itt mindenemmel, házammal, embereimmel, földjeimmel, rétjeimmel és ingó 's ingatlan holmimmel exequálának, 's most mind azt arendában bírom, míg az Isten rá segéll, hogy a' pénzt letehetem. Ezt köszönhetem a' Sógorom istentelenségének.

Mit mond Sógoromnak a' lelki isméret ha meghallja hogy e' gyalázaton is által kelle esnem? Rossz ember nem tudja mi a' lelkiismeret. Azonban most azt hirdeti hogy ő Amicát keresett mindég, én nem akartam. Ezt a' per meghazudtolja, azt bizonyítván, hogy én kétszer kértem Amicát a' *perben* is; ő pedig azt vítatá, hogy leánytestvérinek semmi jusok, 's ajánlott Amicámat el nem fogadta." (KazLev, 21/5012, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1829. júl. 7., 71; vö. még:

uo., 23/5914, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. jún. 20.) (L. fentebb a kázméri pert.)

(56) [1829. jún. 9.] ***bérmálás:*** megerősítés; a katolikus egyház hét szentsége közül a második (Kazinczy felesége és lányai katolikusok voltak).

(56) [1829. jún. 10.] ***anniversarium*** (lat.): évforduló.

(56) [1829. jún. 11.] ***a' Praesesnél:*** az eperjesi kerületi tábla elnökénél.

(56) ***Lemesány*** (Sáros vm.): Lemes, ma Lemešany (SZK).

(56) [1829. jún. 12.] ***Szkáros*** (Gömör és Kishont vm.): ma Skerešovo (SZK).

(56) [1829. jún. 13.] ***Vay Miklós:*** l. 1828. márc. 23-i jegyzetet.

(56) [1829. jún. 15.] ***Kolozsi (Kolosi) István*** (1794–1840): a tiszáninneni kerületi tábla bírája.

(56) ***Broskó*** József (?–1831): ügyvéd, Kazinczy hitelezője. A koleralázadáskor gyilkolták meg feleségével és egyik fiával együtt.

(56) ***Urbán (Orbán) István:*** ügyvéd, debreceni tanácsos (1816).

(56) ***Executio itt:*** Kazinczy adósságai miatt, tehát a kázméri pertől függetlenül történt végrehajtás (lat.: ***executio***) a széphalmi birtokon (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet).

(56) [1829. jún. 24.] ***Rombauer János*** (1782–1849): festő. Szentpéterváron, majd Eperjesen működött, 1825-ben Kazinczyt is festette.

(56) ***Toldy Ferenc*** (eredetileg: ***Schedel***) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos.

(56) ***gradual*** (lat.): tudományos fokozatot ad.

(56) ***Lánczy*** Ferenc: a királyi tábla bírájaként a kázméri per ítéletének végrehajtója (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet).

(56) [1829. jún. 30.] ***Toldy […] Déákúl és magyarúl disputál:*** „A' mai postával érkezett hírek szerint az én Schédelem (Toldy) Jún. 26d. szemorvosnak esküdött fel, Június 30d. Med. Drnak, 's az utóbbik nap deákúl is, magyarúl is disputála, a' mi példa nélkül volt eddig." (KazLev, 21/5012, Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1829. júl. 7., 72.)

(56) [1829. júl. 4.] ***Soos Pál, II.:*** Zemplén vármegyei főbíró (1813-tól), alispán (1829-től).

(56) [1829. júl. 22.] ***érkezik a' Grasalkovics lithogr. képe:*** gróf Grassalkovich Antalnak (I. [1694–1771] vagy II. [1734–1794]) két kőnyomatos képét kapta meg Kazinczy (l. 1829. ápr. 24-i jegyzet; vö. KazLev, 21/5020, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, 1829. júl. 24.).

(56) [1829. júl. 27.] ***Kázmérba Executióra:*** a nagykázméri végrehajtásról l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet.

(56) ***Leo Stiller:*** kassai ügyvéd.

(56) ***Kossuth László*** (1762–1839): sátoraljaújhelyi ügyvéd. Kossuth Lajos és Johanna apja. Kazinczy kázméri perében gróf Török József (a sógor) ügyvédje.

(56) ***differalva*** (lat.): elhalasztva.

(56) [1829. aug. 2.] ***Zámba:*** molnár (1805 és 1829 k.).

(56) ***Nervenfieber*** (ném.): hagymáz, súlyos lázas betegség.

(56), (58), (59), (65) [1829. aug. 10., nov. 2.; 1830. jan. 28., jún. 9.] ***Elvégzem Sallustot / Ujra fordítom Szallusztot / Sallust. Novbr. / Elvégezem Szallusztnak most dolgozott fordítását:*** Cajus ***Sallustius*** Crispus (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró művének fordításáról l. az 1828. dec. 31-i jegyzetet.

(56) [1829. aug. 12.] ***Vay Ábrahám, II.,*** gróf (1789–1855): a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója és igazgatósági tagja (1830). Borsod vármegyei alispán (1825-től). Felesége Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Sophie (1810-től).

(56) ***Fodor Pál:*** (borsodi alispánról további adatokat nem találtunk).

(56) ***Reviczky*** Ádám (1786–1862): alkancellár (1826–1828), főudvarmester (1827–1847), kancellár (1828–1836), borsodi főispán (1828–1848). A Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja (1830).

(56) ***Spe[i]sen in Pest --- 45x.*** (ném.): 'étkezések Pesten – 45 krajcár'.

(56) ***Fracht ------- 7 " 18.*** (ném.): 'szállítási/útiköltség 7 [Ft] 18 [krajcár]'.

(56) ***Provision -------- 36*** (ném.): 'jutalék 36 [krajcár]'.

(56) ***Porto ---------- 50*** (ném.): 'postaköltség, illeték 50 [krajcár]'.

(56) ***Trinkgeld ----- 12*** (ném.): 'borravaló 12 [krajcár]'.

(56) ***9f 41x W[iener] W[ährung]*** (ném.): '9 Ft. 41 krajcár [bécsi valutában, váltócédulában]'.

(56) [1829. aug. 18.] ***Stentzel Márton és Asszonya:*** (további adatokat nem találtunk).
(56) ***Toronya*** (Zemplén vm.): ma Tŕňa (SZK); Kazinczyéknak itt szőlőjük volt.
(56) ***Gróf Kún Lászlóné szül. Gróf Gyulai Constance levele Bártfáról Fizsi eránt:*** (az említett levél elveszett vagy lappang.) ***Gróf Kún Lászlóné Gyulai Constance:*** gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya. ***Bártfa*** (Sáros vm.) ma: Bardejov (SZK); a város közelében híres fürdő van. ***Fizsi***: báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztné) (1807–?), báró Prónay Simon (1777–1825) és Hirgeist Anna (Nini) (1783–1825) lánya, Kazinczy keresztlánya.
(56) ***Knautné*** Mária: Kazinczyék szolgálója, a Kazinczy gyerekek német zenetanárának, Friedrich Knautnak a felesége (1818-tól).
(56) ***Kér*** (Abaúj-Torna vm.): Abaújkér.
(57) [1829. szept. 4.] ***publicus*** (lat., rég.): a református kollégium világi pályára készülő felsőbb éves diákja.
(57) ***conjugista*** (lat.): 'igeragozó', az egyik gimnáziumi osztály tanulója.
(57) ***Tordai Gábor:*** (a köztanítóról [lat.: ***publicus praeceptor***] további adatokat nem találtunk).
(57) ***Vitányi Gergely:*** (a magántanítóról [lat.: ***privatus praeceptor***] további adatokat nem találtunk).
(57) ***repetál*** (lat.): ismétel.
(57) [1829. szept. 6.] ***Kövy Sándor*** (1763–1829): jogtudós, sárospataki kollégiumi tanár.
(57) ***exequia*** (lat.): gyászszertartás.
(57) [1829. szept. 7.] ***Gortvay János*** (1796–1854): a sárospataki református jogakadémia tanára (1829–1853). (Kövy katedrájának örököse [lat.: ***successor***].)
(57) [1829. szept. 9.] ***Vitkovics Mihály meghal Pesten:*** Kazinczyt 1829. szept. 9-én Pestről Fáy András levélben tudósította Vitkovics Mihály haláláról (KazLev, 21/5045). ***Vitkovics Mihály*** (1778–1829): pesti ügyvéd, költő, író, műfordító.
(57) ***Püspök Horváthnak küldöm a' Catilinai Oratiókat:*** az említett levél: KazLev, 22/5625 [5044/a], Kazinczy – Horváth Jánosnak, Széphalom, 1829. szept. 9. Kazinczy Cicero *In Catilinam* (i. e. 63) c. művének fordítását küldte el ***Horváth János*** (1769–1835) római katolikus püspöknek.
(57) ***Rumynak a' Sípos Értekezését német és deák nyelven:*** e napon Kazinczy két levelet is írt Széphalomról Rumy Károly Györgynek: KazLev, 21/5043–5044. ***Rumy*** Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője. 1824-ben Bécsben áttért az evangélikus vallásról katolikusra. ***Sípos*** Pál (1759–1816): református lelkész, tanár, költő. Az említett értekezés feltehetően az, amelynek kiadásáról 1814-ben levelezett Kazinczyval: *Discursiones philosophicae e lucubrationibus hybernis* (1813, kéziratban maradt); erről és Kazinczy kapcsolódó munkájáról *(Discursiones philosophicae e lucubrationibus hybernis Pauli Sipos MDCCCXIII.)* l. KazLev, 24/6036, Sipos Pál – Kazinczynak, Tordos, 1814. május 10. és jegyzetei: 556–557.
(57) ***Lehoczki Lászlóné Horn Tóni*** (Antónia) (1807–?): Horn Ferenc testvére. 1828-tól házas.
(57) [1829. szept. 14.] ***Comáromy István*** (Kóji) (1777–1845): Abaúj vármegye alispánja (1824-től), országgyűlési követe (1825–1827), főispáni helyettese (1838–1841).
(57) ***Kraynik József, II.:*** Abaúj vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1829). Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia.
(57) [1829. szept. 15.] ***Comáromy Náni*** (Kóji) (Anna; Menszáros Lászlóné): Comáromy György (II.) (?–1807) abaúji főjegyző, országgyűlési követ lánya.
(57) [1829. szept. 18.] ***Kordos:*** (további adatokat nem találtunk).
(57) [1829. szept. 19.] ***Vécsey Pál,*** báró (1788 k.–1861): Bihar vármegyei aljegyző, Vécsey József fia.
(57) ***Szemere István*** (1764–1829): Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814). Szemere László (I.) testvére.
(57) ***Azar*** (Zemplén vm.): Kis- v. Nagyazar, ma Malé v. Vel'ké Ozorovce (SZK).
(57) [1829. szept. 29.] ***Sz. Hajd. Gyöngyei:*** Pyrker János László (1772–1847) egri érsek *Perlen der heiligen Vorzeit* (Buda, 1821; második, bővített kiadás: Bécs, 1826) c. hősköltemények fordítot-

ta le Kazinczy: *A' Szent Hajdan' gyöngyei* (Buda, 1830; e mű előszava a *Hárfához*). Ez a fordítás volt az ún. Pyrker-pör tárgya: l. fentebb.

(57) [1829. okt. 11.] ***Horn*** Ferenc (?–1846 után): kassai orvos, később Abaúj vármegye főorvosa. Kazinczy hitelezője. Horn Tóni testvére.

(57) [1829. okt. 14.] ***Moskovszki Antal*** (1809 k.–1829): zempléni ügyvéd.

(57) [1829. okt. 22.] ***Bányi hegy:*** a tokaji borvidékhez tartozó Telkibánya (Abaúj-Torna vm.) hegye, Kazinczynak is volt itt szőlője.

(57) [1829. okt. 25.] ***Palágy*** (Szatmár vm.): Nagypalád, ma Velika Palagy (U).

(57) [1829. okt. 29.] ***Vióka:*** Széphalom melletti dűlő.

(57) [1829. okt. 30.] ***Keserű*** (Bihar vm.): ma Cheşereu (R). Részben a Kazinczy család birtoka volt.

(58) [1829. nov. 1.] ***Sihulszki*** Frigyes: Kassa város orvosa. Örököse és utódja Viczay József főorvosnak, akinek emlékére a kertjében emlékművet állított, amelynek feliratát gróf Dessewffy József készítette.

(58) [1829. nov. 3.] ***Samu:*** talán Wassermann Sámuel (?–1830), l. az 1828. febr. 11-i jegyzetet.

(58), (59) [1829. nov. 3., 1830. jan. 28.] ***Zelinka viszi Szemerének a' Mailáth Regéjit / Mailáth Regéji:*** gróf ***Mailáth*** János (1786–1855) *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. művét fordította le Kazinczy: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Ezt küldte el ***Zelinka*** János pappal ***Szemere*** Pálnak. (Vö. KazLev, 21/5061, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1829. nov. 6.; uo., 21/5230, Kazinczy – Toldy Ferencnek, h. é. n.)

(58) [1829. nov. 4.] ***Wagenfallné*** (?–1829).

(58) [1829. nov. 6.] ***biquonia; bignónia:*** begónia.

(58) ***gladicsia; gleditschia*** (ném.): lepényfa (gleditsia triacanthos).

(58) ***clavier*** (ném.): klavír, zongora.

(58) [1829. nov. 9.] ***Bartos*** (?–1829): (a kőművesről további adatokat nem találtunk).

(58) ***Kárnerné:*** Kárner Lászlóné Kazinczy Honoráta (1769–?), Kazinczy nagybátyjának, Kazinczy Andrásnak (1738–1804) a lánya. Férje: Kárner László (1759–1824) ungvári alispán, királyi tanácsos (1819).

(58) [1829. nov. 12.] ***Szent Mihály*** (Szabolcs vm.): utóbb Bűdszentmihály, ahol a Dessewffy család birtokai voltak, ma Tiszavasvári része.

(58) [1829. nov. 29.] ***Hotyka*** (Zemplén vm.): Makkoshotyka.

(58) [1829. nov. 30.] ***Huta:*** a Makkoshotyka–Kassa útvonalon több Huta nevű település is van: Háromhuta, Óhuta, Újhuta és Kishuta.

(58) ***Theréznél vacsora:*** Szerencsy Józsefné Radvánszky Teréziánál, Kazinczy egykori kassai barátnéjánál vendégeskedtek: „Én a' perem miatt Novemb. utolsó napján Eperjesre jártam, 's ez nap Kassán háltam. Sophie velem volt. Mihelyt Kassára beértem, azonnal mentünk Mélt. Szerencsyné Asszonyhoz. […] Negyvennégy esztendeje annak, hogy ez az imádást érdemlő Aszszony erántam kegyességgel viseltetik, 's ifju esztendeimnek ő vala Védangyala. Ezen vallástétemből megítélheti Nagysád, mint kelle magamat érzenem, midőn őtet megöregedve, összeroskadva, nem minden szavainkat értve, és szemeivel gyakran pislongva láttam." (KazLev, 21/5080, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, [Széphalom], 1829. dec. 26., 175.)

(58) [1829. dec. 1.] ***Kolosi József, II.*** (1783–?): zempléni jegyző, szolgabíró (1829). Kolosi József (I.) fia.

(58) ***Rátkayak:*** felsőregmeci család.

(58) [1829. dec. 3.] ***Dobos János magához esketteti Ecsedi nét, szül. Kossuth:*** a megjegyzés hátteréről: „[…] a' Lasztóczon lakó Dobos János, unokája a' Kazinczy Danielné, szül. Szirmay Therézia Regmeczi Tiszttartójának, tiltott szerelemben élvén Ecsedinek özvegyével, a' Jesztrebi Kossuth László leányával, – megintetvén hogy vagy vegye el vagy hajtsa el, – Decemb. 3d. copuláltatá végre magát." (KazLev, 21/5073, Kazinczy – Kraynik Imrének, 1829. dec. 9., 162.) ***Dobos János:*** zempléni szolgabíró (1840-től). Felesége 1829-től: ***Kossuth*** Johanna (korábban ***Ecsedi*** Lászlóné), Kossuth László lánya, Kossuth Lajos testvére.

(58) [1829. dec. 5.] ***Rochfalva*** (Gömör vm.): Rohovec, ma: Rochovce (SZK); 1774-től volt papírmalma.

(58) ***conceptpap[ír]*** (lat.): fogalmazványpapír.
(58) [1829. dec. 29.] ***Szilvás*** (Abaúj-Torna vm.): Szilvásapáti, ma Vyšné Opátske (SZK).
(58) [1829. dec. 30.] ***Toldy levele Berlínből:*** l. KazLev, 21/5072, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Berlin, 1829. dec. 8.
(58) [1829. okt. 15.] ***tatárka:*** tatárbúza, hajdina: sóskaféle, étkezésre és takarmányozásra is használt növény.
(58) ***muhar:*** pázsitfű (takarmánynövény).
(58), (59) [1830. jan. 6., 28.] ***Miss Sára Sampson / Miss Sára:*** Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német író szomorújátéka (1755). Kazinczy fordítása: *Missz Szara Szampszon* (életében nem jelent meg).
(58), (59) [1830. jan. 10., 28.] ***Barnhelm Minna:*** Lessing *Minna von Barnhelm* c. vígjátéka (1768). Kazinczy fordítása: *Barnhelmi Minna vagy A katona-szerencse* (már a munkácsi fogsága alatt is fordította, életében nem jelent meg).
(58) ***Szentes József*** (?–1830): talán Szentes(i) József kapitány, Szentesi János tanár fia, aki újraindította a sárospataki nyomdát 1807-ben.
(58), (59) [1830. jan. 11., 28.] ***Szívképző Regék:*** Jean François ***Marmontel*** (1723–1799) francia író *Contes moraux* c. műve Kazinczy fordításában *Szívképző Regék* c. alatt kétszer jelent meg életében: *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai* (I. kötet, Széphalom, 1808); *Kazinczy Ferencz' Munkáji* (1. kötet, Pest, 1814); a regék 1830-as újradolgozása kéziratban maradt.
(58) [1830. jan. 14.] ***Székely József, I. [és] II.:*** (további adatokat nem találtunk).
(58) ***Mihályi*** (Zemplén vm.): Felsőmihályi, ma Michalok (SZK); vagy Alsómihályi, ma Michal'any (SZK).
(59) [1830. jan. 22.] ***Horvát István*** (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár.
(59) ***Somosi*** János (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész.
(59) [1830. jan. 23.] ***Virág Benedek*** (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
(59) ***Nánit már űlve lelem. Fél esztdeig feküdt a' szoba' deszkáján párnáji közt mert forgatni kelle:*** „Míg én betegeskedém, Mikóházán Comáromy Náni betegeskedék, 's nehezebben mint én. Öt hete miolta fekszik, 's nem ágyban, hanem a' szoba' deszkáján, hogy ne kellessék a' szűk helyen forgatni; 's annyi idő ólta étek és álom nélkül." (KazLev, 21/5049, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, h. n., 1829. szept. 17., 126.) ***Náni; Comáromy Náni:*** Menszáros Lászlóné (Kóji) Comáromy Anna, Comáromy György (II.) lánya.
(59) [1830. jan. 28.] ***Wassermann Sámuel*** (?–1830): Kazinczyék zsidó bérlője.
(59) ***dolgoztam Januariusban tisztára írván…:*** a tisztázatok *Miss Sara Sampson* és *Barnhelm Minna* kivételével ma egy kötetben találhatók az Akadémia kézirattárában az MTA KIK, K 619-es jelzeten. A kéziratkötet címe: *Marmontel' válogatott regéji. Boufflersnek levelével az anyjához, és La-Rochefoucauldnak maximájival*. Tartalma: *Alcibiád vagy A' magam, A' négy palaczk, A' szamniumi menyegző, A' két szerencsétlen, A' kétség, A' szép Anikó, A' jó Anya, Az atyák' iskolája, Tódor és Flóra;* továbbá: *Boufflers' levelei a' Schweitzból és Herczeg De La Rochefoucauld' Maximáji.* E fordításokat Kazinczy Pestre küldte el: „A' mi ezen kötetemben áll, Januáriusban 1830 dolgoztam újra […]. […] Csak az Atyák' Iskolája és Tódor és Flóra itt új, 's az utóbbikat sok szelídítésekkel adom, hogy a' Censor el ne tiltsa megjelenését. Visszavárom idővel, hogy magam tekinthessem meg, minekelőtte sajtó alá jut, 's előbeszédét megírhassam." (KazLev, 21/5112, [Széphalom], Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. febr. 21., 224.)
(59) ***Bibliai Történetek:*** Kazinczy *Szent történetek az Ó és Uj Testamentom könyvei szerint* (Sárospatak, 1831. ősz; 1825-től írta) c. gyermekeknek szánt bibliai tankönyve. Kazinczy Johann Hübner (1668–1731) német író és pedagógus tankönyvét kívánta leváltani munkájával. Hübner bibliai történeteket feldolgozó számos kiadást megért *Zweimal 52 auserlesenen biblischen Historien und Fragen* (Halle, 1714) című könyvét a 19. sz. végéig tankönyvként használták Magyarországon is. Major József (1779–1830) sátoraljaújhelyi református lelkész e tankönyvet 1825-ben demitologizáló átírásban újra kiadta. Kazinczy ezzel az átdolgozással annyira elégedetlen volt, hogy megírta a *Szent történetek…*-et (a második kötetbe tervezett dogmatika, protestáns egyháztörténet és a térképek nem jelentek meg).

(59) ***Erdélyi levelek:*** Kazinczy 1816. jún. 11.–szept. 10. közötti erdélyi utazását írta meg, az első részletek már 1817–1818-ban megjelentek a Tudományos Gyűjteményben. (Kritikai kiadása: KAZINCZY, *Erdélyi* 2013.)

(59) ***Ligarius:*** Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) római szónok, író, politikus *Pro Ligario* c. műve.

(59), (61) [1830. febr. 2., ápr. 3.] ***de Carró könyve / de-Carro Carlsbadja:*** l. az 1829. jan. 11-i jegyzetet.

(59) [1830. febr. 18.] ***Török Katinka,*** grófnő (1811–?): férje 1830-tól ***Holes (Holesch) Dániel,*** szabolcsi birtokos, tarcali ügyvéd.

(59) [1830. febr. 24.] ***Szemere Bertalan*** (1812–1869): politikus, útirajzíró, publicista, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1840). Borsod vármegye vezető ellenzéki politikusa, 1848-ban a Batthyány-kormány belügyminisztere, 1849-ben miniszterelnök. Kazinczy tanítványának tekintette. Szemere László (II.) fia.

(59) [1830. febr. 25.] ***Szeghi*** (Zemplén vm.): egykor Bodrogkisfaludhoz tartozó puszta; Szegi.

(59) ***Bekes:*** (nem találtunk további adatokat.)

(59) [1830. febr. 27.] ***Baldovszki:*** az Aspermont család tiszttartója.

(59) ***Durcsák*** János (1771–1837): egri paptanár, a csillagvizsgáló őre, kanonok (1812-től).

(59) ***Lonovics József*** (1793–1868): egri kanonok (1829), csanádi püspök (1834), a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszeletbeli és igazgatósági tagja (1843), Pyrker János László egri érsek kinevezett utóda.

(59) ***Érsek:*** Pyrker János László (1772–1847) egri érsek.

(59) ***Goczig Károly:*** (az egri matematikaprofesszorról további adatokat nem találtunk).

(59) ***Makovszki József:*** (a diósgyőri papról további adatokat nem találtunk).

(59) ***specula*** (lat.): csillagvizsgáló.

(59) ***Schmitt:*** (a pesti festőről további adatokat nem találtunk).

(59) [1830. febr. 28.] ***Kapitány Szabóné:*** (Pyrker testvéréről további adatokat nem találtunk).

(59) ***Kapitány Rubendunstné, Dozler leány:*** (további adatokat nem találtunk).

(59) ***Gróf Trautmannsdorfné szül. Majthényi:*** (további adatokat nem találtunk).

(59) ***Lengyel Miklós*** (1802–1889): Pyrker László egri érsek udvari papja (1828), az egyházi jog és történelem tanára (1830), dulcignói püspök és főrendiházi tag (1873 után).

(60) ***Martini János:*** volt tüzér (rég.: ***artillarista***), egri tanácsos.

(60) [1830. márc. 1.] ***consistoriumozás*** (lat.): tanácskozás.

(60) [1830. márc. 2.] ***Hosszufalusi Ignác:*** (a ***nyírábrányi*** birtokosról további adatokat nem találtunk.)

(60) [1830. márc. 2.] ***Szemere László, II.*** (1772–1843): Kazinczy László katonatársa és barátja. Felesége: ***Karove*** Erzsébet. Szemere Bertalan apja. Lakhelye a borsodi ***Vatta***. (Kazinczy szerint „László fijok Gárdistának készűl", de ***Szemere László*** nevű fiáról nem tud sem NAGYIVÁN, sem KEMPELEN.)

(60) ***Wartensleben gyalogjai közt…:*** Kazinczy ***öccse,*** László (1763–1807) katonai pályáját gróf Wartensleben Vilmos regimentjében kezdte 1782-ben.

(60) [1830. márc. 5.] ***Zombor*** (Zemplén vm.): Mezőzombor.

(60) ***Szombathy István, II.:*** (a szekeresről további adatokat nem találtunk).

(60) [1830. márc. 6.] ***Vay Miklós; Gaymiller Katalin; Heinrich János László:*** l. az 1828. márc. 23-i jegyzetet.

(60) [1830. márc. 9.] ***Bermann ma convincáltat Eperjesen: Bermann:*** Kazinczynak hitelező sátoraljaújhelyi zsidó; bizonyára azonos Bergmann (Bermann) Mózessel, egy Kazinczy számára igen előnytelen 1822-es kölcsönügylet egyik résztvevőjével: l. KazLev, 24, *[A Behmer-dosszié]*. ***Convincál*** (lat.): bizonyít. (A hitelről és a végrehajtásról l. alább az 1830. ápr. 24-i jegyzetet.)

(60) [1830. márc. 13.] ***Prof. Márton József Bécsből jelenti levélben:*** (az említett levél elveszett vagy lappang); ***Márton József*** (1771–1840): egyetemi tanár, szótáríró, nyelvész, szerkesztő.

(60) [1830. márc. 14.] ***rizma*** (rég.): rizsma; 20 konc (kb. 500 ív) papír.

(60) [1830. márc. 15.] ***Levél Lánczy Ferencz Assessor Úrtól:*** l. KazLev, 21/5120, Lánczy Ferenc – Kazinczynak, Eperjes, 1830. márc. 14.

(60) [1830. márc. 19.] ***Rhédey József:*** talán Rhédey Gedeonné fia.

(60) ***Surány*** (Bereg vm.): Beregsurány.

(60) ***Gróf Ráday Erzsi, Báró Prónay Albertné*** (?–1830): Ráday Pál (II.) lánya. (L. az 1830. ápr. 3-nál idézett levelet.)

(61) [1830. márc. 23.] ***torzsás:*** dűlő Sátoraljaújhely és Széphalom között.

(61) [1830. márc. 31.] ***Kossuth András, II.:*** sárospataki főügyész (1830). Kossuth András (I.) fia.

(61) [1830. ápr. 1.] ***Nyíri:*** a Nyíri család több tagja is dolgozott Kazinczyék szolgálatában: Nyíri István kocsis, Nyíri János béres és talán Nyíri Ferenc.

(61) [1830. ápr. 3.] ***Pesti barátim levelei Major Barthosné Assz. kezéből:*** „Barthos Majorné, kinél tegnap eggy két pillantásra betértem, kezembe ád eggy Pestről érkezett csomót. Abban van a' Bártfayné levele is. Martz 18d. az ő (tudnillik Bártfayné) neve napja előestvéjén nála gyülekezének össze némellyek, 's íme szalad a' Báró Prónay Albert cselédje, hogy Asszonya, a' szép Ráday Erzsi haldoklik […]. Ráday Erzsi tehát Martz. 18d. Sándor napján meghala. […] Ugyan ezen Barthosnétól vett csomóban vevék eggy nyomtatványt, melly a' szegény Gróf D–t ismét iszonyúan fogja bántani. Hála Istennek hogy mind az hírem nélkül történt. Szükség hogy tudd, addig is míg láthatod." (KazLev, 21/5156, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Eugeniának, [h. é. n.], 293.) ***Major Barthosné:*** Barthos Andrásné Xieczyk Zsuzsanna, Bártfay Lászlóné Mauks Jozefa barátja; férje: Barthos András (1767–1838) nyugalmazott őrnagy.

(61) [1830. ápr. 8.] ***spallér*** (ném.): kerítésnek használt fasor.

(61) ***barkóczafa:*** barkócaberkenye (lat.: sorbus torminalis).

(61) [1830. ápr. 9.] ***Schédel' levele Londonból. Martz. 15d írta.:*** l. KazLev, 21/5123, Toldy Ferenc – Kazinczynak, London, 1830. márc. 15.

(61), (86), (99) [1830. ápr. 10., 1831. márc. 11., 1831. aug. 3.] ***Dókus László*** (1785–1858): Zemplén vármegye főügyésze (1825-től), 1830-tól alispánja, 1832/34-ben országgyűlési követe, 1841-től a hétszemélyes tábla elnöke, majd az eperjesi főtörvényszék elnöke. Kazinczyt a kázméri perben segítette.

(61) [1830. ápr. 10.] ***Gönczi Sámuel:*** Bereg vármegyei ügyvéd és táblabíró (1830 k.).

(61) ***Inczédi Sámuel*** (1780–1830 után).

(61) [1830. ápr. 11.] ***Reiner Móric:*** (a festőről további adatokat nem találtunk).

(61) [1830. ápr. 14.] ***Szőlőske*** (Zemplén vm.): ma Viničky (SZK).

(61) [1830. ápr. 20.] ***Lasztócz*** (Zemplén vm.): ma Lastovce (SZK); a Szemere és a Kazinczy család részbirtoka.

(61) [1830. ápr. 24.] ***Sophie ágyban. Köhög:*** „Sophie Oktoberben bélgyúladásban feküdt, 's az olly nyavalya hogy ezer beteg közűl eggy sem bírja ki.

Decemberben Eperjesre jára velem a' legkegyetlenebb hidegben, Februáriusban hasonló pogány időben Egerbe, 's ezen két út úgy megrontá, hogy most ismét tüdőgyúladásban fekszik. E napokban a' halál révén volt, de már megfordúlt a' nyavalya." (KazLev, 21/5151, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.], 287.)

(61) [1830. ápr. 24.] ***Gróf Gyulai Lotti levele, hogy ő az nap (husvét másodikán) írta meg Kapitány B. Frimontnak, hogy övé lesz:*** az említett levél elveszett vagy lappang; Kazinczy válasza: KazLev, 21/5152, Kazinczy – Gr. Gyulay Karolinának, Széphalom, 1830. ápr. 25. Gróf ***Gyulai Lotti*** (Karolina; báró Frimont Péterné 1830-tól) (1792?–1862): gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya, Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia unokahúga; Kazinczyt bizalmas levelezés fűzte egykori szerelme lányához (Szabó 2010). Báró ***Frimont Péter-Ferenc*** (1798–1840 után): kapitány, vadász-alezredes, Johann Maria Frimont fia. Házasságuk boldogtalan lett, Frimont elhagyta Lottit. (Szabó 2010; Hász-Fehér Katalin kommentárja a Gyulay-naplókhoz: http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=12 [2009-04-17].)

(61) ***Bárczay Mihály Ur hozza a' Bermann Abaujban már publicált Sententiáját:*** „Tegnapelőtt nálam vala Szolgabíró Bárczay Mihály Ur, 's közlé a' Districtuális Tábla Sententiáját, mellyben Bermann hatezer forint capitálisban, tíz esztendei interesével, és az Oppositionális perben már, convincáltatott. […] Ez az átkozott, az egész világtól gazembernek ismert Zsidó azt gondolta hogy engem az Executio gyalázatjával elijeszt, 's 1828. rámhozta Zmeskált, 's opponáltam. Kijővén Zmeskállal, sorba járá embereimet, 's elhirdette nekik, hogy holnap olta az övéi lesznek; kiszaladt a' szobámból, megtekinté ólomat, 's elmondá pásztoromnak, hogy holnap olta ez a'

marha övé lesz; a' miért Zmeskálnak a' jelentésében Bermant meg is támadtam. Millyen lehet ez a' kilencz ezer és hatszáz forintos adósság, láthatod onnan, hogy elment a' sógoromhoz, és azt neki három ezer forinton árúlta, nem hogy fizesse, hanem hogy interesre végye fel; nékem pedig három eszt. előtt *másfél ezer forinton*. Képzelheted hogy érte 9600 fntot adni nem fogok. De majd megmutatja az idő, mint bánok vele. – Executióval ijesztetni keserves dolog; de lehetetlen volt elkerűlni a' bajt, a' vétkes lépéseket." (KazLev, 21/5151, Kazinczy – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.], 285–286.) Kazinczy az adósságot örökül hagyta, és valószínűleg erre vonatkozik Török Sophie feljegyzése, amelyben jogtalannak ítéli a követelést: „[Creditorok neve] B. // [Váltóban] 6000 // [A felvétel kelésének ideje] 1821. 1-ső februar // [Rf.] 3990 // Csak – 1900 – váltó ftot kaptunk kész-pénzt ezen summára; a' többit pedig nagyon felrótt vászony és gránátokban tolván ránk a creditor, – tetemesen meg csalt." (Idézi: Ballagi 1891, 462–463; [ ]-ben a táblázatos szöveg oszlopai.) Eszerint 1821-es a tartozás. L. még: KazLev, 24/6175, Török Marie – Kazinczynak és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9. és jegyzetei: 733–734. ***Bárczay Mihály*** (1806–1865): szolgabíró, abaúji követ, Bárczay Ferenc (II.) fia.

(61) [1830. ápr. 25.] ***Lánczy Assessor Urtól levél, hogy Május 24dikére tette által a' Kázméri Executiót:*** l. KazLev, 21/5150, Lánczy Ferenc – Kazinczynak 1830. ápr. 24. Kazinczy kommentárját l. a fentebb idézett levélben: KazLev, 21/5151, Kazinczy – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1830. ápr. 26.]

(62) [1830. ápr. 27.] ***requiem*** (lat.): rekviem, halotti mise.

(62) ***Eszterházy József***, gróf (1760–1830): nyitrai adminisztrátor (1795–1797), Zemplén vármegye főispánja (1797–1821), államtanácsos (1803), főajtónálló-mester (1827–1830).

(62) [1830. ápr. 29.] ***József Rozgnál:*** talán Rozgonyi József (II.), Görgey Fánny férje (1830-tól).

(62) [1830. ápr. 30.] ***appetítus*** (lat.): étvágy.

(62) ***Senfmehl mustár liszt*** (ném., rég.): 'mustárliszt'; hánytatószernek és lábfürdőhöz is használt gyógyszer.

(62) [1830. máj. 1.] ***Burián Pál*** (1790–1860): könyvkereskedő, Budán (1811-ben) és Kolozsváron (1819 k.) nyitott antikváriumot.

(62) [1830. máj. 2.] ***Stammbuch*** (ném.): emlékkönyv.

(62) ***Bermann Iczik:*** (további adatokat nem találtunk).

(62) ***Barthos András*** (1767–1838): nyugalmazott őrnagy, Zemplén vármegyei táblabíró (1828), a kolera-lázadás idején a sátoraljaújhelyi gárda parancsnoka. Barthos Paulina apja. Bártfay László barátja.

(62) ***guga*** (rég.): golyva, duzzanat.

(62) [1830. máj. 3.] ***Fő Notár[ius]:*** Zemplén vármegye főügyésze 1825-től Dókus László volt.

(62) ***paroxysmus*** (gör.–lat.): (lázas) betegség hirtelen visszatérése, rohama; önkívületi állapot.

(62) [1830. máj. 4.] ***RudaBányácska*** (Zemplén vm.): ma Sátoraljaújhely része.

(62) [1830. máj. 4., 5.] ***connumeratio sessiorium; connumeráns*** (lat.): telekösszeírás; összeszámláló.

(62) [1830. máj. 7.] ***praefatio*** (lat.): előszó, előbeszéd.

(62) ***Fekésházy Mihály*** (?–1848): földbirtokos, kincstári uradalmi ügyvéd, a nyelvápoló Fekésházy-alapítvány létrehozója.

[1830. máj. 8.] ***Sztankó László:*** Zemplén vármegyei segédlevéltárnok (1827-től).

(62) ***exhibeálja a' sógornak az Executio Insinuatoriáját*** (lat.): 'átadja [Török Józsefnek] a végrehajtás írásbeli bejelentését'.

(62) [1830. máj. 10.] ***mixtúra*** (lat.): keverék, gyógyszerkeverék.

(62) [1830. máj. 11.] ***Czéke*** (Zemplén vm.): ma Cejkov (SZK).

(62) ***fantazírozás*** (gör.): fantáziálás, lázálom.

(62) ***Hericz József:*** Kazinczy Klára (Kazinczy húga) és Kraynik József (I.) lányának, ***Kraynik Klár****á*nak a férje (1819-től) és ***Kraynik Pál*** sógora.

(63) [1830. máj. 12.] ***zsendicze*** (rég.): savó, orda, a sajtkészítés melléktermék.

(63) [1830. máj. 13.] ***kristély*** (gör.–lat.): beöntés, ill. az erre szolgáló gyógyászati eszköz.

(63) ***Bodnár:*** (további adatokat nem találtunk).

(63) ***liktariom*** (lat.): kanalas orvosság.

(63) ***címer:*** hús (comb vagy hátszín).
(63) [1830. máj. 14.] ***phlegma*** (gör.–lat.): nyálka, köpet.
(64) ***effectus*** (lat.): eredmény, hatás.
(64) ***Sztáray Kristófné,*** grófné: báró Splényi Anna (Náni; korábban Csörgő Pálné), báró Splényi Gábor lánya. (Az említett ***levél*** elveszett vagy lappang.)
(64) [1830. máj. 15.] ***Dercsényi*** János (eredetileg: Weisz) (1755–1837): Zemplén vármegye főorvosa, (1782), Bereg vármegyei táblabíró, tanácsos (1814), mineralógus, timsógyár-tulajdonos. Kazinczy húgának, Juliannának a férje (1785-től).
(64) ***Steer Ferenc:*** (a kassai gyógyszerészről további adatokat nem találtunk).
(64) [1830. máj. 18.] ***Béres Gyurka:*** (további adatokat nem találtunk).
(64) [1830. máj. 19.] ***gerli*** (táj.): gerle, galamb.
(64) [1830. máj. 21.] ***Bajza szava Döbrhez érkezik:*** utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára (l. fentebb), Bajza József és a hozzá csatlakozó Fenyéri Gyula *Egy szó Döbrenteyhez* c. röpiratára (Pest, 1830): „Ugyan ezen Barthosnétól vett csomóban vevék eggy nyomtatványt, melly a' szegény Gróf D[essewffy Józsefe]t ismét iszonyúan fogja bántani. Hála Istennek hogy mind az hírem nélkül történt. Szükség hogy tudd, addig is míg láthatod.

Az a' pöffeteg Döbr. eggy Conversations Lexicon dolgozására híva meg némellyeket, eltitkolván nevét, legalább nem tudatván a' világgal, hogy ő benne a' Redactor, és így Kormányozó. Minden igyekezete az lévén, hogy *pénzt és hírt* szerezzen, Gróf Széchenyit is társnak kéré meg, 's hihetőleg Gróf –t is. Fenyéri látta melly zavar lesz az a' Convers. Lexicon, 's kérdéseket hirdettete ki a' Munka eránt. Döbrentei elkapatá magát dölyfe által, 's most az ifju lelkes és igen nagy culturájú Bajza szóllala meg. A' Gróf – neve a' Bajza írásában elő nem fordúl; de az itt következő sor azt gyanítatja velem, hogy a' nyil ellene van lőve." (KazLev, 21/5156, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, [h. é. n.], 293–294.) ***Bajza*** József (1804–1858): író, költő, kritikus; ***Döbrentei*** Gábor (1785–1851): író.
(64) ***Én Szalaynak:*** Kazinczy arra kéri levelében Szalay Lászlót, hogy *A szent hajdan gyöngyei* (Pyrker János László érsek munkájának fordítása) példányait vegye fel a nyomdából, majd segítsen elajándékozni és eladni (KazLev, 21/5157, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1830. máj. 21.) ***Szalay László*** (1813–1864): író, történész, jogász, a Magyar Tudós Társaság (MTA) későbbi titkára (1861). Alább említett munkája: *Észrevételek a Muzarion III. és IV. kötetéről* (Pest, 1830).
(65) [1830. máj. 23.] ***a' Lánczy Assessor Ur levelével:*** Lánczy Ferenc a királyi tábla bírája, és a kázméri per ítéletének végrehajtójaként (l. az 1829. jún. 8-ánál idézett levelet) hívta Kazinczyt a nagykázméri birtokra, hogy felbecsüljék az örökséget és a sógor eddigi értéknövelő beruházásait (l. KazLev, 21/5159, Lánczy Ferenc – Kazinczynak, Nagykázmér, 1830. máj. 23.; vö. uo., 23/5919, Kazinczy – Lánczy Ferencnek, Nagykázmér, 1830. máj. 26.). Lánczy először az értéknövekedés kifizetését kérte az eladósodott Kazinczytól és csak ezután akarta kifizettetni számára az örökrészt: „Execútióm Máj. 24–26. véghez ment, de irtóztatóan. 12,081 f. 34 5/6 xrt kell letennem, 's úgy adják ki rátámat. Soha illy kegyetlenséget!" (KazLev, 21/5165, Kazinczy – Somosy Jánosnak, [h. n.] 1830. jún. 7., 303.)
(65) [1830. máj. 24.] ***Képes*** Sámuel: Kazinczy ügyvédje a kázméri perben.
(65) ***exequens Assessor*** (lat.): a 'végrehajtó bíró', Lánczy Ferenc.
(65) ***Csik:*** (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).
(65) [1830. máj. 25.] ***Sophie levelét veszem:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).
(65) [1830. máj. 31.] ***Bermann és Kornstein itt:*** 1822-ben Ber[g]mann Mózes és Kornstein Náthán közvetített egy zavaros kölcsönügyletben Kazinczy és báró Béhmer József között: „Bergmann Mózes Kulcsárom jelentést teve nálam Martiusban, hogy valamelly Bélyben lakó Kornstein Náthán Zsidó által Báró Béhmer nekem ezer forint papiros pénzt akar adni, ha ezer forint pengő pénzt obligálok." Kazinczy a hitelt utóbb tisztességtelennek ítélte, ezért nem fizette vissza, bizonyára ez ügyben járt most nála a két zsidó közvetítő. (KazLev, 24/6206–6209, *[A Behmer-dosszié]*, 378–382.)
(65) [1830. jún. 1.] ***Levél az Érsektől:*** Pyrker János László említett levele elveszett vagy lappang.

(65) ***Sophie Apr. 12d. olta ma öltözik fel legelébb:*** a felesége gyógyulásáról: „Feleségem April. 19d. olta Június elsőjéig ágyban fekvő beteg volt. Tüdőgyuladás és Isten tudja még mi egyéb volt a' baja. Dr. Horn Úr, a' Kassai, Május 10d. nékem megmondta, hogy tartsam készen magamat; meg fog halni. Ugyan azt mondá Dercsényi Május 15d.; 's mind ketten 14 napot adtak életének. Azonban Jún. 6d. felöltözött, és él és fel 's alá tipeg, szárazon, mint eggy elnyűlt kesztyű. Bízom az Ur Prof. Ur barátságához hogy e' híremet nem hallja örvendés nélkül." (KazLev, 21/5165, Kazinczy – Somosy Jánosnak, [h. n.] 1830. jún. 7., 303.)

(65) [1830. jún. 6.] ***Verbőczi Domcsó András:*** zempléni nemes.

(65) ***Parnahaj Gyurka:*** (további adatokat nem találtunk).

(65) [1830. jún. 7.] ***Zmeskál*** József (Domanoveczi és Lestinei) (1763–1833): kerületi táblai ülnök, királyi tanácsos. (L. az 1830. ápr. 24-i jegyzetben idézett KazLev, 21/5151 levelet.)

(65) [1830. jún. 8.] ***Levél Szalaitól:*** (az említett levél elveszett vagy lappang); Kazinczy válasza: KazLev, 21/5167, Kazinczy – Szalay Lászlónak, [Széphalom], 1830. jún. 10.

(65) [1830. jún. 9.] ***Otto Wigandhoz levelem 1. Jun.:*** (az említett levél elveszett vagy lappang, l. KazLev, 24, 727); ***Otto Wigand*** (1795–1870): német könyvkereskedő és kiadó. Kassán 1826-ban, majd Pesten 1827–1832 között volt könyvkereskedése, később visszaköltözött Lipcsébe, ahol a szász országgyűlésnek is tagja lett (1849–1850).

(65) ***Bowring***, Sir John (1792–1872): angol műfordító, politikus, utazó. Említett *Poetry of the Magyars* ('A magyarok költészete', Pest, 1830) c. antológiája, melyben népdalok és 25 másik költő mellett Kazinczy is szerepel, Rumy Károly György és Toldy Ferenc német fordítása alapján készült. A Magyar Tudós Társaság (MTA) 1832-ben külső tagjának választotta.

(65) ***Denkmäler des alten Roms 60 Kupfer 42 Vign. nach Barbault. fol. Augsb. 1816.*** (ném.): 'Az ókori Róma emlékművei 60 réz[tábla] 42 kép Barbault után, fólióban, Augsburg, 1816.' Jean ***Barbault*** (1718–1762): francia festő és rézmetsző, illusztrációi Georg Christoph Kilian *Denkmäler des alten Roms* (Augsburg, 1767) c. könyvében találhatók. Ezt a könyvet Kazinczy egy későbbi levelében is kéri Zádor Györgytől (KazLev, 21/5196, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. júl. 27.).

(65) [1830. jún. 11.] ***Bernáth Sámuel:*** az 1831-es kolera idején kapitány. Bernáth József fia.

(65) ***Csányi László*** (1790–1849): kormánybiztos és közlekedési miniszter 1849-ben, a szabadságharc vértanúja.

(65) ***Ondorkó György:*** (további adatokat nem találtunk).

(65) ***Bertalan Imre:*** (további adatokat nem találtunk).

(65) [1830. jún. 16.] ***Párisból a' Fekete Gáspár levele:*** Kazinczy F. J. Dussault (1769–1824) francia kritikus Sallustiusról írt munkáját kérte Toldy közvetítésével ***Fekete Gáspár***tól, gróf Apponyi Antal párizsi nagykövet fiainak nevelőjétől. A munkát e napon kapta meg. (KazLev, 21/5086, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Széphalom, 1829. dec. 31.; uo., 21/5223, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1830. okt. 5.; Fekete említett levele elveszett vagy lappang.)

(65) [1830. jún. 17.] ***Csillay:*** (a professzorról további adatokat nem találtunk).

(65) ***Majoros:*** talán Majoros András (1788–1854), sárospataki könyvtáros és tanár.

(65) [1830. jún. 18.] ***a' Sz. Hajdan eránt Bártfay:*** Kazinczy a Pyrker-fordítás ellenértékének összegyűjtéséhez kérte Bártfay László segítségét: „Egri Kanonok Fő-Tisztel[endő] Lonovics József Úr veszen itt a' Szent Hajdan Gyöngyeiből 50 nyomtatványt. Ára ezeknek egyetemben, 6 fntjával, 300 ft. Váltó czédulában. – Alázatosan kéretik, méltóztassék a' pénzt megküldeni Pestre Tekint. Bártfay László Urhoz (a' Gróf Károlyi háznál, az Ülői úczában), és ezen Ur által magát a' pénz felvétele eránt megnyugtatni. – Széphalom Jún. 18d. 1830. Kazinczy Ferencz." (KazLev, 24/6172, Kazinczy – Lonovics Józsefnek, Széphalom, 1830. június 18.) Kazinczy három levelében is megemlíti, hogy „[m]a indúl levelem Pestre, hogy a' Szent Hajdan' Gyöngyeit vegyék által, 's küldjék széllyel". (KazLev, 21/5170, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1830. jún. 18.; uo., 21/5171, Kazinczy – Gr. Dessewffy Aurélnak, Széphalom, 1830. jún. 18.; uo., 21/5172, Kazinczy – Bajza Józsefnek, Széphalom, 1830. jún. 18.)

(66) [1830. jún. 20.] ***Dókus Ur levele:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).

(66) ***Schertl Jetti:*** vélhetően hozzá írta Kazinczy *Belli emlékkönyvébe* c. versét.

(66) [1830. jún. 22.] ***Beregszász*** (Bereg vm.): ma Berehovo (U).

(66) [1830. jún. 23.] ***Gyulainé:*** gróf Gyulai Ferencné Kácsándy Zsuzsanna (1767–1826), Kácsándy Terézia húga, Kazinczy barátnéja, egykori szerelme.
(66) [1830. jún. 27.] ***Fáy Ferenc*** (1781–?): Fáy Ábrahám fia, ***Gyula Béla*** (1828 előtt–?) és ***Gyéza Ferenc*** (1828–?) apja. Felesége: ***Bernáth Anna***, Bernáth Ferenc lánya.
(66) ***Davidovics regementje:*** báró Davidovics Pál (1737–1814) táborszernagy ezredében szolgált 1806-tól Kazinczy öccse, László.
(66) [1830. júl. 8.] ***generális gyűlés*** (lat.): általános (vármegye)gyűlés, nagygyűlés.
(66) [1830. júl. 11.] ***Teleki József, IV.,*** gróf (1790–1855): a Magyar Tudós Társaság (MTA) első elnöke (1830-tól). 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka.
(66) [1830. júl. 11., nov. 14.] ***Ferenczy József*** (1797–1873): református lelkész, Ferenczy István testvére. (L. az 1829. máj. 3-i jegyzetet.)
(66), (74) [1830. júl. 11.] ***Ebédkor jő a' Török Napi levele:*** Kazinczy sógorának, Török Józsefnek a fia volt Török Napoleon – Nepomucénusra változtatta a nevét – (1810–1898) országgyűlési képviselő (1861-ben): az említett levele elveszett vagy lappang.
(66) [1830. júl. 12.] ***Deáky Zsigmond*** (1795–1872): győri kanonok, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező (1832), majd tiszteletbeli (1858) tagja. Bourbon Károly ***luccai herceg*** fiának, Ferdinándnak nevelője (1827–1841), számára írta az említett olasz nyelvű magyar nyelvtant: *Grammatica ungherese a uso degl'italiani* (Róma, 1827).
(66) ***Szirmay Lajos:*** (további adatokat nem találtunk).
(66) [1830. júl. 13.] ***Ragályi Zsigmond:*** Ragályi Gedeon Gömör vármegyei alispán fia, ***Ragályi Pál*** testvére.
(66) ***Szilassy:*** (további adatokat nem találtunk).
(66) [1830. júl. 15.] ***Szirmay Ádám, III.*** (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírája (1844).
(66) ***Fáy Zsigmond:*** ügyvéd (?), Kazinczy Bermann-féle adósságának ügyében járt el, l.: KazLev, 24/6175, Török Marie – Kazinczynak és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9. (L. az 1830. ápr. 24-i jegyzetet.)
(66) [1830. júl. 16.] ***Ungvár*** (Ung vm.): ma Uzshorod (U).
(66) [1830. júl. 17.] ***Kovács Kisassz. Gouvernante a' Klobusiczky József Kamarás Ur gyermekei mellett, eggy pakétet hozott Pestről. 10 expl. Sz. Hajdan Gyöngyei. […] Szent Miklósy Szalay László Recensiója a' Muzárionnak.:*** „Tegnap előtt indult innét Ujhelynek Kovács Kisasszony, Klobusiczky District. Assessor s Kamarás leányainak Gouvernantejok; s vitte magával a Tek. Ur számára egy csomóban a Sz. Hajdan Gyöngyeinek 10 közönséges példányát, Szent Miklóssy Bökverseinek, Szalay Észrevételeinek 's Thewrewk Tíz csapásának egy példányát." (KazLev, 21/5191, Zádor György – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 16., 342.) ***Kovács*** Rozalie: Klobusiczky József gyermekeinek nevelőnője (*fr.–ném.*: ***gouvernante***). ***Klobusiczky József:*** az eperjesi kerületi tábla bírája (kb. 1814–1838), kamarás, Klobusiczky Matilde apja. ***Szentmiklósi*** Alajos (Aloyz) (1793–1849) költő, ügyvéd, irodalmi pályafutását Kazinczy segítette.
(67) [1830. júl. 18.] ***Olaszi*** (Zemplén vm.): Bodrogolaszi.
(67) [1830. júl. 18., aug. 23.] ***Lónyai Emma; Emmi*** (1830–?): (további adatokat nem találtunk).
(67) [1830. júl. 19.] ***Sztáray Albert,*** gróf (1785–1843): konzervatív politikus, publicista. Gróf Sztáray Mihály fia. Az első felesége: gróf Csáky Walburga (?–1813); a második: gróf Károlyi Franciska; a harmadik: gróf ***Waldstein Mária*** (1806–1865). Utóbbival közös fiuk: gróf Sztáray ***László*** (1830–?) katona.
(67) [1830. júl. 20.] ***Érkezik a' Fenyéry levele a' Bajza ellen nyomtatott feleletével G. D. J. Urnak:*** utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára. ***Fenyéri*** Gyula (1799–1866): író, jogtudós, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője. ***Gróf Dessewffy József*** (1771–1843): költő, író. (Az említett levél elveszett vagy lappang; a vitáról és az említett vitairatról l. fentebb.)
(67) ***Wächterné:*** (nagyszebeni doktornéról további adatokat nem találtunk).
(67) ***ausschlägen*** (ném.): kiütés (betegség).
(67) ***Így írja Gróf Gyulai Lotti:*** a Prónay Iphigenie Sophie állapotáról beszámoló levél elveszett vagy lappang.
(67) [1830. júl. 23.] ***Lónyai János Bereg Vármegyei V.Ispány levele a' Vgye parancsából jelenti hogy ott Assessorrá tétettem:*** (az említett levél elveszett vagy lappang). ***Lónyai János (II.)***

(1796–1859): helytartói tanácsos (lat.: ***loc[umtenen]t[ia]lis consiliárius***), Bereg vármegye alispánja és országgyűlési követe (1829-től), Bihar és Bereg vármegyék főispáni helytartója (1836–1840, ill. 1845). 1838-ban a pesti árvízkor királyi biztos. Lónyai Menyhért fia. Felesége: Lónyai Florentina. ***Assessorrá tétettem:*** Kazinczyt Bereg vármegye táblabírájává választották.

(67) [1830. júl. 25.] ***Kerekes Ferenc*** (?–1830): ***Ibrányi Miklósné gróf Klobusiczky Mária*** vadászbaleesetben elhunyt tiszttartója. (Nem azonos a debreceni professzorral.)

(67) ***Jászó*** (Abaúj-Torna vm.): ma Jasov (SZK).

(67) ***Szerdahely*** (Zemplén vm.): Bodrogszerdahely, ma Streda nad Bodrogom (SZK).

(67), (68) [1830. júl. 26.] ***Fenyéri küldi ezeket…:*** az említett könyveket Fenyéri Gyula juttatta el Kazinczyhoz: „Első alkalommal fogom küldeni a Sz. Hajdan többi példányait is, és azon könyveket, mellyeket Szalay Hartleben és Wigand könyvárosoktól hozott, u. m. 1) Mednyánszkys Sagen 2 ft 40 xr. 2) Galettis Weltkunde 1823. 6 ft 48 xr. 3) Hormayr's Taschenbuch 1830. 4 ft. 4) Bowrings Poetry 6 ft. 5) Lovakrol (nyomtató papiroson, mert velin nem volt) 1 ft 20 xr. mind ezüstben. Az 1829ki Taschenbuch nincs meg Hartlébennél, Wigand a régi Róma emlékeinek meghozatásokat megigérte. Szalay a neki küldött jegyzék szerint kérte a könyveket; de most látom a kezemnél levő utasításból, hogy onnan Gróf Majláth Magyar Historiája és a Bajor király versei kimaradtak; meg kértem hát Szalayt, hogy azokat is vegye által Wigandtól, 's a többekkel együtt küldeni fogom." (KazLev, 21/5191, Zádor György [Fenyéri Gyula] – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 16., 342–343.) „22dikben inditottam el Tek. Bártfayné asszonyság közbenjárásával bizonyos Ujhelyi Kereskedőtől a második csomót, mellyben a Könyvárosoktól vett könyvek 1) Galetti, 2) Bowring, 3) Hormayrs Taschenbuch 1830. 4) Gedichte Ludvigs von Bayern 2. B. 5) Mednyanszkys Sagen és 6) Lovakrol foglaltatnak." (KazLev, 21/5198, Zádor György [Fenyéri Gyula] – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 31., 353.) ***Bowring Poetry:*** l. az 1830. jún. 9-i jegyzetnél. Gróf ***Széchenyi*** István említett műve: *Lovakrul* (Pest, 1828). Joseph ***Hormayr*** (1782–1848) osztrák politikus, történetíró, bécsi udvari levéltári igazgató említett munkája: *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* (Mednyánszky Alajossal közösen szerkesztett, magyar vonatkozású cikkeket is közlő évkönyv, 1811–1848; a X. kötetben [1829] Kazinczyról is olvasható egy rövid német életrajz). Johann Georg August ***Galetti*** (Galleti) (1750–1828) német történetíró említett atlasza: *Weltkunde* (1823). Báró ***Mednyánszky*** Aloyz (Alajos) (1784–1844) német nyelvű magyar író említett munkája: *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit* ('Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból'; Pest, 1829; itt jelent meg Kazinczy Kininger által festett arcképe). ***Gedichte des Königs v. Bayern*** (ném.): 'a bajor király versei'; Karl August Ludwig (1786–1868) bajor király verseskötete.

(67), (68) [1830. júl. 26., aug. 5.] ***Mailáth Antal,*** gróf (1801–1873): Zemplén vármegye al- és főjegyzője (1820 és 1823), főispánja (1830–1839), a fiumei kormányzóság jegyzője (1823), alkancellár (1836–1839) és kancellár (1839–1847). Kazinczy cikke a Magyar Kurírban az aug. 5-i főispáni beiktatásról: *Gróf Majláth Antal beiktatása* (1830. aug. 20. és 24., 14–15. szám, 118–119, 129–132).

(67) [1830. júl. 26.] ***Malonyai János,*** báró (1781–1837): szeptemvir, Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár.

(67) ***Anthologia Graeca. edidit Frid. Jacobs. Lips. 1813.*** (lat.): 'Görög antológia, kiadta Friedrich Jacobs, Lipcse, 1813.' ***Friedrich Jacobs*** (1764–1847): német műfordító, filológus említett kiadása: *Anthologia Graeca* (12 kötet; Lipcse, 1794–1814).

(68) ***Grünfeld Dávid 1821.:*** Kazinczy üzletfele, amikor 1821-ben egy zavaros borvásárlásba bonyolódott. Az üzlet lényege az lehetett, hogy a kötelezvényekért megvásárolt bor eladása után végül készpénzhez jusson Kazinczy. Kazinczy szerint azonban Grünfeld közvetítésével rossz minőségű bort adtak el neki: „David Grünfeld a Bodzay-bor eladásakor nemcsak a szokásos játékot játszotta, amely a zsidók sajátja, hanem valódi csalóként viselkedett." (Kazinczy – Gastberg Jánosnak, Széphalom, 1821. nov. 19. Doncsecz Etelka fordítása, KazLev, 24, 766; az egész üzletről: KazLev, 24/6199–6205, *[A Bodzay-dossziéj,* és a jegyzetek: 762–766.)

(68) ***Göncz Ruszkai Jakab; Wolf Sámuel:*** bizonyára a Kazinczy nyakán maradt Bodzay-féle borok eladása körül volt szerepük.

(68) ***pecsétemet kérte:*** a pecsét feltehetően a boroshordók lezárásához kellett: „Én a' 23 bort megkostoltam, megtöltettem, lepecsételtem, fenekére krétával ezt írtam: *November* hogy rá ismerhessek kezem írására, 's mindenik hordóra felírtam a' számot az 1től a' 23ig." A pecsétet azonban – alkalmanként – ki is adta a kezéből Kazinczy: „Grünfeld pedig ment, 's a' 24 hordót az én pecsétemmel lepecsételte, a' nélkül hogy én a' pinczébe beléptem volna." (KazLev, 24/6199–6205, *[A Bodzay-dosszié]*, 371, 369.)

(68) ***Moskó:*** Kazinczy egyik emberének, Herskó Józsefnek a fia. Kazinczy tanúként hivatkozik rájuk a Bodzay-ügyben: „Hogy ez volt a' conditio sine qua non, tudják Herskó József és a' fija Moskó, 's készek hittel bizonyítani." (KazLev, 24/6199–6205, *[A Bodzay-dosszié]*, 376.)

(68) ***Dordrechti Synodus:*** az 1618–1619-es dordrechti egyetemes református zsinaton megalkotott 83 kánon a kálvinista ortodoxia alapja lett. A ***Trident***i zsinat az ellenreformáció kezdetét jelentő, legfontosabb katolikus zsinat volt (1545–1563).

(68) ***Leib Eldinger Kupecz in Lemberg, Krakkauer Vorstadt. Nro 187. 2tem Viertel. den 28sten Jul.*** (ném.): 'Leib Eldinger kupec, Lembergben, Krakkó külvárosában, 187. szám alatt 2. kerületben. Júl. 28-án.'

(68) ***Ratio Studior[um] in Hungaria*** (lat.): 'oktatásügyi rendszabály Magyarországon'.

(68) ***Theresia Zichy vidua Josephi Gotthardi Vondernoth.*** (lat.): 'Zichy Terézia, Joseph Gotthard Vondernoth özvegye.' Gróf ***Zichy Terézia*** férje Joseph Gotthard ***Vondernoth*** (Van de Nath).

(68) ***Rouget de Lille*** (helyesen: Rouget de Lisle) (1760–1836): francia zeneszerző, mérnöktiszt, a *Marseillaise* ***(Marseilli March)*** szerzője (1792; magyarra Verseghy Ferenc fordította).

(68) ***Die Sprache pag. 305.*** (ném.): 'a beszéd [szöveg] 305. oldal'.

(68) [1830. aug. 4.] ***Mailáth György, II.,*** gróf (1786–1861): személynök (lat.: ***personalis***) (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól).

(68) ***illuminatio*** (lat.): kivilágítás.

(68) ***In hoc Signo Vinces*** (lat.): 'e jelben győzni fogsz'; a hagyomány szerint a Maxentius ellen hadat vezető Nagy Konstantin előtt megjelent feszület (lat.: ***crucifixus***) felirata.

(68) ***in gloria*** (lat.): glóriában, dicsfényben.

(68) ***Bónis:*** zempléni birtokos család.

(68) ***triumphalis kapu*** (lat.): diadalkapu.

(68) ***Pallász:*** Athéné, a görög mitológia fő istenasszonyának mellékneve.

(68) ***Génius*** (lat.): védő istenség.

(68) ***Fábri:*** (további adatokat nem találtunk).

(68) ***Ő Fels. a' Magy. Academiát confirmálta:*** az Akadémia alapításának jóváhagyásáról: „A' bé-jövetel estvéjén Gróf Andrássy György össze jött velem a' Fő Nótáriusnál, 's meglátván, így kiálta fel: Nem is köszönök az Úrnak, hanem köszönés helyett csak azt beszélem el, hogy Ő Fels. megállapította a' Magy. Académiát." (KazLev, 21/5202, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. aug. 10., 357.)

(69) [1830. aug. 6.] ***Levél Gr. Bethlen Imrétől és Fenyérytől:*** Bethlen levele elveszett vagy lappang, Fenyéri levele: KazLev, 21/5198, Zádor György – Kazinczynak, Pest, 1830. júl. 31. Gróf ***Bethlen Imre*** (?–1834): királyi kamarás, Küküllő (1811–1817) és Alsó- és Felső-Fejér (1817–1822) vármegyék főispánja.

(69) ***phantasia*** (gör.): látomás, lázálom.

(69) [1830. aug. 11.] ***Szirmay Antal, II.*** (1785–?): Zemplén vármegyei táblabíró és országgyűlési követ (1830-tól). Apja: Szirmay Antal (I.) (1747–1812) történetíró, levéltáros és udvari tanácsos. Lakhelye és birtoka: ***Véke*** (Zemplén vm.): ma Vojka (SZK); a Szirmayak birtoka volt, a római katolikus templomában van eltemetve Szirmay Antal (I.).

(69) ***Horváth Náni:*** (további adatokat nem találtunk).

(69) [1830. aug. 12.] ***Deputatio az Instructio csinálására*** (lat.): 'küldöttség a [követ]utasítás csinálására.'

(69) ***Veron***: (további adatokat nem találtunk).

(69) [1830. aug. 13.] ***Volucsics:*** (a főhadnagyról további adatokat nem találtunk).

(69) ***Isabella:*** talán Kazinczy Isabella (1808–1809), Kazinczy öccsének, Miklósnak a lánya.

(69) ***Estve hír a' Barkasi Imre levelében Páris felől, hogy ott kiütött a' Revolutio:*** (az említett levél elveszett vagy lappang). ***Barkasi Imre*** (1805–?): pesti joggyakornok, Kazinczy levelezőtársa. ***Revolutio:*** 1830. júl. 28-án a párizsi forradalom megdöntötte X. Károly francia király hatalmát, utóda Lajos Fülöp orléans-i herceg lett.

(69) [1830. aug. 14.] ***Szerencsy István*** (?–1850): Ung vármegyei főjegyző (1825–1827), helytartósági titkár, királyi táblai ülnök (1830-tól).

(69) ***Szőgyényi Ferenc*** (1764–1852): Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827). Szőgyényi Zsigmond testvére.

(69) [1830. aug. 19.] ***Paulina:*** Barthos Paulina (1819–?), Barthos András lánya.

(69) [1830. aug. 20.] ***Grün Seelig:*** rozgonyi zsidó kereskedő, Kazinczy autográf feljegyzései szerint 1821-től üzleti kapcsolatban voltak. Grün Seelig 2000 Ft hitel közvetítésében vett részt: „Eggy valaki, de a' kit meg nem nevezhet, nekem ád kétezer Váltó Czédula forintot, ha neki hatezer fntról adok Cartabiancát, Grünnek pedig Plenipotentiát, hogy azt az alkut tehesse, a' mit a' szükség fog kívánni. […] Azért kívánnak háromszor annyit mint adtak, mert a' törvénytelen interest a' Capitalishoz csapják." (Kazinczy autográf feljegyzése: MTA KIK, RUI, 4r 261, 65. fogás, „Kazinczy Ferencznek a közte és Seelig Grün rozgonyi zsidó között folyt ügyletre vonatkozó sajátkezű iratai 6 darab" [kézirattári cím], 282. – Kazinczy hasonló szerencsétlen üzleteiről: KazLev, 24, 6199–6205, *[A Bodzay-dosszié];* uo., 6206–6209, *[A Behmer-dosszié].*)

(69) [1830. aug. 23.] ***Viski:*** (a Hont vármegyei esperesről további adatokat nem találtunk).

(69) ***Lónyai Flóri:*** talán Lónyai Florentina (Lónyai Jánosné [II.]) (1802–1885), Lónyai Gábor (I.) lánya.

(69) ***Szerény Alkalmat kivívtuk:*** utalás a Mailáth Antal főispáni beiktatásán használt nyelvújítási szavakra: „NB. Mind a' Personális, mind a' Fő Isp. Beszéde (a' curúlis székben tartott) tele volt a l k a l o m m a l , s z e r é n n y e l , és k i v í v t u k az idők' ostromaiból." (KazLev, 21/5202, Kazinczy – Zádor Györgynek, 1830. aug. 10., 358.)

(70) [1830. aug. 24.] ***Berko Judkovics:*** (további adatokat nem találtunk).

(70) [1830. szept. 3.] ***Lónyai Gábor (II.)*** (1805–1885): Zemplén vármegye szolgabírája (1827–1830: lemond). Felesége 1828-tól: Kazinczy Ottilia (1810–1883), Kazinczy István és Józsa Mária lánya.

(70) ***Levél a' Patriarcha Érsektől:*** Pyrker János László említett levele elveszett vagy lappang.

(70) ***de dato; d[e] d[at]o*** (lat.): kelt.

(70) ***Rumytól, Esztergomtól:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).

(70) ***a' Prímás Cardin. Rudnay vette levelemet 's végre könyvemet is, mellyet a' levél mellől valaki elvett, (a' Sz. Hajdan Gyt):*** Kazinczy több mint két hónappal korábban küldte el Pyrker-fordítását az esztergomi érseknek, l. KazLev, 21/5175, Kazinczy – Rudnay Sándornak, Széphalom, 1830. jún. 23. ***Rudnay Sándor*** (1760–1831): esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.

(70) ***der bisherige Ceremoniaire […] secretaire Wiber*** (ném.): 'az eddigi ceremóniamester […] Wiber titkár'. (További adatokat nem találtunk.)

(70) ***Prinzessin Nidda*** (ném.): 'Nidda hercegnő'.

(70) ***Hessen Darmstadt és Szendrei Török leánya:*** Török Karolina Sarolta (Charlotte) (1786–1862): ***(Szendrői) Török*** András (?–1772): és Lanzer Karolina lánya, 1804-től herceg Georg von ***Hessen-Darmstadt*** (1780–1856) felesége és Nidda hercegnője (Prizessin zu Nidda). Férje I. Lajos hesseni nagyherceg és Luise Henriette hessen-darmstadti hercegnő fia volt.

(70) ***Csillagkeresztes Dáma:*** Kreutzdáma; az ősi nemesi családból származó nők számára 1668-ban alapított osztrák rend tagja.

(70) ***Landgraf*** (ném.): a grófi címnél magasabb német nemesi rang.

(70) [1830. szept. 23.] ***Deutsch Lőbel:*** (a sátoraljaújhelyi kereskedőről további adatokat nem találtunk).

(70) ***restál*** (lat.): (adós) marad.

(70) ***Ecclesia Catholica occidentalis…*** (lat.): 'A nyugati katolikus egyház hite szerint a Lélek az Atyától és a Fiútól származik. – A nem egyesült keletiek viszont úgy tartják, csak egyedül az Atyától.'

(70) [1830. szept. 26.] ***Velejbei*** (?–1830): (a regmeci jobbágygazdáról további adatokat nem találtunk).
(70) [1830. szept. 28.] ***Zmeskál Consiliárius exequál Bermannak:*** (l. fentebb az 1830. ápr. 24-i jegyzetet).
(71) [1830. okt. 9.] ***Vida:*** (az ácsmesterről további adatokat nem találtunk).
(71) [1830. okt. 10.] ***Zemlény:*** talán Zemplén (település, Zemplén vm.), ma Zemplín (SZK).
(71) ***Szapáry Péterné,*** grófné: (további adatokat nem találtunk).
(71) ***Sztanrovszki István:*** (a zempléni uradalmi tisztről további adatokat nem találtunk).
(71) [1830. okt. 18–20.] ***resignál*** (lat.): lemond.
(71) [1830. okt. 24.] ***Balog Ábrahám:*** (a Borsod vármegyei ügyvédről további adatokat nem találtunk).
(71) ***Pfannschmidt:*** (a kapitányról további adatokat nem találtunk; Kazinczy ismeretségi köréhez tartozott Pfannschmidné Günther Teréz, esetleg az ő rokona lehetett: l. KazLev, 24/5969, Kazinczy – Pfannschmidné Günther Teréznek, Nagykázmér, 1805. augusztus 17.)
(71), (78) [1830. okt. 26., 1831. febr. 2.] ***Vay Lila*** (***Lilla***, Eulalie; Lónyai Jánosné [I.] 1827-től), grófnő (1812–?): ***Vay Péter*** (1813–?) és ***Vay Erzsébet*** (Gyürky Pálné) testvére. Apjuk: gróf ***Vay Ábrahám*** (1789–1855), a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, anyjuk Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Sophie (Zsófia).
(71) ***Szentes Józsefné:*** talán Szentes(i) József kapitány felesége, aki Szentesi János tanár fia.
(71) [1830. okt. 30.] ***vide*** (lat.): lásd!
(71) ***an Herrn Joseph von Márton Professor auf der Landstrasse…*** (ném.): 'Márton József professzor úrnak az Augusztinusz-templom melletti úton, Bécsben, 273. sz.'
(71) ***v[on] Haykul Anton. Obere Bäckerstrasse. Nro 755.:*** 'Haykul Anton úr. Obere Bäcker utca. 755. sz.' Haykul Antal Bécsben élő erdélyi nyomdász, a Magyar Hírmondó (1802–1803) és a Magyar Kurír (1810–1834) nyomdásza is. Kazinczy leveleiben többször panaszkodik rá, pl.: KazLev, 4/1085, Kazinczy – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. márc. 12.
(71) ***Barkasy Imre Ur leveléből. 1830. Aug. 27d.:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).
(71) ***Gramich:*** (a bécsi litográfusról további adatokat nem találtunk).
(71) ***Pilizotti:*** (a rajzolóról [?] további adatokat nem találtunk).
(71) ***Radmannsdorf,*** Albert Riemensberg (1802–1860): német lovag, rajzoló.
(71) ***Laxenburg:*** Bécs melletti angolpark, a császári család nyaralóhelye.
(71) ***Thewrewk*** József (Ponori) (1793–1870): régiséggyűjtő, író, konzervatív publicista, a Thewrewk-kódex felfedezője.
(71) ***Devaux:*** (a rajzolóról [?] további adatokat nem találtunk).
(72) ***Vajdahunyad*** (Hunyad vm.): ma Hunedoara (R).
(72) ***Dob. papirosa:*** (további adatokat nem találtunk).
(72) ***mustra*** (rég.): minta.
(72) ***1828. Martz. a' tőke pénz volt 248,200 f.…:*** a Magyar Tudós Társaság alapításáról l. fentebb.
(72) ***Telekiek:*** 1826-ban a pozsonyi országgyűlésen gróf Teleki József (1790–1855) az Akadémia első elnöke a testvérei és mostohaanyja nevében ajánlotta fel a családi könyvtárát és a 10000 Ft-ot (l. fentebb).
(72) ***Festetics László,*** gróf (1786–1846): mecénás. Gróf Festetics György fia.
(72) ***Pálffy Ferenc, II.:*** vagy gróf Pálffy Ferenc Alajos (1780–1852) Pozsony vármegyei főispán, királyi kamarás, vagy Pálffy Ferenc (1785–1841): királyi kamarás. A Magyar Tudós Társaságnak Pálffy Ferenc évenkénti 400 Ft-ot adományozott.
(72) ***mala mens, malus animus. Terent. – Ezt ő Aristophanestől vette:*** δολια ψυχαι, δολιαι φρενες. – (lat.–gör.): 'gonosz elme, romlott lélek'. Az idézet pontosan: „δόλιαι ψυχαί, δόλιαι φρένες"; a források: Publius ***Terentius*** Afer (i. e. 195 v. 185–?) római vígjátékíró: *Andria* (I, 1, 137); ***Aristophanes*** (i. e. 450 k. – i. e. 385 k.), görög komédiaköltő: *Béke* (1067). (Balogh Piroska fordítása és adata.)
(72) [1830. nov. 1.] ***Kassay*** Sámuel: sátoraljaújhelyi birtokos, levéltáros. Zempléni levéltári írnok (1810-től), segéd (1811-től), majd levéltáros (1827–1849). Kazinczy napidíjas levéltárosként együtt dolgozott vele.

(72) ***pro censura*** (lat.): cenzúrára.
(72) ***M[anu]S[criptum]*** (lat.): kézirat.
(72) [1830. nov. 3.] ***Lenhossek Mihály*** (1773–1840): egyetemi tanár, Magyarország főorvosa.
(72) ***Suschter János*** (Schuster) (1777–1838): orvosdoktor, a pesti egyetem természetrajzi tanszékének tanára, rektor, a Magyar Tudós Társaság (MTA) rendes tagja (1831), a magyar kémiai szaknyelv megalkotója.
(72) ***Wékey Károly szül. 1781. Febr. 4.:*** a zempléni alügyész születési dátumáról egymásnak ellentmondó adatok találhatók a naplóban, néhány sorral lejjebb: „Wékey Károly Őrmezőn meghal. szül 1801. Febr. 4d." A levelezés az utóbbit támasztja alá: „Született ő itt 1801. Febr. 4d. 's megholt Őrmezőn Nov. 8kán délután 3 és 4 óra között." (KazLev, 21/5232, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. nov. 15.)
(72) ***Őrmező*** (Zemplén vm.): ma Strážske (SZK).
(72) ***Kovács József*** (Háló) (1761–1830): református lelkész. 1772-től a debreceni kollégiumban tanult és tanított, ahol 1785-ben Csokonait is tanította. Nagykőrösi (1791–1815), majd (kiskun) halasi lelkész (1815–1826; szembetegsége miatt vonult vissza). Felesége: ***Gőböl Mária,*** Gőböl Gáspár református esperes lánya. Tizennyolc fogadott gyermeket neveltek.
(73) ***Szeldmayer József*** (1762–?): Zemplén vármegye főlevéltárnoka (1820–1828), aki mellett Kazinczy napidíjért dolgozott.
(73) ***Lafayette,*** Marie Joseph, márki (1757–1834): francia tábornok és politikus. Az amerikai függetlenségi háború hőse, a francia forradalom idején az alkotmányos monarchia híve.
(73) ***Ampringen*** (Ambringen, Abringen) János Gáspár (1619–1684): a Wesselényi-összeesküvés után Magyarország véreskezű kormányzója (1673–1681).
(73) ***Seraphinka*** (1823–?): talán Bártfay László lánya.
(73) ***Péli Nagy András*** (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
(73) ***Török József*** (1754–?): sátoraljaújhelyi várnagy (lat.: ***castellanus***) (nem azonos Kazinczy sógorával). Testvére: ***Török István*** budai huszár őrnagy.
(73) ***Boronkay Gáspár*** (1766–1831 után): felesége: ***Szulyovszki Anna*** (?–1830), Szulyovszky László lánya. Lakhelyük: ***Rákócz*** (Zemplén vm.): ma Rakovec nad Ondavou (SZK).
(73) ***Kisfaludy Károly*** (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő.
(73) ***Naturgeschichte. 13. Heft.*** (ném.): 'Természettörténet. 13. szám'.
(73) ***der feine Gesellschafter*** (ném.): Wigandnál megjelent könyv: *Der feine Gesellschafter: ein treuer Wegweiser sich in Gesellschaft…* (Pest, 1829).
(73) ***FerdKlugens Abendunterhalt[un]g[en] 20 x.*** (ném.): Ferd[inánd] Klugens Wigandnál megjelent könyve: *Abendunterhaltungen mit seinen Kindern über seine eigene Lebensschicksale. Für protestantische Aeltern und ihre Kinder* (Kassa, 1824).
(73) ***Josephi, Worte des Ernstes.*** (ném.): M. M. Josephi Wigandnál megjelent könyve: *Worte des Ernstes und der Kraft über verschiedene Gegenstände der Religion, der Sittenlehre und des menschlichen Lebens* (Kassa, 1828).
(73) ***Jetty:*** talán Schertl Jetti: vélhetően hozzá írta Kazinczy *Belli emlékkönyvébe* c. versét.
(73) [1830. nov. 8.] ***mihi*** (lat.): nekem, magamnak.
(73) ***Major József*** (1779–1830): sátoraljaújhelyi református lelkész 1816-tól. Kazinczy a kinevezéséről tudósítást írt (Sárospatak, 1816). Hübner bibliai tankönyvét újra kiadta 1825-ben, ezzel a demitologizáló átírással Kazinczy elégedetlen volt. (L. 1830. jan. 28-i jegyzet.)
(73) ***Georg[ius] Lippay Ep[isco]pus Veszprém et Cancell[ar] sub Ferdinand[o] II. 1636. Fasc[iculus] 152. N[ume]ro 207.*** (lat.): 'Lippay György veszprémi püspök és kancellár II. Ferdinánd alatt, 1636. 152. iratcsomó, 207. szám.' (Utalás a sátoraljaújhelyi Zemplén vármegyei levéltárban található dokumentumra.) ***Lippay György*** (1600–1666): veszprémi, majd egri püspök, esztergomi érsek (1642), kancellár, természettudós; a Wesselényi-féle összeesküvés részese. ***II. Ferdinánd*** (Habsburg) (1578–1637): német-római császár, cseh és magyar király (1618-tól).
(73) [1830. nov. 10.] ***Strauss Jakab:*** (további adatokat nem találtunk).
(73) [1830. nov. 11.] ***Horváth Gáspárné*** (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
(73) ***Spisák*** György: Kazinczy inasa, majd a sátoraljaújhelyi kávéház bérlője (1823 k.).

(73) [1830. nov. 13.] ***Nyíri István*** (1776–1838): matematikus, a sárospataki kollégium tanára, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja (1831).
(74) [1830. nov. 14.] ***Wékey Ferenc:*** Wékey Károly apja. Felesége: ***Kozma Ágnes, Kozma Miklós*** Zemplén vármegyei szolgabíró testvére. (További adatokat nem találtunk).
(74) [1830. nov. 18.] ***Kelemen Erzsi:*** (további adatokat nem találtunk).
(74) ***Farkas Ujhelyi Zsidó Pesten, Váczi út. Arany Csillag. Madarasi ház. Winter Jakabnál.:*** a Pestre áruért havonta járó sátoraljaújhelyi Farkas „a' Váczi úton, az arany Csillagnál, Madarasi háznál, Winter Jakab Zsidónál" szállt meg, segítségükkel intézte Kazinczy a csomagküldést Sátoraljaújhely és Pest között. (Vö. pl. KazLev, 21/5237, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. nov. 23.)
(74) [1830. nov. 21.] ***Bártfaynétól levél:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).
(74) ***Pesten meghal Kisfaludy Károly:*** Kazinczy Toldytól értesült Kisfaludy Károly nov. 21-i haláláról (KazLev, 21/5240, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1830. nov. 26.). Kisfaludyt gyászfátyol felkötésével gyászolta Kazinczy, és leveleiben felszólította a pesti írókat példája követésére.
(74) [1830. nov. 24.] ***Fancsika*** (Bihar vm.): Érfancsika, ma Făncica (R).
(74) ***Bodó Ferenc*** (?–1830): (további adatokat nem találtunk).
(74) [1830. nov. 25.] ***Péchy Ferenc:*** Péchy Gábor királyi tanácsos, szeptemvir, a kassai kerület iskolai főfelügyelője vagy Péchy Imre (1753–1841) szeptemvir fia. Utóbbi a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni kollégium főgondnoka (1801–1839), alnádor (1813-tól) és szeptemvir (1824-től), a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja 1830), korábban bihari, 1825/27-ben pesti országgyűlési követ. A Péchy család Kazinczynak anyai ágon rokona volt.
(74) ***A' tiszta lelket, a' szerényt csodálta…:*** Wékey e sírversét Kazinczy írta, Mezei Márta szerint anyagi nehézségei miatt vállalta a felirat elkészítését: „Levelezéséből derül ki, hogy az alkalmi költészetet megvető Kazinczy most rákényszerül, hogy pénzért, megrendelésre vállaljon feliratverseket: ifjú Vay Miklós palotájának falára (XXI. 323.), Wékey sírkövére (XXI. 423.)." (Mezei 1994, 173; vö. KazLev, 21/5241, Kazinczy – Somosy Jánosnak, 1830. nov. 28.; a verset nem közli a Gergye/Kazinczy 1998.)
(74) [1830. nov. 26.] ***Döbrenteitől levél:*** (az említett levél elveszett vagy lappang).
(74) [1830. nov. 30.] ***rheumatism[us]*** (gör.–lat.): reuma.
(74) ***VIII. Pius*** (eredetileg: gróf Francesco Castiglione) (1761–1830): 1829-től pápa.
(74) [1830. dec. 3.] ***Huszti Ferenc:*** (további adatokat nem találtunk).
(74) ***Polyák József:*** (további adatokat nem találtunk).
(74) ***apprecalni*** (lat.): sürgősen kérni.
(74) [1830. dec. 3.] ***Kelemen Bébi:*** (további adatokat nem találtunk).
(74) ***Kozma Ferenc:*** felesége: ***Gosztonyi Borbála***. (További adatokat nem találtunk.)
(74) ***Levél Schedeltől, ut Döbrentei*** (lat.): a Döbrentei egyetértésével írt Toldy-levél elveszett vagy lappang.
(74) [1830. dec. 4.] ***Kácsándy Mihály:*** Zemplén vármegyei adószedő, táblabíró, jegyző, országgyűlési követ (1637/38).
(74) ***Butkay István:*** Zemplén vármegyei alispán, országgyűlési követ (1637/38).
(74) ***decretum*** (lat.): határozat, végzés.
(74) ***Corp. Juris Hungarici*** (lat.): *Corpus Juris Hungarici;* a magyar törvénytár, az 1848 előtti magyarországi törvények egyre bővülő gyűjteményes kötete.
(74) ***antea*** (lat.): azelőtt.
(75) ***Ausstellung in Wien, 1830.:*** (ném.): 'kiállítás Bécsben, 1830'.
(75) ***Ermordung Caesars. Nach Füger, geschubt von Kininger*** (ném): 'Caesar meggyilkolása, Füger után, Kininger által.' Friedrich Heinrich ***Füger*** (1751–1818): bécsi udvari festő, olajfestményének a címe: *Die Ermordung Caesars*. Vincenz Georg ***Kininger*** (1767–1851): bécsi festő, grafikus, rézmetsző.
(75) ***Maria Theresia (v. Neapol) nach Maron. […] v. Joh Kovátsch.*** (ném.): 'Mária Terézia Nápolyból Maron után […] Kovátsch Jánostól.' ***Mária Terézia*** (Bourbon) (1772–1807) nápolyi–szicíliai hercegnő I. (II.) Ferenc (1768–1835) magyar király és német-római császár második

felesége volt. ***Kovátsch József*** [!] (1799–1836 után): bécsi magyar rézmetsző. (Maron[?]-ról további adatokat nem találtunk.)

(75) ***Gegend v. Fidisch. Eisenb[urg] Com[itat] Aquarel v. Joh. Nep. Schödelberger.*** (ném.–lat.): 'Tájkép Egyházasfüzesről. Vas vármegye. Vízfestés Johann Nepomuk Schödelbergertől.' Johann Nepomuk ***Schödelberger*** (1779–1853): bécsi tájképfestő.

(75) ***Ginofsky József*** (Ginovszky) (1800–1857): eperjesi festő. 1825-től Bécsben tanult.

(75) ***Petter, Franz Xaver*** (1791–1866): osztrák festő.

(75) ***Kuppelwieser,*** Leopold (1796–1862): osztrák festő.

(75) ***portrait*** (fr.): arckép.

(75) ***Karl Sales:*** (további adatokat nem találtunk).

(75) ***Denhauser:*** talán Josef Danhauser (1804–1845), osztrák festő.

(75) ***B. Malonyai. u. Prof. Joh. Ender:*** talán báró ***Malonyai*** János (1781–1837): Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár. ***Johann Ender*** (1793–1854): osztrák festő, a Széchényi család több tagjának festője.

(75) ***Alexanders Ubergang uber den Granicus. – Jos. Szent Pétery*** (ném.): 'Nagy Sándor átkelése a Granicuson.' ***Szentpéteri József*** (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész. (L. *Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [III–IV.]*, *114, 129, 137.*)

(75) ***Portrait des Palatinus in Wachs[en] bossir v. Elias Hütter*** (fr.–ném.): 'a nádor portréja viaszban megformálva, Elias Hüttertől.' ***Elias Hütter*** (1775–1863): osztrák szobrász, említett munkája József nádor mellszobra (1825).

(75) ***Buste des Kaisers, aus Gyps. v. Jos. Klieber*** (ném.): 'a császár mellszobra, gipszben, Joseph Kliebertől'. ***Josef Klieber*** (1773–1850): osztrák szobrász, festő, a bécsi képzőművészeti akadémia tanára. Említett munkája talán a Pannonhalmi Bencés Főapátságban látható I. Ferenc-szobor (1828).

(75) ***Nyelvtudomány…:*** a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagjait l. fentebb. (A szövegben a pontozás a betöltetlenül maradt helyeket jelöli.)

(75) [1830. dec. 10.] ***Cicero,*** Marcus Tullius (i. e. 106–43): római szónok, író, politikus említett műve: *In Catilinam* (i. e. 63).

(75) ***Bäuerle:*** (a litográfusról további adatokat nem találtunk).

(75) ***Albert Riemensberg Ritter von Radmannsdorf Lithograph. gedruckt bei Mannsfeld et Comp. Seitten-Stettengasse. Stadt Wien.*** (ném.): 'Albert Riemensberg Radmannsdorf lovagja litográfus[,] nyomtatva Mannsfeld és Társánál Seitten-Stetten utca, Bécs városa.' A bécsi ***Mannsfeld***-cég bizonyára a Kazinczynak is dolgozó Johann Georg Mansfeld (1764–1817) bécsi rézmetszőnek (ill. örököseinek) a cége.

(75) [1830. dec. 13.] ***Nagy Lázár Úrnál organisáljuk a' Casínót:*** a Zemplén vármegye társadalmi életében később fontos szerepet kapó sátoraljaújhelyi kaszinót 1831. jan. 24-én alapították (székhelye 1834-től a mai Kazinczy Ferenc Múzeum épületében volt). (Vö. KazLev, 21/5257, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. dec. 17.) ***Nagy Lázár:*** zempléni alügyész (1820–1824).

(75) ***Hartay Cúria:*** a kihalt zempléni Harthay család 17. sz.-i sátoraljaújhelyi háza.

(75) [1830. dec. 14.] ***epigrapha*** (gör.): felirat.

(76) [1830. dec. 20.] ***Rozgonyi József:*** felesége ***Görgey Fánny.*** (Nem azonos a sárospataki tanárral; további adatokat nem találtunk.)

(76) ***Ambrózy Lajos, I.*** (1778–1830): Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos (lat.: ***locumt[enentia]lis consil[iárius]***).

(76) [1830. dec. 26.] ***Cserey Miklós*** (1780?–1844): erdélyi kormányszéki tanácsos (1819–1826), ellenzéki politikus, irodalompártoló birtokos. Cserey Farkas rokona.

(76) ***Bréd*** (Szilágy vm.): Beréd, ma Brebi (R); postahely.

(76) ***Klitz*** (Szolnok-Doboka vm.): Klics, Csűrfalva, ma Cliț (R); postahely.

(76) [1830. dec. 31.] ***Richter*** Filep Antal (19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmetsző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött, Kazinczyról több képet is készített 1828-ban.

(76) ***Cziráky Antal***, gróf (1772–1852): Fejér vármegyei főispán (1825–1845), országbíró (lat.: ***judex curiae***) (1828–1839).

(76) ***Hormayer*** (Hormayr), Joseph (1782–1848): osztrák történetíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója. Említett munkája: *Österreichischer Plutarch* (politikai életrajzgyűjtemény; I–XX. kötet, Bécs, 1807–1814); ebből az említett képek (metszette Blaschke): ***V. Károly*** (1500–1558), ***I. Ferdinánd*** (1503–1564), ***II. Miksa*** (1527–1576), ***II. Rudolf*** (1552–1612), ***II. Mátyás*** (1557–1619), ***II. Ferdinánd*** (1578–1637), ***III. Ferdinánd*** (1769–1824), ***I. Lipót*** (1640–1705), ***VI. Károly*** (1685–1740), ***Mária Terézia*** (1717–1780), ***II. Lipót*** (1747–1792), ***I. Ferenc*** (1768–1835) (Habsburg-uralkodók); ***Savoyai Jenő*** (1663–1736), Gideon Ernst ***Laudon*** (1717–1790), Wenzel Anton ***Kaunitz*** (1711–1794), Raimondo ***Montecuccoli*** (1609–1680), ***Zrínyi*** Miklós (1508 k.–1566) (Habsburg-szolgálatban állt politikusok, hadvezérek); ***Hell*** Miksa (1720–1792) és ***Born*** Ignác (1742–1791) (Bécsben működő tudósok).

(76) [1830. dec. 31.] ***PETRUS SZIRMAY et ANNA KECZER proles hoc ordine nominantur: Steph[anus] 2., Nicol[aus] 3., Petrus et Andreas. Protoc[ollum] A[ctum] N[ume]ro 9. pag[ina] 1113.*** (lat.): 'Szirmay Péter és Keczer Anna gyermekeinek neve sorrendben a következő: István 2., Miklós 3., Péter és András. 9. számú jegyzőkönyv, 1113. oldal.'

(76) ***How do you do? olv. hau du ju du? quomodo az az Comment faites vous faire?*** (ang., lat., fr.): 'Hogy van? Hogyan?'

(76) ***coronationale honorarium*** (lat.): a koronának, azaz a királynak fizetett adó.

(76), (79) [1830. dec. 31., 1831. febr. 13.] ***V. Ferdinánd; V. Ferd.*** (Habsburg) (1793–1875): császár, cseh és magyar király (1835–1848). 1830-ban koronázták meg. I. Ferenc fia.

(76) ***contributio*** (lat.): adó.

(77) [1831. jan. 1.] ***Bodó:*** (további adatokat nem találtunk).

(77) ***Pika:*** talán Pika Gáspár, sátoraljaújhelyi lakos.

(77) [1831. jan. 4.] ***Kardos Sámuel:*** (a tállyai postamesterről további adatokat nem találtunk).

(77) ***Ocskay Antal*** (1795–1848): nagyváradi kanonok, a pesti egyetem tanára, kassai megyés püspök (1838-tól).

(77) [1831. jan. 5.] ***Kelemen Sámuel:*** (további adatokat nem találtunk).

(77) [1831. jan. 6.] ***Maria Dorothea úcza:*** ma Dorottya utca.

(77) ***Breczenheim*** Ferdinand, herceg (?–1823): német származású birtokos, aki a hajdani Rákóczi-uradalom egy részét, így a sárospataki várat és Regécet is birtokolta. 1808. júl. 5-én iktatták be a birtokba (lat.: ***statuálták***).

(78) [1831. jan. 18.] ***Gróf Teleki levele:*** Teleki József a Magyar Tudós Társaság elnökeként tudatta Kazinczyval, hogy „az igazgató tanáts a' Tekintetes Táblabiró Urat is rendes taggá neveztetésre igen érdemesnek vallván, a' Historia osztályában a' vidéki rendes tagok között elsőnek választotta", és meghívta az Akadémia febr. 13-i ülésére. (KazLev, 21/5271, Gr. Teleki József – Kazinczynak, Pest, 1831. jan. 15., 452.)

(78) [1831. jan. 21.] ***Budai András:*** (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).

(78) [1831. febr. 1.] ***Csanálos*** (Zemplén vm.): Újcsanálos.

(78) [1831. febr. 2.] ***Ragályi Jánosné:*** Kóji Comáromy Zsuzsanna.

(78) ***Zsolca*** (Borsod vm.): Alsó- vagy Felsőzsolca.

(78) ***Vay Lajosné:*** gróf Teleki Erzsébet. Férje: Vay Lajos (1803–1888) Borsod vármegye követe és főispánja (1848 és 1861), Vay Miklós (1756–1824) tábornok fia.

(78) [1831. febr. 3.] ***decretum*** (lat.): határozat, végzés.

(78) ***Csoma Zsigmondné:*** (1828-ban már özvegy), Szilasy Terézia. Szilasy József lánya. Testvérei: Szilasy Mária (Péli Andrásné) és ***Szilasy Ferenc, II.*** (1793–1841): Gömör vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1827–1836).

(78) ***Bémer*** László, báró (1784–1862): egri kanonok (1830-tól), a hétszemélyes tábla ülnöke, később nagyváradi püspök (1843-tól). Az 1849-es szabadságharc támogatása miatt öt év várfogságot szenvedett.

(78) ***Superintendens:*** Szathmári Paksi József (1763–1848) 1823-tól tiszáninneni református püspök.

(78) ***Füzéresy:*** (a ***sepsi[szentgyörgyi]*** plebánusról további adatokat nem találtunk).

(78) [1831. febr. 4.] ***Ragályi Tamás*** (1785–1849): író, szerkesztő. Borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841).

(78) ***Lónyai László*** (1791–1865): Borsod vármegye szolgabírája, országgyűlési követe, alispánja. 1848-ban nemzetőr őrnagy. Idősebb Lónyai László (1769–1805) Bereg vármegyei alispán fia. Felesége: ***Bónis Teréz*** (1791–1865).

(78) [1831. febr. 5.] ***magistratualis*** (lat.): városi vagy vármegyei tanácsi elöljáró.

(78) ***Weiss:*** (a kapitányról további adatokat nem találtunk).

(78) ***Szalay:*** (a huszár főhadnagyról további adatokat nem találtunk).

(78) ***Okolicsányi:*** (a Borsod vármegyei főszolgabíróról további adatokat nem találtunk).

(78) ***Hutka István:*** (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).

(78) [1831. febr. 6.] ***Bajkor József:*** borsodi ügyvéd, kit a vármegye félesztendei fogságra ítélt. A reformországgyűlések idején Bécsnek kémkedett: „Régen lengedezvén már itt a' Bajkor Jó'sef titkos politzájsága felől a' hír […]" (KazLev, 19/4576, Barkassy Imre – Kazinczynak, 1826. jan. 6., 507.)

(78) [1831. febr. 7., 13.] ***Menzel*** János: pesti szakács.

(78) ***Dercsényi Pál,*** báró (1797–1843): földbirtokos, gazdálkodó. Kazinczy húgának, Juliannának a fia. 1828-ban 100 arany pályadíjat tűzött ki a magyar mezőgazdaság javítására. 1839-től báró. Felesége: báró ***Geymüller Henrika***.

(78) ***Brudern József,*** báró: a Brudern család 1791-ben nyert honfiúsítást.

(78) [1831. febr. 8.] ***praedium*** (lat.): nemesi birtok.

(78) [1831. febr. 9.] ***Ágyba mingyárt. Kovász.:*** „Meghíva Febr. 14dikére a' Magy. Academia' dolgában, én már 9dikben beértem Pestre, de Gödölő körűl tüdőgyúladásba estem, 's betegen értem bé. Alig tudtam hangot adni midőn eggy barátomhoz beléptem, 's tőle *ágyat és nyilalásomra kovászt* kértem." (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 470.)

(78) [1831. febr. 11.] ***Nyomtatott jelentés a' Kisfaludy Károly Munkái felől:*** Kisfaludy Károly minden munkáit Toldy Ferenc adta ki (10 kötet, Buda, 1831; Toldy ismertetése: Felső Magyar-Országi Minerva, 1831, 225).

(79) [1831. febr. 12.] ***Szemere Pálné:*** Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858), Fáy Joanna és Albert anyja. 1829-től ***Szemere Pál*** (1785–1861) második felesége.

(79) ***Bajza olvassa Anti Döbrt:*** utalás a *Conversations Lexicon* körül kibontakozó vitára, l. fentebb.

(79) [1831. febr. 13.] ***AMOR –– PRINCIPIS / POPULI –– FELICITAS*** (lat.): 'A fejedelem szeretete a nép boldogsága.' A kapcsos zárójellel összefűzött szavak sorrendjének megváltoztatásával a jelentés: 'A nép szeretete a fejedelem boldogsága.'

(79) ***Rischel:*** „[…] B. Prónay Sándorral gyakran vagyok, kétszer ebédeltem is nála […]. Ekkor eggy külföldi Tudóst Doctor R i s c h e l nevűt is, híva vendégűl, 's ezt azért, hogy Szemere és én lássuk, halljuk, 's talán vezessük is a' Magyar Grammatica dolgozásában. Ez Petersburgban, Stockholmban, Kopenhágában lakott, a' három ott uralkodó nyelvet megtanúlta, tudja a' Keletieket is, 's olly Magyar Grammatikát készűl írni, a' millyet attól várhatni a' ki XIII nyelvet grammatice ért." (KazLev, 21/5296, Kazinczy – Lónyay Gábornak, Pest, 1831. márc. 22., 497.)

(79) ***Kir. Confirmatzio*** (lat.): 'királyi megerősítés', l. az 1830. aug. 4-i jegyzetet.

(79) ***Szentgyörgyi:*** (fiktív személy?).

(79) ***Valót jövendöle Iliumnak…:*** a trójai mondakörhöz tartozó Kasszandra-történetet feldolgozó 9 sor egy Horvát Istvánhoz írt episztola részleteként készült. A vers tervezett folytatását nem ismerjük (nem közli a Gergye/Kazinczy 1998 sem). „A' mit Recensióban akartam vala mondani, Epistolában adom elő. Halld kezdetét: [itt a 9 verssor olvasható – O. L.] Itt legnevezetesb paradoxumaidat kellene felhordanom, hogy onnan tehessem a' fordúlást, 's ezt mondhassam: Ime ezeken botránkoztak meg azok a' józan fejűek, azok a' mindentudók; ezekről nem hiheték hogy igazak lehessenek; és – még is igazak. 'S innen leczke a' szemteleneknek, a' kik mást vádolnak, nem lévén elég tudományok megérteni a' vádlottak' okait." (KazLev, 21/5228, Kazinczy – Horvát Istvánnak, h. é. n., 394.)

(80) ***Burchhardt*** (Burckhardt), Johann Ludwig (1784–1817): angol Afrika-utazó. Említett műve vélhetően: *Travels in Syria and the Holy Land* (1822; németül: 1823–1824, Weimar).

(80) ***Gesennius*** (Gesenius), Wilhelm (1786–1842): német protestáns teológus, nyelvész.

(80) ***Strapparola*** (Straparola), Giovanni Francesco (Gianfrancesco) (1480 k.–1557): olasz író, költő. A népmesékhez közel álló tündérirodalom jelentős alkotása a *Piacevoli notti* (1550–1553) c. novellafüzére. ***Caravaggió***ban született.

(80) [1831. febr. 14.] ***Gróf Telekinél első ülés…:*** a Magyar Tudós Társaság tagjait l. fentebb.

(80) ***statútum*** (lat.): határozat.

(80) ***a' Pozsonyi és itt tartott Gyűlések Protocollumai:*** a Magyar Tudós Társaság első, alakuló ülése Pozsonyban 1830. nov. 17-én volt. ***Protocollum*** (gör.–lat.): jegyzőkönyv.

(80) ***exclusive*** (lat.): kizárólagosan.

(80) [1831. febr. 15.] ***Szilasy*** József (1755–1836): zempléni főispáni helytartó (1825–1830), Torna és Zemplén vármegyei főispán (1827-től, ill. 1828-tól), szeptemvir (1819).

(80) ***Personalis:*** gróf Mailáth György (II.) (1786–1861): személynök (lat.: ***personalis***) (1825), Hont vármegyei főispán (1828-tól).

(80) ***Cleinmann (Kleinmann; Cleynmann)*** Károly (1772–1833): német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.

(81) [1831. febr. 16.] ***Haliczki*** Antal (1788–1837): a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre (1814-től), majd megbízott igazgatója (1822-től).

(81) ***A' Sessióból írom meg a' hírt Szemerének…:*** Kazinczy és Kölcsey együtt írta „[b]enn az Ülésben szerdán Február 16d. 1831"-én a levelet az éppen megválasztott Szemeréhez, amelyben – mint Kölcsey írja – „Édes Palim, Ide rekesztve kapod a' praesidiálist, mellyet mindjárt a' Sessio végével Döbrentei megírtt, 's G. Teleki aláírtt". (KazLev, 21/5280, Kazinczy és Kölcsey Ferenc – Szemere Pálhoz, Pest, 1831. febr. 16., 466.) ***Praesidiálist is expediáltatja*** (lat.): 'elnökit is elküldi'.

(82) ***Báth. Gáb.:*** Bátory Gábor (1755–1842) pesti református püspök (1814-től).

(82) ***Agens:*** talán Szathmári József, Szathmári Mihály ügyvéd fia: „Agens Tekint. Szathmári József Úr' […], Pesten, a' Báró Brudern házához, általellenben a' postával." (KazLev, 21/4993, Kazinczy – Berzsenyi Dánielnek, Pest, 1829. ápr. 14., 44.)

(82) ***Sánd.:*** bizonyára I. Sándor (Romanov) (1777–1825) orosz cár (1801-től).

(82) [1831. febr. 17.] ***17 Febr.:*** a Magyar Tudós Társaság tagjait l. fentebb.

(82) ***Levelezők választatnak:*** a Cserey Miklósnak írt levele szerint Kazinczy elégedetlen volt a levelező tagok megválasztásával: „17dben 20 Levelezők, kiknek neveiket restellem leírni. Én ezek közzé projectáltam Gr. Dezsőffy Aurélt, de haszontalan volt tanácsom. Sokan nem ismerék. – Volt még eggy valaki, a' kit ajánlottam; de nem ismerék, 's azt mondták, hogy nem ada ki semmit. Mondottam hogy dolgozott, és mit dolgozott. Az nem használt. Gróf Bethlen Imrének is kevés voksa volt; talán csak négy. Ellenben Gr. Kemény József elnyerte azt, holott a' Párizsból most érkező Kemény Domokostól azt hallom, hogy magyarúl sem tud jól. – Megszerettem ezt a' Kemény Domokost." (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 472.)

(82) ***Dezsőffy Aurél*** (Dessewffy), gróf (1808–1842): író, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1833-tól), a Kisfaludy Társaság alapító tagja, a Világ szerkesztője, a reformkori „fontolva haladók" vezetője. Gróf Dessewffy József fia.

(82) ***Dulházi*** Mihály (1786–1856): gróf Dessewffy József titkára, a Felső Magyar-Országi Minerva szerkesztője (1825–1836).

(82) ***Thewrewk*** József (Ponori) (1793–1870): l. az 1830. okt. 30-i jegyzetet.

(83) [1831. febr. 18.] ***Bánffy*** Pál, báró (1798–1863): Borbély Gábor lányának, Amáliának (1803–1864) férje.

(83) ***Borbély Gábor*** (Roffi) (1761–1830): Vay Janettel 1800-ban kötött házasságára írta Csokonai *A' Szépség' ereje a' bajnoki szívenn* c. költeményét.

(83) ***Kemény Domokos***, gróf: ellenzéki politikus (l. a fent idézett 1831. márc. 4-i levelet).

(83) ***Krainik:*** Kazinczy valamelyik unokaöccse, azaz Kraynik Józsefné Kazinczy Klára (1766–?) egyik fia.

(83) ***Sztankovics János*** (?–1848): a győri líceum igazgatója, győri kanonok, majd püspök (1838-tól), királyi táblai praelátus, udvari tanácsos. ***Praelátus*** (lat.): római katolikus papi rendfokozat, külső joghatósággal bíró pap.

(83) [1831. febr. 20.] ***a' Kir. Tábla' palotájában:*** a Királyi Tábla és a Septemvirátus együtt alkotta a Királyi Kúriát (a legfelsőbb bíróságot), amelynek a 18. sz. végén emelt épülete a Ferenciek terén, a templommal szemben volt. (A fent idézett 1831. márc. 4-i levelében erről az ülésről is beszámolt Kazinczy Cserey Miklósnak.)

(83) ***Döbr. megvalasztatik első Titoknoknak 20 vokssal. Schédel 8. Rám 2., Imre 1.:*** a választás hátteréről: „Gr. Dezsőffy újra megkérde, ha akarok e lenni Secretárius, mert dicsekedés, annál inkább pedig hazugság nélkül mondhatom, hogy ámbár Döbrentei mindent elkövetett, hogy az ő lehessen, engem óhajtottak annak. Megmondám fenn szóval, hogy én az lenni nem akarok; feleségemmel 's azzal a' sok gyermekkel Pestre nem jöhetek. Így Döbr. megtétetett, minekutána Fenyéri és Bajza tavaly rajta azt a' tréfát ejték, Bajza pedig most ismét a' Kritikai Lapokban mind rajta, mind az őáltala védeleműl kiáltott Gróf Dezsőffyn." (KazLev, 21/5283, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pécel, 1831. márc. 4., 472.) Mezei Márta szerint Kazinczy visszalépésében az Akadémiával szembeni fenntartása és az elnök, gróf Teleki József tartózkodó magatartása is szerepet játszott (Mezei 1994, 178–180).

(84) ***Károlyi István*** (1794–1863): pesti nyomdatulajdonos, ügyvéd, táblabíró. 1824-től a Trattner-nyomda is birtokába került, 1837–1841 között a Tudományos Gyűjtemény utolsó szerkesztője volt.

(84) ***Grófné:*** gróf Teleki Lászlóné báró Mészáros Jeanette (1784–1844), gróf Teleki Józsefnek, az Akadémia elnökének mostohaanyja. (Ugyanis ő lépett be a „47d. esztdejébe".)

(84) ***redactor*** (lat.): szerkesztő.

(84) [1831. febr. 23.] ***Cserei levele érkezik:*** l. KazLev, 21/5279, Cserey Miklós – Kazinczynak, Klitzen, 1831. febr. 12.

(84) [1831. febr. 24.] ***Comáromy Györgyné*** (1811–?): gróf Beleznay Julianna.

(85) ***Fenyéri ma láttatja velem a' Kritikai lapokat; – Kölcseynek már tegnap adta:*** utalás a Pyrker-pörre (l. fentebb), Toldy (G.) cikkére: „'S mit jelent az, hogy én a' Kritikai Lapokat 24 órával láttam később, mint a' velem eggy fedél alatt lakó Kölcsey? Nem azt e, hogy az Urak látták, hogy ezek a' Kritikai Lapok nekem kedvetlenséget fognak tenni, de azzal nem gondoltak? Én illyet nem tehetek azokkal, a' kiket szeretek, 's áldom sorsomat, hogy a' midőn kedvetlen ítéleteimet akarám hallatni, még ha az embert nem szerettem is, írásomat még a' lenyomtatás előtt láttatám azzal, a' ki ellen felköltem." (KazLev, 21/5284, Kazinczy – Zádor Györgynek [Fenyérynek], Pest, 1831. márc. 8., 474; vö. uo., 21/5282, Kazinczy – Kölcsey Ferenchez, Pécel, 1831. márc. 4[–10].) Kazinczy a cikk szerzőjének kilétében nem lehetett teljesen biztos: „A' Tekintetes Úr levele Fenyéryt, Toldyt (kit a' G. betű alatt lappangani vél, 's talán jól vél, talán nem) […]." (KazLev, 21/5289, Bajza József – Kazinczynak, Pest, 1831. márc. 11., 488.) ***Kritikai lapok:*** 1830–1836 között összesen hét füzetet megért pesti irodalmi folyóirat, szerkesztői Bajza József és Kilián György voltak.

(85) [1831. febr. 25.] ***Ferdinándiné:*** (további adatokat nem találtunk).

(85) ***Bártfayné:*** Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina, korábban Gosztonyi Istvánné.

(85) [1831. febr. 26.] ***Casino:*** a pesti Nemzeti Kaszinó; l. az 1828. ápr. 1-i jegyzetet.

(85) [1831. febr. 27.] ***Gebler:*** (a nógrádi orvosról további adatokat nem találtunk).

(85) ***Domby*** Márton (1778–1864): ügyvéd, Csokonai iskolatársa, barátja, munkáinak kiadója és életrajzírója (*Csokonay V. Mihály élete 's Némely még eddig ki nem adott munkái*, Pest, 1817).

(85) ***Jakabfalviné:*** talán Csoma Zsanett (Johanna), Jakabfalvi András abaúji táblabíró unokatestvére és felesége (1829-től).

(85) ***Balog:*** (további adatokat nem találtunk).

(85) ***a' Palatinus második fija:*** Sándor (1825–1837), József főherceg és Mária Dorottya fia.

(85) [1831. febr. 28.] ***kalamárizs*** (lat., rég.): tintatartó.

(85) ***Neue Zeit*** (ném.): 'új idő'; talán az olmützi Neue Zeit c. folyóirat.

(85) ***Kassai József*** (1767–1842): római katolikus plébános, nyelvész, lexikoníró, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1832). Az Akadémián 1831-ben mutatta be szótárírói munkás-

ságát (kiadása: *Származtató, s gyökerésző magyar diák szókönyv…*, Pest, 1833–1836; második része kéziratban maradt.)

(85) ***Polycletus:*** Kis János (1770–1846) evangélikus püspök fordította le Polükleitosz (i. e. 4–3. sz.) görög történetíró művét: *Polycletus Utazása, vagy Romai Levelek de-Thais után* (2 kötet, in Felső Magyar-Országi Minerva, 1826–1833). „Az első ülésben Febr. 28d. […] Superin. Kis mutatta be a' Polyclétus Római utazását, magyarban, az kiadatott Petrovicsnak hogy adja véleményét." (KazLev, 21/5305, Kazinczy – Somosy Jánosnak, Pest, 1831. márc. [?], 515.)

(85) ***Invalidenhaus:*** a rokkant katonák ellátására épült pesti palota. A 18. század elején emelt épületet 1783-tól laktanyának használták (Károly kaszárnya). (Ma a Főpolgármesteri Hivatal épülete, Városház utca.)

(85) [1831. márc. 2.] ***Periphrasisa a' Magy. Verseknek. Károlyinak Dayka eránt:*** Dayka Gábor átjavított verseinek (*Újhelyi Dayka Gábor' Versei, Öszveszedte 's kiadta barátja Kazinczy Ferencz – Kazinczynak Poetai Berke*, Széphalom–Pest, 1813) kiadásáról lehetett szó közte és a nyomdász között. Egy kb. fél évvel korábbi levélben így írt: „Én úgy hiszem, hogy úgy a' hogy én tettem a' Dayka' Verseivel, melléjek adván a' Variánsokat, szabad." (KazLev, 21/5192, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. júl. 20., 344.) ***Periphrasis*** (gör.–lat.): körülírás.

(85) ***Kovács Zsigmond:*** (további adatokat nem találtunk).

(85) [1831. márc. 3.] ***Fáy Mózes:*** Fáy György (I.) apja.

(85) [1831. márc. 5.] ***Huszár Elek:*** kapitány, a Pesti Casino könyvtárosa (1832-ig).

(85) [1831. márc. 6.] ***Szirmay Ádám*** (1781–1848): kamarás, a hétszemélyes tábla bírája (1844).

(85) [1831. márc. 7.] ***A' Pesten és Budán megjelent könyvek Laistroma (mense Január. et Febr.) kiosztatnak vélemény adás végett:*** Kazinczy a Pesten és Budán 1831. január–februárban (lat.: ***mense Január. et Febr.***) megjelent munkák közül Szalay László *Bimbóji* c. verseskötetének és Lassu István Horatius-kiadásának ismertetését vállalta el. Kazinczy igen kritikusan nyilatkozott e kötetek felől, Lassut egyenesen eltanácsolta a munka folytatásától. (A jelentések szövegei kéziratban: MTA KIK, K 601, 3–8. Vö. KazLev, 21/5287, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. márc. 11.; uo., 21/5295, Kazinczy – az MTA-nak, Pest, 1831. márc. 21.) ***Szalay László*** (1813–1864): író, történész, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja (levelező: 1836; rendes: 1838) és titkára (1861). Kölcsey jurátusa, a centralista ellenzék egyik vezetője és a Pesti Hírlap szerkesztője (1844–1845) volt. Említett munkái: *Észrevételek a Muzarion III. és IV. kötetéről* (Pest, 1830); *Bimbók* (Pest, 1831). ***Lassu István*** (1797–1852): az udvari kancellária tisztviselője, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1833). Említett munkája: Q. *Horatius Flaccusnak ódái. A két magyar hazában lévő ifjuságnak és a római classica litteraturában gyönyörködőknek számára nemzeti nyelvén készített magyarázatokkal kiadta…* (Buda, 1829).

(85) [1831. márc. 8.] ***Stettnerhez a' Gyöngyök Apologiáját:*** utalás a Pyrker-pörre (l. fentebb); Kazinczy a válaszcikkét küldte el Stettner Györgyhöz (azaz Fenyéri Gyulához), a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjéhez.

(85) [1831. márc. 9.] ***Szalay László:*** (l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet).

(85) ***paraplü*** (fr.): esernyő.

(86) [1831. márc. 11.] ***Engel:*** talán Engel János Jakab orvos, Engel János Keresztély testvére, Cornides Zsuzsa férje.

(86) ***Dókus*** László (1785–1858): l. az 1830. ápr. 10-i jegyzetet.

(86) ***Bálintnak, Lajosnak:*** Kazinczy fiai: Kazinczy Bálint (1818–1883) és Kazinczy Lajos (1820–1849).

(86) ***Lajos Filep, Ferdinand. La Fayette:*** Kazinczy 1830. december 3-án kérte Fenyérytől, hogy V. Ferdinánd magyar király, Lajos-Filep francia király és Lafayette képeit küldje el számára (KazLev, 21/5249, Kazinczy – Zádor Györgynek [Fenyérynek], 1830. dec. 3.). ***Lajos Filep:*** XIX. Lajos (Orléans) (1773–1850) francia király (1830–1848). Marie Joseph ***La Fayette*** márki (1757–1834): francia tábornok és politikus. Az amerikai függetlenségi háború hőse, a francia forradalom idején az alkotmányos monarchia híve.

(86) [1831. márc. 14.] ***Hajós János:*** (további adatokat nem találtunk).

(86) [1831. márc. 17.] ***licitatio*** (lat.): árverés.

(86) ***Nagy Barnabásné:*** (további adatokat nem találtunk).

(86) ***Miller, von Dresden. Pozsonyban Sattlergasse, Haus Kochmeister*** (ném.): 'Miller Drezdából. Pozsonyban Szíjgyártó utca, Kochmeister ház.' ***Miller:*** további adatokat nem találtunk. ***Kochmeister*** egy pozsonyi volt gyógyszerész, aki házát kiadta (vö. KazLev, 2/438, Kazinczy – Kis Jánosnak, Regmec, 1794. márc. 17.).

(86) [1831. márc. 20.] ***Dezsőffy San[dor] Szécs. Andrásy:*** bizonyára gróf Dessewffy József, gróf Sándor Móric (1805–1878), az „ördöglovas" néven ismert arisztokrata, gróf Széchenyi István és gróf Andrásy György. (Esetleg: Dessewffy Sámuel [1768–1847], József bátyja. – VADERNA 2013, 60.)

(86) ***Gr. Bethlen Imre érkezik Pestre:*** az utalás hátteréről: „Ő Exc. Gróf Bethlen Imre, Fő Curátora az Enyedi Collégiumnak, Pestre ére Martz. 19d. – (Szegény atya megtudta a' mi Praesesünk leveléből hogy Pesten Teleki mellett jurátuskodó fija duellála a' Gróf Dezsőffy fijával, Emíllel, és hogy ez Bethlennek a' jobb hüvelykét csaknem egészen elszelte; 's repűlt Pestre, hogy fiját lássa, 's a' Palatínusnál 's Bécsben a' Császárnál a' bolond, de gavallér-tettet jóvá tegye.)" (KazLev, 21/5300, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. márc. 29., 503–504.)

(86) [1831. márc. 21.] ***Kúnné:*** gróf Kún Lászlóné Gyulai Constance, gróf Gyulai Ferenc és Kácsándy Zsuzsanna lánya.

(86) ***Ma olvastatik fel az én Recensióm a' Bimbókról:*** l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet.

(86) [1831. márc. 23.] ***Levél Kölcseyhez:*** a levél keltezése: 1831. márc. 24. (KazLev, 21/5298, Kazinczy és Szemere Pál – Kölcsey Ferenchez, Pécel, 1831. márc. 24.)

(86) [1831. márc. 24.] ***gróf Ráday Gedeonné [IV.] gróf Teleki Borbála*** (1811–1841): gróf Teleki József (1777–1817) főkormányszéki tanácsos lánya. Férje 1829-től: ***gróf Ráday Gedeon (IV.)*** (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja, gróf Ráday Pál (II.) fia. Fiuk: ***Ráday Pál (III.)*** (1830–1879).

(86) [1831. márc. 25.] ***Dercsényi:*** talán Dercsényi János (eredetileg: Weisz) (1755–1837) Zemplén vármegye főorvosa, Kazinczy húgának, Juliannának a férje (1785-től). (Vagy valamelyik gyermeke.)

(86) [1831. márc. 26.] ***Toldytól visszakapom Verseimet:*** Kazinczy két nappal korábban kérte vissza nyomtatásra szánt verseit Toldytól: „A' mi Szemerénk mostoha Fija Fáy Albert holnap csötörtökön jő ki ide Pestről. Kérem alázatosan az Urat, méltóztassék általa nekem Verseim' csomóját kiküldeni az azokra tett jegyzésekkel, hogy láthassam, azokból mit fogadhatok el." (KazLev, 21/5297, Kazinczy – Toldy Ferencnek, Pécel, 1831. márc. 24., 498.) Toldy még aznap válaszolt, de a versekhez írt megjegyzéseit nem küldte el: „Küldöm a' Tek. Úrnak a' kivánt csomót. Nem lehet eltitkolnom fájdalmamat, hogy az a' nyílt hang, mellyel észrevételeim' a' gyűjtemény' mostani állapotjáról egyik levelemben hallattam, vétkesnek találtatott. […] Jegyzéseimet ide kapcsolnom nem lehet. Azok talán szájbeli előadást kivánnak, 's ohajtom, hogy egyszer szabad legyen legalább némellyeket szóval elmondanom." (KazLev, 21/5299, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1831. márc. 24., 501.)

(86) [1831. márc. 27.] ***VASÁRNAP. lásd a' következő lapot:*** a kézirat következő, 30. lapján található az akadémikusok névsora, a 31. lapon a márc. 27-i dátum megismétlésével folytatódik a napi feljegyzés.

(87) ***Boroszló:*** Wrocław, sziléziai város (ma Lengyelország).

(87) ***Enyed*** (Alsó-Fehér vm.): Nagyenyed, ma Aiud (R).

(87) ***Palatinus:*** József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847). II. Lipót fia.

(88) ***Sz[ent] István Commendansa:*** a Szent István-rend középkeresztese (commandeur). E magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.

(88) ***7vir*** (lat.): szeptemvir; hétszemélynök, a hétszemélyes tábla bírája.

(88) ***Csaba:*** Rákoscsaba (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): ma Budapest része.

(88) ***Laffertné:*** báró Laffert Antalné Prónay Antónia, báró Prónay Gábor lánya.

(88) ***Clementisz:*** (az evangélikus predikátor özvegyéről további adatokat nem találtunk).

(88) ***Keresztúr:*** talán Bodrogkeresztúr (Zemplén vm.).

(88) [1831. márc. 28.] ***Bohus Jánosné:*** Szőgyényi Zsigmond főispáni helytartó lánya. Testvére: ***Szőgyényi László*** (1806–1893), később kancellár, Fejér vármegye főispánja, főkamarás, a főrendiház elnöke, főtárnokmester, országbíró.

(88) [1831. márc. 29.] ***Délig levelek:*** csak egy levelet ismerünk e napról: KazLev, 21/5300, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. márc. 29.

(88) ***Liptay Sándorné báró Rudnyanszki Therézia:*** (további adatokat nem találtunk).

(88) ***Ottlik Sándorné Onodi Theresia*** (1797–1875): a fia: ***Ottlik Géza*** (1830–1911) (az író Ottlik Géza nagyapja).

(88) ***Levél Rumitól, Dókustól, hazúlról:*** (a három említett levél elveszett vagy lappang).

(88) [1831. márc. 30.] ***Patay Borbála:*** gróf Wartensleben Gusztávné, Patay Pál lánya. (Férjét és apósát l. lentebb.)

(88) ***Born*** Ignác (1742–1791): mineralógus, geológus, feltaláló, több akadémia tagja, a bécsi Zur wahren Eintracht ('Igaz egyetértéshez') nevű szabadkőműves-páholy székmestere (vezetője). Kazinczy mindig nagyrabecsüléssel emlékezett meg róla (pl.: KAZINCZY, *Ignatius von Born; Pályám' Emlékezete [I.]; [Pályám emlékezete III.]; [Pályám emlékezete VI.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 64–66; 495; 598; 765–766).

(88) [1831. márc. 31.] ***Academiai Jelentés a' Szalay Bimbóji és a' Lassú Horatziusra tett Jegyzései felől:*** (l. fentebb az 1831. márc. 7-i jegyzetet.)

(88) [1831. ápr. 1.] ***Foldvárinak szóló […] Grófné levelét:*** (a két – felcserélt – levél elveszett vagy lappang).

(88) ***convert*** (lat.): boríték.

(88) ***Földvári Miklós*** (1801–1837): Pest vármegye szolgabírája. Felesége: ***Kubínyi Amália,*** Kubínyi András evangélikus egyházkerületi felügyelő lánya.

(88) [1831. ápr. 2.] ***ebédre Péteribe:*** l. KazLev, 21/5306, gr. Ráday Gedeon – Kazinczynak, Pécel, 1831. ápr. 2.

(88) ***Videfalva*** (Nógrád vm.): ma Vidiná (SZK).

(88) ***Losonc*** (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).

(88) ***Apátfalva*** (Borsod vm.): Bélapátfalva.

(89) ***Esztergályi:*** (a péteri evangélikus lelkészről további adatokat nem találtunk).

(89) ***Wartensleben Károly:*** gróf (1780–1835). Apja: gróf Wartensleben Vilmos ***(Wilhelm)*** (1734–1798) táborszernagy, a bródi és a gradiskai horvát-illír határőrezredek tábornokaként Kazinczy öccsének, Lászlónak (1763–1807) a felettese. Fia: gróf Wartensleben ***Gusztáv*** (1804–?) (NAGYIVÁN szerint a keresztneve Ágost-L.), akinek a felesége Patay Borbála ***(Borcza), Patay Pál*** és ***Pogány Zsuzsanna*** (1783–?) lánya.

(89) ***Pogány Lajos, I.*** (?–1793): Máramaros vármegyei alispán, Bereg vármegyei adminisztrátor (II. József alatt), referendárius. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Pogány Lajos (II.) és ***Zsuzsanna*** apja.

(89) ***A' templomban a' Generális és a' Generálisné 's Vay Wilhelm márvány köve:*** az 1808-ban épült gyömrői református templom falában gróf Wartensleben Vilmos generális és felesége, gróf Teleki Klára (1750–1798) emlékét Canova márvány domborműve őrzi. ***Vay Wilhelm:*** (további adatokat nem találtunk).

(89) ***Genius*** (lat.): itt: szellem.

(89) ***basrelief*** (fr.): bas-relief, féldombormű.

(89) ***Handlung. Ich handle*** (ném.): 'cselekvés, cselekszem'. [?]

(89) [1831. ápr. 3.] ***Fáy (Berczi) Albert*** (1816–?): Fáy Joanna testvére, Fáy József és Csoma Borbála fia, Szemere Pál mostohafia.

(89) [1831. ápr. 4.] ***Prónay Albert,*** báró (1801–1867): Pest vármegye főispáni helytartója, a Magyar Tudós Társaság (MTA) igazgatótanácsának tagja (1840), koronaőr, szeptemvir. Prónay Lajos fia, Sándor fogadott fia.

(89) ***Podmaniczky Károly,*** báró (1772–1833): bányatanácsos, a dunántúli evangélikus egyház felügyelője (1826-tól). A Martinovics-mozgalom kapcsán gyanúba keveredett és Bécsbe internálták, ahol orvosi, majd Selmecbányán bányászati tanulmányokat végzett. 1812-ben lemondott bá-

nyatanácsosi állásáról, ezután aszódi birtokán és Pesten élt. Báró Podmaniczky Sándor (?–1786) fia.

(90) [1831. ápr. 7–16.] ***a' gőz hajón Neszmélyig…:*** Kazinczy pannonhalmi útirajzait l. kötetünben: *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra; Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* Az utazásról összefoglalóan beszámoló levél: KazLev, 21/5315, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pannonhalma, 1831. ápr. 11.

(90) [1831. ápr. 7.] ***Sadler*** József (1791–1849): orvosdoktor, gyógyszerész, a Nemzeti Múzeum természetrajzi osztályának őre (1820-tól), a pesti egyetemen a növénytan tanára (1832-től). (Feleségéről nem találtunk adatokat.)

(90) ***Swobodáné:*** talán Swoboda Károly felesége.

(90) ***commandírozó*** (lat.): parancsnok.

(90) [1831. ápr. 11.] ***Zafiri*** (Zaffiry): egy Ugocsa vármegyei család tagja.

(90) ***Baj***: (a szolgabíróról további adatokat nem találtunk).

(90) [1831. ápr. 12.] ***Apát:*** Kovács Tamás József (1783–1841) bencés szerzetes (1803-tól), pap, győri gimnáziumi tanár, pannonhalmi tanár és a kolostor elöljárója (perjel; 1827–1829), főapát (1829–1841).

(90) [1831. ápr. 13.] ***Fájsz József*** (Faisz) (1776–1852): pannonhalmi bencés szerzetes, a tatai piarista gimnázium (ma: Eötvös József Gimnázium és Kollégium) tanára és rektora (1817–1844). (Koltai 1998.)

(90) ***Nequaszíl:*** (a professzorról további adatokat nem találtunk).

(90) [1831. ápr. 23.] ***Útamat írom:*** a *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* keletkezéstörténetét l. *241–250.*

(90) ***Fáy György, I.:*** Fáy Mózes fia, ***György (II.)*** apja. Felesége ***Puky Borbála***.

(90) [1831. ápr. 24.] ***Ambrózy György,*** báró (1807–1867): Temes vármegyei alispán (1845–1848) és követ. 1845-től báró. Ambrózy Lajos (I.) fia.

(90) [1831. ápr. 25.] ***Borcsa:*** Szemere Pálné Csoma Borbála.

(90) ***Drescher*** Frigyes: budai cenzor az 1820–30-as években.

(90) [1831. ápr. 26.] ***guerrock*** (fr.–ném.): guerre rock, egyfajta katonai öltözet.

(90) ***D'Ellevaux*** János: gróf Török Mária Zsuzsanna (1783–?) férje, Kazinczy sógora.

(90) [1831. ápr. 28.] ***Haberle*** Károly Konstantin (1764–1832): német természettudós, bölcselet- és orvosdoktor, egyetemi tanár. 1813-tól Pesten élt. A bécsi mezőgazdasági társulat (1827) és a regensburgi füvésztársaság (1828) tagja volt.

(90) [1831. ápr. 29.] ***Orczy-kert:*** a kert területét báró Orczy Lőrinc tábornok és költő vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben állt a Ludovika Akadémia ***(Ludovicea)***, a magyar katonai tisztképző főiskola, amely 1830-ban nyílt meg, habár felállítását már 1808-ban elrendelték (tervezte: Pollack Mihály, 1829).

(90) [1831. ápr. 30.] ***Elkészűl a' Typograph:*** a *Kazinczy Utja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* c. útleírásával készült el a nyomtató (l. alább az 1831. máj. 1-i jegyzetet.)

(90) ***Fáy György és Puky Borbála György fijoknak halálára:*** Kazinczy verse: *Sírvers Fáy Györgynek a György és Puky Borbála fijának. 1831.*

(91) [1831. máj. 1.] ***Schedelnél Bajza. hozzájok:*** Kazinczy a pannonhalmi útleírásában kritizálta Bajzáékat a *Conversations Lexicon*-i pör kapcsán. Az útleírásának ezt a részét olvastatta fel Bajzával: „A' nyomtató Apríl. 30d. éjjel végzé el munkáját, 's én Vasárnap reggel Szemerével eggyütt mingyárt mentem Schédelhez és Bajzához. Az utolsóbbat Schédelnél találtuk. Áltadánk a' két exemplárt nekik, 's én kértem őket, hogy az említett szakaszt olvasnák fel fenn szóval. Bajza olvasta, 's nyugalomban, mintha Algír felől olvasott volna eggy czikkelyt az Ujságlevelekből, 's elvégezvén ezt mondá, ismét hihetetlen nyugalomban: »Én felelni fogok.« – Valóságos duellánt! Irtózom az illy gonosz nyugalomtól, noha tudom, hogy ez a' nyugalom düh és nem nyugalom. – Schédel tűzbe jött, kifakadt, vádolt, hogy l. 45. hol haragom dévajságba csap által 's Árpádot *becsületes embernek* neveztem, Vörösmartyt bántom. De mind Szemere, mind én megmondánk, hogy magyarázgatni nem szabad, 's Vörösmartyra annál inkább nem, mert ők

tudják, hogy én a' Zalán' futásán tanítottam fiamnak, miben áll a' poetai beszéd' szépsége." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 537.)

(91) ***14 exemplár velint és 25 ordinariust áltveszek a' Typogrból:*** Kazinczy a pannonhalmi útleírásának példányait (lat.: ***exemplar***) vette át Landerer Lajos (1800–1854) nyomdájából. ***Velin*** (fr.): selymes, finom papír; ***ordinarius*** (rég., lat.): rendes (nyomtatópapír).

(91) ***compactor*** (lat.): könyvkötő.

(91) ***Rumy*** Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője, barátja.

(91) [1831. máj. 2.] ***az Űlésben beadom:*** „Pannonhalmi Útamat bémutattam Máj. 2d. az Academiának, 's ajándékúl a' két Előlűlőnek is, és a' Casínónak. Az nap Telekinél valánk ebéden mindnyájan. Döbr. tart mindentől a' mi tollamból foly, 's végig forgatta a' Teleki szobájában a' könyvet. Azt a' gyalázatos pert, melly a' Convers. Lexicon eránt folyt, én az ő büdös gőgjének tulajdonítom; ha ő kevélyen, és a' mint szokott gondolatlan leczkékkel nem felelt volna a' Fenyéry' kérdéseire, nem volt volna ez a' lárma. Elég volt volna Fenyérit visszacsipkedni. – Hogy Gróf D – elfelejté magát, nem lehet tagadnom." (KazLev, 21/5322, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pécel, 1831. máj. 4., 538.)

(91) [1831. máj. 3.] ***az Érseknek:*** bizonyára Rudnay Sándor esztergomi, vagy Pyrker János László egri érseknek küldött tiszteletpéldányt Kazinczy.

(91) ***Gróf Gedeonné:*** gróf Ráday Gedeonné (IV.) Teleki Borbála (l. fentebb).

(91) ***Ludány*** (Nógrád vm.): ma Ludányhalászi része; a 18. sz.-ban a Ráday és a Prónay család birtoka, nevezetessége a Ráday-kastély.

(91) [1831. máj. 6.] ***Almás*** (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): Tóalmás. Báró Prónay Sándor kb. 60 holdnyi területen itt hozta létre a Bócz-kertet.

(91) [1831. máj. 7.] ***Nádasdyné:*** gróf Nádasdy Lászlóné Ráday Anna.

(91) [1831. máj. 8.] ***Ráday László,*** gróf (1804–1868): gróf Ráday Pál (II.) fia. Említett testvérei: gróf ***Nádasdy Lászlóné Ráday Nina*** (Anna) (1794–1841); gróf ***Ráday Gedeon (IV.)*** (l. fentebb).

(91) [1831. máj. 9.] ***Rőth*** József (1779–1831): ügyvéd, csongrádi országgyűlési követ (1826), a pesti egyetem rektora (1829-től).

(91) [1831. máj. 11.] ***Schmidt:*** pesti festő.

(91) [1831. máj. 12.] ***Kún Ludovica:*** (nem találtunk további adatokat).

(91) ***Tóbi Mihály*** (Boros): péceli református lelkész (1809–1845).

(91) [1831. máj. 13.] ***a' Muzárion' szamára:*** talán az 1828–1829-es pesti utazásleírások valamelyikére vonatkozik az utalás.

(91) [1831. máj. 14., 15.] ***M. Academia historiája; M. Acad. történ.:*** Kazinczy kapcsolódó dokumentum-gyűjteményét l. fentebb. E megjegyzések és a gyűjtőmunka arra enged következtetni, hogy Kazinczy meg akarta írni a Magyar Tudós Társaság alapításának és első éveinek a történetét.

(91) [1831. máj. 16.] ***Kovács Tamás*** (?–1831): (további adatokat nem találtunk).

(91) ***Tänzer Lilla*** (?–1850 után): a neves pesti lánynevelő intézet vezetője.

(91) ***Kraynik:*** ?

(91) ***Grófné:*** vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.) báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László lánya, gróf Ráday Gedeon (IV.) és Anna anyja.

(91) ***A' Jatekszíni darabok fordít.:*** az utalás vélhetően arra vonatkozik, hogy a Magyar Tudós Társaság részletes javaslatot tett a fordítandó színművekre és a fordítás módjára is (Döbrentei Gábor – Kazinczynak, Buda, 1831. jún. 2., KazLev, 24/6191, l. még ugyanott a jegyzeteket: 749–752).

(91) ***Eckstein*** Ferenc (1769–1833): a pesti egyetem sebészet- és szülészettanára, a sebészeti klinika vezetője. Eckstein Jánosnak, a sebészet egyetemi tanárának öccse.

(91) [1831. máj. 17.] ***nankin*** (kínai): vékony, élénk színű szövet.

(91) ***Szathm.:*** (nem találtunk további adatokat).

(91) ***Tessedik*** Ferenc (1800–1844): útirajzíró, ügyvéd, a francia földrajzi társaság tagja (1827), a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1832). 1827-ben európai utazást tett gróf Apponyi Antal titkáraként. Tessedik Sámuel fia.

(91) ***Hőgyészi:*** (nem találtunk további adatokat).

(92) [1831. máj. 19., 24.] ***Dolgozom az Atlasz Papucsot; Béadom az Atlasz papucsot:*** Kazinczy az Akadémia megbízásából véleményezte Setét Imre *Bársony Cipő* c. fordítását. Kazinczy a darabbal annyira elégedetlen volt, hogy átírta. (Kazinczy bírálata, a *Bársony Cipő* és Kazinczy átdolgozása, az *Atlasz Papucs:* MTA KIK, K 601, 11–36; a bírálatot l. még KazLev, 21/5335, Kazinczy – az MTA-nak, 1831. máj. 24.)

(92) [1831. máj. 21.] ***Rhédey Lajos,*** gróf (1760 v. 1763–1831): Bihar (1807–1825) és Bereg vármegyék adminisztrátora (1825–1830). Kácsándy Teréziának, Kazinczy ifjúkori barátnéjának férje. Kazinczy egy feljegyzésében a feleség megmérgezésével vádolta.

(92) [1831. máj. 26.] ***Tivoli*** (rég.): előkelő nyaralóhely (az ókori Róma melletti Tivoli [Tibur] nevéből).

(92) ***Dessewffy Bertalan:*** (nem találtunk további adatokat).

(92) ***Tessediktől levél és könyv:*** Tessedik a pannonhalmi útirajzot megköszönve küldte viszonzásul *Utazása Franczia ország déli részeiben* (Pest, 1831) c. útirajzát (KazLev, 21/5339, Tessedik Ferenc – Kazinczynak, Buda, 1831. máj. 25.). Kazinczy a munkáról kivonatot készített az Akadémia számára.

(92) [1831. máj. 27.] ***Levél Guzmicstól:*** az említett levél elveszett vagy lappang, Kazinczy válaszából azonban kiderül, hogy középpontjában a pannonhalmi útirajz fogadtatása állt. (KazLev, 21/5341, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. máj. 27.; l. a *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* és a *Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.* keletkezéstörténeti jegyzeteit: *241–250.*)

(92) ***Bárczay Ferenc*** (1766–1836): Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy sárospataki iskolatársa, barátja.

(92) ***Kaczkovics:*** (nem találtunk további adatokat).

(92) [1831. máj. 28.] ***Jakabfalvi:*** vélhetően Jakabfalvi András abaúji táblabíró, Csoma Zsanett unokatestvére és férje (1829-től).

(92) [1831. máj. 29.] ***Palatínusnét:*** Mária Dorottya (1797–1855) württembergi hercegnő, ***József nádor*** harmadik felesége.

(92) ***Telekiné:*** vélhetően gróf Teleki Lászlóné (II.) báró Mészáros Jeanette (1784–1844), gróf Teleki József (az Akadémia elnöke) mostohaanyja.

(92) ***Marmont fr. Generális ma hagyja el Pestet:*** herceg Auguste Frédéric Louis ***Marmont*** (1774–1852) francia tábornok 1796-tól volt Napóleon tisztje, de Napóleon bukása után a szövetségesekhez pártolt. Az 1830-as júliusi forradalom idején a párizsi felkelők közé lövetett, majd elmenekült Franciaországból. „Marsal Marmont vasárnap méne el Pestről. A' bányavárosokat akarja látni. Rá fogák hogy a' Lengyelekhez szökik által, megszokván elárúlni a' szolgált ügyet. – Midőn minap a' Casinóból, vagy lóversenyből, vagy nem tudom honnan, kiment, két magyar ifju kileste hol fog mellettek elmenni, 's midőn hozzájok ért, az eggyik ezt kiáltá a' másikának: traitre, pourquoi avaz vous trahi votre meileur [!] ami? (gazember, miért árúlád el jóltevődet?) – Ő Ragúzai Herczegsége érthette hogy ez neki vala mondva. – Én kárhoztatni Marmontot mert Napoleontól elállott 's tavaly Júliusban a' csoportra lövetett, nem merném. Hogy valakit kárhoztathassunk, nagyon kell ismerni az okokat és a' környülményeket. Vannak esetek, midőn az ember nem tudja mint tegyen, mert két kötelesség conflictusba jő." (KazLev, 21/5343, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pécel, 1831. máj. 31., 570.)

(92) ***Kós Istvánné:*** (nem találtunk további adatokat).

(92) [1831. máj. 30.] ***Markos*** Mihály (1783–1846 után): ügyvéd és táblabíró.

(92) ***Grófné:*** vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.) báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László lánya, gróf Ráday Gedeon (IV.) és Anna anyja.

(92) [1831. máj. 31.] ***A' Grofné küldi a' Phigie válaszát:*** (az említett levél elveszett vagy lappang). ***Phigie:*** báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztné) (1807–?), báró Prónay Simon lánya, Kazinczy keresztlánya.

(92) [1831. jún. 1.] ***Levél a' Btheca eránt:*** Kazinczy gróf Ráday Pálnéhoz (II.) intézett levelében részletes gyakorlati tanácsokat ad a péceli Ráday-könyvtár értékesítéséhez. De előtte ezt írja: „Minekelőtte a' Bibliothéca eránt szólanék, engedje meg Nagyságod, hogy mondhassam el, mit tevék vala, ha megnyertem volna a' Bécsi Theátrum árát. […] Nem mentem volna el addig Pé-

czelről, mig Nagyságtokkal nem végzettem volna a' Bibliothéca eránt; megvettem volna azt, 's eggy részét fidei commissumként hagytam volna maradékimnak, a' többit pedig a' Pataki Collégiumnak ajándékoztam volna." (KazLev, 21/5345, Kazinczy – Gr. Ráday Pálnénak, 573.)

(93) [1831. jún. 3., 6.] ***Tessedik Ferencz Utazását kivonom / Felolvassák a' Tessedik Utazása kivonását:*** l. fentebb az 1831. máj. 26-i jegyzetet.

(93) [1831. jún. 4.] ***Eckstein:*** talán Eckstein Adolf ügyvéd.

(93) [1831. jún. 5.] ***inoculál*** (lat.): beoltat.

(93) [1831. jún. 6.] ***S[ain]t Cloud:*** Párizs peremvárosa, nevezetes kirándulóhely. A Kazinczy-hagyatékban található egy autográf rajz a táj látképéről: MTA KIK K 630, 152b.

(93) [1831. jún. 7.] ***Wurum [?]:*** talán Vurum József (1763–1838) nyitrai püspök 1827-től.

(93) ***Kubínyi Ferenc*** (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubínyi András fia, Ágoston testvére.

(93) ***Bibliai Történetek:*** Kazinczy *Szent történetek az Ó és Uj Testamentom könyvei szerint* (Sárospatak, 1831. ősz; 1825-től írta) c. gyermekeknek szánt bibliai tankönyve. (L. 1830. jan. 28-i jegyzet.)

(93) ***angaria*** (ol.): járandóság, illeték; a Magyar Tudós Társaság rendes tagjainak negyedévi fizetése.

(93) [1831. jún. 8.] ***Kraynik Imre*** (1803–1859): Kazinczy húgának, Klárának és Kraynik Józsefnek (I.) a fia, Kazinczy lányának, Eugeniának férje. Testvére: ***Kraynik László***.

(93) ***Tihanyi*** Tamás (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-tól), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834). Tihanyi Ferenc apja.

(93) ***Csapó*** Dániel (1778–1844): mezőgazdasági szakíró, Tolna vármegyei alispán (1827–1836) és országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) írnoka (1831) és levelező tagja (1832).

(93) [1831. jún. 9.] ***Sophie:*** gróf Török Sophie Antonia (1780–1842), Kazinczy felesége, gróf Török Lajos lánya.

(93) [1831. jún. 10.] ***Fáy Ferencné:*** Bernáth Anna, Bernáth Ferenc lánya.

(93) [1831. jún. 11.] ***Grófné:*** vélhetően: gróf Ráday Pálné (II.; l. fentebb).

(93), (95) [1831. jún. 12–29.] ***Isaszegnek, Besnyőnek, Domony…:*** l. Kazinczy *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírását és jegyzeteit kötetünkben.

(93) [1831. jún. 12.] ***Besnyő:*** Máriabesnyő, Gödöllőhöz tartozó puszta.

(93) ***Onody Zsigmond*** (Onadi): felesége ***Plathy Katalin*** (korábban Kubínyi Károlyné), lánya Onodi Theresia.

(93) [1831. jún. 13.] ***Adonyi:*** (a volt főszolgabíróról további adatokat nem találtunk).

(93) ***Acsa*** (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.): a Prónay család birtokközpontja, ahol a családnak kastélya is volt.

(93) ***Franyó Dániel:*** (az ügyvédről további adatokat nem találtunk).

(93) ***Nándor*** (Nógrád vm.): Magyarnándor.

(93) ***Hirgeist Leopold*** (?–1831 előtt): Hirgeist Ferenc (Kazinczy fogolytársa) és Anna (Nini, báró Prónay Simonné) apja. Báró Orczy László uradalmi alkalmazottja volt.

(93) [1831. jún. 14.] ***Gyurcsányi Gábor*** (1787–1853): Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követe (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírája lett.

(93) ***Kürtös*** (Nógrád vm.): Kürtösújfalu, ma Nová Ves (SZK).

(93) [1831. jún. 15.] ***Nagy Kűrtös*** (Nógrád vm.): ma Vel'kỳ Krtíš (SZK).

(93) ***Ambrózy Lajosné [I.] Gyürky Erzsébet:*** a férje Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás és helytartói tanácsos (lat.: ***l[o]c[um]t[enentia]lis consil[iárius]***). Gyermekei: István, Lajos (II.), György és Johanna.

(93) ***[Ambrózy?] Erzsi és Náni:*** (nem találtunk további adatokat).

(93) ***Bouton:*** (a franciatanárról nem találtunk további adatokat).

(93) ***Majthényi László, II.,*** báró (1820–1891 után): Hont vármegyei alispán (1845–1848), majd adminisztrátor és főispán, a főrendiház konzervatív politikusa, a szabadságharc alatt császári

tiszt. Apja: báró ***Majthényi Antal*** (?–1861 után) Hont vármegye alispánja és konzervatív országgyűlési követe (1825-től).

(93) [1831. jún. 16.] ***Pöstyén*** (Nyitra vm.): Pieštany (SZK).

(93) ***Pap József:*** (nem találtunk további adatokat).

(93) [1831. jún. 17.] ***Fizsi:*** báró Prónay Iphigenie Sophie (gróf Csáky Augusztné) (1807–?), báró Prónay Simon lánya, Kazinczy keresztlánya.

(93) ***Mocsári Borcsa:*** (nem találtunk további adatokat).

(93) ***Gróf Bercsényi Miklós:*** feltehetően névtévesztés, a család egyetlen élő (és egyben utolsó) tagja ekkor Bercsényi László (1781–1835), a kuruc generális Bercsényi Miklós (1665–1725) dédunokája.

(93) [1831. jún. 18.] ***Lapujtő*** (Nógrád vm.): Karancslapujtő.

(94) ***Szabó István*** (1801–1892): római katolikus plébános, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja (1839), a Kisfaludy Társaság tagja (1842). Karancskesziben volt káplán (1827–1834). Fordításai Kazinczy életében folyóiratokban, majd *Görög virágok az anthologiából* (Kassa, 1834) címen önálló kötetben is megjelentek. (A Veszprém vármegyei ***Bakony-Szent-Király***on született.) Szabó Kazinczy meghívására tett látogatást Karancslapujtőn (l. KazLev, 21/5348, Kazinczy – Szabó Istvánnak, Lapujtő, 1831. jún. 18.).

(94) [1831. jún. 19.] ***Manci:*** talán Mocsári Magdolna.

(94) ***Kapy Józsefné (II.) Szentiványi Náni*** (Anna-Mária) (1770 k.–1831 után): Szentiványi Ferenc főispán lánya.

(94) ***Baranyai Mihály*** (1768–1831 után): joggyakornok volt, amikor a Martinovics-perben 5 év börtönre ítélték. 1800 májusában szabadult.

(94) ***Fatovics István:*** táblabíró, költő, Vitkovics Mihály barátja.

(94) ***Fráter Pál*** (1808–?): Nógrád vármegyei alispán és országgyűlési követ. Idősebb Fráter Pál (?–1812) Bihar vármegyei főszolgabíró, érsemlyéni birtokos fia.

(94) ***Forgács Augustus,*** gróf: (a nógrádi aljegyzőről nem találtunk további adatokat).

(94) [1831. jún. 20.] ***Tihanyi Ferenc*** (?–1859): Nógrád vármegyei főszolgabíró (1818-tól) és alispán (1828–1836), majd a királyi, ill. a hétszemélyes tábla bírája, titkos tanácsos, Temes vármegyei főispán (1848-ig). Tihanyi Tamás fia.

(94) ***Metternich,*** Klemens Lothar, herceg (1773–1859): osztrák politikus, az 1810-es évektől a bécsi politika legfőbb irányítója, a Szent Szövetség kezdeményezője.

(94) ***Prónay János*** (1790–1844): Nógrád vármegye táblabírája és országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36) (Völgyesi/Kölcsey 2000, 320–321).

(94) ***Polignac,*** Auguste Jules Armand Marie, herceg (1780–1847): francia politikus, X. Károly kormányának vezetője, akit az 1830-as júliusi forradalom űzött el.

(94) ***Szijjártó:*** talán Szijjártó Mihály (1787 k.–1859), Nógrád vármegyei ügyvéd, táblabíró, törvényszéki ülnök.

(94) ***Kubínyi Ágoston Urhoz. hitvese Gosztonyi:*** Kubínyi Ágoston (1799–1873) természettudós, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója (1843), a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteleti (1843), majd igazgatósági (1853) tagja. Kubínyi András fia, Ferenc testvére. Felesége: ***Gosztonyi Júlia*** (1805–1832).

(94) ***oologiai*** (gör.): tojásokkal kapcsolatos.

(94) ***numismaticai*** (gör.): éremtani.

(94) ***mineralógiai*** (gör.–lat.): ásványtani.

(94) ***Brudern József,*** báró (1774–1834): műgyűjtő, Pesten és Gyöngyösön is volt gyűjteménye.

(94) ***Szélim Aga két levele:*** Szélim aga Kubínyihoz írt két levele hatására Kazinczy is felvette a kapcsolatot az agával (KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélim agának, Losonc, 1831. jún. 21.). ***Szélim aga*** (korábban ***Szőlősi***): törökké lett erdélyi magyar. (L. Kazinczy *Nógrád, Gömör, 1831.* című útleírását és jegyzeteit kötetünkben.)

(94) ***Orsova*** (Krassó-Szörény vm.): ma Orşova (R).

(94) [1831. jún. 21.] ***Podrecsány*** (Nógrád vm.): Patakalja, ma Podrečany (SZK).

(94) ***Török János*** (Szendrői) (1790 után–?): Nógrád vármegyei táblabíró, podrecsányi birtokos. Apja: ***Török András*** (?–1772) táblabíró; anyja: ***Lanzer Karolina***. Felesége: ***Holecz Carolina***,

Holecz Károly udvari tanácsos és Zólyom vármegyei alispán (1820-tól) lánya. Fiai: ***Török Sándor*** (1821–?) Nógrád vármegyei alispán (1861) és ***Béla*** (1826–?).

(94) ***a' Reform. Collég. Azután a' Lutheranus examenbe…:*** a losonci református kollégiumba és evangélikus gimnáziumba látogatott Kazinczy. A 17. században létrehozott losonci református középiskola 1831-től lett kollégium, 1833-tól pedig líceum. Az evangélikus gimnáziumot 1827-ben alapították.

(94) ***Valenti:*** (a sziráki diákról további adatokat nem találtunk).

(94) ***Szirmay András*** (1762–1811): pazdicsi birtokos. Szirmay Sándor (1704–1776) és Horváth Stansics Klára fia. Felesége: Horváth Stansics Anna, Berzeviczy Gergely unokatestvére, a Grádeczi Stansics-Horváth család birtokainak fiúsított örököse.

(94) ***Pazdics*** (Zemplén vm.): ma Pozdišovce (SZK). Főbb birtokosai: a Szirmay, a Péchy, a Szulyovszky és a Boronkay családok; itt lakott Kazinczy nagybátyja, András is.

(94) ***Kub. Ág.:*** Kubínyi Ágoston (l. fentebb a jún. 20-i jegyzetben).

(94) ***Szentiványi Bogomér*** (?–1867): szolgabíró.

(94) ***Huszár József:*** talán a Nagyváradon 1804-ben meggyilkolt báró Huszár Antal unokatestvére (*[Kazinczy Ferencz „Diáriuma"]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 201). Első felesége gróf Teleki Bora, második gróf Mikes Róza (1831 k.).

(94) ***Sréter János*** (1806–1842): Nógrád vármegyei aljegyző (1826-tól), főjegyző, alispán (1839-től), műfordító.

(94) ***Zimeskálné, Mariási Suzsanna:*** Zimeskál Gáborné.

(94) [1831. jún. 22.] ***Gácson. A' fabrikában.:*** a gróf Forgách Antal tulajdonában lévő, 1767-ben alapított gácsi posztómanufaktúra 1792-től finom posztókat is gyártott, 1800-tól részvénytársasággá alakult át, 1807-ben már 2000 bedolgozója volt (Benda 1978, 33). ***Gács*** (Nógrád vm.): ma Halič (SZK); a település mellett vár található.

(94) ***Forgács,*** gróf: (további adatokat nem találtunk).

(94) ***Fabiánfalva*** (Nógrád vm.): Fabiánka; település, ill. szabad puszta Gács közelében.

(94) ***Zsigmond:*** gróf Forgács Zsigmond (1787–?) kamarás. ***Fia:*** Forgács Kálmán (1820–?).

(94) ***Ozsgyán*** (Gömör és Kishont vm.): Osgyán, ma Ožd'any (R).

(94) ***Luzsinszky János,*** báró (1790–1857): kamarás, ezredes. Anyai ágon Szirmay-leszármazott.

(94) ***Kevy József:*** (a kapitányról további adatokat nem találtunk).

(94) ***Korponayné szül. Mázsáry:*** Korponay Gáborné Mázsáry Judit.

(94) ***Malatinszky Júlie, elvált Kirínyiné:*** Coburg ügyész második felesége (?).

(94) ***Csemniczky:*** helyesen: Csemiczky János (1788?–1840): Liptó vármegye aljegyzője, latin művek írója.

(94) ***improvisál*** (ol.): rögtönöz.

(94) ***auf der gelehrten Reise*** (ném.): 'a tanulmányi úton'.

(94) [1831. jún. 23.] ***Rima-Szombat*** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Sobota (SZK).

(94) ***Bátka*** (Gömör és Kishont vm.): ma Bátka (SZK).

(94) ***SzentKereszt*** [?]: több település neve is.

(94) [1831. jún. 24.] ***Tornalja*** (Gömör és Kishont vm.): ma Tornal'a (SZK).

(94) ***Berzsi Mihály*** (1767–?): tornaljai lelkész (1805–1838).

(94) ***Balogh Sámuel (Almási)*** (1795 v. 1796–1867): református lelkész (Sajókeszi: 1825–1832). Testvére: Balogh ***Pál*** (1794–1867) orvos, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (l. fentebb.)

(94) ***Sajókeszi*** (Gömör és Kishont vm.): ma Kesovce (SZK).

(94) ***Szontagh Ádám*** (1751 v. 1759–1840): vastermelő, mint Gömör vármegye szolgabírája, a megye evangélikus egyházának és nemzeti iskoláinak felügyelője. Kazinczy patvarista társa volt. Szontagh Gusztáv apja.

(94) ***Szontagh Gusztáv*** (1793–1858): mezőgazdasági szakíró, kritikus, filozófus, a Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező (1832), majd rendes (1839) tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. 1813-ban katona lett, harcolt a franciák ellen, 1837-ben kapitányként vonult nyugalomba. Kisfaludy Károly barátja, Szontagh Ádám fia.

(94) ***Tornaljai Károly*** (1761–1822): Kazinczy sárospataki diáktársa. Tornaljai Márton testvére.

(95) [1831. jún. 25.] ***Újházy Sámuelné Radvánszky Polyxén*** (?–1831 után): Radvánszky János lánya. 1794-től házas. Kazinczy 1788-tól ismerte, 1790 körül feleségül kívánta venni, verseiben és leveleiben a „poetai divatú" Blidli néven említette (Toldy 1987, 208). Férje: ***Újházy Sámuel***. Lánya: Újházy ***Clementíne (Draskóczy Sámuelné)*** (?–1853).

(95) ***Draskóczy Sámuel*** (1793–1843): evangélikus egyházmegyei főgondnok, 1830-ben Gömör vármegye országgyűlési követe, majd alispánja (1836–1843). Fiai: Draskóczy ***László***, ***Lőrinc*** és ***Gyula:*** (1824–1873), aki 1848-ban kapitány lett a Bocskay-huszároknál, 1865–1868-ig Gömör vármegyei országgyűlési képviselő, 1871-től Sopron vármegye főispánja.

(95) ***Ránk*** (Abaúj-Torna vm.): ma Rankovce (SZK); több híres gyógyforrása és fürdője van.

(95) ***Berzéte*** (Gömör és Kishont vm.): ma Brzotín (SZK).

(95) ***Losonczy Klári, (egykor Domokosné)****:* Losonczy József lánya.

(95) ***Máli****:* (további adatokat nem találtunk).

(95) [1831. jún. 26.] ***Tornaljai Márton****:* táblabíró (1815 k.). Kazinczy sárospataki diáktársa, Tornaljai Károly testvére. (Habár Kazinczy nőtlennek mondja, Nagyiván ismerteti a leszármazását, eszerint:) ***Antal****:* Tornaljai Márton fia, felesége: ***Losonczy Joanna***, Losonczy József lánya; ***Lucián****:* Tornaljai Márton fia, felesége: báró ***Szőrényi Amália***.

(95) ***Marichovszki***: vagy Marikovszky György (1771–1832): rozsnyói orvos (1798-tól), Gömör–Kishont vármegyei főorvos (1806-tól), a jénai ásványtani társulat tagja (1804-től); vagy ennek fia, Marikovszky Gusztáv (1806–1892), aki szintén orvos (1829-től) és megyei főorvos (1834-től).

(95) ***Szuhai József****:* Gömör vármegyei ügyész.

(95) [1831. jún. 27.] ***Szentpéter*** (Borsod vm.): Sajószentpéter.

(95) ***Losonczy József****:* Losonczy Károly fia, Joanna és Klári apja.

(95) ***Ragályi Tamás*** (1785–1849): író, szerkesztő. Borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36), alnádor, szeptemvir (1841). A Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja (1831).

(95) [1831. jún. 28.] ***Pálóczi László*** (1793–1861): ellenzéki politikus, Borsod vármegye országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36, 1839–40, 1843–44, 1848), főjegyzője, másodalispánja (1840–43). (Völgyesi/Kölcsey 2000, 289.)

(95) ***Apostol Pál*** (1787–1860): miskolci lelkész (1827–1860), a tiszáninneni református egyházkerület főjegyzője (1831) és szuperintendense (1848).

(95) ***Németh József****:* sárospataki kollégista, majd református lelkész, gróf Dessewffy József gyermekeinek egyik nevelője (Vaderna 2013, 63).

(95) [1831. jún. 29.] ***Somosy János*** (1783–1855): sárospataki professzor, könyvtáros, református lelkész.

(95) ***Kolosi József, II.*** (1783–?): zempléni jegyző, szolgabíró (1829). Kolosi József (I.) fia.

(95) [1831. jún. 30.] ***Ungvár*** (Ung vm.): ma Uzshorod (U).

(95) ***partic[ularis] congreg[atio]*** (lat.): részleges megyegyűlés.

(95) ***Emil****:* Kazinczy Emil (1811–1890), Kazinczy fia. (L. még: Kazinczy, *Pályám* 2009, 873.)

(95) [1831. jún. 30., júl. 2.] ***Zseni****:* Kazinczy Eugenia (1807–1903), Kazinczy lánya. (L. még: Kazinczy, *Pályám* 2009, 873.)

(95) ***Thalie****:* Kazinczy Thalie (1809–1863), Kazinczy lánya. (L. még: Kazinczy, *Pályám* 2009, 873.)

(95) ***Deregnyő*** (Zemplén vm.): ma Drahňov (SZK).

(95) [1831. júl. 1.] ***a' Pataki ifjuság szellyel oszlik a' Cholera miatt****:* a járványról l. fentebb. Az utalás hátteréről: „[…] a' Pataki ifjuság, kiknek ma, Júl. 10d., volt volna exemenek, félvén hogy, ha Patak elzáratik, éhen fognak meghalni, a' professorok által, már Júl. elsőjén széllyel mentek […]" (KazLev, 21/5359, Kazinczy – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1831. júl. 10., 590.)

(95) [1831. júl. 3.] ***Lajos****:* Kazinczy Lajos (1820–1849), Kazinczy fia. (L. még: Kazinczy, *Pályám* 2009, 873.)

(95) [1831. júl. 6.] ***Erdélyi Leveleim****:* Kazinczy 1816. jún. 11.–szept. 10. közötti erdélyi utazását írta meg, az első részletek már 1817–1818-ban megjelentek a Tudományos Gyűjteményben. (L. Kazinczy, *Erdélyi* 2013.)

(95) ***Kraynik Pepie****:* bizonyára Kazinczy testvérének, Kraynik Józsefné Kazinczy Klárának egyik leszármazottja (Kazinczy, *Pályám* 2009, 874).

(95) [1831. júl. 9.] ***Tamási József. Piarista Rector Úr nálam, hogy az Abauji őrök be nem eresztik:*** a kolera miatti vesztegzáron nem mehetett át Tamási. „Csak hamar azután látám, hogy a' kishídon, melly házamtól 600 lépésnyire, Zemplényt és Abaujt elválasztja, őrök állíttattak ki, 's a' bemirígylett Ujhelyből Abaujba senki nem bocsátatott. Így valánk itt minden hírek nélkül, szinte Júl. 9dikéig. Akkor jöve fel hozzám az Ujhelyi Piaristák általam nagyon szeretett rectora Tamásy Úr, 's kért, parancsoljak az őröknek, hogy őt, szekerével és embereivel eresszék által a' hídon. Elébe terjesztém, hogy én azt nem tehetem, mert az őr tőlem nem függ, 's az áltjövést más is azon jussal fogná kívánhatni. Tamásy Urnak vissza kelle menni Ujhelybe, és Gálszécs felé kerűlve ment Kékedre, a' ferdőbe, hová sokan a' mirígy előtt futottak, és a' hol, a' mint tegnap hallom, a' mirígy magát már kiütötte. Tamásy Úr akkor hoza ki nekem Ujhelyből leveleket, egyszersmind kérést Major Barthosné Asszonytól, hogy a' mi tojást és apró-marhát neki eggy Abauji barátja hozzám küldeni fog, tétessem által a' hídon, 's eggy Zemplényi lakossal küldjem be hozzá." (KazLev, 21/5369, Kazinczy – Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1831. júl. 26., 606–607.) ***Tamási József*** (Calasantius) (1780–1858): piarista áldozópap és rendfőnök, tanár, a sátoraljaújhelyi gimnázium igazgatója (1823–1835).

(95) ***Hoz leveleket Bártfaitól és Schédeltől:*** az említett levelek: KazLev, 21/5355, Toldy Ferenc – Kazinczynak, Pest, 1831. jún. 27.; uo., 21/5356, Bártfay László – Kazinczynak, Pest, 1831. jún. 27.

(95) [1831. júl. 11.] ***Nánitól levél:*** (az említett levél elveszett vagy lappang; a feladó nevét nem tudtuk megállapítani).

(95) [1831. júl. 17.] ***Nógrád és Gömör:*** Kazinczy 1831. jún. 7–29. között Szemere Pál társaságában Nógrád és Gömör vármegyékbe(n) utazott. Ezt a *Nógrád, Gömör. 1831.* c. útirajzában dolgozta fel (l. kötetünkben).

(95) [1831. júl. 18.] ***Rátkay:*** talán Rátkay Pál, felsőregmeci lakos, Abaúj vármegyei esküdt (1836), al- és főszolgabíró (1839–1842).

(95) ***Pesten történt lármát lásd itt ad 25m Jul.:*** az említett júl. 25-i szöveghelyet nem tudtuk azonosítani. Kazinczy másolatában és hagyatékában fennmaradt azonban egy ismeretlen írójú levél, amely a pesti lázadásról és a lázadás véres szétveréséről számolt be: *Háborgás Pesten, a' cholera miatt, 1831* (MTA KIK, K 624, 68a–75b).

(95) [1831. júl. 20.] ***Gróf Dessewffy József szül. 1772. Febr. 13d.….:*** gróf Dessewffy József 1771. febr. 13-án született (Kazinczy egy 1810-es levél alapján számolhatta ki rosszul a dátumot: KazLev, 7/1666, Dessewffy József – Kazinczynak, Eperjes, 1810. febr. 13. – erről és a születési év pontos meghatározásáról: Vaderna 2013, 39–40). 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegyék országgyűlési követe volt.

(95) ***Gróf Széchenyi István…:*** a Magyar Tudós Társaság alapításáról, ill. az alapítóiról, alapszabályának kidolgozóiról és tagjairól l. fentebb.

(96) ***Bohuczki:*** (a sajókirályi papról további adatokat nem találtunk).

(96) ***Sajókirályi*** (Gömör és Kishont vm.): Králik (SZK), ma Tornalja része.

(96) ***Fülek*** (Nógrád vm.): ma Fil'akovo (SZK).

(96) ***Kresznerics Ferencz…:*** az akadémikusokat felsoroló következő egy kéziratlapnyi szöveg megtöri az időrend folytonosságát.

(96) ***Máriássy:*** vélhetően Máriássy András (1759–1846) táborszernagy. 1775-től vett részt a bajor örökösödési, majd a törökök (1789) és az összes franciák elleni háborúkban. 1805-től a 60. sz. gyalogezred ezredese.

(97) ***Dervm.:*** ?

(97) ***Az Alaprajz és a' Rendtartás nyomtatásban megjelentek:*** az akadémiai szabályzat: *A magyar tudós társaság alaprajza és rendszabásai* (Pest, 1831).

(97) ***Barátim mellett felkelni…:*** e bekezdés Kazinczynak a *Conversations Lexicon*-i pör kapcsán írt leveleit idézi, vö. KazLev, 21/5328, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. máj. 12.; uo., 21/5332, Kazinczy – B. Mednyánszky Alajosnak, Pécel, 1831. máj. 17. (A *Conversations Lexicon*-i pörről: l. fentebb.)

(97) ***Die wichtigsten Schicksale der evangelischen Kirche, Augsb[urgischen]…*** (ném.): 'Az evangélikus egyház és az ágostai hitvallás legfontosabb sorsfordulói Magyarországon, az ezen or-

ságban történt első megjelenésétől az [egyház] megalapításáig és jogainak ünnepélyes törvénybeiktatásáig, 1520-tól 1608-ig, megbízható tények, különösen hiteles kéziratok alapján, vázlatos történelmi próba, Lipcse C. H. F. Hartmann-nál 1828. 294. o.' (Ford. Szép Beáta.) A könyv Doleschall Mihály Dienes (1783–1846) evangélikus lelkész munkája.

(97) ***zoll*** (ném.): hosszmérték: hüvelyk, kb. 3 cm, a láb egytized része.

(97) ***Libertas, inquit, populis…*** (lat.): 'Ama nép szabadsága, melyet királyi kormányzás reguláz, megszűnik szabadságnak lenni; annak csak árnyképét őriznéd meg, ha parancsolni akarsz.' (Lucanus, *Pharsalia III*, 145–148; Balogh Piroska fordítása és adata.) ***Lucanus***, Marcus Annaeus (39–65): római költő.

(98) ***Historischer Etni, oder chronolog…*** (ném.): 'Történelmi népek, avagy világ legfigyelemreméltóbb történéseinek időrendi áttekintése 1830-ig'.

(98) ***Gr.*** (ném.): Groschen, német váltópénz, garas.

(98) ***Tacitus. Edidit Georg. Henr. Walther. IV. T.*** (lat.): Publius Cornelius ***Tacitus*** (55?–120?) római történetíró munkájának említett kiadása: *Opera*, recensuit et commentarios suos adiecit Georg Heinrich Walhter (4 kötet [lat. ***Tomus***]; Halle, 1831).

(98) ***maj.*** (lat.): maior: nagyobb; vagyis Tacitus nagyobb művei.

(98) ***Rthlr.*** (ném.): Reichsthaler, német pénz, tallér.

(98) ***Wolf,*** Friedrich August (1759–1824): német klasszika-filológus. Említett műve: *Encyclopaedie der Philologie* (Lipcse, 1830).

(98) ***Thl.*** (ném.): Thaler: német pénz, tallér.

(98) ***Morgenstern erhabene Stellen und Lebensregeln aus den Werken v. Franklin, Lampe, Knigge, Ehrenberg*** (ném.): A. Morgenstern által szerkesztett német antológia, többek között Benjamin Franklin (1706–1790) és Adolph Knigge (1752–1796) írásaiból válogatva.

(98) ***Ráday:*** az ekkor élő és Kazinczyval kapcsolatban lévő Rádayak: gróf Ráday Gedeon (IV.) (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja; és testvére: gróf Ráday László (1804–1868). Mindketten gróf Ráday Pál (II.) fiai.

(98) ***Rof*** (Jász-Nagykun-Szolnok vm.): Tiszaroff.

(98) ***contumacionalis ház*** (lat., rég.): karantén.

(98) ***Szemere*** Pál (1785–1861): költő, kritikus, szerkesztő, Kazinczy barátja.

(98) ***Somosy*** János (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész.

(98) ***extrahál; extractus*** (lat.): kijegyzetel; kivonat, kijegyzés.

(98) ***Bárczay Mihály*** (1806–1865): szolgabíró, abaúji követ. Apja: Bárczay Ferenc (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy egykori sárospataki iskolatársa.

(98) ***[…]ks József:*** (további adatokat nem találtunk).

(98) ***Palocsay*** Tivadar, báró (1809–1835): Palocsay Ferdinánd fia.

(98) ***praetórium*** (lat.): hadiszállás.

(98) ***Radvány*** (Zólyom vm.): ma Radvaň (SZK); a Radvánszky család lakhelye és birtokközpontja volt.

(98) ***Szirmay Johanna, Szirmay Tamásné*** (1772–1831): a családfát l. Kazinczy, *Pályám* 2009, 881–882.

(98) ***[Pócsi] Elek*** (1753–1831): ungvári püspök. ***Ungvár*** (Ung vm.): ma Uzshorod (U).

(98) ***[…]zné és Máli 's Laczi:*** (további adatokat nem találtunk).

(98) ***Kézy*** Mózes (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kolerában halt meg. Kazinczy feleségének jegyzete tanúskodik arról, hogy Kazinczyt mennyire megrázta barátja halála: „Szegény aldott férjem szivére vette Profesor Kézi halálát és a' lázadásokat Cholerába eset és 2<2>1 augustba meg betegedvén 23 meghalt." („Dr. Leo gyógyszere a' Cholerában. 1831." című Kazinczy-kéziraton Török Sophie feljegyzése, MTA KIK, K 621, 120b.)

(98) ***józság eszmélet ádáz hasztalan. Fejedelem szerep:*** e szavak Verseghy Ferenc *Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mutató nyájaskodások külömbféle versnemekben* (Buda, 1806) c. munkájára utalnak. „Van e badarabb beszéd, mint az ő kedves Aglájáé? 's nem magyartalan e az ollyik ember, és a' kihez tartozik ez a' ház, és ezek a' könyvek az Úré?

Neki nem magyartalan a' ded: de az á d á z , k a m a t , sőt maga az e s z m é l e t és a' f e l e d is magyartalanok, az az, nem magyarok." (KazLev, 17/4006, Kazinczy – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1821. aug. 20., 522; vö. még: uo., 20/4769, Kazinczy – Sághy Ferencnek, Széphalom, 1827. ápr. 21.) Az 1829–1830-as önéletírásában is megfogalmazta ugyanezt Kazinczy Verseghyről: „az ádáz és eszmélet szót kitiltá a' nyelvből". (KAZINCZY, *[Pályám emlékezete V.]* = KAZINCZY, *Pályám* 2009, 707.)

(99) [1831. aug. 3.] ***Rozgonyiné:*** Rozgonyi József (1756–1823) sárospataki tanár özvegye kolerában halt meg.

(99) ***Velejtén a' nép kivonja a' VIspán Dókus László kocsiját…:*** az utalások kifejtése: „Zemplény Vármegyének új Vice Ispánya Dókus László Úr kiütvén Ujhelyben a' Cholera, Júl. első napjaiban elhagyá Ujhelyt, és oda 2 mfdnyire, Velejtén a' Gróf Szapáryné üresen álló kastélyában szálla meg a' Vármegye pénztárával. – Elterjedvén a' gonosz hír, Aug. 3d. a' parasztság beszivárgott a' kastélyba korán reggel, talán hajnal előtt, kivonta a' Vice Isp. kocsiját a' szekérszínből, 's akkor felkölték 's kényszeríték hogy mingyárt menjen tőlök, mert megölik, ha nem megyen. – Mihályiban a' szegény sorsú nemesség és parasztság útját állák dorongokkal, vas villákkal, kaszával, sarlóval, verték lovait, cselédjeit, a' sarlókkal a' kocsiba vagdaltak, de talán ruhája őrzötte, 's kényszeríték hogy menjen. – Ez történt vele Legenyén – ez Kis-Toronyán. – Végre elestveledett, 's az éj homályában bémehete Csörgőre, 's ott a' Cordonra ügyelő Kapitánynál meghált. Mihelyt a' nép megtudta ott létét, azonnal 16 paraszt körülvette a' házat, hogy ha az udvarról kilép, megölik. – A' Kapitány más nap katonai őrizet alatt küldé Ujhelybe a' V. Ispányt, hogy az úton baj ne érje." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 620.) ***Velejte*** (Zemplén vm.): ma Vel'aty (SZK). ***Dókus László*** (1785–1858): l. az 1830. ápr. 10-i jegyzetet.

(99) ***emissárius*** (lat.): titkos megbízott.

(99) ***Mihályi*** (Zemplén vm.): Felsőmihályi, ma Michalok (SZK); vagy Alsómihályi, ma Michal'any (SZK).

(99) ***Legenye*** (Zemplén vm.): ma Luhyňa (SZK).

(99) ***Toronya*** (Zemplén vm.): ma Tŕňa (SZK); Kazinczyéknak itt szőlőjük volt.

(99) ***Csörgő*** (Zemplén vm.): ma Čerhov (SZK).

(99) ***Hericz:*** bizonyára Hericz József, Kazinczy rokona (l. 1830. máj. 11-i jegyzet).

(99) [1831. aug. 4.] ***K[azinczy] László, Kozma Fer. Urral össze akadnak…:*** az utalások kifejtése: „Mingyárt más nap (Aug. 4d.) Kiszte és Ujlak helységeinkből eggy csoport nép virradatkor rá üte Gercselyben Geometra Kozma Fer. házára, ki eggyike vala a' Bismuth osztogatójinak. A' sok vas villások számában volt eggy puskás is. Az Kozmának lábán sebet ejte. Kozma kapta a' puskát és lelőtt közzűlök ö t ö t . Erre azok eltávozván, Kozma lóra kapott, és nem az úton, hanem a' hegyeken, erdőkön Ujhelybe bement, magát mint kénytelen gyilkost a' Vármegyének feladta, 's a' szokott feltételek mellett eleresztetett, 's a' Deputatio Sanitatis két Wilhelm Regementjebeli huszárt ada mellé kik haza kísérjék. – Az öcsém fija magával Kozmával szóla a' réteken, mikor ez a' két Huszár védelme alatt haza ment Ujhelyből, 's ezeket tőle tudja." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 620–621.) ***Kozma Ferenc***ről további adatokat nem találtunk. ***Kazinczy László*** (1810–1841): Kazinczy testvérének, Józsefnek a fia.

(99) ***magisterium bismuthi*** (lat.): a nitrogéncsoportba tartozó bizmut vegyülete, amelyet gyógyszerként használtak a kolera ellen.

(99) ***Kiszte*** (Zemplén vm.): ma Kysta (SZK).

(99) ***Ujlak:*** talán Abaújlak.

(99) ***Wilhelmi R[e]g[imen]t:*** a 10. huszárezred.

(99) ***Deszcsicska Commissariust Terebesen addig verték, míg az vallást teve, hogy igen is, ez méreg:*** az utalás hátteréről: „Terebes nagy helységünkben a' megvakultak megkapának eggy D e s z c s i c s k a nevű Commissariust, a' Bismuthért, és azt addig kínzák, míg az (kénytelenségből) vallást tett, hogy a' Császár és Nemesség őket méreggel akarja kiveszteni. Ehhez még ígéretet teve, hogy csak ne bántsák, mindent megvall, 's megnevezi czinkos társait. – Erre neki állottak az Uraság' Tisztjeinek, Director Tomsics Uron kezdvén le az utolsóig, 's azokat meg-

verték, megkötözték, fogva tartották. Valamelly Plebánus vagy Orosz Pap keresztet veve kezébe, 's ezt azért, hogy a' kereszt tiszteletre emlékeztesse; de az nem használt; kevésbe múlt, hogy a' Papot is főbe nem verték mivel őket fel akará világosítani, hogy a' por orvosszer, és nem méreg." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11.) ***Deszcsicska***: (a királyi biztosról további adatokat nem találtunk). ***Terebes*** (Zemplén vm.): Tőketerebes ma: Trebišov része (SZK).

(99) [1831. aug. 6.] ***Levél Szemerénétől ddi 28 Jul. Guzmicstól 27. – Rumitól 22. – Szalay Laczitól Júl. 26. és két Ujság:*** az említett levelek közül elveszett vagy lappang a Rumytól és Szalaytól érkezett levél, a többit l.: KazLev, 21/5371, Guzmics Izidor – Kazinczynak, Pannonhalma, 1831. júl. 27.; uo., 21/5372, Szemere Pálné – Kazinczynak, Pécel, 1831. júl. 28. A Szalayhoz írt válaszból kiderül, hogy Szalay egy joggyakornoki hely elnyeréséhez kérte Kazinczy segítségét, l. KazLev, 21/5382, Kazinczy – Szalay Lászlónak, Széphalom, 1831. aug. 14. ***Szemeréné***: Szemere Pálné Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858), Fáy Joanna és Albert anyja. ***Guzmics*** Izidor (1786–1839): költő, bencés szerzetes. ***Rumy*** Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy egyik legszorgalmasabb levelezője. ***Szalay László*** (1813–1864): író, történész, jogtudós.

(99) ***Hír, hogy megholt Kézy, Rozgonyiné:*** az utalás hátteréről: „A' Szabólegény inasunk testvére asztalos Patakon; most ide jött. Beszéli hogy Patakon 365 ember holt meg; ezek közt Prof. Kézy, az öreg Rozgonyiné, Nagy Ferenczné, az öreg Tóthpápai, és az öreg Boros, 's Kaszner Szolgabíró." (KazLev, 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9., 610.)

(99) [1831. aug. 6., 8.] ***Hír Ujhelyben hogy 14 krajnai falu jő Ujhely ellen […] National Garda organisálja magát:*** az utalás hátteréről: „Az lévén a' hír, hogy Varannó és Terebes tájáról XIII falu jő Ujhely felé, ölni, gyújtani, a' Megye segédre szólítá a' katonaságot. – Aug. 9d. három Compania gyalogság ment Ujhelyen keresztűl, eggy Compania pedig Kassáról, ellenek. – Aug. 10d. Ulánusok. Igy elcsendesedett minden. Azonban Ujhely a' Vármegye háza előtt 400 nemes és nem nemes lakosait feleskette, Commandantjokká Major Barthos Urat nevezte ki. Ez alá Kapitányoknak két vitézkedett Urat. 1. Hidegkövy és Körtvélyesi Kapitányt, 3. Bernáth Sámuelt és 4. Balásházit az Academicust." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 622–623.) ***Krajnai*** (rég.): ruszin, kárpátukrán. ***Organisál*** (lat.): szervez, alapít.

(99) [1831. aug. 8.] ***Barthos*** András (1767–1838): nyugalmazott őrnagy, Zemplén vármegyei táblabíró (1828), a koleralázadás idején a sátoraljaújhelyi gárda parancsnoka.

(99) ***Gróf Forgácsné, B. Meskó Antalné, Kossuth József, a' Varannai Doktor és Patikarius agyon verve – Assessor Klobusiczky alig szabadúl meg. Fiscalisa Hunyor nehezen épűl fel. – Reviczky János és Szulyovszki József agyon lőve:*** „Hogy Assessor Klobusiczky Józsefet, a' Districtuális Eperjesi Táblánál szolgál, (fija a' Borsodi Fő Ispánynak – ez pedig testvére a' Kalocsai Érseknek) megtámadák tulajdon jobbágyai, megverték, de ez megnyitatá nekik pinczéjét 's ez által elillanthata kalap és köpenyeg 's frakk nélkül, igaz. Azok elvitték 3000 fntját, ezüstjét, ruháját, tükreit, ablakait, ajtajait összetörték. […] Forgácsnét, Meskónét, a' Varannai Doctort és Patikáriust, Kossuth József fiscalist, ki Kőszegen is practizált kevés eszt. előtt, főbe verték, 's halva hagyták, Reviczky János Szolgabirót és Szulyovszki Józsefet agyon lőtték, igaznak mondják most is." (KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11., 623.) Habár Kazinczy augusztus 10-én is úgy tudta még, hogy Forgácsnét és Meskónét is meggyilkolták (l. KazLev, 21/5381, Kazinczy – Szemere Pálnak és feleségének, 1831. aug. 10.), e halálhírek tévesek voltak, és csak 14–15-én jutott hitelesebb hírekhez: „Gróf Forgácsné Varannón, és Báró Meskóné Varannó mellett, élnek, de sokat szenvedtek. – Forgácsnénak 20 eszt. olta volt eggy szakácsa, ezenfelül valamelly leányt nevelt. Ezek ketten társakat szedtek a' Grófné megtámadására. A' gonoszok fejszékkel, rudakkal törtek az ártatlan asszonyra, 's eggyik el akará vágni ujját a' gyűrűért, de eggy obsitos társok tartóztatá, 's nyugalomban vonatá le azt. – Szeghy Imre Urnak kitolák két szemeit, 's vakon vitték Báró Meskónéhoz, hogy ez iszonyodjék el, és vallja meg hol a' pénze. – Az Eperjesi Tábla Assessorára Klobusiczky Józsefre ebéd után fényes nappal törtek saját jobbágyai, elverték, elkínozták, 's megölték volna, de eggyik jobbágya el-

szökteté. Húnyor nevű Fiscálisát elverték, eggy fához kötötték, 's mezítelen, 's harmadfél nap hagyák ott éhen szomjan; eggy Erdőmester katonákat hozott kiszabadítására. […] Mernyiken Szulovszki [!] Józsefet, Asszonytestvérét, naturalis leányát, a' Luther. papot 's feleségét, a' Fő Szolgabírót Reviczky Jánost, midőn vacsoránál űltek, megtámadák, 's összekonczolák, mindössze t i z e n e g g y embert." (KazLev, 21/5384, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 15., 636–637.) Báró ***Meskó Antalné:*** Szeghy Imre anyósa. ***Kossuth József*** (?–1831): Kossuth András (II.) sárospataki főügyész fia. ***Klobusiczky József:*** az eperjesi kerületi tábla ülnöke (kb. 1814–1838), kamarás. Klobusiczky Matilde apja. ***Hunyor*** József: az eperjesi tábla jogásza. ***Reviczky János*** (?–1831): Zemplén vármegyei főszolgabíró. ***Szulyovszky József*** (?–1831): szolgabíró, a Martinovics-perben elítélt Szulyovszky Menyhért fia. ***Gróf Forgácsné:*** további adatokat nem találtunk. ***Varannó*** (Zemplén vm.): ma Vranov nad Topl'ou (SZK).

(99) ***Abara*** (Zemplén vm.): ma Oborín (SZK).

(99) [1831. aug. 9.] ***Mátyás Kassára:*** Kazinczy a lányának, Thaliának küldött levelet Kassára egy ***Mátyás*** nevű személlyel. Ebben arról tudósította, hogy a kolera megjelent Széphalmon is, de a Kazinczy család tagjai élnek, habár a fia, Lajos megbetegedett, és arról is, hogy a környező településeken mi történt. (KazLev, 21/5375, Kazinczy – Kazinczy Thaliának, Széphalom, 1831. aug. 8–9.)

(99) [1831. aug. 10.] ***Hidegkövy*** Antal: az 1831-es kolera idején kapitány.

(99) ***Bernáth Sámuel:*** az 1831-es kolera idején kapitány. Bernáth József fia.

(99) ***Balásházi János*** (1797–1857): mezőgazdasági szakíró, ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság tagja (1830). Zemplén vármegye alszolgabírája (1827–1830: lemond). Az 1831-es kolera idején kapitány volt, 1836-ban Debrecenbe költözött és Vay Ábrahám jószágigazgatója lett.

(99) ***Körtvélyesi István:*** zempléni szolgabíró, 1831-ben a koleralázadás idején kapitány.

(99) ***ulánus*** (rég.): lándzsás könnyű lovaskatona.

(99) ***compania*** (fr.–ol.): katonai század.

(100) [1831. aug. 11.] ***Má[n]yái Molnárné jó Kassáról, 's hírt hoz…:*** vö. KazLev, 21/5377, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Széphalom, 1831. aug. 8–11. ***Mánya*** (Bars vm.): ma Maňa (SZK).

(100) ***Szalánc*** (Abaúj-Torna vm.): Nagyszalánc, ma Slanec (SZK).

(100) ***Ujszálás*** (Abaúj-Torna vm.): ma Nový Salaš (SZK).

(100) ***armiroz*** (fr.): fegyverkezik, harcra készül.

(100) ***Nagysáros*** (Sáros vm.): ma Vel'kỳ Šariš (SZK).

(100) [1831. aug. 16.] ***Mikoháza 4x….:*** a számítás Kazinczy Amália és Kazinczy közötti elszámolásra vonatkozik: „Minap a' Máli Contóját hirtelenében nem jól írtam, 's az 1 fnt ezüst pénzéből 1 húszast a' levélben visszaküldöttem. A' Contó ez

küldött Máli … … … …	1 f. Conv.
Horn Úr fizetett … … …	30 xr.
nagy levél … … …… …	18
kis levél … … …… …	6
	54
visszaküldöttem … …	20
	1 f. 14 xr.

és így nem én tartozom Málinak, hanem 14 xral ő nekem." (KazLev, 21/5388, Kazinczy – Kazinczy Eugeniának, Széphalom, 1831. aug. 16. [?], 641.) ***Máli:*** Kazinczy Amália (Gencsy Pálné) (1806–?), Kazinczy testvérének, Józsefnek a lánya. ***Horn*** Ferenc (?–1846 után) kassai orvos, később Abaúj vármegye főorvosa, Kazinczy hitelezője, Horn Tóni testvére. ***Kálló:*** Nagykálló, 1875-ig Szabolcs vármegye székhelye volt.

(100) ***Levél Telekitől, hogy differálva van a' Nagy Gyűlés a' Cholera miatt:*** Teleki a Magyar Tudós Társaság ülésének elhalasztásáról értesítette Kazinczyt (KazLev, 24/6194, Teleki József – Kazinczynak, Szirák, 1831. aug. 8.).

8. jegyzetmező: Pestre. 1828.; [Pesten, 1828–1829.] [I–IV.]

6. Pestre. 1828.
7. [Pesten, 1828–1829.] [I.]
8. [Pesten, 1828–1829.] [II.]
9. [Pesten, 1828–1829.] [III.]
10. [Pesten, 1828–1829.] [IV.]

Kazinczy életeseményeiről, a Magyar Tudós Társaság alapításáról, tagjairól, alapítóiról l. *281–286*.

(101) ***Kövesd*** (Borsod vm.): Mezőkövesd.

(101) ***Gödöllői Vadas:*** Gödöllő a Grassalkovichok birtokközpontja volt, a barokk kastély 1744–1747-ben épült. Kertjében nevezetes vadaspark is volt.

(101) ***Besnyő:*** Máriabesnyő; egykor puszta, ma Gödöllő része. Grassalkovich-birtok volt. A mai máriabesnyői Nagyboldogasszony-bazilikát egy 13. századi premontrei kolostor romjain építtette Grassalkovich Antal (I.). A Grassalkovich családi kripta a templom alatt van, a templom mellé egy kapucinus kolostort is telepített Grassalkovich, a kolostor szolgálatára pedig hét házat építtetett (ma: Hétház utca).

(101) ***topolya*** (nép.): nyárfa.

(102) ***első és a' II. József által Herczeggé nevezett második Grasalkovics: Grassalkovich Antal (I.)*** (1694–1771), aki szegény nemesből Mária Terézia bizalmas híveként emelkedett báróvá, majd gróffá, és lett királyi személynök (lat.: ***personális***; 1731), kamaraelnök (1748), koronaőr (1751), nógrádi főispán és – a Neoaquistica Commissio elnökeként – az ország egyik legnagyobb birtokosa. Első felesége: Lang Erzsébet; második: Klobusiczky Krisztina; harmadik: Klobusiczky Terézia. Utóbbitól született fia: herceg ***Grassalkovich Antal (II.)*** (1734–1794), Bodrog (1759–1794) és Zólyom vármegyék főispánja (1769–1790), koronaőr (1772–1783), főlovászmester (1783–1794). Őt 1784-ben emelte hercegi rangra II. József császár.

(102) ***vincz*** (nép.): szilfa.

(102) ***eremitázs*** (fr.): ermitázs, lugas (egy főúri kertben).

(102) ***Hellász' Mythographuszai*** (gör.): az ókori Görögország mitológiaírói.

(102) ***alsóbb iskolájiban énekelgetve koldúlá ablakok alatt mindennapi élelmét…:*** „Az 1694-ben Ürményben született Grassalkovich Antal Pécsett járt iskolába, és mint a hagyomány és egyik rövid biographusa mondja, ott a ferenczes szerzetesek kegyelméből nyerte tápláltatását; minek emlékeül azon három cserép-edényt, melyben ételeit haza szokta vinni, szerénysége jeleül még unokája is mutogatá a gödöllői herczegi kastélyban." (NAGYIVÁN)

(102) ***a' Szent-István' Nagykeresztese:*** e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.

(102) ***Fessler*** Ignác Aurél (1756–1839): történetíró, egyetemi tanár, püspök. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(102) ***Saratow:*** Szaratov, Volga-parti orosz város.

(102) ***Voltaire mondat Tancrédjével: „Meg nem romlott szívnek oh melly szent a' haza." / <„Minden jól termett szív mint> lángol a' hazáért!" / *) A tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!:*** idézet Voltaire *Tancrède* c. drámájából: „À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!" (III. felvonás, 1. jelenet). Kazinczy ezt a sort ezzel az útirajzzal egy időben keletkezett *[Pályám emlékezete III.]* c. önéletírásában is idézi, a fogságának egy 30 évvel korábbi eseménye kapcsán: „Mi kedves vala nekem e' földön [Csehországban] szóllhatni Orczy József felől, 's olly híreket hallani, mellyek hozzám nem férhettek! Az általtás visszatett honomba, mellyet most már ötven kilencz holnap olta nem láttam. Mert –

Minden jól termett szív mint lángol a' hazáért!" (KAZINCZY, *Pályám* 2009, 659.) A Voltaire-idézet törölt változata tehát megegyezik az önéletírás sorával. (A *Nógrád, Gömör, 1831.* című útirajzában is idézi Kazinczy.)

(102) ***Aszód:*** a Podmaniczky család birtokközpontja volt, itt áll a család két kastélya.

(102) ***a' Predikátor' házánál, született […] eggy férfi:*** azaz Kazinczy barátja, Hajnóczy József (1750–1795) jogtudós, a Martinovics-mozgalom egyik kivégzett vezetője. Szabadkőműves. Magántitkár volt gróf Forgács Miklós (1774–1778) és gróf Széchényi Ferenc mellett, az utóbbi támogatásával Szerém vármegyei alispán (1786-tól II. József haláláig), majd magyar kamarai tisztviselő lett (1792-től). II. József rendeleteinek visszavonása után le kellett mondania hivatalairól. Apja Hajnóczy Sámuel aszódi evangélikus lelkész volt.

(103) ***a' miolta az a' Szép és Jó Györgyén lakott:*** Tápiógyörgye a Prónay család birtoka volt, a „szép és jó": Hirgeist Anna (Ninon) (1783–1825), Kazinczy fogolytársának, Hirgeist Ferencnek a húga. Kazinczy 1795-ben, budai fogságában látta először: „Felvirúlva Nini volt legszebb rózsája Pestnek és Budának. […] Tettetett nyugalomban menék a' gyermek felé, de nyelvem rebege. Eggy pár esztendővel később értette volna, melly zajgást rejt e' nyugalom." (Kazinczy, *[Pályám emlékezete III.]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 647.) 1802-ben hozzáment báró Prónay Simonhoz, de Kazinczyhoz (és később Kazinczy feleségéhez) fűződő barátsága megmaradt. (L. alább ***a' Margit' árnyékos szigetét…*** jegyzetet.)

(103) ***A' nagy Királyné által, ittléte emlékére (176):*** Mária Terézia 1751-ben három napot töltött Gödöllőn Grassalkovich Antalnál.

(103) ***vártaház*** (rég.): őrház.

(103) ***harmadik Grasalkovics:*** herceg Grassalkovich Antal (III.) (1771–1841) kamarás, titkos tanácsos, Csongrád vármegye főispánja. Felesége: herceg Eszterházy Mária Leopoldina.

(103) ***Metropolisz:*** nagyváros: Pest.

(103), (121), (132) ***Péczel***: a Rádayak birtokközpontja és Szemere Pál lakhelye volt; Kazinczy mind a Ráday-kastélyban, mind Szemere otthonában többször megfordult. (L. még lentebb.)

(103) ***Gróf Festetics János*** (1763–1844): a keszthelyi Festetics György öccse, a Pest környéki rákosi mezők birtokosa.

(103) ***Rákos:*** a rákosi pusztán fekvő Festetics-kastély az egykori Szentmihályon volt, a település 1902-től Rákosszentmihály, ma Budapest része; a kastély a mai Kerepesi út mellett van. (Szentes 1970. – Az adatra Mohay Borbála és Vaderna Gábor hívta fel a figyelmet.)

(103) ***Observatóriumot a' Szent-Gellér' hegye' ormán:*** a budai Gellért-hegyen 1815-ben adták át a csillagdát. Az Uraniae nevű obszervatórium az 1849-es ostromban semmisült meg, helyén ma a Citadella áll.

(103) ***Orczy-kert:*** a kert területét báró Orczy Lőrinc vásárolta meg 1783-ban, majd fiai, József és László megbízásából készült el Bernhard Petri tervei alapján 1794 és 1800 között a kert, amelyet aztán Pest városának ajándékoztak. A kertben álló Ludovika Akadémiát (Ludovicea) 1829-ben tervezte Pollack Mihály.

(103) ***a' vadon bérczet, hova Gróf Mailáth János Collínt kivivé, és a' mellyet osztán Collín eggy Ódájával teve nevezetessé:*** gróf ***Mailáth János*** (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus, Kazinczy barátja. Heinrich Josef von ***Collin*** (1771–1811) osztrák drámaíró, költő 1810-ben járt Pesten és Budán. Említett műve: *An M.,* erről Kazinczy: „Ennek a' Gróf Mailáthnak nevét én legelébb Collinnak Versei közt olvastam; Collin ehhez intéze egy mysticus Ódát, mellyben hazaszeretet, azaz Antigallizmus, és Vallásosság egymásba folynak." (KazLev, 23/5817, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak, 1817. aug. 25., 253.)

(103) ***a' Margit' árnyékos szigetét, 's ezer képzeletek, ezer édes és keserű emlékezetek:*** a fentebb említett „szép és jó" Hirgeist Annával való találkozására utalt Kazinczy. 1800-ban osztrák területről Munkács várába szállították a fogoly Kazinczyt és társait, ezen az úton kötöttek ki a Margitszigeten. Kazinczy – a *Fogságom naplója* szerint – egy újonccal üzent Pestre, hogy Nini és apja jöjjenek ki meglátogatni a szintén fogoly Hirgeist Ferencet: „Komáromban Lohrmiller egy megszökött kalmárlegénykét engagiroza katonai szolgálatot venni, 's ennek én örültem meg, ki már ekkor gondolkoztam, mint izenjek majd Ninihez Pesten. […] Kiköténk a' Margitszigeten, 's az engagirozott katonácska bement a' városba." (Kazinczy, *Fogságom' Naplója* = Kazinczy, *Fogságom* 2011, 126–127.) A találkozást önéletírásai mellett egy 1811. máj. 6-án írt verse is megörökítette: *A Margit-szigetén. 1800. Július' 30d. [Szompolygva tértem félre…].* A jelen kötetben közölt pannonhalmi útirajzokban is írt a margitszigeti emlékről, l. 140, 157; a jegyzetek között idézve a *[Pályám emlékezete III.]* jelenete: *362.*

(103) ***a' fogadómban:*** a fogadó nevét nem adta meg Kazinczy, Csordás Lajos szerint „talán a Zrínyiben, a mai Astoria helyén" (Csordás 2009).

(103) ***fiaker*** (fr., rég.): bérkocsi.

(103) ***dialekt*** (gör.–lat.): nyelvjárás, kiejtés.

(103) ***a' Magyar Theátrum' számára megvett telek:*** a telek „a' Szépúcza' nyugot éjszaki szegletében", tehát a mai belvárosi ***Szép*** és a Kossuth Lajos (akkor: ***Hatvani***) utca sarkán volt (Kazinczy, *[Pályám emlékezete III.]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 619). Kultsár István sürgetésére már 1814-ben eldöntötte a Pest vármegyei közgyűlés, hogy telket vásárol a Magyar Theatrum számára, amit országos gyűjtés révén meg is vettek. 1828-ban azonban anyagi nehézségek miatt a vármegyei közgyűlés kénytelen volt azt Cziráky grófnak eladni: „[…] gr. Cziráky Antal országbíró 45 000 váltóforintot ajánlott a telekért, azaz többet, mint amennyi eredeti vételára (43 772 váltóforint 22 6/8 krajcár) volt." (Kerényi 2002, 108–118.)

(104) ***Szentgyörgyi-Horvát József:*** a Horváth-kert tulajdonosa, Pest grátiszpolgára (1821) (Horváth 1996, 116). Csordás Lajos cikke szerint „a Horváth-ház […], amely 1815-ben, amikor [Kazinczy] utoljára erre járt, még nem volt ott (1817-ben épült fel). Ezen a sarkon egy fogadó állt régebben, az Arany Csillag, s az a hír járta, hogy a Nemzeti Múzeumot építik majd a fogadó helyére. De aztán találtak alkalmasabb telket: az Országúton (vagyis a mai Múzeum körúton). Ide pedig szentgyörgyi Horváth József kamarás felépíttette azt a bérházat, amely néhány év múlva helyet ad Landerer és Heckenast sajtógépeinek […]." (Csordás 2009.)

(104) ***a' telek 's ezen ház közt nyitott úczát:*** a Szép utcát 1812-ben nyitották meg (Schmall 1906, 122).

(104) ***fronton*** (lat.): homlokzat.

(104) ***Franciscánusok:*** ferences szerzetesek; a Belvárosi Ferences-templom a mai Ferenciek terén.

(104), (133) ***Cúria:*** a Magyar Királyi Kúria épülete a mai Curia utca és Ferenciek tere sarkán állt.

(104), (122), (126), (131) ***Jankowich / Jankovics Miklós*** (Jankovich) (1773–1846): földbirtokos, műgyűjtő, történetíró. ***Háza*** az Urak utcáján, a mai „Petőfi Sándor utca 1. helyén állt a sarkon" (Csordás 2009). (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(122), (126), (131) ***Kézíratainak szobájában leszek szállva / ő engem Kézíratainak szobájába készűle szállítani:*** a vonatkozó levélrészlet: „Lakhelyűl, a' mint már meg írtam, Kéziratim – a' legbetsessebb kintseim – szekrénnyét rendeltem, hogy a' Magyar Litteratura Veteranussát, Tudós Őseink Árnyéka környűl vévén, kénnyére légyen az, mikor ezekkel, mikor az Élőkkel változtatva társalkodjon." (KazLev, 20/4871, Jankovich Miklós – Kazinczynak, Pest, 1827. dec. 15., 425.)

(104) ***Báró Brúdern József*** (1774–1834): földbirtokos, műgyűjtő, a pesti Párizsi udvart magába foglaló palota építője. A morva származású Brudern család 1791-ben nyert honfiúsítást.

(104) ***a' Párizsi-úczát, melly a' Brúdern-házon keresztűl, az Urak' úczájából a' Kígyó-úczába viszen:*** a mai Ferenciek terén állt a Brudern-ház „Párizsi udvara", amely a mai Petőfi Sándor utcából ***(Urak utcája)*** vezetett a Kígyó utcába: „ezen utcza ugyan nem közterület, hanem a Brudern bárótól párisi mintára épített bazárépület átjárója" volt (Schmall 1906, 119). A mai Brudern-ház helyén állt tehát Brudern József 1817-ben Pollack Mihály tervei alapján építtetett háza, a „Párizsi ház", amelynek belső udvarán egy fedett üzletsor volt.

(104) ***linea*** (lat.): vonal.

(104) ***öl*** (rég.): hosszmérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.

(104) ***a' három emeletű Horváth Nepomuké:*** gróf Horváth Nepomuk János (1774–1847) lovas őrnagy. „A ház beazonosításához elő kell venni az 1829-es Adressbuchot, s valóban benne találjuk *Horváth Nepomuk* házát 431. szám alatt a Herrengassén [az Urak utcájában – O. L.], amely a mai Petőfi Sándor utca 6.-nak felel meg. A mai Katona József Színház helye." (Csordás 2009.)

(104) ***A' Szerviták' klastroma és kertje:*** a 'Szűz Mária szolgái' szerzetesrend pesti kolostora a mai Szervita téren.

(104) ***VI. Károly*** (Habsburg) (1685–1740): német-római császár (1711–1740), spanyol király (1706–1714) és III. Károly néven magyar király. Mária Terézia apja.

(104) ***Fischer von Erlach rajzolatja szerint épűlt Invalidus-házat, melly most nem az többé:*** Invalidenhaus: a rokkant katonák ellátására épült palota. A 18. század elején emelt palotában a

főhomlokzatra merőleges belső szárnyban kapott helyet a templom nagyságú kápolna. 1783-tól laktanyának használták (Károly-kaszárnya), ma a Főpolgármesteri Hivatal található benne (ma: Városház utca). Az épület tervezője Anton Erhard Martinelli (1684 k.–1747) olasz származású bécsi udvari építész volt, Joseph Emanuel Fischer von Erlach (1693–1742) császári főépítész mint hivatali elöljárója vehetett részt a tervezésben. (MÉL, Martinelli szócikk.)

(104) ***Váczi-úcza:*** ma is Váci utca a Belvárosban, itt volt a Rádayak pesti háza.

(104) ***Nagy-Hídúcza:*** a mai Deák Ferenc utca.

(104) ***kerítése' falain:*** a városfalon. Városrendezési okokból II. József idején kezdték elbontani a Pest növekedését akadályozó régi falat.

(104) ***Theátrum:*** a mai Vörösmarty téren állt a Német Színház épülete (1812–1849).

(104) ***Magyar-Király:*** szálló, 1814-ben nyílt meg (1937-ig állt).

(104) ***Maria-Dorothea úcza:*** a mai Dorottya utca. Az utca névadója: Mária Dorottya (1797–1855), württembergi hercegnő, ***József nádor*** harmadik felesége.

(105) ***Vurum-udvar:*** Wurm-udvar, Wurm-ház; Wurm János vaskereskedő eredetileg kétemeletes háza 1822-ben készült el (Dorottya utca 6. sz.).

(105) ***Vógel-ház:*** Vogel Sebestyén Antal (1779–1837) asztalosmester és bútorgyáros háza és gyára (1826-tól), 1827-ben a Nemzeti Casino itt ülésezett. Ma a Pénzügyminisztérium áll a helyén (Dorottya utca 5. sz.). (MÉL; Csordás 2009.)

(105) ***a' József-név, mellyet a' Nádor is, nagybátyja is viselt:*** József (1776–1847) Habsburg-főherceg, magyar nádor (1796–1847); nagybátyja II. József (1741–1790) német-római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790).

(105) ***Börse:*** 1826–1830 között épült a Duna-parton Hild József tervei alapján a Pesti Kereskedelmi Csarnok (Lloyd-palota, Kereskedők Háza). Az épület földszintjén kávéház volt, az első emeletén a gróf Széchenyi István alapította Casino, a másodikon a kereskedők kaszinója, a börze. (A II. világháború után lebontották, ma az Atryum Hyatt szálloda áll a helyén.)

(105) ***A' Börsével általellenben eggy új négyszeg:*** a mai Széchenyi István tér.

(105), (133) ***Dunaferdő:*** a Diana fürdő néven ismert fürdő- és lakóépület 1823-ban épült ***Hild*** József (1789–1867) építész (gör.: ***architectus***) tervei alapján. 1827 körül az első emeleti fogadóban lakott Széchenyi István. Ma a Belügyminisztérium épülete.

(105) ***Lövőhely:*** az 1824-ben épült Lövölde, amely „a Kálvin téri templommal szemben terpeszkedett a mai Vámház körút mentén, a Királyi Pál utca és a Fővám tér között". (Csordás 2009.)

(105) ***dóriai-rendű […] oszlop:*** görög dór oszlop.

(105) ***három fejdelmeink, József, Leopold, Ferencz:*** II. József, II. Lipót, I. (II.) Ferenc császár és király.

(105) ***Mátyás […] 's derék fijától:*** Hunyadi Mátyás (1443–1490) magyar király (1458–1490) és házasságon kívül született fia, Corvin János (1473–1504).

(105), (122), (128), (131) ***Szemere […] kért, kényszerített, erővel élt, maradjak nála / Szemere elfoga:*** Szemere ösztönzéséről l. a fenti jegyzetet. Kazinczy e szöveggel (közel) egy időben írt önéletírásaiban, a *Pályám emlékezetei*ben hasonlóképpen írt Szemere Pál ösztönzéséről: „Elijedék midőn Szemere megszóllíta, kére, kényszeríte, hogy a' miket magam és dolgaim felől pályatársainknak elmondani mindenkor készen találа, mondanám-el egész Közönségünknek; azok, bár apróságoknak tetszenek, érdemlik a' tudást, mert festik emelkedésünket és a' múlt kort, 's némelly hamis vagy hibás hírek csak így fognak elnémulni." (Kazinczy, *Pályám' Emlékezete [I.]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 496–497; ugyanitt megadva kapcsolódó szövegrészletek.)

(105), (122), (126), (131) ***Szemere*** (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatúra (1826; 1827. dec. után a címe: ***Muzárion***) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja. (L. az MTT tagjainál, *281–286*; vö. még: *Szövegforrás* és *Keletkezés: 236–241;* ***Pécel:*** l. alább.)

(105) ***Jankowichnál eggy levelkém mente-ki:*** KazLev, 23/5897, Kazinczy – Jankovich Miklósnak, Pest, 1828. febr. 17.; l. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. február 17–20-i bejegyzéseit. Jankovich Miklós és Szemere Pál egyaránt meghívta Kazinczyt: „Én Januáriusban Pesten leszek. Jankowich Miklós már tavaly vendégének híva-meg, de én inkább Szemeréhez ígérkezém. Most ismét meghíva, hogy Pesti három házainak eggyikében végyek szállást. Ez a' jóság

meghatott; készebb valék ellenni a' Szemere társasága nélkül, mint hálátlanság' gyanujába esni." (KazLev, 20/4869, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, h. n., 1827. dec. 13., 420.)

(106) ***Trattner*** Mátyás (1745–1828): nyomdász és könyvkereskedő. Fia, ifjabb Trattner János Tamás nagykorúsága előtt és halála után volt a Trattner-nyomda vezetője.

(106), (126), (132) ***Toldy*** Ferenc (eredetileg: Schedel Ferenc) (1805–1875): irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár. Az említett „***Poetai Kézi-Könyve***" a szerzői életrajzokat is tartalmazó magyar költészeti antológiája: *Handbuch der ungrischen Poesie* (2 kötet, Pest–Bécs, 1828). (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106), (126), (132) ***Vörösmarty*** Mihály (1800–1855): költő, drámaíró. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106), (126), (132) ***Fenyéri*** Gyula (eredetileg: Stettner György, 1848-tól: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106), (126), (132) ***Fáyéban, eggy Kazinczy' leány' unokájáében / Fáy András […] Kazinczy leány' dédunokáját / Fáy Andrást, és […] Lászlót […] dédunokájit eggy Kazinczy-leánynak:*** Kazinczy első levelei egyikében írt Fáynak a rokonságukról: „Tudja e azt Uram Öcsém, hogy az Uram Öcsém ereiben is foly Kazinczy-vér? – – Igen is, édes Uram Öcsém! Kazinczy Péter Rákóczy Györgynek az idejében már utolsó férfi vala familiájában, 's megkapattatván a' Német Katonák által, három izben váltotta-meg fejét és szabadságát pénzfizetéssel. Utolszor még vallásával is kéntelen volt megváltani. Akkor osztán Királyi Tábla Birájává tétetett, sőt továbbá osztán Protonotáriussá is, de még a' később hivatalba belé léphetett volna, megholt. Ennek eggy fija maradt, András, és két leánya, Desőffiné és Tusainé. Tusai tette a' sógorát ismét Kálvinistává, 's igy a' Pápistaság bennünk gyökeret nem verhete. – – Uram Öcsém, reménylem, gyönyörködve fog itt megismerkedni talán addig is amit tudott Eleiről, kiket én ugyan religiosus tisztelettel tisztelek. A' rokonság kössen öszve bennünket, még szorsbban, ha lehetséges, mint a' Szépnek szeretete. Én az Uram Öcsém' barátságát cultiválni fogom." (KazLev, 23/5738, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1808. jan. 21., 146–147.) Kazinczy dédapjának, Andrásnak, két lánytestvére Tussay Mártonné Kazinczy Anna és Dessewffy Ádámné Kazinczy Erzsébet (1659–?) volt. A Fáy-családfán több Tussay és Dessewffy-lány található, de a nagy- és dédszülői foknál távolabb, és egyenes vonali leszármazás sem ismert (Kazinczy, *Pályám* 2009, 872; Nagyiván). ***Fáy László*** Fáy András testvére, zeneszerző.

(106), (122), (126), (132) ***Kisfaludy Károly*** (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő és rézkarcoló, szerkesztő. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106) ***granadíros*** (rég.): gránátos, magas termetűekből válogatott gyalogos katona.

(106), (126), (132) ***Bajza*** József (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106), (126), (132) ***Bártfay*** László (1797–1858): író, naplóíró, irodalomszervező. Otthona a pesti Károlyi-palotában az irodalmi élet fontos helyszíne volt. ***Felesége:*** Mauks ***Jozefina*** (1794–1860), korábban Gosztonyi Istvánné. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106) ***Szemerét születése' napján vacsorájához várá:*** 1828. február 19-én volt Szemere Pál születésnapja, l. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit.

(106) ***A' Zalán' Éneklője:*** Vörösmarty Mihály.

(106) ***Himfy:*** Kisfaludy Sándor (írói neve: Himfy) (1772–1844) író, költő, katonatiszt. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106) ***scandált sorok*** (lat.): időmértékes sorok.

(106) ***rhythmusz:*** ritmus.

(106) ***naturalista:*** itt: született tehetség.

(106) ***Szobája tele van Vészeivel, a' Lutherbourg' ízlésében:*** vagyis a korban divatos viharábrázolásokkal. Philip James de ***Loutherbourg*** (1740–1812) angol–francia festő volt. Kisfaludy Károly legismertebb *Vész* c. olajfestménye Claude-Joseph Vernet (1714–1789) népszerű francia tájképfestő *Tempête* festménye nyomán készült.

(106) ***Báró Prónay Sándor*** (1760–1839): az evangélikus egyház első egyetemes felügyelője (1819–1839), királyi kamarás. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106) ***Koronaőr Teleki:*** gróf Teleki József (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr. 1767-től az erdélyi királyi tábla bírája, békési adminisztrátor (1782), majd ugocsai főispán (1782–

1796), 1787-től pécsi tankerületi főigazgató, a dunamelléki református egyházkerület főgondnoka, 1790/91-ben országgyűlési követ, 1792-től titkos tanácsos, 1795-től koronaőr. Prónay Sándorné Teleki Jeanett apja.

(106) ***Báró Prónay László*** (1734–1808): az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a besztercebányai kerület biztosa, majd nógrádi al- és csanádi főispán (1790–1808). Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse.

(106) ***Ráday Pálné***, grófné: báró Prónay Ágnes (1773–1844). Báró Prónay László lánya, Sándor testvére. Férje: gróf Ráday Pál (1768–1827), az eperjesi kerületi tábla bírája, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka, aki Kazinczyval 1790-ben egy magyar színjátszó társaságot szervezett (sikertelenül).

(106), (126), (129) ***Horvát / Horvát István*** (1784–1846): történész, nyelvész, egyetemi tanár. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet híve. Schwartner ellen írt műve: *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás, hires Magyar Királyoknak Védelmeztetések, a' Nemzeti Nyelv ügyében. Tekintetes Tudós Schwartner Márton Úr vádjai és Költeményei ellen; irta Horvát István T. N. Fejérvármegyének Tábla Birája* (Pest, 1815.) A *[Pesten, 1828–1829.] [III.]* Horvátról szóló szövegrészéhez nagyon hasonló témájú és kidolgozású Kazinczy egy autográf fogalmazványa (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 37 <ez a *[Pesten, 1828–1829.] [I.]* lelőhelye>, 125–128), amely egy levél részeként megjelent: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(126), (129) ***huszonhat évek/esztendő olta […] még akkor iskolájiban láttam:*** az első találkozásukat több helyen is megírta Kazinczy, például egy Helmeczynek szóló levélben is: „[…] Horvát István [1803.] Jún. 16 és 17 között szobámba hála: feljegyzém, melly igen sajnálom, hogy némelly jóknak intése – hogy féljek a' titkos Polizeytól, melly még barátimat 's dolgozó társaimat is hozzám és reám küldheti – sem ez eránt sem Révai eránt nem mutattam egész bízodalmat! Kipótolhatatlan örömektől fosztottak-meg!" (KazLev, 10/2267, Kazinczy – Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1812. ápr. 2., 5–6.)

(126), (129) ***Révai*** Miklós (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. 1783–1784 között a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztője. Mint a nyelvtörténeti módszer úttörőjét és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Révai 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára volt.

(126), (129) ***Révainak […] őtet kérte ki, annak jutalmául a' mit egész éltében teve, tanító székében követőjéül / Révainak […] kérte ki, életének már utolsó órájiban, követőjéül a' tanítói székben:*** Révai Miklós 1807. március 17-én írt levelében kérte Ürményi József országbírót, hogy az egyetemi katedrán helyettesének és majd utódjának Horvát Istvánt neveztesse ki az egyetem vezetése által. E levelet Vitkovics Mihály másolta le Horvát Istvántól és küldte el Kazinczynak 1809. szeptember 25-én (KazLev, 6/1554). A KazLev ezt a levélmásolatot Kazinczy válaszlevele után közli, mivel az MTAK KIK, Tört. Lev. 4r. 133 jelzetű lelőhelyen is így található: KazLev, 7/1579, Kazinczy – Vitkovics Mihálynak, Széphalom, 1809. november 10. Révai katedrájára 1808-tól Czinke Ferenc (1761–1835) került, aki Kazinczy nyelvi nézeteit kritizálta: „végezetül, az, általjában, tiszta magyarság, mellyet Mi, nem Szép-Halmon tanultunk". (Tudományos Gyűjtemény, 1817/2, 122.)

(126), (129) ***diplomatika / diplomatica*** (gör.): oklevéltan.

(129) ***Schwartner*** Márton (1759–1823): statisztikus, 1788-tól a pesti egyetemen a diplomatika és heraldika tanára, egyetemi könyvtárnok. Több kiadást megért műve: *Statistik des Königreichs Ungarn* (Pest, 1798).

(129) ***tűzzel, egész maga elszánásával támadta meg:*** Horvát és Schwartner vitájáról egy „CZ." monogramú cikket közölt Szemere a Muzárionban, talán Kazinczytól: *Horvát István tűzzel támadá meg Schwartnert… [Jellemkép]* (1833/1, 2–3.)

(126), (130) ***Ádám törzsatyánk m a g y a r volt / Isten m a g y a r t teremte az első emberben:*** Horvát István a *Rajzolatok a magyar nemzet legrégiebb történeteiből* (Pest, 1825) c. könyvében állította, hogy az Ádám név az 'átadám' (ti. az almát Évának) szóból ered. A Biblia nemzeti nyelv felőli

értelmezésének nemzetközi hagyománya volt, Halász Ignác tanulmánya holland, svéd, dán, baszk és perzsa nyelven 'megszólaló' Ádámokra hoz példákat (Halász 1903, 19–20).

(126), (130) ***recensens*** (lat.): kritikus.

(130) ***syntheticai út*** (gör.): a részek, részletek összekapcsolásán alapuló logikai módszer.

(126), (130) ***analyticai úton*** (gör.): elemezve.

(127), (130) ***Báró Podmaniczky József*** (1756–1823): főispán, királyi tanácsos és kamarás. Az 1790/91-es országgyűlésen a reformok támogatója, a tanulmányi bizottság tagja, Bács-Bodrog vármegye főispánja (1802–1823), a bécsi udvar párizsi tárgyalóbiztosa (1815–1817). (A Skóciára ***[Scótia]*** vonatkozó kérdésre nem találtunk adatot.)

(130) ***etymologia' útján*** (gör.): a szó eredetét vizsgáló módszer.

(130) ***philologia*** (gör.): filológia, írott szövegek tanulmányozásának és megértésének módszere, ill. tudománya.

(127), (130) ***tribunál*** (ném.): bíróság.

(130) ***a' mit Horvát itt monda a' Kaján szó felől:*** Horvát István *A' kaján magyar szóról a' teremtés könyvéből* (Muzárion. Élet és Literatúra, 1829/4, 323–352; különlenyomat is) című tanulmányában a bibliai Kain nevéből származtatta – a mai nyelvtörténeti szakirodalommal összhangban – a 'kaján' szót.

(130) ***Otrokocsi*** Fóris Ferenc (1648–1718): református lelkész és nyelvész. Az ellenreformáció idején gályarabságot szenvedett (1675–1676). A magyar és a zsidó nép rokonságát állító történelmi és nyelvészeti munkássága miatt bírálta Kazinczy.

(130) ***Kalmár*** György (1726–1783 után): költő, nyelvész. Debrecenben, majd 1749-től Oxfordban tanult. Keleti nyelvek kutatójaként több közel-keleti utazást tett.

(130) ***szidalmazóját […] tiszttársúl ajánlá maga mellé:*** Kazinczy e Horvát Istvánról szóló szövegrészhez hasonló autográf fogalmazványában azonosítja a „szidalmazó"-t: „ön mozdúltából, a' gondolatlan bántónak híre nélkül, még tiszttársáúl is ajánlani <'s a' nemes derék ifjainkat fénybe juttatni> (Endlicher) […]." (DRE RL, Szemere-tár, X. K., 127–128; kiadása: KazLev, 24/6160, Kazinczy – Szentmiklóssy Alajosnak [?], Pest, 1829. április 26., 313–315.) Eszerint tehát: Endlicher István László (1804–1849), aki a papi pályát otthagyva 1828-tól a bécsi udvari könyvtárban dolgozott, később neves botanikus és bécsi egyetemi tanár lett. 1826 után foglalkozott magyar történelmi forrásokkal.

(106), (122), (126), (132) ***Vitkovics*** Mihály (1778–1829): ügyvéd, költő, író, műfordító. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

(106) ***a' Francziák Egyiptusban mint dechiffrírozák a' Hieroglyph írást:*** Bonaparte Napóleon 1798–1799-es egyiptomi hadjáratát elkísérő tudósok kezdték el a hieroglifák megfejtését.

(106) ***dechiffríroz*** (fr.–ném.): kibetűz, megfejt.

(106) ***A' Rozettei kapu felett hieroglyphi, coptusi, és görög betűkben vala kitéve eggy felűlírás:*** a Nílus deltájánál fekvő egyiptomi ***Rosette*** (Rashid) város mellett talált gránittáblán ugyanaz a szöveg, ***V. Ptolemaiosz*** (uralkodott i. e. 204–180) rendelete, háromféle írással van felvésve: egyiptomi hieroglif, egyiptomi démotikus (tehát nem a rokon kopt ***[coptusi]***) és görög írással. A franciák 1799. július 15-én találták meg a követ, amelynek segítségével – az 1820-as évekre – megfejtették a hieroglifákat. A francia hadjárat bukása után a kő angol tulajdonba került, és 1802-től a londoni British Museumban található.

(107) ***Denon***, Vivant (1747–1825): a Louvre első igazgatója. Vonatkozó munkája, melyet Kazinczy is ismert: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). 1831-ben a pannonhalmi könyvtárban is átlapozta a könyvet Kazinczy, l. *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.* (145, 162; l. még *[Pesten, 1828–1829.] [II.],* 123).

(107) ***boglár*** (rég.): díszítmény.

(107) ***alphabétum*** (gör.): ábécé.

(107) ***Megverettetvén Abukírnál a' Napoléon' serge:*** az 1798-as abukíri (nílusi) csatában Napóleon flottáját megverte a Horatio Nelson admirális által vezetett angol hajóhad.

(107) ***anglus*** (rég.): angol.

(124), (134) ***Gróf Széchenyi Ferenczet Ender festette a' Muzéum számára / Gróf Széchényi Ferenczneк szép képét alkotása, a' Muzéum, bírja Ender Jánostól 1821. festve:*** Johann Nepomuk ***Ender***

(1793–1854) osztrák festő, 1823-ban festette meg gróf ***Széchényi Ferenc*** (1754–1820) díszruhás álló portréját, amely ma is a gróf által alapított ***Muzéum***ban, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeumban található (l. lentebb).

(134) ***Istvánunkat […] Constantinápolyi 's Athénei útjában is kísérte:*** gróf ***Széchenyi István*** (1791–1860) 1818–1819-ben Itálián és Görögországon keresztül Konstantinápolyba utazott, ezen az útján kísérte el ***Ender,*** aki Széchenyi naplója szerint „a legtehetségesebb és legjobb fiú, akit csak ismerek, egész életemben érdeklődni fogok iránta". (Széchenyi 1999.)

(124), (135) ***attributum*** (lat.): az ábrázolt személyre jellemző tárgy.

(107), (124), (134) ***Nemzeti Muzéum / Muzéum:*** gróf Széchényi Ferenc 1802. november 25-én kelt alapító oklevelével ajándékozta a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarikagyűjteményét. A nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárából jött létre a Széchényi Országos Könyvtár. A József nádor fennhatósága alá helyezett intézmény a pesti pálosok egykori kolostorában, a Királyi Kúria székházában kapott helyet. 1803. augusztus 20-án megnyitották a nyilvánosság előtt. 1807-ben átköltöztették az egyetem épületébe. A nádor javaslatára 1808-ban az országgyűlés törvényt hozott a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) megalapításáról: a törvény a Széchényi Országos Könyvtárat az MNM szervezeti keretébe illesztette, amely ettől kezdve a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára nevet viselte. A könyvtár több jelentős magángyűjteményből és közadakozásból folyamatosan gyarapodott, Kazinczy az elsők között járult hozzá az állomány bővítéséhez. Az egyik legjelentősebb adományozó Pyrker János László érsek volt, nagyrészt az ő gyűjteményén alapult a később létrehozott Szépművészeti Múzeum, amelyből a Magyar Nemzeti Galéria önállósult 1957-ben. ***Ferenczy*** István *Pásztorlányka* ***(Graphídion)*** című szobra itt látható. (A Magyar Nemzeti Galéria 2012-től ismét a Szépművészeti Múzeumhoz tartozik.)

(107) ***a' Ferenczy' Graphídionát: Ferenczy István*** (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. Első önálló márványmunkájára, amelyre Kazinczy utal: *Pásztorlányka* (*Szép mesterségek kezdete; Pásztorlány képe;* 1820–1822; ma: Magyar Nemzeti Galéria). Kazinczy ezt a művet említi *Graphídion* címen, és epigrammát írt tiszteletére: *Ferenczy' Graphídionára* (1823): ennek keletkezéséről l. *[A Kedveskedőben megjelent útirajz]* jegyzetét, *268*. Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. (Ferenczyről és műveiről l. még alább is.)

(134) ***Pantheon:*** a nemzet nagyjait bemutató csarnok (a római Pantheon után).

(107), (124), (134) ***Krafft / Krafft Péter:*** Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő. József nádor kezdeményezésére az 1820-as évek első felétől „a magyar rendek Peter Krafft osztrák festővel a Nemzeti Múzeum képgyűjteménye számára a hazai történelemből vett jeleneteket ábrázoló festményeket készíttettek". Krafft festményei ismertek voltak a korabeli sajtónyilvánosságban: Papp 2001, ugyanitt Papp Júlia által megadott folyóiratok: Wiener Zeitung, 1825. április 15., 374 [!]; Ofner und Pester Zeitung, 1825, 513–514, Magyar Kurír, 1825/1, 230–231; Hazai és Külföldi Tudósítások, 1818/1, 49. sz., 385–386 [!].

(107), (134) ***az Universitás' épűlete:*** II. József idején költözött Budáról Pestre az egyetem, 1805-től a pálos nagyszeminárium háromemeletes épületében működött (az épület a mai Egyetem téren állt).

(107), (124), (134) ***a' Zrínyi' vesztét és a' Ferencz' koronázását / Zrínyi Miklós és mostani Uralkodónknak budai koronáztatása / Zrínyi Szigethnél 's mostani Fejedelmünk' koronázása:*** Krafft *Zrínyi kirohanásá*t (1825, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest) és I. Ferenc 1792-es magyar királlyá koronázását ábrázoló festménye. A kortársak előtt ismert volt mindkét kép: „[1825-ben] a formai és a tartalmi elemekre egyaránt kiterjedő, aprólékos ismertetést közölt a Ferenc császár budai koronázását, illetve Zrínyi kirohanását ábrázoló két elkészült festményről a *Wiener Zeitung* lelkes beszámolója alapján az *Ofner und Pester Zeitung* és a bécsi *Magyar Kurír*. A bécsi tudósító dicsérte a pesti Nemzeti Múzeum számára készült festmények jól sikerült kompozícióját, a kosztümökkel elért festői hatást, az életteli és világos kifejezést. A koronázási képen – írja – a szereplők méltóságteljes nyugalma, a Zrínyi kirohanását ábrázoló festményen ezzel

szemben a harci jelenet mozgalmassága, elevensége ragadhatja magával a műértő szemlélőt. Megemlíti, hogy a császári pár tetszését is elnyerő képeket Pestre küldésük előtt a bécsi közönség – egy külön e célra a Biberbástya mellett kialakított ideiglenes építményben – 1 bécsi Forint belépődíj ellenében megtekinthette." (Idézet Papp Júliától: PAPP 2001, 221–222; az idézetben megadott folyóiratok: Wiener Zeitung, 1825. április 15., 374 [!]; Ofner und Pester Zeitung, 1825, 513–514, Magyar Kurír, 1825/1, 230–231.)

Krafft a Zrínyi-kép festésekor – Kazinczy információi szerint – összekeverte a két Zrínyi Miklóst, ezt – úgy tűnik – Kazinczy fedezte fel: „A' Hébe' Kiadója engem szóllíta-fel, hogy Zsebkönyve' számára dolgoznám a' Szigethi hős Zrínyi Miklós' Biographiáját; 's most, midőn ezen Biographia' íve elhagyá a' sajtót, közli azt velem, a' hős' képével, melly Hébéje' homloklapja mellé fog tétetni. Bizonyossá tészen, hogy ez azon réz után másoltatott, mellyet Gróf Festetics László Rahl által metszete, és hogy Krafft ezt viszi-által a' Muzéumnak dolgozott hisztoriai táblára.

Elréműltem a' hírre, mert a' réz Zrínyi Miklóst adja ugyan, de nem a' ki Szigethnél, hanem a' ki a' Krusaneczi erdőben veszett; nem a' nagy hőst, hanem a' nagy hős' unokájának fiját, a' Bánt, az Aranygyapjast, a' Poetát. A' kettőnek kora köztt eggy egész század teszi a' különbséget: amaz 1566. hala-el a' hazáért; ezt 1664. eggy vadkan ölte-meg vadászatjában." (KazLev, 19/4404, Kazinczy – József nádornak, Széphalom, 1824. okt. 10., 216; vö. *Pestre. 1828.*) Krafft 1824 novemberében és decemberében még dolgozott a festményen, és Igaz Sámuel tudósítása szerint Kazinczy hatására javított a képen, így a tablóra végül a hadvezér Zrínyi Miklós került: „Krafft a' képet dolgozza. *A' nagy táblát ő elsőben kicsinyben festé, és ezen bizonyosan szakállatlan látám Zrinyit;* de hogy Kaftanban e vagy mentében állott arra már nem emlékezem." „Az általad ajánlott szakáll csakugyan kinőtt, ha mind röviden is és kukorán, rövid bodrokban. – […] Elég hogy győztél ismét igaz ügyedben." (KazLev, 22/5605 (4417/a), Igaz Sámuel – Kazinczynak, Bécs, 1824. nov. 23., 400–401; uo., 22/5606 (4431/a), Igaz Sámuel – Kazinczynak, Bécs, 1824. dec. 17., 401.)

(124), (134) ***monotonia*** (gör.): egyhangúság.

(134) ***topánka:*** könnyű cipő.

(124) ***Krafft […] lipcsei ütközete:*** a napóleoni háborúk 1813-as csatáját 1817-ben festette meg Krafft, a kép ma a bécsi hadtörténeti múzeumban van (Heeresgeschichtliches Museum).

(107) ***szála*** (rég.): terem.

(107), (123), (134) ***a' most országlóé Krafftól / Mostani Uralkodónk' képe / Krafft Pétertől most uralkodó Fejedelmünk:*** I. Ferenc (1768–1835) magyar király (II. Ferenc néven német-római császár, ill. osztrák császár) portréját 1816-ban festette Krafft (olaj, vászon, Történelmi Képcsarnok, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest; vö. PAPP 2001, korabeli beszámoló: Hazai és Külföldi Tudósítások, 1818/1, 49. sz., 385–386 [!].)

(107), (123) ***a' Szent-István' Rende' Nagymestere / Szent István' Rende' talárisában:*** a magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására; a balassagyarmati vármegyeháza számára I. Ferencet Nagy Iván szerint e lovagrend öltözetében festette meg Krafft 1820-ban (l. *Nógrád, Gömör, 1831.* jegyzeteit).

(134) ***I. Ferencz Római Császár:*** I. (Lotaringiai) Ferenc (1780–1765) német-római császár és toszkán herceg, Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő férje.

(107), (123), (134) ***Sándor / a' másik főherczeg nádorunk:*** Magyarország első Habsburg-nádora Sándor Lipót (Leopold) (1772–1795) főherceg volt, 1790–1795 között. József nádor bátyja. I. (Lotaringiai) Ferenc és Mária Terézia unokája, II. Lipót német-római császár és magyar király fia.

(107), (123), (134) ***József / Mostani nádorunk:*** József nádor (1776–1847) Habsburg-főherceg, Magyarország nádora 1796–1847 között. I. (Lotaringiai) Ferenc és Mária Terézia unokája, II. Lipót német-római császár és magyar király fia.

(123) ***Stunder,*** Johann Jakob (Jean-Jacques, Jean Jaques [!]) (1760–1811): dán oltárkép- és portréfestő. Kazinczy révén érkezett Bécsből Magyarországra. Kazinczyról 1791-ben és 1797-ben (vagy 1801-ben?) is készített portrét.

(107), (123), (134) ***Wesselényi Ferenc,*** gróf (1605–1667): nádor (1655-től). A vasvári béke után kibontakozó Habsburg-ellenes főúri összeesküvés vezetője, de a fegyveres fölkelés kirobbantása előtt meghalt. A pesti vármegyeházán lévő arckép mellett egy marosvásárhelyi portréját is ismerte Kazinczy. A zempléni levéltárban az egyik Wesselényit ábrázoló rézmetszeten Kazinczy autográf feljegyzése olvasható: „A' Pest Vármegyei Palotában áll képe veres dolmányban és veres nadrágban fekete csizmában, arany sarkantyúval. Maros-Vásárhelytt a' Gróf Teleki Sámuel' Bibliothecajában zöld bársony bővújú dolmányban." (Zemplén vármegye levéltára, Sátoraljaújhely, Autographa I–II; közli Hőgye István: Hőgye 1990, 67, 88; Hőgye/Kazinczy 1992/I, 46. és 47. képmelléklet.) Kazinczy a Felső Magyar-Országi Minervában közölt Wesselényi-életrajzában szintén leírta a festményt (Kazinczy, *Wesselényi* 1827, 1392).

(107), (124) (134) ***Eszterházy Pál / itt herczeg Eszterházy Pál (ennek neve tévedéssel iratott atyja képe alá a' Kassai Minerva' egyik kötetében – Pál nem viselt szakálat, a' szakálas szép fej Miklósé):*** gróf ***Eszterházy Miklós*** (1583–1645) nádor; fia: herceg ***Eszterházy Pál*** (1635–1713) nádor. A Kassán megjelenő Felső Magyar-Országi Minervában 1825-ben jelent meg az említett kőnyomatú portré (3. negyed). Kazinczynak a zempléni levéltárban őrzött arcképgyűjteményében megtalálható a metszet, Kazinczy autográf magyarázataival, a kép felett: „Gróf Eszterházy Miklós, Nádor, atyja a' Herczeggé lett Pálnak"; a kép alatt: „hibás az alá írás, mert Pált felcserélték az atyjával, Miklóssal". (Hőgye 1990, 66.)

(107), (124) (134) ***Pálffy Miklós / Pálffy Miklósé (Salistól):*** több azonos nevű gróf közül bizonyára: Pálffy Miklós (1657–1732) nádor, császári hadvezér, akinek az arcképét közölte a Felső Magyar-Országi Minerva (1827, 1. negyed), így Kazinczy gyűjteményében is megvolt: „[…] Ellinger Ur engem ajándékozzon-meg a' Minerva minden Cuprumaival még eggyszer; a' mit ada, azt mind az Archívum Autographonába ragasztám, általallenbe mindenikét a' maga írásával. És minthogy én soha sem tudok kifogyni a' kérésekből, szeretném ha az Ur a' veres Minerváknak azon darabját is megnyerné számomra Ellinger Urtól, mellyben a' Pálffy Miklós képe van. Valami becsűletes ember ellopta az asztalomról, 's két holnap olta oda lévén az a' Negyed, nem hihetem hogy visszahozza." (KazLev, 20/4875, Kazinczy – Dulházy Mihálynak, 1827. dec. 19., 429.) (***Salis*** nevű festőről nem találtunk adatot, talán toll- vagy nyomdahiba miatt téves a név.)

(107), (124) (134) ***János, a' Szatmári Békekötő / itt a' békekötő Pálffy János, duelluma óta nem huszár generalis többé / Pálffy János:*** gróf ***Pálffy János*** (1663–1751) országbíró, nádor, a szatmári békét (1711) megkötő császári tábornagy. 1693-ban párbajban megölte János Frigyes württembergi herceget, mivel az a Pálffy-ezred két huszárját agyonlőtte egy kerti lopás miatt.

(124) ***allonge-paróka*** (fr.): hosszú, fehérre púderezett főnemesi paróka.

(107) ***az Aranygyapj' talárisa:*** a Jó Fülöp által 1429-ben alapított lovagrend öltözete.

(107), (124) (134) ***Batthyáni Lajos:*** talán gróf Batthyány Lajos (1696–1765) kancellár, nádor, akinek egy olajfestményét ma a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokában őrzik (http://www.npg.hu/index.php/component/jcollection/item/999-batthyany-lajos).

(124) ***Meynes:*** ilyen nevű festőről nem találtunk adatot, talán toll- vagy nyomdahiba miatt téves a név, és helyesen: Martin van ***Meytens*** (1695–1770) flamand származású svéd bécsi udvari festő, a bécsi művészeti akadémia igazgatója, aki sok magyar főurat is megfestett. (Számos magyarországi vonatkozású képe azonosítatlan, de ismert pl. egy Batthyány Károly József portréja: http://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/m/meytens/index.html – letöltve: 2014. júl. 28.)

(107), (123) (134) ***Albert Sax-Tescheni és Lengyel-Királyi Herczeg Helytartónk / Krafft festé egykori helytartónkat Albert herczeget is / Albert Sax-Tesseni Lengyel Királyi Herczeg, eggykori Helytartónk:*** Albert Kázmér szász-tescheni (sax-tescheni) herceg (1738–1822) magyarországi helytartója (1765–1780). III. Ágost lengyel király fia és Mária Terézia veje volt.

(107) ***religiósus*** (lat.): vallásos.

(108) ***Eugénius Szabaudiai Herczeg:*** Savoyai Jenő (François-Eugéne de Savoie-Carignan; Eugen v. Savoy) (1663–1736) francia származású császári hadvezér.

(108), (124), (134) ***Gróf Barkóczy Ferencz:*** Pest vármegye adminisztrátora, azaz főispáni helyettese 1802-től (a főispán a nádor volt). A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy

egykori szabadkőműves társa. Az azonos nevű esztergomi érsek unokaöccse. ***Krafft*** festménye: *Gróf Barkóczy Ferenc képmása* (1812, olaj, vászon, Történelmi Képcsarnok, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest).

(108) ***a' Hamlet' szavaival felkiáltani: „Ez volt a' férfi!"****:* a Shakespeare-mű Kazinczy fordításában: *Kazinczy Ferentz' kül-földi Játszó-színje, Első kötet, Hamlet-Stella-Missz Szara Szampszon,* Kassa, 1790.

(108) ***Gróf Barkóczy János*** (1798–1872): Barkóczy Ferenc fia.

(108) ***Gróf Dessewffy Aurél*** (1808–1842): a reformkorban a „fontolva haladók" vezére, író, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1833-tól), a Kisfaludy Társaság alapító tagja, a Világ szerkesztője. 1827-től joggyakornok Pesten, majd Pest vármegye tiszteletbeli aljegyzője, 1828 végén fogalmazó gyakornok lett a bécsi udvari kancellárián. Gróf Dessewffy József és gróf Sztáray Eleonóra fia. A Barkóczy és a Dessewffy család ***„közel rokonságáról"****:* Barkóczy János nagyanyja Sztáray Leopoldina volt, akinek a testvére (Sztáray Mihály) Dessewffy Aurél anyai nagyapja volt. Dessewffy Aurél kevésbé volt jó véleménnyel Kazinczyról: egy levélre Kazinczy aláírása után – Váczy János jegyzete szerint – „valószinűleg gr. Dessewffy Aurél e szókat írta: Elender Schmeichler – falscher Fuchs du!" (KazLev, 20/4869, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, h. n., 1827. dec. 13., 422.)

(108) ***indus****:* indiai ember.

(108) ***Bécsben a' Kohlmarkt, […] a' Gráben****:* forgalmas utcák Bécs belvárosában, a Graben az egyik fő útvonal volt.

(108), (123), (133) ***geographiai mappa / geográphiai abrosz*** (rég.): térkép.

(108) ***módi*** (rég.): divatos.

(108), (123) ***most négy Képkereskedésünk van / most négy bolt előtt vannak kifüggesztve a' legszebb réz és kőmetszetek****:* Kazinczy nemcsak nézte, hanem vásárolta is a metszeteket: „Tizenhárom esztendeje hogy nem látám Pestet. Nem győzöm csudálni mint terjede-el azolta a Mesterség szeretete, és hogy midőn akkor még itt semmi Képkereskedés nem vala, most talán sok is van. Ezeknél sokat láttam, ezektől sokat vásárlottam, 's így ismerem a lithographiai jobb, középszer, és épen rossz munkákat." (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6., 476.)

(123), (133) ***Horace Vernet által festett 's Jazet által hánytott munkában dolgozott A r c o l e / Horace Vernet által festett, 's Jazet által igen szépen hánytott ARCOLE****:* Émile Jean ***Horace Vernet*** (1789–1863) francia festő, Claude-Joseph Vernet (1714–1789) tájképfestő unokája. Említett festménye: *La Bataille du Pont d'Arcole* a napóleoni háborúk egyik itáliai csatáját ábrázolja, erről Jean-Pierre Marie ***Jazet*** (1788–1871) francia rézmetsző készített ún. hántoló (kaparó) eljárással metszetet. Az 1796-os arcolei híd csatájában Alvinczi József volt a császári seregek vezére, Napóleon kemény küzdelemben győzött.

(133) ***Caesarem vehis!*** (lat.): 'A császár veled van!' (A szállóigévé vált mondatot Julius Caesar mondta egy viharban a megrettent kormányosnak: 'Quid times? Caesarem vehis!' – 'Mit félsz? A császár veled van!')

(133) ***tableau*** (fr.): tabló, festmény.

(108) ***Népkövet Generális Foy' képénél…****:* Maximilien Sébastien ***La Foy*** (1775–1825) francia tábornok, politikus. Kazinczy egyik erdélyi ismerősének írt – az utazással egyidejű – levele a ***képekről****:* „A legnagyobb örömöt szerzi itt nekem a rézmetszetek szemlélése; csodálva nézem Caning, Bolivar, Ney, La Foy és Napóleon képeit. Ha ön harminc forintot ki akarna adni, megszerezném önnek Napóleonnak, ennek a híres, halhatatlan embernek nagyon találó képét. Mellkép ez Eugène Bourgeois-tól, David híres tanítványától. Már sok rézmetszetet és képet vettem, s a jelzett Napóleon-képről sem fogok tudni lemondani." (KazLev, 24/6150, Kazinczy – Baczka-Madarasi Kis József [?], Pest, 1828. márc. 19., 702 – a német forrásszöveg magyar fordítása Doncsecz Etelka munkája.) E képeket másnak is ajánlotta Kazinczy: KazLev, 24/6151, Kazinczy – Lyachovics Jánosnak, Pest, 1828. márc. 21.

(108), (123) ***Canning,*** George (1770–1827): angol politikus. Küzdött a Szent Szövetség ellen és a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségéért. Emlékére a franciák emlékpénzt adtak ki 1828-ban. Az említett litográfiát Nicolas Eustache Maurin rajza nyomán Godefroy ***Engelmann***

készítette 1788-ban: „Csak vedd a *Canning* képét, Engelmanntól; azt értem, a mellyen jobbja eggy felbontott levelet tart. Minthogy a kép egész-ív nagyságú, a lithographolás darabossága nagyon elveszett, s a kép a Művészség nemesbb darabjai közzé tartozik. Én Canning mellett semmi vagyok; nem egész, hanem fél ívet óhajtanék tehát képemnek." (KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6., 476.)

(108) ***lithographolt*** (gör.): kőnyomatos.

(108) ***Engelmann,*** Godefroy (1788–1839): német–francia rézmetsző, festő.

(108) ***Maurin,*** Nicolas-Eustache (1799–1850): francia litográfus, rézmetsző, rajzoló.

(108) ***a' Reichstadti Herczeg:*** Napóleon és Mária Lujza egyetlen fia, II. Napóleon (1811–1832). Napóleon bukása után néhány napig névlegesen francia császár volt, de megfosztották a trónöröklés lehetőségétől és a bécsi udvar neveltette. 1818-ban lett Reichstadt hercege, miután megfosztották a pármai hercegi címtől.

(108) ***Bolivár:*** Simon Bolivar (1783–1830): a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségét megteremtő szabadsághős.

(108) ***Byron,*** George Gordon, Lord (1788–1824): angol költő.

(108) ***Walter Scott*** (1771–1832): skót költő, író.

(109) ***A' nagy Szerencsétlen' tableauja […]:*** Napóleont Mária Lujzával és fiával ábrázoló festmény (1811).

(109) ***fekete-hét:*** a katolikus nagyböjt ötödik, húsvét előtti hete. Vasárnapján a feszületet és a főoltárt egy fekete vagy lila lepellel takarják le.

(123) ***X. Károly király*** (1757–1836): francia király, az 1793-ban kivégzett XVI. Lajos francia király testvére. 1789-ben elhagyta a forradalmi Franciaországot, 1824–1830 között francia király, 1830. júl. 28-án forradalom döntötte meg uralkodását.

(123) ***vonásos munka:*** vonalazó stílusú rézmetszéstechnika.

(123), (133) ***Lichtl*** Károly (?–1875?): pesti üzlettulajdonos, zeneműkiadó, az Aurora kiadója. Pesten háza és cukorfinomítója is volt. 1822-től volt boltja a Váci utcában, több helyen is. (Gazda 1988, 20–21.)

(123), (133) ***Tomala*** (Tomola) Ferdinánd (?–1842 után): pesti üzlettulajdonos, muzsikus, zeneműkiadó. Boltja a Váczi utcában volt. Kiadott egy nyolclapos rézkarcsorozatot: *Buda és Pesth városoknak 's környékeinek tekinteteik. Hozzá kaptsolt leírással,* Pest, 1827. (Gazda 1988, 21–22; Seenger–Rózsa, *Pest-budai látképek.*)

(109), (113), (133) ***Müller, a' Kis-Hídúczán / Miller:*** Müller (Miller) Károly: pesti üzlettulajdonos, boltja a Kishíd utcán volt, 1830-ban a Nagyhíd és Váci utca sarkára költözött. Ő adta ki a Musikalishes Magazint 1828-tól. (Gazda 1988, 21.)

(109) ***A' Mártziusi 's Júniusi Vásárban:*** március 19-én József napján és június 8-án Medárd napján tartottak vásárt Pesten tavasszal és a nyár elején.

(123), (133) ***Conzi:*** pesti üzlettulajdonos.

(134) ***Claude Lorrainnek eggy pár tájdarabja Vue d'un moulin près d'Athenes és Vue d'un temple d'Apollon à Delphi: Claude Lorrain*** (eredetileg: Claude Gellée) (1600–1682) francia tájképfestő 'Egy malom látképe Athén közelében' és 'Egy Apollón-templom látképe Delphoiban' című képeit J. A. Mauz rézmetszeteiből ismerte Kazinczy a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. május 3-i bejegyzése szerint, de pl. a *Pályám' Emlékezete [I.]* alapján a festő munkáiról készült metszeteket már 1791-ben Bécsben is látta, és talán meg is vásárolta (Kazinczy, *Pályám* 2009, 526).

(109), (123), (134) ***Transfigurátio is, Morghentől / Raphael transfiguratiójának Morghen Raphaeltől / Raphael' Transfiguratiója, Raphael Morghen által metszve: Raffaello*** Santi (1483–1520) itáliai reneszánsz festő festménye: *Jézus színeváltozása* (lat.: ***transfiguratio***); erről készített metszetet ***Raphael Morghen*** (Raffaello) 1758–1833) olasz rézmetsző.

(109) ***Napoléon:*** Bonaparte Napóleon (1769–1821): francia hadvezér, császár (1804–1814).

(123) ***Napoleonnak egyiptusi utazását:*** Vivant Denon (1747–1825), a Louvre első igazgatójának munkája: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). 1831-ben a pannonhalmi könyvtárban is átlapozta a könyvet Kazinczy, l. *Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra* (145, 162).

(109) ***dessiné par Eugène Bourgeois eléve de Mons. David, gravé sous la direction de Mons. David*** (fr.): 'rajzolta Eugène Bourgeois, David úr tanítványa, a rézmetszet David úr felügyelete alatt készült'. ***Eugène Bourgeois:*** francia festő, említett mellképe: *Napoleon le Grand* (1814 k.). Jacques-Louis ***David*** (1748–1825): francia festő.

(115), (123), (132) ***Gróf Teleki József*** (1790–1855): nyelvész, történész, a Magyar Tudós Társaság első elnöke (1830. nov. 17-től haláláig). 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(123) ***Voyage pittoresque en Sicile:*** 'Festői utazás Szicíliában'; bizonyára: Achille-Étienne Gigault de La Salle: *Voyage pittoresque en Sicile* (Párizs, 1822–1826).

(123) ***Vigyázó Urnak gazdag gyüjteményében:*** Vigyázó Antal (1793–1861) 1809-ben inszurrekciós kapitány, a család nevezetes gyűjteményének megalapozója (a gyűjteményt a család 1928-ban az MTA-nak adományozta).

(123) ***Rebell,*** Josef (1787–1828): bécsi festő, 1824-től a Belvedere igazgatója.

(123) ***Spinoza,*** Baruch (Benedictus; Despinosa; d'Espinosa) (1632–1677): zsidó származású holland materialista filozófus.

(123) ***Szent Benedek:*** az utalás talán Spinozára vonatkozik (Benedictus), talán egy ismeretlen Kisfaludy-képre, esetleg arra, hogy Kisfaludy a pannonhalmi Szent Benedek-rend győri gimnáziumában tanult.

(123) ***Vay József:*** talán az 1752–1821 között élt szeptemvir, helytartói tanácsos, aki a sárospataki kollégium főgondnoka volt.

(109) ***Páter Albach Szaniszló:*** Albach József Szaniszló (1795–1853) ferences ***(franciscánus)*** szerzetes, természettudós, németül alkotó egyházi író, 1825–1838 között Pesten működő népszerű hitszónok.

(109) ***a' Fő-Herczeg Nádor és serdűlni kezdő Herczegasszony leánya:*** József nádor és lánya, Erzsébet (1821–1903).

(109) ***clérus*** (gör.–lat.): a katolikus papok összessége.

(109) ***Herczeg-Prímás:*** Rudnay Sándor (1760–1831), esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.

(109) ***Kalocsai Érsek:*** Klobusiczky Péter (1752–1843) kalocsai érsek (1822-től).

(109) ***Patriarcha-Érseke Egernek:*** Pyrker János László (1772–1847) egri érsek.

(109) ***Báró Szepesy*** Ignác (1780–1838): erdélyi, majd pécsi püspök (1828-tól), teológus. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(109) ***Veszprémi [püspök]:*** Kopácsy József (1775–1847): veszprémi püspök (1825-től). (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(109) ***cathedra*** (gör.): szószék.

(109), (133) ***stúdium*** (lat.): kutatás, tanulmány.

(110) ***Cleynmann*** (Cleinmann; Kleinmann) Károly (1772–1833): német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.

(110), (118) ***szollnoki*** (rég.): szónoki.

(110) ***unctió*** (lat.): kenet, szentség.

(110) ***Brockmann,*** Johann Franz (1745–1812): német színész, 1789–1791 között a bécsi Burgtheater vezetője volt. Kazinczy látta és elismerte színészi játékát.

(110) ***neologusok*** (lat.): újítók.

(110) ***Bohóbb népet mint a' mit Prometheusz gyúra:*** vagyis az emberiséget. Prometheus a görög mitológia egyik titánja, egyes szerzők az ember teremtését is neki tulajdonítják.

(110), (124) ***Fáy […] Ebédre híva / Fáy ebédre hívatott:*** Fáy András (1786–1864) író, a Kisfaludy Társaság első elnöke. 1828. február 22-én volt az említett ebéd, l.: *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.].* (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(110), (124) ***Dietai Követeket […] Eggyiknek jobbját / egy diétai követ barátomat:*** a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* szerint: Ragályi Tamás (1785–1849) író, szerkesztő, borsodi országgyűlési követ (ellenzéki: 1825/27, 1830, majd konzervatív: 1832/36). (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

*(110), (124) **a' fiam' / Emil fiam:*** Kazinczy ***Emil*** (Marcus Aemilius Ferenc) (1811–1890), Kazinczy fia, később huszár őrnagy.

*(110), (124), (135) **Ferenczy István*** (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt. (A *Szép mesterségek kezdete [Pásztorlányka; Pásztorlány képe]* c. szobráról, amit Kazinczy ***Graphídion*** címen említ, l. fentebb.) Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt.

*(110), (129), (137) **Rima-Szombat:*** Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.), ma Rimavská Sobota (SZK). Ferenczy István és Szentpéteri József szülővárosa.

*(110) **atyja, eggy jó birtokú Lakatos:*** idősebb Ferenczy István (1761–1831) lakatosmester volt, az 1831-es kolerajárványban halt meg. (Meller 1905.)

*(110) **Normális Iskola:*** az alapfokú iskola.

*(110) **[Bécsben] a' Graveurök' iskolájába*** (fr.): Ferenczy 1815-től 1818-ig járt a bécsi művészeti akadémia ércmetsző (fr.: ***graveur***) osztályába. (Meller 1905.)

*(110) **examen*** (lat.): vizsga.

*(110) **Szólont készíte, aczélban:*** Meller Simon monográfiája szerint Ferenczy „csekély szabad idejében lankadatlan buzgalommal dolgozott pályaművén, Solon fejének aczélba metszésén. Az év végére befejezte azt, s az 1817 április 24-ikén tartott vizsgán elnyerte vele az első díjat." (Meller 1905.)

*(111), (124), (135) **Canova***, Antonio (1757–1822): olasz szobrász, a kor legelismertebb klasszicista szobrásza.

*(111) **Bécsben az Augustiniánusoknál:*** Canova egyik fő műve a bécsi Ágoston-rendi templomban található Mária Krisztina-síremlék, Döbrentei Gábor szerint Ferenczy „[a]z Augustinianusok templomába mind többször megy, 's vége nyugtának. Krisztina emléke ott Canovától megrendíté, 's az aczélra metszés mind inkább igen kisszerűnek és a' szabad művészi tüzet lekorlátozónak tetszék előtte." (Döbrentei 1832, idézi: Meller 1905.)

*(111), (135) **Thorwaldsen***, Bertel (Thorvaldsen) (1770–1844): izlandi-dán szobrász, korának egyik legelismertebb képzőművésze. 1797-től Rómában dolgozott. (Kazinczy 1819-es feljegyzései Thorwaldsenről: *Thornwaldsen, a' Faragó* [= *Az én pandektám III.*, MTA KIK, K 633/III, 3a, *Thornwaldsen Albert* [= *A Méh I.*, MTA KIK, K 630.] – Granasztói Olga jegyzete.)

*(111) **tartaruga tedesca*** (ol.): 'német teknősbéka'.

*(111) **Bonaparte Lúcián' leánya:*** Lucien Bonaparte (Luciano Buonaparte; 1775–1840), Napóleon egyik öccse, ekkor Itáliában élt. Említett lánya: Bonaparte Christina Egypta (1798–1847), 1818-ban ment hozzá Arvid Posse svéd grófhoz. Thorwaldsen 1818-ban bízta meg az általa mintázott mellszobor márványba faragásával Ferenczyt: „12dik octobris kezdettem a principálisomtól elömbe adott modell után a Napoleon testvéröcscse Luciano Bonaparte leánya portraitjához, szerencsés elömenetellel, a melyet midőn kezembe kaptam (lakatososan szólván) ki volt stószolva és a principálisom nagylelkű módon fizeti és magát többekre igéri!" (Ferenczy öccséhez írt levelét idézi: Meller 1905.)

*(111), (135), (136) **büszt*** (rég.): mellszobor.

*(111), (135) **Midőn a' Fő-Herczeg Nádor Rómában múlata, Ferenczy magyar nyelven szóllítá-meg Gróf Eszterházy Kamarását / az őtet pártfogoló 's pénzzel segélő Nádornak:*** József nádor 1819-ben meglátogatta Thorwaldsen műhelyét, ekkor találkozott Ferenczyvel. Erről a Tudományos Gyűjtemény is beszámolt: „Rómából érkezett hiteles közlésekből értjük, hogy Ő Ts. H. Magassága, Fő hertzeg Jósef, Országunk szeretett Nádor Ispányja Rómában a híres Kép faragónak, Dornwaldsohnnak (sic!) műhelyét meglátogatta, hol egy fiatal emberre talált, ki az Ő Magasságát kísérő Ts. K. Kamarás és M. K. Helytartói Tanátsos Urat, Gróf Pálffyt magyar nyelven szólítá. Illy váratlan tüneménytől meglepve, tudakozóda Ő Ts. K. Magassága a' híres Mesternél, és ennek bizonyítása szerint az ifjú ember, ki magát Ferentzinek nevezi, és Rima-Szombatban született, egy nagyon ügyes, reménységgel tellyes Képfaragó, kit Dornvaldsohn tovább is még tanít, és eránta igen nagy reményekkel viseltetik. Főhertzegi Nádorunk ott helyben e' magyar tanítványnak gyámolítására esztendei fizetést méltóztatott rendelni." (Tudományos Gyűjtemény, 1819/1, 122, idézi: Meller 1905.) Eszerint nem gróf Eszterházy, hanem

gróf Pálffy volt a megszólított személy (talán: gróf Pálffy Ferenc Alajos [1780–1852] Pozsony vármegyei főispán, királyi kamarás). Ferenczy a nádortól évi 350 ezüstforintot kapott három évre, majd újabb két évre 600 Ft-ot.

(111) ***Csokonai' büsztje:*** Ferenczy István Csokonai mellszobrát 1818-ban Rómában készítette el, 1822-ben küldte haza, egy ideig Budán volt kiállítva, majd 1823-ban került a mai helyére, a debreceni kollégiumba (TAKÁCS 1988, 512). (A szoborról részletesebben l. az 1824-es utazásleírásokat kötetünkben: 37, 40.)

(124) ***egymásnak Romába és Romából iránk:*** a Kazinczy és Ferenczy közötti ismert leveleket kiadta a KazLev, 18–20, de Kazinczy olvasta Ferenczy öccséhez, Józsefhez írt leveleit is: „Én ennek minden leveleit olvastam, mellyeket Pataki Togátus Öccsének ír. Valóságos Lakatosi levelek. De hány Művészt ismerek Bécsben, a' ki illy leveleket ír, és még is nagy a' maga nemében." (KazLev, 18/4162, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1823. febr. 13., 259.) Ferenczy öccséhez írt leveleiből Kazinczy kivonatokat készített, ezeket Váczy János közölte a KazLev jegyzeteiben: KazLev, 18, 521.

(124), (136) ***Dolgozójában áll / Dolgozója Budán:*** a műhely és az alább említett műtárgyak hasonló leírását Kazinczy egy – tíz hónappal a találkozás után megjelent – cikkben is olvashatta: Petrózai Trattner Károly, *Hazai Művészség; Ferenczi magyar szobrász' (képfaragó) müterme Budán a' Vízivárosban 62. sz. földszínt*, Tudományos Gyűjtemény, 1828/12, 127–136.

(136) ***Mátyás:*** I. (Hunyadi) Mátyás magyar király.

(111), (125), (136) ***Prímásunk őtet szóllítá-meg, hogy az Esztergomi Basilicához a' szobrokat készítse / Rudnyai / a' Cardinális Prímás Rudnayé… Esztergomi Basilica' számára…: Rudnay*** Sándor (1760–1831) esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár, Ferenczy mellszobrot készített róla, amely az esztergomi prímási könyvtárba került. Az érsek 1822-ben kereste meg Ferenczyt, hogy az épülő bazilika szobrait készítse el. Ferenczy csak a ***Szent István vértanú*** kápolna oltárszobrát készítette el, a további munkákban nem tudtak megegyezni.

(111), (124), (136) ***Szent-István, a' Protomartyr / István, a' protomartyr:*** az első vértanú (gör.: ***protomartyr***) Szent István (ApCsel 6,1–8,1). Az említett mű ma az esztergomi bazilika Szent István vértanú kápolnájában van.

(111) ***Haza érkezett 18 :*** Ferenczy 1824-ben érkezett haza Magyarországra, és telepedett le Budán. 1814–1818-ig Bécsben, majd 1824-ig Rómában élt.

(111) ***Csetnek*** (Gömör vm.): ma Štítnik (SZK).

(111) ***Dognácska*** (Krassó vm.): bányaváros, ma Dognecea (R).

(111) ***bálvány*** (rég.): itt: kőtömb, kőszál.

(111) ***Párószi meg nem haladja, a' Carrári utól nem éri:*** Párosz: görög sziget, Carrara: olasz város Toszkána tartományban, mindkét hely világhírű márványáról.

(111), (125), (136) ***Gróf Sándor / Gróf Sándor Moricz:*** gróf Sándor Móric (1805–1878) lovasmutatványairól híres, különc főúr, Klemens Lothar Metternich veje. Az 1806-ban elkészült Sándor-palota a budai Várban található, ma a köztársasági elnök rezidenciája.

(111), (124), (136) ***a' Váli templom' számára / a' Váli templomot fogja ékesíteni:*** a váli római katolikus templom a helység földesura, Ürményi támogatásával épült fel 1824-re, két Ferenczy-szobor található benne, Ürményi József mellszobra és *Az üdvözült lélek* című mű. (Ürményi József: l. alább.)

(124) ***génius*** (lat.): védő istenség.

(111) ***resignatió*** (lat.): lemondás, megnyugvás.

(111) ***relígio*** (lat.): hit, vallás.

(111) ***a' világ' sphaerájáról:*** a földgömbről.

(111) ***génius*** (lat.): védő istenség.

(111) ***szövétnek*** (rég.): fáklya.

(111), (125), (136) ***Ürményi József*** (1741–1825): országbíró (1806–1825), Bihar (1782–1785), Nyitra (1785–1790), Bács (1790–1802) és Fejér (1802–1825) vármegyék főispánja, a magyar *Ratio Educationis* (1777) egyik kidolgozója. Kazinczy életrajzot írt róla: *Ürményi Ürményi József*, Felső Magyar-Országi Minerva, 1826, 643–648.

(124), (136) ***Gróf Károlyi Istvánné született Gróf Dillon Georgina*** (1798 v. 1799–1827): gróf Édouard Dillon ezredes, firenzei francia követ lánya. ***Férje*** 1820-tól: gróf Károlyi István (1797–1881) ***fóti*** birtokos, a reformkorban Széchenyi István köréhez tartozott, a szabadságharcot egy huszárezred felállításával támogatta, pesti főispán lett, a szabadságharc bukása után fogságot szenvedett. A grófnő emlékére 1828-ban rendelte meg a domborművet, amely azóta eltűnt. (Vö. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. máj. 3-i bejegyzésével.)

(124), (136) ***basrelief*** (fr.): féldomború.

(124), (136) ***Folt / Fót:*** Fót. 1808-tól a Károlyi család birtoka.

(111), (125), (136) ***Gróf Brunszvik József*** (1750–1827): belső titkos tanácsos (1786), szeptemvir, királyi kamarás, Bihar vármegyei adminisztrátor (1790), államtanácsos (1805), Csongrád (1795–1808) és Nógrád (1806–1827) vármegyék főispánja, országbíró. Brunszvik Teréz és Ferenc nagybátyja.

(111), (125), (136) ***Beckers / Bekersz József,*** gróf (1764–1840): altábornagy.

(111), (125), (136) ***Marczibánné / Marczibáni Asszonyság / Marczibán Úré 's Asszonyé:*** Ferenczy, az öccse levele szerint, egy „Ifjú Marczibányiné Asszonyság"-ról készített mellszobrot. (KazLev, 19/4483, Ferenczy József – Kazinczynak, Miskolc, 1825. máj. 5., 334; Ferenczy-műve ma ismeretlen.)

(125), (136) ***plastica*** (gör.): szobor; szobrászat.

(112) ***inconveniens*** (lat.): nem illő, alkalmatlan, zavaró.

(112) ***a' bajusz szakál nélkül jelenjen-meg:*** utalás lehet a Csokonai-büsztre.

(125), (128), (135) ***Heinrich Thugut*** (1800–185?): bécsi festő. 1825-ben a Brunszvik család hívására költözött Budára, majd 1831-ben Münchenben telepedett le. Kazinczyt 1829-ben festette, ez a kép Kisfaludy Károly tulajdonába került. (Szabolcsi–Galavics 1980, 248.) Kazinczy 1829-ben – az egyik levele szerint – „Heinrich Thuguttal együtt valami képes vállalatot" tervezett (Váczy János jegyzete: KazLev, 21/5000, Kazinczy – Heinrich Thugutnak, Pest, 1829. máj. 4., 665.)

(128) ***Kupeczky*** János (1667–1740): cseh származású festő. Dolgozott II. Rákóczi Ferenc és VI. Károly császár udvarában, illetve Rómában, Bécsben és Nürnbergben is.

(125) ***Gróf Brunszvik Theréz*** (1775–1861): az első nőegylet és óvoda alapítója (Angyalkert, 1828).

(125), (128), (135) ***Gróf Brunszvik Ferencz*** (1777–1849): csellista, színházi vezető. Ludwig van Beethoven tanítványa és barátja. Brunszvik Teréz testvére. ***Felesége:*** Justh Szidonia zongorista (1801–1866?). A család kastélya ***Martonvásár***on volt.

(125), (128), (135) ***grouppirozván / összegrouppolva*** (fr.): csoportosítva.

(113), (125), (128) ***carmoisin*** (arab): karmazsin, kékes árnyalatú élénkpiros.

(128), (135) ***carnátio*** (lat.): hússzín; a bőrszín megnevezése a festészetben.

(128) ***Guido / Guídó*** Reni (1575–1642): itáliai festő, rézmetsző, szobrász, a bolognai iskola legjelentősebb mestere. Antik tárgyú klasszicista műveket alkotott.

(128) ***Furíno:*** Francesco Furini (1600–1646) firenzei festő.

(112), (128), (135) ***Scheff / Schöfft*** (Shoefft; Schofft) József Károly (1776–1851): pesti oltárképfestő. Említett munkája feltehetően a terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz-plébániatemplomban látható 1828 körül festett ***Avilai Szt. Teréz*** (az oltártábla és Schöfft arcképe Rexa Dezső kiadásában: Kazinczy, *Pestre* 1929, L. képtábla). ***Apja:*** Schöfft József (1745–1803 után) német származású festő; ***fia:*** Schöfft József Ágoston (1809–1888) festő, bejárta Nyugat-Európát, Indiát és Amerikát.

(112), (128), (135) ***Képíró-úcza:*** a budai Képíró utca 4-es számú ház falán ma emléktábla látható, a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]*-ből vett idézettel: „Schöfft Pesti születés, 's oltártáblákat fest. Festő vala már atyja is, 's olly tekintetű, hogy azon úcza, mellyben lakott, Képíró-uczának tőle neveztetett." (Az emléktábla szövegének forrása: KazLev, 22/5623 [5002/a], Kazinczy – Guzmicsnak, Pest, 1829. máj. 27.)

(112), (128), (135) ***carmelítszín / karmelíta-színű scapuláré / scapuláré*** (lat.): a karmelita apácák fekete és barna skapulárét, vagyis szerzetesi vállruhát viselnek.

(112), (128), (135) ***perpendiculáris arányzatban/esésben/állásban*** (lat., rég.): merőleges, függőleges irányban.

(135) ***Clarot,*** Alexander (1796–1842): bécsi születésű festő. Az Aurora több rézmetszete az ő rajza nyomán készült, pl. az 1823-as kötet címlapja és az 1827-es kötet rajzai is.

(112) ***Hess:*** talán Hess (Hesz) János Mihály (1768–1830) egri születésű festő, a bécsi katonai mérnöki akadémia tanára, képei pl. az egri székesegyházban és az esztergomi bazilikában láthatók; vagy Hess Ferenc (1777–1836 után): pesti festő, aki Pozsonyban a prímási palota freskóit festette.

(112) ***Szépítési Bíztosság:*** az 1808-ban Pest építészeti megújítására, városrendezési munkákra létrehozott Szépítő Bizottság (Szépítő Bizottmány, Szépítési Egylet), amelynek egyik megalapítója József nádor volt. A bizottságnak nagy érdeme volt az 1838-i árvíz utáni újjáépítésben is. 1857-ig működött.

(112) ***Pesky:*** több Pesky nevű festő működött a korszakban, Kazinczy bizonyosan Pesky József arkép- és oltárképfestőre céloz (1795–1862), akinek egy I. Ferenc-portréja megtalálható Szekszárdon (Wosinsky Mór Megyei Múzeum; forrás: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:I._Ferenc_Pesky_J%C3%B3zsef.JPG – letöltve: 2014. 08. 15.). Egy Pesky [József vagy János] nevű festő Kazinczy portréját 1828-ban megfestette.

(112) ***Vandyck:*** Anthonis Van Dyck (1599–1641) flamand arcképfestő, Rubens tanítványa, angol udvari festő.

(112) ***a' Rembrand' tiszteletes anyja:*** Rembrandt Hermensz van Rijn (1606–1669) holland festő, anyjáról több festményt és rajzot is készített. A „tiszteletes" jelző talán a *Rembrandt anyja imádkozás közben (Imádkozó, idős asszony)* című képre utal.

(129) ***Kininger,*** Vincenz Georg (1767–1851): bécsi festő, grafikus, rézmetsző. Készített tusrajzot Kazinczyról (1803; John 1804-ben erről készített rézmetszetet), Batsányiról és Virág Benedekről is.

(129) ***Stunder:*** l. fentebb.

(112), (129) ***Kreutzinger*** (Kreuzinger), Josef (1757–1829): bécsi festő és rézmetsző. Az uralkodóház több tagját is megfestette, 1808-ban elkészítette Kazinczy arcképét (amely ma az MTA Művészeti Gyűjteményében található).

(112) ***Varsághi:*** (Pesky sógoráról nem találtunk további adatokat).

(112), (124), (128), (135) ***manier / manír / manírozás*** (fr.–ném.): modorosság, modor.

(112), (128), (135) ***Dónát*** János (1744–1830): osztrák származású arcképfestő. Bécsben, majd 1810-től haláláig Pesten dolgozott, megfestette báró Orczy Lőrinc, Kazinczy (1812) és Virág Benedek (1815) portréját is.

(112) ***Prytanéumban tartassék*** (gör.): közköltségen lássák el (a Pritaneion egy ókori athéni középület volt, ahol vendégül látták az érdemes polgárokat és a követeket).

(113), (135) ***Kohn*** Hermann (1797 vagy 1798–1865): nagymartoni születésű zsidó festő, főleg Bécsben dolgozott. Az 1830-as évek elején katolikus hitre tért és felvette az Alconière Tivadar (Theodor) nevet. (MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929, 22; a festő személyének azonosítása: GÁBOR 2005. – Említett képeiről nem találtunk adatot.)

(135) ***A' Királyi Tábla' palotájában mostani Uralkodónk, a' Szent István' talárisában, az ő munkája, […] az arcz Krafft után:*** a balassagyarmati vármegyeháza számára I. Ferencet e Mária Terézia által 1764-ben alapított lovagrend öltözetében festette meg Krafft 1820-ban (l. *Nógrád, Gömör, 1831.* jegyzeteit).

(113) ***az alföldi iskola:*** a németalföldi (flandriai és hollandiai) festők csoportja, többek között: Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Van Huysum, Bosch és a Brueghelek.

(113), (133) ***Kärgling / Kaergling*** János Tóbiás (1780–1845): német származású csendélet- és arcképfestő. 1809-ben telepedett le Pesten. Többek között Virág Benedek, Berzsenyi Dániel és Ferenczy István portréját is elkészítette.

(113) ***Egger*** Vilmos (1792–1830): svájci születésű pesti festő. 1812-ben költözött Magyarországra, báró Vay Miklósnál volt házitanító, majd 1813-ban Pestre ment, és 1814-től rajz- és tornatanár volt. Említett festménye: I. Ferenc képmása (1824; Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok).

(113) ***Lampi,*** Christian Johann (1751–1830): festő, a bécsi akadémia tanára (1786-tól), az osztrák és orosz arisztokrácia kedvelt festője.

(113) ***Krech,*** Fridrich Johann (?–1828): német származású arcképfestő, 1820-ban költözött Pestre.
(113) ***horizontális*** (lat.): vízszintes.
(113) ***a' kar' csuklyóji:*** a vállak.
(113) ***Írisz:*** a görög mitológiában a szivárvány megszemélyesítője.
(113) ***exequálva*** (lat.): végrehajtva, megvalósítva.
(113), (128), (136) ***Richter*** Filep Antal (a 19. sz. első fele): bécsi születésű festő, rajzoló, rézmetsző és litográfus. 1804–1829 között Pesten működött. Kazinczyról több képet készített 1828-ban, a képek rövid leírása: KazLev, 20/4917, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, 1828. ápr. 29.
(113) ***attitűd*** (fr.): modor, póz.
(113) ***Staffeley*** (ném.): festőállvány.
(113) ***ráma:*** festőkeret.
(113) ***palet*** (ol.): paletta, festékkeverő lap.
(114) ***eggy képemet, a' Monarchia' eggyik legnevezetesebb portraitírozójától, másolná […]:*** Josef Kreutzinger (l. fentebb) 1808-ban elkészített Kazinczy-arcképére illik a leírás; ***portraitírozó:*** portréfestő.
(114), (137) ***Thewrewk / Ponori Thewrewk József*** (1793–1870): műgyűjtő, udvarhű író, a Thewrewk-kódex felfedezője, Kazinczy barátja. Említett gyűjteménye: ***Magyar Pantheon*** (1827; rézmetszetek, arcképek).
(137) ***Báró Lütgendorff Ferdinánd:*** Ferdinand von Lütgendorff-Leinburg (1785–1858) német festő, rajzoló.
(137) ***Manschgó János*** (Johann Manschgo) (1800–1867): osztrák festő, Kazinczyról 1828. szeptember 15-én készített portrét (Kazinczy feleségét és lányát is festette novemberben Széphalmon: KazLev, 23/5905, Kazinczy – Szeder Fábiánnak, Széphalom, 1828. nov. 22.).
(114), (137) ***en face*** (fr.): elölről, szemben.
(114), (124), (128), (136) ***profil*** (fr.): arcél, oldalnézet.
(114) ***képet mint a' fiamé:*** Kazinczy Antonin nevű fiát festette Richter: „[1828. szeptember] 29. Antonint Richter festi. Theatrum." (*[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.];* ugyanebből a naplóból tudható, hogy Emilt is lefestette Kazinczy: „[1828. március] 8. Szent Györgyi festi Emílt.")
(114), (136) ***A' kép Ferenczyt olly jól fogja adni… / Richter által nagy szerencsével festett képét…:*** Richter festményéről nem találtunk adatot.
(114) ***…mint az Ehrenreiché nem jól:*** Kärgling (Kaergling) János Tóbiás (l. fentebb) rajza nyomán készítette el ***Ehrenreich*** Sándor Ádám (eredetileg Móric; 1791–1844) pest-budai rézmetsző a portrét Ferenczyről. Ehrenreich zsidó származású katolikus hitre tért réz- és acélmetsző volt. 1825-ben Bécsbe költözött. (MAGYAR ZSIDÓ LEXIKON 1929, 215–216.) A képet közli: MELLER 1905, 35. kép. Ehrenreich munkáiról Kazinczy igen rossz véleménnyel volt, l. pl.: KazLev, 13/3047, Kazinczy – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1815. nov. 23.
(114), (129), (137) ***Szent-Péteri József*** (1781–1862): ötvös, 1818 óta Pesten működő ezüstművész.
(114), (129), (137) ***Nagy-Sándor' és Dárius' csatázását, Le-Brünnek ismeretes darabja után / Nagy-Sándor csatáját a' Granicusz mellett LeBrünnek / Nagy Sándor' csatáját a' Granicusznál, Le Brünnek:*** a 'Nagy Sándor átkelése a Granicuson' című munka Charles ***Le Brün*** (1619–1690) francia klasszicista festő képe, amely ***Nagy Sándor*** (Alexandrosz) ***III. Dareiosz*** perzsa uralkodó feletti győzelmét ábrázolja (i. e. 334-ben ***Granikosz*** mellett). Le Brün XIV. Lajos udvari festője volt, freskói a Louvre-ban és Versailles-ban is láthatóak.
(129) ***bas-relief*** (fr.): féldomború.
(114), (129) ***toreuma*** (gör.): fém műtárgy, amely domborítással, véséssel vagy csiszolással készült.
(129) ***proportio*** (lat.): arány, arányosság.
(114), (125), (135) ***Szent-Györgyi János*** (1793–1860): csendélet- és portréfestő. Sárospatakon tanult, 1824-től Pesten dolgozott. A Lónyay család több tagját is megfestette, és ő is készített Kazinczyról egy portrét 1828-ban.
(128) ***[a' Mester]ségnek minden nemeire osztja fel:*** feltehetően Szent-Györgyi János festő (a szöveg eleje hiányzik).
(114) ***Lónyay Gábor*** (1778–1824): zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809

után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Királyi biztosként Zemplén vármegye tisztikarával 1823-ban összetűzésbe került és lefogatta azt.

(114) ***Bécsben tanítatá hat esztendeig, hogy idővel Patakon festést és architectúrát tanítson****:* Szentgyörgyi János bécsi festészeti és építészeti tanulmányait Lónyay Gábor saját költségén támogatta 1817–1824 között, hogy a sárospataki kollégium számára képzett tanárt nyerjen. Baráth Béla Levente szerint a terv részben finanszírozási gondok, részben „a patrónus-főkurátor 1824. május 8-i, tehát pár hónappal Szentgyörgyi augusztusra tervezett hazatérése előtti halála" miatt nem valósult meg. Így a „Kollégium alaposan és nagy költséggel kitaníttatott »*Architectura professor*«-rajztanára végül Pesten telepedett le és vált korának kedvelt festőművészévé. Munkássága későbbi fázisában is élvezte a jómódú református nemesség támogatását. A Lónyay, Ráday és Teleki család tagjairól festett képei mellett tudunk Kazinczyról festett portréjáról is. A Duna partján lévő műtermében tett látogatásáról Kazinczy is megemlékezett leveleiben. Szoros baráti kapcsolatot ápolt Kisfaludy Károllyal, akinek egyik kötetéhez illusztrációkat készített. A Magyar Nemzeti Galériában több művét őrzik. Ismertek Pest-Budát ábrázoló városképei és kora általános színvonalából kiemelkedő virág- és gyümölcs csendéletei, amelyek mai aukciókon is fel-feltűnnek. Későbbi sárospataki kapcsolatairól nincsenek adataink." (Baráth 2005, 31–32.)

(115) ***Huysumok****:* virágfestők. Jan Van Huysum (1682–1749) holland rokokó tájkép- és csendéletfestő volt.

(115), (125), (135) ***Simó Ferencz*** (1801–1869): festő. Székelyudvarhelyen született, Bécsben tanult, majd Budán és később Kolozsvárott festett és tanított. Szentgyörgyi János 1828-as Kazinczy-portréját „igazította" meg, tehát ő is készített egy festményt Kazinczyról. A kép elkészültét Kazinczy nem várta meg Pesten és nem fizette ki a munkát azonnal, ezért Fáy Andrást kérte meg az ügy elintézésére: „Ha Uram Öcsém eggyszer Erzsinél lesz, kérem menjen a' fekete Elefánt felé; az Erzsi kapujától a' második kapuban kell bemenni Simó Ferencz Erdélyi születésü Magyar Festő. A' Tudományos Gyüjtemény Kiadóji képemet kivánák. Festetém vele magamat, de még meg nem száradt midőn eljöttem. Ne légyen gondokban. Méltóztassék megtudni az árát, 's megirni nekem, hogy megküldhessem. Ne felejtse azt édes Uram Öcsém. Simó Ur a' képet Május 30d. festette 's én Június elsőjén elhagyám Pestet. Emlékeztesse arra is hogy Gróf Teleki József képét nekem copizálni igérte plajbásszal. Nagyon kérem erre." (KazLev, 23/5914, Kazinczy – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. jún. 20., 888.) Kazinczy kellemetlen helyzetbe került, Dessewffy József gúnyverset írt az esetről, amelyet Döbrentei Gábor naplója örökített meg: „Junius 14. Voltam künn gr. Dessewffy Józseffel a Császár feredőben, hol Marich Dávid, Szemere Pál, második feleségével. Onnan mentünk a Szép juhászhoz. Éppen odaérkeztünkkor beszéllém, hogy a mint hallám Kazinczy Simóval s Heinrichel festette magát, de egyiknek se fizetett s elment. Gróf Dessewffy alig szállánk-le, leűle egy a szabadban levő asztal mellé s ezt irá:

»Csúf alakos pénzért, <s> a költő ingyen igyekszik
Erre ugyan híres példa Kazinczy Ferencz.
Mert e szerény költő mindenhol festeti képét
És festőjének rendre adósa marad.
Igy ha magát pénzért a népnek Bosco mutatja,
Költőcskénk ingyen szokta mutatni magát.«"

(*Döbrentei Gábor Naplójegyzései. 1822-től* másolat, MTA KIK, Ms 193, 24b.)
(Vö. KazLev, 24/6162, Fáy András – Kazinczynak, Pest, 1829. július 20. és jegyzete.)

(115), (125), (135) ***Wesselényi / Báró Wesselényi Miklós****:* mivel a még élő személyek portréjáról van szó a többi kép esetében is, ezért feltehetően: ifjabb báró Wesselényi Miklós (1796–1850) zsibói birtokos, színműfordító, a reformkor meghatározó politikusa. Kazinczy 1809-ben egy episztolát írt hozzá: *Báró Wesselényi Miklós úrhoz*.

(115), (125) ***Gyulai Lajos***, gróf (1800–1869) erdélyi naplóíró, ellenzéki politikus, mecénás.

(115), (125), (135) ***Horvát Endre*** (Pázmándi) (1778–1839): költő, katolikus pap. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(125), (135) ***Gróf Mailáth János*** (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus, Kazinczy barátja.

(125), (135) ***Döbrentei*** Gábor (1785–1851): író. Kazinczy ajánlásával lett 1808-ban Gyulai Lajos nevelője. Baráti kapcsolata Kazinczyval idővel elmérgesedett. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(125) ***Ruprecht*** János: bécsi nyomdász, litográfus. Az említett Döbrentei-képe egy Bécsben kiadott kőnyomatos (gör.: ***lithographolt***) lap. (A kép az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban: http://hdl.handle.net/10831/3681. – Letöltve: 2014. 08. 01.)

(125) ***affectált*** (lat.): mesterkélt.

(125) ***inscriptió*** (lat.): felirat, azaz említett litográfia szövege.

(115), (125), (135) ***Gróf Teleki József****:* Kazinczy fent idézett levele szerint gróf Teleki József arcképének másolatát is kérte Simótól. A több azonos nevű gróf közül valószínűleg az ekkor élő gróf Teleki Józsefről (1790–1855), a Magyar Tudós Társaság elnökéről van szó. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(115), (125), (132) ***Dezsőffy / Dezsőffy József****:* gróf Dessewffy József (1771–1843) költő, író, Kazinczy barátja. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(125), (132) ***Virág Benedek*** (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.

(125) ***Berzsenyi*** Dániel (1776–1836): költő. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(115) ***Hormayr' Zsebkönyvében, 1828.****:* Freiherr von Joseph Hormayr (Hormayer) (1782–1848) tiroli származású osztrák politikus, történetíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója (1803-tól). Egy Bécs elleni tiroli felkelés szervezése vádjával 1813-ban letartóztatták, és 13 hónapig Munkácson fogva tartották. 1816-ben kinevezte a császár udvari történetíróvá. 1828-ban elhagyta Bécset és a bajor udvarnál lett miniszteri tanácsos. ***Dessewffy*** említett rézmetszete a *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* 9. kötetébe van bekötve (1828, 422. oldal után, Peter Fendi rajza után Ignaz Krepp kőnyomatában).

(115) ***Farkasfalvi Farkas Károly Táblabíró és Curiális Prókátor Urat. Szül. Fejér-Gyarmaton Szatmár Várm. 1785. Martz. 30d.****:* bizonyára névtévesztés, helyesen: ***Farkas Ferenc*** (1785–1848 után) ügyvéd, egy búvárharang feltalálója. Kazinczy egy levelében ezt írja ugyanis: „tegnap ismerkedém össze Farkas Károly Prokátor Urral, ki a Delphint feltalálta, s jövő eszt. vele Londonba megyen". (KazLev, 20/4912, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 17., 500–501.) A „delphin" pedig a búvárharang, amit Farkas Ferenc talált fel, és a születési évszám is megegyezik. (KazLev, 24/6153, Szemere Pálnak, 1828. ápr. 17., 304.)

(115) ***lepe****:* lepke, pillangó.

(115), (125), (132) ***Azon Választottság' tagjai / azon Dicsőket / 1826. Novemb. 3dika írá be a' Haza' Évkönyveibe****:* a Magyar Tudós Társaság alapításáról, említett tagjairól és alapítóiról, az alapítás körülményeiről összefoglalóan: *281–286*.

(132) ***Vay Ábrahám pedig, a' nagy Vay József' fija, az atyám testvére' leányának Kazinczy Sophiának férje: Vay Ábrahám*** (1789–1855), a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója (l. az MTT tagjainál, *281–286*). Apja: ***Vay József*** (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka. Felesége 1810-től ***Kazinczy Sophie*** (1794–?), Kazinczy unokatestvére, Kazinczy Péter (1747–1827) lánya.

(115), (125), (132) ***Mártziusnak 9dik napja / Mart. 11d. 1828. / tavaly Mart. 11dikén […] Mart. 9dikén****:* a napi eseményekről részletesebben: *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* szövege és jegyzete (44–45).

(132) ***Horváth János*** (1769–1835): egyházi író, római katolikus főpap. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(132) ***Báró Mednyánszky Aloyz*** (1784–1844): német nyelvű magyar író. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(132) ***Bartal György*** (1785–1865): jogtörténész, ítélőmester. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(132) ***Bitnicz Lajos*** (1790–1871): római katolikus pap, matematikus. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(125) ***Gróf Széchenyi István [apja]****:* gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) Somogy vármegyei főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító.

(116) ***Azért legelső, mert legérdemesbb****:* Kazinczy saját, *Báró Wesselényi Miklós úrhoz* című episztolájából van az idézett sor.

(118) ***a' nemzet' Védangyala:*** a nádor.

(125) ***elölülő*** (rég.): elnök.

(118) ***Dugonics*** András (1740–1818): író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes. 1756-ban belépett a piarista rendbe, 1764–1765-ben a váci piarista Theresianumban tanított, 1774-ben kinevezték a nagyszombati (a későbbi budai és pesti) egyetemre a mennyiségtan tanárává. 1788-tól az egyetem rektora volt, 1808-ban visszavonult Szegedre. II. József nyelvrendeletének ellenszegülve magyarul és latinul tartott órákat. A Kazinczytól élesen bírált *Etelka* (I–II., Pozsony és Kassa, 1788) és más németből magyarított regényei, színdarabjai a kor népszerű írójává tették.

(119) ***Egger által festve, a' fej Krafft után:*** l. fentebb.

(119) ***Száraz György:*** királyi személynök (1724–1730), az udvari kancellária tanácsosa, 1731-től báró.

(119) ***Grasalkovics Antal:*** Grassalkovich Antal (I.) (1694–1771): l. fentebb.

(119) ***Koller Ferenc***, báró (?–1786): Zólyom, majd Bars vármegye főispánja (1759–1785), királyi személynök (1762–1765), főpohárnokmester (1778–1786). Az említett portré, ahogy a többi említett személynök arcképe is, ma a Kiscelli Múzeumban (Budapest) található.

(119) ***Szvetics Jakab***, gróf (1703–1781): a Dunántúli Kerületi Tábla majd a királyi tábla ülnöke, királyi jogügyigazgató, tanácsos, Pest vármegye főispánja, királyi személynök (1765–1780).

(119) ***Fekete György***, gróf (1711–1788): királyi személynök (1748–1762), Arad vármegye főispánja (1751–1788), alkancellár (1762–1773), főudvarmester (1766–1773), országbíró (1773–1783), 1760-tól birodalmi gróf. A nagyszombati főiskola vezetője volt. Fekete János költő apja.

(119) ***Végh Péter*** (1720 k.–1802): koronaügyész (1762–1765), királyi személynök (1779–1789), Baranya vármegyei főispán (1782–1802), tárnokmester (1789–1795), országbíró (1795–1802).

(119) ***Felső-Bükki Nagy József*** (1742–1801): 1788-ban már a Szent István-rend vitéze, az udvari kancellária tanácsosa, 1795-től királyi személynök, 1796-tól Pest vármegye főispáni helyettese.

(119) ***Semsey András*** (1754–1814): Ugocsa (1797–1807), majd Abaúj (1807–1814) vármegyei főispán, királyi személynök (1802–1808), államtanácsos (1805), alkancellár (1808), kamaraelnök (1808–1804).

(119) ***Aczél István:*** 1791-ben nádori ítélőmester, 1808-ban királyi személynök, valóságos belső titkos tanácsos.

(119) ***Mailáth György***, gróf (1752–1821): királyi jogügyi igazgató (1798–1805), a királyi tábla bírája, majd elnöke, azaz királyi személynök (1808–1821), Tolna vármegyei főispán (1811–1821). Ő szólította fel Kazinczyt 1802-ben, hogy a fogság költségei címén fizessen be 1068 és fél Ft-ot. (Azonos nevű fia [1786–1861] szintén királyi személynök lett 1825-ben.)

(119) ***Szőgyényi Zsigmond*** (1776–1826): a királyi tábla bírája, majd elnöke, azaz királyi személynök (1821-től), Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helytartója, az 1825-i országgyűlés elnöke, alkancellár és belső titkos tanácsos.

(119) ***personális*** (lat.): királyi személynök, a király helyettesítője, a királyi tábla és az országgyűlés alsó táblájának elnöke, kinevezett főtisztviselő.

(119) ***Szemerének hitvesét, a' sok adományokkal megáldott Szemere Christínát, poetai nevével Képlaki Vilmát […]:*** Szemere Krisztina (írói álneve: Képlaki Vilma) (1792–1828) Szemere Pál első felesége (1814-től). Kazinczy kérte meg barátja számára jegyese kezét 1813. aug. 19-én. Haláláról Kazinczy értesítette a családot: KazLev, 24/6152, Kazinczy – Szemere Lászlóné Vattay Krisztinának, Pest, 1828. március 26.

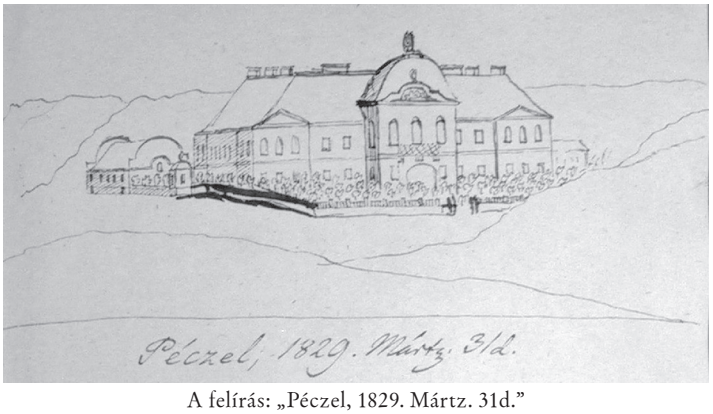
(119) ***Kulcsár*** (Kultsár) István (1760–1828): tanár, újságíró, szerkesztő. Ő az, ***„ki rég olta betegeskedék"***, ezért nem vett részt a bizottság munkájában. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*) Ferenczy István készítette el a pesti Belvárosi Nagyboldogasszony-templomban lévő síremlékét (1829–1832 között). ***Felesége:*** Perger Anna-Mária, ***fia:*** István.

(119) ***plánum*** (rég.): terv.

(119) ***statútum*** (lat.): határozat. A *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* 1828. ápr. 2-i bejegyzéséből („Fordítom a' Statútumokat") tudható, hogy Kazinczy az Akadémia alapszabályát fordította le (vö. KazLev, 20/4908, Kazinczy – Ponori Thewrewk Józsefnek, Pest, 1828. ápr. 6.).

(121), (125) ***Péczelen a' mi Szemerénénk/Palinénk, akkor még Fáy József' özvegye:*** Szemere Pál (1785–1861) péceli birtokos első felesége Szemere Krisztina, második Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858) volt; utóbbit 1829. április 12-én vette feleségül. (Szemere Pál: l. fentebb.)

(121), (125) ***lerajzoltam azt, hogy Életemhez vignettként metszethessem:*** Kazinczy rajza:

A felírás: „Péczel, 1829. Mártz. 31d."
(A rajz jelenleg nem a szöveg környezetében, hanem egy vegyes, többnyire képzőművészeti tárgyú kéziratgyűjteményben található: MTA KIK K 630, 74.)

(121), (125) ***Péczel, hol három Rádayt ismertem:*** Pécelt idősebb Ráday Gedeon tette a család központjává. Kazinczy beszámolója szerint a kastély alsó szintjén ő és felesége, felső szintjén fia (II. Gedeon) és menye lakott (Kazinczy, *Rádayak* 1827; a személyes kapcsolatról l. még: Kazinczy, *[Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785ig]* = Kazinczy, *Pályám* 2009, 463). A harmadik Ráday az egyik unoka, Pál.
Báró, majd gróf ***Ráday Gedeon (I.)*** (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ, aki kiterjedt levelezést folytatott korának íróival, támogatta Kazinczy irodalmi törekvéseit, a Magyar Museum és az Orpheus megjelenését személyes tekintélyével és műveivel is segítette. Felesége: ***Szentpétery Katalin*** (1720–1779). Fiuk: gróf ***Ráday Gedeon (II.)*** (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírája (1785-től), szeptemvir (1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjátszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg. Felesége: ***Fáy Zsuzsanna*** (1749–1816). Fiuk: gróf ***Ráday Pál*** (1768–1827), az eperjesi kerületi tábla bírája, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka. Kazinczyval együtt szervezte az 1790-ben alakult Magyar Színjátszó Társaságot, Kazinczy Hamlet-fordításának színvonalas előadására jutalmat tűzött ki. Kazinczy hozzá írt episztolája: *Gróf Ráday Pálhoz* (1809).

(121), (126) ***a' Kápolnát a' köz temetőben:*** Pécelen a református és a katolikus temetőben is van Ráday-kripta.

(121), (126) ***A' kastély' mostani ura, Gedeon:*** gróf Ráday Gedeon (IV.) (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja. Ráday Pál (1768–1827) és báró Prónay Ágnes fia. ***Testvérei:*** gróf Ráday ***László*** (1804–1868), gróf Nádasdy Lászlóné Ráday ***Anna*** (1794–1841), báró Prónay Albertné Ráday ***Erzsébet*** (?–1830. márc. 30. <l. a *[Napló…]* 1830. ápr. 3-i jegyzetét>).

(126) ***tavaly lejöttem Februáriusban:*** 1828. februárban.

(122), (126), (131) ***Fejér György*** (1766–1851): történész, író, katolikus pap, pestújhegyi prépost, a Tudományos Gyűjtemény első szerkesztője, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(131) ***Schédius Lajos*** (1768–1847): nyelvész, esztéta, egyetemi tanár, rektor (1835). (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(122), (126), (132) ***Sztrokay*** Antal (1780–1850): jogász, költő, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1832; rendes: 1835).

(132) ***Kovács Mihály*** (1768–1851): pesti orvos, táblabíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja 1832-től.

(126), (132) ***Helmeczy*** Mihály (1788–1852): író, műfordító és szerkesztő. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(126), (132) ***Thaisz*** András (1789–1840): ügyvéd, a Tudományos Gyűjtemény (1817–1827) és a Sas (1831–1833) szerkesztője. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(126), (132) ***Kis Károly*** (1793–1866): kapitány, hadtörténész, az Aurora munkatársa. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(132) ***Imre János*** (1790–1832): katolikus pap, teológus, a pesti egyetem filozófiatanára (1822-től). (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(132) ***Bugát Pál*** (1793–1865): orvos, nyelvész, egyetemi tanár. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(126) ***curialis prokátor****:* a Királyi Kúria jogásza; a kúria a királyi ítélőtábla (a fontosabb ügyekben és másodfokon ítélkező bíróság, elnöke a királyi személynök volt) és a hétszemélyes tábla (a legmagasabb szintű bíróság) közös elnevezése.

(126) ***Paziazi Mihály*** (1802–?): német anyanyelvű pesti ügyvéd, költő, fordító.

(126) ***Tretter*** (Járy) György (1804–1875): pesti ügyvéd, főbíró és országgyűlési követ (1843/44), udvari tanácsos.

(126), (132) ***Szalay László*** (1813–1864): író, történész, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1836; rendes: 1838) és titkára (1861). Kölcsey jurátusa, a centralista ellenzék egyik vezetője és a Pesti Hírlap szerkesztője (1844–1845) volt.

(132) ***Gaal József*** (1811–1866): pesti joghallgató, költő. Apja a gróf Károlyi család gazdatisztje volt. Később tagja lett a Magyar Tudós Társaságnak (levelező: 1837) és a Kisfaludy Társaságnak (1841).

(132) ***Klopstock' két neveltje Stolberg Christián és Friedrich-Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, eggy időben valának Göttingában****:* a Göttinger Hainbund német írói csoport tagjai, az 1770-től kiadott Göttinger Musenalmanach évkönyv szerzői: Friedrich Gottlieb ***Klopstock*** (1724–1803), gróf ***Christian Stolberg*** (1748–1821) és testvére gróf ***Friedrich Leopold Stolberg*** (1750–1819), Gottfried August ***Bürger*** (1747–1794), Johann Heinrich ***Voss*** (1751–1826), Johann Martin ***Miller*** (1750–1814), Heinrich Christian ***Boie*** (1744–1806), Ludwig Christoph Heinrich ***Hölty*** (1748–1776).

(126), (132) ***Szenvey József*** (eredetileg: Kvicsola, majd Leiden; 1800–1857): költő, műfordító. 1827–1832 között Liptay Sándor maglódi ügyvédnél volt nevelő. A Felső Magyar-Országi Minerva 1828-ban közölt részleteket ***Schiller***-fordításaiból: ***Stuart Mária; Messzinai hölgy*** (a teljes fordítás megjelent: Pest, 1836). A ***Don Carlos***t Kazinczy is fordította. Ugyancsak Schiller műve a ***Resignation*** c. vers, Szenvey fordításában: *Lemondás*. (L. az MTT tagjainál, *281–286*.)

(126) ***Pectus est, quod disertum facit*** (lat.): 'Ez a szív, amely ékesszólóvá tesz.' (Quintilianus, *Institutio oratoria*, X, 7, 15.)

(131) ***barátom****:* Guzmics Izidor.

(131) ***Guzmics*** Izidor (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, pannonhalmi bencés szerzetes. Kazinczy bizalmas barátja. (L. az MTT tagjainál, *281–286*; vö. még: *Szövegforrás* és *Keletkezés: 236–241.*)

(121), (131) ***asszonyt 's négy fiamat és három leányomat / asszony' 's négy fiam' és három lyányom'****:* Kazinczy felesége: gróf Török Sophie Antonia (1780–1842); fiai: Emil (1811–1890), Antonin (1813–1879 v. 1885), Bálint (1818–1883), Lajos (1820–1849); lányai: Thalia (1809–1863), Eugenia (Zseni, 1807–1903), Iphigénie (II.) (1817–1890). A részletes családfa: Kazinczy, *Pályám* 2009, 872–885.

(121), (131) ***példátlan igazságtalanság / eggy gonosz per****:* l. a kázméri pert: *279.*

(122), (127), (131) ***én azon tizenegy holnapra, mellyeket tavaly és ez idén itt éltem el, Szemerének/ Palinknak vendége / Pesten, Május 27d. 1829. […] e' tizeneggy holnapomra […] Szemerével****:* 1828–1829-ben háromszor járt Kazinczy Pesten és Budán, illetve a környéken, mindegyik alkalommal Szemere Pál pesti szállásán vagy péceli birtokán lakott. (A pontos időrend: *273*.)

(127) ***harmadfél óra*** (rég.): két és fél óra.

(122), (127), (131) ***elementum*** (rég.): otthonos közeg.

(131) ***úgy akarja Szemerénk, hogy mondjam el előbbi levelem' folytatásaként néked, és ezt azért, hogy a' Muzárion' Olvasóji ismérhessék:*** a *[Pesten, 1828–1829.] [IV.]* kézirata előtt található a „I." számmal jelölt szövegrész, amely megjelent egy másik szövegforrásból, Guzmics Izidor másolatából: KazLev, 21/4999, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1829. ápr. 27. (L. a *Szövegforrás* és *Keletkezés: 236–241.*)

(131) ***artistai*** (rég.): művészeti.

(131) ***a' Nyelv' dolgában (IV. Köt.) mondottam:*** Kazinczy feltehetően Szontágh Gusztáv értekezésére válaszoló cikkére utalt: „A' miket itt Szontagh társunk a' minden Nyelvek' természete felől…" (Muzárion [Élet és Literatúra], 1829/4, 152–163. – Ugyanitt jelent meg ugyancsak cím nélkül: „A' kit Istenek szeretnek ifjant hal el…" [Csokonairól írt recenzió], 58–74; „Szalluszt' beszéde", 166–178; „Szallusztnak historiographiai érdemei", 178–182; „Szallusztnak kiadásai, fordításai", 182–189; „Heyne' ítélete a' fordítások' törvényeiről", 189–191; válasza Báróczi Sándor egyik 1808-as levelére, 194–196; [Előbeszéd a Yorick' és Eliza' leveleihez], 206–214.)

(131) ***Superint. Kis*** János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító, Kazinczy barátja. (L. az MTT tagjainál, *281–286.*)

9. jegyzetmező: ***Pannonhalma, Esztergom, Vác, 1831.***

11. Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra.
12. Pannonhalma, Esztergom, Vácz. 1831.

Kazinczy életeseményeiről, a kor fontosabb és/vagy említett eseményeiről, személyeiről l. *273.* Az utazásról összefoglalóan beszámoló levél: KazLev, 21/5315, Kazinczy – Kis Jánosnak, Pannonhalma, 1831. ápr. 11.

L. még: ***Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór. (Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)****, 383–390.*

(138) ***Báró Eötvös József*** (1813–1871): politikus, író. Kazinczy az ajánlásról egy Guzmics Izidornak szóló levél utóiratában írt: „*Utólírás.* Itt lévén két esztendő előtt magasztaltatni hallám az Egyetem' Professoraitól az ifjú Báró Eötvöst. Felkerestem, 's összecsókolám. – Innen az Ajánlás." (Autográf levélmásolat, az „Utólírás" törölve: Szemere-tár, 11. kötet, 181; a levél kiadása: KazLev, 21/5318, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Pest, 1831. ápr. 28.)

(139), (155) ***a' hajó:*** Kazinczy a Franz I, azaz ***Első-Ferenc*** nevű gőzhajón utazott. A hajót az angol ***John Andrews*** (1787–1847) – a hajó ***kapitánya*** Kazinczy útján – és Joseph Pritchard hajóépítő vállalkozók által 1829-ben létrehozott bécsi székhelyű Császári-Királyi Szabadalmazott Első Dunagőzhajózási Társaság építtette. A tervrajz és a gőzgép Londonban készült, a hajótest Bécs mellett. A kb. 48 méter hosszú gőzöst 1830. július 23-án tették vízre. Bécs és Budapest között közlekedett rendszeresen, folyásirányban kb. 15 óra, felfelé 2 nap volt a menetideje. A hajót később többször átépítették, 1848-ban a szabadságharc hadigőzöse lett Mészáros [Ignác] néven. (A hajó 1 : 50 léptékű modellje a Közlekedési Múzeumban látható, a hajó műszaki adatai és rajza: Csillag–Varró 1968.)

(139), (155) ***Guzmics*** Izidor (1786–1839): költő, műfordító, egyházi író, tanár, pannonhalmi bencés szerzetes, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja, akadémikus (levelező: 1830; tiszteleti: 1838). 1832-től bakonybéli apát. Kazinczy bizalmas barátja.

(139), (155) ***[Guzmics] társai:*** a pannonhalmi bencések.

(139), (155) ***életem' édes barátnéja:*** bizonyára Kazinczy felesége, gróf Török Sophie Antonia (1780–1842).

(139), (155) ***eggy Angyalét, ki úgy leve szép ideáljává öreg napjaimnak, mint első ifjuságomnak a' félszázad után is Szentűl-tisztelt:*** az „ideál"-ok, azaz a közeli barátnék neveit csak találgatni lehetne, hiszen hasonló érzelmi töltésű szavakkal pl. a viszonylag távoli ismerőst, Ráday Pálné

báró Prónay Ágnest is megtiszteli: „Áldását kérem magamra Nagyságodnak, mint attól az Angyaltól, a' ki előttem a' szépség és jóság ragyogásában jelent meg, hogy öregségemet ifjuságggá bájolja." (KazLev, 21/5345, Kazinczy – Ráday Pálnénak, Péczel, 1831. jún. 1.)

(139), (155) ***távolylétemet nagy okok nem kívánnák:*** célzás az Akadémia alapítására és a családi birtokperekre (l. *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* jegyzete: *273*).

(139), (155) ***a' kisded Vulkán:*** a gőzgép.

(139), (155) ***gépely:*** gép.

(139), (155) ***a' kedvünkért elbontott híd:*** a hajóhíd a Dunán. Pestet és Budát 1767-től kötötte össze állandó hajóhíd (ezelőtt repülőhíd, azaz kötött pályán működő komp üzemelt), II. József idején a hajóhidat a régi (idővel elbontott) városfalon kívülre helyezték át.

(139), (155) ***Petersburg*** (ném.): Szentpétervár (Oroszország).

(139), (155) ***Lübeck:*** német város.

(139), (156) ***grádics*** (rég.): lépcső.

(140) ***cabinet*** (fr.): kis szoba.

(140), (156) ***konyhaczédula:*** étlap.

(140), (159) ***Zs… Úr; Zsoldos:*** feltehetően Zsoldos Ignác (1803–1885) jogász (ekkor szolgabíró, később kúriai tanácselnök, akadémikus), aki levelezésben volt Széchenyi Istvánnal (Biczó 1942).

(140), (156) ***Gróf Széchenyi*** István (1791–1860): a Magyar Tudós Társaság alapítója, az alapszabályt kidolgozó bizottság tagja, alelnök (1830–1850), az MTA igazgatósági és tiszteleti tagja (1830; 1838). Említett műve: ***Hitel*** (Pest, 1830. január).

(140), (156) ***Gróf Dessewffy:*** József (1771–1843) költő, író, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja (MTA igazgatósági tag: 1830; tiszteleti tag: 1831). Kazinczy barátja. Említett, Széchenyi István reformtervezetével vitatkozó munkája: ***A „Hitel" czímű munka' Taglalatja*** (Kassa, 1831; megjelent 1830 végén, l. KazLev, 21/5256, Kazinczy – Toldy Ferenczne k, Sátoraljaújhely, 1830. dec. 17.). A Hitel-vitáról, Kazinczy időben és nyilvánosság viszonylatában is változó álláspontjáról: Vaderna 2013, 253–254.

(140), (157) ***a' Margit-szigete […] hol én és az idegen Óbester 1800. Július' 30d. a' Dunában megferdénk […]:*** 1800-ban osztrák és cseh–morva területről Munkács várába szállították a fogoly Kazinczyt és társait, ezen az úton kötöttek ki a Margitszigeten. Az ***„idegen Óbester"*** François-Clément Chipault (más néven Bezancourt) (1765–1809) francia ezredes (ném.: ***obester***) volt, akit szintén Munkácsra szállítottak (hadi)fogolyként; ő 1801 februárjában szabadult Munkácsról.

(140), (157) ***atyját váró társam a' víz' szélén járkála; kiesmerém a' helyt, hol az, és gyönyörű leánya, mint eggy újabb Vénus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, 's a' szép leány édes könynyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét, és mingyárt testvére után engemet:*** a találkozás leírása a *[Pályám emlékezete III.]*-ban: „Az ifjabb idegen és én megferdénk a' Dunában, 's Ferencz a' parton jára, 's szüntelen aggódék, ha atyját megláthatja e. – De én nem tudtam, barátom, hogy vak is vagy azonfelül hogy hihetlenkedel; ám nézz a' tulsó partra. – – Atyja fiakeren repűle a' sziget mellé, látta a' kikötött hajót, kiszálla szekeréből, 's gyalog lépdelle a' lovak előtt, várván hogy valaki intsen, mert nem mere hinni az izenetnek. – Ferencz kére, kiáltsak atyjára; az ő mellye gyengébb mint hogy azt tehetné.

Kit keres az Úr? kérdém erős hanggal. A' víz áltvivé hangomat. – Senkit, felele félénken. – Hazud az Úr, felelém neki tréfásan, hogy tréfám felvídítsa; Ferenczet keresi. Mellettem áll a' víz' szélén, én a' Dunában vagyok. Menjen, 's hozza Ninit, és vele eggy csolnakost, mert az itt nincs.

Az öreg felszökék szekerébe, 's repűlt. Még nem váránk midőn látánk közelíteni a' csolnakot. Nini mellette álla.

Eggy csoportban állánk mind a' heten, 's köztünk ferdő társam is. Nini, most tizennyolcz esztendős leány, teljes felvirultában, 's szép mint Venus Anadyomene, kilépe a' hajóból, 's repűle megölelni bátyját. Én félrevonám magamat. A' mi a' gyermek eránt szabad vala, mondám, nem lesz szabad a' felvirult eránt, 's hajaim közt már ősz szálak fejérlének.

Nini kifejté magát bátyja' karjai közzül, 's nekem jött, megölelt, úgy társaimat; bennünket testvérekké teve a' sors. Az idegennek meghajtá magát." (Kazinczy *Pályám*, 2009, 660.)

Az említett személyek: ***Hirgeist Ferencz*** (1774–1804) pesti joghallgató, Kazinczy barátja; a Martinovics-perben halálra ítélték, kegyelmet kapott, de csak 1802 szeptemberében szabadult. Apja: ***Hirgeist Leopold***. Testvére: ***Hirgeist Anna (Nini)*** (1783–1825): báró Prónay Simonné 1802-től, gyermekei: Prónay László (1802–?), Amália (1805–1811), Iphigenie Sophie (gr. Csáky Augusztné, 1807–?), Ágnes Paulina Honorata (Kazinczy keresztlánya, 1808–?), Antónia Francisca Paulina (Almásy Józsefné, 1809–?), István, Sarolta. (A találkozásról l. még a *Pestre. 1828.* jegyzete: *333.*)

(140), (157) ***Vénus-Anadyomene:*** Venus (Aphrodité) mellékneve a 'felemelkedő' jelentésű Anadyomené görög szó. A tengerből meztelenül kikelő istennő legismertebb képzőművészeti ábrázolása Botticelli festménye.

(140), (157) ***angoly*** (rég.): angol.

(140), (157) ***grammatika*** (rég.): itt: nyelvkönyv.

(140) ***modulatio*** (lat.): hangnem, hangszín, hanglejtés.

(140), (157) ***Ik bin vitve, – und ábe – ájne zón – und szváj enkel*** (ném.): „Özvegy vagyok – van nekem – egy fiam – s két unokám." (Szauder Mária fordítása, Kazinczy, *Művei I.* 1979, 896.)

(140), (157) ***mit felele Maria-Theresiának eggy […] olasz Consiliárius:*** (nem találtunk adatot).

(141), (157) ***orientális*** (lat.): keleti.

(141), (157) ***Psychárion*** (gör.): a görög 'psycé' szóból, az idillköltészetben kb. a 'szemérmes lány'-t jelenti: „'S te szeretett Psychárion, a' ki magadat szemérmesen vonogattad-el csókaim elől, 's végre még is megcsókolál!" (Kazinczy Gessner-fordítása: *Az eltökélés* = Kazinczy, *Szép Literatúra* 2012, 287.)

(141), (158) ***a' Felícián' történetét:*** a hagyomány szerint Zách Felicián (Záh nembeli Felicián) a lányán esett sérelmet akarta megbosszulni, amikor a visegrádi palotában 1330-ban rátámadt Károly Róbert királyra, a királynőre és gyermekeikre. A merényletet kegyetlenül megtorolta az uralkodó.

(141), (158) ***a' Salamon Király' tornya […], mellyet […] a' Gróf Majláth' szép regéjéből ismere:*** a visegrádi vár romokban fennmaradt tornya, amelyben – a hagyomány szerint – I. (Szent) László fogva tartotta Salamont; erről szól gróf Mailáth Jánosnak (1786–1855) a *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) c. kötetében megjelent regéje, amelyet 1828–1830-ban lefordított Kazinczy (kiadta Kazinczy Gábor: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések*, Pest, 1864).

(141) ***romántos*** (rég.): romantikus, vadregényes (ahol a rege játszódik).

(141) ***cajüt*** (holland): kajüt, hálófülke hajón.

(141), (158) ***tabouret*** (fr.): tábori szék, alacsony támla nélküli szék.

(141) ***polczozat*** (rég.): pad.

(141), (158) ***alkóv*** (fr.): hálófülke.

(141), (158) ***Virtre, 's kápolnája előtt láttam a' keresztet, mellynek tővében a' honhoz-hü Baróti fekszik: Baróti*** Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja, Kazinczy és Batsányi János mellett szerkesztője a Magyar Museumnak. A jezsuita rend feloszlatása után, 1773-tól világi pap, 1774-től Komáromban, 1777-től Kassán tanított (itt Kazinczy öccsét, Miklóst is). 1799-ben nyugalomba vonult, és haláláig Pyber Benedek (1758–1823) Komárom vármegyei táblabíró ***virt***i (ma: Virt [SZK]) birtokán lakott.

(141), (158) ***„AVE!"*** (lat.): üdvöz légy!

(141), (158) ***benedictínus*** (lat.): bencés szerzetes.

(141), (158) ***Czuczor*** Gergely (1800–1866): bencés szerzetes, költő, nyelvész, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; titkár 1835). A szónoklat tanára Komáromban (1830), az Aurora és az Athenaeum munkatársa.

(142), (159) ***L' habit est noir, mais l' ame est blanche*** (fr.): „a ruha fekete, de a lélek fehér". (Szauder Mária fordítása, Kazinczy, *Művei I.* 1979, 896.)

(142), (159) ***episcopális*** (lat.): anglikán (vallású).

(142), (159) ***Cátó:*** Marcus Porcius ***Cato*** Censorius (az idősebb Cato) (i. e. 234 – i. e. 149) római politikus, író, censorként a római erkölcsök védelmezője. Vagy: Marcus Porcius ***Cato*** Uticensis

(az ifjabb Cato) (i. e. 95 – i. e. 46): puritán köztársasági politikus, sztoikus filozófus, író, szónok, Marcus Porcius Cato Censorius dédunokája.

(142), (159) ***Helvétziai:*** svájci.

(142), (159) ***Kapitány-Auditor*** (lat.): hadbíró kapitány.

(142), (159) ***Gönyő:*** Gönyű.

(142), (159) ***mint Manó Pál a' maga társával a' lóversenyben:*** Széchenyi István 1822-ben honosította meg a lóversenyeket angol mintára Pesten, és 1825-ben létrehozta az Első Lótenyésztő Egyesületet. Busa Margit idézi az 1828-as lóversenykönyvet, amely Manó Pál lovas győzelmét említi: Busa/Kazinczy 1995, 496. (*Pesti Ló-versenykönyv. Irta… Gróf Széchenyi István és Döbrentei Gábor,* Pest, 1828.)

(142), (159) ***Zimony:*** ma Belgrád városrésze: Zemun.

(142) ***decisis humilis pennis*** (lat.): 'szárnyaszegetten'. (Horatius, *Epistularum liber alter: Az epistolák második könyve*, 2, 50. sor, ford. Muraközy Gyula = Horatius 1961, 564–565.)

(142), (159) ***Legjobb világ e ez, a' mint Pangloss Urak tanítják:*** Voltaire (1694–1778) francia író *Candide ou l'Optimisme* (1759) c. művének filozófusalakja.

(142), (160) ***mik történtek e' sikon 1809. Június' 14dikén:*** utalás a napóleoni háborúk győri csatájára: 1809. május 15-én a francia seregek Pozsonynál átlépték a magyar határt, Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz, amelyben nemzeti király választására szólított fel (a proklamáció magyarra fordításában Batsányi János is részt vett). Június elején a francia csapatok Pápáig vonultak. Június 14-én János főherceg serege és a parancsnoksága alá rendelt magyar nemesi felkelők (kb. 21 ezer fő) Győrnél vereséget szenvedtek Eugène Beauharnais seregétől, a franciák 24-én elfoglalták Győr várát, 26-án Pozsonyt. (Kazinczy és Dessewffy József emlékműtervezete: Kazinczy–Dessewffy 1817.)

(142), (160) ***bateria*** (fr.): ágyúüteg.

(143) ***Canaider Úr:*** helyesen bizonyára: Caneider, egy győri kereskedő család tagja, talán Caneider János (1801–1849).

(143), (160) ***Győrbe, a' Benedictínusok' háza:*** a győri Szent Mór Bencés Perjelség, a Magyar Bencés Kongregáció önálló háza, a mai Kazinczy és a Czuczor Gergely utcák sarkán van.

(143) ***Szent Benedek' fija:*** azaz bencés szerzetes; Szent Benedek (480–543) a bencés rend alapítója.

(143), (160) ***superior*** (lat.): elöljáró.

(143), (160) ***Vekerle*** Godfried Antal (1788–1836): bencés szerzetes (1804-től), pap (1811-től), győri gimnáziumi tanár (1816–1826), házfőnök és igazgató (1826–1839), dömölki apát (1832-től).

(143), (160) ***Bresztyenszky Adalbert*** (Antal, Béla) (1786–1851): bencés szerzetes (1803-tól), pap és győri gimnáziumi tanár (1810-től), tihanyi apát (1838-tól), a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1836).

(143), (160) ***Maar Bonifác*** (János) (1788–1855): bencés szerzetes (1804-től), pap (1811-től), győri gimnáziumi tanár (1821-től) és igazgató, történész.

(143), (160) ***e' kettőt Eperjesen már láttam:*** Eperjes (Sáros vm., ma Prešov, SZK) az egyik kerületi tábla székhelye, Kazinczy bizonyára a peres ügyei intézésekor láthatta a két szerzetest.

(143) ***interesszáns*** (lat.): érdekes.

(143), (160) ***Kisfaludy Mihály*** (1773–1852 [?]) Győr vármegyei főjegyző, alispán (1836), Kisfaludy Sándor és Károly testvére.

(143), (160) ***Schédius Kristóf:*** Győr vármegyei jegyző (1822), levéltáros (rég.: ***archivárius***), Schedius Lajos testvére.

(143), (160) ***Püspök:*** Juranics Antal (1768–1837): győri megyéspüspök (1825-től), helytartói tanácsos (1822-től).

(143), (160) ***Sztankovics*** János (1871–1848): a győri szeminárium igazgatója és kanonok (1821-től), győri püspök (1838-tól), királyi táblai praelátus, udvari tanácsos.

(143), (160) ***praelátus*** (lat.): római katolikus papi rendfokozat, külső joghatósággal bíró pap.

(143), (160) ***A' Vármegye-háza ezelőtt Franciscánusok' Klastroma volt:*** a győri ferencesek kolostorát 1786-tól – a rend átmeneti feloszlatásától – állami célokra használták, az épületet 1826-ban megvette a vármegye és átalakították vármegyeházává. Ma a megyei levéltár működik az épületben (Liszt Ferenc utca).

(143), (160) ***Casínója már Győrnek is van:*** Széchenyi István 1827-ben alapította a Pesti (1830-tól: Nemzeti) Kaszinót a közművelődés és a társas élet fellendítésére, ennek mintájára hozták létre a győrit is 1830-ban (?).

(143), (160) ***Szent-Márton:*** Géza fejedelem Szent Márton hegyén alapította meg a bencés monostort.

(143), (160) ***stakét*** (ném.): cölöpsor, kerítés.

(143), (160) ***szelencze*** (táj.): orgonafa.

(143), (160) ***Novák Chrysostóm*** (Krizosztom; 1744–1828. okt. 20.): pannonhalmi bencés főapát (1802–1816). 1761-ben lépett be a bencésekhez, 1768-tól pap, 1770-től tanított Pannonhalmán, 1784-től bakonybéli apát. A rend 1786-os feloszlatásakor birtokaira vonult vissza. 1793-tól a pécsi tanulmányi kerület főigazgatója a rend 1802-es visszaállításáig és főapáti kinevezéséig. 1816-ban lemondatta a kancellária főapáti hivataláról. Említett munkája: ***Vindiciae*** *diplomatis, quo S. Stephanus primus Hungariae rex monasterium S. Martini de S. Monte Pannoniae ord. S. Benedicti anno MI fundaverat* (Buda, 1780).

(143), (160) ***Azolta épűlt fel a' Monostor' éjszaki szárnya is, és a' fedelen túl nyúlt torony:*** Novák Krizosztom utódja kormányzó apátként Horváth Pál tihanyi apát lett (1817–1829), az ő idején épült fel a székesegyház tornya és a könyvtár épülete. (Kazinczy nem említi meg a nevét és hivatalát.)

(143), (160) ***öl*** (rég.): hosszmérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.

(143), (161) ***Fő-Apát:*** Kovács Tamás József (1783–1841) bencés szerzetes (1803-tól), pap, győri gimnáziumi tanár, pannonhalmi tanár és a kolostor elöljárója (perjel; 1827–1829), főapát (1829–1841).

(144), (161) ***leblek:*** szellők.

(144), (161) ***Horváth Endre (Pázmándi)*** (1778–1839): költő, katolikus pap, a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja, akadémikus (rendes tag: 1830). A nyelvújítással vitába szállók egyike. Akadémiai jutalomban részesített említett eposza: *Árpád* (***„Arpádiás"***, Pest, 1831). Kazinczy a Füredi Vida álnév alatt őt (is) sejtette Kisfaludy Sándor helyett, a pannonhalmi útleírás miatt viszonyuk végleg megromlott. (Horváth sértettségéről Guzmics Izidor tudósította Kazinczyt: erről és Guzmics mentőírásáról, továbbá Horváth Kazinczy halála után megjelent replikájáról l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.)

(144), (161) ***Szeder*** Fábián János (1784–1859): bencés rendi áldozópap és tanár, író, költő, néprajzkutató, nyelvjáráskutató, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1831–1838, tagságáról lemondott). Pannonhalmán 1830–1832 között a nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanára volt. Az apátságban a pénz-, ásvány- és régiséggyűjteményt gondozta. 1832-től levéltáros, 1838-tól könyvtáros lett. Cikkeit és szépirodalmi szövegeit a korabeli folyóiratok és évkönyvek (Aurora, Tudományos Gyűjtemény, Felső Magyar-Országi Minerva stb.) közölték.

(144) ***elbérmált fája:*** Vargyas Endre 1879-es írása szerint „Kedves barátjának emlékül Horvát kertjének legszebb fáját »Gábor-fá«-nak nevezte el s a fa kérgébe következő hexameter lett bevésve: »Én Gábor-fa vagyok, nevemet Döbröntei adta.« [!] Ez a fa még manap is áll." (Vargyas 1879, IX.) (A „fabérmálás" különböző elbeszéléseiről és értelmezéséről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.)

(144) ***a' sűrűség' partiájába:*** az erdős részbe.

(144), (161) ***ailanthus*** (lat.): feltehetően: bálványfa (ailanthus altissima; a köznyelvben: ecetfa).

(144), (161) ***Szemere*** Pál (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatúra (később Muzárion) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja, Kazinczy 1831-ben huzamosabb ideig vendégeskedett nála Pécelen.

(144), (161) ***gleditschia*** (ném.): lepényfa (gleditsia triacanthos).

(144), (161) ***rhus*** (lat.): ecetfa, esetleg lakkszömörce (?).

(144), (161) ***S betűt:*** Sophie-nak, Kazinczy feleségének kezdőbetűjét.

(144), (161) ***Crescetis amores!*** (lat.): 'Nőjetek, szerelmeim!' (Szauder Mária fordítása: KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896.)

(144), (161) ***Klopstock,*** Friedrich Gottlieb (1724–1803): német költő.

(144), (162) ***Negyedfél napot:*** három és fél napot.

(144), (162) ***a' Homonnai születésű Könyvtárnok Colomannus:*** Klasz ***Kálmán*** (lat.: ***Colomannus***) (1785–1839) 1803-tól tagja a bencés rendnek, 1814-től áldozópap, 1821-től haláláig könyvtárőr (gör., rég.: ***bibliothécárius***). Születési helye: ***Homonna*** (Zemplén vm.), ma Humenné (SZK). (Váczy János jegyzete Zoltvány Irén közlése alapján: KazLev, 21, 736.)

(144), (162) ***incunábula*** (lat.): ősnyomtatvány.

(144), (162) ***sikárlott papiros:*** 'csiszolt' papír.

(144), (162) ***Le Gulistan et le Bostan de Saadi - Rosarium Muslahi Addini Saadi Siraschensis*** (fr.–lat.): 'a Gulisztán és a Busztán Szádítól – sirázi Muslah Addin Szadi Rózsáskertje' (KAZINCZY, *Művei I.* 1979, 896). ***Szádi*** Sejkh Muszlih al-Dín (1184? vagy 1213–1219 között – 1292), perzsa költő, ***Siráz***ban (Irán) született és halt meg. Említett, keleten klasszikussá vált és Európában is ismert munkái: ***Gulisztán*** ('Rózsakert'; költői próza), ***Busztán*** ('Gyümölcsöskert'; négy és fél ezer soros költemény). (VIL)

A kötet jelenleg is az apátsági könyvtárban található (1293 120b B 21), az említett bejegyzések valójában különböző ismeretlen kéztől származnak. A lap kéziratos bejegyzései így következnek egymás alatt: három törölt kéziratos sor, majd: „Le Gulistan et le Bostan de Saadi", ez alatt újabb törölt sor (talán a bejegyző neve?), ez alatt piros ceruzával újabb kéztől: „Dőry" (talán egy újabb tulajdonos neve?), ez alatt sötétebb tintával újabb kéztől arab írással két sor (a mű címe és a szerző neve), majd ugyanezzel a tintával a cím fordítása: „Rosarium Muslahi addini Sadi Schirasensis." Végül a lap alján Kazinczy autográf bejegyzése:

„Bostan lingua persica hortum notat.
Fr. Kazinczy.
Sacro in Monte Pannoniae 1831. 12. April."

(144), (162) ***Hafíz,*** Samszu'd-Dín Muhammad (1325 k.–1390): perzsa költő. Európában már a 17. századtól ismert volt, hazánkban Csokonaira is nagy hatással volt, majd 1824-ben megjelent Fábián Gábor fordításkötete: *Persa Költő' Divánjából Házelák 's Töredékek*.

(145), (162) ***Denon' Egyiptusi útazása, mellyet a' Gróf Teleki' Pesti Könyvtárából ismertem:*** Vivant ***Denon*** (1747–1825), a Louvre első igazgatója, említett munkája: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (két kötet, 1802). Kazinczy többször is utal rá a kötetünkben kiadott szövegeiben: *Pestre. 1828.*, 107; *[Pesten, 1828–1829.] [II.]*, 123 – utóbbi helyen említi a Teleki-könyvtárat. ***Gróf Teleki*** József (1790–1855): nyelvész, történész, a Magyar Tudós Társaság első elnöke (1830. nov. 17-től haláláig), az Akadémia egyik fő támogatója. 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, Csanád (1827–1830) és Szabolcs (1830–1843) vármegyék főispánja.

(145), (162) ***ezt írám […] a' könyv' táblájára: „Emberi nagy nagyság, mi volnál te Ész, Rény, és Honszeretet nélkül!":*** Kazinczynak a Denon-könyvre írt megjegyzése:

„Láttam a' mit látni olly rég olta óhajtottam Pannonhalmon 1831. Apríl. 12d.
Oh, emberi nagy nagyság! mi volnál te
Ész, Rény és Honszeretet nélkül!"

(A bejegyzés fotómásolata: OSZKK An. 11. 467; közölte: BUSA/KAZINCZY 1995, 344.) Ugyanez a bejegyzés: MTA KIK K 630/V 203a.

(145), (162) ***rény:*** erény, virtus (Kazinczy szóalkotása).

(145), (162) ***öl*** (rég.): hosszmérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.

(145), (162) ***a' belépő maga előtt látja Szent-Istvánt, az Alapítót, 's Ferenczet, a' Feltámasztót: I. (Szent) István*** 1001-ben kelt kiváltságlevele (diplomája) szerint apja, Géza fejedelem alapította – feltehetően 996-ban – a monostort. I. István birtokokat, a somogyi tizedet és egyéb kiváltságokat adományozott Pannonhalmának. II. József 1786-ban több más szerzetesrenddel együtt eltörölte „a közügyre semmi hasznot nem hajtó" bencéseket is (KatLex, *Pannonhalmi Főapátság* szócikk). ***I. Ferenc*** (II. Ferenc néven német-római, ill. osztrák császár) 1802-ben visszaállí-

totta a rendet (a premontrei és cisztercita renddel együtt), amely ekkor vállalt oktatási feladatokat.

(145), (162) ***Klieber József:*** Josef Klieber (1773–1850) osztrák szobrász, festő, a bécsi képzőművészeti akadémia ***(képelő academia)*** vezető tanára. Említett, ma is látható munkái a Pannonhalmi Bencés Főapátság könyvtárának nagytermében: a mennyezetfreskó, amely ***Minervát*** ábrázolja; a nagyterem nyugati végében álló ***Szent István-szobor*** és ***I. Ferenc-szobor*** (1828).

(145), (162) ***plasticus*** (gör.–lat.): szobrász.

(145), (162) ***büszt*** (rég.): mellszobor.

(145), (162) ***Schrott András:*** Andreas Schroth (1791–1865) bécsi szobrász.

(145), (162) ***harács*** (török): adó; itt: a megszálló napóleoni sereg által kivetett adó.

(145), (163) ***plafond*** (fr.): plafon, mennyezet.

(145), (163) ***stukk*** (ném., rég.): stukatúr, bevakolt famennyezet.

(145), (163) ***boglár*** (rég.): díszes képkeret; eredetileg nemesfémbe foglalt ékkő.

(145), (163) ***Verbőczy István*** (Werbőczy) (1458 v. 1460–1541): királyi ítélőmester, személynök, majd nádor. Az általa szerkesztett *Opus Tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* (*Hármaskönyv;* Bécs, 1517) a magyar rendiség törvénykönyve volt 1848-ig.

(145), (163) ***Hunyadi János*** (1407–1409 között–1456): Magyarország kormányzója, hadvezér, I. Mátyás király apja.

(145), (163) ***Mátyás, a' Király:*** Hunyadi Mátyás (1443–1490) magyar király (1458–1490).

(145), (163) ***Vitéz*** János (1408 k.–1472): bíboros, esztergomi érsek.

(145), (163) ***Révai Miklós*** (1750–1807): piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár.

(145), (163) ***Szabó Dávid*** (Baróti) (1739–1819): jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja.

(145), (163) ***Zrínyi Miklós,*** gróf (1620–1664): költő, hadvezér, horvát bán (1647–1664), a szigetvári hős dédunokája.

(145), (163) ***Kálmán:*** Könyves Kálmán (1074–1116) magyar király (1095–1116).

(145), (163) ***Pázmány Péter*** (1570–1637): esztergomi érsek, író.

(145), (163) ***Gróf Gvadányi József*** (1725–1801): generális, író.

(145), (163) ***leányházaiban / A' Fő-Apát' kormánya alatt három Al-Apátság áll, a' Tihanyi, Bakony-Beeli, és Dömölki:*** azaz Tihany, Bakonybél és Celldömölk apátságai(ban).

(145), (163) ***praemonstratensisek*** (lat.): a premontrei rend. Ezt a rendet is feloszlatta II. József 1786-ban a kamalduli, a kapucinus, a karmelita, a karthauzi, a klarissza, a bencés, a ***cisztercita***, a domonkos, a ferences és a pálos renddel együtt. I. Ferenc (II. Ferenc néven német-római, ill. osztrák császár) 1802-ben visszaállította a bencésekkel és cisztercitákkal együtt.

(145), (163) ***Somogyi János,*** gróf (1756 k.–1809): Veszprém vármegye alispánja (1787-ben), nádori ítélőmester (1792-ben), Zala vármegyei adminisztrátor (1797–1807), államtanácsos, alkancellár (1809). Kazinczy egy húsz évvel korábbi önéletírásában egyetértően idézte gróf Eszterházy József zempléni főispán elítélő véleményét Somogyiról a szerzetesrendek visszaállításáról: „Annyira jutottunk, hogy a' ki itt jót akar tenni, annak azt titkon kell tenni; különben nem megyen. Én megmondtam Status-Consil. Somogyi Urnak (ez később VCancellariusságig emelkedett), hogy nem véthetett nagyobbat a' Haza ellen, mint hogy ezt a' három Papi-Rendet (Præmonstratens, Benedictius, Cistercit.) vissza hozatá, 's általok akar neveltetni Polgárokat. – (Mind jól van mondva; de különben Somogyi nem lett volna V. Cancellarius, quod erat faciendum. A' Papok őtet segéllék, hogy ő viszont őket segéllje.)" (Kazinczy, *Az én naplóm* = Kazinczy *Pályám*, 2009, 286.)

(145), (163) ***iskolákat tanít a' Győri és Pozsonyi Academiában, 's a' Győri, Komáromi, Kőszegi, Pápai, Sopronyi, Pozsonyi, Esztergomi, 's Nagy-Szombati Gymnásiumokban:*** a rend 1802-es visszaállításakor középiskolai oktatást vállalt Nagyszombatban, Pozsonyban, Sopronban, Kőszegen, Győrben, Komáromban, Esztergomban és Pápán, majd 1816-tól a pozsonyi és győri akadémián is. (KatLex, *Pannonhalmi Főapátság* szócikk.)

(145) ***tót*** (rég.): szlovák.

(146), (163) ***Páckh János Baptista*** (Johann Baptist Packh) (1796–1839): osztrák származású magyarországi építész, mérnök. Az 1820-as években az esztergomi bazilika építésének vezetője

(halála után a munkát Hild József vette át) és – többek között – az esztergomi Szent Anna-plébániatemplom építője. A pannonhalmi apátság bővítését Engel Ferenc (1776?–1827) halála után ő vezette, így részben a könyvtárat (az alapkövet 1825-ben tették le) és a harangtornyot ő tervezte és építette (1833-ra készült el).

(146), (163) ***architectura*** (gör.): épület, építészeti megoldás.

(146), (163) ***Kriebel János*** (?–1853): történetíró, halicsi kormányszéki tanácsos, ***brezáni*** kerületi kapitány volt Galíciában. A Magyar Tudós Társaság (MTA) külföldi tagja (1833). Említett latin nyelvű munkája, amelynek csak a prospektusa jelent meg nyomtatásban: *Historia Hungariae et adnexarum Partium ad Annales universos adstructa, serié documentorum et monumentorum in ordine chronologico illustrata* (1817–1831). A kötet képanyagának összeállításában részt vett Kazinczy. (Szinnyei szerint „1819. szeptember 5. meglátogatta Kazinczyt Széphalmon"; vö. KazLev, 24/6058, Kazinczy – Kriebel Jánosnak, Széphalom, 1815. december 21., 181–183, a jegyzetek: 585–588.)

(146), (163) ***Brzán:*** Brezán, ma Berezsani (Ukrajna), korábban Brzeżany (Lengyelország); a város Lengyelország első felosztásakor 1772-ben került a Habsburg Monarchiához, Lembergtől kb. 90 km-re van.

(146), (163) ***Lemberg*** (ném.) ma Lviv (Ukrajna), korábban Lwów (Lengyelország); a város Lengyelország első felosztásakor 1772-ben került a Habsburg Monarchiához, az egyetemét 1784-ben indította újra II. József.

(146), (163) ***fac-simile*** (lat.): hasonmás.

(146), (163) ***a' Nádor:*** (Habsburg) József (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847).

(146), (163) ***a' Magyar Muzéum' számára benyujtani VII-dik Kötetét:*** Kazinczy a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* szerint 1828. márc. 9-én nyújtotta be József nádornak Kriebel 10 kötetes *Historia Hungariae et adnexarum partium* 6. kötetének kéziratát (a vonatkozó jegyzetben idézve a kapcsolódó levél is: KazLev, 20/4911, Kazinczy – Cserey Miklósnak, Pest, 1828. ápr. 17.).

(146), (163) ***regál papiros*** (lat., rég.): finom papír.

(146), (163) ***calligraphiai*** (gör.–lat.): művészi szépségű kézírás.

(146), (164) ***convent*** (lat.): gyűlés (itt: a szerzetesek közössége).

(146), (164) ***toastozzék*** (rég.): pohárköszöntőt mondjon.

(146) ***corporatió*** (lat.): társaság, testület.

(146), (164) ***A' hol sokan laknak eggyütt, 's kivált ha nem nyüg nélkül, ott ritkán kerülhetni el a' visszálkodásokat:*** Kazinczy egyszer sem említi meg a főapát Kovács Tamás József nevét, és az útirajz néhány célzására (pl. csak a távozása után étkezik Kazinczy a szerzetesekkel) talán a főapát és a szerzetesek feszült viszonya lehet a magyarázat: „[Kovács Tamás] [k]ezdettől fogva rossz viszonyban volt a rendtagok többségével. A káptalanokra nem az egész rendet, hanem csak az általa kiválasztottakat hívta meg, és a házak is választhattak volna egy-két kiküldöttet, de nem éltek ezzel a jogukkal. Nagy volt befolyása a titkárának, a képzett és erőskezű Czinár Mórnak, aki a főapát helyett is intézte az ügyeket." (Forrás: a pannonhalmi Főapátsági Levéltár honlapja, *Történeti fogalom- és személynévtár*: http://t3.osb.hu/static/leveltar/fogtar.htm#124 – letöltve: 2014. 08. 27.)

(147) ***Fabián:*** Szeder Fábián János (l. fentebb).

(147) ***Maurus:*** Czinár Mór Pál (1787–1875) bencés szerzetes (1802-től), pap (1811-től), tanár, a győri, majd a pozsonyi rendház főnöke (1824-től és 1826-tól), majd 1829–1842-ben a főapát titkára Pannonhalmán, ezután a főapátságban levél- és könyvtáros. A Magyar Tudós Társaság (MTA) levelező tagja 1858-ban. (Vö. KazLev, 21/5318 jegyzete.)

(147), (165) ***Vincze: Farkas Vincze*** (1784–1849): 1803-ban lépett be a bencés rendbe, 1812-től áldozópap. Rendi pápai, majd soproni igazgatója lett, 1828–1830-ig házfőnök (perjel) és bakonybéli jószágkormányzó, 1830–1831-ben lelkiatya, vagyis a rendtagok gyóntatását végző áldozópap (lat.: director ***spiritualis***), 1831–38-ig pannonhalmi levél- és pénztárnok, ezután haláláig tihanyi perjel. (Vö. KazLev, 21/5318 jegyzete.)

(147), (164) ***Guzmicsnak kedves ideája az Únió:*** vagyis a katolikus és protestáns egyházak egyesítése; Guzmics ezt az állítást vitatja, l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben.

(147), (165) ***Herder,*** Johann Gottfried (1744–1803): német író, költő, filozófus. Említett műve: ***Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*** ('Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához', 1784–1791; az emberiség fejlődéstörténetét tárgyalva a magyarság közeli végét jósolja a mű egyik lapalji jegyzetében).

(147), (165) ***coelibátus*** (lat.): kötelező papi nőtlenség a római katolikusoknál; l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben Guzmics Izidor írását.

(147), (165) ***stúdium*** (lat.): szakterület.

(147), (165) ***Fájsz József*** (Faisz) (1776–1852): pannonhalmi bencés szerzetes, a tatai piarista gimnázium (ma: Eötvös József Gimnázium és Kollégium) tanára és rektora (1817–1844). (Koltai 1998.)

(147), (165) ***Nequaszíl:*** (a professzorról további adatokat nem találtunk).

(147), (165) ***Gróf Eszterházy' már 1803. látott kertjét:*** gróf Eszterházy Ferenc (1746–1811) Nyitra vármegye főispánja (1790-től), kamarás, belső titkos tanácsos hozta létre a tatai angolkertet. Kazinczy 1803-as látogatásának leírása: „elmenék a' kertet nézni, melly a' helységnek Buda felé fekvő csúcsában van. Ott kukoriczás földek voltak, 's a' Grófot (Eszterházy Ferencz, Szisztóvi Békekötő 's Nápolyi Követ) eggy gazdag vízbuggyanó 's a' gyönyörű tó voná az Angl. kert állítására, melly e' helyet messzére körűlöleli Buda felől. Szebb vízi partiát képzelni sem lehet: de az erdőség' és rétség' partiáji épen nem a' víz' nagy partiájihoz valók; a' szem sohol nem lél nagy nyugvót. Eggy gazdag 's gyermeketlen ember felől fel lehet tenni, hogy a' kertet nem hagyá azon bábjátékok nélkül, mellyeket a' tudatlan az Ang. kertekben inkább becsűl a' széplombú erdőzeteknél, a' selyem gyepnél, 's szép felosztásoknál. Gyönyörrel múlatván itt magamat sokáig, vissza mentem a' fogadóba, 's fogatni parancsoltam." (Kazinczy, *Az én naplóm* = Kazinczy *Pályám*, 2009, 286. – Kazinczy a visszaúton balesetet szenvedett, szekere felborult.)

(147), (165) ***csalit*** (nép.): cserjés, bokros terület.

(147), (165) ***Szent-Anna' Rotondája:*** az esztergomi kerektemplom (lat.: rotunda), a Szent Anna-plébánia. Az épületet Rudnay Sándor hercegprímás megbízásából Packh János tervezte a római Pantheon mintájára, és 1828–1837-ben épült fel.

(147), (165) ***Cardinális Prímás:*** Rudnay Sándor (1760–1831. szept. 13.) esztergomi érsek (1819-től), hercegprímás (1828-tól), főkancellár.

(148) ***Rómában az Agrippa' Pantheona:*** Marcus Vipsanius Agrippa (i. e. 63 – i. e. 12) római hadvezér és konzul építette a Pantheont.

(166) ***Franciscus de Paula:*** Paulai Szent Ferenc (1416–1507), itáliai remete, a paulánusok rendjének alapítója.

(148), (166) ***Toskáni oszlopozat:*** a görög dór oszlop egyszerűbb római változata, amelyből a reneszánsz építészet kedvelt oszloprendje lett.

(148), (166) ***Prof. Félix, eggyik szeretetre-méltó tagja a' Benedictínusok' Esztergomi házának:*** talán Jankó Félix Gáspár (1790–1867) bencés szerzetes, tanár. Tanított a rend soproni, komáromi és esztergomi gimnáziumaiban.

(148) ***protestatió*** (lat.): ellenkezés, ellenvetés.

(148), (166) ***Horátz:*** Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65 – i. e. 8) római költő.

(148), (166) ***Szaluszt:*** Caius Crispus Sallustius (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.): római történetíró, politikus. Kazinczy fordította műveit.

(148), (167) ***szurdék*** (táj.): szurdok, patak vájta meredek völgy.

(148), (167) ***architectus*** (gör.): építész.

(148), (167) ***Packh János Úr […] testvérét:*** Packh János Baptista (Johann Baptist Packh) (1796–1839) építész testvéréről nem találtunk adatokat.

(148), (167) ***a' modelt, melly az egész dombot azon állapotjában mutatja, mellyben a' nagy munka' teljes elvégzése után fog állani:*** jelenleg a székesegyház 2. emeleti Panoráma termében látható a Kühnel Pál-féle, 1820-ban készült „Egyházi-központ" című makett. (Forrás: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=19 – Letöltve 2014. 12. 08.)

(148), (167) ***Protomartyr' kápolnája:*** az első vértanú (gör.: protomartyr) Szent István (ApCsel 6,1–8,1) nevét viselő kápolna az esztergomi bazilikában, főszobrait Ferenczy István (l. alább)

készítette el. A kápolna Szent István király emlékét is őrzi, a hagyomány szerint e helyen keresztelték meg.

(148), (167) ***Schrott András […] a' Pannonhalmi torony' ajtaja' figúrájit tapasztgatá…:*** Schrott munkája az alapítás és az újraalapítás jelenetét együtt ábrázolta egy ólomból öntött domborművön. Ez a mű időközben az anyag súlya miatt tönkrement, így 1907–1909-ben egy mozaikkép készült helyette, amelyen ugyanez a jelenet látható.

(148), (167) ***docete*** (lat.): tanítsatok!

(149), (167) ***Basilica [Esztergom]:*** az esztergomi bazilika (Nagyboldogasszony és Szent Adalbert prímási főszékesegyház) Magyarország legnagyobb egyházi épülete. A magyar katolikus egyház főszékesegyházát és az azt körülvevő épületegyüttest Rudnay Sándor érsek megbízásából tervezték és kezdték el építeni. A bazilika 1822–1869 között épült fel Kühnel Pál, Packh János (az előbbi unokaöcse), Hild József és Lippert József terve alapján, illetve építészeti vezetése alatt. 1831-re már elkészült az egyiptomi stílusú altemplom és részben már álltak az oldalfalak is.

(149), (167) ***Váczi [bazilika]:*** gróf Eszterházy Károly (1725–1799) váci püspöksége idején kezdték el építeni a bazilikát, a Nagyboldogasszony-székesegyházat, Franz Anton Pilgram tervei alapján, majd a következő püspök, gróf Migazzi Kristóf (l. lentebb) idején készült el az átterveztetett épület (épült: 1761–1777).

(149), (167) ***A' sírokhoz […] a' két colossális Angyalt:*** a bazilika Packh János által tervezett és kivitelezett (1822–1824) altemplomában az előcsarnokban áll Andreas Schroth (1791–1865) bécsi szobrász 1826-ban készített két allegorikus szobra, az *Utolsó ítélet* és az *Örök Élet*. (Forrás: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=17 – Letöltve 2014. 12. 08.)

(149), (167) ***Az ajtó felett ez olvastatik: PRINCIPIS A RUDNA SUCCESSORUMQUE SOPORI*** (lat.): az altemplom kápolnájának felirata: 'hercegprímás Rudnaytól kezdve itt nyugszanak az utódai (ti. az esztergomi érsekek)'. (Vö: az Esztergomi Bazilika és Főszékesegyházi kincstár honlapja: http://www.bazilika-esztergom.hu/index.php?oldal=19 – Letöltve 2014. 12. 08.)

(149), (167) ***a' Bakács Tamás' kápolnája:*** Bakócz (Bakács) Tamás (1442–1521) esztergomi érsek (1497–1521) építtette 1506–1507-ben a reneszánsz kápolnát. A bazilika helyén álló egykori Szent Adalbert-templom egyetlen fennmaradt épülete a Bakócz-kápolna, amelyet azonban Packh János az eredeti helyéről darabokra bontva áthelyeztetett a jelenlegi helyére 1824-ben.

(149), (167) ***Ferenczy*** István (1792–1856): klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1832). Rómában 1818 és 1824 között Thorwaldsen és Canova tanítványa volt, itt készítette el Csokonai mellszobrát (1818-ban, majd 1823-ban a debreceni kollégiumnak ajándékozta; Takács 1988, 512). Első nem portrészerű márványmunkájára, a *Szép mesterségek kezdete (Pásztorlány képe,* 1820–1822) című szobrára Kazinczy epigrammát írt: *Ferenczy' Graphídionára* (1823). Kazinczyról 1828-ban készült mellszobra több változatban is fennmaradt. A ***Protomartyr kápolnájá***ban az első vértanú Szent ***István*** szobrát készítette el (l. fentebb.)

(149), (167) ***Károly Ambrus Fő-Herczeg Prímásunk:*** Károly Ambrus (Habsburg–Lotaringiai) (1785–1809) osztrák főherceg, modenai herceg, esztergomi érsek (1808-tól), hercegprímás. VII. Ferdinánd fia. Tatán halt meg 1809. szept. 2-án a győri csata után a sebesült katonák látogatása során elkapott tífuszban. Ő volt az első prímás, akit a Szent István-kápolnában temettek el.

(149), (167) ***Pisáni,*** Giuseppe (1757–1839): itáliai szobrász, ő készítette el Károly Ambrus síremlékét 1826-ban.

(149), (167) ***Carrari márvány:*** Carrara olasz város Toszkána tartományban, világhírű fehér és kékesszürke márványt bányásznak környékén.

(149), (168) ***Almás:*** Dunaalmás; a Tardoson bányászott vörösmárványt részben Dunaalmáson dolgozták (és dolgozzák) fel.

(149), (168) ***Prof. Rumy*** Károly György (1780–1847): német anyanyelvű író, történész, tanár, evangélikus lelkész. 1813-tól 1816-ig a keszthelyi Helikon gazdasági tanára volt. 1824-ben katolizált. 1828-tól haláláig a magyar jog és statisztika tanára Esztergomban. Kazinczy barátja és egyik legszorgalmasabb levelezője.

(149), (168) ***presbytérium*** (lat.): a római katolikus papság mint testület.

(149), (168) ***Homonnai Bálint:*** Drugeth Bálint (1557–1609) zempléni főispán. A Bocskai-felkelés egyik tábornoka, később a császár hűségére tért. Máramarosi főispán és országbíró lett. Említett ***napló***jában a Bocskai-felkelés történetét írta meg. A napló azonban Venásch Eszter szerint nem autográf: „Kulcsár [Péter] szerint az eredeti példányt az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik. Ez azonban éppúgy másolat, mint az OSZK Kézirattárában fellelhető két példány" (Venásch 2007, 19).

(149), (168) ***Hess Mihály:*** Hess vagy Hesz János Mihály (1768–1833 után) egri születésű festő, a bécsi mérnökkari akadémián rajztanár. A bécsi képzőművészeti akadémián Hubert Maurernél tanult (1791–1794). Magyarországi oltárképei – többek között – Egerben, Esztergomban és főnemesi családi sírboltokban találhatók. Fáy János debreceni műgyűjtő megbízásából 1812-ben felkereste Kazinczy Hess Mihályt Bécsben: „Fáy azt bízta rám, hogy legelébb a' Német ember képeit nézzem-meg, 's eggy Fél-németét (Prof. Hess Mihály, Egri fi, ki velem mindég magyarúl szólla)." (KazLev, 14/3203, Kazinczy – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. máj. 3., 178.) Említett művei: az esztergomi Kerektemplom ***(Rotonda)***, vagyis a ***Szent Anna-templom főoltárképe*** (1822 k.; a képen ***Szent Anna*** és első férje ***Joachim és gyermekük***, Mária látható); az esztergomi bazilika főoltára számára festett ***Vajk megkeresztelése*** (1822–1828?) című képe – amely Szent István megkeresztelését ábrázolja – nem került a tervezett helyére (a szentély később készült el, a bazilika főhelyére végül Michelangelo Grigoletti *Mária mennybevételé*t ábrázoló alkotása [1854; Tiziano nyomán] került). Hess utóbbi képét 1919-ben kettévágták, az alsó fele jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeumában látható. (Papp Júlia szócikke: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/magyar-muveszeti/go08.html; és Prokopp Mária cikke: http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=612 – Letöltve: 2014. 12. 10.)

(149), (168) ***Astricus:*** Szent Asztrik (Anasztáz-Asztrik; Ascherik) (?–1034) pannonhalmi apát, esztergomi és kalocsai érsek; őt küldte követségbe I. István király II. Szilveszter pápához 1000-ben, ő hozta haza a Magyar Szent Koronát. 995-ben jött Magyarországra Adalberttel. Nem ő keresztelte meg Vajkot, hanem ***Adalbert*** (Prágai Szent Adalbert, 956 k.–997) prágai püspök 993-ban. Guzmics Izidor Szemere Pálnak írt levelében/cikkében kiigazította Kazinczy tévedését, erről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben Guzmics Izidor írását.

(149), (168) ***infula*** (lat.): püspöksüveg.

(149), (168) ***Geysa:*** Géza (Geyza; Gyeücs; 940 k.–997) magyar nagyfejedelem (kb. 970-től haláláig), I. István apja. Az ő uralkodása idején kezdték meg a pannonhalmi apátság építését.

(149), (168) ***Sarolta*** (Sarolt; 947 k.–1000 k.): Géza első felesége, I. István anyja.

(149), (168) ***oratórium*** (lat.): a templom előkelőségek számára fenntartott helyisége.

(149), (168) ***Császár:*** III. Ottó (980–1002) német-római császár.

(149), (168) ***az ifjú' nagybátyja:*** I. István apai nagybátyja ***Mihály*** (953 k.–990 után) herceg volt; őt is Adalbert keresztelte meg, keresztség előtti neve ismeretlen. Az ő fia volt Vazul.

(149) ***styl*** (lat.): stílus.

(149) ***Maurer,*** Hubert (1738–1818): osztrák klasszicista portré- és oltárképfestő, 1785-től a bécsi Képzőművészeti Akadémia tanára (itt tanította Hess János Mihályt is). Magyarországi munkái a tornai és pápai templomban láthatóak, a pápai Nagytemplom főoltárképe Szent István első vértanú megkövezését ábrázolja. A homéroszi eposzokat illusztráló festményeket és rajzokat is készített (pl. *Hermes bei Calypso und Odysseus*).

(149), (168) ***az Olasz-iskola:*** az itáliai reneszánsz festészet.

(168) ***Rubens,*** Pieter Pauwel (Peter Pauli 1577–1640): flamand festő.

(150) ***Argauer Máté*** (1787?–1840): esztergomi plebánus, alesperes, Komárom vármegye táblabírája.

(150) ***Kamenszky István*** (1797–1858 előtt): Esztergom vármegye főorvosa (1828-tól) és táblabírája. Az Abaúj vármegyei Boldogkőváralján született.

(150) ***Örömeinket elkeseríté eggy tárgy, […] az az undok pör:*** ez az ún. Conversations Lexicon-i pör (1830), l. *279.*

(150) ***a' párducz os Arpád' tömjénzőjitől végre borzadok […]:*** ezt a szövegrészt többen támadták, és Kazinczy védekezésre kényszerült leveleiben: erről l. fentebb, az összefoglaló jegyzetben

idézett szövegeket és leveleket. Dávidházi Péter szerint a „párduczos Árpád" szókapcsolat „a beavatottak szemében […] leginkább mégis Vörösmartyra vallott, mert a *Zalán futásá*ban vált gyakran ismétlődő jelzős szerkezetté, ahol nem kevesebb, mint huszonnégyszer fordul elő." (Dávidházi 2004, 467.)

(150) ***hexameter*** (gör.): az időmértékes verselés egyik legfontosabb, hat ütemből álló verssora.

(150) ***Doctor Martin Luther az Ó-Testamentom' eggyik helyét e' szókkal adja: Den Narren muss man mit Kolben lausen: Martin Luther*** (1483–1546) német vallásreformátor, Ágoston-rendi szerzetes, Biblia-fordító szavai magyarul: 'A bolondok tetveit fütykössel fésüld ki.' (Vö. Kazinczy, *Pályám* 2009, 1096.)

(150) ***szeretetünket kívánható férfi ellen, kit a' pörbe […] kérés csavara be:*** Bajza József szerint Dessewffy Józsefet Döbrentei Gábor kérte meg a Conversations Lexicon-i pörben való részvételre, ezt azonban Döbrentei és Dessewffy is tagadta (l. Vaderna Gábor összefoglalását: Vaderna 2013, 295–345).

(150) ***Virág*** Benedek (1754–1830): pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.

(150) ***Zrínyi, ha ez nem egyéb mint Horvát-országi Bán:*** gróf Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, horvát bán.

(150) ***Horátz a' maga ajándékúl kapott Sabínumában:*** Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65 – i. e. 8), római költő; ***Sabinum:*** Horatius megélhetését biztosító Róma melletti birtok, amelyet Maecenastól kapott.

(150) ***Meczén:*** Caius Cilnius Maecenas (i. e. 70 – i. e. 8): Augustus minisztere, 'mecénász'.

(150) ***Juvenál:*** Decimus Junius Juvenalis (60 k.–138 után) római szatíraszerző. Az egykori zsarnok császárokat és korának erkölcsi romlottságát ostorozó, a régi idők nagyságát a jelennel szembeállító moralizáló szatírái népszerű olvasmányok voltak a 18. században is. Kazinczy fordította először magyarra.

(150) ***nagy érdemű ember, férje az Ország' Cancellárja' unokájának, eggy angyal-lelkű leány' és három nagy kimiveltetésű fiu' atyja:*** gróf ***Dessewffy*** József (1771–1843): költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831). 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegyék országgyűlési követe. A kassai Felső Magyar-Országi Minerva c. folyóirat alapítója. A Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottság tagja. Kazinczy bizalmas barátja és egyik legszorgalmasabb levelezője. Felesége: gróf Sztáray Eleonóra, akinek a szülei: gróf Sztáray Mihály és Eszterházy Eleonóra, akinek az apja a kancellár gróf Eszterházy Ferenc (1715–1785). A Dessewffy házaspár gyermekei: Virginie, Aurél, Marcell, Emil.

(150) ***nem kémélve sujtatik vissza eggy ifjúsága' napjait élő által:*** az említett személy: ***Bajza*** József (1804–1858): író, költő, kritikus, publicista, a reformkor irodalmi életének egyik vezéralakja, ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). Az említett írása: *Észrevételek a Conversations-Lexikoni pörhöz Gr. Dessewffy József ellen* (l. fentebb).

(151) ***Berzsenyi*** Dániel (1776–1836): költő, a Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830).

(151) ***Kisfaludy Károly*** (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő és rézkarcoló, a pesti Aurora c. zsebkönyv (1822–1837) szerkesztője. A Magyar Tudós Társaság megválasztott tagja (1830; megválasztásáról halála miatt már nem értesülhetett). Kisfaludy Sándor testvére.

(151) ***Kölcsey*** Ferenc (1790–1838): író, költő, politikus. A Magyar Tudós Társaság nyelvtudományi osztályának rendes tagja (1830).

(151) ***Vörösmarty*** Mihály (1800–1855): költő, drámaíró. A Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830), a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjeként a *Pályám' Emlékezete [I.]* kiadója.

(151) ***gyászfátyolt köték fel midőn a' Kisfaludy Károly' halála' hírét meghallám:*** Kisfaludyt gyászfátyol felkötésével gyászolta Kazinczy, és leveleiben felszólította a pesti írókat példája követésére. (L. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Utam. 1828.]* 1830. nov. 21-i bejegyzését.)

(151) ***a' kinek szertelen érdemeit leginkább ő alkalmas megmérni:*** feltehetően Berzsenyire utalt Kazinczy (és Kölcsey).

(151) ***Kisfaludy Sándor*** (írói neve: Himfy) (1772–1844): író, költő, katonatiszt. Tagja a Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottságnak, majd az Akadémiának (1830). Kisfaludy Károly bátyja. Kazinczy sértődést kiváltó recenziót jelentetett meg kötetéről, a *Himfi szerel-*

*mei*ről 1809 őszén a bécsi Annalen der Oesterreichischen Literatur und Kunstban, e tanulmány egy része az Erdélyi Múzeumban magyarul is megjelent 1814-ben. Ezekre feltehetően ő írta meg Füredi Vida álnéven *A recensiókról* c. választ (Tudományos Gyűjtemény, 1818/6, 21–22). Kapcsolatukat tovább rontotta Kazinczy nevezetes epigrammája, amely a *Tövisek és virágok* kötetben 1811-ben jelent meg: *Himfy [DAYKA. Tűzbe felét…]*.

(151) ***Kis*** János (1770–1846): evangélikus püspök (1812-től), író, költő, műfordító. Jobbágycsaládból származott, 1828-ban nyert nemességet. A Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottság tagja, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság tagja. Kazinczy bizalmas barátja.

(151) ***Fáy*** András (1786–1864) író, a Magyar Tudós Társaság tagja (tiszteleti: 1831; igazgatósági: 1845), a Kisfaludy Társaság első elnöke, 1835-ben Pest vármegye reformpárti országgyűlési követe.

(151) ***Szent-Miklósy*** Alajos (Szentmiklóssy) (1793–1849): költő, fordító. 1816-ban tett ügyvédi vizsgát, 1819-ben Nógrád vármegye második aljegyzője lett. 1826-ban megvált vármegyei hivatalától – Szinnyei szerint italozó életmódja miatt. Irodalmi tehetségéhez Kazinczy és köre nagy reményeket fűzött. 1828-ban vitába szállt Bajza Józseffel (epigrammapör).

(151) ***a' Paszmosi lantos:*** gróf Teleki Ferenc (1785–1831) költő, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja (1831), kamarás. Döbrentei Gábor egykori tanítványa, halála után Döbrentei adta ki verseit 1834-ben. (Döbrentei 1860, 48–58.) Paszmosi birtokos; ***Paszmos:*** Kolozs vm., ma Posmuş; R.

(151) ***Szemere*** Pál (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatúra (később Muzárion) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja.

(151) ***Fenyéry*** Gyula (eredetileg: Stettner György, 1848-tól: Zádor György) (1799–1866): író, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). Vörösmarty szerkesztőtársa a Tudományos Gyűjteménynél (1828–1833), az Aurora-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója.

(151) ***Toldy*** Ferenc (eredetileg: Schedel Ferenc) (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár. A Magyar Tudós Társaság tagja (rendes: 1830; főtitkár: 1835–1861; igazgatósági: 1871). Álnéven kritizálta Kazinczy *A' Szent Hajdan' gyöngyei* c. fordítását (Toldy 1831; Kazinczy válasza: Kazinczy, *Igazítás* 1831). Kazinczy első monográfusa és kultuszának megalapozója, több munkájának kiadója.

(151) ***prosaicus*** (gör.): prózaíró.

(151) ***Cserneczky*** József: a Conversations-Lexicon egyik mutatványcikkét *(Hunyadi Mátyás)* ő írta. Bajza a *Figyelmeztetés pesti magyar könyváros Wigand Ottó Tudományi s Mesterségi Közönséges Tárára* c. cikkében mint a lexikon egyik szerkesztőjét is támadja.

(151) ***Én a' derék ifjúból, mingyárt első fellépésekor, igen sokat ígértem ügyünknek:*** Kazinczy ez időben Cserneczkynek írt levelében hasonlóképpen fogalmazott: „Én az Úrnak szíves és meleg tisztelője vagyok 's azon pillantat olta, a' hogy első nyomtatott sorait olvastam." (KazLev, 24/6188, Kazinczy – Cserneczky Józsefnek, Pest, 1831. április 18., 335.)

(151) ***mesterség*** (rég.): művészet.

(151) ***Pope,*** Alexander (1688–1744): angol író, *An Essay on Criticism* című munkájának fordítása ***Kis*** Jánostól a Sasban jelent meg 1831-ben: *Pope próbája a critikáról*.

(151) ***Horátz az ismért Epistolában:*** bizonyára az *Ars Poetica*ra történik utalás.

(152), (169) ***Az oktalan Bölcs títeket, Istenek […]:*** Kazinczy 1823-ban írt verse, *A' Hit' szava* (Gergye/Kazinczy 1998, 58).

(152), (169) ***Újhely:*** Sátoraljaújhely.

(152), (169) ***Hegyalják:*** Tokaj-Hegyalja környéke.

(152), (169) ***Tellus:*** a római mitológiában a Föld istenasszonya (a görögöknél: Gaia).

(152), (169) ***Zeüsz:*** a görög mitológia főistene.

(152), (169) ***Enceladust leteríté az Etna:*** Enkeladosz az egyik fellázadt gigász, akit Zeusz villámmal lesújtott és az Etna alá temetett.

(152), (169) ***Phlegeton:*** a görög mitológiában az egyik alvilági folyó, nevének jelentése: 'lángoló'.

(152), (169) ***Salvia splendida*** (lat.): paprikavirág (Salvia splendens).

(152), (169) ***Migázzi:*** gróf Migazzi Kristóf (Christoph Anton Migazzit) (1714–1803) osztrák származású váci püspök (1756) és bécsi érsek (1757). 1764-ben honpolgárságot nyert. A váci Nagyboldogasszony-székesegyház és diadalív építtetője (a bazilikát gróf Eszterházy Károly váci püspöksége idején kezdték építeni). Az említett ***lak*** talán a váci Theresianum, azaz magyar nemesi akadémia (1767–1784), amelyhez Migazzi a saját palotáját adta át, majd 1777-ben új épületet emeltetett számára.

(152), (170) ***succentor*** (lat.): az éneklőkanonok helyettese.

(153), (170) ***tabernaculum*** (lat.): a katolikus templomokban az oltáriszentség őrzésére szolgáló díszes zárt szekrényke.

(153), (170) ***Madonna della Seggiola:*** Raffaello Santi (1483–1520) itáliai reneszánsz festő és építész *Madonna della Seggiola* ('Székes Madonna', 1510 k.) című festménye.

(153), (170) ***blasphemia*** (gör.–lat.): istenkáromlás, a szentségek szándékos megsértése.

(153), (170) ***muzív-munkájú profilképe:*** talán: mussziv, azaz aranyozott (hatású) arckép.

(153), (170) ***Vincze barátom:*** Farkas Vincze (l. fentebb).

(153), (170) ***Misericordiánusok*** (lat.): irgalmasrendiek (Borromei Szent Károly-rend). A legjelentősebb betegápoló férfirendet 1778-ban telepítette le Migazzi Kristóf Vácon az általa alapított kórház szolgálatára (ma: Jávorszky Ödön Városi Kórház). (KatLex, *váci irgalmasrendi kórház* szócikk.)

(153), (170) ***Az asszonyi-neműek Pesten gyógyítatnak, az Elizabethínáknál:*** az elizabetánusok (Aacheni Erzsébet apácák) betegápoló nővérek 1785-től működtek a budai volt ferences kolostorban (II. József rendelete nyomán), ez volt az első női kórház Budán. 1806-ban Marczibányi István jelentősen támogatta a kórházat, 1828/29-ben már 75 ágy volt az intézményben. (KatLex, *budai Erzsébet apácák* szócikk.)

(153), (170) ***Siketnémák' Intézete:*** az első magyar siketnéma-intézetet Cházár András (1745–1816) Gömör vármegyei főjegyző kezdeményezte 1802-ben. Kazinczy hozzá írt levele szerint nagyra becsülte (KazLev, 24/5947, Kazinczy – Cházár Andrásnak, Nagyvárad, 1794. március 4.), ezért különös, hogy nem említette meg itt a nevét. Schwartzer Antal – az igazgató, akivel tehát Kazinczy találkozott – az intézet történetét tárgyaló 1810-es munkájában sem említette meg Cházár Andrást, az iskola jelenlegi névadóját (Kovács 2011, 16–17; l. ugyanitt a módszertanról is).

(153), (170) ***Schwartzer*** Antal (1780–1834): a váci siketnéma-intézet tanára (1802), igazgatója (1808-tól haláláig). Szekszárdon született, Pesten tanult jogot, majd 1801–1802-ben Bécsben tanulmányozta a siketnéma-iskola módszertanát. Tankönyvet és módszertani szakkönyvet is írt az intézete tanulói, illetve tanítói számára.

(153), (170) ***Professor Királyi Úr:*** (?)

(153), (170) ***vocális*** (lat.): magánhangzó.

(153), (170) ***német jelek:*** gót betűk.

(153), (170) ***consonáns*** (lat.): mássalhangzó.

(153), (170) ***catechismus*** (gör.): katekizmus, káté; kérdés-felelet formában írt (tan)könyv.

(153), (171) ***Kannst du tanzen?*** (ném.): 'Tudsz táncolni?'

(153), (171) ***Gyurcsányi Gábor Úrnak eggyetlen fija:*** Gyurcsányi Gábor (1787–1853 v. 1855) Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követe (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírája lett. (Nagyiván nem tud a fiúról, csak három lányt nevez meg.)

10. jegyzetmező: Nógrád, Gömör, 1831.

13. Nógrád, Gömör, 1831.

Kazinczy életeseményeiről, a kor fontosabb és/vagy említett eseményeiről, személyeiről l. még a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit és az ehhez fűzött jegyzeteket, illetve az összefoglaló jegyzeteket: *273–286, különösen: 280.*

Kapcsolódó fontosabb levelek:
KazLev, 21/5352, Kazinczy – Gr. Ráday Gedeonnénak, Losonc, 1831. jún. 21.
KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélim agának, Losonc, 1831. jún. 21.
KazLev, 21/5361, Kazinczy – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1831. júl. 15.
KazLev, 21/5369, Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1831. júl. 26.
KazLev, 21/5374, Kazinczy – Szemere Pálnak, 1831. aug. 6.

(172) ***Szemere*** Pál (1785–1861): péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. A Tudományos Gyűjtemény egyik alapítója, az Élet és Literatúra (később Muzárion) szerkesztője és szerzője, a *Felelet a Mondolatra* egyik írója. Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Kazinczy és Kölcsey Ferenc bizalmas barátja.

(172) ***Szemeréné:*** Szemere Pál első felesége Szemere Krisztina, második Csoma Borbála (korábban Fáy Józsefné) (1793–1858) volt; utóbbit 1829. ápr. 12-én vette feleségül – tehát Kazinczy vele utazott.

(172) ***Szemere azt, mellyet Orvosa' tanácsából tavaly Júniusban teve:*** Szemere Pál meggyengült egészségi állapotáról a Kazinczy-levelezésben is olvashatunk: „De édes barátom, melly változás Paliban! Én meg nem ismerém vala az úczán. Fél teste oda van; jobb szeme rángatásokat szenved; ollykor be is vonódik egészen." (KazLev, 21/5185, Kazinczy – Guzmics Izidornak, Sátoraljaújhely, 1830. jún. 29.)

(172) ***Patak:*** Sárospatak.

(172) ***Aszód:*** a Podmaniczky család birtokközpontja volt, itt áll a család két kastélya.

(172) ***Acsán […] a' két kastély':*** Acsa a Prónay család birtokközpontja, ahol a családnak két kastélya is volt. „[I. Prónay Gábor] építtette a középkori templom helyére időközben emelt fatemplom helyett a mostani evangelikus kőtemplomot, és közelébe, a hegytetőre, 1735–40-ben a négytornyú díszes kastélyt. I. Gábor birtokait fiai László és II. Gábor örökölték. Az előbbi a kastély közelében új emeletes kastélyt építtetett magának, míg II. Gábor a régi kastélyban alapját veti meg a ma 15 000 kötetes könyvtárnak." (VÁRMEGYÉK II.)

(172) ***Negyven esztendeje hogy nem voltam itt:*** Kazinczy 1790-ben járt Acsán báró Prónay László helytartósági tanácsosnál, akinek a Hamlet-fordítását ajánlotta: KazLev, 2/342, Kazinczy – Aranka Györgynek, Tokaj, 1790. nov. 2.

(172) ***Báró Prónay Gábor*** (1748–1811): a pozsonyi iskolai kerület evangélikus főigazgatója II. József uralkodása idején, Bars vármegye főispáni helytartója (1787–1788) és Gömör vármegye főispánja (1789–1811). 1810-től az összes magyar iskolák felügyelője. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse. Prónay László és Éva testvére.

(172) ***[Báró Prónay] László*** (1734–1808): az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a besztercebányai kerület biztosa, majd nógrádi al- és csanádi főispán (1790–1808). Irodalompártoló főúr, Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta. Kazinczy dédanyjának, Róth Juliannának unokaöccse. Prónay Gábor és Éva testvére, Sándor, Lajos, Kálmán (róla Nagyiván nem tud), Simon, Honorka, Ágnes (róla Nagyiván nem tud), Prisca Tullia (Piroska) apja.

(172) ***Cátó:*** Marcus Porcius ***Cato*** Censorius (az idősebb Cato) (i. e. 234 – i. e. 149) római politikus, író, censorként a római erkölcsök védelmezője. Marcus Porcius ***Cato*** Uticensis (az ifjabb Cato) (i. e. 95 – i. e. 46): puritán köztársasági politikus, sztoikus filozófus, író, szónok, Marcus Porcius Cato Censorius dédunokája.

(172) ***rény:*** erény, virtus (Kazinczy szóalkotása).

(172) ***a' Megye' országszerte tisztelt Al-Ispányát: Gyurcsányi Gábor*** (1787–1853): Nógrád vármegye alispánja (1818–1832) és országgyűlési követe (1825 és 1830), később a királyi tábla, majd a hétszemélyes tábla bírája lett. (L. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit.)

(172) ***Gróf Brunszvik József*** (1750–1827): belső titkos tanácsos (1786), szeptemvir, királyi kamarás, Bihar vármegyei adminisztrátor (1790), államtanácsos (1805), Csongrád (1795–1808) és Nógrád (1806–1827) vármegyék főispánja, országbíró. Brunszvik Teréz és Ferenc nagybátyja.

(172) ***Henriette leánya által olajban festett:*** gróf Brunszvik Henriette gróf Chotek Hermann-né (1789–1857), csillagkeresztes hölgy, Brunszvik József lánya. 1822-től özvegy. A nógrádi vármegyeháza gyűléstermének egyik falán az uralkodóház tagjai, egy másik falán a főispánok képei függtek (erről l. alább). Ezek sorában volt az említett kép. A kép leírását és az említett verset l. alább.

(172) ***Verseghy*** Ferenc (1757–1822): pálos szerzetes, majd világi pap, nyelvész, költő, író, zeneszerző. A Martinovics-perben elítélték. Kazinczyval egykor jó barátok voltak, később viszonyuk megromlott. Az említett verset l. alább.

(172) ***Itt függenek a' régibb Fő-Ispányok is, nagy számban:*** a nógrádi vármegyeháza főépületének emeletén volt a nagy gyűlésterem. Nagy Iván leírásában: „A terem hosszúsága mintegy 46, szélessége 85 ½, magassága 30 láb. Ablakai csak egy oldalról, az utcára nyílnak. Jobb és bal oldalról nyolc gömbölyű oszlopon álló széles karzata van, ezek egyike alatt a kisebb terembe nyíló ajtó, jobb oldalról pedig emezzel szemközt egy másik ajtó az oldalfolyosóra tárható fel. Az ablakokkal szemközt a főajtóval egy sorban a terem falait hét életnagyságu arckép födi. […]

A bal oldali karzat alatt a megye volt főispánjainak arcképei függenek. Az 1. kép barna, szakállas, bajuszos, nyílt magas homlokú férfiút mutat sötét violaszín, zsinór nélküli, csupán mogyorónyi arany gombokkal díszített zekében, zöld övvel. Kardja nyakában függ arany kötőről. A kép jobb oldali felső szögletében a Forgách címere alatt e fölirat olvasható: *Ex. D. C. Adamus Forgách de Gymes Sup. C. Comitat. Novigrad. S. C. Rg. M. Cons. Com. Pincern. Judex. Cuae. Aet. suae. A. 80.* – A 2-ik kép Forgách Zsigmond nádoré, hosszú barna hajjal, bajúszszal. Világosvörös dolmány tojásdad nagy arany gombokkal egy sorban, nyakában panyókásan fejér prémes zöld bársony hosszú mente csügg. Kezében pecsétes levelet tart. Címere felett ez áll: *Ex. D. C. Sigismund. Forgáts de Gymes S. C. R. M. Cons. Rni. Hungae Palatin. et Judex Cum.* [helyesen: Curiae – O. L.] *Com. Novigrad*; Sáros et Zabolch Sup. Comes – A-o 1621. – 3-dik arckép tábornoki ruhában mutatja Forgách Ádámot. Felirása: *J. D. C. Adamus Forgach de Gymes. Sup.* [Com. – O. L.] *C. Neogradiensis* [valójában: Novigradiensis – O. L.] *A. 1715.* A 4-dik is hasonló öltözetű ismét a Forgách családból, mint a föliratból tudjuk: *Illust. D. C. Joannes Forgách de Gymes, C. Novigrad. S. C. Rg. M. Camerar. Consiliarius A-o 1734.* – Az 5-ik mellkép gróf Grassalkovics Antal (1751–1777) főispánt, a 6-ik pedig gróf Batthyány József György főispánt mutatja. A 7-ik kép gróf Brunswik József az országbíróé, magyar díszruhában. Ezt leánya *Henriette* (később gr. Chotekné) festette, mint a ráma alján álló íme versek is tanúsítják:

»Ön kezével festett képe jó atyjának
Jegyen örök jele ragaszkodásának,
Melylyel Henriette Nógrádot dücsíti,
Míg mellét a lélek életre hevíti. 1810.«

A 8-ik kép térdig tünteti föl gr. Keglevich *Gábor* volt főtárnokmestert, e vármegyének 1848-ig főispánját sötétkék bársony, gazdagon aranyozott magyar díszruhában.
A másik karzat alatt gr. Széchenyi István mellképe függött 1853-ig, s talán jelenleg is. Ugyanez oldalon látható az adakozásairól ismeretes néhai gróf Buttler János életnagyságú képe kék szinű aranyos magyar öltözötben."

Nagy Iván lábjegyzete a vershez: „Verseghy Ferenc készítménye." (Nagy 1858, 327–328; idézi: Fodor *Nógrád*.) A portrék fotóit l. Vármegyék III. (Nógrád vármegye, Főispánok fejezet), az eredeti képek a II. világháborúban eltűntek a Fodor Miklós által idézett leltár adatai szerint, l. Fodor *Nógrád*.

(172) ***Grasalkovics:*** Nagy Iván fenti leírása szerint „[a]z 5-ik mellkép gróf Grassalkovics Antal (1751–1777) főispánt" ábrázolja (az 1777-es dátum bizonyára elírás). ***Grassalkovich Antal (I.)***

(1694–1771) szegény nemesből Mária Terézia bizalmas híveként emelkedett báróvá, majd gróffá, és lett királyi személynök (1731), kamaraelnök (1748), koronaőr (1751), nógrádi főispán (1751–1771) és – a Neoaquistica Commissio elnökeként – az ország egyik legnagyobb birtokosa.

(172) ***a' sok Forgács, 's ezek közt Zsigmond, a' Nádor:*** Nagy Iván fenti leírása szerint: ***Forgách Zsigmond*** (1565–1621) nógrádi főispán (1592–1621), nádor (1618–1621); az ő fia: Forgács ***Ádám (I.)*** (1601–1681) nógrádi főispán (1621–1681), gróf lett 1640-ben; az ő fia: ***Ádám (II.)*** (1663?–1716) nógrádi főispán (1681–1714, a Rákóczi-szabadságharc idején elmenekült); és ***János Ádám*** (1691–1735 v. 1736), nógrádi főispán (1714–1735 v. 1736) látható a képeken.

(172) ***Itten függ I. Ferencz is, 's József Fő-Herczeg Nádorunk […]:*** Nagy Iván képleírása szerint a császár a Szent István-rend öltözetében volt lefestve, a nádor képét Kazinczyhoz hasonlóan írja le: „Az ablakokkal szemközt a főajtóval egy sorban a terem falait hét életnagyságu arckép födi. A képsort balról kezdi 1. *Mária Terézia* szép nagy képe; a királyné aranynyal áttört vörös bársony ruhában áll. Utána következik 2-or *I. Ferenc* királyunk a sz. Istvánrend sötét violaszín talárjában Krafft által festve Bécsben 1820-ban. 3-or *József* főhcg nádor tábornoki egyenruhában veres nadrág és dolmányban, fejér mentével, szintén Krafftól. 4-er *V. Ferdinánd* király ő felsége szintén magyar tábornoki ruhában 1837-ben Bibla által festve. 5-ör *Ferenc* római császár, magy. orsz. helytartó, Mária Terézia királyné férje német császári díszruhában harisnya s csatos cipőben, fején háromszeg alakra felkötött karimájú kalap. Festette Horváth Sámuel 1760-ban. 6-or *II. József* császár arcképe német tábornoki ruhában, ülőhelyzetben." (Nagy 1858, 327; idézi: Fodor *Nógrád,* ugyanitt arról, hogy a II. világháborúban I. Ferenc képe eltűnt – tehát nem lehet eldönteni, hogy Kazinczy vagy Nagy Iván leírása pontosabb –, József nádor képét pedig az 1950-es években a Szépművészeti Múzeumba szállították.)

(172) ***I. Ferenc*** (1768–1835): magyar király (II. Ferenc néven német-római császár).

(172) ***József Fő-Herczeg Nádorunk:*** József (1776–1847) Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847).

(172) ***Johann Peter Krafft*** (1780–1856): osztrák festő. Az 1810-es évektől több magyarországi megrendelést is kapott az uralkodócsalád portréjára.

(172) ***Aranygyapj' talárisa:*** Jó Fülöp által 1429-ben alapított lovagrend öltözete.

(173) ***Szent-István' Rend:*** e magyarországi lovagrendet (kitüntetést) Mária Terézia 1764-ben alapította a polgári és egyházi érdemek jutalmazására, három osztályában 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes (commandeur) és 50 kiskeresztes tagja lehetett.

(173) ***scapuláré*** (lat.): skapuláré, vagyis ünnepi vállruha.

(173) ***Isabey,*** Jean-Baptiste (1767–1855): francia festő.

(173) ***A' Császár arcza mása annak, mellyet épen ez a' Művész a' Pest Vármegye' palotájának készíte, de valamelly változtatással: a' Fő-Herczegé Isabey után van festve:*** a császár és a nádor életnagyságú olajképeit Krafft 1822-ben készítette Isabey 1812-es akvarelljeit felhasználva.

(173) ***Ender,*** Johann Nepomuk (1793–1854): osztrák festő. 1823-ban megfestette gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) díszruhás álló portréját (Magyar Nemzeti Múzeum).

(173) ***Lieder*** Frigyes (1786–1859): német arcképfestő, 1820-tól Magyarországon dolgozott.

(173) ***Az elsőbből Tituszi lélek pillant ki:*** bizonyára utalás Pietro Antonio Metastasio bécsi olasz író *La clemenza di Tito* (1734; *Titus Kegyelmessége*) c. színművére, pontosabban arra, hogy ezt Kazinczy a budai fogságában fordította le először, hogy példát mutasson fel a jó uralkodó kegyelmességére. 1801-ben I. Ferenc kegyelméből szabadulhatott Kazinczy.

(173) ***Stieler,*** Joseph Karl (1781–1858): német festő.

(173) ***azt az épűletet, hol negyven rab gyapjat ecsetel és fon, 's azt pokrócczá szövi:*** Kubinyi Ferenc a megyei politikai élet egyik vezetője 1830-ban hozta létre a balassagyarmati rabdolgoztató intézetet. (Szvircsek 1980.)

(173) ***Nagy-Kürtös*** (Nógrád vm.): ma Veľký Krtíš (SZK). Részben az Ambrózy család birtoka.

(173) ***Ambrózy Lajos Úr' tiszteletes özvegyénél: Ambrózy Lajos*** (1778–1830) Nógrád vármegye alispánja (1806–1817), királyi kamarás, helytartósági tanácsos, felesége: ***Gyürky Erzsébet***.

(173) ***Ludány*** (Nógrád vm.): ma Ludányhalászi része; a 18. sz.-ban a Ráday és a Prónay család birtoka, nevezetessége a Ráday-kastély. Itt született (I.) Ráday Gedeon, aki később a család

székhelyét Pécelre tette át (Kazinczy, *Rádayak* 1827). E látogatás előtt Kazinczy 1803. július 28–29-én volt Ludányban Ráday Pálnál (II.) és feleségénél: l. Kazinczy, *Az én naplóm* = Kazinczy *Pályám*, 2009, 304. Ezen az útján 1831. június 16–17-én volt itt Kazinczy (l. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit).

(173) ***Ráday Pál' birtoka, tovább az első, a' második, a' harmadik Gedeoné, a' második Pálé, most a' Lászlóé: Ráday Pál (I.)*** (1677–1733), a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető diplomatája, református főgondnok, országgyűlési követ, a Ráday-könyvtár megalapozója. Ő fogalmazta a szabadságharc *Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera…* kezdetű kiáltványát.

Fia: báró, majd gróf ***Ráday Gedeon (I.)*** (1713–1792): költő, irodalomszervező, országgyűlési követ, Kazinczy ifjúkori irodalmi törekvéseinek legfőbb támogatója.

Ráday Gedeon (I.) fia: ***Ráday Gedeon (II.)*** (1745–1801) Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírája (1785-től), szeptemvir (1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól). 1784-ben magyar színjátszó társulatot akart szervezni, de terve nem valósult meg. 1782-től báró, 1790-től gróf.

Ráday Gedeon (II.) fiai: gróf ***Ráday Gedeon (III.)*** bányatanácsos (1797); és gróf ***Ráday Pál (II.)*** (1768–1827) az eperjesi kerületi tábla bírája, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka. Kazinczyval együtt szervezte az 1790-ben alakult Magyar Színjátszó Társaságot, Kazinczy *Hamlet*-fordításának színvonalas előadására jutalmat tűzött ki. Kazinczy hozzá írt episztolája: *Gróf Ráday Pálhoz* (1809).

Ráday Pál (II.) gyermekei: ***gróf Ráday László*** (1804–1868); gróf Ráday Gedeon (IV.; l. lentebb); gróf Nádasdy Lászlóné Ráday Nina (Anna) (1794–1841); báró Prónay Albertné Ráday Erzsébet (?–1830).

Ráday Gedeon (I.) és a család történetét Kazinczy több írásában is feldolgozta, pl.: Kazinczy, *Rádayak* 1827.

(174) ***özvegy Pálné:*** gróf Ráday Pálné (II.) báró Prónay Ágnes (1773–1844), Prónay László lánya. Ráday Pálné ekkor vélhetően kikérte Kazinczy véleményét a péceli Ráday-könyvtár értékesítéséhez, legalábbis egy néhány héttel korábbi levelében tanácsokat ad ez ügyben Kazinczy: KazLev, 21/5345, Kazinczy – Ráday Pálnénak, Péczel, 1831. jún. 1.

(174) ***Niny:*** Hirgeist Anna (Ninon, Niny, Nincsi; báró Prónay Simonné 1802-től) (1783–1825), Hirgeist Leopold lánya, Kazinczy fogolytársának, Hirgeist Ferencnek a húga.

(174) ***Báró Prónay Iphigénie; Fizsi*** (Sophie; gróf Csáky Augusztné) (1807–?): báró Prónay Simon és Hirgeist Anna lánya, Kazinczy keresztlánya.

(174) ***Megcsalt vala emlékezetem, midőn a' tiszteletes fát, […] eggy helyt nyárnak mondottam. Az kőrös, és nem nyár.:*** Kazinczy *Az én naplóm* fent említett helyén írt a kőrisfáról is: „Jer, barátom, monda R., hadd láttassam veled azt a' kertet, mellynek Vitsch Rudolf most dolgozza rajzolatját. […] A' kertben eggy nagy, talán kőrös fa áll. Ez alatt akarok a' Nagy-Atyámnak emléket állítani. Ha meg nem csalatkozom, reám bízta, hogy csináljak valamelly rajzolást és Epigraphét; 's úgy tetszik, küldöttem is, és ollyat, a' mivel magam nagyon meg valék elégedve." Kazinczy a *[Pályám emlékezete III.]*-ban (tehát 1828–1829-ben) nyárfaként emlékezett a fára: „Ráday kivive kertjébe, 's láttatá velem azt a' vén, azt az igen magasra 's vastagra nőtt nyárfát, melly alatt nagyatyjának atyja Pál, 's nagyatyja az első Gedeon, 's ez még gyermek, űlt." (Kazinczy *Pályám*, 2009, 676.)

(174) ***Wartenslében Idda' Istvánja és Gedeona:*** gróf Ráday Pál (II.) fiának, Lászlónak (1804–1868) a felesége: ***gróf Wartensleben Ida*** (1807–1864), gyermekeik: ***Gedeon (V.)*** (1829–1901) és Gábor (Istvánról nem tud Kempelen, talán az utód nélkül meghalt Gáborra kell gondolni).

(174) ***Gedeon' és a' Teleki Biri Palija: gróf Ráday Gedeon (IV.)*** (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja, gróf Ráday Pál (II.) fia, és felesége (1829-től) ***gróf Teleki Borbála*** (1811–1841), gróf Teleki József lánya. Fiuk: ***Ráday Pál (III.)*** (1830–1879).

(174) ***atyám nagyatyja is, András:*** Kazinczy ***András*** (1660 v. 1662–1728), Kazinczy dédapja, alispán. Jezsuita neveltetése ellenére visszatért apja eredeti református vallására és a sátoraljaújhelyi egyházközség bőkezű támogatója lett. Zrínyi Ilona és Thököly Imre udvarában, majd Zemplén vármegyénél lett tisztviselő, 1700-tól Ung vármegyei alispán. ***II. Rákóczi Ferenc*** (1676–1735) felkelésében a kezdetektől részt vett: Ung vármegye követe az 1705. szeptember 12. és október

2. közötti ***szécsényi*** országgyűlésen (***convent*** [lat.]: tanácskozás), az adókivető bizottság tagja az ónodi országgyűlésen és a terebesi vármegyegyűlés kapitánynak választotta. A szabadságharc bukása után királyi kegyelemben részesült, és visszavonult a közélettől. Kazinczy az Orpheusban két versét közölte.

(174) ***Fizsi és barátnéja:*** Prónay Iphigénie és Mocsári Borbála (l. a *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]* vonatkozó bejegyzéseit).

(174) ***Ság*** (Nógrád vm.): Ságújfalu.

(174) ***Lapujtő*** (Nógrád vm.): Karancslapujtő.

(174) ***ómen*** (lat.): (baljós) előjel.

(174) ***Bocsár:*** egykor önálló település, később Lapujtővel egyesült. A Mocsári család nemesi előneve (lat.: ***praedicatum***) Bocsári.

(174) ***Mocsáry Antal*** (1757–1832): nógrádi főszolgabíró, költő, Kazinczy és Szemere Pál barátja, Kazinczy egyik levelezőpartnere. Felesége Darvas Mária (?–1803), Darvas Ferenc lánya. Említett munkája: *Nemes Nógrád vármegyének historiai, geographiai és statistikai esmertetése. Rézre metszett rajzolatokkal* (Selmec, 1826, négy kötet).

(174) ***Darvas Ferenc*** (1740–1810): Nógrád vármegyei alispán (1773–1783), helytartói tanácsos (1784-*(174)* től), Pest vármegye ellenzéki országgyűlési követe (1790). A Martinovics-perben meggyanúsították, de nem ítélték el. Szabadkőműves, az Orpheus egyik szerzője, a Wesselényi-féle színtársulat támogatója.

(174) ***Puky Ferenc:*** jogász, mérnök, Nógrád vármegyei főjegyző (1790-től), majd alispán (1792-től), tanácsos. Felesége Darvas Zsuzsanna, Darvas Ferenc lánya.

(174) ***gróf Berényi Miklós*** (1773–1853 v. 1855).

(175) ***görög nyelven olvassa az Anthologiát, 's a' Meleáger' virágait magyar földre ülteti által:*** a fennmaradt első görög epigrammagyűjtemény ***Meleagrosz*** (i. e. 2–1. sz.) *Sztephanosz* ('Koszorú') című gyűjteménye. A leghíresebb gyűjtemény az *Anthologia Graeca* volt (Friedrich Jacobs kiadásában 12 kötet, Lipcse, 1794–1814).

(175) ***„Hova is tévedtetek ide, görög lélek' szép mívei!" ezt kiálthatnám fel a' Molière' ismert szavai után:*** Kazinczy vélhetően Voltaire művére, egy Molière-életrajzra utal, a mondat a *[Pályám emlékezete II.]*-ben is megtalálható: *Hova tévede-el a' rény! ezt kiáltá hasonló esetben Moliere* (Kazinczy *Pályám*, 2009, 537, és a jegyzet: 989, 991.)

(175) ***Szent-Királyi Szabó István*** (1801–1892): római katolikus plébános, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1839), a Kisfaludy Társaság tagja (1842). Karancskesziben volt káplán (1827–1834). Fordításai Kazinczy életében folyóiratokban, majd *Görög virágok az anthologiából* (Kassa, 1834) címen önálló kötetben is megjelentek. (A Veszprém vármegyei Bakony-Szent-Királyon született.) Szabó Kazinczy meghívására tett látogatást Karancslapujtőn (KazLev, 21/5348, Kazinczy – Szabó Istvánnak, Lapujtő, 1831. jún. 18.; vö. KazLev, 23/5933, Szabó István – Kazinczynak, Karancskeszi, 1831. jún. 19.).

(175) ***esperest:*** egyházmegyét, ill. kerületet vezető pap, lelkész.

(175) ***Kapy Józsefné*** Szentiványi Anna-Mária (Náni) (1770 k.–1831 után): ***Szentiványi Ferenc*** (1731–1823) főispán és országbíró (1802–1806) lánya. Férje: Kapy József (1767–1823): bölcsészdoktor, Sáros vármegye országgyűlési követe (1790, 1792), majd jegyzője és alispánja, a tiszáninneni kerületi tábla ülnöke (1810), királyi tanácsos (lat.: ***consiliárius***).

(175) ***Baranyay Mihály*** (1768–1831 után): joggyakornok volt, amikor a Martinovics-perben 5 év börtönre ítélték. 1800 májusában szabadult.

(175) ***Losonc*** (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK).

(175) ***Gyurcsányi Gábor:*** l. fentebb.

(175) ***Tihanyi Ferenc*** (?–1859): Nógrád vármegyei főszolgabíró (1818-tól) és második alispán (1828–1836), majd a királyi, ill. a hétszemélyes tábla bírája, titkos tanácsos, Temes vármegyei főispán (1848-ig). ***Apja:*** Tihanyi Tamás (1750 k.–1834): Pest vármegyei alispán (1784-tól), majd a királyi tábla ülnöke és szeptemvir, udvari tanácsos, Tolna vármegye főispánja (1825–1834).

(175) ***quo studium suum in rem publicam clarius esset*** (lat.): 'hogy ezzel mutassa ki hazaszeretetét'. Idézet Caius Crispus Sallustius (i. e. 86 k. – i. e. 35 k.) római történetíró és politikus *Catilina (Catilina összeesküvése)* c. művéből. A szövegkörnyezet Kurcz Ágnes fordításában: „néhány

római lovag, aki a Concordia-templom körül állt fegyveres őrséget, a veszedelem hatására vagy felindulásában, karddal fenyegette meg a senatusból kilépő Caesart, hogy ezzel mutassa ki hazaszeretetét." (*Sallustius* 1978, 49. bekezdés.)

(175) ***Kubínyi Ferencznek szavára Prónay János Dietai szeretett Követ teve jegyzést, tűz nélkül, mire amaz kevés szóval felele: Kubínyi Ferenc*** (1796–1874): természettudós, műgyűjtő, politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja. A hazai kulturális élet bőkezű támogatójaként segítette Kisfaludy Károly Aurorájának megjelenését is. Részt vett a szabadságharcban, emiatt kilenc év várfogságra ítélték. Kubínyi András fia. ***Prónay János*** (1790–1844): Nógrád vármegye táblabírája és országgyűlési követe (1825–27, 1830, 1832–36: helyére Kubínyi Ferencet választották 1835-ben [Völgyesi/Kölcsey 2000, 320–321]). A Nógrád vármegyei gyűlésen elhangzottakat l.: *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.]*, 1831. június 20-i bejegyzése.

(176) ***Kubínyi Ágoston*** (1799–1873) természettudós, a Magyar Nemzeti Múzeum későbbi igazgatója (1843), a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1843), majd igazgatósági (1853) tagja. Kubínyi András fia.

(176) ***Videfalva*** (Nógrád vm.): ma Vidiná (SZK).

(176) ***oologiai*** (gör.): tojásokkal kapcsolatos.

(176) ***numismaticai*** (gör.): éremtani.

(176) ***mineralogiai*** (gör.–lat.): ásványtani.

(176) ***ornichtologiai*** (gör.): madártani.

(176) ***Gyürky Pál*** (1781–1859): kamarás, belső titkos tanácsos, Krassó vármegyei főispáni helytartó.

(176) ***Lugos*** (Krassó vm.): Krassó vármegye székhelye volt, ma Lugoj (R).

(176) ***Mehadiai ferdők:*** Mehádia vagy Herkulesfürdő (1817-től), híres fürdőtelepülés Krassó vármegyében, ma Mehádia (R).

(176) ***Orsova*** (Krassó vm.): ma Orşova (R).

(176) ***Szélim, honjában, Erdélyben, Szőlősi vala:*** (további adatokat nem találtunk).

(176) ***contumátzionális ház*** (lat., rég.): karantén.

(176) ***szinte feketére füstöltek:*** a kolera miatt lezárt területek határán a járvány elleni védekezés miatt füstölték a leveleket.

(176) ***elementum*** (lat.): alapvető sajátosság.

(176) ***poltolék*** (rég.): pótlék.

(176) ***lelkemből feltolódék Voltairnek ismeretes szava: Meg nem romlott szívnek oh mi szent a' haza!:*** idézet Voltaire *Tancrède* c. drámájából: „À tous les coeurs bien nés que la patrie est chère!" (III. felvonás, 1. jelenet.) Kazinczy ezt a sort a *Pestre. 1828.* című útirajzában *(102)* és a *[Pályám emlékezete III.]* című önéletírásában is idézi.

(176) ***Rá vevének, írjak neki:*** az említett levél: KazLev, 21/5353, Kazinczy – Szélim agának, Losonc, 1831. jún. 21.

(176) ***Szendrői Török János*** (1790 után–?): Nógrád vármegyei táblabíró, podrecsányi birtokos. Török Sándor nógrádi alispán apja.

(176) ***Podrecsány*** (Nógrád vm.): Patakalja, ma Podrečany (SZK).

(176) ***ángoly ízlésű kert:*** angolkert.

(176) ***Gács*** (Nógrád vm.): ma Halič (SZK); a település mellett vár található. A gróf Forgách család tulajdonában lévő, 1767-ben alapított gácsi posztómanufaktúra ***(posztóműhely)*** 1792-től finom posztókat is gyártott, 1800-tól részvénytársasággá alakult át, 1807-ben már 2000 bedolgozója volt (Benda 1978, 33).

(177) ***Innen vevé el a' ház' urának testvérét, Gräfin Nidda nevezet alatt, a' Hessen-Darmstadti Herczeg 1805 körül:*** Török Karolina Sarolta (Charlotte) (1786–1862) 1804-től herceg Georg von ***Hessen-Darmstadt*** (1780–1856) felesége és Nidda grófnője (ném.: ***Gräfin Nidda***). Férje I. Lajos hesseni nagyherceg és Luise Henriette hessen-darmstadti hercegnő fia volt.

(177) ***Forgács Zsigmond Nádor:*** l. fentebb.

(177) ***mostani ura:*** gróf Forgách Antal (1786–1851) császári kamarás.

(177) ***Losonc*** (Nógrád vm.): ma: Lučenec (SZK). A 17. században létrehozott losonci református középiskola 1831-től lett kollégium, 1833-tól pedig líceum. Az evangélikus gimnáziumot 1827-ben alapították.
(177) ***Kovács Benjamin*** (?–1859): református lelkész és tanár. A debreceni kollégiumban tanult, 1819-től a losonci kollégium tanára volt.
(177) ***mathesis*** (rég.): matematika.
(177) ***Steller János:*** losonci tanár (1815–1851 [?]) és igazgató.
(177) ***Cseh Miklós:*** losonci református lelkész, tanár (1843-ig [?]).
(177) ***bibliothéca*** (rég.): könyvtár.
(177) ***classis*** (lat.): osztály.
(177) ***tót*** (rég.): szlovák.
(177) ***declamálák:*** szavalják.
(177) ***Kis*** János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, műfordító.
(177) ***Berzsenyi*** Dániel (1776–1836): költő.
(177) ***a' két Kisfaludy:*** Kisfaludy Sándor (írói neve: Himfy) (1772–1844) író, költő, katonatiszt, és testvére, Kisfaludy Károly (1788–1830): író, költő, drámaíró, festő.
(177) ***Vörösmarty*** Mihály (1800–1855): költő, drámaíró.
(177) ***Dayka*** Gábor (1769–1796): költő, gimnáziumi tanár. Említett verse: *A titkos bú* („Homályos bánat dúlja lelkemet…").
(178) ***Ozsgyán*** (Gömör és Kishont vm.): Osgyán, ma Ožd'any (R).
(178) ***gyalogfenyő*** (rég.): boróka.
(178) ***Rima-Szombat:*** Rimaszombat (Gömör és Kishont vm.), ma Rimavská Sobota (SZK).
(178) ***A' János' fővételén:*** Keresztelő Szent Jánost ábrázolja a kép.
(178) ***musculatúra*** (lat.): izomzat.
(178) ***A' két oldaloltár a' Theresiáé és a' Nepomuké; czélzásúl a' Therésia alatt 's Karaba későbbi Rozsnyai Kanonok Urral történt dologra:*** az oltár és a mellékoltárok leírása a Rimaszombati római katolikus plébánia honlapján: „A főoltáron díszes márványba ékelt kép Fisher bécsi tanár és udvari festő művészi alkotása. Keresztelő Szent János fejvételét ábrázolja. Heródiás modellje maga a királynő Mária Terézia állta. Elöl, a jobb oldalon Nepomuki Sz. János mellékoltára áll, ismeretlen festőtől. A bal oldalon Avilai Sz. Teréz mellékoltára található. A képet a nagyszombati Zannusti József művész festette 1781-ben." (http://rimavskasobota.fara.sk/hu/a-templom- tortenete/ – letöltve: 2014. 08. 21.) ***Karaba*** György (1733–1814) választott püspök, rozsnyói kanonok és nagyprépost. 1768. május 28-án mint római katolikus misszionárius beszédet tartott a református Rimaszombatban, a város lakosai a körmenetet szétverték és Karabát a Rima folyóba kergették. Emiatt per indult, és 1771-ben Mária Terézia visszaadta a katolikusoknak a 16. században reformátussá lett templomot, amelynek Karaba lett az első plébánosa. 1776-tól rozsnyói kanonok, 1784-től nagyprépost, 1812-től választott serviai püspök. (VÁRMEGYÉK III.; MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON, Karaba György szócikk.)
(178) ***Tornalja*** (Gömör és Kishont vm.): ma Tornal'a (SZK).
(178) ***Tornaljai Károly*** (1761–1822): Kazinczy sárospataki diáktársa. Tornaljai Márton testvére. ***Felesége:*** Losonczy Judit, ***Losonczy Károly*** és Ragályi Judit lánya. Gyermekük – NAGYIVÁN szerint – nem volt.
(178) ***Tornaljai Márton:*** táblabíró (1815 k.). Kazinczy sárospataki diáktársa, Tornaljai Károly testvére. Fiai: ***Antal***, ***Losonczy Joanna (Janka)*** férje; ***Lucián***, ***báró Szörényi Amália;*** Gyula.
(178) ***Szontagh Ádám*** (1751 v. 1759–1840): vastermelő, Gömör vármegye szolgabírája, a megye evangélikus egyházának és nemzeti iskoláinak felügyelője. Kazinczy patvarista társa volt Eperjesen (Sáros vm., ma Prešov, SZK – Kazinczy 1781. január 11. és 1782. július 2. között volt a kerületi tábla székhelyén joggyakorlaton). Szontagh Gusztáv apja.
(178) ***Szontagh Gusztáv*** (1793–1858): mezőgazdasági szakíró, kritikus, filozófus, a Magyar Tudós Társaság levelező (1832), majd rendes (1839) tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. 1813-ban katona lett, harcolt a franciák ellen, 1837-ben kapitányként vonult nyugalomba. Kisfaludy Károly barátja, Szontagh Ádám fia.

(178) ***Draskóczy Sámuelné, született Ujházy Clementína*** (?–1853): Újházy Sámuel és ***Radvánszky Polyxén*** (?–1831 után) lánya. ***Férje:*** Draskóczy Sámuel (1793–1843) evangélikus egyházmegyei főgondnok, 1830-ban Gömör vármegye országgyűlési követe, majd alispánja (1836–1843). Fiai: Draskóczy ***László, Lőrinc*** és ***Gyula*** (1824–1873), aki 1848-ban kapitány volt a Bocskay-huszároknál, 1865–1868-ig Gömör vármegyei országgyűlési képviselő, 1871-től Sopron vármegye főispánja.

(178) ***Radvánszky Polyxén*** (Újházy Sámuelné): Radvánszky János lánya volt, 1794-ben ment férjhez; Kazinczy 1788-tól ismerte, 1790 körül feleségül akarta venni, verseiben és leveleiben a „poetai divatú" Blidli néven említette (Toldy 1987, 208).

(178) ***Gróf Pletrik (Pletrich) László*** (1772–?): magyar királyi testőr.

(178) ***Balogh Sámuel (Almási)*** (1795 v. 1796–1867): református lelkész (Sajókeszi: 1825–1832). A Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Szinnyei több Tudományos Gyűjteményben megjelent cikkét is említi. Balogh Pál testvére.

(178) ***Berzsi Mihály*** (1767–?): tornaljai lelkész (1805–1838).

(178) ***partia:*** részlet.

(178) ***Katalin,*** II. (1729–1796): orosz cárnő.

(178) ***Péter,*** I. (Nagy) (1672–1725): orosz cár (1672–1725).

(178) ***Péternek lovagszobra:*** Étienne Maurice Falconet (1716–1791) francia szobrász bronz lovas szobra (1766–1782) egy hatalmas sziklán áll.

(178) ***Petersburg*** (ném.): Szentpétervár (Oroszország).

(179) ***Jánosi*** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavské Janovce (SZK).

(179) ***Rima-Szécs*** (Gömör és Kishont vm.): ma Rimavská Seč (SZK).

(179) ***Dobicsány:*** Dubicsány

(179) ***Kazinc***: Sajókazinc, ma Kazincbarcika része.

(179) ***Szentpéter*** (Borsod vm.): Sajószentpéter.

(179) ***élet*** (rég.): búza.

(179) ***Szemere Péter*** (1795–1840): Zemplén vármegye főszolgabírója (1831). Kazinczy rokona: Kazinczy apai nagybátyjának, Péternek az unokája, l. Kazinczy *Pályám*, 2009, 876).

(179) ***Tokajt bé akará záratni, mert a' Máramarosból sót szálakon hordó oroszok az Indiai epemirígyet (cholera morbus) oda is elhozák:*** a koleráról l. *[Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.],* jegyzete, *280.*

(179) ***Tisza-Ujlak*** (Ugocsa vm.): ma Vilok (U).

(179) ***Tárkány*** (Zemplén vm.): Kistárkány (Malé Trakany) és/vagy Nagytárkány (ma: Veľké Trakany) (SZK).

(179) ***Agárd*** (Zemplén vm.): Zemplénagárd.

(179) ***Patak:*** Sárospatak.

(179) ***Somosi*** János (1783–1855): sárospataki professzor, református lelkész, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1834). Sárospataki tanulmányai után a kollégium alkönyvtárnoka lett (1808-ban), külföldi egyetemi tanulmányútja után a bölcsészet (1815-től), majd a teológia (1818-tól) tanára, könyvtáros (1823-tól), esperes (1834–1854) és a kollégium algondnoka volt.

(179) ***Kézy*** Mózes (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kazinczy barátja. Kolerában halt meg Kazinczy előtt néhány nappal.

(179) ***Nyíri*** István (1776–1838): matematikus, a Magyar Tudós Társaság tagja (levelező: 1831; rendes: 1832). A sárospataki kollégiumban a matematika (1806-tól), majd a statisztika, földrajz, neveléstudomány (1822-től) és a filozófia (1824-től) tanára.

(179) ***Ujhely:*** Sátoraljaújhely.

(179) ***exámen*** (lat.): vizsga.

KAPCSOLÓDÓ SZÖVEGFORRÁS

Aug. 5. 1831.
Szemere Pálhoz Guzmics Iszidór.
(Jegyzések Kazinczy Ferencz Pannonhalmi Utjára)

1.

Kazinczy, a mi tisztelt, szeretett barátunk, mint magad jól tudod, tisztelt Férfiu, leirta Utját, mellyet e f. esztendő April hónapában ide Pannonhalomra Pestről Gőzhajón tett. A leirás nagyobb része festés, itt ott kellemes árnyékokkal bevonva; elöntve különféle színekkel, mellyekben szerzője mindég olly igen gazdag, és soha nem fösvény; elöntve az Utazónak hő érzelmeivel, most dévajabb, de soha nem pajkos, majd komolyabb, de soha nem feszes, vonásival.

Te, ki barátságodat köztte s közöttem jó vagy megosztani, szívesen veszed ezen Út felől jegyzéseimet, mellyeket tennem nem egy ok indít: mert ha vannak, kik az Út leirásában gyönyörködve múlatnak, vannak, kik némelly helyein fenakadnak, botránkoznak és bosszankodnak is. S valljuk meg, nem egészen ok nélkül, miként ezt jegyzéseimből látni fogod. Bizonyosan Te is, maga Kazinczy is javalni fogjátok jegyzéseimet: Te, mert én teszem, s Kazinczyról teszem én; Ő, mert emberszerető lévén, s nem makacs engedni ott, hol nem lelke indulatából, mint inkáb nem vétkes gondatlanságból ira le olly dolgokat, mellyek olly férfiúra vetnek árnyékot, kit ő maga is szeret, maga is tisztel; s ugy szeret[11] tisztának látszani, hogy más ne lássék nem annak.

2.

Hogy Februariusban Pesten eggyütt valánk, megujitá Kazinczy egy már három esztendős igéretét, hogy Pannon halmot, hol még soha nem volt, meglátogatja. „Úgy végzénk – irja utób Pestről – Szemere és én, hogy a Husvétet Pannon halmán fogjuk tölteni, s ezt jelentem neked, édes barátom, nehogy azt rettegd, hogy várásodat most is megcsalom." Csak hamar ezután irá, hogy Te vele jöhetni nem fogsz. Már kezdék félni, maga is elmarad. A legfeszültebb várakozásban valék Nagyszombaton April 2dikán. Urunk feltámadása esti ünnepe végével, Szeder és én, aggódva beszélénk róla, ha jön, vagy nem jön? s íme egyik Irászunk lép be hozzánk, Kazinczynak Martz 29dikén irt levelével. Levele jött, kiálték, már bizonyos, nem jön. – Szomorún de mohón törém meg a pecsétet, s csak azt keresém benne, jön e később, vagy marad. –

Még minden levele kedves volt Kazinczynak, ezt az egyet szerettem volna nem látni, annál kevesbbé, mert Szeder, szokása szerint, kezde már velem ellenkedni. De még is, nem egészen törlé el az igéretet, csak továb hagya remélnem, s én reméltem.

„A mult kedden – irja – a mi Szemerénkkel elhagyám Pestet, és ide (Péczelre) jöttem ki hogy dolgozhassam; de a szándék szándék maradt, nem káromra, hanem hasznomra és örömemre. Pali szüntelen talál valamit, a mi nekem kedves hallani vagy látni. – A fekete héten nem volt ülés. Husvét keddjén lesz, s én Szeredán indulok hozzád."

Ezen utolsó tudósítása szerint cselekedett. Jövetelének nem én egyedül nézék örömmel elébe; egy sem volt közttünk, ki ne érdekeltetnék; egy sem, ki Hazája e nagy Litterátorát látni ne ohajtaná. Horvát Endre meghagyta nekem, a mit önként teendő valék, hogy érkezését jelentsem neki. Több ízben küldé Káplánját meglátni, nem érkezett e el a várva várt vendég.

3.

Ebédnél ülénk már, April 9dikén, hogy egy elkésett társam jelenté Kazinczy megérkeztét. Futottam elébe. A vendégpalota folyosóján jött késérőjével, mikor az ebédlőből kiléptem, s ölelkezésünk, nem a grádicson, mint ő irja, hanem épen a konyha előtt a folyosón történt. – Egyenesen a Fő Apáthoz ragadtam őt, ki nem különben forrón ohajtá meglátni a hozzám irt leveleiből s munkáiból

[11] szeret <…>

ismertet,[12] s most már ebédnél ült vendégeivel, kik Huszár Tisztek valának, s közöttök a mindnyájunktól igen kedvelt Fő Hadnagy Dunkovics Úr, ki ekkor evé itt búcsúzó ebédét, át levén téve Ferdinand Huszár[13] regementéből[14] a Szekeresekhez, hol már ezelőtt jeles szolgálatot tőn.

Engedj itt egykét jegyzést tennem Utja elbeszélésének azon részéről, melly érkeztét illeti.

Mosolygva olvasám a 22dik lapon, hogy „Prof. Maar Úr[15] egy majorjokban (Kismegyer a neve) megpihenteté lovait." A major csak fertály óra Győrtől. Nem lópihentetés – mentsen Isten illyen széllel béledt[16] lovaktól! – volt tehát a megállapodás oka, hanem, hogy a vendég tekintené meg ezen helyet, melly az 1809diki franczia háborúban jeles szolgálatot tőn a miéinknek nem különben mint az ellenségnek. Sok derék osztriai nemzeti vitéz rekeszté ebben a magházban dicső elszánással életét az ellenség nem csekély kárával; és sokan feküsznek annak környékén illacrymabiles! – Itt adá sok magyar nemes Vitéz bajnok ügyeségének, bátor elszánásának gyönyörű példáját. Itt halt el dicső halállal Nemes Festetics János, a Somogyi felkelt nemes sereg Kapitánya; ki utób a holtak közzül kikerestetvén itt Pannonhalmon a Szerzetnek Boldog Asszonyról nevezett templom alatti sirboltjába, Novák Chryszosztom Fő Apát megáldásával, tétetett le, nemes nemzetségének jelenlétében, s az itt feküdt[17] nemes sereg katonai ünneplésével. – Én ezen esztendőben Győrött tanítám a Grammatikának egyik osztályát. A deákságnak megoszlásával, kiállván előbb a Győri ostromot, Szerzetem anyakeblébe vonám magamat, s a temetésen jelen voltam. Még csak próbálgatám a magyar versellést; most ez alkalommal eme darabos sírverset irám, mellyet, úgy mint van, veled itt közlök előszer:

Nagy Bajnok! nemes és bátor védője Hazádnak,
Festetits eltüntél, s föld üregébe menél.
Hérosi nagy szíved, s, ellenségünknek halála,
Job karod ellankadt, nem hevül az, nem öl ez.
Hamvaid itt e mély s feledékeny üregbe nyugosznak,
Lelked amott, vélem, a magas égbe ragyog
Nagy neved itt közttünk forog és él édes Hazánkban,
Életet igy kettőt egynek helyébe nyerél.

A sírvers már 22 esztendeje hogy kész, csak kő kivántatik.

Az uj építéshez, különösen a könyvtárhoz, minden kő Sóskutról szállítatott hozzánk; a toronyhoz részint innen, részint Esztergam mellékéről a Hercz. Primás Cardinalis Ő Eminentziájának bányájából. A Könyvtár Építője pedig Engel volt, míg élhetett; Pack Ur csak a tornyat kezdte.

4.

Haggy most a mi barátunkról szólanom úgy, miként mi tekinténk őt közttünk.

Érkezte napjának délestét a Monostor belseje átnézésében, beszélgetésben tölténk. Későbbet lemenénk kertünkbe, s fel a már említett Boldog Asszony templom halmára, melly között s a Monostor halma között áll a három Keresztű Kalvaria halma, s e három teszi a hármas halmot (sacer Pannoniae Tricollis). A mi barátunk mindenen hirtelen szeret átfutni; mindent hirtelen veszen észre; mindentől érdekelve van; mindentől érdekelve mindenhez szól, érzékenyen inkáb mint komolyan itélve. –

[12] leveleiből ismertet, [Javítás a lap szélén.]
[13] téve Huszár [Javítás a lap szélén.]
[14] regementből [Javítás a szó felett.]
[15] „<A major> Úr [Javítás a törlés felett.]
[16] [Sic!]
[17] fek*vő* [Átírás; az utolsó betű beszúrás.]

Én még az nap leizenék[18] Endréhez, hogy az ohajtott vendég csak ugyan elérkezett. Ő más nap, Vasárnapon, ebédre jött fel Káplánjával, s az nap velünk maradt, lekésérvén bennünk[19] magányába, s ismét feljövén velünk. Még egyszer feljött szomszédjával Péri Pléb. és Al-Esperest Szvretics[20] Urral s ennek Káplánjával, kik a nevezetes férfiút látni vágytak; de csak est felé, mikor mi, Kazinczyval Szeder és én, a Kertben folytattuk mindjárt ebéd után kezdett beszédünket Kazinczy életének azon szakaszáról, melly őt egészen nékünk adá, s melly nélkül az a mi most, nem fogott lenni, legaláb nem abban az alakban és mértékben, az én itéletem szerint.

Meg kell vallanom, s örömmel vallom meg, hogy ez a mi tisztelt barátunk tellyes nyiltsággal társalkodék velünk. Ő mindég tanul és mindég tanít, a nélkül hogy leczkéztetne vagy leczkézne. Könnyebb, gyönyörködtetőbb, időszöktetőbb társalkodót én nem ismerek. Emlékezek kedves emlékezetű Vitkovicsunk mondására, Ki nem különben itt lévén, Endre magányában dalra melegedt. Kazinczyra jőt elé szó, s én mondám: Ha itt volna Ő! Vitkovits felelé, ha ő közttünk volna felednénk az éneket. S ugy van. Kazinczy társaságában szeretne az ember egésze fül lenni. – A reggeli időt itt is mint otthon dolgozva tölté, dolgozva a délutánt is, de játszva: rajzolt, kertészkedett, barátkozott.

Mindnyájan csudálták a koros férfiúnak, az élete pályáján folyvást munkálónak, sok bajjal küszködőnek,[21] sokat tűrőnek, lelke derültségét, teste könnyedségét, ki mint 20–30 esztendős fiatal ember szökelle inkáb mint lépék fel alá a gradicsokon, hegyen s völgyen. – Tizenegy óra után juta egyik napon eszébe hirtelen lemenni a kertbe. Kést vőn tőlem, s futánk, inkáb mint menénk csak ketten. Fél óra alatt a kert völgyében metszé a betűket, mellyekről emlékezik.

De szavának könnyed folyama, beszédének tisztasága, rövidsége; könnyű s elmés fordulásai; majd komoly s erkölcsi érzéssel, majd kicsapó dévajsággal elegyített elbeszélései, mellyek tanúji egyszersmind homálytalan, nem hanyatlott emlékezetének, voltak különösen azok, mik kinek kinek magokra vonák figyelmét, s nevelék aránta tiszteletét. Örömest hagytuk az annyi nyájasságu, annyi kellemű, annyi kellemü, s kegyü beszélőt magát beszélni; s félénk folyamát megakasztani, s tűretlenül vevénk, haki ezt tevé, kivált hosszabb intermezzojival. – Egy ritka tulajdona az életét folyvást tanulásban, irásban töltött koros férfiúnak; ritka példa, hogy ugyanazonegy ember irásának szépségeiben találja beszéd közben is magát. S Kazinczy illyen.

5.

De a mi barátunk inkáb meg volt lepve a még nem látott tárgyok különféleségöktől, s ugy látszik Utjában inkább szíve érzelmeit, mint hallásból s látásból gyüjtött ismereteit követte. A ki hamar s érzelgve fog mindent fel, tapasztalásai ritkán tökéletesek, s menttek tévedéstől. Az ürességet a leleményes phantaszia tölti be. S a szépíró nem annyira nézi mit, hanem inkáb miként ír. Neki a történet és tapasztalás csak vászon, mellyre azt festi s úgy, a mit s mint teremtő lelke sugalja. Ez a mi barátunk mindenkori sajátsága, s az, hogy megkedvelt képei lebegvén szüntelen lelke előtt, minden mást feled, vagy gondolatlanul röpül által rajta. Innen itt is némelly sikámlásai, gondatlanul vagy gondolatlanul tett vonásai, mellyeket aránta is, mások aránt is tartozó tiszteletből kötelességemnek tartom megigazítani.

Minekelőtte ezt tegyem, annak, a mit most mondék, igazultságára, magát beszéltetem Kazinczyt, ki imígy ír egyik levelében hozzám:

„Azt hiszi Szemere, hogy ezek a leveleim még jobbak, mint az Erdélyből irattak. Magam azt hiszem, hogy az én tollam minden érdeme a meleg ömledezés; s hol szólhatnék én melegebben, mint midőn Pannonhalma felől fogok ezentúl mindég szólani?" – Melly melegen van ez a vallás maga is irva! ha azt a *mindég*-et szorosan veszed, azt kell hinned, hogy ez a te barátod már ezentúl az egész világot feledi, s feje szíve egyedűl Pannonhalmi ideákkal s képekkel vagyon tele.

[18] leizénék [Az ékezet más tintával törölve.]
[19] [Sic!]
[20] Szvret/./cs [Átírás.]
[21] küszködőnek, [Emendálva.]

Utóbb, előre megirván nékem az Utjában igen jól alkalmaztatott eme mondását: „Melly nem boldog a ki mindég bölcs!" igy folytatja:

„Ezen hét utolsó szavam légyen paizsom mindég, mikor a bölcsek némelly örömeimen fenakadnak." – Mindjárt ezután Vinczéről, neki utitársul jutott társamról igy szól:

„Vinczénél nekem nem adhatátok kedvesb vezetőt. Szeretem azt a tiszta fejü tiszta lelkü férfit, s vigasztalhatatlan volnék, ha ő engem felejthetne. Melly szép órát ada ő nekem az által, hogy a Misericordiánusokhoz elvezetett. Sirtam örömemben látván a szerencsétlenség fijait, kiket a nevelés *emberekké* teve. Más vendég ezeket érzékenyen s örömmel nézte volna, de én megtanultam, hogy az a legnagyobb jótétel, ha valaki nekünk örömet ád." – „Higyj nekem, édes barátom, az életnek az a legjobb pillantása, midőn bajainkat elverhetjük nevetéssel. – De nem – még van egy szebb, egy jobb öröm: az, midőn tiszteletre méltó férfiakat vagy asszonyokat a legszentebb érzések közt látunk magunk előtt."

Egy későbbi levelében, mellyel küldé Utjának első ívét, a te itéletedet közli e szavakkal:

„Szemere ugy hiszi, hogy lelkem és tollam sajátságit talán semmi egyéb dolgozásom nem láttatja inkáb, s äsztheticai fejtegetésekre ereszkedett; péld. hogy itt tavaszi derengéssel és borongással tűnik fel minden, mint maga a tavasz derengő és borongó napjaiban tett út; hogy itt komolyság s dévaj szesz; búslakodás és öröm, hűség szent ragaszkodás; neheztelés és harag, lágyság és tűz, gyűlölség és szerelem, örök cserében váltogatják egymást, mint az a tündér táj, mellyen utam ment. Azt mondja, hogy Sternei humour ömlött el minden lapomon, mint leveleimen, mellyet ő és te, s Kis, és a lelkes, tudományai által tiszteletes Horvát István, és némelly mások örömmel fogadtok, míg g o n d o l a t l a n s á g i m o n és g o n d a t l a n s á g i m o n mások, azok a bölcsek! azok a józanok! még botránkoznak is." Utána veti: „Kimondom bátran, s nem rettegvén hogy szavam játéknak fog vétetni, hogy én Szemerének ezt a magasztalását nem is értettem. Ha irásom érdemlené javalástokat, azt mondanám, hogy az benneteket azért érdekel, mert barátotokat, jó és nem jó oldalain tekintve, lepel nélkül látjátok. Annak mutatja magát a micsoda, s nem igyekszik jobbnak látszani. Nekem elevenség jutott és meleg szív, s bennem eggyüveöntve áll a 72 esztendős öreg és a 27 esztendős ifju. Jól esik e ez,[22] nem kérdem; engem ez a mindég ifju lélek boldogít, s ti szerettek értte, s az nekem elég."

6.

Örömmel irám le, édes barátom, e sorokat; szépek azok, s a mi barátunkat tökéletesen kharakterizálják. Nekem pedig az általirás visszaidézte azon érzelmeket, mellyekkel Kazinczy leveleit mindég olvasom. De ezek nem eleve feltett czéljai az általirásnak, nem is keresett, ezek önként jött kedvtöltések. Az idézés egyetlen czélja, innen értetni Kazinczy eséseit, s egy öröm, megengesztelni aránta azokat, kik Utja némelly helyei által magokat bántva érezik.

Olvastad, s lehetetlen hogy fenakadás nélkül olvashatád, miket a 25d. lapon Horvát Endrénkről ír, hogy: „Ő szőlőházában lakik inkáb, mint ben a faluban, mert plébánusi lakja egészségtelen és szük. Lelke elevensége e g é s z e n elhagyta; ritkán lobban dévajságra, vagy csak erővel."

„Az Apát tudni akará,[23] ha Endre adá e az én nevemet is valamelly fájának, a mit tenni szokott, midőn Iró látogatja meg; s kénytelen vala megvallani hogy az most eszébe nem juta, ámbár ott szó vala arról, hogy egy elbérmált fája a mult télen kifagyott. Guzmics úgy akará hogy menjünk le a Pázmándi magányba még egyszer, hogy a mit Endre elmúlaszta, helyre hozathassék, de én azt ohajtám inkáb, hogy a' Monostor kertje tartsa fen ittlétem emlékezetét." Itt a sikámlásokon kívül ollyak mondatnak, mellyek elmaradhattak, s ismét mellyeknek elmaradniok kellett volna.

Hogy Endre mostani falusi lakása szük és egészségtelen, igaz; azért készül az eféle czélokra mindég bőkezű Prépost és Fő Director Dresmitzer Jósef Úr Ő Nagysága, ki itt Patrónus, a házat ujra épitetni. De azért Endre folyvást s állhatatosan a helységben lakik, bátor minden aggodalom nélkül magányában lakhatnék azért is, mert segédet tart; azért is, mert szőlője gyalogulva[24] is csak

[22] esik ez, [Beszúrás a lap szélén.]

[23] Apát akará, [Beszúrás a lap szélén.]

[24] [Sic!]

félóra járásnyira esik a helységtől. Kazinczyt egy elbeszélésünk döntheté tévedésbe: a mult télen, épen Döbrentei nálunk létekor, Endre rosszabbúl érzé magát. Javalánk neki, hogy egy ideig magányába vonatkoznék.[25] Három napot tölte ott, és szemlátomást javult. Azolta ismét csak a helységben lakik, magányát egyedül délutáni órákban látogatja; a mit bizonyosan mások is tesznek, kiknek szőlőjök olly közel esik lakásokhoz. És ez az a környülállás, mellyet Kazinczynak el kell vala hallgatnia, habár a dolog úgy volna is, mert Endrének ez kárára lehetne azok előtt, kik a most felhozott környülményeket nem tudják, de azt igen, hogy a' Plébánost az Egyházi Törvények népe között az anyahelységben kötelezik állhatatos lakásra. De ki kívánhatja, hogy Kazinczy most az egyházi Törvényről emlékezzék? s ha emlékezett volna is, hogy az őt ennek leirásától elrezzentse, tudván, hogy itt a szőlők is tömve vannak lakókkal, kiknek a Plébános nem különben lelki pásztorok? Azonban az emberek szeretnek nyelveskedni, s ezzel pótolni, a mi hijával vannak; de Kazinczy nem illyeneknek irta Utját.

Kazinczynak, mint 72 esztendős tapasztalt férfiúnak kelle tudnia, melly nem jól esik bajlódó embernek hallani vagy olvasni maga felől, hogy lelki elevenségétől egészen elhagyatott; illyent mondani szembe az orvosok is szorgalmatosan óvják magokat. S Kazinczy ezt az egész magyar világnak elmondá? Pedig Ő Endrét szomorítani, bizonyos vagyok benne, nem akará, nem akarhatá.

„Fáj nekem, igy ír utolsó Jul. 16diki levelében, minekutána értette tőlem Endre neheztelését – „Fáj nekem, hogy Endre engem félre érthetett. Mint hiheti ő azt, hogy az a szív, melly Pannonhalmán annyi örömnek nyilt meg, érezhetett volna gyűlöletes érzéseket? Nem, édes barátom, a szíveket vizsgáló Isten tudja, hogy én Endrét nem csak tisztelem és becsülöm, hanem szeretem is. S bántás e azt mondani, hogy ő magányában lakik inkább, mert plébániája egészségtelen és szük? s az a kinek terhére van testessége, a kinek kínt csinálnak lábai, olly eleven lehet e mint volt?"

S itt a megütközés köve: ha Kazinczy Utjában ez lett volna csak: *nem olly eleven, mint volt;* Endre semmi bántást sem fogott gyanítni; de ez: *lelkének elevensége egészen elhagyta,* valamint felette nagyítva mondatik, úgy nem lehet nem bántó is. Hogy Endre nem az, a ki volt mintegy 12 esztendővel ez előtt, mikor[26] őt Kazinczy először látta Téten; vagy csak hárommal is, hogy[27] Pesten látá, Endre maga is tudja és vallja. Két esztendeje, hogy lábaival bajlódik, s a fájdalom első esztendőben felette megkinzá; de azolta annyira javult, hogy minden nagyobb alkalmatlanság nélkül jár-kél, s teszi hivatalos dolgait. Lelkét pedig a test nyavalyája épen nem gyengíté: Árpád utolsó könyveit a legnagyobb fájdalmaknak közepettök dolgozta, s épen nyavalyájának köszönjük, hogy Árpád már készen van kezeink között; egészséges állapotában lassúbb fogott dolgozása lenni. Ugyan azon állapotjában szerzé Csesznek várát Aurórához, és a négyes Áldozatot Uraniához. És Kazinczynak Csesznek vára kedves darabja.

De hát mi vezérelhette Kazinczy tollát azon kemény kifejezésre? Endre bajának első telében – ama gonosz 1829dikiben – mindeneknek itéletök szerint csak igen is veszedelmes állapotban volt. Aggódásomat élete miatt közlém Kazinczyval. Ő azolta Endrét csak futólag és dolgok között látá Pesten, és most itt Pannonhalmon s a magányban, melly alkalommal Endre nem legnagyobb elevenséget mutatott, kedve mintha zavarva lett volna, ugy látszott; miért? én[28] nem kérdem, tudván, hogy az eféleségnek maga sem tudja sokszor okát a szenvedő. De én egyenesen megvallom, szeretem ezt az esetet, mint Endrének szíves barátja: ő azolta vidámabb, tűzesebb; gyakrabban látogatja Győrt és szomszédait; s neki a kijárás és társalkodás legjobb orvosság.

A faelbérmálást Endre csak egyszer tette, mikor 1822ben Döbrentei Gábort először látánk, s először itt a hegyen s ott a magányban. Ez a fa az 1829diki szertelen hidege miatt néhány ágától megfosztatott, de ki, mint Kazinczy irja, nem fagyott; áll az, és most is hozza gyümölcsét Urának.

Endrének egy valaki azt is irá, hogy Kazinczy Árpád felrángatói között Endrét is értette. De Endre ennek hitelt nem adott, mert Kazinczy itt létében nyilván vallá, hogy Árpádot még nem olvasta. – Kazinczy tudtomra már másodszor jár így kimondott csipős itéletével. Különös! mások

---

[25] von<ná magát.> [Javítás a törlés felett.]
[26] esztendővel mikor [Beszúrás a sor felett.]
[27] is, <ezelőtt> hogy
[28] *mi* [Átírás.]

egész könyveket irnak ide oda csapozó szúró epigrammákból és mesékből, és senki sem kérdezi, ki ellen vannak lőve a nyilak, mert minden tudja, az epigrammista, a meseíró általan üldik[29] a vétkeket, s kémélik a vétkeseket. Miért kell épen Kazinczy általános feddő irásában találgatni, bizonyos személyre tett czélzást keresni? Ha a feddő nem akarja tudatni a feddettet, miért akarjam én tudni? s miért magamra érteni, kivált ha magamat a feddésen felül tudom lenni. Vegye magára az, a ki érzi reá érdemét, mert ugyan csak ő ellene, és a hozzá[30] hasonlók ellen volt téve a vágás, s fordítsa hasznára. Endre jól tudja, hogy ő azt nem érdemlé, s Kazinczytól, ki Zircz Emlékét olly igen becsülte, épen nem.

Kazinczy hallván a találgatóknak ide oda csapásaikat, ezt irja nekem: „Elnémítanom őket könynyű, mert kiket ők gyanújok alá vettek, azoknak érdemeiket ismerem, vallom s hírdetem. Nem ellensége az a religionak, ki a fanaticust veri; s midőn én az Árpád éneklőjit említvén mindent verek a ki Árpádot a maga sirjából felrángatja, látni hogy ezek számába nem számlálom azokat kiket tisztelek. A ki a hivatlan magasztalókat bántja, nem bántja a hivatalosokat. Klopstock csendes vérrel nézte, midőn a Hermann nyavalyás magasztalójit verték a németek." – „Én senkire nem czéloztam, s általjában szólok azokról, a kik nem érzenek magokban erőt, és még is firkálgatják hexametereiket." Némü just én is tulajdoníthatnék itt magamnak: mert Árpádot én is szólitottam egyszer, az 1823diki Aurórában, még pedig egyenesen sírjából, s ismét sírjába ballagtattam vissza; de én e jussal örömest nem élek, mert Kazinczynkat bizonyosan bántanám vele.

Én megolvasván a még egyedül nekem küldött példányt, láttam a kedvetlenségnek érdekelt helyeit, s érzékenyen tudatám Kazinczyval aggalmaimat. Ezen levelemet olvasád te is, édes Palim, mint hozzám irt igen becses leveled mutatja. Kazinczy eként felelt:

„Vádolsz, édes barátom, hogy Sz. felől *hidegen,* E. felől *olly nem szépen* szólottam. – Meglepe vádod, mert én ugyan sem az egyiket sem a másikat nem tudtam, s nem tudom, hogy tettem volna. Olly sokak felől szólván, s meleg szívvel mindenről, nem csuda, ha mindeneket külön nem magasztalhattam. Hogy Sz.t magáért is éretted is szívesen szeretem, s szívesen tisztelem, azt ő maga is tudja." – – „Az pedig a mit E. felől irsz terhelőleg, olly portéka, a mivel én magamat nem szeretném vádolhatni. Becsületes ember nem emlékezik a mult kedvetlenségekről, midőn azt bizonyítja egész viseletével, hogy azokat felejti. Legyünk igazak kharakterünkben, s minden jól lesz; mutassuk nyugalmas hidegséggel hogy ezt vagy amazt nem szeretjük, ha nem szerethetjük." – „Horvát Endrét én tiszta szivemből szeretem, becsülöm, tisztelem. Izlésem és az övé nem mindég eggyeznek, de az ízlés, a gondolkozás e az a mérték, mellyel s a t?"

Kimondhatatlanul fájna nekem, édes Barátom, ha ezek, miket itt leirtam, Kazinczynak bántók, Endrének ki nem elégítők lennének. Én mind a két férfiut szeretem, tisztelem, s mind a kettőnek barátsága kedves kincs előttem; nem szeretném egyiket a másik miatt elveszteni. Endre meggyőződhetik ezekből, hogy Kazinczyban nincs aránta rosszszívűség; s mi van ezen kívűl mit egymásnak meg nem bocsáthatnánk? Kazinczy pedig érteni fogja, mennyire szükségesek voltak részemről az eligazítások.

7.

Minekutána elkezdtem jegyzéseimet tenni Kazinczy Utjára; jóllehet a czélra eleget tettem eddig magamnak, a tárgy kiegészítése kivánja még is, hogy végig tegyem azokat.

„Sokan – igy szól a 29d. lapon, – az István arczában papot találnak inkáb mint királyt, s ez nem hiba." Nem annyira papot, mint vagy egy régi, Diogeneshez hasonló philoszophust, vagy egy mai tisztességes képű, alázatossággal, buzgósággal tellyes lelkü koldust. Szóval: öreglik a Szerzet megerősítő Diplómáját fiatal korában (1001ben) adta királyt. Ha ez hogyan nem hiba, én nem tudom.

„Klieber azon nemben is mert valamit, mellyben magát nem gyakorlá; egy Minerva a plafondon neki dicsőséget nem csinál, sat." Minerva tellyes testü[31] s festésü, úgy hogy könnyen *pinguis Minervának* mondhatnók; de Klieber a távolságot tekinté, s nem minden kövér *pinguis Minerva* is egy-

[29] [Sic!]
[30] és hozzá [Beszúrás a lap szélén.]
[31] *[…]* [Átírás.]

szersmind, s a sovány, azért mert sovány, nem bizonyos, hogy Jupiter agyából ugrott ki. Az sem bizonyos még, ha a *Stuck* le fog e vétetni; Minerva miatt bizonyosan nem. – Saul is prophéták között találtatik egyszer; igy nálunk a tudósok között Hunyadi János, Mátyásnak, ki a koronások között első ragyog a tudományos égen, nemzője. Zrínyi Miklós is, a Szigetvári hős nem magáért áll ott, mint inkább az őt megéneklő unokájáért, kinek Eposzát Kazinczynk uj kiadással tisztelé meg.

A 33d. lapon nem botlás, csak egy kis gyengeség van abban, hogy az étel előtti s utáni imádság Kazinczyt meglepé, s csak nem megzavará a mi barátunkat. S tüstént mentségül igy szól: „De rendtartásai minden háznak, minden corporationak vannak, s azon a bölcs, hanemha váratlanul látja, fel nem akad." – Nem édes barátom, nem csak fel nem akad, de épül is azon a keresztény bölcs. Hajdan köz szokása volt ez az egész kereszténységnek, s még gyermek koromban nem egy tiszteséges háznál tapasztaltam. Jó érzékenynek lenni Isten adományi aránt, s kezéből mindent hálával vennünk. Lehet ugyan ezt minden szó nélkül is tenni; de a szó szív és lélek tolmácsa, s a kettő természetesen szól ott hol érez, vajha ott ne, hol nem érez! Hányszor szolgál nyelvünk egymás aránti hálakodásra, magasztalásra? Csak a minden jónak adója aránt legyen az kötve? Ha a templomokban összesereglett minden nemű, rangú, felekezetű kereszténység botránkoztatás nélkül ereszti meg nyelvét az Úr dicsősége zengésére, a monostorok templomok, a religio és tudomány templomi rendeltetésöknél[32] fogva.

Abban a nyomorú régi szurdékban, az Esztergami Baszilika mellett nem az Architectus maga, hanem báttya lakik[33] csak.

A 44dik lapon egy hisztoriai botlás történt: „Amott Vajk, keresztbe vetett karjaival, lehajtja fejét a medencze felett, Asztricus erővel eltölt öreg, oltári igen gazdag öltözetében, infulás fővel, önti fejére a vizet." Ez Adalbert Püspök, nem Asztricus[34] volt, kit amaz szentelt fel Apátnak.[35] Hasonló botlása ez a mi barátunknak egy másikhoz, mellyet a F. M. O. Minervának egyik kötetében követett el, azt állítván, hogy a Sz. Istvántól a Pannonhalmi Apátságnak adott Diploma eredeti nyelve görög volt. A Veszprémi Apáczáknak adottról kell vala, s akará mondani.

Te tudod, édes Szemerém, s Kazinczy még inkább tudja, mennyire tisztelem én őt, s az ő barátságát szeretem, becsülöm, de nem kevésbbé szeretem s tisztelem a világosságat és igazságat. Ő ezért engem, bizonyosan tudom, nem csak el nem vet, sőt inkább fog szeretni.

Engedj még valamit magamról is mondani. Egyki megbotránkozott abban, hogy Kazinczy engem a Coelibatus heves védelmezőjének hírdetett; még pedig egy nemvárt, nem sejtett, s alig gondolható consequentziával élvén: hát társai és mások nem baráti a Coelibatusnak! Valóban ez annyi, mintha ezt mondta volna: G. nagy tisztelője K.nak; tehát te, édes Barátom, és mások, nem tisztelitek őt. Megvallom, én Kazinczynak ezen rólam tett állításában sem dicséretet sem kisebbítést nem találtam, s nem találok. Mint katholikus és szerzetes pap pirulás nélkül védelmezhetem azt az intézetet, mellynek magam is alája adtam magamat, s ha teszem, vele igen nagy érdemet nem teszek. De nem emlékezem, hogy Kazinczy előtt azt védelmeztem volna, *hevesen* bizonyosan nem, mert *hevesen* vele semmiről sem szólottam, e tárgyról pedig még soha senkivel sem tüzeskedtem, s tüzeskedni nem fogok. Ismeretesek előttem a mellettte és ellene vívó okok; jó és nem jó oldalai; de én szeretem itt a személyt és a hivatalt megkülönböztetni, és egészen Pál apostollal tartok: „*Akarom, legyetek valamennyen mint én; de kinek kinek meg van saját ajándéka Istentől. A*[36] *nőteleneknek pedig és özvegyeknek mondom: jó nékik úgy maradniok, mint én; ha nem tartózkodhatnak, nősszenek; jobb nőszni mint égni sat.*" S nem lévén, ugyan azon Apostol szerint, reá isteni parancsolat, alapja egyedűl azon meggyőződésen áll, hogy az egyházi hivatalnak tellyesítését könnyíti, s foga-

[32] templomi <ők> rendeltetésöknél

[33] hanem <testvére> lakik [Javítás a törlés felett.]

[34] Püspök, <nem> A*str*icus [Törlés és átírás.]

[35] szentelt fel <Pannonhalmi első> Apátnak. [Ez a mondat a lap alján található, utána a lap alsó sarkára feljegyezve, majd törölve: <[…] Fuxhoffer Monasteriologia pag. 34.>]

[36] *a* [Átírás.]

natosbbá teszi, mert jól mondja ismét azon Apostol: „A ki feleség nélkül van,[37] arról gondoskodik, mia[38] az Úré, miként tessék Istennek."

Kazinczy tollából tehát a *heves* épen abból a nagyítni szeretésből ugrott ki, mellyből az, a mi nyomban következik: „Én tőle (Guzmicstól) olly sok uj és nagy ideát kaptam, hogy felejtém magaméit, s érzettem, hogy a kinek nem studiuma a felvett tárgy, legbölcsebben bánik, ha azzal, a kinek az stúdiuma, nem ellenkezik, hanem attól a jót eltanulja." Kazinczy Guzmicstól *sok uj* és *nagy* ideát kapott! már illyen valamit ki higgyen? én ugyan azt hiszem magam felől, hogy, ha az önszeretet legmagasb fellegvárában[39] lakoznék is lelkem, még sem tudnám ezt csak magamban is hinni pirulás nélkül. De az tökéletesen igaz, és soknak jó leczke, hogy a kinek mi nem studiuma, legbölcsebben cselekszik, ha azzal a kinek az studiuma, nem ellenkezik; vagy hát előbb tegye studiumává.

Kazinczynak köszönnünk kell, hogy a haragból támadt s mind nagyobb s nagyobb indulatossággal folytatott tollcsatába szólott. Ha valakit, őt fogják hallgatni mind a két fél emberei. Én a kritikai lapokban sok igazat nagy erővel mondva találtam; s csak azt ohajtottam, hogy bár szelídebb lélek, s toll nem olly igen kemény, uralkodnék bennök. De a lappangásnak ellensége vagyok, szilaj mérészségre ragadja az az írót, s az olvasókban különféle gyanút támaszt. Az igazságszeretet[40] csak emberszeretettel épít, e nélkül pusztít; s kiben a kettő eggyütt van, annak nincs oka lappangnia. Neked nem kell mondanom, édes Barátom, hogy a G. betűvel jegyzett Recensio nem enyém, előtted ismeretesb tollam, s ennek vezére, lelkem, sem hogy hasonló vadságot tulajdoníts nekem.

Rekesztem levelemet egy szép lélek szép mondásával: „Én Kazinczyra haragudni nem tudnék, bár mit tenne is." –

–––

[37] feleség<gel> van, [Törlés és sorvégi beszúrás.]
[38] [Sic!]
[39] fellegárában [A kimaradt betű sor felett pótolva.]
[40] igazságszeretet<e>

SZÓTÁR ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

8br. (lat.): október.
administrator (lat.): főispáni adminisztrátor (officii supremi comitis administratores): **1.** az örökös v. főpapi főispánok vármegyéiben a főispáni hatáskört ténylegesen betöltő tisztviselő **2.** a II. József rendelete nyomán a vármegyék helyébe lépő tíz közigazgatási kerület egyikének kinevezett vezetője.
ágens (rég.): udvari vagy országos kormányszéknél tevékenykedő ügyvivő, ügyintéző.
alispán: az első és második alispán a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás vezetője, a vármegyei ranglétrán a főjegyző és főispán között helyezkedik el (e fő tisztséget vármegyénként eltérő szokásjog alapján, választással töltötték be).
anglus (rég.): angol.
assessor (lat.): ülnök, a vármegyei vagy a kerületi vagy a királyi tábla bírája.
assz.: asszony.
b.: báró.
Btheca, bibliotheca (gör., rég.): könyvtár.
büszt (rég.): mellszobor.
C. M. (ném.): Conventions Münze; → *Ft.*
cancellár, cancellarius (lat.): kancellár, a *Cancellaria* vezető tisztviselője.
Cancellária (lat.): a Habsburg Birodalom egyes országainak Bécsben működő főkormányszéke, a legfontosabb államügyeket intéző királyi hivatal. A Magyar Királyi Udvari Kancellária élén a reprezentatív szerepet betöltő főkancellár (a mindenkori esztergomi érsek) állt, mellette két alkancellár és tizenkét tanácsos dolgozott. (Hasonló felépítésű volt az Erdélyi és az Illír Udvari Kancellária is.)
comitatus (lat.): vármegye.
commissárius (lat.): megbízott, felügyelő.
communio, communion; communicál (lat.): a protestánsoknál az úrvacsora elnevezése (katolikusoknál oltáriszentség); úrvacsorát vesz.
conferál (lat.): tanácskozik, közöl.
confirmál; confirmáló (lat.): megerősít; megerősítő.
consil., consiliarius (lat., rég.): tanácsos (udvari, belső, titkos stb.; rang).
conv. (lat., rég.): conventiós pénz, konvenciós forint: → *Ft.*
copulál; copulatio (lat.): összeesket; házasságkötés.
correctura (lat.): javítás, igazítás (kéziraton, lenyomaton).
curia (lat.): a királyi kúria: a királyi ítélőtábla (a fontosabb ügyekben és másodfokon ítélkező bíróság, elnöke a királyi személynök volt) és a hétszemélyes tábla (a legmagasabb szintű bíróság) közös elnevezése.
d.: szám után: -dik.
dd°, de dato (lat.): kelt.
declamál (lat.): szaval, versmértéket kihangsúlyozva ad elő.
deputatio; deputátus (lat.): küldöttség, választmány; küldött.
diaeta, diéta (rég.): (rendi) országgyűlés.
director (lat.): igazgató.
districtualis tábla (lat.): kerületi tábla; első fokon, főleg megyehatárokon átnyúló örökösödési és birtokügyekben ítélkező bíróság (1848-ig), feljebbviteli fóruma a → *királyi tábla*. Székhelyei: Nagyszombat, Kőszeg, Eperjes, Debrecen és Zágráb.
ecclesia (gör.–lat.): gyülekezet, egyházközség.
élet (rég.): búza.
előlülő (rég.): elnök.
etc. (lat.): et cetera ('és a többi').

examen (lat.): vizsga; a sárospataki kollégiumban július közepén, Debrecenben márciusban tartották az ünnepélyes (nagy) vizsgát, amely egyúttal évzáró és társadalmi esemény is volt.
excellenciája (lat., rég.): excellencia, excellenciád, excellenciája; főméltóságok címe, megszólítása.
expl., exemplár (lat.): példány (könyv, kiadvány).
ferslag (ném.): nagyobb útiláda.
fertály (rég.): negyed (év).
fiscalis (rég.): (alkalmazott) jogász, ügyész.
főispán: a vármegye élére az uralkodó által kinevezett, ellenőrzési jogot gyakorló tisztségviselő.
főnotárius: főjegyző; választott tisztségviselő a vármegyében, az alispán és az aljegyző közötti vezető tisztség.
főszolgabíró: a vármegye egyik vezető tisztviselője, bíró, a járás vezető hatósági embere.
főtáblabíró → táblabíró.
Ft., f., for, fnt.: forint. 1753-ban Mária Terézia a Habsburg Birodalomban a pénzrendszer stabilitása és egységesítése érdekében bevezette az értékálló *ezüst* alapú *konvenciós pénzt*. Ez a Conventions Münze (C. M.) más néven rajnai forint, rénes forint, ezüst- vagy pengő forint. A hadi kiadások miatt 1796-tól fedezetlen bankjegykiadásra kényszerült az udvar. A 19. sz.-ban az ezüstpénzhez képest folyamatosan vesztett az értékéből a *papír bankjegy*: 1799-ben 100 ezüstforint még 103 papírforintot ért, 1810. júl.-ban 100 ezüstforint már 315 papírforintnak felelt meg. Ezért 1810 elején I. Ferenc az infláció megfékezésére *váltócédulát* bocsátott ki, ez volt a „bécsi valuta", a Wiener Währung (W. W.). Kazinczy 1828-as naplója szerint 1828. ápr. 23-án 150 C. M. 375 W. W. forintot ért. (Benda 1982/II., 617 skk.)
g., gr.: gróf.
gratzia (lat.): kegy, jóindulat.
helytartótanács: a Magyar Királyi Helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum) 1723–1867 között (kisebb megszakításokkal) az ország legfőbb kormányszerve, amelyen keresztül a király a végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben gyakorolta, élén a nádor állt. Legfőbb feladata a királyi rendeletek végrehajtása és közvetítése a vármegyékhez és a szabad királyi városokhoz. Székhelye Pozsonyban, majd 1786-tól Budán volt. II. József ideiglenesen egyesítette a Magyar Kamarával (→ *kamara*).
install., installál; installatio (lat., rég.): beiktat (hivatalba); beiktatás.
ipa (rég.): após.
ispán, ispány (rég.): **1.** → fő-, ill. alispán **2.** gazdatiszt.
judex cur., judex curiae (lat.): országbírája, országbíró (judex curiae regiae): a *nádor* után következő méltóság, a *septemvirátus* és a *helytartótanács* tagja, a királyi kúria elnöke.
k.: királyi.
kamara: a Magyar Királyi Kamara (Camera Regia Hungarica) az állami pénzügyeket kezelő kormányszék, a pénzügyminisztérium elődje. II. József 1782-ben egyesítette a → *helytartótanács-csal* és Budára helyezte át, halála után ismét önálló hivatal 1848-ig. Külön kamarai igazgatóság volt a felső-magyarországi hatáskörrel rendelkező eperjesi, majd kassai székhelyű Szepesi Kamara.
kamarás: **1.** udvari szolgálatot teljesítő személy **2.** az uralkodó által adományozott kitüntető cím, amelynek díszjelvénye egy aranyrojton függő aranykulcs.
kir.: királyi.
királyi tábla, királyi ítélőtábla: a felső szintű jogszolgáltatás szerve, elnöke a királyi személynök, fontosabb ügyekben indult perekben (pl. felségsértés, hűtlenség), ill. másodfokon ítélkezett. 1723-tól legalább 23 bíróval működött, a felsőbb fokú septemvirátussal együtt alkotta a királyi kúriát (→ *septemvirátus*, → *curia*).
köböl; köblös (rég.): **1.** űrmérték (változó nagyságú: 62, 94, ill. 125 liter, ez utóbbit használták pl. a pesti piacon) **2.** 1 katasztrális hold(nyi terület), 1600 négyszögöl.
láb (rég.): hosszmérték; kb. 30 cm.
m.: magyar.
mélt.: méltóságos (megszólítás, titulus).
mente (rég.): zsinóros rövid magyaros férfikabát.

múlat (rég.): időt tölt vmivel, tartózkodik valahol.
nadály (rég.): pióca, a 19. sz.-i orvoslásban általánosan használt vérszívó.
nádor (rég.): palatinus; a magyar király közigazgatási, hadi, igazságügyi helyettese, a királyt követő legmagasabb méltóság, a → *septemvirátus* és a → *helytartótanács* elnöke. 1790-től e tisztséget Habsburg főhercegek töltötték be.
notar., notarius (rég.): jegyző (→ *főnotarius*).
p.: pengő forint, ezüstforint: → *Ft*.
p.: páter.
pápista (rég.): római katolikus.
Patak: Sárospatak.
patvarista (lat., rég.): joggyakornok.
p. o.: példának okáért.
portio (lat.): rész, osztályrész a családi birtokból.
praeceptor (lat.; rég.): tanító, segédtanító.
praeses (lat.): elöljáró, igazgató, elnök.
prókátor (rég.): ügyvéd.
recensió; *recensens* (lat.): bírálat, kritika; kritikus.
redactor (lat.): szerkesztő.
regement, *rgmt*. (rég.): ezred.
religio (lat.): vallás, hit.
restauratio (lat., rég.): tisztújítás, a megyei tisztviselői kar megválasztása.
réz (rég.): rézkarc, rézmetszet.
septemvir, septemviralista, 7Vir (lat.): hétszemélynök, a hétszemélyes tábla bírája (→ *septemvirátus*).
septemviratus, septemviralis tábla (lat.): Tabula Septemviralis, hétszemélyes tábla. A → *királyi tábla* feljebbviteli fóruma, a végső fokú döntési szerv, amely eredetileg 7 (a nádor, három báró és három főpap), 1723-tól 15 országos méltóságból, főrendű bíróból állt. A királyi tábla és a septemvirátus együtt alkotta a királyi kúriát: → *curia*.
sessio (lat.): ülésszak (gyűlésé, országgyűlésé).
staféta (ném.): gyorsfutár, rendkívüli postajárat.
status (lat.): **1.** állam **2.** állapot, társadalmi rang **3.** nemesi rend, nemesség.
superint., superintendens (lat.): protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő.
szbíró, szolgabíró: vármegyei választott tisztviselő, aki törvényszéki (bírói) és közigazgatási feladatokat látott el.
t.: tiszteletbeli, tiszteleti.
t., tiszt.: tiszteletes (megszólítás, titulus).
t., tekint.: tekintetes (megszólítás, titulus).
tekintetben (rég.): értelemben.
táblabíró: **1.** a kerületi tábla bírája **2.** a vármegye által adományozott kitüntető cím, tiszteletbeli állás.
tekintet (rég.): tisztelet, tekintély.
tót (rég.): szlovák.
typographia; typográphus (gör.–lat.): nyomda; nyomdász.
udv.: udvari.
Ujhely: Sátoraljaújhely.
x., xr.: krajcár; rézpénz, nevét a rajta lévő keresztről kapta; 1 Ft = 3 márjás = 20 garas = 60 krajcár.
Xbr: decembris (lat.): december.
váltócédula: váltóforint: → *Ft*.
véka (rég.): **1.** űrmérték **2.** mérőedény.
velin (fr.): selymes, finom papír.
v. (rég.): vice-, al-.
VIspány, Vice Ispány, VIsp: viceispán → *alispán*.
Vgy, Vgye, Vrgy: vármegye.
W. W. (ném.): Wiener Währung, 'bécsi valuta'; váltócédula: → *Ft*.

Intézmények

DRE RL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MTA KIK	Magyar Tudomány Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár

BIBLIOGRÁFIA

Abafi/Kazinczy 1884 – Kazinczy Ferenc, *Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek* (*Nemzeti Könyvtár, Kazinczy Ferenc összes munkái [művei]*, V. kötet), kiad. Abafi (Aigner) Lajos, Bp., [1884.]

A magyar irodalom története, 1964, 3 – *A magyar irodalom története; 1772-től 1849-ig,* (3. kötet), főszerk. Sőtér István, szerk. Pándi Pál, Bp., 1964.

Bakos 1961 – Bakos József, *Kazinczy Ferenc ismeretlen ajánló sorai „Kazinczy útja Pannonhalmára…" c. könyvének Mocsáry Antalhoz küldött példányában = Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 7.*, szerk. Bakos József, 1961, 641–644.

Balassa 1886 – Balassa József, *A prosodiai harcz Szabó D., Rájnis és Révai közt,* Egyetemes Philologiai Közlöny, 1886, 26–51.

Baráth 2005 – Baráth Béla Levente, *Vizuális nevelés Sárospatakon 1797–1902 között,* Zempléni Múzsa, 2005/3, 29–42.

Benda 1978 – Benda Kálmán, *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből,* Bp., 1978.

Benda 1982/II. – *Magyarország történeti kronológiája, II. kötet, 1526–1848,* főszerk. Benda Kálmán, szerk. Péter Katalin, Somogyi Éva, Bp., 1982.

Biczó 1942 – Biczó Ferenc, *A Legnagyobb Magyar; Három eddig kiadatlan Széchenyi-levél; Gondolatok Széchenyi műveiből = Széchenyi-emlékfüzet,* összeáll. Biczó Ferenc, Kaposvár, 1942, 3–20.

Bitnicz 1871 – *Bitnicz Lajos hátrahagyott kéziratiból,* közli Lipp Vilmos, Fővárosi Lapok, 1871. aug. 23., 886–887; 1871. aug. 24., 890–891.

Buda 1997 – Buda Attila, *Gróf Károlyi István vendégei Fóton*, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 1997/11, 7–12.

Busa/Kazinczy 1995 – *Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831*, s. a. r. V. Busa Margit, Bp.–Miskolc, 1995.

Czifra 2013 – Czifra Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában,* Bp., 2013.

Cs/Lev. – *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Levelezés,* s. a. r. Debreczeni Attila, Bp., 1999.

Csahinen 1936 – Csahinen Károly, *Kazinczynak egy eddig föl nem ismert műve,* ItK, 1936, 101–104.

Csillag–Varró 1968 – Csillag Miklós, Varró József, *„Franz I" a Császári-Királyi Szabadalmazott Első Dunagőzhajózási Társaság Első Gőzhajója,* Bp., 1968.

Csordás 2009 – Csordás Lajos, *Kazinczyval kalandozunk 1828 és 2009 Pestjén*, Budapest [folyóirat], 2009/10 [október], http://www.budapestfolyoirat.hu/archivum/2009/10/180-kazinczyval-kalandozunk-1828-es-2009-pestjen (Letöltve: 2014. 08. 04.)

Dajkó 2003 – Dajkó Pál, *„midőn majd esztendő mulva a betük hasitásaiba macska méz fakad": Egy lábjegyzet megtisztítása = klasszikus–magyar–irodalom–történet,* szerk. Dajkó Pál, Labádi Gergely, Szeged, 2003, 75–107.

Dajkó 2004 – Dajkó Pál, *Corpus auctoris = Nympholeptusok. Test, kánon, nyelv és költőiség problémái a 18–19. században*, szerk. Szűcs Zoltán Gábor, Vaderna Gábor, Bp., 2004, 152–176.

Dávidházi 2004 – Dávidházi Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., 2004.

Dománszky *Vármegyegaléria* – Dománszky Gabriella, *A vármegyegaléria Magyarországon,* szerk. Basics Beatrix, Szvoboda Dománszky Gabriella, elektronikus kiadás: http://arpadhosmagzatjai.com/a-varmegyegaleriak-magyarorszagon/ (Letöltve: 2014. 07. 27.)

Döbrentei 1832 – Döbrentei Gábor, *Ferenczy István életrajza = Közhasznú Ismeretek Tára,* kiad. Wigand Ottó, Pest, 1832/4, 494.

Döbrentei 1860 – Döbrentei Gábor, *Emlékbeszéd Gr. Teleki Ferencz t[iszteleti] t[ag] felett. Elmondá Az Akademia XV. köz ülésében dec. 20. 1846. Döbrentei Gábor r[endes]tag = A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, 8. kötet, szerk. Toldy Ferenc, Buda, 1860, 48–58.

Fallenbüchl 1994 – Fallenbüchl Zoltán, *Magyarország főispánjai, 1526–1848*, Bp., 1994.

Fekete–Szabó 1979 – Fekete Csaba, Szabó Botond, *A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok*, Bp., 1979.

Fodor *Nógrád* – Fodor Miklós, *Nógrád vármegye galériájáról*, szerk. Basics Beatrix, Szvoboda Dománszky Gabriella, elektronikus kiadás: http://arpadhosmagzatjai.com/nograd/ (Letöltve: 2014. 07. 27.)

Fried 1996 – Fried István, *Kazinczy Ferenc útleírásai* = Fried István, *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*, Sátoraljaújhely, 1996, 115–128.

Gaál 1988 – Gaál Botond, *A természettudományok oktatása és művelése a kollégiumban = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. Barcza József, Bp., 1988, 592–626.

Gábor 2005 – Gábor György, *Kohn, a festő*, 2000, Irodalmi és társadalmi havilap, 2005/12, 18–28.

Gazda 1988 – Gazda István, *Könyvkereskedők a régi Váci utcában a pesti könyvnyomtatás első száz évében*, Bp., 1988.

Gergye/Kazinczy 1998 – *Kazinczy Ferenc Összes költeményei* (RMKT, XVIII. század, II.), s. a. r. Gergye László, Bp., 1998.

Granasztói/Kazinczy *Pandektái* – *Kazinczy Ferenc Pandektái (elektronikus kiadás)*, a kéziratokat feldolgozta: Granasztói Olga, http://deba.unideb.hu/deba/pandektak/ (Letöltés: 2014. 07. 24.)

Guzmics–Toldy 1831 – *Kazinczy Ferencz' Emléke és nehány character-vonása;* Guzmics Izidor, *Kazinczy Ferencz' Emléke* [alcím], S. F. [= Toldy Ferenc], *Kazinczynak nehány character-vonásai* [alcím], Felső Magyar-Országi Minerva, 1831/3, 485–493, 494–496.

Halász 1903 – Halász Ignác, *A magyar szófejtés és történeti fejlődése (I.)*, Nyelvtudományi Közlemények, 1903. március 1–44.

Homérosz: *Iliász* – Homérosz, *Iliász*, ford. Devecseri Gábor: http://mek.oszk.hu/00400/00406/html/ (Letöltve: 2014. 07. 11.)

Horatius 1961 – *Horatius Összes Versei. Opera Omnia Horati*, szerk. Borzsák István, Devecseri Gábor, Bp., 1961.

Horváth 1955 – Horváth János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Bp., 1955.

Horváth 1996 – Horváth J. András, *Díszpolgárok Pest-Budán és Budapesten (1819–1947) = Tanulmányok Budapest múltjából, XXV*, szerk. Szvoboda Dománszky Gabriella, Bp., 1996, 115–154.

Hőgye 1990 – *Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén vármegye levéltárában (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 30.)*, összegyűjtötte Hőgye István, Sátoraljaújhely, 1990.

Hőgye/Kazinczy 1992/I – *Kazinczy Ferenc Metszetgyűjteménye Zemplén levéltárában*, I. sorozat, gyűjtötte és összeállította Hőgye István, szerk. B. Balsai Jolán, Sátoraljaújhely, 1992.

Jancsó 1943 – Jancsó Elemér, *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horvát Endréhez: Második közlemény*, ItK, 1943/2, 140–154.

Kamody 1989 – Kamody Miklós, *Levelezés és utazás Kazinczy Ferenc korában = Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 1989 (2. kötet), szerk. Kováts Dániel, 33–60.

Kazinczy, *Erdélyi* 2013 – *Kazinczy Ferenc művei*, *Erdélyi Levelek*, s. a. r. Szabó Ágnes, Debrecen, 2013.

Kazinczy, *Esztergomban* 1878 – *Kazinczy Esztergomban*, Esztergom [újság], 1878, 38–41 (254–255. sz.).

Kazinczy, *Fogságom* 2011 – *Kazinczy Ferenc művei*, *Fogságom naplója*, s. a. r. Szilágyi Márton, Debrecen, 2011.

Kazinczy, *Fordítások* 2009 – *Kazinczy Ferenc művei, Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig. Önállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. Bodrogi Ferenc Máté, Borbély Szilárd, Debrecen, 2009.

Kazinczy, *Hivatalos levelek* 2013 – *Kazinczy Ferenc hivatalos levelei és iratai*, s. a. r. Soós István, Debrecen, 2013.

KAZINCZY, *Igazítás* 1831 – KAZINCZY Ferenc, *Igazítás. A' Szent Hajdan' Gyöngyei bírálatára,* Tudományos Gyűjtemény, 1831/2, 125–126.
KAZINCZY, *Magyarországi utak* 1878 – KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak,* Bp., 1878 (Olcsó könyvtár 53.)
KAZINCZY, *Magyarországi utak* 1895 – KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak. Utirajzok,* kiadta KAZINCZY Gábor, Bp., 1895. (Olcsó Könyvtár 53.)
KAZINCZY, *Mesterségek* 1812 – KAZINCZY Ferenc, *Mesterségek. Festés, faragás nálunk*, Hazai s Külföldi Tudósítások, 1812/1, 233–234, 241–242, 248–250.
KAZINCZY, *Művei I.* 1979 – *KAZINCZY Ferenc Művei (Magyar Remekírók),* I. kötet, a válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek SZAUDER Mária munkája, Bp., 1979.
KAZINCZY, *Pannonhalmán* 1993 – *KAZINCZY Ferenc Pannonhalmán,* összeállította BUSA Margit, Győr, 1993.
KAZINCZY, *Pályám* 2009 – *KAZINCZY Ferenc művei, Pályám emlékezete,* s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2009.
KAZINCZY, *Pestre* 1929 – REXA Dezső (szerk.), *Pestre, Töredék Kazinczy Ferenc utazásaiból 1828-ban,* Bp., 1929.
KAZINCZY, *Rádayak* 1827 – KAZINCZY Ferenc, *A' Rádayak,* Felső Magyar-Országi Minerva, 1827, 1225–1233.
KAZINCZY, *Szép Literatúra* 2012 – *KAZINCZY Ferenc művei, Szép Literatúra,* s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, 2012.
KAZINCZY, *Utazásai* 1839 – *KAZINCZY Ferenc' eredeti munkái, Második kötet, Utazásai [Utazások],* s. a. r. BAJZA József, SCHEDEL (TOLDI) Ferenc, Buda, 1839.
KAZINCZY, *Utazásai* 1873 – *KAZINCZY Ferenc utazásai,* kiadja RÁTH Mór, Pest, 1873. (A KAZINCZY, *Utazásai* 1839 újraközlése.)
KAZINCZY, *Utazásai* 1885 – *KAZINCZY Ferenc utazásai, B. Eötvös József Kazinczy Ferencz fölött tartott emlékbeszédével bővített kiadás,* kiadja RÁTH Mór, Bp., 1885. (A KAZINCZY, *Utazásai* 1839 újraközlése.)
KAZINCZY' útja 1831 – *KAZINCZY' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra,* Pest, 1831.
KAZINCZY' útja 1831/2005 – *KAZINCZY' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Váczra,* Budapest, 2005. (Hasonmás kiadás.)
KAZINCZY, *Wesselényi* 1827 – KAZINCZY Ferenc, *Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz…,* Felső Magyar-Országi Minerva, 1827, 1387–1392.
KazLev – *Kazinczy Ferenc levelezése,* 1–21, kiad. VÁCZY János, Bp., 1890–1911; 22 (1. pótkötet), kiad. HARSÁNYI István, Bp., 1927; 23 (2. pótkötet), kiad. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, CS. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., 1960; 24 (3. pótkötet), *KAZINCZY Ferenc művei*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, 2013; 25 = KAZINCZY, *Hivatalos levelek* 2013. (Kiadásunk a „kötet/levélszám"-ot adja meg, mindkettőt arab számmal.)
KAZINCZY–DESSEWFFY 1817 – *Cserneki és Tárkői Gróf Dessewffy József és Kazinczi Kazinczy Ferencz' Kiküldött Táblabiráknak Vélemények a' Tek. Zemplény Várm. Rendeihez a' Győrnél 1809. Jún. 14kén elesett Vitézeknek állítandó Emlék' dolgában. Octob. 16dikán 1809. – Felüliratok. – Határozás,* Erdélyi Muzéum, 1817/6, 180–189.
KAZINCZY Béla 1910 – KAZINCZY Béla, *A kazinczi és alsóregmeczi Kazinczy család 2-ik korszakáról*, Debrecen, 1910.
KEMPELEN – KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok,* I–XI. kötet, Bp., 1911–1932.
KERÉNYI 2002 – KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867),* Bp., 2002.
KOLTAI 1998 – *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997.,* LÉH István adatgyűjtését s. a. r. KOLTAI András, Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Bp., 1998 (METEM Könyvek, 21).
KOVÁCS 2010 – KOVÁCS Ida, *Bepillantás a szentélybe: Az íróknál tett látogatás mint kommunikációs ceremónia az írói kultusz formálódásában,* PhD-értekezés, ELTE BTK, 2011 – http://doktori.btk.elte.hu/hist/kovacsida/diss.pdf (Letöltve: 2015. 09. 01.)

Kovács 2011 – Kovács Ildikó, *Egy sajátos probléma megoldása magyar oktatásügyben a XIX. században: Siketek és vakok intézményes oktatásának kezdetei,* szakdolgozat, Debreceni Egyetem, 2011 – https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/101432 (Letöltve: 2015. 09. 01.)

Magyar katolikus lexikon – *Magyar katolikus lexikon I–XV.,* főszerk. Diós István, szerk. Viczián János, Bp., 1993–2010. (A Magyar katolikus lexikon kísérleti internetes változata: http://lexikon.katolikus.hu/ – Letöltve: 2013–2015.)

Magyar Museum I–II, 2004 – *Első folyóirataink: Magyar Museum I. (Szöveg), II. (Kommentár) (Csokonai Könyvtár. Források 11.),* s. a. r. Debreczeni Attila, Debrecen, 2004.

Magyar zsidó lexikon 1929 – *Magyar zsidó lexikon,* szerk. Ujvári Péter, 1929. (Internetes változat: szerk. Nagy Péter Tibor, 2006: http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/ – Letöltve: 2014. 08. 15.)

MÉL – *Magyar életrajzi lexikon,* I–IV., főszerk. Kenyeres Ágnes, Bp., 1967–1994.

Meller 1905 – Meller Simon, *Ferenczy István,* Bp., 1905. (http://mek.oszk.hu/05600/05644/html/#d1e219 – Letöltve: 2014. 08. 13.)

Mezei 1994 – Mezei Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben,* Bp., 1994.

Nagy 1858 – Nagy Iván, *Balassa-Gyarmat. Második közlés,* Új Magyar Muzeum, 1858/VII, 306–338.

Nagyiván – Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal,* I–XII. és pótkötet, Pest, 1858–1868.

Orbán 2014 – Orbán László, *A mellékszereplők lázadása: Guzmics Izidor és Pázmándi Horváth Endre Kazinczy pannonhalmi útirajzáról = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve,* 24. kötet, szerk. Kováts Dániel, Sátoraljaújhely, 2014, 263–286.

Orpheus 1790–1792 – Orpheus, szerk. Kazinczy Ferenc, Kassa, 1790–1792, 8 szám. (A fakszimilék: Orpheus elektronikus.)

Orpheus 2001 – *Első folyóirataink: Orpheus (Csokonai Könyvtár. Források 7.),* s. a. r. Debreczeni Attila, Debrecen, 2001.

Pallas – A Pallas nagy lexikona, 1–18, Bp., 1893–1904.

Papp 2001 – Papp Júlia, *A Hazai és Külföldi Tudósítások beszámolója Peter Krafft I. Ferencet ábrázoló festményéről 1818-ból,* Magyar Könyvszemle, 2001/2, 220–232.

Római vígjátékok, 1961 – *Római vígjátékok / Plautus, Terentius,* ford. Devecseri Gábor, Kárpáty Csilla, Bp, Európa, 1961.

Sallustius 1978 – *C. Sallustius Crispus Összes művei,* ford. Kurcz Ágnes, szerk. Zsolt Angéla, Bp., 1978.

Schmall 1906 – Schmall Lajos, *Buda-Pest utczái és terei. Adatok a buda-pesti utczák és terek elnevezéséhez és történetéhez,* Bp., 1906.

Seenger–Rózsa, *Pest-budai látképek – Pest-budai látképek a tizenkilencedik századból Seenger Ervin és Rózsa György munkája alapján,* elektronikus kiadás: http://www.btmfk.iif.hu/seenger.php (Letöltve: 2014. 07. 26.)

Sz. Kürti 1990 – Sz. Kürti Katalin, *A Városi Képtártól a Medgyessy és Holló Emlékmúzeumig = A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei,* 50. sz., szerk. Gazda László, Debrecen, 1990, 23–33.

Sz. Kürti 1995 – Sz. Kürti Katalin, *Kiss Sámuel (1781–1819), a debreceni „rajzoskola" első professzora,* Debrecen, 1995.

Szabó 2010 – Szabó Ágnes, *„S ezzel a finálével ért véget a' szép scéna": Kazinczy Ferenc és Gyulay Lotti kapcsolatáról = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről,* szerk. Debreczeni Attila, Göncz Monika, Debrecen, 2010, 465–472.

Szabolcsi–Galavics 1980 – Szabolcsi Hedvig és Galavics Géza (szerk.), *Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus,* Bp., 1980.

Széchenyi 1932 – *Gróf Széchenyi István naplói,* III. kötet, 1826–1830, szerk. és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula, Bp., 1932 (Gróf Széchenyi István Összes Munkái, XII. kötet).

Széchenyi 1934 – *Gróf Széchenyi István naplói,* IV. kötet, 1830–1836, szerk. és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula, Bp., 1934 (Gróf Széchenyi István Összes Munkái, XIII. kötet).

Széchenyi 1999 – *Széchenyi István Keleti utazása, 1818–1819,* ford. Györffy Miklós, Bp., 1999. – http://mek.oszk.hu/01000/01074/html/ (Letöltve: 2015. 11. 26.)
Szentes 1970 – Szentes Lajosné, *A rákosszentmihályi Festetics kastély,* Budapest (folyóirat), 1970/1, 32–33.
Szilágyi F./Kazinczy 1987 – Kazinczy Ferenc, *Az én életem (Nemzet és emlékezet),* összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Szilágyi Ferenc, Bp., 1987.
Szinnyei – Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* I–XIV., Bp., 1891–1914.
Szvircsek 1980 – Szvircsek Ferenc, *A balassagyarmati „szűr posztó csinálás intézete": adatok Nógrád megye ipartörténetéhez = A Nógrád megyei múzeumok évkönyve,* h. n., 1980, 135–160.
Takács 1988 – Takács Béla, *Kollégium múzeumai = A Debreceni Református Kollégium története,* szerk. Barcza József, Bp., 1988, 499–533.
Toldy 1831 – Toldy 1831: G. [Toldy Ferenc], *A' Szent Hajdan' Gyöngyei,* Kritikai Lapok, 1831/1, 13–23.
Toldy 1876 – Toldy Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a jelenkorig, vagyis az utóbbi negyedfél század kitünőbb költői életrajzokban és jellemző mutatványokban, I–V.,* Bp, 1876.
Toldy 1987 – Toldy Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora; Életrajzi emlék 1859–1860,* a kötetet összeállította, a szöveget gondozta Szalai Anna, Bp., 1987.
Tóth 2000 – Tóth Orsolya, *A Conversations-Lexikon-i pör és az írásos hagyomány = A magyar irodalmi kánon a XIX. században,* szerk. Takáts József, Bp., 2000, 89–100.
ÚMIL – *Új magyar irodalmi lexikon,* 1–3, főszerk. Péter László, Bp., 1994.
Váczy 1915 – Váczy János, *Kazinczy Ferencz és kora, Első kötet,* Budapest, 1915.
Vaderna 2012–2013 – Vaderna Gábor, *Gróf Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból = Lymbus; Magyarságtudományi forrásközlemények,* szerk. Ujváry Gábor, Bp., 2012–2013, 275–292.
Vaderna 2013 – Vaderna Gábor, *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében,* Bp., 2013.
Váradi-Sternberg 1978 – Váradi-Sternberg János, *Kazinczy Ferenc és Kriebel János,* ItK, 1978/5–6, 673–680.
Vargyas 1879 – Vargyas Endre, *Horvát Endre százados emlékünnepe = Emlékkönyv Pázmándi Horvát Endre születése százados évfordulati ünnepélyének emlékére,* kiad. Nogáll Károly, Győr, 1879, III–XXIX.
Vármegyék I–III. – *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája),* szerk. Szinnyei József és Borovszky Samu, Bp., 1896–1914.
Venásch 2007 – Venásch Eszter, *Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része = Lymbus; Magyarságtudományi forrásközlemények,* szerk. Ujváry Gábor, Bp., 2007, 19–46.
VIL – *Világirodalmi lexikon,* 1–19, főszerk. Szerdahelyi István, Bp., 1970–1996.
Völgyesi/Kölcsey 2000 – Kölcsey Ferenc, *Országgyűlési napló,* s. a. r. Völgyesi Orsolya, Bp., Universitas, 2000.
Zoltai 1932 – Zoltai Lajos, *A debreceni városháza 400 éves története,* Debrecen, 1932.
Zoványi 1977 – Zoványi Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp., 1977. (3. kiad.) http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3 (Letöltve: 2015. 09. 10.)

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Abafi Lajos 225, 395
Aba nádor 199
Aczél István 119, 358
Adler (patikárius) 51, 296
Adonyi (főszolgabíró) 93, 329
Ágost, III. 347
Agrippa, Marcus Vipsanius 148, 369
Aigel (Aygll) Glycérius 54, 299
Albach József Szaniszló (Stanislaus) 48, 50, 109, 110, 277, 293, 300, 350
Albert császár 193
Albert Kázmér főherceg 107, 123, 134, 184, 211, 347
Alconière Tivadar → Kohn Hermann
Alexander → Nagy Sándor
Almási Józsefné (II.) → Kohanyecz Fruzsina
Almásy Ignác 288
Almásy József, II. 55, 301
Almásy József, III. 301
Alvinczi József 348
Ambrózy család 377
Ambrózy Erzsébet (?) 93, 329
Ambrózy György 90, 92, 299, 326
Ambrózy István 299, 329
Ambrózy Johanna 299, 329
Ambrózy Lajos, I. 54, 55, 76, 173, 294, 299, 318, 326, 329, 377
Ambrózy Lajos, II. 48, 294, 299, 329
Ambrózy Lajosné, I. → Gyürky Erzsébet
Ambrózy Náni (Anna) 48, 93, 294, 329
Ampringen (Ambringen, Abringen) János Gáspár 73, 316
András (apostol) 262
András, II. 202, 289
Andrássy György 45, 46, 68, 86, 116, 118, 119, 125, 132, 281, 293, 313, 324
Andrews, John 139, 140, 155, 157, 158, 225, 361
Apafi Mihály, I. 271
Apafi Mihály, II. 39, 271
Apostol Pál 95, 332
Apponyi Antal 53, 298, 310, 327
Aranka György 221, 254, 255, 259, 375
Archenholz, Johannes Wilhelm 14, 258
Argauer Máté 150, 371
Aristophanes (Arisztophanész) 72
Árpád vezér 244, 246, 388
Aspremont (Aspermont) család 59, 306
Aspremont Mária (Erdődy Györgyné) 288
Aszalay János 21, 33, 265
Augustus 372

B. (Kassa, 1789) 12, 257
Bacsó Bálint 55, 300
Baczka-Madarasi Kis József (?) 348
Baj (szolgabíró) 90, 326
Bajkor József 78, 320
Bajza József 43, 64, 67, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 91, 96, 106, 126, 132, 150, 151, 222, 223, 233, 238, 241, 242, 273, 279–282, 309–311, 320, 322, 326, 342, 372, 373, 397
Bakács (Bakócz) Tamás 149, 167, 370
Bakos József 241, 395
Balásházi János 56, 71, 75, 80–84, 87, 99, 281, 301, 336, 337
Balassa család 188
Balassa József 257, 259, 395
Baldovszki (tiszttartó) 59, 306
Balkay Pál (Debralkay) 51, 55, 271, 296
Ballagi 308
Balog (tanár) 85, 322
Balog Ábrahám 71, 315
Balogh Pál (Almási) 82, 94–96, 282, 331, 382
Balogh Piroska 315, 334
Balogh Sámuel (Almási) 94, 95, 178, 282, 331, 382
B. Balsai Jolán 396
Bánffy László 48, 49, 294
Bánffy Lászlóné → Wesselényi Polixénia
Bánffy Pál 83, 321
Bánffy Pálné → Borbély Amália
Baranyai Mihály 94, 175, 251, 330, 379
Baráth Béla Levente 356, 395
Barbault, Jean 65, 310
Barcza Ádám 51, 297
Barcza József 396, 399
Bárczay család 10, 256
Bárczay Ferenc 21, 33, 92, 256, 265, 308, 328, 334
Bárczay Mihály 61, 98, 307, 308, 334
Bárczay Pál 44, 46, 289
Bárczay Pálné → Bay Judit
Barkasi (Barkasy) Imre 44, 69, 71, 77, 288, 314, 315, 320
Barkóczy család 198
Barkóczy Ferenc (érsek) 200, 348
Barkóczy Ferenc (főispánhelyettes) 108, 124, 134, 347, 348

Barkóczy János 108, 348
Báróczi Sándor 361
Baróti Szabó Dávid (Szabó Dávid) 12, 14–17, 20, 24–28, 32, 141, 145, 158, 163, 221, 227, 228, 254, 257–260, 264, 293, 363, 367
Bartal György 45, 46, 49, 116, 119, 132, 276, 282, 357
Bártfay László 46–49, 65, 66, 78, 82, 83, 85, 86, 91, 92, 95, 96, 106, 114, 126, 132, 238, 280, 282, 301, 302, 304, 308, 310, 316, 318, 322, 333, 342
Bártfay Lászlóné → Mauks Jozefina
Barthélemy, Jean Jacques 282
Barthos András 62, 66, 69, 74, 77, 99, 307, 308, 314, 336
Barthos Andrásné (Xieczyk Zsuzsanna) 61, 64, 66, 307, 309, 333
Barthos Paulina 69, 308, 314
Bartos (kőműves) 58, 304
Basics 395, 396
Bata Bálint 50, 295
Bata Pál 295
Bata Pálné Rolly Katalin 295
Báthory család 205
Báthory István 204
Báthory Zsófia 198, 204
Bátori → Báthory
Bátory Gábor 82, 321
Batsányi János 15, 17, 20, 26, 28, 32, 257–260, 264, 269, 354, 363, 364
Batthyány család 191
Batthyány József György 376
Batthyány Károly József 347
Batthyány Lajos (nádor) 107, 124, 134, 347
Batthyány Lajos (miniszterelnök) 306
Bäuerle (litográfus) 75, 318
Bay Cecilia (Kazinczy Józsefné) 60, 69, 70, 287
Bay Ferenc 289
Bay Judit (Bárczay Pálné) 289
Beauharnais, Eugène 160, 364
Beckers (Bekersz) József 112, 125, 136, 353
Bedekovics (Lőrinc?) 49, 295
Beethoven, Ludwig 353
Béhmer József 309
Beimel József 51, 297
Bekes (?) 59, 306
Bek Pál 38, 41, 270
Béla, II. 185
Béla, III. 184
Belanszky („Palatinus fiscális”) 47, 293
Beleznay Julianna (Comáromy Györgyné) 84, 86, 322
Beleznay Mihály 189
Beleznay Miklós 189
Bémer László 78, 319
Benda Kálmán 331, 380, 392, 395
Bene Ferenc 45, 81, 88, 116, 119
Bene Gergely 45, 290
Beniczky Lajos 48, 294
Benyovszky (Zsigmond?) 46, 291
Beothy (Beőthy) Imre 49, 295
Bercsényi László 330
Bercsényi Miklós 93, 330
Beregszászi Pál 38, 41, 270
Berényi Miklós 174, 379
Béres Gyurka 64, 309
Berko Judkovics 70, 314
Berlász Jenő 397
Bermann (Bergmann Mózes?) 60, 61, 65, 68, 70, 306–309, 311, 315
Bermann Iczik 62, 308
Bernáth Anna (Fáy Ferencné) 66, 311, 329
Bernáth Ferenc 311, 329
Bernáth József 310, 337
Bernáth Sámuel 65, 99, 310, 336, 337
Berta Antal 55
Bertalan Imre 65, 310
Berzeviczy Gergely 331
Berzsenyi Dániel 75, 87, 125, 151, 177, 282, 321, 354, 357, 372, 381, 382
Berzsi Mihály 94, 178, 331, 382
Bese (Besse) János 44, 54, 289, 300
Beszédes József 82, 96, 282
Bethlen Gábor 294
Bethlen Imre 46, 69, 86, 291, 313, 321, 324
Bethlen Miklós 39, 272
Bethlen Rózsa (Somogyi Ferencné) 291
Bezerédi György 49, 295
Bibla (festő) 377
Biczó Ferenc 362, 395
Bihari János 298
Bitnicz Lajos 44, 45, 75, 80–84, 87, 116, 119, 120, 132, 239, 275, 281, 282, 290, 357, 395
Blaschke János 319
Blaskó Marie 54, 300
Bocskai István 371
Bodnár (orvos?) 63, 308
Bodó 77, 78, 319
Bodó Ferenc 74, 317
Bodmer, Johann Jakob 21, 33, 265
Bodoni, Giambattista 38, 271
Bodrogi Ferenc Máté 396, 397
Bodzay Sámuel 312
Bohuczki (pap) 96, 333
Bohus Jánosné (Szőgyényi) 88, 325
Boie, Heinrich Christian 132, 360

Bolivar, Simon 108, 348, 349
Bolla Márton 54, 299
Bombárdi (Mihály?) 50, 55, 296
Bonaparte, Christina Egypta 111, 351
Bonaparte, Lucien 111, 351
Bónis család 68, 313
Bónis Teréz (Lónyai Lászlóné) 78, 320
Borbély Amália (Bánffy Pálné) 321
Borbély Gábor 83, 321
Borbély Szilárd 223, 396
Born Ignác 76, 88, 92, 319, 325
Boronkay család 331
Boronkay Gáspár 73, 316
Boronkay Gáspárné → Szulyovszky Anna
Boros (?) 336
Borovszky Samu 399
Borzsák István 396
Bosch, Hieronymus 354
Bosco 356
Bossányi Ferenc 252
Bossányi Ferencné Kóji Comáromy Julianna 252
Bossányi Zsuzsanna (Kazinczy Józsefné) 252, 290
Botticelli, Sandro 363
Boufflers, Stanislas Jean 305
Bourgeois, Eugène 109, 348, 350
Bouton (franciatanár) 93, 329
Bowring, John 65–67, 310, 312
Brand, K. Christian 271
Braun (bécsi festő) 271
Breczenheim, Ferdinand 77, 319
Breitinger, Johann Jakob 21, 33, 265
Bresztyenszky Adalbert 143, 160, 364
Brockhaus, Friedrich Arnold 291
Brockmann, Johann Franz 110, 350
Broskó József 56, 302
Bruchstuhl (pap) 49, 295
Brudern család 340
Brudern József 78, 94, 104, 320, 321, 330, 340
Brueghel (flamand festőcsalád) 354
Brunár János 43, 287
Brunek (tiszttartó) 47, 293
Brunszvik Antal 300
Brunszvik család 125, 128, 353
Brunszvik Ferenc, I. 353
Brunszvik Ferenc, II. 125, 128, 135, 353, 376
Brunszvik Ferencné, II. Justh Szidonia 125, 128, 135, 353
Brunszvik Henriette (Chotek Hermann-né) 172, 376
Brunszvik József 112, 125, 136, 172, 353, 376
Brunszvik Teréz 55, 125, 300, 353, 376
Buczy Emil 396
Buda Attila 293, 393, 395
Budai András 45, 78, 319
Budai Ézsaiás 81, 88, 117, 119, 282
Bugát Pál 48, 75, 87, 132, 279, 282, 360
Burchhardt (Burckhardt), Johann Ludwig 80, 320
Burián Pál 62, 239, 308
Busa Margit 222, 228, 229, 231, 233, 235, 243, 247, 249, 254, 255, 263, 269, 364, 366, 395, 397
Butkay István 74, 317
Buttler János 376
Bürger, Gottfried August 132, 360
Byron, George Gordon 108, 349

Caesar, Caius Julius 75, 348, 380
Caneider (Canaider) (János) 143, 364
Canning, George 53, 108, 123, 298, 348, 349
Canova, Antonio 111, 124, 135, 268, 288, 325, 345, 351, 370
Carro, Jean de 59, 61, 297, 306
Cato (M. P. Censorius vagy M. P. Uticensis) 142, 159, 172, 363, 364, 375
Chipault, François-Clément (Bezancourt) 140, 157, 362
Cicero, Marcus Tullius 75, 267, 303, 306, 318
Clarot, Alexander 135, 276, 354
Claude Lorrain 48, 134, 293, 342, 348, 349
Clementisz (papné) 88, 324
Cleynmann (Cleinmann, Kleinmann) Károly 44, 48, 55, 80, 82, 86, 110, 277, 289, 294, 321, 350
Coburg (ügyész) 331
Collin, Heinrich Josef 103, 339
Comáromy György 305
Comáromy Györgyné → Beleznay Julianna
Comáromy István 57, 303
Comáromy Náni (Kóji, Menszáros Lászlóné) 57, 59, 63, 303, 305
Conzi 123, 133, 349
Cornides Dániel 252
Cornides Zsuzsa (Engel János Jakabné) 323
Corvin János 341
Czázár András 374
Czifra Mariann 226, 248, 395
Czinár Mór Pál (Maurus) 147, 368
Czinke Ferenc 343
Cziráky Antal 47, 53, 76, 79, 83, 87, 97, 118, 119, 281, 282, 319, 340
Czuczor Gergely 48, 82, 96, 141, 142, 158, 159, 246, 282, 363

Csahinen Károly 241, 395
Csáky (Tsáky) érsek 189
Csáky Antal Vince 291
Csáky család 10, 192
Csáky Petronella (Csáky Antal Vincéné) 46, 48, 291
Csáky Walburga (Sztáray Albertné) 311
Csányi László 65, 310
Csapó Dániel 93, 329
Cseh Miklós 177, 381
Csemniczky János 94, 331
Cserey Farkas 315, 318
Cserey Miklós 76, 84, 289, 318, 320–322, 368
Cserneczky József 151, 373
Csik (ügyvéd) 65, 309
Csillag Miklós 361, 395
Csillay (professzor) 65, 71, 310
Csokonai Vitéz Mihály 37, 38, 40, 72, 111, 230, 264, 266, 268–271, 293, 296, 297, 316, 321, 322, 352, 353, 361, 366, 370, 395
Csoma Borbála (Fáy Józsefné, majd Szemere Pálné, II.) 52–55, 66, 79, 95, 99, 121, 125, 172, 220, 236, 237, 240, 244, 273, 298, 299, 320, 325, 326, 336, 356, 359, 375
Csoma Zsanett (Johanna, Jakabfalvi Andrásné) 52, 85, 90, 98 (?), 297, 322, 328
Csoma Zsigmondné → Szilasy Terézia
Csorba Csaba 251
Csordás Lajos 340, 341, 395

Dajkó Pál 247, 249, 250, 395
Danhauser (Josef?) 75, 318
Dareiosz, III. (Dárius) 114, 355
Darvas Ferenc 174, 379
Darvas Mária (Mocsári Antalné) 379
Darvas Zsuzsanna (Puky Ferencné) 174, 379
Dávidházi Péter 372, 395
David, Jacques-Louis 109, 348, 350
Davidovics Pál 66, 311
Dayka Gábor 177, 323, 381
Deáki Sámuel 82, 96, 282
Deáky Zsigmond 66, 311
Debreczeni Attila 221, 223, 226, 228, 259, 260, 264, 266, 395, 398
D'Ellevaux János (Dellvo, Delvó) 58, 59, 66, 90, 286, 326
D'Ellevaux Jánosné (Dellvoné, Delvóné) → Török Marie Susie
Denhauser → Danhauser
Denis, Michael (Sined) 14, 16, 24, 27, 258, 260
Denon, Vivant 107, 145, 162, 344, 349, 366
Dercsényi János (Weisz) 46–48, 52, 64, 86 (?), 92, 286, 291, 292, 309, 310, 324
Dercsényi Jánosné → Kazinczy Julianna
Dercsényi Pál 47, 78, 286, 291, 292, 320
Dercsényi Pálné → Geymüller Henrika
Dessewffy Ádámné Kazinczy Erzsébet
Dessewffy Aurél 82, 108, 310, 321, 348, 372
Dessewffy Bertalan 92, 328
Dessewffy Emil 324, 372
Dessewffy József 43, 44, 45, 52, 67, 75, 81–84, 86, 88, 91, 95, 97, 115–119, 125, 132, 140, 150, 151, 156, 230, 232, 241, 243, 251, 261, 266, 267, 269, 270, 272, 276, 279–282, 287, 288, 290, 304, 307, 309, 311, 321, 322, 324, 327, 332, 333, 342, 243, 348, 352, 356, 357, 362, 364, 372, 375, 397, 399
Dessewffy Józsefné → Sztáray Eleonóra
Dessewffy Marcell 372
Dessewffy Sándor 324
Dessewffy Virgine 372
Deszcsicska (commissarius) 99, 335, 336
Deutsch Lőbel 70, 314
Devaux (festő) 71, 75, 315
Devecseri Gábor 259, 396, 398
Dillon, Eduard 293, 353
Dillon Georgina (Károlyi Istvánné) 47, 124, 136, 293, 353
Diogenész 388
Diós István 398
Dobos János 58, 304
Dobos Jánosné → Kossuth Johanna
Dohovics Vaszily (Vazul) 82, 96, 282
Dókus László 61, 66, 68, 71, 74, 77, 86, 88, 99, 307, 308, 310, 323, 325, 335
Doleschall Mihály Dienes 334
Domahídi Antal 47, 292
Dománszky Gabriella 395, 396
Domby Márton 52, 54, 85, 297, 322
Domby Mártonné → Mészáros Zsuzsanna
Domcsó András 65, 73, 76, 310
Domenico (Domenichino) Zampieri 39, 271, 272
Domokos Jakab 272
Domokos Lajos 39, 41, 231, 272
Domokos László 39, 272
Donát (Dónát) János 38, 40, 47, 112, 128, 133, 135, 270, 354
Doncsecz Etelka 312, 348
Dozler (Rubendunstné) 59, 306
Döbrentei Gábor 45, 64, 74, 79–85, 87, 93, 97, 117, 119, 125, 135, 232, 243, 249, 250, 267, 268, 279, 282, 286, 294, 309, 317, 320–322, 327, 351, 356, 357, 364, 365, 372, 373, 387, 395, 396
Döme Károly 81, 88, 267, 282
Dőry (?) 366

Draskóczy Gyula 95, 178, 332, 382
Draskóczy László 95, 178, 332, 382
Draskóczy Lőrinc 95, 178, 332, 382
Draskóczy Sámuel 95, 178, 332, 382
Draskóczy Sámuelné → Újházy Clementíne
Drescher Frigyes 52, 90, 297, 326
Drezmiczer (Dresmitzer) József 243, 385
Dugonics András 118, 119, 358
Dulházi Mihály 82, 230, 321, 347
Dunkovics (főhadnagy) 384
Durcsák János 51, 59, 60, 296, 306
Dussault, F. J. 310

Eckstein (Adolf?) 93, 329
Eckstein Ferenc 44, 91, 93, 289, 327
Eckstein János 289, 327
Ecsedi László 304
Egger Vilmos 113, 119, 276, 354, 358
Ehrenreich Sándor Ádám 114, 355
Eldinger, Leib 68. 313
Ellinger István 347
Ender, Johann 47, 75, 124, 134, 173, 237, 293, 318, 344, 345, 377
Endlichter István László 344
Engel Ferenc 368, 384
Engel János Jakab 86, 323
Engel János Jakabné → Cornides Zsuzsa
Engel János Keresztély 323
Engelmann, Godefroy 108, 348, 349
Eötvös (Ignác?) 47, 293
Eötvös Ignác 280
Eötvös József 138, 361
Ercsei Daniel 45, 82, 96, 117, 119, 282
Erdélyi Jánosné 53, 299
Erlach, Joseph Emanuel Fischer von 104, 340, 341
Erőss János 269
Erzsébet (Habsburg) 48, 109, 293, 350
Erzsi (Pest, 1829) 356
Esztergályi (lelkész) 89, 325
Esterházy → Eszterházy
Eszterházy (?) 111, 351
Eszterházy család 184, 191, 192, 297
Eszterházy Eleonóra (Sztáray Mihályné, korábban Niczky Istvánné) 17, 29, 261, 372
Eszterházy Ferenc 18, 29, 147, 165, 261, 369, 372
Eszterházy József 62, 308, 367
Eszterházy Károly 17–20, 29–31, 200, 255, 261–264, 370, 374
Eszterházy Miklós 124, 188, 261, 347
Eszterházy Pál 107, 124, 134, 347
Eugenius herceg

Fábián Gábor 366
Fábri 68, 313
Fájsz József (Faisz) 90, 147, 165, 326, 369
Falconet, Étienne Maurice 382
Fallenbüchl Zoltán 225, 396
Farkas (sátoraljaújhelyi zsidó) 74–76, 317
Farkas Ferenc (tévesen: Károly) 115, 357
Farkas Sándor (Bölöni) 48, 294
Farkas Vince 147, 153, 154, 165, 170, 171, 368, 374, 385
Fast, Christian (Fastl Kristóf) 20, 32, 263
Fatovics István 54, 94, 300, 330
Fáy Ábrahám 311
Fáy Albert (Berci) 54, 89, 298, 299, 320, 324, 325, 336
Fáy András 43, 44, 46–52, 54, (55), 79–85, 88, 97, 106, 110, 114, 124, 126, 132, 151, 232, 239, 275, 282, 288, 298, 301–303, 342, 350, 356, 373
Fáy Bertalan
Fáy család 53
Fáy Erzsébet (Jakabfalvi Dánielné) 51, 53, 296
Fáy Ferenc 66, 311
Fáy Ferencné 93
Fáy Gyéza Ferenc 66, 311
Fáy György, I. 54, 90, 93, 299, 323, 326
Fáy György, II. 90, 299, 326
Fáy Györgyné, I. → Puky Borbála
Fáy Gyula Béla 66, 311
Fáy János, I. 270
Fáy János, II. 38, 39, 270–272, 371
Fáy Joanna 54, 298, 299, 320, 325, 336
Fáy József 121, 125, 299, 325, 359
Fáy Józsefné → Csoma Borbála
Fáy László 52, 132, 298, 342
Fáy Mózes 54, 85, 299, 323, 326
Fáy Zseni (?) 55, 301
Fáy Zsigmond 66, 311
Fáy Zsuzsanna (Ráday II. Gedeonné) 121, 359
Fazekas István 219
Fejér György 45, 46, 90, 117–119, 122, 238, 249, 282, 290, 359
Fekésházy Mihály 62, 308
Fekete Csaba 272, 396
Fekete Gáspár 65, 298, 310
Fekete György 119, 358
Fekete János 358
Fellner Jakab 261
Fendi, Peter 357
Fénelon, François de Salignac de la Mothe 272
Fenyéri Gyula (Stettner György, Zádor György) 43, 44, 54, 55, 67, 69, 76, 78, 82, 84, 85, 91,

96, 106, 126, 132, 151, 241, 243, 266, 279, 285, 305, 309–314, 322, 323, 327, 342, 373
Fenyéri Gyuláné (Thaly Julianna) 47, 283
Ferdinánd, I. 76, 194, 319
Ferdinánd, II. 73, 76, 184, 316, 319
Ferdinánd, III. 76, 319
Ferdinánd, V. 77, 79, 82, 86, 319, 323, 377
Ferdinánd, VII. 370
Ferdinándiné 85, 322
Ferdinánd luccai herceg 311
Ferenc, I. (Lotaringiai) 107, 134, 215, 272, 346, 377
Ferenc, I. (II.) (Habsburg–Lotaringiai) 39, 76, 79, 105, 107, 110, 112, 113, 118–120, 123–125, 134, 135, 145, 148, 162, 167, 172, 237, 272, 281, 313, 317–319, 324, 335, 341, 345, 346, 354, 366, 367, 377, 392
Ferenczy István (lakatosmester) 50, 110, 111, 295, 351
Ferenczy István (szobrász) 37, 38, 40, 44, 49, 50, 54, 107, 110–112, 114, 125, 128, 135–137, 149, 167, 232, 237–239, 268, 275, 277, 288, 293, 295, 300, 345, 351, 352–355, 358, 369, 370, 395, 398
Ferenczy József 54, 66, 73, 74, 288, 295, 300, 311, 351, 352
Fessler Ignác Aurél 83, 97, 102, 283, 290, 338
Festetics család 192
Festetics György 315, 339
Festetics János 103, 339, 384
Festetics László 72, 292, 315, 346
Fisher (bécsi festő) 381
Fizsi → Kazinczy Iphigénie (II.)
Fodor Miklós 376, 377, 396
Fodor Pál 56, 302
Forgács (gróf) 94, 331
Forgács Ádám, I. 376, 377
Forgács Ádám, II. 376, 377
Forgács Antal 177, 331, 380
Forgács Augustus 94, 330
Forgács család 176, 188, 380, 185
Forgács János Ádám 376, 377
Forgács Kálmán 331
Forgács Miklós 339
Forgácsné (grófné) 99, 336, 337
Forgács Zsigmond 94, 177, 331, 376, 377, 380
Forgáts → Forgács
Forgó György 44, 55, 82, 96, 283
Fóris Otrokocsi → Otrokocsi Fóris
Foy → La Foy
Földvári Miklós 88, 92, 325
Földvári Miklósné → Kubínyi Amália
Földváry Ferenc 51, 296
Fülöp Géza 397
Francesco Furini 128, 353
Franklin, Benjamin 98, 334
Franyó Dániel 93, 329
Fráter Pál, I. 330
Fráter Pál, II. 94, 330
Fried István 220–223, 396
Frigyes, II. (Friedrich, Nagy) 11, 257
Frimont, Johann Maria 307
Frimont Péter-Ferenc 61, 307
Furino → Francesco Furini
Füger (Fuger), Friedrich Heinrich 75, 269, 317
Füzéresy (pap) 78, 319

Gaál Botond 270, 396
Gaal József 132, 360
Gábor György 354, 396
Gaimüller Katalin (Vay Miklósné) 47, 60, 291, 306
Galavics Géza 296, 353, 398
Galetti (Galletti), Johann Georg August 67, 312
Garampi, Giuseppe 261, 263
Cs. Gárdonyi Klára 397
Garzó Mihály 54, 300
Gastberg János 312
Gaudenzio Ferrari 39, 271, 272
Gazda István 349, 396
Gebhard (Gebhart, Gebhardt) Ferenc 75, 80–84, 87, 283
Gebler (orvos) 85, 322
Gellert, Christian Fürchtegott 252
Gergye László 317, 320, 373, 396
Gesennius (Gesenius), Wilhelm 80, 320
Gessner, Salomon (Geszner) 16, 21, 27, 33, 228, 259, 265, 363
Gévay Antal 82, 96, 283
Geymüller Henrika (Dercsényi Pálné) 78, 292, 320
Géza (Geysa) fejedelem 149, 168, 185, 193, 365, 366, 371
Ginofsky József (Ginovszky) 75, 318
Goczig Károly 59, 306
Goethe (Göthe), Johann Wolfgang 54, 300
Gordán János 267
Gorove (László?) 52, 298
Gortvay János 57, 303
Gosztonyi Borbála (Kozma Ferencné) 74, 317
Gosztonyi Istvánné
Gosztonyi Julianna (Kubínyi Ágostonné) 94, 330
Gosztonyi Miklós 47, 293
Gőböl Gáspár 316
Gőböl Mária (Kovács Józsefné) 72, 316

Gönczi Sámuel 61, 66, 74, 307
Gönczy Monika 398
Görgey Fanni (Rozgonyi Józsefné) 76, 99, 236, 308, 318
Görög Demeter 81, 88, 283
Göthe → Goethe
Gramich (litográfus) 71, 315
Granasztói Olga 267, 351, 396
Grassalkovich 54, 56, 300, 302
Grassalkovich I. Antal 101, 102, 119, 172, 189, 302, 338, 339, 358, 376
Grassalkovich II. Antal 102, 302, 338
Grassalkovich III. Antal 103, 339
Grassalkovich I. Antalné, I. (Lang Erzsébet) 338
Grassalkovich I. Antalné, II. (Klobusiczky Krisztina) 338
Grassalkovich I. Antalné, III. (Klobusiczky Terézia) 338
Grassalkovich III. Antalné (Eszterházy Mária Leopoldina) 339
Grassalkovich család 200, 338
Grigoletti, Michelangelo 371
Grosschmidt (Grossschmied) Antal 55, 301
Grund, Norbert 19, 31, 262
Grünfeld Dávid 68, 312, 313
Grün Seelig 69, 70, 314
Guido Reni 128, 353
Guzmics Izidor 44, 45, 75, 79–84, 86, 91, 92, 99, 115, 117, 119, 131, 139, 143, 144, 146, 147, 151, 155, 160–162, 164, 165, 230, 232–235, 238, 240–248, 250, 263, 267, 275, 278, 280, 283, 290, 301, 302, 310, 323, 328, 333, 335–337, 353, 360, 361, 365, 368, 369, 371, 375, 383, 386, 390, 396, 398
Gvadányi József 145, 163, 367

Győrffy Miklós 399
Gyulai Constantia (Kún Lászlóné) 56, 86, 303, 324
Gyulai család 294
Gyulai Ferenc 282, 295, 303, 307, 324
Gyulai Ferencné → Kácsándy Zsuzsanna
Gyulai Karolina (Frimont Péterné) 294, 304, 305, 307, 311, 398
Gyulai Lajos 49, 115, 125, 282, 294, 356
Gyulai Lotti (Lolotte, Karolina; báró Frimont Péterné) 61, 67
Gyurcsányi Gábor 93, 94, 153, 171, 172, 175, 329, 374, 376, 379
Gyurkovics György 55, 300
Gyürky (Pál?) 52, 298
Gyürky Pál 176, 380
Gyürky Erzsébet (Ambrózy Lajosné, I.) 93, 173, 329, 377

Haberle Károly Konstantin 90, 326
Hadik család 291
Hafíz, Samszu' d-Dín Muhammad 144, 162, 366
Hajnóczy József 102, 263, 290, 339
Hajnóczy Sámuel 102, 339
Hajós János 86, 323
Halász Ignác 344, 396
Haliczki Antal 81, 321
Haller László 272
Hammer (Hammer-Purgstall), Joseph 83, 97, 283
Hangyási Dávid 47, 292
Harsányi István 397
Hartay család 75, 318
Hartleben Konrád Adolf 312
Hartmann, C. H. F. 97, 334
Hász-Fehér Katalin 307
Hatvani István 215
Haykul Antal 71, 229, 315
Heckenast Gusztáv 340
Heinrich, Thugut 50, 52, 54, 55, 125, 128, 135–137, 237, 277, 296, 353, 356
Hell Miksa 76, 261, 319
Helmeczy Mihály 43, 52, 75, 78, 79, 83–85, 87, 97, 122, 126, 132, 238, 239, 283, 343, 360
Henrik, IV. (Bourbon) 22, 34, 265
Herder, Johann Gottfried 147, 165, 265, 369
Hericz József 62, 64, 99, 308
Hericz Józsefné → Kraynik Klára
Herskó József 313
Hessen-Darmstadt, Georg 70, 177, 314, 380
Hessen-Darmstadt, Luise Henriette 314, 380
Hess Mihály (Hesz János Mihály) vagy Ferenc 112, 276, 354,
Hess Mihály (Hesz János Mihály) 149, 168, 271, 371
Heyne, Christian Gottlob 361
Hickel, Joseph 39, 272
Hidegkövy Antal 99, 336, 337
Hild József 133, 262, 341, 368, 370
Himfy → Kisfaludy Sándor
Hirgeist Anna (Prónay Simonné, Nini) 47, 55, 103, 140, 157, 174, 289, 293, 301, 303, 329, 339, 362, 363, 378
Hirgeist Ferenc 93, 140, 157, 174, 329, 339, 362, 363, 378
Hirgeist Leopold 93, 140, 157, 174, 329, 362, 363, 378
Hirzel, Hans Kasper 21, 33, 265

Hocsi Elek 289
Hofmann Lipót Alajos 264
Holecz Karolina (Török Jánosné) 94, 330
Holecz Károly 94, 331
Holes (Holesch) Dániel 59, 65, 306
Homérosz 259, 260, 396
Homonnai Bálint (Drugeth) 149, 168, 370, 399
Homonnay Imre 49, 295
Hondekoeter, Melchior 271
Horatius (Horátz), Quintus H. Flaccus 88, 148, 150, 151, 166, 258, 323, 325, 364, 369, 372, 373, 396
Hormayr (Hormayer), Joseph 67, 76, 115, 312, 319, 357
Horn Ferenc 57, 61, 62, 69, 100, 303, 304, 310, 337
Horn Ferencné 62, 64
Horn Tóni (Antónia; Lehoczki Lászlóné) 57, 303, 304, 337
Horváth Ádám (Pálóczi) 21–23, 32–35, 255, 264, 265,
Horváth Ádámné (I.) Oroszy Julianna 264
Horváth Ádámné (II.) Sárközy Jusztina 264
Horváth Ádámné (III.) Kazinczy Klára 264
Horváth Endre (Pázmándi) 44, 45, 75, 80–84, 86, 115, 117, 120, 125, 135, 144, 161, 243–250, 275, 283, 290, 356, 365, 383, 385–388, 396, 398, 399
Horváth Gáspárné 73, 316
Horváth J. András 340, 396, 396
Horváth János 45, 51, 53, 55, 57, 117, 119, 132, 276, 283, 290, 296, 303, 356
Horváth János (irodalomtörténész) 249, 396
Horváth József (orvos) 75, 80–83, 87, 283
Horváth Náni 69, 313
Horváth Nepomuk János 104, 340
Horváth Pál 365
Horváth Sámuel 377
Horváth Stansics Anna 331
Horváth Stansics család 331
Horváth Stansics Klára 331
Horvát Borbála (Török Józsefné) 296
Horvát István 44, 45, 47–49, 52, 53, 59, 75, 81, 84, 87, 96, 106, 107, 116, 117, 119, 126, 127, 129, 130, 232, 234, 277, 283, 286, 294, 298, 305, 320, 343, 344, 383, 386
Horvát József → Szentgyörgyi-Horvát József
Hoschius, Sidronius (Hossche, Hosschius) 14, 25, 258
Hosszufalusi Ignác 52, 60, 298, 306
Hőgye István 347, 396
Hőgyészi 91, 327
Hőgyészi Julie (I.) 54, 299
Hőgyészi Julie (II.) 54, 299
Hőgyészi Magdaléna (Lilla) 54, 93, 299
Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 132, 360
Huber József 47
Humboldt, Alexander 54, 289, 300
Humboldt, Wilhelm 300
Hunyadi János 145, 163, 367, 389
Hunyadi László 189
Hunyadi Mátyás → Mátyás
Hunyor József 99, 336, 337
Huszár Antal 331
Huszár Elek 47, 85, 293, 323
Huszár József 94, 331
Huszár Józsefné (I.) → Teleki Bora
Huszár Józsefné (II.) → Mikes Róza
Huszti Ferenc 74, 317
Hutka István 78, 320
Huysum, Jan Van 114, 354, 356
Hübner, Johann 305, 316
Hütter, Elias 75, 318

Ibrányi Antal 52, 298
Ibrányi Farkas 298
Ibrányi Károly 298
Igaz Sámuel 229, 230, 268, 346
Illyesházy család 185
Imre János 47, 52, 75, 80–85, 87, 132,
Inczédi Sámuel 61, 74, 307
Irínyi Johanna (Kraynik Józsefné, II.) 65, 286
Isabey, Jean-Baptiste 39, 173, 272, 377
István, I. (Szent; Vajk) 39, 145–148, 162–164, 166–168, 183, 185, 189, 193, 194, 202, 242, 366, 370, 371, 389
Ivánszky Antal 51, 296

Jacobs, Friedrich 67, 379, 312
Jagello Wladislaus → II. Ulászló
Jakab (borkereskedő) 68, 293, 312
Jakabfalvi András 52, 54, 86, 92, 297, 322, 328
Jakabfalvi Andrásné → Csoma Zsanett
Jancsó Elemér 249, 396
Janinet, Jean-François 22, 34, 265
Jankó Félix Gáspár (?) 148, 166, 167, 369
Jankovics Miklós (Jankowich) 43–45, 47, 49, 55, 81–84, 86, 88, 104–106, 113, 119, 120, 122, 126, 131, 135, 230
János (Habsburg főherceg) 364
János Frigyes (württembergi herceg) 347
Jazet, Jean-Pierre Marie 123, 133, 348
Jó Fülöp 347, 377
John, Friedrich 37, 40, 269, 354
Josephi, M. M. 73, 316
Jósika János 281

Józsa Mária (Kazinczy Istvánné) 287, 314
József, II. 19, 31, 39, 102, 105, 257, 261–263, 269, 272, 298, 325, 338, 339, 341, 345, 366, 367, 374, 375, 377, 392
József nádor 39, 44, 45, 47, 48, 75, 87, 105, 107, 109, 111–113, 115, 116, 118–120, 123, 134, 135, 146, 148, 163, 167, 172, 272, 281, 289, 292, 293, 300, 318, 322, 324, 328, 341, 346, 350–352, 354, 358, 362, 368, 377
József nádor 3. felesége → Mária Dorottya
Juhász (János?) 49, 295
Juranics Antal 143, 160, 364
Juricskay László 267
Juvenalis, Decimus Junius 150, 372

K. → Katona István
Kácsándy Mihály 74, 317
Kácsándy Terézia (Rhédey Lajosné) 307, 311, 328
Kácsándy Zsuzsanna (Gyulai Ferencné) 66, 295, 303, 307, 311, 324
Kacskovics Károly 48, 294
Kaczkovics 92, 328
Kaergling (Kärgling) János Tóbiás 113, 133, 354, 355
Kalchbrenner (János) József 54, 299
Kálmán (Könyves) 145, 163, 367
Kalmár György 130, 344
Kamenszky István 150, 371
Kamody Miklós 256, 396
Kapy József 175, 379
Kapy Józsefné → Szentiványi Anna
Karaba György 178, 381
Kárász (Miklós?) 51, 296
Kardos Sámuel 77, 319
Karl August Ludwig (bajor király) 312
Kármán József 285
Kárner László 304
Kárner Lászlóné → Kazinczy Honoráta
Károly, V. (Nagy) 76, 184, 319
Károly, VI. (Habsburg) 76, 104, 189, 207, 215, 319, 340, 353
Károly, X. 123, 314, 330, 349
Károly Ambrus (Habsburg–Lotaringiai) 149, 167, 370
Károly luccai herceg 311
Károlyi család 53, 201, 205, 353, 360
Károlyi Franciska (Sztáray Albertné) 311
Károlyi György 44, 45, 47, 86, 116, 118, 119, 125, 132
Károlyi István 353
Károlyi István → Trattner-Károlyi István
Károlyi Istvánné → Dillon Georgina
Károly Róbert 363
Karove Erzsébet (Szemere Lászlóné) 49, 60, 294, 306
Kárpáty Csilla 260, 398
Kassai József 85, 322
Kassai Sámuel 72, 315
Kaszner (szolgabíró) 336
Kászonyi Dániel 271, 371
Katalin, II. 178, 382
Katona István 20, 32, 263, 264
Kaunitz, Wenzel Anton 76, 319
Kazinczy Amália (Máli; Gencsy Pálné) 60, 63, 64, 70, 78, 98, 100, 287, 337
Kazinczy András, I. 378
Kazinczy András, II. 174, 378, 286, 292, 304, 331
Kazinczy András, III. 44, 49, 60, 78, 286
Kazinczy Anna (Tussay Mártonné) 342
Kazinczy Antonin 50, 56–58, 64, 65, 286, 355, 360
Kazinczy Bálint 57, 58, 61, 62, 86, 286, 287, 323, 360
Kazinczy Béla 225, 397
Kazinczy Dienes 229, 266, 267
Kazinczy Emil 43, 44, 46, 48, 50, 56–58, 60–62, 66, 73, 95, 110, 124, 232, 286, 288, 332, 351, 355, 360
Kazinczy Erzsébet (Dessewffy Ádámné) 342
Kazinczy Eugénia (Zseni; Kraynik Imréné) 58, 62–64, 65, 70, 95, 273, 280, 287, 301, 307, 309, 329, 332, 337, 360
Kazinczy Gábor 222, 250, 297, 304, 363, 397
Kazinczy Honoráta (Kárner Lászlóné) 44, 58, 67, 76, 286, 304
Kazinczy Iphigénie (II., Fizsi) 56, 67, 286, 287, 360
Kazinczy Isabella (?) 69, 313
Kazinczy István 286, 287, 314
Kazinczy Istvánné → Józsa Mária
Kazinczy József, I. 60, 67, 265, 287, 337
Kazinczy József, II. 60, 69, 70, 287
Kazinczy Józsefné, I. 64
Kazinczy Józsefné, II. → Bay Cecilia
Kazinczy Julianna (Dercsényi Jánosné) 286, 291, 292, 309, 320, 324
Kazinczy Klára (Kraynik Józsefné, I.) 280, 286, 288, 295, 303, 307, 308, 321, 329, 332, 375
Kazinczy Lajos 57, 58, 61, 62, 64, 86, 95, 99, 287, 323, 332, 337, 360
Kazinczy László, I. 89, 306, 311, 325
Kazinczy László, II. 78, 98, 99, 287, 335
Kazinczy Mária (Turánszki Kálmánné) 44, 64, 65, 76, 287

Kazinczy Miklós 257, 265, 267, 313, 363
Kazinczy Ottilia (Lónyai Gáborné) 44, 47, 58, 60, 64, 65, 287, 289, 301, 314
Kazinczy Péter 342, 357, 382
Kazinczy Sophie (Vay Ábrahámné) 46, 132, 286, 302, 315, 357
Kazinczy Thalie 57, 58, 64, 70, 95, 280, 287, 332, 336, 337, 360
Kazinczy Zsuzsanna (Péchy Sándorné) 267
Keczer Anna (Szirmay Péterné) 76, 319
Keglevich család 199
Keglevich Gábor 376
Kelemen Bébi 74, 317
Kelemen Erzsébet 74, 317
Kelemen László 260
Kelemen Sámuel 77, 319
Kemény Domokos 83, 321
Kemény József 82, 96, 321
Kempelen Béla 225, 306, 378, 397
Kenyeres Ágnes 398
Képes Sámuel 65, 309
Kerekes Ferenc (tiszttartó) 67, 312
Kerényi Ferenc 340, 397
Keresztelő János → Szent János
Kertész József 54, 299
Kevy József 94, 331
Kézy Mózes 98, 99, 179, 236, 334, 336, 382
Kininger, Vincenz Georg 28, 75, 129, 269, 284, 312, 317, 354
Kinizsi Pál 192
Királyi (tanár) 153, 170, 374
Kirínyiné
Kisfaludy Károly 43, 44, 51, 55, 73, 75, 78, 79, 81–86, 97, 106, 119, 122, 123, 126, 132, 151, 177, 233, 238, 280, 282, 284, 380, 381, 294, 296, 316, 317, 320, 329, 331, 342, 350, 353, 356, 364, 372, 380, 381, 396
Kisfaludy Mihály 143, 160, 364
Kisfaludy Sándor (Himfy) 44, 45, 75, 80, 83, 86, 91, 106, 115–117, 125, 132, 135, 151, 177, 241, 249, 283, 381, 284, 342, 364, 365, 372, 381
Kis János (püspök) 44, 45, 49, 75, 80, 82–85, 87, 97, 116, 117, 119, 131, 151, 177, 240, 241, 243, 295, 327, 373, 381
Kis János ifj. 49, 295
Kis Károly 82, 96, 126, 132
Kis Sámuel 38, 48, 270, 294, 398
Kilian, Georg Christoph 310
Kilián György 233, 322
Klasz Kálmán (Colomannus) 144, 162, 366
Klauzál Imre 44, 288
Klein Efraim 252, 253
Kleinmann → Cleynmann
Klieber, Josef 75, 145, 162, 163, 318, 367, 388
Klimesch, Thomas 16, 28, 260
Klimó Anna 39, 270
Klimó György 39, 270
Klobusiczky József 66, 99, 301, 311, 336, 337
Klobusiczky Mária (Ibrányi Miklósné) 67
Klobusiczky Matilde (gróf Sztáray Ferdinándné) 55, 301, 311, 312, 337
Klobusiczky Péter 109, 350
Klopstock, Friedrich Gottlieb 10, 14, 21, 24, 33, 132, 144, 161, 234, 256, 258, 265 360, 366, 388
Klugens, Ferdinand 73, 316
Knaut, Friedrich 303
Knautné (Mária) 56, 58, 303
Knigge, Adolph 98, 334
Kochmeister (gyógyszerész) 86, 324
Kocsi Sebestyén István (?) 38, 41, 270
Koczebű → Kotzebue
Kohanyecz (kereskedő) 301
Kohanyecz Fruzsina (Almási Józsefné, II.) 301
Koháry család 188
Koháry Antal 288
Kohl, Clemens 16, 28, 260
Kohn Hermann (Alconière Tivadar) 113, 135, 276, 354, 396
Kollár János 47, 293
Koller Ferenc 119, 358
Kolonits család 184
Kolosi (Kolozsi) István 56, 302
Kolosi (Kolozsi) József, I. 304, 332
Kolosi (Kolozsi) József, II. 57, 58, 95, 304, 332
Kolozsvári (Kolossváry) Sándor 81, 96, 284
Koltai András 299, 326, 369, 397
Kondé püspök 297
Kopácsy József 45, 81, 88, 109, 119, 276, 284, 350
Kopper (festő; K.) 49, 295
Koppi Károly 263, 264
Kordos (ügyvéd) 57, 303
Kornstein Náthán 65, 309
Korponay Gáborné → Mázsáry Judit
Kós Istvánné 92, 328
Kossuth András, I. 307
Kossuth András, II. 61, 307, 337
Kossuth Johanna (Ecsedi Lászlóné, majd Dobos Jánosné) 58, 302, 304
Kossuth József 99, 336, 337
Kossuth Lajos 282, 297, 302, 304
Kossuth László 56, 57, 279, 302, 304
Kotzebue, August Friedrich Germanus 54, 300
Kovachich Márton György 20, 32, 263, 264

Kovács (Visontai; József vagy János) 46, 49, 291
Kovács Benjámin 177, 381
Kovács Ida 221, 254, 397
Kovács Ildikó 374, 398
Kovács József (Háló) 72, 316
Kovács Józsefné → Gőböl Mária
Kovács Mihály 132, 238, 360
Kovacsóczy Mihály 268
Kováts Dániel 396
Kovátsch József 75, 317, 318
Kovács Rozalie 66, 311
Kovács Tamás 91, 327
Kovács Tamás József 90, 143–146, 161, 163–165, 245, 247, 326, 365, 367, 368, 383, 385
Kovács Zsigmond 85, 88, 323
Kozma Ágnes (Wékey Ferencné) 74, 317
Kozma Ferenc 74, 99, 317, 335
Kozma Ferencné → Gosztonyi Borbála
Kozma Miklós 74, 317
Kölcsey Ferenc 75, 79–88, 151, 270, 284–286, 321–324, 330, 332, 341, 360, 365, 372, 373, 375, 380, 399
Köncs (pesti ifjú) 48, 294
Kőrösi Csoma Sándor 249
Körtvélyesi István 99, 336, 337
Köteles Sámuel 75, 87, 284
Kövy Sándor 45, 53, 57, 117, 119, 284, 303
Krafft, Johann Peter 39, 107, 108, 113, 119, 123–125, 134, 135, 172, 237, 272, 292, 345–348, 354, 358, 377, 398
Krakker (Kracker), Johann Lukas 19, 30, 31, 261, 262
Kraynik (?) 83, 86, 91, 321, 327
Kraynik család 293
Kraynik Imre 44, 47, 93, 287, 288, 304, 329
Kraynik Jakab 47
Kraynik József, I. 57, 286, 288, 303, 308, 321, 329
Kraynik József, II. 65, 286, 303
Kraynik Józsefné (I.) → Kazinczy Klára
Kraynik Józsefné (II.) → Irínyi Johanna
Kraynik Klára (Hericz Józsefné) 63, 286, 308
Kraynik László 93, 329
Kraynik Pál 62, 286, 308
Kraynik Pepie 95, 332
Krech, Fridrich Johann 113, 239, 355
Krekk (festő) 47, 292
Krepp, Ignaz 357
Kresznerics Ferenc (tévesen Krasznovics) 81, 96, 284, 333
Kreutzinger, Josef 112, 129, 354, 355
Kriebel János 44, 146, 163, 289, 368, 399
Kristina főhercegné 184
Kubínyi Ágoston 94, 176, 329–331, 380
Kubínyi Ágostonné → Gosztonyi Júlia
Kubínyi Amália (Földvári Miklósné) 88, 325
Kubínyi András 294, 325, 329, 330, 380
Kubínyi Ferenc 49, 93, 94, 175, 294, 329, 330, 377, 380
Kulcsár (Kultsár) István, I. 46, 117, 119, 136, 283, 284, 291, 340, 358
Kulcsár (Kultsár) István, II. 119, 358
Kulcsár (Kultsár) Istvánné, I. → Perger Anna-Mária
Kulcsár Péter 371
Kunigunda (III. Béla felesége) 184
Kún Lászlóné → Gyulai Constantia
Kún Ludovica (?) 91, 327
Kupeczky János 128, 271, 353
Kuppelwieser, Leopold 75, 318
Kurcz Ágnes 379, 398
Kühnel Pál 369, 370
Sz. Kürti 270, 271, 398

Labádi Gergely 395
Laczi (?) 98, 334
Lafayette, Marie Joseph 73, 86, 316, 323
Laffert Antalné → Prónay Antónia
La Foy, Maximilien Sébastien 108, 348
Laicsak Ferenc 267
Lajos, I. (hesseni nagyherceg) 314, 380
Lajos, I. (Nagy) 184
Lajos, II. 165, 194, 195
Lajos, XIV. 355
Lajos, XIX. (Lajos Filep; Orléans) 86, 314, 323
Lakos János 47, 293
Lampe, John Frederick 98, 334
Lampi, Christian Johann 113, 354
Lánczy Ferenc 56–58, 60, 61, 65, 301, 302, 306, 308, 309
Lánczy József 46, 291, 301
Landerer Lajos 138, 241, 327, 340
Landerer Mihály 181, 251
Lanzer Karolina (Török Andrásné) 70, 94, 314, 330
La Rochefoucauld, François 305
La Salle, Achille-Étienne Gigault de 350
Lassu István 88, 323, 325
László, I. (Szent) 39, 203, 363
László, IV. (Kun) 202
László, V. 193
Laudon, Gideon Ernst 76, 319
Lavater, Johann Kaspar 22, 34, 266
Lavotta János 298
Lazzarini, Gregorio 271
Le Brün, Charles 114, 129, 137, 355

Léél → Lehel vezér
Légrádi (Imre?) 47, 292
Lehel vezér 206
Lengyel Miklós 59, 306
Lenhossek Mihály 72, 316
Leo pápa, XII. 52, 53, 298
Leo (orvos) 334
Leopold → Lipót
Lessing, Gotthold Ephraim 273, 305
Lichtl Károly 123, 133, 349
Lieder Frigyes 173, 377
Ligarius, Quintus
Lipót, I. 76, 195, 207, 319
Lipót, II. 76, 105, 261, 266, 290, 319, 341, 346
Lippay György 73, 316
Lippert József 370
Lipp Vilmos 395
Liptay Sándor 285
Lobkovic, Bohuslas Hasistejnskỳ z 297
Lohrmiller (Lohrmüller), Philipp 339
Lonovics József 59, 306, 310
Lónyai család 355, 356
Lónyai Emma 67, 69, 311
Lónyai Ferenc 203
Lónyai Flóri (Florentina; Lónyai Jánosné) 69, 312, 314
Lónyai Gábor, I. 44, 114, 289, 314, 355, 356
Lónyai Gábor, II. 44, 47, 58, 60, 70, 71, 287, 289, 301, 314, 320
Lónyai Gáborné (II.) → Kazinczy Ottilia
Lónyai Ida 55, 289, 301
Lónyai János 48, 67, 77, 294, 311, 314
Lónyai László 320
Lónyai László, II. 78, 320
Lónyai Lászlóné, II. → Bónis Teréz
Lónyai Menyhért 312
Losonczy István 252
Losonczy Joanna (Tornaljai Antalné) 95, 178, 332, 381
Losonczy József 95, 332
Losonczy Judit 178, 381
Losonczy Károly 178, 332, 381
Losonczy Klári (Domokosné) 95, 332
Loutherbourg (Lutherbourg), Philip James de 106, 342
Lovász (Imre?) 55, 300
Lovász Zsigmond 300
Lyachovics János 291, 348
Luby Imre 49, 54, 295
Lucanus, Marcus Annaeus 98, 334
Lutherbourg → Loutherbourg
Luther, Martin 150, 372
Luzsinszky János 94, 331
Lütgendorff Ferdinánd 137, 355

Maar Bonifác 143, 144, 160, 161, 364, 384
Macpherson, James 260
Madarasi (?) 74, 317
Maecenas, Caius Cilnius 150, 372
Mailáth Antal 67–69, 77, 312, 314
Mailáth György, I. 119, 284, 358
Mailáth György, II. 49, 68, 69, 80, 83, 284, 294, 313, 321, 358
Mailáth János 51, 58, 59, 91, 103, 115, 125, 135, 141, 158, 297, 304, 339, 357, 363
Mailáth József 293
Mailáth Mária (Melczer Lászlóné) 47, 55, 293, 300
Major József 73, 305, 316
Majoros (András?) 65, 310
Majoros Márton 267
Majthényi (Trautmannsdorfné) 59, 306
Majthényi Antal 54, 93, 299, 330
Majthényi László, I. 54, 299
Majthényi László, II. 93, 299, 329
Makáry György 51, 296
Makovszki József 59, 306
Malatinszky Júlie (Kirínyiné) 94, 331
Máli (?) 95, 332, 334
Malonyai János 67, 75, 312, 318
Mannsfeld, (Johann Georg) 75, 318
Manó Pál 142, 159, 364
Manschgó János (Johann Manschgo) 50, 53, 55, 137, 295, 296, 355
Mansfeld, Johann Georg 75
Marczibányi István 136, 353, 374
Marczibányiné 112, 125, 136, 353,
Mária Dorottya (József nádor 3. felesége) 47, 92, 105, 292, 322, 328, 341
Mária királyné, I. 199
Mária Krisztina 351
Mária Lujza 109, 349
Mária Terézia (Bourbon) 75, 317
Mária Terézia (Habsburg) 39, 76, 103, 140, 157, 178, 184, 189, 196, 200, 215, 261–263, 272, 319, 324, 338–340, 346, 347, 354, 363, 377, 381, 392
Máriássy (András?) 96, 333
Máriássy Zsuzsanna (Zimeskál Gáborné) 94, 331
Marich Dávid 356
Marichovszki (Marikovszky) György vagy Gusztáv 95, 332
Markos Mihály 44, 48, 92, 288, 328

Marmont, Auguste Frédéric Louis 92, 305, 328
Marmontel, Jean François
Maron (festő) 75, 317, 318
Martinelli, Anton Erhard 341
Martin, John 48, 293
Martini János 60, 306
Martinovics Ignác 283, 290, 297
Márton József 60, 71, 72, 75, 77, 82, 96, 231, 268, 269, 284, 306, 315
Máté (apostol) 262
Matolay Gábor 55, 300
Mátyás (inas?) 99, 337
Mátyás, I. (Hunyadi) 105, 136, 145, 163, 184, 186, 189, 192, 193, 289, 341, 343, 352, 367, 389
Mátyás, II. (Habsburg) 76, 319
Mauks Jozefina (Bártfay Lászlóné) 43, 52, 55, 74, 85, 106, 132, 280, 288, 301, 307, 312, 317, 322, 342
Maulpertsch (Maulbertsch), Anton Franz 19, 30, 261, 262
Maurer, Hubert 149, 261, 371
Maurin, Nicolas-Eustache 108, 348, 349
Mauz, J. A. 48, 349, 293
Maxentius 313
Mázsáry Judit (Korponay Gáborné) 94, 331
Medici Katalin 265
Mednyánszky Aloyz (Alajos) 44–46, 50, 67, 81, 83, 91, 96, 97, 117, 119, 132, 276, 284, 295, 312, 333, 357
Melczer László 300
Melczer Lászlóné → Mailáth Mária
Melczer Mária (Farkas Antalné) 55, 293, 300
Meleagrosz (Meleáger) 175, 379
Meller Simon 268, 351, 355, 398
Melling, Antoine Ignace 48, 293
Menlé (nevelőnő) 50, 296
Menzel János 78, 80, 320
Mericzay Antal (Mericzei) 47, 293
Merz, Aloys 20, 32, 263
Meskó Antalné 99, 336, 337
Meskó család 10
Mészáros Jeanette (Teleki Lászlóné) 47, 92, 292, 322, 328
Mészáros Sámuel 267
Mészáros Zsuzsanna (Domby Mártonné) 51, 54, 297
Metastasio, Pietro Antonio 377
Metternich, Klemens Lothar 94, 330, 352
Meynes → Meytens
Meytens, Martin van 124, 347
Mezei Márta 317, 322, 398
Miatovics Aurél 51, 296
Migazzi Kristóf 152, 153, 169, 170, 370, 374
Mihály (I. István nagybátyja) 149, 168, 371
Mihanovics Antal 48, 294
Mikes Róza (Huszár Józsefné, II.) 331
Mikos Ferenc 53, 298
Miksa, II. 76, 319
Militz Fánny 53, 298
Miller → Müller
Miller (drezdai) 86, 324
Miller, Johann Martin 132, 360
Milton, John 16, 27, 48, 228, 259, 293
Mocsári András 48, 294
Mocsári Antal 174, 241, 281, 379
Mocsári Borbála 93, 174, 330, 379
Mocsári Magdolna (Manci?) 94, 330
Mohay Borbála 339
Molière 175, 379
Molnár Albert (Szenci) 184
Montecuccoli, Raimondo 76, 319
Morgenstern, A. 98, 334
Morghen → Raphael Morghen
Moskó (Herskó József fia) 68, 313
Moskovszki Antal 57, 304
Muraközy Gyula 258, 364
Muslay Izabella 294
Müller (Miller) Károly 109, 113, 133, 275, 349

(NN 24, 29–32, 258, 261, 264)
Nádasdy László 121
Nádasdy Lászlóné → Ráday Anna
Nagy András (Péli) 52, 73, 298, 316
Nagy Andrásné (Péli, Szilassy Mária) 52, 298
Nagy Antal 234
Nagy Barnabásné 86, 323
Nagy Benedek (Felsőbüki) 52, 298
Nagy Ferencné 336
Nagy Gábor 38, 271
Nagy Iván 225, 306, 325, 332, 338, 342, 346, 374–377, 380, 398
Nagy József (Felsőbüki) 119, 358
Nagy Konstantin 313
Nagy Lázár 75, 318
Nagy Péter Tibor 398
Nagy Sándor (Alexander) 75, 114, 129, 137, 189, 355
Nagy Teréz (Felsőbüki, Beothy Imréné) 295
Náni (?) 95, 333
Napóleon 107, 109, 123, 284, 328, 344, 346, 348–351, 364, 367
Napóleon, II. (Reichstadti herceg) 108, 109, 349
Nelson, Horatio 344
Németh János (Dömötöri) 49, 53, 295e
Németh József 95, 332

Németh Lajos 55, 301
Nequaszíl (professzor) 90, 147, 165, 326, 369
Neumann, Ludwig Bertrand 259
Newton, Isaac 39, 271
Ney, Michel 348
Nini → Hirgeist Anna
Nogáll Károly 399
Novák Chrysostóm 143, 145, 146, 148, 160, 163, 164, 167, 365, 384
Novák Ignác 297

Nyíri (István kocsis, vagy János, vagy Ferenc) 61, 307
Nyíri István 73, 82, 96, 179, 284, 317, 382

Ocskay Antal 77, 319
Okolicsányi (főszolgabíró) 78, 320
Ondorkó György 65, 310
Onodi Theresia (Ottlik Sándorné) 54, 88, 93, 299, 325, 329
Onodi (Onadi) Zsigmond 93, 299, 329
Onodi Zsigmondné → Plathy Katalin
Orbán László 246, 250, 397, 398
Orczy család 45, 259
Orczy József 287, 290, 326, 338, 339
Orczy László 290, 326, 329, 339
Orczy Lőrinc, I. 270, 287, 290, 326, 339, 354
Orczy Lőrinc, II. 43, 287
Orosz Beáta 265
Oswald (tanár) 297
Otrokocsi Fóris Ferenc 39, 130, 272, 344
Ottlik Géza 88, 299, 325
Ottlik Géza (író) 325
Ottlik Sándor 54, 299
Ottlik Sándorné → Onodi Theresia
Ottó, III. 149, 168, 371
Ovidius (Ovid), Publius Naso 54, 300

Őri Filep Gábor 214

Packh (János testvére) 148, 167, 369, 389
Packh János 146, 148, 163, 167, 367, 369, 370, 384, 389
Pálffy család 184
Pálffy Ferenc (vagy Ferenc Alajos) 72, 315, 351, 352
Pálffy János 107, 124, 134, 184, 347
Pálffy Miklós (tábornok) 107, 124, 134, 193, 347
Pálma Pál 51, 296
Palocsay Ferdinánd 334
Palocsay Tivadar 98, 334
Pálóczi Horváth Ádám → Horváth Ádám
Pálóczi László 95, 332
Pánczél Dániel 229
Pándi Pál 395
Pápay Sámuel 335
Pap József 93, 330
Papp József 46, 54, 84, 291, 371
Papp Júlia 346, 398
Parnahaj Gyurka 65, 310
Patatich (Patachich) Ádám 39, 272
Patay Anna 51, 296
Patay Borbála (Borcza; Wartensleben Gusztávné) 88, 89, 325
Patay Pál 89, 325
Patay Pálné → Pogány Zsuzsanna
Patay Sámuel 264
Pauer (szobrász) 49, 295
Paziazi Mihály 55, 126, 300, 360
Pázmándy Dienes 44, 289
Pázmány Péter 145, 163, 184, 203, 367
Péchy család 317, 331
Péchy Ferenc 74, 317
Péchy Gábor 74 (?), 317
Péchy Imre 44, 47, 52–55, 74 (?), 83, 86, 97, 285, 317
Péchy Mihály 41, 230, 269
Péchy Sándorné → Kazinczy Zsuzsanna
Péczeli József 263
Péli → Nagy (Péli)
Pepi → Török József
Perényi család 205
Perger Anna-Mária (Kultsár [Kulcsár] Istvánné) 136, 358
Perger János 82, 96, 285,
Peski János 50, 112, 276, 296, 354
Péter (apostol) 262
Péter, I. (Nagy) 178, 382
Péter Katalin 395
Péter László 399
Petri, Bernhard 290, 326, 339
Petrovics Frigyes (Friedrich) 75, 80–84, 87, 285, 323
Petter, Franz Xaver 75, 318
Pfannschmidt (kapitány) 71, 315
Pfannschmidtné Günther Teréz 315
Pika (Gáspár?) 77, 319
Pilgram, Franz Anton 370
Pilizotti (rajzoló) 71, 315
Pisani, Giuseppe 149, 167, 370
Pius, VI. 19, 31, 263
Pius, VIII. 74, 317
Plathy Katalin (Onody Zsigmond) 93, 329
Pletrik László 178, 382
Plautus 398

Pócsi Elek 98, 334
Podmaniczky család 102, 189, 338, 375
Podmaniczky József 127, 130, 344
Podmaniczky Károly 89, 325
Podmaniczky Sándor 326
Pogány József 47, 292
Pogány Lajos, I. 52, 89, 298, 325
Pogány Lajos, II. 298, 325
Pogány Zsuzsanna (Patay Pálné) 52, 89, 298, 325
Polignac, Auguste Jules Armand Marie 94, 330
Pollack Mihály 290, 326, 339
Polyák („Fáy háznál lakó Polyák nevű Zsidó") 53, 299
Polyák József 74, 317
Pope, Alexander 151, 373
Poppol (Popol) Ágoston 44, 55, 289, 300
Posse, Arvid 351
Pray György 252
Prinyi → Perényi
Pritchard, Joseph 361
Prokopp Mária 371
Prónay Ágnes (Netty; gróf Ráday Pálné, II.) 47, 91–93, 174, 292, 299, 300, 327–329, 343, 359, 362, 363, 375, 378
Prónay Albert 47, 89, 90, 285, 292, 303, 325
Prónay Albertné → Ráday Erzsébet
Prónay Amália (Máli) 55, 301, 363
Prónay Antónia (Laffert Antalné) 88, 324
Prónay Antónia (Tóni) (Almásy Józsefné) 55, 301, 363
Prónay család 327, 329, 339, 375, 377
Prónay Éva 375
Prónay Gábor, I. 375
Prónay Gábor, II. 172, 324, 375
Prónay Honorka 375
Prónay Iphigenie Sophie (Fizsi, Phigie; Csáky Augusztné) 44, 92, 93, 174, 289, 303, 311, 328, 330, 363, 378, 379
Prónay István 47, 293, 363
Prónay János 94, 175, 330, 380
Prónay Kálmán 375
Prónay Lajos 292, 325, 375
Prónay László 106, 172, 174, 285, 327, 328, 343, 363, 375, 378
Prónay Piroska 375
Prónay Sándor 44, 46, 47, 79, 83, 86, 97, 106, 285, 292, 320, 325, 327, 342, 343, 375
Prónay Sándorné → Teleki Jeanett
Prónay Sarolta 55, 301, 363
Prónay Simon 289, 293, 301, 303, 328, 330, 339, 375, 378
Prónay Simonné → Hirgeist Anna
Prowett (kiadó) 293
Ptolemaius, V. (Ptolomaeus) 107, 344
Puky Borbála (Fáy Györgyné, I.) 90, 93, 326
Puky Ferenc 174, 252, 379
Puky Ferencné → Darvas Zsuzsanna
Puky István 50, 296
Purling, J. 261
Pyber Benedek 260, 363
Pyber Ferenc 16, 28, 260
Pyrker János László 51, 59, 65, 70, 109, 262, 273, 280, 296, 303, 304, 306, 309, 310, 314, 327, 345, 350

Quintilianus, Marcus Fabius 360

Rada (ügyvéd) 51, 296
Ráday Anna (Nina; Nádasdy Lászlóné) 54, 55, 91, 93, 121, 292, 299, 300, 327, 328, 359, 378
Ráday család 46, 54, 98, 121, 125, 238, 291, 299, 327, 341, 356, 377
Ráday Erzsébet (Prónay Albertné) 47, 60, 121, 237, 292, 299, 300, 303, 307, 359, 378
Ráday Gábor 378
Ráday I. Gedeon (1713–1792) 15, 23, 27, 34, 39, 121, 172, 174, 259, 260, 266, 272, 300, 359, 377, 378
Ráday II. Gedeon (1745–1801) 23, 34, 121, 172, 266, 359, 378
Ráday III. Gedeon 172, 378
Ráday IV. Gedeon (1806–1873) 54, 88, 89, 91, 92, 121, 126, 174, 280, 292, 299, 300, 325, 327, 328, 334, 359, 378
Ráday V. Gedeon (1829–1901) 174, 378
Ráday I. Gedeonné → Szentpétery Katalin
Ráday II. Gedeonné → Fáy Zsuzsanna
Ráday IV. Gedeonné → Teleki Borbála
Ráday (István) 174, 378
Ráday László 47, 91, 121, 173, 174, 292, 299, 300, 327, 334, 359, 378
Ráday Lászlóné → Wartensleben Ida
Ráday I. Pál 54, 173, 300, 378
Ráday II. Pál 173, 292, 299, 300, 327, 334, 343, 359, 378
Ráday III. Pál (1830–1879) 86, 88, 93, 174, 299, 378
Ráday Pálné (II.) → Prónay Ágnes
Radmannsdorf, Albert Riemensberg 71, 72, 75, 315, 318
Radvánszky Antal 44, 47, 289
Radvánszky család 187, 334
Radvánszky János 382, 289, 332
Radvánszky Polyxén (Újházy Sámuelné) 95, 178, 332, 382

Radvánszky Terézia (Szerencsy Józsefné) 58, 304
Raffaello Santi 123, 134, 261, 349, 374
Ragályi Gedeon 311
Ragályi Jánosné (Kóji Comáromy Zsuzsanna) 78, 319
Ragályi József 287
Ragályi Judit 381
Ragályi Mária Magdolna (Kazinczy Józsefné, II.) 287
Ragályi Pál 66, 311
Ragályi Tamás 44, 78, 81, 95, 96, 110, 124, 275, 285, 320, 332, 350
Ragályi Zsigmond 66, 311
Rahl (rézmetsző) 292, 346
Rájnis József (Rajnis) 14, 15, 17, 25–27, 29, 257–259, 395
Rákóczi Ferenc, I. 198
Rákóczi Ferenc, II. 10, 174, 184, 197, 256, 353, 378
Rákóczy György 342
Rákótzy → Rákóczi
Raphael Morghen 109, 123, 134, 349
Raphaello → Raffaello
Ráth Mór 222, 397
Rát (Ráth) Mátyás 258
Rátkay (Pál?) 95, 333
Rátkayak 58, 304
Rauch Ignác 14, 24, 258
Rebell, Josef 123, 350
Récsey (Ádám?) 54, 299
Reiner Móric 61, 307
Rembrandt Hermensz van Rijn 112, 354
Rexa Dezső 353, 397
Révai Miklós 14–16, 20, 25–27, 32, 126, 129, 145, 163, 257–259, 264, 283, 343, 367, 395
Reviczky Ádám 49, 56, 285, 302
Reviczky János 99, 336, 337
Réz József Imre 47, 292
Rhédey Gedeonné 292, 306
Rhédey József 47, 60, 292, 306
Rhédey Lajos 92, 328
Richter Filep Antal 46, 47, 49, 50, 55, 76, 113, 114, 128, 129, 136, 137, 237, 239, 277, 291, 318, 355
Rischel (nyelvész) 79, 320
Robespierre, Maximilien 290
Rogendorff Kajetán (Cajetán)
Rombauer János 56, 302
Rosenthál (kereskedő) 49, 295
Róth Julianna 343, 375
Rottenstein József 51, 296
Rouget de Lisle (tévesen: Rouget de Lille), Claude Joseph 68, 313
Rousseau, Jean-Jacques 10, 14, 256, 258
Rozg[onyi József?] 62, 308
Rozgonyi József (I., nem a tanár) 76, 318
Rozgonyi József (II., tanár) 335
Rozgonyi Józsefné (I.) → Görgey Fanni
Rozgonyi Józsefné (II.) 99, 335, 336
Rózsa György 349, 398
Rössler (újságíró) 268
Rőth József 48, 53, 91, 294, 327
Rubens, Pieter Pauwel 19, 22, 31, 34, 168, 262, 265, 354, 371
Rudnay Sándor 45, 53, 70, 91, 109, 111, 118, 125, 136, 147, 149, 165–167, 242, 276, 290, 314, 327, 350, 352, 369, 370, 384
Rudnyanszki Terézia (Liptay Sándorné) 88, 325
Rudolf, II. 76, 319
Rumy Károly György 57, 70, 88, 91, 92, 149, 150, 168, 219, 241, 242, 280, 303, 310, 314, 325, 327, 336, 370
Ruprecht János 125, 357

Saadi → Szádi
Sadler József és felesége 90, 326
Sághy Ferenc 335
Salamon 363
Sales, Karl 75, 318
Salis (festő) 124, 347
Sallustius (Szaluszt), Caius Crispus 148, 166, 297, 302, 310, 361, 369, 379, 398
Sambuk János → Zsámboky János
Samu (?) 58
Sándor (Habsburg főherceg) 322
Sándor, I. (Romanov) 82, 321
Sándor Lipót nádor 107, 123, 134, 346
Sándor Móric 111, 112, 124, 125, 136, 324, 352
Sarolta (Géza felesége) 149, 168, 371
Sárközy István 281, 355
Sárközy József 50, 295
Sartóri Ferenc 47, 291
Sárvári Pál 37, 40, 266, 268
Sátorné 46, 291
Saul 389
Savoyai Jenő (Eugen v. Savoy) 76, 108, 189, 319, 347
Schédel Ferenc → Toldy Ferenc
Schedius Kristóf 143, 160, 364
Schedius Lajos János 45, 54, 81–84, 91, 96, 118, 119, 131, 238, 285, 359, 364
Scheff → Schöfft

Schertl Jetti 66, 73, 310, 316
Schiller, Friedrich 126, 132, 360
Schmall Lajos 340, 398
Schmidt (Schmitt; festő) 59, 91, 306, 327
Schödelberger, Johann Nepomuk 75, 318
Schöfft (Scheff) József 112, 128, 135, 237, 353
Schöfft (Scheff) József Ágoston 112, 353
Schöfft (Scheff, Shoefft) József Károly 50, 112, 128, 135, 237, 276, 277, 296, 353
Schöpf, Johann Nepomuk 39, 272
Schrott András (Andreas Schroth) 145, 148, 162, 167, 367, 370
Schröder (Károlyné?) 54, 299
Schuster → Suschter
Schwartner Márton 129, 343,
Schwartzer Antal 153, 170, 374
Scott, Walter 108, 349
Seenger Ervin 349, 398
Semsey András 10, 119, 256, 358
Seraphinka (Bártfay?) 73, 316
Setét Imre 328
Shakespeare, William 348
Sigmond → Zsigmond
Sihulszki Frigyes 58, 304
Simay Kristóf 17, 28, 260
Simó Ferenc 44, 46, 55, 115, 125, 135–137, 237, 290, 356, 357
Sinai Miklós 215, 271
Sined → Denis, Michael
Sípos Pál 57, 303
Soliman → Szulejmán
Somogyi Ferenc 46, 291
Somogyi Katalin 395
Somosi János 59, 61, 66, 72, 74, 95, 98, 145, 148, 163, 167, 179, 305, 309, 310, 317, 323, 332, 334, 367, 382
Sonntagh → Szontagh
Soós István 254, 255, 396
Soos Pál 56, 73, 302
Sőtér István 395
Speck (Spech) Lajos 44, 288
Spinoza, Baruch 123, 350
Spisák György 73, 316
Splényi Gábor 309
Sréter János 94, 331
Stanislaus → Albach József Szaniszló
Steer Ferenc 64, 309
Steinlein (János Ede?) 52, 54, 298
Steller János 177, 381
Stentzel Márton 56, 303
Stentzel Mártonné 56, 303
Stern (ékszerész) 49, 295
Sterne, Laurence 385
Stettner György → Fenyéri Gyula
Stieler, Joseph Karl 173, 377
Stiller, Leo 56, 302
Stolberg, Christian 132, 360
Stolberg, Friedrich Leopold 132, 360
Strapparola (Straparola), Gian Francesco 80, 321
Strauss Jakab 73, 316
Stunder, Johann Jakob 123, 129, 287, 346, 354
Suschter János (Schuster, Suster) 81, 83, 84, 96, 285, 316
Swobodáné (Swoboda Károlyné?) 90, 326
Sylvester, II. 183
Sylvester (Erdősi) János 39, 271

Szabó (debreceni erdőmester) 38, 41, 270
Szabó Ágnes 220, 242, 307, 396, 398
Szabó Botond 272, 396
Szabó Dávid → Baróti Szabó Dávid
Szabó István 93, 175, 330, 379
Szabó József 46, 291
Szabolcsi Hedvig 296, 353, 398
Szabóné (Pyrker) 59, 306
Szádi (Saadi) Sejkh Muszlih al-Dín 144, 162, 366
Szaicz Leó Mária 19, 20, 31, 32, 221, 263, 264
Szalai Anna 399
Szalay (huszár főhadnagy) 78, 320
Szalay Imre 52, 64, 65, 82, 84, 85, 96, 285, 290
Szalay László 67, 85, 86, 88, 91, 92, 99, 126, 132, 241, 280, 309–312, 317, 323, 325, 336, 360
Szapáry Péterné 71, 315, 335
Szapolyai (Zápolya) János 196, 270
Száraz György 119, 359
Szathm. (?) 91, 327
Szathmáry (?) 268
Szathmáry Biri (Király) 50, 288
Szathmáry György (Király) 214
Szathmáry István (Paxi, Paksi) 215
Szathmáry József (?) 82, 321
Szathmáry József (Király), I. 288
Szathmáry József (Király), II. 44, 50, 51, 288
Szathmáry József (Paxi, Paksi) 78, 319
Szathmáry Mihály 48, 293, 321
Szauder Mária 222, 265, 363, 366, 397
Széchenyi család 318
Széchényi Ferenc 21, 23, 33, 34, 47, 116, 125, 134, 264, 284, 285, 292, 293, 339, 344, 345, 357, 264, 377
Széchenyi István 44–46, 50, 67, 75, 79–87, 92, 95, 97, 105, 116, 118, 119, 124, 125, 132–134,

140, 156, 225, 281–283, 285, 286, 290, 291, 293, 309, 312, 324, 333, 341, 345, 353, 357, 362, 364, 365, 376, 395, 398
Széchényi Mária 199
Széchi György 55, 301
Szeder Fábián (János) 82, 96, 144, 146, 147, 161, 162, 164, 244, 245, 285, 295, 355, 365, 368, 383, 385, 388
Szegedi Ferenc 83, 97, 285
Szeghy Imre 336, 337
Székely József, ifj. és/vagy id. 58, 61, 62, 65, 305
Szeldmayer József 73, 316
Szélim (aga; Szőlősi) 94, 176, 330, 375, 380
Szemere Bertalan 59, 294, 306
Szemere család 307
Szemere István 57, 303
Szemere Krisztina (Szemere Pálné, I., Képlaki Vilma) 43, 46, 119, 288, 358, 359, 375
Szemere László, I. 60, 288, 303
Szemere László, II. 60, 288, 306
Szemere Lászlóné, I. → Vattay Krisztina
Szemere Lászlóné, II. → Karove Erzsébet
Szemere Pál 43–47, 49–55, 58, 59, 66, 78, 81–86, 88, 90, 91, 93–96, 98, 105, 106, 114, 118, 119, 121, 122, 125–127, 131, 132, 144, 151, 161, 172, 174, 178, 179, 220, 233, 238, 240–247, 249, 251, 252, 270, 273, 273, 275, 278, 280, 283, 285, 286, 288, 290, 297–299, 304, 320, 321, 324–326, 333, 334, 336, 339, 341–343, 356–361, 365, 371, 373, 375, 379, 382, 383, 385, 386, 388, 389
Szemere Pálné, I. → Szemere Krisztina
Szemere Pálné, II. → Csoma Borbála
Szemere Péter 179, 382
Szent Adalbert (Prágai) 168, 242, 371, 389
Szent Asztrik (Astricus) 149, 242, 371, 389
Szent Benedek 123, 143, 350, 364
Szentes Lajosné 339, 399
Szentes János 305, 315
Szentes József 58, 305, 315
Szentes Józsefné 71, 315
Szentesi János 214
Szent Ferenc (Paulai) 166, 369
Szentgyörgyi (fiktív személy?) 79, 320
Szentgyörgyi István 214, 252
Szentgyörgyi János 44, 45, 47, 114, 115, 125, 135, 237, 276, 289, 290, 355, 356
Szentgyörgyi-Horvát József 104, 340 Szent Hieronymus 192
Szent István → István (I. Szent)
Szent István (vértanú) 352, 369
Szentiványi Anna (Anna-Mária; Náni; Kapy Józsefné) 94, 175, 330, 379
Szentiványi Bogomér 94, 331
Szentiványi Ferenc 175, 330, 379
Szent János (Keresztelő) 17, 28, 260, 381
Szent János Nepomuk 48, 294
Szent Márton 191
Szentmiklósi Alajos (Aloyz) 67, 151, 232, 249, 311, 339, 343, 344, 373
Szent Pál 389
Szent Péter 19, 31
Szentpéteri József 47, 75, 114, 121, 129, 137, 237–239, 292, 318, 351, 355,
Szentpétery Katalin (Ráday I. Gedeonné) 121, 359
Szenvey József 53, 82, 85, 96, 126, 132, 285, 360
Szép Beáta 334
Szepesi (államtanácsos) 53, 299
Szepesi Ignác 81, 96, 109, 285, 350
Szepesi Sámuelné 285
Szerdahelyi István 399
Szerdahelyi József 43, 287
Szerencsy István 55, 69, 301, 314
Szétsényi → Széchényi
Szijjártó (Mihály?) 94, 330
Szijjártó Ferenc 48, 294
Szilágyi Ferenc 235, 399
Szilágyi Márton (sárospataki professzor) 214, 252
Szilágyi Márton 220, 226, 297, 396
Szilasy (?) 66, 311
Szilasy Ferenc 78, 298, 319
Szilasy János 75, 80–85, 87, 91, 285
Szilasy József 44, 46, 49, 50, 52, 54, 289, 298, 319, 321
Szilasy Mária (Péli Andrásné) 298, 319
Szilasy Terézia (Csoma Zsigmondné) 52, 78, 298, 319
Szilveszter, II. 371
Szinnyei József 225, 249, 295, 368, 382, 399
Szirmay Ádám 44, 66, 85, 289, 311, 323
Szirmay András 76, 94, 319, 331
Szirmay Antal, I. 69, 313
Szirmay Antal, II. 69, 77, 313
Szirmay család 331
Szirmay István 76, 319
Szirmay János 48, 294
Szirmay Jeanette (Johanna, Szirmay Tamásné) 98, 334
Szirmay Lajos 66, 311
Szirmay Miklós 76, 319
Szirmay Péter, I. 76, 319
Szirmay Péter, II. 76, 319
Szirmay Péterné, II. → Keczer Anna
Szirmay Sándor 331

Szirmay Terézia (Ambrózy Lajosné, II.) 48, 294
Szlávy János 53, 299
Szlemenics Pál 75, 81–84, 87, 285
Szókratész 268
Szolón 110, 351
Szombathy István 60, 306
Szombathy József 38, 40, 270
Szontagh Ádám 94, 178, 331, 381
Szontagh Gusztáv 94, 178, 331, 361, 381
Szőgyényi → Bohus Jánosné
Szőgyényi Ferenc 69, 314
Szőgyényi László 88, 325
Szőgyényi Zsigmond 119, 314, 325, 358
Szőrényi Amália (Tornaljai Luciánné) 95, 178, 332, 381
Sztankó László 62, 308
Sztankovics János 83, 84, 143, 160, 322, 364
Sztanrovszki István 71, 315
Sztáray Albert 67, 311
Sztáray Albertné → Waldstein Mária
Sztáray Eleonóra (Dessewffy Józsefné) 261, 348, 372
Sztáray Kristófné Splényi Anna (Náni) 64, 309
Sztáray László 67, 311
Sztáray Leopoldina 348
Sztáray Mihály 261, 372, 311, 348, 372
Sztáray Mihályné (korábban Niczky Istvánné) → Eszterházy Eleonóra
Sztrokay Antal 122, 126, 132, 238, 360
Szuhai József 95, 332
Szulejmán, I. (Szolimán, Soliman) 165, 194, 195
Szulyovszky Anna (Boronkay Gáspárné) 73, 74, 316
Szulyovszky család 331
Szulyovszky József 99, 336, 337
Szulyovszky László 316
Szulyovszky Menyhért 337
Szűcs István 50, 295
Szűcs Zoltán Gábor 395
Szvetics Jakab 119, 358
Szvircsek Ferenc 377, 399
Szvretics (plébános) 385

Tacitus, Publius Cornelius 98, 334
Takács Béla 268, 269, 352, 399
Takács József (Téti) 248, 249
Takáts József 399
Tamási József 95, 333
Tänzer Lilla 91, 327
Tarcal (Turzol) vezér 182
Tar István 270
Taródi István 255
Taxis (Pál?) 51, 297
Teleki Bora (Huszár Józsefné, I.) 331
Teleki Borbála (Ráday Gedeonné, IV.) 55, 86, 88–91, 174, 244, 294, 301, 324, 327, 331, 375, 378
Teleki család 72, 315, 356
Teleki Erzsébet 319
Teleki Ferenc 82, 96, 151, 373, 286, 373, 396
Teleki Jeanett (Prónay Sándorné) 285, 343
Teleki József, I. (1738–1796) 106, 116, 342
Teleki József, II. (1777–1817) 301, 324, 378
Teleki József, III. (1778–?) 301
Teleki József, IV. (1790–1855) 44–47, 50, 53, 66, 75, 78–84, 87, 93, 97, 100, 115, 116, 118, 119, 123, 125, 132, 135, 145, 162, 243, 276, 281, 285, 290–292, 311, 315, 319, 321, 322, 324, 327, 328, 337, 350, 356, 357, 366
Teleki Józsefné (II.) Teleki Zsófia 55, 294, 301
Teleki Klára 325
Teleki László 92 (?), 116, 292
Teleki Lászlóné → Mészáros Jeanette
Teleki Pál 86, 174
Teleki Sámuel 23, 34, 39, 266, 272, 347
Teleki Sándor 39, 272
Terentius, Publius Afer 17, 28, 72, 260, 315, 398
Tessedik 298
Tessedik Ferenc 91–93, 327–329
Tessedik Sámuel 327
Thaisz András 82, 97, 126, 132, 247, 286, 360
Thewrewk József (Ponori) 50, 53, 71, 82, 137, 268, 291, 295, 315, 321, 348, 349, 355, 357, 358
Thorwaldsen (Thorvaldsen, Thornwaldsen) Bertel 111, 135, 268, 288, 345, 351, 370
Thököly (Tökölyi) család
Thököly Imre 184, 378
Tihanyi Ferenc 94, 175, 296, 329, 330, 379
Tihanyi Tamás 50–54, 93, 175, 296, 329, 330, 379
Tisza Kálmánné 270
Tittel Pál 52, 75, 80–84, 87, 93, 286
Tiziano, Vecellio 371
Tóbi Mihály 53, 54, 91, 299, 327
Toldy Ferenc (Schédel) 43, 47, 55, 56, 58, 61, 74, 75, 77, 78, 80–86, 91, 95, 97, 106, 114, 126, 132, 151, 222, 223, 234, 238, 241, 242, 247–250, 252, 279–282, 285, 286, 288, 302, 305, 307, 310, 317, 320, 322, 324, 326, 332, 333, 342, 362, 373, 382, 395, 396, 399
Tomala (Tomola) Ferdinánd 123, 133, 349
Tomkins, P. W. (rézmetsző) 261
Tomsics (uradalmi tiszt) 335
Tordai Gábor 57, 303
Tornaljai Antal 95, 178, 332, 381

Tornaljai Antalné → Losonczy Joanna
Tornaljai Gyula 381
Tornaljai Károly 94, 178, 331, 332, 381
Tornaljai Lucián 95, 178, 332, 381
Tornaljai Luciánné → Szőrényi Amália
Tornaljai Márton 95, 178, 331, 332, 381
Tóth Ferenc
Tóth Orsolya 279, 399
Tóth Pápay (?) 336
Tóth Pápay János 50, 295
Tökölyi → Thököly
Tökölyi Imre
Török András 70, 94, 314, 330
Török Andrásné → Lanzer Karolina
Török Bálint 57, 270, 287
Török Béla 94, 331
Török István (Enyingi) 38, 41, 270
Török István (őrnagy) 73, 316
Török János 94, 176, 330, 380
Török Jánosné → Holecz Karolina
Török József (I., Pepi) 56–58, 62, 66, 267, 279, 287, 288, 301, 302, 308, 309, 311, 316
Török József (várnagy) 73, 316
Török Józsefné (I.) → Vécsey Mária
Török Józsefné (Horváth Borbála) 50, 296
Török Karolina Sarolta → Török Sarolta
Török Katinka (Holes [Holesch] Dánielné) 59, 65, 306
Török Lajos 66, 279, 286, 287, 329
Török Marie Susie (Mária Zsuzsanna; D'Ellevaux Jánosné, Dellvoné, Delvóné) 57–59, 61, 62, 65, 66, 279, 286, 308, 311, 326
Török Napoleon (Napi) (neve később: Török Nepomucénus [Muki]) 57, 66, 287, 311
Török Sándor 94, 176, 331, 380
Török Sarolta (Karolina, Charlotte; Georg von Hessen-Darmstadt felesége) 70, 177, 314, 380
Török Sophie (Kazinczy Ferencné) 49, 55–67, 69–71, 73, 74, 77, 78, 91, 93, 144, 161, 244, 273, 279, 287, 296, 301, 304, 307–311, 329, 334, 339, 355, 360, 361, 365
Trattner János Tamás 288, 342
Trattner Károly (Petrózai) 352
Trattner-Károlyi István 84, 85, 233, 288, 322, 323
Trattner Mátyás 43, 106, 288, 342
Tretter (Járy) György 55, 126, 300, 360
Tsáky → Csáky
Tulsiczky Ferenc 51, 296
Turánszki Kálmán 76, 287
Turretinus, Joannes Alphonsus (Jean Alfons Turretin) 39, 271
Turzol → Tarcal vezér
Tzéglédi István 184

Udvarhelyi Miklós 287
Uhlmann (Ullmann) család 53
Uhlmann (Ullmann) Móric János 53, 299
Újházy Clementíne (Draskóczy Sámuelné) 95, 178, 332, 382
Újházy Sámuel 332, 382
Újházy Sámuelné → Radvánszky Polyxén
Ujvári Péter 398
Ujváry Gábor 399
Ulászló, II. (Jagello) lengyel király 196
Ulászló, II. (Jagello) magyar király 212
Urbán (Orbán) István 56, 302
Úza Pál 49, 294

Ürményi József 111, 112, 119, 124, 125, 136, 283, 292, 343, 352
Ürményi Józsefné (Komjáthy Anna) 47, 292

Váczy János 219, 234, 240, 243, 247, 248, 252, 263, 267, 288, 348, 352, 353, 366, 397, 399
Vaderna Gábor 226, 279, 281, 288, 290, 324, 332, 333, 339, 362, 372, 395, 399
Vajda Sámuel 23, 34, 266
Valenti (diák) 94, 331
Van de Nath → Vondernoth
Van Dyck, Anthonis 112, 354
Vanière, Jacques (Vanier) 15, 16, 27, 259
Vargyas Endre 365, 399
Varjas János 38, 41, 215, 270
Vajna (tanácsos) 271, 272
Váradi-Sternberg János 289, 399
Varró József 361, 395
Varsághi (festő) 112, 276, 354
Vattay Krisztina (Szemere Lászlóné, I.) 358
Vay Ábrahám 45, 46, 56, 66, 78, 116, 118, 119, 125, 132, 237, 281, 286, 293, 294, 302, 315, 337, 357
Vay Ábrahámné 78
Vay Erzsébet (Gyürky Pálné) 46, 78, 286, 315
Vay Eulalia (Lila, Lilla, Eulalie; Lónyai Jánosné) 48, 71, 78, 286, 294, 315
Vay Heinrich János László 60, 291, 306
Vay István 215
Vay Janett 321
Vay József 50, 116, 123, 132, 286, 295, 350, 357
Vay Kata 295
Vay Lajos 319
Vay Lajosné (Teleki Erzsébet) 78, 319
Vay Miklós, I. (1756–1824) 291, 319, 354

Vay Miklós, II. (1802–1894) 46, 47, 51, 60, 61, 69, 77, 78, 291, 298, 302, 306, 317
Vay Miklós, III. (1828–1886) 51, 56, 291
Vay Miklósné, II. → Gaimüller Katalin
Vay Péter 71, 286, 315
Vay Wilhelm (?) 89, 325
Vazul 371
Vázsonyi Károly 54, 299
Vécsey család 288
Vécsey József 303
Vécsey Mária (Török Józsefné, I.) 56–58, 287
Vécsey Miklós 287
Vécsey Pál 57, 303
Végh Péter 119, 358
Vekerle Godfried Antal 143, 160, 364
Velejbei (jobbágygazda) 70, 315
Venásch Eszter 371, 399
Verbőczy (Verbőtzi, Werbőczy) István 145, 162, 212, 367
Vergilius, Publius Maro 260
Vernet, Claude-Joseph 342, 348
Vernet, Horace 123, 133, 348
Veron (?) 69, 313
Verseghy Ferenc 172, 248, 249, 297, 313, 334, 335, 376
Vesselényi → Wesselényi
Viczay József 304
Viczián János 398
Vida (ács) 71, 315
Vigyázó Antal 123, 350
Virág Benedek 47, 59, 125, 126, 132, 150, 270, 293, 305, 354, 357, 372
Viski (esperes) 69, 314
Viszota Gyula 398
Vitányi Gergely 57, 58, 303
Vitéz János 145, 163, 367
Vitkovics Mihály 45, 47, 49–52, 57, 106, 114, 118, 119, 122, 126, 132, 238, 283, 286, 290, 300, 303, 330, 343, 344, 385
Vitsch Rudolf 378
Vitzy család 193
Vogel Sebestyén Antal 341
Voltaire, François-Marie Arouet 102, 176, 338, 364, 379, 380
Volucsics (főhadnagy) 69, 313
Vondernoth (Van de Nath), Joseph Gotthard 68, 313
Voss, Johann Heinrich 132, 360
Völgyesi Orsolya 330, 332, 380, 399
Vörösmarty Mihály 43, 75, 78, 80–84, 86, 91, 106, 126, 132, 151, 177, 225, 238, 241, 242, 245, 246, 273, 279, 282, 283, 286, 297, 326, 342, 372, 373, 381
Vulpéné 51, 297
Vurum → Wurm, Wurum

Wächterné (doktorné) 67, 311
Wagenfallné 52, 58, 298, 304
Waldstein Mária (Sztáray Albertné) 67, 311
Wallius, Jacobus (Jacques van de Walle) 14, 25, 258
Walther, Georg Heinrich 98, 334
Wartensleben Gusztáv 89, 325
Wartensleben Gusztávné → Patay Borbála
Wartensleben Ida (Ráday Lászlóné) 174, 378
Wartensleben Károly 89, 92, 325
Wartensleben Vilmos (Wilhelm) 60, 89, 306, 325
Wassermann Sámuel 43, 59, 287, 304, 305
Wécsey → Vécsey
Weiss (kapitány) 78, 320
Wékey Ferenc 74, 300, 317
Wékey Ferencné → Kozma Ágnes
Wékey Károly 55, 72–74, 300, 316, 317
Werenfels, Samuel 39, 271
Wesselényi család 204, 294
Wesselényi Ferenc 107, 123, 134, 199, 316, 347
Wesselényi Miklós, id. 286, 379, 397
Wesselényi Miklós, ifj. 44, 49, 81, 92, 93, 96, 115, 125, 135, 286, 294, 356, 357
Wesselényi Polixénia (Bánffy Lászlóné) 294
Wiber (titkár) 70, 314
Wigand, Otto 65, 279, 310, 312, 316, 395
Wilhelmy (generális)
Winter Ignác 49, 51, 295
Winter Jakab 74, 317
Wohlfarth (pap) 55, 301
Wolf Sámuel 68, 312
Wolf, Friedrich August 98, 334
Wurm (Vurum) János 341
Wurum (Vurum) József (?) 92, 329

Zách Felicián 141, 157, 363
Zach, Joseph 262
Zádor György → Fenyéri Gyula
Zafiri (Zaffiry; ugocsai nemes) 90, 326
Zámba (molnár) 56, 302
Zannusti József 178, 381
Zápolya → Szapolyai
Zarka János 47, 293
Zelinka János 58, 304
Zeyk Dániel 50, 295
Zichy Károly 254
Zichy Terézia 68, 313
Zmeskall (Zmeskál) József 65, 70, 72, 301, 307, 308, 310, 315

Zoltai Lajos 270, 399
Zoltvány Irén 366
Zoványi Jenő 225, 399
Zrínyi Ilona 378
Zrínyi Miklós, I. 47, 76, 107, 124, 134, 292, 319, 345, 346, 389
Zrínyi Miklós, II. 145, 150, 163, 292, 345, 367, 372, 389
Zsámboky János (Sambuk, Sambucus) 184
Zsiday Sándor 44, 51, 288
Zsigmond (Luxemburgi) 195, 196, 203
Zsoldos (Ignác) 140, 142, 159, 362
Zsolt Angéla 398

[…]ks József (?) 98, 334
[…]zné (?) 98, 334

HELYNÉVMUTATÓ

Abara 99, 337
Abaújkér (Kér) 56, 303
Abaújlak (?Ujlak) 99, 335
Abaújszántó (Szántó) 197, 251
Abaújvár (Ujvár) 10, 199, 256
Ábrahámfalva (Abrahams Dorf) 196
Ábrány → Nyírábrány
Abukír 107, 344
Acsa 93, 172, 329, 375
Agárd → Zemplénagárd
Almás 201
Almás → Dunaalmás
Almás → Tóalmás
Alsókubin (Kubiny) 186
Alsó Metzenzőf → Mecenzőf
Alsóregmec (Regmec) 47, 64–66, 70, 99, 252, 304, 315, 324
Alsó- vagy Felsőstubnya 186
Alsózsolca → Zsolca
Apátfalva → Bélapátfalva
Arad 202
Aranyos → Bükkaranyos
Aranyosmeggyes (Medjes, Aranyos-Medjes) 205
Árokszallás, Árók-Szállás → Jászárokszállás
Árva (Árvaváralja) 186
Aszaló 200
Aszód 102, 172, 188, 189, 326, 338, 339, 375
Athén 48, 134, 167, 293, 345, 354
Augsburg 65, 310
Azar 57, 303

Babócsa (Bábotsa) 194
Bács 190, 214
Bag 43, 78, 101
Baja 190
Bajmóc 185
Bajom → Biharnagybajom
Bakonybél 145, 163, 283, 367
Bakonyszentkirály (Szentkirály) 93, 175, 330, 379
Balassagyarmat (Gyarmat) 93, 172, 188, 354
Balatonfüred (Füred) 21, 23, 32, 34, 35, 229, 254, 255, 264
Bánréve 179
Bányihegy
Bárca (Bártza) 9,10, 256
Barót 16, 28, 257
Bars 187
Bártfa 56, 196, 197, 303
Bátka 94, 331
Bátorkészi 193
Báts → Bács
Bazin 183, 184
Beckó (Betzkov) 185
Bécs (Béts) 11, 18, 19, 30, 31, 47, 60, 64, 65, 71, 75, 77, 96, 108–112, 114, 115, 122, 123, 125, 127–131, 133–137, 139, 140, 145, 149, 150, 155–157, 162, 168, 172, 173, 193, 209, 211, 219, 229–231, 254, 255, 258, 260, 261, 263, 265, 268–273, 280, 283, 284, 289–294, 296, 301–303, 306, 312, 315, 317–321, 324–326, 328, 330, 341, 342, 344–357, 361, 367, 370, 371, 373, 374, 377, 381, 391–393
Békés 202
Békéscsaba 202
Békésszentandrás (Szent András) 202
Béla → Szepesbéla
Bélapátfalva (Apátfalva) 88, 325
Belgrád 142, 159, 364
Bély 309
Beréd (Bréd) 76, 318
Beregsurány (Surány) 60, 69, 307
Beregszász 66, 78, 206, 310
Berettő 47, 292
Berkesz → Berkeszpataka
Berkeszpataka 204
Berlin 11, 58, 141, 142, 158, 159, 263, 305
Berzéte 95, 332
Besnyő → Máriabesnyő
Besztercebánya (Beszterce) 14, 16, 24, 28, 187, 258
Besztertze → Besztercebánya
Béts → Bécs
Betse → Törökbecse
Betzkov → Beckó
Bihar 203
Bihardiószeg (Dioszeg) 203
Biharnagybajom (Bajom) 203
Birinke → Mezőberény
Blatnica 186
Bocsár 174, 175, 379
Bodrogkeresztúr (Keresztúr) 88, 197, 324
Bodrogkisfalud (Kisfalud) 49, 295, 306
Bodrogolaszi (Olaszi) 50, 55, 67, 78, 296, 311
Bodrogszerdahely (Szerdahely) 67, 68, 312
Boroszló → Wrocław
Botza → Szentivánboca
Bozók (Bozzok) 188

Böszörmény → Hajdúböszörmény
Bréd → Beréd
Breznóbánya 187
Broskó
Brezán (Brzán, Berezsani) 146, 163, 368
Brünn 304, 363
Buda 21, 32, 50, 59, 73, 78, 81, 88, 101, 103, 105, 110–112, 117–119, 124, 125, 128, 135, 136, 141, 149, 158, 167, 182, 188, 189, 193, 207, 211, 212, 214, 222, 254, 255, 263, 264, 268, 273, 280, 282, 286, 290, 292, 294–297, 299, 300, 303, 304, 308, 316, 319, 320, 323, 326–328, 334, 339, 345, 349, 352, 353, 355, 356, 358, 360, 362, 365, 369, 374, 377, 392, 396–398
Budapest 249, 293, 295, 324, 339, 345, 346, 348, 358, 361, 395–399
Bugyi 98
Buják 188
Bűdszentmihály (Szentmihály, Nagy-Mihály, ma Tiszavasvári része) 58, 117, 304
Bükkaranyos (Aranyos) 49, 295

Caravaggio 80, 321
Carlsbad
Carrara 37, 111, 149, 167, 269, 352, 370
Cegléd (Tzegléd) 189
Céke 308
Celldömölk (Dömölk) 145, 163, 191, 367
Charkow → Harkov
Cigánd 179

Csaba → Hejőcsaba
Csaba → Rákoscsaba
Csábrágvarbók (Tsabrag) 188
Csáktornya (Tsak-tornya) 192
Csanád (Tsanád) 202, 214
Csanálos → Újcsanálos
Csetnek (Tsetnek) 111, 199, 352
Csókakő (Tsóka-kő) 194
Csongrád (Tsongrád) 201
Csörgő, Csörge 99, 335
Csűrfalva (Klitz, Klics) 76, 318
Csütörtökhely (Tsötörtök) 196

Debrecen 37, 38, 40, 41, 46, 59, 65, 117, 177, 203, 212, 214, 215, 219, 229, 230, 264, 266–268–272, 281, 381, 282, 285, 287, 291, 300, 302, 312, 316, 317, 337, 344, 352, 370, 371, 381, 391, 392, 396–399
Delphoi 48, 293
Derecske 203
Deregnyő 48, 95, 294, 332
Dévény (ma Pozsony része) 183
Diósgyőr 59, 199, 211
Dioszeg → Bihardiószeg
Dobicsány → Dubicsány
Dobsina 199
Dognácska 111, 352
Domony 93, 172, 329
Dordrecht 68, 313
Dorog → Hajdúdorog
Dömölk → Celldömölk
Drezda 47, 86, 324
Drusbak → Ruzsbach
Dubicsány (Dobicsány) 179, 382
Dunaalmás (Almás) 141, 149, 158, 168, 370
Dunaföldvár (Földvár) 194
Durand-falva: Duránd 196

Eger 17, 20, 29–31, 39, 51, 59, 60, 79, 87, 101, 109, 200, 214, 221, 254, 255, 261–264, 271, 273, 280, 296, 306, 307, 310, 354
Egerszeg → Zalaegerszeg
Egres 202
Egyházasfüzes (Fidisch) 75, 318
Emőd 60
Enyed → Nagyenyed
Enyicke (Enitzke) 9, 10, 256
Eperjes 9, 56, 58, 60, 143, 160, 178, 196, 197, 212, 214, 256, 301, 302, 304, 306, 307, 318, 333, 364, 381, 391
Erdőd (Szatmár vm.) 205
Érfancsika (Fancsika) 74, 317
Érkeserű (Keserű) 57, 65, 74, 267, 304
Érkörös (Kőrös)
Érsekújvár (Ujvár) 185
Érsekvadkert (Vad-Kert) 188
Érsemlyén (Érsemjén, Semlyén) 73, 267, 330
Esztergom 51, 70, 90, 111, 138, 145–151, 155, 163, 165, 166, 168, 184, 187, 188, 193, 214, 242, 264, 284, 290, 297, 314, 316, 327, 348, 350, 352, 354, 367–371, 384, 389, 391, 396, 397
Etes 94, 175, 251
Etsed → Nagyecsed

Fábiánfalva (Fabiánka) 94, 331
Facsád (Fatsád) 201
Fancsika → Érfancsika
Fehérgyarmat 115, 357
Felka 196
Felsőbánya (Szatmár vm.) 205
Felsőhosszúfalu (Hosszúfalu)

Felső Metzenzőf → Mecenzőf
Felsőregmec 58, 304, 333
Felsőzsolca → Zsolca
Féltorony (Halbturn) 191
Fertőszentmiklós (Szent Miklós) 191
Fidisch → Egyházasfüzes
Filép-Szállás → Fülöpszállás
Firenze 261
Fiume 48, 294
Forró 10, 50
Fót (Folt) 47, 48, 124, 136, 293, 353, 395
Földvár → Dunaföldvár
Fraknó 191
Futak 190
Fülek 96, 188, 333
Fülöpszállás (Filép-Szállás) 207
Füred → Balatonfüred

Gács 94, 176, 177, 331, 380
Galánta 183, 184
Galgóc 185
Gálos 191
Gálszécs 333
Garadna 9, 10
Garamszentbenedek (Szent Benedek) 187
Garamszentkereszt (Szent Kereszt) 187
Gercsely 335
Gesztely 50, 101, 296
Gímes (Ghymes) 185
Gnézda (Kniz [=Kniesen]) 196
Golop 51
Gonyu → Gönyű
Göd 78
Gödöllő (Gödöle) 43, 49, 58, 78, 93, 101, 103, 188, 189, 320, 329, 338, 339
Gömör 199, 214
Gönc (Göntz) 13, 198
Göncruszka (Ruszka) 50, 68, 293, 295, 312
Gönyű (Gönyő, Gonyu) 90, 142, 159, 364
Göttingen 96, 132, 266, 285, 360
Granikosz 75, 129, 137, 318, 355
Graz 265
Güssingen → Németújvár

Gyarmat → Balassagyarmat
Gyomaendrőd (Gyoma) 202
Gyömrő 89, 325
Gyöngyös 43, 49, 51, 55, 78, 200, 287, 330
Győr 72, 90, 117, 139, 142, 143, 145, 155, 159–161, 163, 192, 193, 214, 262, 285, 321, 364, 365, 367, 384, 387, 399
Györgye → Tápiógyörgye
Gyula 202

Hadad 204
Hajdúböszörmény (Böszörmény) 205
Hajdúdorog (Dorog) 205
Hajdúhadház (Hatház) 205
Hajdúnánás (Nánás) 205
Hajdúszoboszló (Szoboszló) 205
Hála → Halle
Haláp 219
Halas → Kiskunhalas
Halle (Hála) 305, 334
Harkov (Charkow) 96, 285
Harsány 49, 50, 59, 78
Hatház → Hajdúhadház
Hatvan 43, 49–51, 102, 103, 200
Hédervár 193
Hejce (Héjtze) 13
Hejőcsaba (Csaba, ma Miskolc része) 43, 287
Helmec → Korláthelmec
Hernádszurdok (Szurdok) 9, 256
Hidasnémeti (Hidas-Némethi) 10
Hódmezővásárhely (Vásárhely) 201, 293
Holics 185
Hollóháza 56, 301
Homonna 46, 144, 162, 291, 366
Hosszúfalu → Felsőhosszúfalu
Hotkóc 219
Hotyka → Makkoshotyka
Hugyag (Hugyák) 50, 295
Huszt 206
Huta (Háromhuta, Óhuta, Újhuta, Kishuta) 58, 304

Igló 196
Illava 185
Iklad 93
Ipolyszög (Riba) 50, 295
Isaszeg 93, 329

Ják 239
Jánoshida 200
Jánosi 50, 179, 295, 382
Jászapáti 206
Jászárokszállás (Árok-Szállás) 50, 206, 296
Jászberény 206
Jászó 12, 19, 31, 67, 198, 257, 262, 312
Jéna 266, 285, 332
Jeruzsálem 51
Judenburg 263

Kaba 203
Kál (Kaly, Kály) 50, 296
Kalló → Nagykálló
Kalocsa 188–190, 214, 262, 288

Kaly, Kály → Kál
Kanizsa → Nagykanizsa
Kapnikbánya 204
Kápolna 43, 49, 51, 78
Kaposvár 194, 395
Káposztásmegyer 47, 48, 293
Kapuvár 191
Karancsberény 93, 174
Karancskeszi 93, 175, 379
Karancslapujtő (Lapujtő, Bocsár) 93, 174, 330, 379
Karánsebes 201
Karcag (Kartzag-Uj-Szállás) 206
Karlovice 215
Kassa 9–14, 16, 24, 27, 28, 56, 58, 62, 64, 67, 72, 85, 99, 100, 124, 177, 181, 184, 196, 198, 211, 214, 221, 251–260, 263, 265, 272, 287, 302, 304, 309, 310, 316, 330, 336, 337, 347, 348, 358, 362, 363, 379, 392
Kazincbarcika (Kazinc, Sajókazinc) 50, 179, 295, 382
Kázmér → Nagykázmér
Kecskemét 54, 189, 215, 300
Kéked 333
Kemence 70
Kemenesalja 96, 284
Kér → Abaújkér
Kerepes 50, 51, 103
Keresztes → Mezőkeresztes
Keresztúr → Bodrogkeresztúr
Keserű → Érkeserű
Késmárk 10, 196, 214, 256
Keszthely 192, 339
Ketskemét → Kecskemét
Kézsmárk → Késmárk
Királyfalva 183, 184
Kisfalud → Bodrogkisfalud
Kiskunhalas (Halas) 72, 316
Kismarton
Kismegyer 384
Kisszeben (Szeben) 196, 197
Kistoronya 99, 335
Kis-utza Ujhely → Kiszucaújhely
Kisvárda (Várda) 205
Kiszte 99, 335
Kiszucaújhely (tévesen Kis-utza Ujhely) 185
Klagenfurt 263
Klitz → Csűrfalva
Kniz → Gnézda
Kolozsvár 282, 290, 308, 356
Komárom 15, 16, 27, 28, 96, 141, 145, 158, 163, 193, 257, 282, 339, 363, 367
Komját (Nyitra vm.) 185
Konstantinápoly 48, 134, 345, 293
Kopornak (Zala vm.) 192
Koppan → Törökkoppány
Koppenhága 320
Korláthelmec (Helmec) 206
Korpona 187
Köpcsény (Köptsin) 190
Körmend (Körmönd) 48, 191, 294
Körmöcbánya 187
Köröm 50, 56, 60
Kőrös → Érkörös
Kőrös, Körös → Nagykőrös
Kőszeg 145, 163, 191, 212, 336, 367
Kővár 204
Kövesd → Mezőkövesd
Krakkó 68, 313
Krasznahorka 199
Kubiny → Alsókubin
Kunmadaras (Madarasz) 206
Kunszentmiklós (Kún Sz. Miklós) 207
Kún Sz. Miklós → Kunszentmiklós
Kürtösújfalu (Kürtös) 93, 329

Lapujtő → Karancslapujtő
Lasztóc 61, 304, 307
Laxenburg 71
Lében 190, 191
Lednic 185
Legenye 99, 335
Légrád 192
Leibic (Lubitza) 196
Leipzig → Lipcse
Lelesz 197, 219
Lemberg → Lviv
Lemes (Lemesány) 56, 58, 302
Lendva (Lindva) 192
Leopold-Vára, Leopold-Stadt → Újvároska
Letava (Lietava) → Zsolnalitva
Létavértes (Nagy-Léta)
Léva 187
Lévárd → Nagylévárd
Libetbánya 187
Lindva → Lendva
Lipcse (Lipsia, Leipzig) 67, 97, 98, 258, 310, 312, 334, 346, 379
Lippa 201
Lipsia → Lipcse
Liptószentmiklós (Szent-Miklós) 186
Liptse → Németlipcse
Liptse → Zólyomlipcse
Liszka → Olaszliszka
London (Londínum) 30, 45, 61, 78, 114, 129, 286, 307, 357, 361

Losonc 50, 88, 94, 175–177, 188, 215, 251, 295, 325, 330, 331, 375, 379–381
Lőcse 9, 196, 214, 256
Lubitza → Leibic
Lublyó → Újlubló
Ludány (Ludányhalászi) 91–93, 173, 175, 251, 327, 377, 378
Lugos 176, 201, 380
Lübeck 139, 155, 362
Lviv (Lemberg) 68, 146, 163, 283, 313, 368

Mád 197
Madarasz → Kunmadaras
Maglód 53, 88, 93, 126, 132, 285
Magyarnándor (Nándor) 93, 329
Majland → Milánó
Makkoshotyka (Hotyka) 58, 304
Makó 202
Mánya 100, 337
Máramaros (Maramáros) 61, 179, 206, 251, 382
Máramarossziget (Sziget) 206
Margitta 203
Máriabesnyő (Besnyő) 93, 101, 102, 329, 338
Máriavölgy (Pozsony vm.) 184
Marosvásárhely 266, 347
Mártonfalva 50
Martonvásár 135, 191, 353
Mátyásfalva 196
Mayland → Milánó
Mecenzőf (Felső- és Alsómecenzőf, Metzenseifen, Mecenzéf, Metzenzőf) 12, 13, 198, 257
Medjes → Aranyosmeggyes
Mehida (Herkulesfürdő) 176, 380
Ménhárd (Menyhard-falva) 196
Mernyik 337
Metzenseifen → Mecenzőf
Mezőberény (Birinke) 202
Mezőkeresztes (Keresztes) 50, 199, 200, 296
Mezőkövesd (Kövesd) 49, 50, 56, 59, 60, 78, 101, 295, 301, 338
Mezőtelegd (Telegd) 203
Mezőzombor (Zombor) 43, 50, 60, 197, 287, 306
Mihályi (Felső- vagy Alsómihályi) 58, 99, 305, 335
Mikóháza 50, 56, 59, 64, 65, 69, 99, 100, 337
Milánó (Majland, Mayland) 48, 142, 149, 160, 167
Miskolc 9, 10, 43, 51, 59, 60, 78, 95, 179, 199, 200, 215, 251, 254, 255, 296, 301, 325, 332, 395
Miszlóka (ma Kassa része) 13, 257
Modor (Modra) 183, 184
Mogyoród 47, 293
Mohács 195
Mór 194
Mosóc 186
Mosonmagyaróvár (Mosony; O-vár) 190
Moszkva 77
Munkács 21, 33, 206, 215, 265, 339, 357, 362
Murány (Muránya lja) 178, 199
München 51, 107, 296, 353

Nagybajom 281
Nagybánya 205
Nagyecsed (Etsed) 205
Nagyenyed (Enyed) 87, 284, 324
Nagyfalu (Velicsna) 186, 204
Nagyfalu → Szilágynagyfalu
Nagykálló (Kalló) 100, 205, 337
Nagykanizsa (Kanizsa) 192, 251
Nagykároly 205
Nagykázmér (Kázmér) 57, 58, 61, 65, 66, 273, 288, 301, 302, 307–309, 311, 315
Nagykőrös (Körös, Kőrös) 72, 189, 215, 252, 316
Nagykűrtös 93, 173, 329, 377
Nagy-Léta → Létavértes
Nagylévárd (Lévárd) 183, 184
Nagymarton 354
Nagy-Mihály → Bűdszentmihály
Nagypalád (Palágy) 57, 304
Nagy-Sarló: Nagysalló 187
Nagysáros (Sáros) 100, 197, 337
Nagyszalánc (Szalánc) 10, 13, 100, 256, 337
Nagyszeben 284, 311
Nagyszombat 145, 163, 183, 184, 212, 214, 261, 264, 358, 367, 381, 391
Nagyszőlős 205
Nagytapoltsán (Nagytapolcsány) 185
Nagyvárad 39, 203, 214, 225, 229, 258, 266, 267, 272, 285, 331, 374
Nagyvázsony (Vásony, Vásonykő) 192
Nánás → Hajdúnánás
Nándor → Magyarnándor
Nápoly 166
Necpál (Netzpál) 186
Németlipcse (Liptse) 186
Németsóvár (Sóvár, ma Eperjes része) 197
Németújvár (Güssing[en]) 191
Neszmély 90, 141, 158, 193, 326
Netzpál → Necpál
Nezsider (Nezíder, Neusiedel) 191
Nitra → Nyitra
Nógrád 188
Nürnberg 353

Nyergesújfalu 148, 166
Nyírábrány (Ábrány) 52, 60, 298, 306
Nyírbátor 205
Nyitra (Nitra) 185, 214

Ó-Árad → Arad
Óbuda 55, 211
Olaszi → Bodrogolaszi
Olaszi → Szepesolaszi
Olaszliszka (Liszka) 43, 50, 56, 69, 197, 287, 301
Ónod 199, 200
Oroszvár (ma Pozsony része) 190
Oroszvég (ma Munkács része) 198
Orsova 94, 176, 201, 330, 380
Osgyán (Ozsgyán) 50, 94, 178, 188, 295, 331, 381
O-vár → Mosonmagyaróvár
Oxford 344

Öcsöd (Ötsöd) 202
Őrmező 72, 73, 316

Palágy → Nagypalád
Palánk (Ó- és Újpalánka) 202
Pálóc (Palótz) 198
Palota → Várpalota
Pancsova (Pantsova) 201, 202
Páand
Pannonhalma ([Győr]szentmárton) 90, 96, 117, 138, 139, 143–148, 151, 155, 160, 163–168, 192, 193, 214, 240–248, 250, 273, 274, 284, 285, 318, 326–328, 336, 339, 344, 349, 350, 360, 361, 365–371, 383–385, 387, 389, 395, 397, 398
Pápa 18, 30, 46, 145, 163, 192, 243, 262, 291, 364, 367
Pápóc 243
Párizs 53, 65, 69, 78, 83, 105, 114, 127, 129, 130, 265, 282, 286, 298, 310, 314, 329, 350
Párkány 193
Paszmos 96, 286, 373
Pataj 189
Patak → Sárospatak
Patakalja (Podrecsány) 94, 176, 330, 380
Pazdics 94, 331
Pázmánd 243, 248, 249
Pécel 45, 46, 47, 52–55, 85, 86, 90–93, 95, 98, 103, 118, 121, 125, 127, 131, 132, 172, 243, 272, 273, 299, 301, 320, 322, 324, 325, 327, 333, 339, 341, 359, 360, 378, 383
Pécs 96, 195, 214, 236, 241, 365, 270, 285, 338, 373
Pécsvárad (Várad) 195
Pest 43, 47, 49–51, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 66, 67, 70, 74–78, 85–89, 91–93, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 105, 108–113, 115, 117–119, 121–123, 127–129, 131–135, 137–139, 144, 145, 151, 153, 155, 156, 161, 162, 165, 166, 168, 170, 172, 173, 176, 177, 183, 188, 189, 207, 210, 212, 232–234, 236, 239, 243, 245, 246, 255, 258, 260, 263, 264, 270, 271, 273, 279–330, 333, 338–350, 353–366, 368, 372–374, 383, 387, 392, 395–399
Pestújhegy
Péteri 88, 92, 325
Petersburg → Szentpétervár
Péts → Pécs
Pilis 189
Pinka-felda→ Pinkafő
Pinkafő 191
Podolin (Podolintz) 196
Podrecsány → Patakalja
Polgár 205
Poprád 196
Poroszló 200
Pozsony (Posony) 15, 74, 79, 80, 86–88, 116, 145, 163, 172, 183, 210, 214, 252, 253, 258, 259, 261, 263, 264, 270, 282, 284, 285, 299, 300, 321, 324, 354, 364, 367, 392
Pösztyén 93, 330
Prága 297
Privigye 185
Puhó (Puchov) 185
Putnok 95, 179, 199

Ráckeve (Rátzkövi) 189
Rad 76
Radvány (Radván, ma Besztercebánya része) 98, 187, 334
Rahó 188
Rákóc 73, 74, 316
Rákosmező (Rákos) 49, 189, 207, 210, 295
Rákoscsaba (Csaba) 55, 88, 93, 103, 324
Rákosszentmihály 339
Ránk 95, 332
Rátzkövi → Ráckeve
Regéc 9, 10, 256, 319
Regmec → Alsóregmec (vö. Felsőregmec)
Riba → Ipolyszög
Rimaszécs 179, 382
Rimaszombat 50, 94, 110, 114, 137, 178, 179, 188, 238, 295, 331, 351, 381
Rochfalva → Rohovec
Rof → Tiszaroff
Rohonc 191
Rohovec (Rochfalva) 58, 304

Róma 19, 31, 37, 40, 110, 111, 124, 129, 135, 148, 150, 261, 262, 166, 170, 268, 269, 288, 310–312, 328, 345, 351–353, 369, 372
Rónaszék 206
Rosenberg → Rózsahegy
Rosette (Rozette, Rashid) 106, 344
Rózsahegy (Rosenberg) 186
Rozsnyó (Rosnyó) 178, 381, 199, 332
Rudabányácska (ma Sátoraljaújhely része) 62, 308
Rudina 117
Ruszka → Göncruszka
Ruszkin (Ruskontz) 196
Ruszt (Rust) 191
Ruzsbach (Alsó- és Felsőruzsbach, Drusbak) 196

Ság → Ságújfalu
Ságújfalu 93, 96, 174, 188, 284, 379
Saint Cloud (Párizs peremvárosa) 93, 329
Sajókeszi 94, 178, 331, 382
Sajókirályi 96, 333
Sajószentpéter (Szentpéter) 95, 179, 332, 382
Saratow → Szaratov
Sáros → Nagysáros
Sáros Nagy Patak → Sárospatak
Sárospatak (Patak, Sáros Patak, Sáros Nagy Patak) 10, 43, 46, 50, 57, 58, 60–62, 65–67, 69, 73–77, 95, 98, 114–117, 136, 172, 177, 179, 197, 214, 256, 265, 273, 284, 286, 289, 291, 300, 303, 305, 307, 310, 316, 329, 332, 334, 336, 355, 356, 375, 382, 392, 393, 395
Sasvár (Sassin) 185
Sátoraljaújhely (Újhely) 49, 56–58, 61, 62, 64–67, 69–74, 76–78, 99, 117, 147, 152, 165, 169, 179, 182, 197, 250, 267, 273, 289, 305–308, 310, 311, 314, 316, 317, 323, 333, 335, 336, 362, 373, 375, 382, 393, 396
Sebes (ma Kellemes része) 197
Selmecbánya (Selymetz Bánya) 188, 325
Selye 185
Sepsiszentgyörgy (Sepsi) 78, 319
Siklós 195
Simontornya 194
Solymár (Sólmár) 189
Solymos → Solymosvár
Solymosvár 202
Somlyó → Szilágysomlyó
Somogy (Somogyvár?) 194
Sopron 117, 145, 147, 163, 165, 191, 214, 285, 367
Sóskút 384
Sóvár → Németsóvár
S.Patak → Sárospatak
Stockholm 320
Strázsa (Strása Michelsdorf; ma Poprád része) 196
Stridóvár (Stridon) 192
Stuben → Alsó- vagy Felsőstubnya
Sukoró 91–93
Surány → Beregsurány
Sümeg 192, 251, 262
Świdnica (Szvidnica) 215

Szabadszállás 207
Szabolcs 70
Szada → Taktaszada
Szakolca 185
Szalánc → Nagyszalánc
Szala-vár → Zalavár
Szántó → Abaújszántó
Szántód 21, 22, 33, 34, 255, 265
Szaratov (Saratow) 97, 102, 283, 338
Szarvas 202
Szatmárnémeti (Szathmár-Németi) 205
Szeben 67
Szeben → Kisszeben
Szécsény 188
Szécskeresztúr 280
Szeged 201, 358, 395
Szegi 59, 306
Székelyhíd 203
Székelyudvarhely 135, 257, 290
Székesfehérvár (Fejérvár) 91, 194, 262, 279, 283
Szekszárd 194, 354, 374
Szenc (Szentz) 183, 184
Szendrő 199
Szent András → Békésszentandrás
Szent Benedek → Garamszentbenedek
Szentes 201
Szentgotthárd 191
Szentgyörgy (Pozsony vm.) 183, 184
Szentivánboca (Botza) 186
Szent Jób → Szentjobb
Szentjobb (Bihar vm.) 203
SzentKereszt (?) 94, 331
Szent Kereszt → Garamszentkereszt
Szentkirály → Bakonyszentkirály
Szent Márton → Pannonhalma
Szent-Márton → Turócszentmárton
Szentmihály → Bűdszentmihály
Szent-Miklós → Liptószentmiklós
Szent Miklós → Fertőszentmiklós
Szentpéter → Sajószentpéter
Szentpétervár (Petersburg) 51, 54, 139, 140, 155, 156, 159, 178, 283, 296, 302, 320, 362, 382
Szentz → Szenc

Szepesbéla (Béla) 196
Szepesolaszi (Olaszi) 196
Szepesszombat (Szombat-hely Georgenberg) 196
Szepesvár → Szepesváralja (Várallya) 196
Széphalom 50, 56, 66, 69, 73, 78, 117, 220, 230, 237, 239, 240, 242, 250–252, 266–268, 271–273, 277, 278, 280, 281, 286, 287, 289, 293, 295, 302–305 307–310, 312, 314, 315, 323, 332, 333, 335–337, 342, 343, 346, 352, 355, 356, 368, 371, 375
Szepsi 199
Szerdahely → Bodrogszerdahely
Szerencs 50, 78, 95, 179, 197
Szétsény → Szécsény
Sziget → Máramarossziget
Sziget, Szigetvár 194, 195
Szihalom 43
Szikszó 9, 10, 13, 198, 255
Szilágynagyfalu (Nagy-Falu)
Szilágysomlyó (Somlyó) 204
Szilice (Szilitze) 199
Szilvásapáti (Szilvás) 58, 61, 305
Szin (Szina) 10, 256
Szirák 94, 331, 337
Szkáros 56, 302
Szklabnyitza: Szklabinya 186
Szoboszló → Hajdúszoboszló
Szolnok 200
Szombathely 87, 96, 116, 191, 239, 262, 266, 282, 284
Szombathely, Georgenberg → Szepesszombat
Szomolnok 12, 196, 257
Szőlőske 61, 307
Szőny 142, 160
Szurdok → Hernádszurdok
Szvidnica → Świdnica

Taktaszada (Szada) 197, 251
Tálya 77, 197
Tápiógyörgye (Györgye) 103, 339
Tarcal (Tartzal) 61, 62, 182, 197, 301, 306
Tardos 370
Tárkány (Kis-, Nagytárkány) 179, 382
Tasnád 204
Tata (és Tatabánya) 90, 147, 165, 193, 326, 369, 370
Téglás 270
Telegd → Mezőtelegd
Telkibánya 304
Temesvár 201
Terebes → Tőketerebes
Tét 117, 248, 387
Tetétlen 84
Thúr (Torontál vm.) 200
Tihany (Tihan) 21–23, 32–34, 145, 163, 192, 255, 266, 367
Tiszaroff (Rof) 98, 334
Tiszaújlak 179, 382
Titel (Titul) 190
Tivoli (Tibur) 92, 328
Tóalmás (Almás) 91, 327
Tokaj 60, 179, 182, 197, 219, 259, 375, 382
Tolcsva (Tóltsva) 61, 197
Tolna 194
Tordos 303
Torna 49, 50, 199
Tornalja 94, 178, 251, 331, 333, 381, 382
Toronya 56, 303
Torzsás
Tótvárad 202
Tőketerebes (Terebes) 99, 197, 280, 335, 336
Tököl 189
Tömörd 90
Törökbecse (Betse) 200
Törökkoppány (Koppan) 194
Trencsén (Trentsin) 16, 28, 185, 260
Trident 19, 30, 68, 262, 313
Trieszt 51
Tsaba → Békéscsaba
Tsabrag → Csábrágvarbók
Tsak-tornya → Csáktornya
Tsanád → Csanád
Tsetnek → Csetnek
Tsóka-kő → Csókakő
Tsongrád → Csongrád
Tsötörtök → Csütörtökhely
Turdossin (Twardossin) 186
Turócszentmárton (Szentmárton) 186
Twardossin → Turdossin
Tzegléd → Cegléd

Uj-Árad → Arad
Újbánya (Bars vm.) 187
Újcsanálos (Csanálos) 78, 319
Újhely, Ujh, Uj → Sátoraljaújhely
Ujlak → Abaújlak (?)
Újlubló (Lublyó) 196
Uj-Palánka → Palánk
Újszálás 99, 337
Újsziget 271
Ujvár → Abaújvár
Ujvár → Érsekújvár

Újváros (Lipótvár, Leopold-Vára, Leopold-Stadt) 185
Ungvár 57, 58, 66, 95, 98, 198, 265, 311, 332, 334
Utrecht 300

Vác 50, 90, 138, 149, 152, 155, 167, 169, 170, 188, 189, 214, 261, 262, 293, 358, 370, 374, 397
Vadas (Wadas) 117
Vad-Kert → Érsekvadkert
Vágújhely 185
Vajdahunyad 72, 315
Vajka 183, 184, 213
Vál 111, 124, 136, 352
Valkó-vár: Valkóváralja 204
Vámospércs (Vámos-Pirts) 205, 219
Vámosújfalu 50
Várad → Nagyvárad
Várad → Pécsvárad
Váradolaszi 267
Várallya → Szepesvár; Szepesváralja
Varannó 99, 336, 337
Várda → Kisvárda
Vári (Bereg vm.) 206
Várna
Várpalota (Palota) 192
Varsó 77, 266
Vásárhely → Hódmezővásárhely
Vásony, Vásonykő → Nagyvázsony
Vatta (Vata) 60, 306
Vátz → Vác
Véke 69, 313
Velejte 99, 335
Velence (Olaszország) 72, 142, 159
Velitsna → Nagyfalu
Verbic (ma Liptószentmiklós része) 186
Verbitza → Verbic (ma Liptószentmiklós része)
Verebély 187, 213
Verona 142, 160
Versec (Versetz) 201
Veszprém 21, 32, 73, 88, 93, 96, 117, 192, 214, 261, 284, 285, 298
Videfalva 88, 94, 176, 325, 380
Vinna 198
Vióka (dűlő) 57
Virt 141, 158, 260, 363
Visegrád (Vissegrád) 141, 143, 152, 157, 160, 169, 189, 211
Visk (Viske) 206

Weimar 286, 320
Wrocław (Boroszló) 87, 324
Württemberg 105

Zágráb 391
Zalaegerszeg (Egerszeg) 192
Zalavár (Szala-vár) 192
Zámba
Zemplén (Zemlény, Zemplin, Zemplény) 71, 197, 315
Zemplénagárd (Agárd) 179, 382
Zilah (Zilaj) 204
Zimony (ma Belgrád része) 142, 159, 364
Znio → Znióváralja 186
Zólyom 187
Zólyomlipcse (Liptse) 187
Zombor → Mezőzombor
Zombor 197
Zürich 21, 33

Zsebes (ma Kassa része) 10, 256
Zsibó 286
Zsolca (Zsóltza, Alsó- vagy Felsőzsolca) 9, 49, 50, 78, 295, 319
Zsolnalitva (Letava, Lietava) 185